

TÜRKİYE'DE KÜRTLER

BARIŞ SÜRECİ İÇİN
TEMEL GEREKSİNİMLER

HEINRICH
BÖLL
STIFTUNG
DERNEĞİ

TÜRKİYE'DE KÜRTLER

BARIŞ SÜRECİ İÇİN TEMEL GEREKSİNİMLER

TÜRKİYE'DE KÜRTLER BARIŞ SÜRECİ İÇİN TEMEL GEREKSİNİMLER

Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği

İnönü Caddesi, Hacı Hanım Sk. No: 10/12

34439 Gümüşsuyu – İstanbul

+90 212 249 15 54

www.boell-tr.org

İkinci baskı

İstanbul, Şubat 2009

Proje sorumlusu

Dr. Ulrike Dufner

Editör

Cem Bico

Çeviri

Forum Çeviri

Deşifre

Sevil Üzrek

Garrett Gilmore

Kapak tasarımı

Umut Pehlivanoğlu, Myra

Kapak fotoğrafı

Şaban Dayanan

Sayfa uygulama

Myra

Baskı

Sena Ofset

II. Matbaacılar Sitesi, B Blok

Kat: 6, No: 39 Topkapı – İstanbul

ISBN 978-975-00954-7-4

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Barışa Bir Şans Verelim!	7
<i>Ulrike DUFNER</i>	

AÇILIŞ

<i>Sezgin TANRIKULU</i>	9
<i>Ulrike DUFNER</i>	13

BİRİNCİ OTURUM: ÇATIŞMALARIN SONLANDIRILMASI SÜRECİ: AKTÖRLER 17

Konferansın İlk Oturumuna Başlarken...	19
<i>Orhan MİROĞLU</i>	

Çatışmayı Sona Erdirmeye Geçiş: Aktörlerin Motivasyonu	22
<i>Clem McCARTNEY</i>	

Bir Çözüm Önerisi: Türkiye'nin Derin Devletin Ehlileştirilmesi	30
<i>Michael M. GUNTER</i>	

Bask Sorunu ve Çözümü	46
<i>Akın ÖZÇER</i>	

Kürt Sorununda Geçmiş, Bugün ve Gelecek: Adalet, Gerçek, Siyaset	55
<i>Dilek KURBAN</i>	

Birinci Oturum Tartışma Bölümü	67
--------------------------------	----

İKİNCİ OTURUM: OTORİTER MİLİTARİST YAPILARDAN KATILIMCI DEMOKRASİYE GEÇİŞ SÜRECİ 73

Ayrılıkçı Şiddet ve "Barış Süreçleri": İspanya'nın ETA Deneyimi	75
<i>Thomas Jeffrey MILEY</i>	

Kürt Milliyetçilik Hareketlerinin Durumu Hakkında Bazı Teorik Düşünceler	90
<i>Robert W. OLSON</i>	

Otoriter-Militarist Sistemlerden Katılımcı Demokrasiye Geçiş Süreci	101
<i>Ali BAYRAMOĞLU</i>	

Biz Konsensüs İstiyoruz!	107
<i>Aysel TUĞLUK</i>	

İkinci Oturum Tartışma Bölümü	111
-------------------------------	-----

ÜÇÜNCÜ OTURUM: BARIŞA CİNSİYET PENCERESİNDEN BAKIŞ 117

Yaşanan Savaşta Özgün Olanın Önemi	119
<i>Filiz KOÇALI</i>	

Sorumlu Yurttaşlar Olarak Kadınlar	121
<i>Adriana ZAHARIJEVIĆ</i>	

Benim Kürt Sorunum	126
<i>Nebahat AKKOÇ</i>	

Bariş İçin Feminizme İhtiyaç Var <i>Pınar SELEK</i>	131
Kadınlar ve Bariş <i>Yurdusev ÖZSÖKMENLER</i>	135
Üçüncü Oturum Tartışma Bölümü	140
DÖRDÜNCÜ OTURUM: ULUSLARARASI AKTÖRLERİN ROLÜ VE İHTİLAFA ÇÖZÜMÜNE YÖNELİK ULUSLARARASI MEKANİZMALAR	147
Günümüze Kadar Kürtlerin Uluslararası Sahneye Çıkışları ve ABD'yle İlişkileri <i>Baskın ORAN</i>	149
Uyuşmazlıkların Hallinde Uluslararası Oyuncuların Rolü: Türkiye ve Avrupa Birliği <i>Michael M. GUNTER</i>	155
Irak Kürdistanı ve AB: İki Çözüm Yönü <i>Cengiz ÇANDAR</i>	166
Dördüncü Oturum Tartışma Bölümü	172
BEşİNCİ OTURUM: SOSYOEKONOMİK YAPI VE KALKINMAYA YÖNELİK ADIMLAR	177
Sosyoekonomik Boyutuyla Kürt Sorunu <i>Nurcan BAYSAL</i>	179
Diyarbakır ve Bölgenin Sosyoekonomik Yapısı: Nedenleri ve Çözüm Önerileri <i>şahismail BEDİRHANOğLU</i>	184
Beşinci Oturum Tartışma Bölümü	189
ALTINCI OTURUM: KÜLTÜREL TALEPLER VE SİYASİ İÇERİK	197
Barişi Siyasal Çözüm <i>Gencay GÜRSOY</i>	199
İspanya'nın Katalonya Bölgesinde "Dilsel Normalizasyon" Politikası <i>Thomas Jeffrey MILEY</i>	201
Etnik ve Göçmen Azınlıkların Dil Mobilizasyon Süreçleri Araştırma Raporu <i>Jochen BLASCHKE</i>	221
İspanyol Anayasal Sisteminde Kültürel Haklar ve Siyasi İçerik <i>Akın ÖZÇER</i>	234
Dil Hakları ve Anadilde Eğitim <i>Füsun ÜSTEL</i>	240
Türkiye'de Kürtler: Dil ve Kültür Haklarının ve Kullanımının Yasal Güvenceye Alınması <i>Fehim İşIK</i>	249
Türkiye İçin Uygulanabilir Sayılan Çokdilli Toplum Modelleri ve Toplumun Çokdilli Yapısının Korunması Yöntemleri <i>Pulat Y. TACAR</i>	257
Altıncı Oturum Tartışma Bölümü	262

YEDİNCİ OTURUM: POLİTİK TEMSİL VE DEMOKRATİK KATILIM	267
Yeni Dönemde Yeni Sorumluluklar <i>Akın BİRDAL</i>	269
Federasyon: Demokrasi Üzerinde Şekillenen Yönetim Modeli <i>Sertaç BUCAK</i>	271
Kürt Sorununda Tarihsel Süreç ve Yeni Anayasanın Önemi <i>Galip ENSARİOĞLU</i>	275
Barış Yürek İşidir <i>Selahattin DEMİRTAŞ</i>	278
Cumhuriyet Döneminde Vatandaşlık Kavramının Görünümü <i>Abdurrahman KURT</i>	285
Yedinci Oturum Tartışma Bölümü	292
SONSÖZ	297
<i>Sezgin TANRIKULU</i>	
ÖZGEÇMİŞLER	299

ÖNSÖZ

Ulrike DUFNER

BARIŞA BİR ŞANS VERELİM!

Silahlı çatışma ortamından barış ortamına geçmenin ne kadar zor olduğunu yakın tarihteki örneklerden kolaylıkla anlıyoruz.

Türkiye’de Kürt sorunu yüzünden 20 yıldan uzun bir süredir silahlı bir çatışma yaşanıyor. Bugün Türkiye’de, Kürtlerin var olduğunu kimse inkâr edemez. Bir Kürt sorununun var olduğunu da herkes bir şekilde kabul eder. Ama hangi adımların bu sorunun çözümüne katkı sağlayabileceği hâlâ çok tartışılan bir konudur.

İlk olarak, Kürt sorunu derken nelerden bahsettiğimizi açıklamak gerekir. Bazı kesimler için Kürt sorunu bir terör sorunudur. Bu sorun ancak ve ancak silahlı mücadele ile bitirilebilir. Kürt sorununu “bölücülük” sorunu olarak da sıfatlandıranlar var. Yani Türkiye Cumhuriyeti’nin topraklarının bölünmek istendiği vurgulanıyor; ve bu nedenle devletin bütünlüğünü savunmak gerekiyor. Bazı kesimler Kürtlerin varlığının vurgulanmasını ve bu kitlenin kültürel haklarının savunulmasını bile bölücülük olarak değerlendiriyorlar. Yani, Türkiye Cumhuriyeti’nin topraklarının değil onun halkının bölünmek istendiği söyleniyor. Popülist ideolojilere göre bir ülkenin halkı ancak bir bütün olarak kabul edilebilir. Aksi takdirde, yani bir halkın etnik, dinsel, sosyal, kültürel kesim ve kitlelerinin var olduğu savunulursa bölücülük yapılmaktadır. Siyasal bilimlerde böyle bir yaklaşım “totaliter” olarak nitelendiriliyor. Çünkü her toplumun çeşitli kesimlerinin var olduğu bilinmektedir. Bu çeşitli kesimlerin barışçıl bir şekilde birlikte yaşayabilmeleri için her kesimin hakları savunulmalı ve her kesim hukukun önünde aynı haklara sahip olmalıdır.

2008 yılı Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 60. yıldönümü. Bu 60 yıl içerisinde “insan hakları” kavramı geliştirilip sosyal, kültürel ve siyasal hakları kapsayan bir anlayışa kavuşturuldu.

Bu nedenle Kürt sorununun çözümüne varabilmek için kapsamlı bir insan hakları anlayışından yola çıkmanın daha doğru ve mantıklı olduğu düşünülmektedir. Kürtlerin hakları hangi alanda kısıtlanmıştır? Bu kısıtlamalar nasıl aşılabılır? Hangi aktör hangi adımları atabilir ve atmalıdır?

Türkiye’de 20 yıldır süren bir çatışma söz konusudur. Sadece geçen haftalarda bu savaş veya ihtilaf sırasında iki yüze yakın insan öldürüldü; yaralıların sayısı bilinmemektedir. Travma yaşayanların sayısı da bilinmemektedir. Bu sorunun böyle çözülebileceğine kimse inanmamaktadır. Her iki tarafta bulunan insanlar artık kendi kendilerine sormaya başlıyorlar: Barışa nasıl kavuşabiliriz? Silahlı çatışmalardan kim kazançlı çıkar? Barıştan kim kazançlı çıkar? Bu insani travmayı bir an önce bitirebilmek için, silahların susması bir koşuldur ama aynı zamanda ancak bir ilk adımdır.

Eskisi gibi bugünkü Türkiye’de de benzeri talepler gündeme gelmektedir: “DTP, PKK’yi bir terör örgütü olarak nitelemek zorunda. Aksi takdirde DTP kapatılmalıdır.” İhtilafların sivil çözümü konusundaki siyasal bilim literatürüne bir baktığımızda bu talebin mantıklı olmadığı hemen ortaya çıkar. Devletlerin kendilerine karşı silahlı mücadele yürüten örgütler ile temasa geçemedikleri bilinmektedir. Ama barışa ulaşabilmek için öbür tarafın sivil bir muhatabının olması gerekmektedir. Bu muhatap, Kuzey İrlanda örneğinde gördüğümüz gibi silahlı örgütün sivil kanadı olabilir. Veya başka örneklere baktığımızda siyasi bir parti olabilir. Bu konuda bir muhatap olabilmek için bu aktörlerin önemli bir sıfatı bulunmalıdır: Bu aktörler silahlı mücadele yürütenler ile temasta olmak zorunda. Ve tabii ki bu aktör silahlı mücadeleden uzak durmalı.

Bu kitapta 29-30 Eylül 2007 tarihlerinde Diyarbakır şehrinde “Türkiye’de Kürtler: Barış Süreci İçin Temel Gereksinimler” başlıklı konferansta yapılan konuşma ve tartışmalar yayımlanmaktadır.

Bu konferans Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği ile Diyarbakır Barosu tarafından ortaklaşa düzenlendi.

Burada, Kürt sorununun sivil çözümüne nasıl kavuşabileceğimiz hakkında birçok yeni fikir sunulmaktadır. Türkiye, kendi topraklarında yaşayan çeşitli kesimleri barışçıl bir şekilde entegre edebilirse o zaman onlardan korkmak yerine bu çeşitli kesimleri bir zenginlik olarak anlayabilmiş olur.

Bu kitabın ve onun temeli olan konferansın gerçekleştirilmesinde emeği geçenlere, özellikle de Aylin Örnek ve Diyarbakır Barosu çalışanlarına teşekkür ederim. Cem Bico’ya da titiz editörlüğü için ayrıca müteşekkirim.

İstanbul, Kasım 2007

AÇILIŞ

Sezgin TANRIKULU

Değerli Konuklar, Konferansımızın Değerli Katılımcıları,

Diyarbakır Barosu adına hepinizi saygıyla selamlıyor ve hoş geldiniz diyorum.

Çok önemli bir platformda olduğumuza olan inancımı belirterek konuşmama başlamak istiyorum. Benim için bu platformun öneminin kısa hikâyesi şöyle:

1980’li yılların sonundan itibaren yurtdışında katıldığım “Kürt sorunu”yla ilgili birçok seminer, toplantı, konferans vb. etkinlikte her zaman aklımdan çıkmayan şey, sorunun barışçı yollarla çözümüne ilişkin etkinliklerin, bizzat sorunun merkezi olan coğrafyada, dolayısıyla Diyarbakır’da yapılabilmesinin çözüm yolunda gerçek bir başlangıç olabileceği düşüncesiydi. Artık “Kürt sorunu”nu, sadece Almanya’da, İsveç’te, Fransa’da, İngiltere’de, Amerika’da ve daha sayamayacağım dünyanın dört bir köşesindeki ülkelerde, kendi ülkelerinden mahrum bırakılmış yüzbinlerce Kürdün de çabalarıyla düzenlenen toplantılarda değil, Diyarbakır’da, siz değerli uzmanların ve—kuşkusuz eksikler olmasına karşın—bu sorunda kendilerini taraf olarak görenlerin önemli bir kesiminin huzurunda konuşacağız. Ben ve benim gibi onlarca ülkeyi dolaşarak bu konuda bilgi ve deneyimlerini paylaşan birçok başka Kürt artık *misafir değil ev sahibi olarak* kendi sorunumuzu ve çözüm yollarını masaya yatırıyoruz. Sadece bu nedenle, sonuçları ne olursa olsun, böyle bir konferansın yapılıyor olmasını, meşakkatli, ama bir o kadar da verimli bir çözüm sürecinin başlangıcına dair önemli bir işaret olarak görüyorum.

Barış sürecinin veya daha doğru bir deyimle *toplumsal sorunların barışçı yollarla çözüm sürecinin* birçok boyutu vardır. Bu boyutlar arasında, siyasal, sosyal, ekonomik, askeri, kültürel, psikolojik, fiziki-coğrafi vb. boyutlar ve uluslararası ilgi boyutu sayılabilir. Zaten konferansımızın yedi oturumunun farklı başlıkları bile bunun bir yansımasını oluşturmaktadır. Ancak tüm bu boyutlar arasında, sorunun karakterine, zamanına, yerine, muhtemel etkilerine ve sonuçlarına göre belirleyici olanlar vardır.

Bu nedenle de umarım ki bu konferansımız, “Türkiye’de Kürtler” sorununun çözümü bakımından, çatışmanın dışında bir yol olduğu, olması gerektiği konusunda kamuoyuna ve ilgili tüm taraflara mesaj ve öneri sunabilecek somut bir düşünce geliştirme platformu olabilsin.

İki gün boyunca yoğun bir çalışma programı ve geniş bir uzman katılımı ve temsili katılımıla gerçekleştirdiğimiz konferansın temasını oluşturan Kürt sorunu, cumhuriyet tarihi ile yaşıt ve hatta ondan daha eski bir sorundur.

Sorunun çözümsüzlüğü büyük acılara, ağır insani, sosyal ve ekonomik tahribatlara yol açmıştır. Ve tüm bu geçmiş tarih, çözümün şiddette ve inkârda olmadığını tüm çıplaklığı ile ortaya koymuştur. Kürtler, tüm inkâr, telin ve tehcir politikaları ile ne ortadan kaldırılabilmişler ne

de silahlı şiddetle kendi insani, ulusal ve bir o kadar da haklı talepleri konusunda sonuç alabilmişlerdir. Artık yeni yolların, yeni metodların denenmesi, kullanılması zamanıdır. Bu iki günlük tartışmalarımızla, "Bu konuda temel açılımlara nasıl ulaşılabilir?" sorusunun cevabını bulmaya biraz daha yaklaşılabileceğimiz inancındayım.

Çatışma varsa taraflar da var mıdır veya olmalı mıdır? Diyalog gerekli ise taraflar olmalı mıdır? Barış ve barışçı çözüm isteniyorsa taraflar gerekli midir? Benzer sorular ve sorunlar albildiğine uzundur. Eğer tüm bu soruların cevabı "hayır" ise zaten burada bulunmamızın anlamı yoktur! Eğer bu ve benzeri sorulardan sadece birine bile verilecek cevap "evet" ise o zaman bunun gereklerini yerine getirmek gerekiyor.

Bunlar ve benzeri sorulardan somut olarak konferansımızın konusuna geçecek olursak, Kürt sorununda barışçı çözüm süreci için temel gereksinimler çerçevesinde bana göre öne çıkan iki temel boyut vardır. *Bunlardan ilki, silahlı mücadele yöntemlerinin gündeme gelmesine ve küçümsemeyecek bir toplumsal destek bulmasına neden olan iç hukuksal, sosyal ve siyasal sebeplerdir. İkincisi ise bunların uluslararası politik ve ekonomik çıkarlar ekseninde sahip olduğu süreklilik potansiyelidir.* Bu iki boyut üzerinde kısaca durmak istiyorum.

Samimiyetle ve cesaretle kabul etmek gerekir ki, silahlı mücadele yöntemlerinin toplumsal meşruiyetinin temel nedeni Kürtlerin varlığının inkârı ve temsil sorunu, yani kendilerini ifade etmelerinin ve örgütlenebilmelerinin önündeki yasal, siyasal ve toplumsal engellerdir.

Çok gerilere gitmeden ve şiddetin yol açtığı tahribatları tek tek saymaya gerek olmadan, sadece temsil ve ifade özgürlüğüyle ilgili boyut konusunda son 20 yıla ait çarpıcı bir örnek vermekle yetineceğim. 1990 yılından beri kapatılan siyasi partilerden biri hariç (Fazilet Partisi, ki ardılları bugün iktidardır) hepsi sadece Kürt sorununu programlaştırmak istedikleri için kapatılmışlardır. Ancak Sayın Demirel ve İnönü Diyarbakır'da "Kürt realitesini tanıyoruz" dediklerinde, Sayın Mesut Yılmaz "AB yolu Diyarbakır'dan geçer" dediğinde, Sayın Çiller "Bask modeli uygun olabilir" ve son olarak da Sayın Başbakan Tayyip Erdoğan 12 Ağustos 2005 tarihinde "Kürt sorunu benim de sorunumdur ve bunu demokrasiyi genişleterek çözeceğiz, devletin büyüklüğü yanlışlarını kabul etmesidir ve Kürtlere yanlış yapılmıştır" dediklerinde, ne kendileri mağdur oldular ne de partileri kapatıldı. Acaba bu sözlerinin arkasının dolu olmadığı bilindiği için mi? Kapatılan partileri yargılayan kurumlar neredeydiler? Kürtçe davetiye yazdıkları için yargılananlar olması bile bu soruları sormamızı haklı kılacak yeterli bir gösterge değil midir? Yukarıda aktardığım sözleri sarfeden hangi Kürt politikacısı yargısal kuşatmayla karşı karşıya kalmamıştır? SHP'nin 1992 Siirt konferansında kabul ettiği "Güneydoğu" raporunda belirtilenler, kapatılan partilerin programlarından çok farklı şeyler miydi?

Halbuki eğer Kürtler var ise ve bazı hak taleplerinde ve siyasal, kültürel vb. iddialarda bulunuyorlar ise, yapılması gereken en doğru şey, bu taleplerini ve iddialarını kendi kimlikleriyle, açıkça ortaya koymalarına müsaade etmek ve bunu hukuksal güvenceye kavuşturmak değil midir? Böyle bir durumda çatışma ortamının en azından siyasal, hukuksal ve toplumsal zeminini ortadan kalkmış olur. Ama maalesef, Kürtler yok sayılmaktadırlar ve takiyeye zorlanmaktadırlar.

Barışçı çözüm, özgür tartışmayı ve baskısız diyalogu gerektirir. Barışçı çözüm tam da bu nedenle, herkesin herhangi bir kısıtlamaya maruz kalmadan kendisini ifade edebilmesi ve örgütleyebilmesiyle mümkün olabilir. Devletin, isterse, Kürtlerin uluslararası hukuktan kaynaklanan en temel ve insani hakları için şiddet kullanımını tercih etmelerinin toplumsal ve hukuksal meşruiyetini ortadan kaldırayabileceğine inanıyorum.

Kısaca ifade ettiğim bu durumdan anlaşılacağı üzere, inkâra, yok saymaya ve hatta yok etmeye dayanan bir anlayışla barışçı çözüm yolları açılmaz. Atılması gereken somut adımlardan biri inkârdan vazgeçmek olmalıdır. Kim kendisini nasıl ve hangi ulusal/etnik, dinsel, dilsel vb. kimlikle adlandırıyorsa bunun serbest bırakılması ve bu kimliğiyle toplum yaşamının siyasal yaşam dahil olmak üzere tüm kademelerinde kendisini özgürce ifade edebilmesi ve örgütleyebilmesinin yolu açılmalıdır.

Bu ilk boyutun bir diğer yanı ise "diğer taraf"ın tutumudur. Yani Kürtler barışçı çözüm yolları konusunda nerede durmaktadırlar? Özellikle de Kürtler arasında silahlı güç sahibi olan PKK nerede durmaktadır?

Barışçı çözüm konusunda ısrarlı olanlar dezavantajlarına rağmen bunun koşullarını kendileri hazırlayabilirler. Dolayısıyla, sadece "terör" söylemine karşılık olarak "ateşkes," "barış," vb. kavramlar barışçı çözüm yolunu açmaya yardımcı olmuyor. Kürt tarafının yapması gereken, kendi iradesi ve kararı ile siyasal amaçlarına ulaşmak için silahlı şiddeti tüm biçimleri ile kullanmaktan vazgeçmek, siyasetin barışçı yollarla—ama meşakkatli ve zor bir süreçten geçerek—başarı kazanacağını görmek ve kendisini buna göre düzenlemek olmalıdır. Bu mümkündür, gereklidir ve doğru olandır.

Sorunun uluslararası boyutuna ilişkin de yine iki kısa örnek ile görüşlerimi somutlaştırmaya çalışacağım. Bu örneklerden ilki, malum cumhurbaşkanlığı krizinin hemen sonrasında, basında hayli geniş yer alan "ABD kaynaklı" raporlar ve "PKK'ya ABD desteği" idi. Seçimlerden hemen önce basında ve önemli devlet kademelerinde ısrarla sözü edilen bu raporun ve gündeme getirilmesinin zamanlamasının ne anlamı olabilir?

Bilindiği gibi bahse konu olan, ABD kaynaklarının 1991 yılında hazırladığı ve önemli bölümleri ile (1,5 sayfa hariç) 2000 yılında gizlilik şerhini kaldırarak kamuya açmış oldukları bir "Kürt Raporu" dur. Ancak bu rapor ne ilktir ne de son olmuştur. Eldeki bilgilere göre gizliliği kaldırılmış her rapordan sonra yeni bir rapor daha hazırlamıştır. 1948, 1979, 1988 ve 1991 tarihli raporlar internet sitelerinde mevcuttur. En uzun ömürlü olanı 1948 yılı raporudur. Demek ki ABD bugün değil 1948'de de rapor yazmıştır ve 1979 raporunda PKK'nın adı bile geçmemektedir. Yani her dönem için geçerli yeni bir analiz, sentez ve hedef önerilmektedir.

Demek ki ABD, bu bölge ve bu sorun ile yeni yeni değil öteden beri ilgilenmektedir. 1948-1978 arasında geçerli olan raporlar ve hedefleri Türkiye'nin de temel hedefleri ile çakışmaktadır. Hatta o çok sözü edilen 1991 yılı raporunda bile "bağımsızlık taraftarı bir Kürt hareketinin ortaya çıkması durumunda bile mevcut sınırlar içinde kendi çıkarlarımızı korumak için hazırlıklı olmalıyız" diye bir sonuç/tespit/öneri yer almaktadır! Aynı dönemde, Aralık 1992'de Avrupa Parlamentosu da "Ortadoğu'da mevcut sınırlar içinde Kürtlere yönetim hakkı

tanınması' biçiminde karar almıştı. Bu iki kısa örnekten de anlaşılacağı üzere, uluslararası boyut Kürt sorununda önemli bir faktördür. Önemli olması sadece sözü edilen ilgiden kaynaklanmamakta, aksine bununla birlikte dünyada güç merkezlerinin çözüm konusundaki öngörülerinin ve önerilerinin çakışmasında da somutlaşmaktadır.

Türkiye, mevcut hali ile bir "dünya devleti" olduğunu, her yerde çıkarı olduğunu iddia etmiyor mu? Son yüz yılın önemli çatışmalarının merkezi durumunda olan Ortadoğu coğrafyasındaki dört devleti ilgilendiren bir çatışma potansiyelinde, ABD ve diğer uluslararası güç merkezlerinin sadece seyirci olduklarını düşünmek veya böyle bir beklenti içinde olmak safdilliliğin de ötesinde bir durumdur. Dolayısıyla barışçı çözüm, çok büyük ölçüde aynı zamanda uluslararası aktörlerin yaklaşımlarına ve çözüm perspektiflerine göre şekillenecek bir süreç olarak algılanmalıdır.

Ancak, biliniyor ki bu tür çatışmalar—ve özellikle de bölgemizde, Ortadoğu'da, Kürt kimliği ile ilgili bu çatışmalar—aynı zamanda çok daha farklı çıkarları ve dolayısıyla da aktörleri ilgilendirmektedir.

Bütün bu faktörlere karşın uluslararası güçlerin sorunun çözümünde rollerini asgariye indirmek hepimizin elindedir. Bunun yolu da, birbirimizi dinleyerek, eleştirilere tahammül ederek ve tartışarak çözüm üretmekten geçmektedir.

Barış ve kardeşlik kavramları bütün çatışmalarda en fazla kullanılan kavramlardır. Ancak en az özen gösterilenlerdir de. Bu zor bir süreçtir ve bir o kadar da gereklidir. Ben sadece politik ve hukuki boyutu ile hem ulusal hem de uluslararası düzlemde iki temel gereksinime değindim. Bunlar ile birlikte tüm diğer temel gereksinimleri ve bahsettiğim iki boyutun da farklı yanlarını iki gün boyunca konuşacağız.

Bu konferanstan çıkacak perspektiflerin ve önerilerin barışçı çözüm yolu için önemli bir zemin oluşturacağı inancındayım.

Değerli Konuklar, Değerli Misafirler,

Türkiye’de Kürtler: Barış Süreci İçin Temel Gereksinimler başlıklı konferansımıza hoş geldiniz.

Heinrich Böll Stiftung Derneği, Diyarbakır Barosu ortaklığıyla organize edilen bu konferansın zamanlaması bence tam yerindedir.

Neden? Türkiye bugünlerde çok önemli bir dönemden geçiyor. Bu dönemi simgeleyen birkaç unsurdan bahsetmek istiyorum:

1. Yeni seçilen parlamentoda 20 tane bağımsız milletvekili var. Bu milletvekilleri için önem taşıyan konuların başında Kürt sorunu geliyor.
2. Yeni bir anayasanın hazırlanması sürecindeyiz. Bu süreç hem otoriter sistem hem de demokratik ve sivil sistem hakkında bir tartışma zemininin açılmasına neden oldu.
3. Birkaç yıldır hâkim olan milliyetçilik kavramı ve anlayışı yerine bir yurttaşlık anlayışı gündeme geldi ve önem kazanmaya başladı.
4. Türkiye’de tabu sayılan konular üzerine konuşulmaya başlandı.

Tam bu ortamda Kürt sorununu gündeme getirmenin çok önemli olduğunu düşünüyorum. Her gün Kürt sorunu yüzünden ölenler, mayınlar yüzünden ölen ya da yaralananlar var. Bunlar sadece örnekler, ama Kürt sorununun çözülmesinin aciliyetini ve önemini anlatan örneklerdir.

Biz bu konferansla ne istiyoruz? Bu ülkede sadece barışa değil, demokrasiye de katkı sunmak istiyoruz. Demokrasi sadece silah seslerinin susması demek değildir... Demokrasi, otoriter olmayan, toplumun temsiliyeti ve katılımını sağlayan bir sistemdir. Ama demokrasinin oturması için silahların susması ve mayınların patlamasının durdurulmasının vazgeçilmez bir önkoşul olduğunu düşünüyoruz. Bunu gerçekleştirebilmek için her iki tarafın da otoriter zihniyetten ve silah veya savaş ile ilerleyebilme düşüncesinden vazgeçmesi gerekmektedir. Bugünlerde bu düşünceden çok uzak olduğumuzu düşünüyorum. Tabii ki uluslararası boyutta, savaş ve silahlarla diktatörlüklerden kurtulunabileceği zannediliyor. Bu yöntemin başarılı olmadığını Irak, Afganistan ve başka örneklerden görebiliriz.

Irak örneğinden, bir “çıkış stratejisi” geliştirmenin ne kadar zor olduğu hakkında başka bir ders çıkartabiliriz: Silahların kullanılmasının ardından sivil döneme geçebilmek hiç kolay değildir. Çünkü, savaş sırasında otoriter bir zihniyet geliştiriliyor, güç kullanmak normal olmaya başlıyor, demokratik bir yoldan gitmek gereksiz görülmeğe başlıyor ve savaş sırasında gelişen güç odakları, kazanılan güçten vazgeçmek istemeyebiliyor... Bu nedenle, savaşın ve çatışmanın bitmesi bazı zümreler için hiç cazip olmayabilir. Çatışma ve savaşlar bu zümrelerin var ol-

ması için gerekebilir; onlar için savaş, toplumsal güç ve bu gücün devamı için bir önkoşul haline gelir. Çatışmaların ilk "hedef"inden uzaklaşabilirler, fakat çatışmaların durdurulmaması için hep aynı ideolojiyi kullanıp devam etmesini sağlamaya çalışırlar. Ayrıca, silahlı çatışmalar sırasında "normal" olarak otoriter bir zihniyet gelişir. Bunun nedeni normal ordularda olduğu gibi silahlı örgütlerde de bir emir-komuta zinciri olmasıdır. Örgütün liderleri gittikçe önem kazanıp "kutsal" hale gelebiliyorlar. Hareketin ilk hedefi doğru olsa da gelişen otoriter bünyeler bir sorun olmaya başlıyor.

Demek ki silahların susturulması önemli olmakla birlikte demokrasiye geçmek için yeterli değildir ve otoriter zihniyetten, şiddet kullanımından ve de emir-komuta zincirinden vazgeçmek gerekir. Bu, toplumsal bir katılımı ve demokrasiyi sağlayabilmek için bir önkoşuldur. Çünkü demokrasi, otoriter bir yapı ile bağdaşmaz.

Her savaşta, ama özellikle de etnik çatışma ve savaşlar sırasında cinsiyet çok önemli bir boyuttur. Başka bir ırkın, etnik veya dinsel bir grubun "zedelenmesi" için kız çocuklarına ve kadınlara tecavüz edilmesi yaygın bir uygulamadır. Bu sadece bir etnik grubun aşağılanması için değil, aynı zamanda da bu etnik grubun devam etmemesi için uygulanır.

Bir yandan da etnik çatışmalarda diğer etnik gruptan bir kişi ile bir aşk ilişkisi kurmak da yasaklanabilir. Sadece etnik grubun içinde evlenme kabul edilebilir. Aksi takdirde, kadınlara gebeliklerinin sonlandırılması için baskı uygulanabilir veya etnik grubun çoğaltılması için kadınlara tecavüz uygulanır...

Özellikle savaş ve etnik çatışma sırasında kadınların vücudu ile siyaset yapılacağı için kadınlara karşı çok çeşitli şiddet yöntemleri uygulanır. Kadınların hürriyeti, serbestliği, hakları sınırlandırılır. Emir zincirinin sonunda kadın bulunur; itaat etmek zorundadır. Kadınlar silahlı güçlere katıldığında da durumun çok fazla değişmediğini vurgulamak istiyorum.

Ayrıca barış süreçlerinde genellikle kadına ya hiç yer verilmez ya da çok sınırlı bir rol tanınır. Bu genelde demokrasi açısından bir eksikliktir. Ama daha da önemlisi, etnik, milliyetçi veya dinsel savaşların ideolojik temelini bir parçası kadınların rolü olmasına rağmen, yani kadınlar, bu otoriter düşüncenin temelinde olan bir unsur olmalarına rağmen, yine de yokturlar. Bu şekilde demokratik bir toplum anlayışına varmak nasıl düşünülebilir? Otoriter düşünceden nasıl vazgeçebileceğini zanneder bu barışçıl güçler? Kadınlar, otoriter zihniyetlerden kurtulabilmek için yaşanacak barış süreçlerinde vazgeçilmezdirler.

Geçen yıllarda uluslararası siyasi düşüncede "kapsamlı güvenlik" kavramı geliştirilmiştir. "Kapsamlı güvenlik" kavramı, sosyal ve ekonomik güvenliği kapsayan bir kavramdır. Yani, sadece silahların susması değil, ayrıca insanın onurlu bir yaşam sürdürmesini de sağlayan bir durum söz konusudur. Hepimiz bu bölgenin yaşam koşullarının buna müsait olmadığını biliyoruz. Sağlık, eğitim, iş imkânları vs. açısından bu bölgenin yaşam koşullarının son derece olumsuz olduğunu biliyoruz. Ama barışın sürdürülebilmesi için kapsamlı bir güvenliğin ve onun koşullarının geliştirilmesi gerekir. Bu bölgede ülkenin sosyal ve ekonomik katılımını sağlayabilmek için gereken adımları belirlemek, bölgenin yerel ve ulusal kaynaklardan faydalanmasını sağlamayı gerektiren bir süreçtir.

Dilsel ve kültürel hakların ne kadar önemli olduğunu biliyoruz. Almanya’da yaşayan “yabancı kökenli ikinci veya üçüncü nesil” için anadilde eğitimin önemini Türkiye’de herkes savunuyor. Ama Kürtçe anadilinde eğitim söz konusu olduğunda bu önem reddediliyor. Yine Almanya’dan bildiğimiz gibi, göçmenlerin hem Almancayı, hem de kendi dillerini öğrenmeleri önemlidir. Toplumsal katılım açısından her iki dilin de bilinmesi zorunlu bir unsurdur. Yine de siyasi katılım ve temsiliyet, toplumsal bütünleşme için vazgeçilmez unsurlardır. Bunu sağlamak için uluslararası iyi ve iyi olmayan örnekler vardır. Bir Lübnan modelini muhtemelen kimse savunmak istemez.

Bütün bu konular Kürt sorununun çözülmesi için büyük önem taşıyor. Bazı sorunlar şimdiden çözülmeye başlanabilir, bazı sorunlara yönelik adımları ise daha sonra atmak gerekebilir. Kürt sorunu, “çözülmesi” kolay ve hemen olabilecek bir sorun değildir. Ama ne kadar erken ve ciddi adımlar atılırsa, barışa ve yukarıda bahsettiğim geniş güvenliğe o kadar erken kavuşmuş olacağız.

Bu konferansla, bu adımların netleşmesi için katkı sağlamayı umuyoruz. Kürt sorunu yeni bir sorun olmadığı için ortada çok çeşitli düşünce ve fikirler var. Bazen düşünceleri hiç beğenmeyebilirsiniz, katılmayabilirsiniz, bazen de tamamen yanlış bulabilirsiniz. Ama barışçıl bir çözüme ulaşmak istiyorsak, birbirimizi dinlemek zorundayız ve tabii ki de tartışmalıyız. Demokrasinin prosedürü zaten budur. Biz mümkün olduğu kadar geniş bir fikir yelpazesi sunmaya çalıştık. Bu nedenle bizi eleştirenlere—bu konuda eleştiri almamak zaten mümkün değildir—hemen söylemek isterim: Biz sadece düşüncelerimizi savunanları davet etmedik. İdeolojik davranmamaya çalıştık ve bu konuda ciddi çalışmalar yapmış ve çaba göstermiş insanları davet ettik.

Bu konferansın eksikliği varsa, bunun sorumluluğunu biz taşıyacağız. Ama eleştirilerinizden ve burada yapılan tecrübeden faydalanıp bir sonraki konferans veya faaliyette onları dikkate almaya çalışacağız. İlerleme de zaten budur.

Hepimize verimli ve yeni fikirler üreten bir konferans diliyorum.

Teşekkür ederim.

**BİRİNCİ OTURUM
ÇATIŞMALARIN
SONLANDIRILMASI
SÜRECİ: AKTÖRLER**

KONFERANSIN İLK OTURUMUNA BAŞLARKEN...

Orhan MİROĞLU

Türkiye, geride bıraktığımız yüzyılın son çeyreğinde yoğun ve şiddetli bir iç çatışma yaşadı. 1938 yılında yaşanan Dersim İsyanı'ndan sonra uzun bir çatışmasız ortamın ardından Türkiye'de yaşayan Kürtler'in bir kısmı 1984 yılında yeniden silahlı mücadele yolunu benimsedi ve Türkiye'nin son çeyrek yüzyılda gelişen tarihine bu çatışma süreci böylece damgasını vurdu.

Akademik bir çalışmayı gerektirecek ve hak edecek düzeyde zengin ve kapsamlı nedenleri olan bu dönem artış gösteren silahlı çatışmalarla sürmektedir.

Bu siyasal dönemi kazanmak için siyasi aktörlerin ödemekten çekinmedikleri bedeller, her iki halk için de çok acı ve çok ağır oldu. Toplumsal barış ortamı derin yaralar aldı. Her iki halkın siyasal demokratik bütünlüğü önünde aşılması zor engeller oluştu. Toplumun vicdanında ve hafızasında açılan yaralar hâlâ kanamaya devam ediyor. Öyle anlaşıyor ki toplumu saran acı ve yas, bu tehlikeli şiddet tırmanışı devam ederse yeni yaraların—üstelik bu kez etnik çatışma temelinde çok daha derin yaraların—açılması ve acıların yaşanması kaçınılmaz olacaktır.

Yakın tarihin süregelen temel dinamiklerini anlayabilmek için elbette toplumsal hafızamızın canlı ve diri tutulmasına ihtiyaç vardır. Geçmişini unutmak, bu geçmişle yüzleşmemek ve onu sorgulamaktan kaçınmak gibi bir bellek zayıflığının, tarihe tanıklığı imkânsız hale getirdiğini ve böylece çatışma sürecini sona erdirecek barış inşasının imkânsız hale geldiğini ulusların tarih boyunca yaşadığı deneylerden bugün daha iyi bilmekte ve anlamaktayız.

Geçmişe dair genel bir tarih saptaması, 70'li yıllardan bu yana Türkiye'nin ulusal güvenlik stratejileriyle yönetildiğini göz ardı etmeyecektir kanısındayız. Milli Güvenlik Siyaset Belgele-ri ile yönetildi Türkiye ve bugün de bu belgeler, yeni jeopolitik gerekliliklere göre, yeniden düzenlenmekte ve uygulanmaktadır. Bu belgelerde değişen bir tek şey vardır, o da döneme uygun iç-dış düşman algılamalarındaki farklılıklardır. Bu algılama bağlamında ise, Kürtlerin pozisyonunda bugün de değişen bir şey yoktur. Kuzey Irak'ta oluşan Kürt Federe Yönetimi'nden sonra, Kürtler bugün her zamankinden daha ölçsüz bir şekilde, hem içte hem sınır ötesinde ayrılıkçı ve Türkiye'yi bölmek isteyen bir halk gibi görülmektedir. Geçmişin, "Kürtlerin de aslında Türk soyundan, Müslüman ve kardeş bir halk olduğu" şeklinde ifade edilen Türk milliyetçi paradigması aşılmış, "Evet Kürtler vardır, ama Türklükten ayrı ve düşman bir halktır" fikri Türk milliyetçileri arasında giderek ortak bir fikir haline gelmeye başlamıştır.

Çatışmaların sona erdirilmesi için, uygulanan askeri konseptlerin dışındaki ilk barışçıl girişimler Özal'ın şüpheli bir biçimde ölümünden önce başlamış ve o dönemde bugünkü Irak Cumhurbaşkanı Celal Talabani, Özal ve Abdullah Öcalan arasında arabuluculuk yapmış ama bu çabalar, çeşitli provakasyonlarla engellenmişti. Bu görüşmelerin haberini 23 Kasım 1991 tarihinde UBA'ya dayanarak *Cumhuriyet* gazetesi iç sayfalarda vermiş ama bu küçük haber kimsenin dikatini fazlaca çekmemişti: "PKK'den Demirel'e mesaj." Araya kanlı Newroz kut-

lamaları ve Diyarbakır HEP İl Başkanı Vedat Aydın'ın kaçırlılıp infaz edilmesi girince toplumun barış umudu tuz buz oldu. Derken yeniden başladı girişimler. 20 Mart 1993'te Ertuğrul Özkök'ün yazısı *Hürriyet*'te "Hükümet Apo'ya kapıyı aralıyor" başlığıyla verildi.

O dönemde bu konuda bir makale yazan İsmet İmset'e göre Özal 1993'te, ölümünden hemen önce, MGK'ya talimat verip, kademeli bir barış planı çerçevesinde Kürt reformları başlatılmasını ve MGK'da görevli bir kısım generalin bu çalışmada yer almasını istemiştir. Ne var ki, Bingöl'de askerlerin otobüsten indirilip kurşuna dizilmesinden sonra bu generallerin "Elimiz kolumuz bağlandı, artık bir şey yapamayız" diyerek bir kenara çekildiklerini yazmıştır İsmet İmset.

Tam da bu noktada bugünlerde yayınlanan *İhaneti Gördüm* kitabının yazarının kendisiyle yapılan bir söyleşide ifade ettiği görüşler son derece dikkat çekicidir. Şemdinli'yi korumak için Şemdinli'nin defalarca taranması, bombalanması ve PKK militanlarının giydiği giysilerle eylem yapılması gibi konular bir yana, Emekli Jandarma Albay Erdal Sarızeybek, Başbakan Erdoğan için şunları söylüyor: "Erdoğan, Özal'ın siyasi oğludur. Onlarla anlaşmaya çalışıyor. Çünkü Özal'ın başlattığı işi bitirmeye çalışıyor."

Türkiye'de demokratikleşmenin olabilmesi ve çatışmaların nihai olarak bitmesi için birtakım sivil ve demokratik adımların sağlanabilmesi yolunda ilan edilen ateşkes süreçlerinin ve bu konudaki deneyimlerin ayrıntılı bilinmesi bugünün barış çalışmaları ve çabaları için de son derece önemlidir.

13-14 Ocak tarihlerinde alışılmışın dışında bir çoğulculukla ve mutabakatla Ankara'da gerçekleşen "Türkiye Barışını Arıyor" konferansından sonra barışın inşası yolunda toplumun beslediği umutlar artmış olsa da hem Türkiye'nin siyasal ikliminde ve sürecinde meydana gelen ciddi değişimler hem de Kuzey Irak'ta Kürtlerin elde ettiği siyasal statünün giderek güçlenmesi ve Kerkük'ün gelecekteki yapısının belirlenmesinde Kürtlerin temel bir aktör haline geldiği gerçeği ve son olarak ABD Senatosu'nda kabul edilen bir görüşe göre, Irak'ın gevşek bir federasyonla, Şiiler, Kürtler ve Sünni Araplar arasında üç bölgeye ayrılacağıının anlaşılması nedeniyle bugün Türkiye'deki Kürt sorununun çözümünde taraf olan ve çatışan kesimlerin de pozisyonlarını yeniden gözden geçirdiklerini görmekteyiz.

Hükümetin—bütün bu son derece önemli siyasal gelişmelere rağmen—mecliste kabul edilen programında, çatışmaların sona erdirilmesi ve Kürt sorununun demokratik barışçıl çözümü için önümüzdeki beş yıllık yasama döneminde öngörülen herhangi bir program ve tasarı bulunmaması, bunun yerine sorunun çok açık ibarelerle bir güvenlik sorunu olarak kodlanması, bu alandaki asıl rolün askerler tarafından oynanacağını açıkça ortaya koymaktadır.

Askerlerin görüşü de bugünlerde Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Başbuğ tarafından kamuoyuna özetle şu şekilde açıklanmış bulunuyor: "Asıl mesele, PKK değil, Kuzey Irak'ta Kürtlerin devlet kurma ihtimallerinin artmasıdır. Kürtlerin devlet kurması, Türkiye'nin bölünmesi anlamına gelmektedir. Türkiye'nin bu gelişmeleri engelleyecek ve maliyetleri artıracak gücü vardır."

General Başbuğ, PKK'nin askeri yollarla elemine edilmesi konusunda da herhangi bir vaatte bulunmamakta, bu örgütün kurulduğu yıllardan bu yana güçlendiğini, onu güçlendiren faktör-

leri sayarak—Körfez Savaşları, Halepçe Katliamı ve Irak'ın işgali—PKK'ye katılımın sürdüğünü, bir askeri operasyonla örgütün yok edilemeyeceğini ifade etmiş ve ne kadar süreceği belli olmayan askeri bir çatışmanın sürekliliği konusunda toplumu aydınlatmıştır.

Burada PKK liderlerinin ve özellikle Öcalan'ın sürece ilişkin görüşleri önem taşımaktadır. Bu konudaki en yeni görüşü, avukatlarıyla yaptığı görüşmede Öcalan, sivil anayasa tartışmalarını da hatırlatarak ifade etmiş bulunuyor:

“Benim önerim 1921 Anayasası'nın örnek alınmasıdır. ‘Türkiye Cumhuriyeti Anayasası bütün kültürlerin demokratik bir şekilde varlığını ve kendini ifade etmelerini kabul eder.’ Bu cümle bile yeterlidir. Birçok şeyin önünü açar. Bu cümleyi anayasaya koysunlar iki ay içinde PKK silah bırakır, gizli örgütlenmeler de biter. Ondan sonraki aşama, demokratik yasalarla düzenlenir. Bu söylediklerim mümkündür, akan kanı durdurabiliriz.”

Yine DTP Genel Başkanı Ahmet Türk'ün zaman zaman yaptığı açıklamalarda söyledikleri de barışın inşası için temel olarak hukukun inşasına giden yolu işaret etmektedir. Yeni bir hukuk düzenlemesi için de Ahmet Türk, şunu ifade etmiştir: “Avrupa hukukuna uygun bir proje geliştirsiner, kabul edelim...”

Savaşlar siyaset felsefesinin ürünüdür, barış inşası ise hukuk felsefesinin. O halde çatışmaları besleyen ve yaratan şiddetin yeniden üretilmesini önlemek, her şeyden önce hukukun, temel hak ve özgürlüklerin inşasıyla mümkündür.

Türkiye'de barışın inşası süreci, toplumsal müzakerelerle başlayacak bir süreçtir. Ve bu konferans kanımca bu bileşimiyle, muhtevası ve konseptiyle bu müzakereler sürecine önemli bir katkı sunmaktadır. Daha önceki tarihlerde gerçekleşen Kürt sorunu konulu birçok konferans farklı bir yanı var. O da bizleri bir yüzleşmeye, tarihi sorgulamaya ve bize acı veren trajik olaylarla bir hesaplaşmaya davet etmesidir.

Bu manada çatışan aktörleri ya da tarafları anlamak ve çatışmanın nedenlerini sorgulamaktan söz ettiğimizde elbette karşımıza PKK gerçekliği çıkmaktadır.

Türkiye, Kürt halkının etnokültürel taleplerinin bastırılması, bu taleplerin kamusal alanda yer bulmaması ve genel olarak da bu taleplerin daima bir şiddet potansiyeli taşıması yüzünden 1984 yılında silahlı bir mücadele başlatan PKK'yle yüzleşmelidir. İşte bu yüzleşmenin çeşitli dünya deneylerinden yararlanarak gerçekleşmesi için de bu konferans önemli bir deneyim ve kazanım olacaktır.

ÇATIŞMAYI SONA ERDİRMEYE GEÇİŞ: AKTÖRLERİN MOTİVASYONU

Clem McCARTNEY

Türkiye'deki Kürt topluluğunun durumu üzerine düzenlenmiş olan bu konferansta ilk sunuşu benim yapıyor olmam epeyce ironik, zira muhtemelen bu salondaki herkes bu durum üzerine benden daha fazla bilgi sahibidir. Dolayısıyla ben çatışma halindeki tarafların, mücadele üzerine kurulmuş ilişkilerden işbirliğine dayanan bir yaklaşıma dönmeyi düşündükleri durumda ele almaları gereken meselelerden bazıları konusunda genel bir tablo çizmeye çalışacağım. Kişisel olarak üzerinde çalışmış olduğum başka çatışmalı durumlar hakkında çok şey söylemeyeceğim, ama bu konuda soru sormaktan çekinmeyin. Ben burada yaşanmakta olanları ele almayacak, bir dizi genel soru soracağım. Kendini çatışmalı bir durumun içinde bulan insanların sordukları sorular vardır; umuyorum ki beni dinlerken bu soruları siz de kendinize sorarsınız. Sadece başka insanları zorlayan soruları değil, kendimizi zorlayan soruları da. Bunlar sadece bir muhalif grubun ya da ayrılıkçı bir grubun karşıtlarıyla diyalog içine girmeyi düşünmeye başladığında karşısına çıkan sorular değildir. Aynı zamanda, devletin ve onun temsil ettiği halkın da kendi adına yanıtlaması gereken sorulardır.

Ancak, ben bir varsayımla başlayacağım. *Bütün çatışmalar aşağıdaki yöntemlerle çözüme kavuşturulabilir:*

- Dostane
- İşbirliği yoluyla
- Diplomatik yöntemlerle
- Yapıcı bir tarzda

Bu, günlük hayatımızda her daim yaptığımız bir şeydir: Aile içinde, çalışma ortamımızda, bu tür bir konferans hazırlarken. Hayatımız boyunca ilişkilerimizi yönetmek açısından çok çeşitli yöntemler öğreniriz. Umalım ki, anlaşmazlıklara ve çatışmalara için içindeki herkesin sonuçtan memnun olacağı yöntemlerle yaklaşıyoruzdur.

PEKİ BAZEN NEDEN BÖYLE DAVRANMAYIZ?

Genellikle bu soruya iki farklı cevap vermek mümkündür.

- "Sorunun doğası öyle gerektiriyor da ondan"
- "İşin içindeki öteki insanlar yüzünden"

Kendimizi bu meseleyi olgun ve makul bir tarzda ele almaya hazır gibi görürüz. Sorun hiç makul olmayan bir tavır takınan öteki insanlardadır ya da durumun eşi benzeri görülmemiş zorluğundan kaynaklanır. Acaba kendimize hiç sorar mıyız: "Bizim yaptıklarımız bu duruma katkıda bulunuyor mu?" Belki var olan durumdan hiç hoşnut değildir, ama sorunu çözmek

için mümkün olan başka hiçbir yaklaşımı da aklımıza getirmiyoruzdur. Benimsemiş olduğumuz uzlaşmasız tavır bir işe yaramıyor olabilir. Ama bir kez karar vermişizdir, bu en az kötü olan seçenektir. Ve uyuşmazlık içinde olduğumuz insan veya insanlar bize bakarlar ve benzer bir sonuca ulaşırlar. Böylece çatışma sürer gider, daha da kökleşir, çözümü daha da güçleşir.

Tek seçeneğin çatışmayı sürdürmek olduğu yolundaki bu varsayımı besleyen birçok faktör vardır:

- Güç politikasına yaslanmak
Her iki taraf da karşı tarafı alt edebileceğini ummaktadır. Ama her ikisinin birden doğru düşünüyor olması imkânsızdır.
- Nefret ve düşmanlık
İki grup arasındaki kopukluk, tarafların, karşıtlarının kendilerine hiçbir neden olmaksızın düşman olan kötü insanlardan oluştuğuna inanmasına yol açar. Bunun sonucunda, her iki topluluk veya grup da karşı tarafla diyaloga girmeye daha az yatkın olur.
- Güvensizlik, korku, kendini tehlikede hissetme
İnsanlar hasımlarından tehdit hisseder, öteki tarafın zafer kazanabilmek için kendilerinin en temel ihtiyaçlarını, hatta temel kimliklerini bile ellerinden almaya hazır olduğu konusunda bir sürü kanıt görebilirler.
- Telafi edilmemiş acılar ve kızgınlık
Çatışma boyunca her iki taraf da öteki topluluğun canını acıtan ve ona zarar veren şeyler yapmıştır. Bu, ardında bir kızgınlık tortusu bırakır. Sonuçta bırakalım karşı tarafla işbirliği yapmayı, onunla diyaloga dahi girme konusunda duygusal engeller yükselir.
- Yanlış anlamalar/iletişimsizlik
Nefret, korku, güvensizlik ve kızgınlık, hepsi birden "Karşı tarafla iletişim kurmaya ya da onu anlamaya değmeyecek" duygusuna katkıda bulunur. Bunun sonucunda karşı tarafın ne düşündüğünü anlamak olanaksızlaşır. Bu da karşılıklı yanlış anlamaların, güvensizliğin, düşmanlığın, kızgınlığın ve korkunun artması sonucunu doğurur. Tam bir kısır döngü doğar.
- Uygun araç ve mekanizmaların yokluğu
Büyük ölçüde, çatışma halindeki tarafların birbiriyle iletişim kurması ve uyuşmazlıkları haline yoluna koyması için uygun araçlar veya mekanizmalar mevcut değildir. Ya da var olanlar çatışma dolayısıyla ortadan kalkmıştır. Dolayısıyla, taraflar iletişim kurmayı ve birbirini anlamayı arzu etse bile bunu yapmanın yolu yoktur. İletişim kanallarını açmayı kolaylaştıran bir ortak zemin de mevcut değildir.
- Farklı çerçeve/farklı bakış açıları
Çoğu çatışmada taraflar soruna farklı biçimlerde bakarlar. Aslında çatışmanın başlamasına yol açan da kısmen bu olabilir. Böyle olsa da olmasa da zaman içinde taraflar birbirlerinden daha da uzaklaşmış, yaşadıkları çatışmadan ve öteki tarafı algılayışlarından etkilenmiş olurlar. Bunun sonucunda bakış açıları arasındaki uçurumun derinleşmiş olması ihtimali büyüktür.

KİMLERLE ÇALIŞILMALI?

Bu koşullar altında birlikte bir şeyler yapma sürecinin nasıl başlatılacağı konusunda karara varmak zordur. Sorunların ele alınması gerektiğini kabul etsek de, bunun öteki tarafta bulunan insanların bazılarıyla birlikte çalışılarak yapılması gerektiğini kabul etmiyor olabiliriz. Eğer çatışmanın öteki tarafından insanlarla ve gruplarla çalışılması gerektiğini teslim ediyorsak, o zaman da "Kimlerle çalışılmalı?" sorusunu sormak zorundayız. *Dışlayıcı veya kapsayıcı* olabiliriz. En doğal cevap asgari bir yaklaşımı benimsemek olur: Dışlayıcı/seçici bir yaklaşımı. Karşıtlarımızla birlikte iş yapmak zordur, bu yüzden kimlerle çalışacağımıza karar verirken seçici olacağız:

1. Seçenek: Merkezi Güçlendirmek, "Aşırı Uçları" Marjinalize Etmek:

Eğer öteki tarafta iş yapma konusunda kuşularımız varsa ve bu konuda kötümsersek, öteki tarafta kendimize en çok benzeyenleri ve bize makul ve akli başında görünenleri tespit etmeye girişmemiz doğaldır. Ne var ki bu çok nadir olarak işe yarar. Kimin en makul olduğu konusundaki değerlendirmemiz yanlış çıkabilir. İkincisi, bu kişilere kendi toplulukları içinde destek veren çıkmayabilir ya da topluluğun düşmanlarıyla işbirliği yaptıkları düşünüldüğü için var olan desteği yitirebilirler. Karşı tarafta bir araya geldikleri için inanırlılıklarını bile yitirebilir, "hain" ilan edilebilirler.

2. Seçenek: Bir Sonuç Alabilecek İnsanları İşe Dahil Etmek:

Öteki taraftan bize en yakın insanları aramanın iyi bir yol olmadığını teslim ediyor olabiliriz. Aynı zamanda, ulaşılan anlaşmaları hayata geçirebilecek kadar güçlü ve etkili insanlara ihtiyacımız olduğunu görüyor olabiliriz. Bunlar hoşumuza gitmeyebilir, anlaşmak daha zor olabilir. Ama bu insanların yapılan anlaşmaya kendi topluluklarının uymasını sağlayabileceklerine inanıyoruzdur. Bu seçenek de tehlikelidir; çünkü bu insanlar da sandığımız kadar güçlü çıkmayabilir. Kendi taraftarlarına onların hazır olmadığı kadar ileri adımlar atmalarını söylüyor olabilirler, bu yüzden direnişle karşılaşabilirler. Ayrıca, bir ya da iki kişiye fazla ağırlık tanımış olabiliriz. Bu insanlar ortadan kaybolur, başarısızlığa uğrar veya itibarlarını yitirirlerse, ortada onların başlattığı çabayı sürdürece başka bir grup kalmaz.

3. Seçenek: "Veto Sahipleri"ni İşe Dahil Etmek:

Veto sahipleri, kendileri onay vermedikçe herhangi bir anlaşmanın yürümemesini sağlayabilecek güce sahip olan insanlardır. Bunlar genellikle engelleyici aşırı uçlar olarak görülürler ve bu yüzden çatışmanın öteki taraflarınca süreçten dışlanması en çok istenen insanlardır. Bazen her tür anlaşmayı boşa çıkaracak kadar güçlü olmadıkları ortaya çıkabilir. Çoğu zaman da bunlarla bir anlaşmaya varmak gerçekten güç olabilir. Ama her tür anlaşmayı engelleyebileceklerse bunları dışlamak verimsiz olabilir.

4. Seçenek: Bir Çıkarı Olan Herkesi İşe Dahil Etmek:

Bu kapsayıcı seçenektir. Uyuşmazlığın ulaşacağı sonuç konusunda bir çıkarı olan bütün tarafların işe dahil edilmesinin ahlaken gerekli olduğu kabulünü içerir. Ama aynı zamanda pratik bir yanı da vardır. Bazen müzakere sürecine çok sayıda tarafın katılmasının, çok sayıda insanın anlaşmaya ulaşmasını gerektirdiği için süreci zorlaştırdığı iddia edilir. Bu doğru olabilir,

ama tarafların daha geniş bir yelpazeye yayılması süreci kolaylaştırabilir de. Bu tür geniş bir yelpazeye yayılan görüşlerin temsil ediliyor olması, farkların iki pozisyon etrafında kutuplaşması yerine ara pozisyonların ortaya çıkmasını sağlayabilir. Tarafların bazıları kendi önerilerinde ısrar edeceklerine kilit önemdeki karşıtlarının bir çözüm yolu bulmasını kolaylaştırmak isteyebilirler. Daha geniş bir katılım, aynı zamanda ulaşılan anlaşmayı daha fazla sayıda insanın desteklemeye hazır olması anlamına gelir.

Ana taraflar arasındaki müzakerelere odaklanan bir stratejiyi aynı zamanda daha geniş bir yelpazeyi işin içine dahil etmekle birleştirebilecek yol ve yöntemler vardır. Geniş bir fikir yelpazesi kucaklanabilir, ama öyle bir karar alma mekanizması oluşturulur ki tek bir taraf öteki bütün tarafların üzerinde anlaşmışları bir konuda hayır diyerek süreci tıkayamaz.

Hangi seçenek daha iyidir? *Deneyim bize ne gösteriyor?* Yalın biçimde diyebiliriz ki,

- Kapsayıcı olmak çoğu zaman güçtür.
- Dışlayıcı olmak nadiren sonuç getirir.

Dışlama ve kapsama süreçleri birçok durumda "Kabul edilebilir taraflar kimlerdir?" ve "Barış sürecine katılmayı hak etmeden önce hangi koşulları yerine getirmelidirler?" soruları biçiminde ortaya çıkar. Ama tarafların genellikle görüşmelerin kendi koşulları temelinde yürütülmesini istedikleri bilinir. Çatışmanın konusunu tanımlamak, gündemin ne olması gerektiğini belirlemek isterler. Kendilerinin sürecin niteliği konusunda dayatma yapabilecek güçte olduklarını kanıtlama arzusundadırlar. Bu göz önüne alındığında, grupların *bazen dışlandığını, bazen ise süreci kabul edilmez buldukları ve kendileri açısından kabul edilebilir bir süreci oluşturmak için güçlerinin yeterli olmadığını gördüklerinden kendi kendilerini dışladıklarını* hatırlamak gerekir. Ama adil ve sürdürülebilir bir sonucun tüm taraflar için kabul edilebilir olan bir süreçten doğması daha muhtemeldir. Kim tüm tarafların katılabileceği bir sürecin sağlanması için uğraşır?

"AŞIRI UÇ" NE DEMEKTİR?

Bu bizi "aşırı uçlar" kavramına ve "Aşırı uç' ne demek?" sorusuna getiriyor. "Aşırı uç"ların iki temel özelliği vardır denebilir:

- Radikal çözümlerin gerekliliğine inanırlar.
- Bu çözümlere ulaşmak için radikal yöntemler uygulamak gerektiğine inanırlar.

Öyleyse şu soruyu sorabiliriz: "*Neden böyle düşünürler?*" Radikal yaklaşımların gerekli olduğunu düşünmekte haklı mıdırlar? Acaba karşıtlarının davranış ve tutumları onları böyle düşünmeye sevk etmekte ve tedrici küçük iyileşmeler konusunda umut beslemenin boş olduğunu kanıtlayarak onları mutlu mu etmektedir?

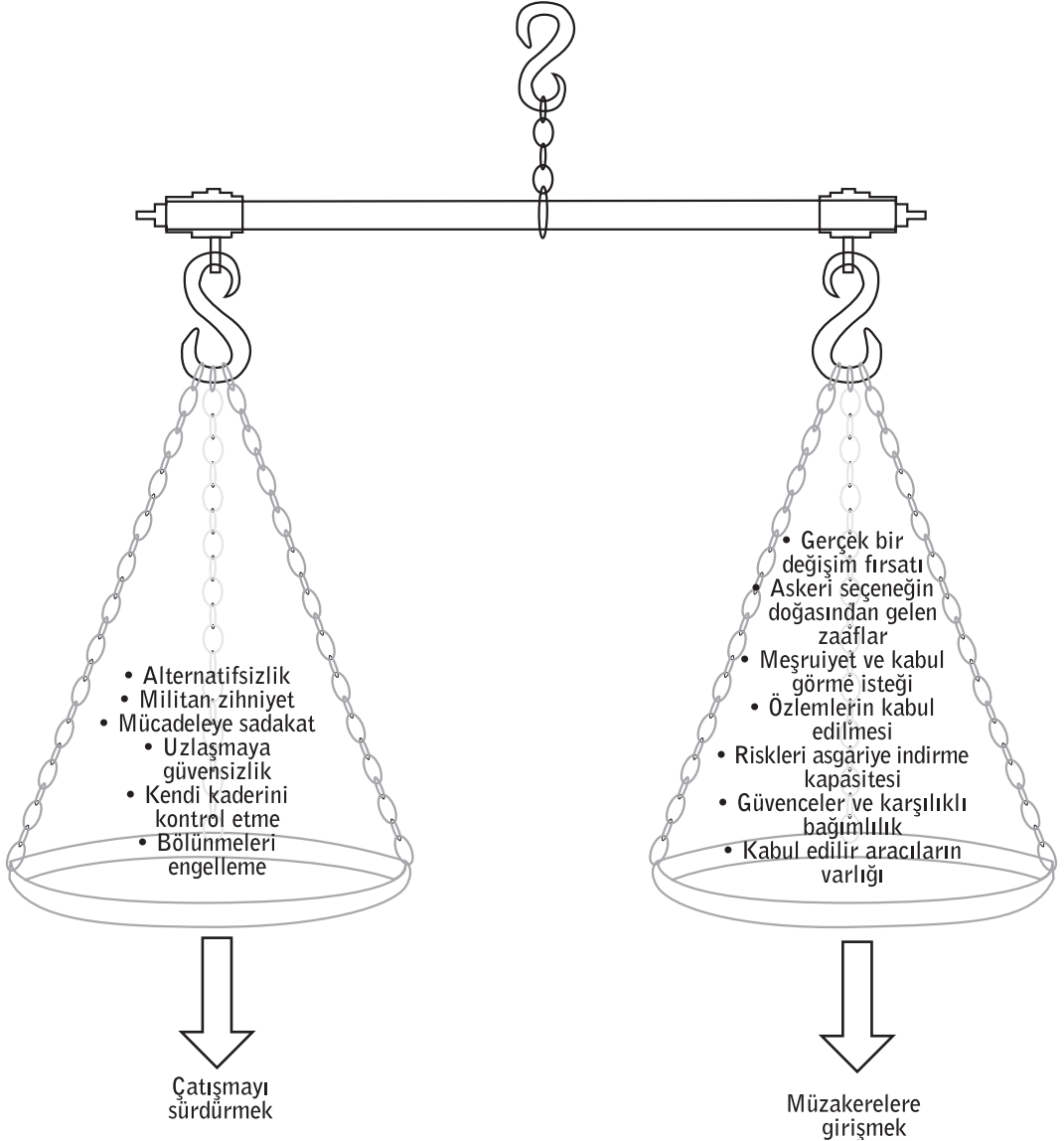
TARAFLAR İŞBİRLİĞİNE DAYANAN BİR YAKLAŞIMIN ÇATIŞMAYA ÇÖZÜM OLARAK BENİMSEMENE DEĞEBİLECEĞİNE NE ZAMAN VE NEDEN İNANIRLAR?

Eğer insanların "aşırı" yöntemlerin gerekli olduğuna neden inandıklarını kavrayabilirsek, aynı zamanda çatışma halindeki tarafların işbirliğine dayanan bir yaklaşımı, çatışmaya çözüm

olarak benimsemesine yol açan faktörleri de anlayabiliriz. Her duruma özgü birçok somut neden olabilir, ama tarafların barış sürecine yüzünü dönmesine yol açan üç temel faktör vardır:

- Bir çözüm imkânı olduğuna inanmaktadırlar.

Bu çözümün kendi çıkar ve kaygılarına yanıt vereceğine de inanmaktadırlar. Halihazırdaki durumdan daha iyi bir durum doğacaktır. Bu tür bir sonuca varabilmek için, karşı tarafın adil bir çözümü düşünmeye başladığı konusunda bir değerlendirmeye ulaşılmış olması, kısmen de karşı tarafın o andaki davranışı etkili olur. Sürece dışarıdan katılanların varlığı da adil bir çözüm umudunu artırabilir. Öte yandan bütün bu faktörler adil bir çözüme kimse-nin ilgi duymadığını da düşündürtebilir.

- Öteki tarafın bir muhatap olarak kapasitesine güvenmektedirler.

Öteki tarafın sadece adil bir çözüm üzerinde düşünmeye istekli olduğuna değil, aynı zamanda yetkin, adil ve makul bir biçimde davranacağına ve süreç bir kez başladıktan sonra taktik değiştirmeyeceğine inanmaktadırlar. Şiddetin sona erdirilmesi gibi adımlar bu gücün güvenilir olduğuna işaret edebilir, ama en önemli konu adil bir çözümün öteki tarafın da çıkarlarına uygun olup olmadığına dair değerlendirmedir. Eğer öyleyse yeniden çatışma içine girmek gibi bir isteği olmayacaktır.

- Kendi kapasitelerine güvenmektedirler.

Birçok durumda taraflar müzakerelerde karşı tarafın manevralarla kendilerini alt edeceğinden korkar ve amaçlarına ulaşmalarını sağlamayacak olsa bile savaşı sürdürmekten başka güvenli bir yol bulamazlar. Yenilseler bile kendi kaderlerini kendi ellerinde tuttukları duygusuna sahiptirler ve bundan vazgeçmeye isteksizdirler. Ama kendilerine güveniyorlarsa, durumla başa çıkma kapasitesine sahip olduklarına inanıyorlarsa, o zaman diyaloga girmeyi düşünebilirler.

Halihazırda bir barış sürecine katılma konusunda böyle bir bütünsel değerlendirme yaptıktan sonra durumun bir dizi somut yönü onları diyaloga girmeye sevk edecek, ama başka bazı yönler de buna engel olacaktır. Yukarıdaki diyagramda görüldüğü gibi ortaya çıkan durum bir terazi biçiminde gösterilebilir. Terazinin bir kefesinde çatışmayı sürdürme yönünde etki yapan faktörler, öteki kefesinde ise kararı müzakerelere katılma yönünde etkileyecek mülahazalar yer almaktadır. Bunlar kolayca anlaşılabilir türden şeylerdir.

KARŞIDAKİ GÜÇLERLE DİYALOĞA GİRMENE BAŞLAMAK NEDEN BU KADAR ZORDUR?

Her şey göz önüne alındığında, barış ve müzakere sürecine girmek, çatışmadan ve bazı durumlarda silahlı çatışmadan daha iyi bir seçenek olarak görülebilir. Ama şunu kabul etmek gerekir ki her ne kadar taraflardan biri ya da onun bazı mensupları bu sonuca ulaşmış olsalar dahi harekete geçerek bir diyalog süreci başlatmak çok daha büyük bir adımdır. Yukarıda önemini görmüş olduğumuz bir dizi faktör diyalogun başlamasının önünde birer engel olarak yükselebilir. Bu faktörlerin değişimin önünde birer engel olarak güçlerini kavradığımızda, her bir tarafın bunların kendi üzerlerinde ve karşı tarafın üzerinde yaratacağı etkiyi telafi etmek için neler yapabileceğini de anlamaya başlarız. Bunlar arasında şu noktalar vardır:

- Değer verilen inançlar

İnsanlar belirli inançlar temelinde çok uzun bir süredir bir çatışmayı sürdürmektedir. Bunlar uğruna acı çekmişlerdir. Bazı durumlarda kendilerini bunlar uğruna ölmeye veya öldürmeye hazır hissetmişlerdir. Dostlarını ve arkadaşlarını bu uğurda yitirmişlerdir. Şimdi birden daha iyi bir çıkış yolu olduğunu kabullenmek güçtür.

- Değişim korkusu

Güçlülüklerle dolu olsa bile içinde yaşadığımız anı anlamak kolaydır. Başka bir seçenek daha iyi de olabilir, daha kötü de. Yeni bir strateji benimsemek bunun getireceği riske değer mi?

- Zayıf görünme

Yeni bir yaklaşım benimseme açılımı yapmak, hem destekçiler arasında hem de karşıdaki güçler tarafından insanın kuşkuya düştüğü, artık emin olmadığı anlamına yorulabilir. Bazı güçler yeni bir yönelişi savunanlara saldırabilirler.

- Düşünmenin, gözden geçirmenin güçlüğü

Çatışmanın orta yerinde sorunları tartışmak ve alternatif yaklaşımları göz önüne almak ancak sınırlı olarak yapılabilir. Çoğu zaman safları sıkı tutmak daha önemli görülebilir. Dolayısıyla, yeni yollar araştırılmaz. Kafalarda böyle düşünceler şekilleniyor olsa bile taraftarlarla veya karşıdaki güçlerle paylaşılmaz.

- Bir itici güç ihtiyacı

İnsan doğası, var olan çerçevemizi sarsacak bir gelişme olmadıkça, halihazırdaki tutum ve davranışlarımızı sürdürmeyi cazip kılar. İyi gelişmeler de, askeri yenilgi türünden kötü gelişmeler de bu sarsıcı etkiyi yaratabilir. Ama eğer var olan düşünce tarzını zaten sorgulamıyor idiysek, çoğu zaman bu tür gelişmeleri de kendi dünya görüşümüzün içinde bir yere yerleştiririz.

- Karşı tarafın özendirici veya itici davranışlarının yokluğu

Sahip olduğumuz yaklaşımlar, karşıımızdaki güçler konusundaki algılarımız temelinde gelişmiştir. Genellikle, onlardan özendirici bir tavır beklemeyiz. Uzlaşmacı bir el uzanırsa da, çoğu zaman bu el, belki de yanlış anlaşıldığı ya da güven yaratmadığı için itilir. Bu itme, işbirliğine daha yatkın bir yaklaşımın yararsız olduğu düşüncesini doğurur.

- Yeni yaklaşımları test etme fırsatının yokluğu

Çatışma halindeki taraflar risk almama yönünde güçlü saiklere sahiptir. Dolayısıyla, sadece sinamiş, test etmiş oldukları yöntemleri kullanırlar. Yeni bir yaklaşımı deneme ve işe yarayıp yaramadığını görme konusunda elde olanak olmadığını düşünürler, çünkü aksi halde çatışmadaki pozisyonlarına zarar vermiş olacaktırlar. Elbette var olan stratejide ısrar etmek de pozisyonlarına zarar veriyor olabilir, ama değişim daha ürkütücüdür.

Bütün bunları göz önüne aldığımızda bir sonuç özellikle öne çıkmaktadır. Artan basınç ya da tehdit karşısında tarafların böyle adımlar atması ihtimali daha düşüktür. Başarı olasılığı düşük olsa bile, var olan yaklaşımlarına sıkı sıkıya sarılmaları daha büyük olasılıktır. Bu, yaptırımların bir insanı ya da bir grubu, yönelişini değiştirmeye ikna etme konusunda yararlı bir yöntem olduğu yolunda sık sık duyduğumuz düşünceleri sorgulamayı gerektirir.

BİR ÇERÇEVE BELGE HAZIRLANMASI DİYALOĞU KOLAYLAŞTIR MI?

Bir çerçeve belge, bir grubun diyalog sürecine girmesi bakımından yararlı bir araç işlevi görebilir. Bu tür bir belge bir mevcut durum tasvirini, bütün taraflar için kabul edilebilir bir anlaşma için bir çerçeveyi ve bunu olanaklı kılmak için gerekli koşulları içerir. Bu belge çatışmanın taraflarınca onaylanabilir. Ancak bazen taraflar bunda zorlanabilirler. Öte yandan bu tür bir belgeyi komşu ülkeler, uluslararası topluluk veya sivil toplum kabul edebilir. Ama o durumlarda belgeyi hazırlayanlar ileri sürdükleri düşüncelerin bütün taraflarca kabul edilebilir olmasına

özen göstermelidir. Bu tür bir belge tarafların nasıl bir sürece girmekte olduklarını ve karşı tarafın sorunu çözme konusundaki karşılıklı çabada kendileriyle yapıcı tarzda diyaloga girmeye istekli olduğunu görmelerini sağlar. Özellikle şu noktalara dikkat etmek gerekir:

- Her iki tarafın da sorunlarını ve kaygılarını teslim etmek
- Sorunu her bir tarafın kaygılarının temelinde ifade etmek
- Meseleyi ortak olarak paylaşılan bir mesele olarak koymak
- Taraflardan gelecek taleplere sınırlar getirmek

Aynı zamanda şu noktalar da düşünülebilir:

- Görüşmelerin başlamasını sağlayan zemini belirtmek
- Müzakerelerin biçimini saptamak
- Anlaşmanın onaylanmasının yöntemlerini belirlemek

Eğer taraflar bir diyalog başlatmaya isteklilerse, bu tür kaygılar duyuyorlar demektir. Ustalıkla kaleme alınmış bir çerçeve belge, onların bu kaygılarının varlığının kabul edildiğini gösterir. Buradan hareketle, taraflar arasındaki ve sorunlar üzerindeki diyalog tedrici adımlarla derinleştirilebilir.

Sizlerin bu konferansta ele almakta olduğunuz çatışmalar söz konusu olduğunda, bu tür bir süreci başlatmanın ne tür güçlükler taşıdığına bilincinde olduğunuzdan eminim. Umuyorum ki, konferans boyunca, burada sunmuş olduğum perspektiflerden bazılarını uygulayabilir, işbirliğine dayalı bir sürecin önündeki engelleri ve bunların nasıl giderilebileceği veya aşılabileceği konusunu da taze bir gözle görebilirsiniz.

BİR ÇÖZÜM ÖNERİSİ: TÜRKİYE’NİN DERİN DEVLETİNİN EHLİLEŞTİRİLMESİ

Michael M. GUNTER

Kemalist Türkiye Cumhuriyeti, Türk ulusal kimliğinden başkasını kabul etmeme anlayışı üzerine kurulmuştur. Bu anlayış, başka faktörlerle birlikte, Kürt kimliğinin her türlü ifadesine düşmanca karşıydı.¹ Böyle bir durumu idame ettirmek gerçek bir cumhuriyet kavramıyla bağdaşmayacağından, Kemalist cumhuriyetin en temel ilkelerini uygulamak için resmi devletin yanında veya ona paralel esrarengiz bir devlet—veya “derin devlet”—peydah oldu. Bu derin devlet “ahtapot gibi kollarıyla her tarafa uzanan, herşeyi yapmaya muktedir [...] meşru devletin içinde başka bir devlet”² haline geldi. Bir bilmece havasındaki bu renkli derin devlet terimi de bu gizli “öteki” devletin, resmi devletin siyasi, güvenlikle ilgili ve ekonomik yapılarına nasıl nüfuz ettiğini ifade eder oldu.

Ancak, günümüzde Türkiye Avrupa Birliği’ne (AB) girmeye çalışıyor. Nüfusun çoğunluğu Türkiye’nin uzun süredir var olan Kürt sorununun çözümüne de katkı sağlayabilecek bir girişim olan AB adaylığını destekliyor.³ Şurası açık ki, derin devlet dağıtılmadan Türkiye’nin AB’ye girmesi için uyulması şart olan Kopenhag Kriterleri⁴ çizgisinde, gerçekten çoğulcu bir demokrasi niteliğinde bir Türkiye Cumhuriyeti oluşturulamaz. Bunu yaparken karşılaşılabilecek ilk problem de derin devleti derin devlet yapan şeylerle yüzleşmektir.

DERİN DEVLET NEDİR?

Birçok gözlemci derin devlet fikrinin bir komplo teorisinden başka birşey olmadığı düşüncesindedir.⁵ Gerçekten de bu tür söylemler Türk vatandaşları (hem Türk asıllılar hem Kürt asıllılar) arasında bir hayli rağbet görür. Onlar için hiçbir şey görüldüğü gibi değildir. Olan bitenin daima daha derin, daha karanlık bir açıklaması vardır. Bunu farkedemeyenler yalnız saf insanlardır.

1 Modern Türkiye Cumhuriyeti’nin gelişimi için, bkz. Bernard Lewis, *The Emergence of Modern Turkey*, 2. baskı (Londra: Oxford University Press, 1968); Feroz Ahmad, *The Making of Modern Turkey* (Londra: Routledge, 1993); ve Erik Jan Zürcher, *Turkey: A Modern History*, 2. baskı (Londra: I.B. Tauris, 1997). Bu bildirinin başka bir versiyonunu daha önce şu başlık altında yayımlamıştım: “Deep State: The Arcane Parallel State in Turkey,” *Orient* 47, no. 3 (2006), s. 334-48.

2 “Government and Opposition United Over the Semdinli Affair,” *Briefing* (Ankara), 28 Kasım 2005, s. 2.

3 Ön bilgiler için, bkz. Mark Muller, Claire Brigham, Kariane Westerheim ve Kerim Yıldız, ed., *Türkiye, Kürtler ve AB Konulu Uluslararası Konferansı Avrupa Parlamentosu, Brüksel, 22-23 Kasım 2004. Konferans Bildirileri* (Büyük Britanya: Kürt İnsan Hakları Projesi, 2005). Ayrıca bkz. “Turkey and the EU,” *Turkish Daily News*, 3 Ekim 2007, s. 14 ve Mehmet Ali Birand, “Single Spark To Set Off EU,” *Turkish Daily News*, 3 Ekim 2007, s. 15.

4 Kopenhag Kriterleri’ne göre, AB’ye aday ülkelerin “demokrasiyi, hukuk devletini, insan haklarını, azınlıkların haklarına saygı gösterilmesini ve azınlıkların korunmasını teminat altına alan kurumların istikrarını sağlamış olmaları” gerekmektedir.

5 Ortadoğu’daki komplo teorilerinin analizi için, bkz. Daniel Pipes, *The Hidden Hand: Middle East Fears of Conspiracy* (New York: St. Martin’s Press, 1996).

Öte yandan, birtakım olayların iç yüzünün tamamen açıklığa kavuşmuş olduğunu kim iddia edebilir? Örneğin, muhtemelen Sovyetler Birliği hesabına çalışan ve görünürde sağcı bir Türk milliyetçisi olan Mehmet Ali Ağca'nın 13 Mayıs 1981'de Papa II. John Paul'ü öldürmeye teşebbüs etmesinin veya aynı kişinin 1979'da liberal çizgideki Milliyet gazetesinin Genel Yayın Yönetmeni Abdi İpekçi'yi öldürdükten sonra hapisten kaçıp Papa'nın hayatına kastetmesinin ardında yatan sebepler gibi.⁶ Daha yakın geçmişe bakarsak, Ağca hangi esrarengiz mahkeme kararıyla Ocak 2006'da serbest bırakılmış ve kamuoyunun tepkisiyle tekrar hapse konulunca ya kadar serbest kalmıştır?

Kısa bir süre önce yapılan bir analizde şu sonuca varılmaktaydı: "Her yerde hazır ve nazır olan ve ahtapot gibi kollarıyla devletin içinde yargıdan orduya veya güvenlik güçlerine veya başka herhangi bir kuruma kadar her yere ulaşabilen biri, fikirlerini devlete karşı tehdit saydığı bir gazeteciyi veya öğrenci gençleri öldürmek için plan yapıyor ve akabinde aynı kişi kullandığı eli kanlı piyonları adaletten koruma marifetini gösteriyor."⁷ Bu satırların yazarı Mart 1998'de Kürdistan İşçi Partisi (PKK)⁸ lideri Abdullah Öcalan'ı (Apo) ziyaret ettiğinde, Öcalan Kürt mücadelesinde tüm tarafların oynamakta olduğu "gizli oyun"lardan bahsetmişti.⁹ Komploların kulak asmamak genellikle isabetli bir tutum ise de, paranoyakların da düşmanlarının olduğunu unutmamakta fayda vardır.

Karanlık tabiatı nedeniyle derin devleti, normal şartlarda kabul gören bilimsel standartlara göre kesin olarak tanımlamak ve belgelemek mümkün değildir. Diğer taraftan, bilim insanlarının elinde yüzde yüz kanıt oluncaya kadar bu olguyu bir kenara bırakırsak, sonuçta onunla uğraşmak için vakit çok geç olabilir. Dolayısıyla, eldeki belgelerin noksanlığı bu olguyu tahlil etmeye çalışmamak için gerekçe olamaz.

Yakın zamanda ortaya atılan yararlı bir tanımda derin devletin, "şiddetli derecede milliyetçi ve devletçi bir ideolojiye gönülden bağlı ve gerekirse görüşlerini paylaşmayan bir hükümeti en-

- 6 Ağca'nın Papa'ya suikast girişimi ve Sovyetlerin bu olayın ardında var olduğu düşünülen rolü için, bkz. Claire Sterling, *The Time of the Assassins: Anatomy of an Investigation* (New York: Holt, Rinehart and Winston, 1983) ve Paul B. Henze, *The Plot to Assassinate the Pope* (New York: Charles Scribner's Sons, 1985). Karşıt bir görüş için, bkz. Edward S. Herman ve Frank Brodhead, *The Rise and Fall of the Bulgarian Connection* (New York: Sheridan Square Publications, Inc., 1986). Stephen E. Tabachnick şu çalışmasında bu kitapların üçünün de isabetli bir eleştirisini yapmaktadır: "Defining Reality," *American Book Review*, Ocak/Şubat 1987, s. 9-10. Bazıları bu olayda Sovyetlerin imajını gizlice karalamak isteyen ABD Merkezi Haber Alma Teşkilatı'nın (CIA) parmağı olduğunu bile düşünmektedir.
- 7 Alıntının kaynağı: "The Man Who Shot [the] Pope and Other Men Who Shot Other Men," *Briefing*, 23 Ocak 2006, s. 4.
- 8 Türkiye'deki Kürt sorunu ve PKK hakkında ön bilgiler için, bkz. Ali Kemal Özcan, *Turkey's Kurds: A Theoretical Analysis of the PKK and Abdullah Öcalan* (Londra ve New York: Routledge, 2006); Paul White, *Primitive Rebels or Revolutionary Modernizers? The Kurdish National Movement in Turkey* (Londra: Zed Books, 2000); Henri J. Barkey ve Graham E. Fuller, *Turkey's Kurdish Question* (Lanham: Rowman & Littlefield, 1998); Michael M. Gunter, *The Kurds and the Future of Turkey* (New York: St. Martin's Press, 1997) ve Kemal Kirişçi ve Gareth M. Winrow, *The Kurdish Question and Turkey: An Example of a Trans-state Ethnic Conflict* (Londra: Frank Cass, 1997).
- 9 Michael M. Gunter, "We Are Fighting Turks Everywhere," *Middle East Quarterly* 5 (Haziran 1998), s. 79-85. PKK'nın da derin devletin parçası olduğunu savunanlar bile olmuştur. Bu konudaki çeşitli kaynaklara bir örnek için, bkz. "Dark Forces Hidden Behind the State?" *Briefing*, 21 Kasım 2005, s. 9. Türk Devleti ile PKK'nın yıllar içinde dolaylı olarak birbirleriyle pazarlık yapmak zorunda kalmış olmaları muhtemel ise de, aralarındaki çatışmanın şiddeti ve Öcalan'ın Şubat 1999'da yakalandıktan sonraki hapsi konusunda işlerin sıkı tutulmasına bakılırsa, bu satırların yazarı derin devlet-PKK işbirliğine dair imaları yanıltıcı ve hatta saçma bulmaktadır.

gellemeye ve hatta devirmeye hazır asker, emniyet ve yargı çevrelerine mensup unsurlardan oluştuğu ifade edilmektedir.¹⁰ Türk milliyetçisi ve laik bir devlet öngören Kemalist vizyonu muhafaza etmeye azimli askeri unsurlar ve emniyet güçlerinin unsurları derin devletin kilit unsurlarıdır. Bu bileşenlerin tümü uzun süredir Milli Güvenlik Kurulu (MGK) bünyesinde bir dereceye kadar kurumsallaşmıştır. MGK'nın geçmişteki ve günümüzdeki resmi görevi seçimle gelen hükümete iç ve dış güvenlik konularında danışmanlık yapmaktır. Türkiye'nin AB adaylığının zorunlu kıldığı AB reformlarıyla sivil yetkililer görünürde daha fazla yetkiye kavuşunca-ya kadar MGK aynı zamanda sık sık ülkenin en üst yetkili makamı olarak görev yapmaktaydı. Bu son reformlar öncesinde MGK açıkça askeriye'nin denetimi altındaydı. MGK'nın on üyesi vardı: Türkiye Cumhuriyeti'nin cumhurbaşkanı ve başbakanı, genelkurmay başkanı ve dört kuvvet komutanı; ve savunma, dışişleri ve içişleri bakanları.

Modern Türkiye Cumhuriyeti de zaten gücünü başlangıçta askeriyedeki konumundan alan Mustafa Kemal Atatürk tarafından kurulmuştu. Böylece, en başından beri silahlı kuvvetler Türkiye'nin savunmasında ve siyasetinde çok önemli—ve belirtmek gerekir ki halk tarafından çok benimsenen—bir rol oynamıştır. 27 Mayıs 1960'taki darbenin ardından 1961'de yürürlüğe giren yeni anayasa, MGK'yı oluşturarak silahlı kuvvetlere ilk kez anayasal bir görev vermiştir. Yıllar içinde tedricen hükümet politikalarını etkiler hale gelen MGK, zaman zaman milli güvenlikle ilgili konularda nihai yetki merkezi olarak sivil hükümetin yerini almıştır. Örneğin, 12 Mart 1971 tarihindeki "muhtıralı darbe"nin ardından MGK, Bakanlar Kurulu'na resen ve bağlayıcı tavsiyelerde bulunma yetkisiyle donatılmıştır. 12 Eylül 1980'deki askeri darbenin ardından bir süre için bütün güç, daha sonra 1982'den 1989'a kadar cumhurbaşkanlığı yapan Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in başkanlığındaki MGK'da toplanmıştır. MGK Türkiye'de o dönemde başını alıp giden terörizmi büyük ölçüde dizginlemişse de insan hakları açısından büyük bir bedel ödenmiştir. 1990'lı yıllarda MGK Kürt sorununa ilişkin güvenlik konularında neredeyse tüm yetkiyi uhdesine almıştır. Orgeneral Doğan Güreş genelkurmay başkanıyken, Tansu Çiller'in başbakan olduğu seçimle gelen Bakanlar Kurulu'nun üzerinde özellikle güçlü bir nüfuz kullanmıştır; öyle ki Tansu Çiller'den "otuz erkeğe bedel" diye bahsedilir olmuştur.¹¹ Haziran 1997'deki "postmodern darbe" ile Türkiye'nin ilk İslamcı hükümeti* devrildi. Darbenin gerekçesi MGK tarafından ve birkaç ay önce yayımlanan bir emirnameye dayanmaktaydı.

MGK'nın sahne gerisinden ipleri elinde tutmasını sağlayan yöntemlerden önemli bir tanesi dört yılda bir yayınlanan ve iki yılda bir güncellenen, hayli uzun ve son zamanlara kadar çok gizli olan Milli Güvenlik Siyaset Belgesi (MGSB) idi.¹² MGSB'de Türkiye'nin iç ve uluslararası güvenlik öncelikleri tanımlanmakta ve önem sırasına konulmakta ve takip edilecek ulusal

10 Gareth Jones, "Bombing Throws Spotlight on Turkey," *Turkish Daily News*, 20 Kasım 2005.

11 Alıntının kaynağı: "Government Adopts Military Thinking Despite Spattering of Appeals for Common Sense," *Briefing* (Turkey), 15 Kasım 1993, s. 6.

* Buradaki "ilk İslamcı hükümet" nitelemesinin kaynağı olan siyasi hareket aslında daha önce de 1970'li yıllarda Milli Selamet Partisi olarak üç ayrı koalisyon hükümetinde yer almıştır. [e.n.]

12 Aşağıdaki tartışmanın ve alıntılarının kaynağı: "Turkey's National Security Policy under Debate," *Briefing*, 31 Ekim-7 Kasım 2005, s. 9-11.

stratejinin ana hatları belirlenmekteydi. Belgenin içeriğini sadece üst düzey generaller ve devletin en üst makamlarındaki yöneticiler görebilirdi. Bu nedenle, MGSB'ye bazı çevrelerde "devletin gizli anayasası" veya devletin nasıl yönetileceğini gösteren "kırmızı kitap" denirdi. Başka bir ifadeyle, "devleti yönetmenin asıl sorumluluğu Bakanlar Kurulu'nda değil, başka yerde [...] Silahlı Kuvvetler [...] ve adına derin devlet denilen [...] ve gerek doğrudan devletin kendi kuruluşlarına mensup kişilerin, gerekse bu teşkilata son derece yakın kimselerin rol aldığı, ne idüğü belirsiz ve gizli teşkillerde" idi.

Son MGSB 24 Ekim 2005 tarihinde, mevcudu daha fazla sayıda sivil üyeyle artırılmış bir MGK tarafından onaylandı. Fakat önce, Türk Silahlı Kuvvetleri ile iktidardaki ılımlı İslamcı Ak Parti arasındaki anlaşmazlığın halledilmesi gerekti. Bildirildiğine göre bu anlaşmazlığın konusu, kadınların İslami baş örtüsü türbanı kullanmaları başta olmak üzere, İslam köktendinciliği ve dış politikada güç mü yoksa diplomasi mi kullanılacağı idi. Bölücü terör (PKK) ile radikal İslam (Usame bin Ladin'in El Kaidesi ve Hizbullah) en büyük terörizm tehditleri olarak belirlendi. Diğer konular arasında su, azınlıklar ve aşırı solcu hareketler yer almaktaydı. Yunanistan'ın Ege Denizi'ndeki adalarını çevreleyen karasularını 12 mile çıkarıp bu denizi Türkiye'ye büyük ölçüde kapatması meselesi ise yine bir *casus belli* (savaş nedeni) olarak tanımlandı. Aşırı sağcı grupların Türk milliyetçiliğini ırkçılığa dönüştürme çabaları ile aşırı milliyetçi mafyanın bu durumdan yararlanma girişimleriyle ilgili olarak 1997 tarihli MSGB'de yer alan madde bu seferki MSGB'ye konulmamıştı. Ayrıca, iç güvenlik meseleleri gibi, milli eğitim, bilim, teknoloji ve kamu yönetimi de yer verilmeyen konular arasındaydı. Dış meselelerden Kuzey Irak, Iraklı Kürt partileri ve Suriye ile ilgili hususlar da son MSGB'den çıkarılmıştı.

MGSB'nin yanı sıra, MGK Genel Sekreterliği'nin, AB reformlarından dolayı artık yayımlanmayan bir yönetmeliği de geçmişte çok önemli görülmüştü. Sanıldığına göre, bu MGK yönetmeliğinde kısa bir süre önce Türk halkı "kendisine yönelik bir tehdit" olarak tanımlanmış ve ülkeyi bu tehlide karşı korumak için "psikolojik askeri harekât" bahis konusu edilmişti. Bu MGK belgelerinin içeriğinin yakın zamanda kamuoyuna açıklanmış olması Türkiye'nin AB üyeliğinin gerektirdiği son reformlar nedeniyle bunların artık eskisi kadar önemini kalmadığını gösteriyor olabilir. Ancak, bunun gerçekten böyle olup olmadığı zamanla görülecektir.

MGK'nın yanı sıra, derin devletin kurumsallaşmasına katkı sağlayabilecek diğer resmi güvenlik kuruluşları arasında Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT), Devlet Güvenlik Mahkemesi (DGM) ve gizemli JİTEM¹³ veya Jandarma İstihbarat ve Terörle Mücadele Birimi vardır. Resmen kuruluşu 1965'te gerçekleşen MİT, iç ve dış istihbarat servislerinin işlevlerini bünyesinde birleştirir. Kâğıt üzerinde Başbakanlık'a bağlı ise de, MİT fiiliyatta silahlı kuvvetlere daha yakındır. Zaman içinde MİT solcu ve Kürt gruplarına sızmak ve bunları imha etmek için aşırı sağcıları kullan-

13 JİTEM'in terörist örgütlere karşı sinsi operasyonlar düzenlemek amacıyla 1970'li yılların ortalarında kurulduğu sanılmaktaysa da, Türk hükümeti JİTEM'in varlığını resmen yalanlamaya devam etmektedir. Ancak, kısa bir süre önce Diyarbakır'daki bir mahkeme eski PKK'lı 10 muhbir ile ilgili olarak JİTEM'e atıfta bulunmak suretiyle JİTEM'in varlığını görünürde kanıtlamıştır. Eski Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Teoman Koman ise bazı kimselerin JİTEM'i yasadışı faaliyetlerini örtbas etmek için kullandıklarını ileri sürmüştür. "Judiciary Say 'JITEM' Aloud for the First Time," *New Anatolian* (Turkey), 18 Şubat 2006.

makla suçlanmıştır. Örneğin, başka durumlarla birlikte, PKK'yı yok etme çabasında yasalara aykırı olarak suçluların kullanıldığının ortaya çıktığı meşhur Susurluk skandalında MİT'in rolünün olduğu anlaşılmaktadır. Gerçekten de, uyuşturucu kaçakçılığı, cinayet ve suikast gibi yasadışı faaliyetlere bulaşan suçlular da derin devletin unsurlarıdır (aşağıdakilere bakınız). Örneğin, PKK'ya karşı yürütülen savaşta JİTEM'in silah ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi yasadışı işlere karıştığı bildirilmiştir.¹⁴ Derin devletin içinde bilgi kaynaklarına sahip olduğu düşünülen gazeteci Avni Özgürel şu görüşü ileri sürmüştür: "Eğer PKK hareketi, sana sınırsız örtülü ödenek kullanma ve para dağıtma imkânını veriyorsa... Bir de tabii Güneydoğu'da uyuşturucu işi de çok ciddi bir gelir kapısı haline geldiyse... Sonuçta bütün bu kirli paranın ayakta tuttuğu bazı dengeler var demektir."¹⁵

18 adet DGM'den her birinde iki sivil hâkim, bir askeri hâkim ve iki savcı bulunmaktaydı. Bu mahkemeler 1991 tarihli Terörle Mücadele Yasası kapsamındaki sivil davalara bakarlardı. Yasadışı örgüt üyeliği ile kanunla yasaklanmış fikirleri yaymanın devletin bölünmez bütünlüğüne zarar verdiğine dair meşhur 8. madde bu kanundaydı. Şiddete başvursun veya başvurmasın, Kürt eylemcilerin sesini kısmada önde gelen bir rol üstlenen DGM'ler böylece Kürt milliyetçiliğinin taleplerine karşı devletin yürüttüğü kampanyaya bir yasallık havası verdi. Bu mahkemeler gazeteleri kapattı ve ifade özgürlüğünü dar biçimde yorumladı. Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi'nin eski Başkanı Nusret Demiral bu mahkemelerin demokratik özgürlükler açısından arzettikleri problemin hem sembolü hem de realitesi oldu. Örneğin, Demiral PKK'ya destek vermekle suçlanan Leyla Zana ile Kürt yanlısı Demokratik Parti'nin diğer milletvekilleri hakkında ölüm cezası istedi. Demiral daha sonra, o tarihte Alparslan Türkeş'in başkanlığındaki aşırı sağcı Milliyetçi Hareket Partisi'ne (MHP) katıldı. Sonunda Türkiye AB üyeliği için koşulan şartları yerine getirmek adına DGM'lerini lağvetti.

1970'li yılların sonlarında Türkiye'yi saran fraksiyonlar arasındaki şiddet dalgasında meşhur ülkücüler (veya bozkurtlar) önde gelen bir rol oynadılar. Gözlemciler, jandarmanın kontrgerilla özel timlerinin kaç mensubunun Türkeş'in partisiyle muhtemelen bağlantılı olduğundan bahsediyordu. Bunların kıyafetleri kendilerini belli ediyordu. Silahlarını Türk aşırı milliyetçiliğinin simgesi olan, Osmanlı İmparatorluğu'nun bayrağındaki üç hilal süslüyordu. Silahlardaki bir diğer alamet ise yine Türk aşırı milliyetçiliğinin simgesi olan Bozkurt figürüydü. Aşırı sarkık bıyıklar görüntüyü tamamliyordu. Çelişkili görünse de, derin devletin bu şiddet operasyonlarında aşırı İslamcı grupları da kullandığı anlaşılmaktadır (aşağıdakilere bakınız).¹⁶

DERİN DEVLETİN ORTAYA ÇIKIŞI

Görünüşe göre, Soğuk Savaş'ın başladığı yıllarda Amerika Birleşik Devletleri NATO'daki müttefiki olan ülkelerin bazılarında herhangi bir Sovyet işgaline karşı savaşmak maksadıyla gizli direniş grupları oluşturdu. *Gladio* (Latince "kılıç"), perde arkasındaki örgütler veya

14 Bkz. Martin van Bruinessen, "Turkey's Death Squads," *Middle East Report*, no. 199 (Nisan-Haziran 1996), s. 22.

15 Bkz. Avni Özgürel ile röportaj, *Radikal*, 27 Ekim 2003.

16 Ön bilgiler için, bkz. İsmet G. İmset, "News Analysis: Who Really Controls the Kurdish Hezbollah?" *Turkish Daily News*, 7 Eylül 1993 ve İsmet G. İmset, "Is There a 'Nationalist' Connection to the Killings?" *Turkish Daily News*, 8 Eylül 1993.

Özel Harp Dairesi¹⁷ gibi adlar alan bu teşkilatlar bir Sovyet işgaline karşı cephe gerisinde gerilla taktikleri uygulayacak olan ufak çaplı paramiliter birimlerdi. ABD'nin Merkezi Haber Alma Teşkilatı (CIA) ve Pentagon kanalıyla faaliyet gösteren bu birimlerin Belçika, Fransa, Yunanistan, İtalya, Hollanda ve Batı Almanya'da kuruldukları anlaşılmaktaydı. Amerika Birleşik Devletleri bu örgütleri finanse etmeyi 1970'lere kadar sürdürdü.

Türkiye'de bu gizli kuvvetin merkezi, müşterek ABD Askeri Yardım Heyeti'nin karargâhıydı. Bu kuvvete önceleri Taktik Seferberlik Grubu, 12 Mart 1971 "muhtıralı darbe"sinden sonra ise Kontrgerilla Kuvveti veya Özel Tim denildi. 1974'te solcu fakat milliyetçi Bülent Ecevit başbakan iken, Genelkurmay Başkanı Semih Sancar Ecevit'ten örtülü ödenekten para istedi. Ecevit hiç duymadığı bu teşkilatın ne olduğunu sorduğunda kendisine ABD'nin artık para vermeyi kestiği ve meseleyi fazla kurcalamaması söylendi. "İsimleri gizli tutulan ve bu teşkilata ömür boyu bağlanmış olan bazı gönüllü yurtseverler var. Bunların ülkenin çeşitli yerlerinde gizli silah depoları var."¹⁸

Gladio teşkilatının Türk hükümetine yönelik yurtiçi sol muhalefete karşı giderek artan derecede kullanılması da Amerika Birleşik Devletleri'nin Gladio'yu finanse etmeyi kestiği 1970'li yılların ortalarına rastlar. 1993 yılında hâlâ çözülemeyen bir suikastte hayatını kaybeden tanınmış solcu gazeteci Uğur Mumcu, 1971 darbesinden sonra tutuklandığında, işkencecilerin kendisine "Biz kontrgerillayız. Bize cumhurbaşkanı bile dokunamaz," dediklerini yazmıştı.¹⁹ Türkiye parlamentosunun Uğur Mumcu suikastini araştıran komisyonunun raporunda Uğur Mumcu'nun vakitsiz gelen ölümünden önce MİT ile PKK arasındaki olası bağlantıyı araştırmakta olduğu, derin devletin onu bu yüzden öldürdüğü ve suçu İran destekli İslamcılara yıkmaya çalıştığı değerlendirilmesine yer verilmişti.²⁰

Türkiye'de 1970'li yıllarda sağ ile sol arasında cereyan eden iç şiddet olayları²¹ sırasında Türkes'in aşırı sağcı bozkurtları Özel Tim'in teşviki ve hatta himayesi altında faaliyet göstermekteydi. 1977'de İstanbul'da Taksim Meydanı'nda, radikal solcu DİSK'in düzenlediği protesto mitingine gelen yaklaşık 200 bin kişilik bir kalabalığın üzerine çevredeki binaların çatılarına mevzilenmiş kişilerce ansızın ateş açıldığı 1 Mayıs katliamının ardında da perde gerisindeki Gladio'nun parmağı olduğu ileri sürülmüştür.

Perde gerisindeki örgütün 1981'de Papa II. John Paul'e suikast girişiminde de kullanılmış olması muhtemeldir. Daha iki yıl önce tanınmış bir solcu Türk gazeteciyi (Abdi İpekçi) öldürmekten hüküm giymiş, bilinen bir aşırı sağcı olmasına rağmen Mehmet Ali Ağca, Batı'da bazı mevzularda burnunu sokarak, zayıflamakta olan Sovyet komünist imparatorluğunu, Polonya'da

17 Aşağıdaki tartışmanın geniş ölçüde dayandığı kaynak: Lucy Komisar, "Turkey's Terrorists: A CIA Legacy Lives On," *The Progressive*, Nisan 1997, s. 24-27; *Milliyet* gazetesinde yayımlanan bir başyazı, 8 Kasım 1996; ve "Government and Opposition United over the Semdinli Affair," *Briefing*, 28 Kasım 2005, s. 3.

18 Alıntının kaynağı: Komisar, "CIA Legacy Lives On."

19 Alıntının kaynağı: *Agy*.

20 "Semdinli: The Burning Flame of Suspicion," *Briefing*, 14 Kasım 2005, s. 11.

21 Ön bilgiler için, bkz. Michael M. Gunter, "Political Instability in Turkey during the 1970s," *Conflict Quarterly*, 9 (Kış 1989), s. 63-77.

ve dolayısıyla Avrupa'nın diğer ülkelerinde ve hatta Sovyetler Birliği'ndeki meşruiyetini tehdit eden bir papazdan kurtarma maksadıyla hareket eden bir Sovyet ajanı veya ikili ajan olarak lanse edildi.²² Oysa Ağca'nın aşırı sağcılığı ve kanıtlanmış cinayetleri göz önüne alındığında, Ağca'nın aslında Sovyetler Birliği'ni Papa suikastıyla bağlantılıymış gibi göstererek ona itibar kaybettirmeyi hesaplayan, perde gerisindeki örgütün yardımcılarıyla faaliyet gösteren aşırı sağcı güçlerin ajanı olması mümkün değil midir?²³ Örneğin, İtalya'da eski Başbakan Giulio Andreotti komünistlere atfedilen bombalama olaylarının aslında Gladio tarafından gerçekleştirildiğini itiraf etmişti. Meşhur Susurluk skandalı (aşağıdakilere bakınız) vesilesiyle ortaya dökülen bilgilerden öğrenildiği üzere, Ağca sahte pasaportunu Susurluk olayına karışan tarafların birçoğuyla ilişkisi olan İbrahim Şahin adlı Türk ajanından almıştı.

1980'lerin ortalarından itibaren kontrgerillalara yeni bir hedef gösterildi: PKK. 1990'lı yılların başlarında sivil Kürt liderleri hükümetin sağcı vurucu timleri tarafından esrarengiz biçimde öldürülmeye başlandı. Nasıl sayıldığına göre değişirse de, en az bin ve muhtemelen çok daha fazla sayıda insan öldü. Kürt liderlerinin veya sempatizanlarının öldürüldüğü olaylarda tek kişi bile tutuklanmadı. "Bazı resmi görevlilerin bu tür vakaların üstüne gitmemeyi tercih ettikleri iddiaları arasında münferit cinayetlerin birçoğunun iç yüzü hâlâ ortaya çıkarılamamıştır."²⁴ Önemli cinayet kurbanları arasında 20. yüzyılın tanınmış Kürt aydın ve yazarlarından biri olan 74 yaşındaki Musa Anter ile Türk parlamentosunda Kürt asıllı bir milletvekili olan Mehmet Sincar da vardı. Ancak bu arada, ileri gelen bir Türk milliyetçisi ve PKK faaliyetleri konusunda uzman, eski bir JİTEM veya jandarma istihbarat subayı olan Binbaşı Ahmet Cem Ersever'in de öldürüldüğünü belirtmek gerekir. Bu olaylar sıklıkla "yargısız infaz" olarak adlandırılmaktaydı.

O tarihte birçokları bu cinayetlerin İslamcı Hizbullah (Allahın Partisi) ile bağlantılı olan ve PKK'nın bölmeye çalıştığı Müslüman Türk devletinin bütünlüğünü korumak maksadıyla devletten gizlice teşvik gören gruplar tarafından işlendiğini düşünüyordu.²⁵ Öyle ki, 1993'te bu cinayetleri soruşturmak için teşkil edilen bir meclis komisyonu bile şu sonuca varmıştı: "Devlet suç çeteleri yaratmaktadır. Karanlık olayların birçoğunda köy korucuları [PKK ile savaşmak için silahlandırılmış hükümet yanlısı Kürtler] vardır [...] Bu olaylara Jandarma İstihbarat Teşkilatı'nın da karıştığını kaydetmek gerekir."²⁶ Hükümet Hizbullah diye bir örgütün varlığını uzun süre inkâr etti. Ta ki 2000 başlarında örgütün gizli evlerinde vahşice işkence edilmiş kişilerin gömülü cesetleri bulununcaya kadar.²⁷

22 Papa'ya suikast girişiminde var olduğu sanılan Sovyet parmağı için, bkz. 6 no.'lu notta adları geçen Henze, *Plot to Kill the Pope and Sterling, Time of the Assassins*.

23 Papa suikastının aslında Türkiye'deki aşırı sağcı gruplarla bağlantılı paramiliter örgütler tarafından gerçekleştirildiğine dair sağlam gerekçelere dayanan bir analiz için, bkz. Jeffrey Bale, "The Ultrationalist Right in Turkey and the Attempted Assassination of Pope John Paul II," *Turkish Studies Bulletin* 15 (Nisan 1991), s. 1-63.

24 İsmet G. İmset, "Terrorist Acts in Southeast Detailed," *Turkish Daily News*, 27 Mayıs 1992.

25 İmset'in yukarıda 16 no.'lu notta sözü edilen iki yazısına ek olarak, bkz. Martin van Bruinessen, "Turkey's Death Squads," *Middle East Report*, No. 199 (Nisan-Haziran 1996), s. 20-23.

26 Alıntının kaynağı: "The Southeast on a Hidden Agenda," *Briefing*, 25 Kasım 1996, s. 8.

27 Stephen Kinzer, "Turkey Accused of Arming Terrorist Group," *New York Times*, 15 Şubat 2000 ve Yahya Koçoğlu, "Hizbullah: The Susurluk of the Southeast," *Turkish Daily News*, 27 Ocak 2000.

Susurluk

Türkiye'nin karayollarında her yıl binlerce kişinin hayatını kaybettiği kazalar olağandışı değilse de, 3 Kasım 1996'da Susurluk yakınlarında meydana gelen ölümlü bir trafik kazası, kazada ölenlerin kimlikleri açısından diğerlerinden ayrılıyordu.²⁸ (1) Hüseyin Kocadağ: İstanbul Polis Akademisi Müdürü ve eski İstanbul Emniyet Müdür Yardımcısı. Hız sınırının üzerinde seyrederken, karayoluna çıkış yapmakta olan bir kamyonu çarpan Mercedes otoyu kullanmaktaydı; (2) Abdullah Çatlı: Çeşitli cinayetler, uyuşturucu kaçakçılığı ve hapisten kaçma suçlarından aranan meşhur bir uluslararası kaçak; (3) Gonca Us: Bir gangster metresi ve (4) Sedat Bucak: Kazadan kurtulan tek kişi, milletvekili, hükümet yanlısı bir Kürt aşiretinin ve köy korucusu olarak Kürt ayrılıkçılarla mücadele için devletten yılda 1 milyon dolardan fazla para alan 2 bin kişilik bir milis kuvvetinin başı. Burada aşikâr soru elbette bu kadar alakasız kimselerin aynı otomobilin içinde ne aradıklarıydı. Açıkçası Susurluk olayı, derin devlet ve onun Türk resmi istihbarat teşkilatı ile uluslararası organize suç faaliyetleri arasında oluşturduğu bağlantıları, siyasi suikastleriyle, uyuşturucu ticaretiyle ve en üst seviyedeki siyasi yolsuzluklarıyla gözler önüne seren çarpıcı bir vakadır.

Olay bununla bitmemişti. Arabanın bagajında beş adet büyük kalibreli revolver, iki otomatik tabanca, iki susturucu ve külliyetli miktarda mühimmatın yanı sıra içi kâğıt para dolu bir çanta bulundu. Çatlı'nın üzerinde ayrıca Mehmet Özbay adına çıkarılmış bir polis kimliği ve sadece vize zorunluluğuna tabi olmayan yüksek seviyedeki devlet memurlarına verilen yeşil pasaport çıktı. Çatlı'nın 1978'de Ankara Bahçelievler'de yedi solcunun katledilmesi olayındaki rolünden dolayı gıyabında resmen ölüm cezasına mahkûm edilmiş olmasına rağmen resmi makamlardan himaye gördüğü açıktı. Türkiye'deki sağ-sol mücadelesinin şiddet dolu istikrarsız ortamında Çatlı, Alparslan Türkeş'in aşırı milliyetçi Milliyetçi Hareket Partisi'nin ve onun şiddet uygulayıcı ülkücülerinin bir üyesiydi (yukarıdakilere bakınız). Çatlı ayrıca, 1979 yılında tanınmış solcu gazeteci Abdi İpekçi'nin büyük yankı yaratan bir suikastle öldürülmesi (daha sonra Papa'ya suikast girişiminde bulunacak olan Mehmet Ali Ağca aynı suçtan hüküm giymişti) ve Ağca'nın hapisten kaçarak Avrupa'ya gitmesini ayarlama (Ağca daha sonra Papa'ya suikast girişiminde bulunmuştu) suçları ile ilgili olarak Türk polisi tarafından sözde aranmaktaydı (yukarıdakilere bakınız). Çatlı uyuşturucu kaçakçılığı ve İsviçre'de hapisten kaçma suçlarından dolayı İnterpol tarafından da aranmaktaydı.

O tarihte Türkiye'nin içişleri bakanı, daha önce ise adalet bakanlığı yapmış olan Mehmet Ağar önce Polis Müdürü Kocadağ'ın Çatlı'yı "tutuklamış" olabileceği ve gözaltına alınması için getirmekte olduğu gibi açıklamalarla Susurluk olayını geçiştirmeye çalıştı. Ancak, otomobildekilerden dördünün de önceki üç geceyi aynı otelde geçirdikleri ve yine aynı otelde Ağar'ın da "tesadüfen" kaldığı ortaya çıkınca Ağar istifa etmek zorunda kaldı. Ağar, istifasının hemen ardından, "Bin tane operasyon yaptık. Fakat bunlar açıklanamaz. Bunların sonucu halkın güvenliğidir. Ne yaptıysam millet için yaptım,"²⁹ sözleriyle yasadışı, gizli bir örgütle ilişkisi ol-

28 Susurluk hakkında daha eksiksiz bir analiz için, bkz. Michael M. Gunter, "The Connection between Turkey's Intelligence Community and Organized Crime," *International Journal of Intelligence and Counter Intelligence* 11 (Yaz 1998), s. 119-41. Aşağıdaki tartışma daha eski tarihli bu kaynaktan büyük ölçüde kısaltılarak alınmıştır.

29 Alıntının kaynağı: "Susurluk: A Year of Fading Dreams," *Briefing*, 27 Ekim 1997, s. 5.

duğunu itiraf etmiş kadar oldu. Akabinde hem kendisi hem de kazadan kurtulan tek kişi olan ve kısmi hafıza kaybına uğradığı için "ne yazık ki" kaza hakkında hiçbir şey hatırlamayan Sedat Bucak milletvekili dokunulmazlığına sığındılar.

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ülkenin resmi görevlilerinin çoğunun Susurluk'un nihai anlamını örtbas etme arzusunu, "Bu kaza, olayın kendi sınırları dahilinde mütalaa edilmelidir [...] Gidilebildiği yere kadar gidin [...] Fakat Türkiye'nin tümünü yargılamayın," sözleriyle hissettirmiş oldu.³⁰ Kendisinin ve kocasının parasal işleriyle ilgili skandallar o sıralarda ayyuka çıkmış olan Tansu Çiller (Türkiye'nin Haziran 1993-Mart 1996 arasındaki eski başbakanı ve Susurluk olayı sırasındaki başbakan yardımcısı) ise Susurluk olayını kovalamaya hiç niyetli olmadığını "Bu vatan için kurşun yiyen de kurşun atan kadar şereflidir" sözleriyle Çatlı'yı alenen överek belli etti.³¹ Aşırı sağcı takipçilerinin Başbuğ olarak bildikleri, 1970'lerde başbakan yardımcılığı yapmış olan Alparslan Türkeş daha net konuşarak Çatlı ile Susurluk kazasındaki arabada bulunan diğer kişilerin Türk istihbarat servisleri hesabına çalıştıklarını bildiğini açıkladı: "Devlet tecrübeme dayanarak, Çatlı'nın devletin iyiliği için çalışan bir gizli servis çerçevesinde kullanıldığını itiraf ederim."³² Türkeş'in sözleri derin devletin iyi bir kısmı tanımını oluştuyordu.

12 Kasım 1996 tarihinde Türk parlamentosundaki dört ana parti Susurluk olayını araştırmak için dokuz kişilik bir özel komisyon kurdular. İktidardaki (İslamcı) Refah Partisi'nin üyelerinden Mehmet Elkatmış komisyon başkanı seçildi. Komisyon Nisan 1997 başlarında önemli hiçbir isim vermeyen, suya sabuna dokunmayan, budanmış bir rapor hazırladı.³³ Raporda devlet tarafından suçlar işlenmiş olabileceği kabul edilmekle birlikte, devletin suç örgütleri kurduğuna dair iddialar reddedilmekte ve Çatlı'nın yaptıklarından yalnız bir kısmına değinilmekteydi. Ülkenin her tarafına yayılmış diğer çetelerden, Güneydoğu'da PKK'ya karşı yürütülen savaşta işlenen suçlardan veya silahlı kuvvetlerin üst seviyeleriyle çetelerin arasında var olduğu iddia edilen bağlantılardan hiç söz edilmemekteydi. Elkatmış, raporun sunuşunda birçok resmi dokümanın resmi veya ticari sırlar içerdikleri gerekçesiyle komisyona gösterilmediğini özellikle belirtiyordu. Komisyon ayrıca milletvekili dokunulmazlığına sığınmaya devam eden Mehmet Ağar ile Sedat Bucak'tan işe yarar hiçbir bilgi alamamıştı.

Ocak 1998'de, Başbakanlık Soruşturma Komitesi Başkanı Kutlu Savaş kendi Susurluk raporunun nihai taslağını Başbakan Mesut Yılmaz'a teslim etti. Olayı araştıran meclis komitesinin Nisan 1997'de lağvedilmesinden kısa bir süre sonra özel savcı sıfatıyla bu rapor üzerinde çalışmaya başlamış olan Savaş, İçişleri Bakanlığı'nın çeşitli dairelerinin başkanları ile istihbarat ve emniyet güçlerinin başlarıyla görüşmeler yapmıştı.

30 Alıntının kaynağı: "Demirel: Probe Links but Go Easy on State," *Turkish Daily News*, 8 Kasım 1996.

31 Alıntının kaynağı: Kelly Couturier, "Turkish Scandal Exposes Links between Crime, State Officials," *Washington Post*, 1 Ocak 1997, s. A21.

32 Alıntının kaynağı: Stephen Kinzer, "Turkish Car Crash Yields Debris of Death and Terror," *New York Times*, 10 Aralık 1996, s. A1. Türkeş, Nisan 1997'de 80 yaşındayken kalp krizinden ölmüştür.

33 Aşağıdaki bilgilerin büyük ölçüde dayandığı kaynaklar: "Susurluk Back on the Street," *Briefing*, 7 Nisan 1997, s. 1, 3; M. Akif Beki, "Whose Report Is This?" *Turkish Daily News*, 4 Nisan 1997 ve Stephen Kinzer, "Turkish Panel Links Killings to Authorities," *New York Times*, 8 Nisan 1997.

Asli görevi PKK ile savaşmak olan özel timlerin teşkil edildiğine dair önceki bulgular Savaş Raporu'nda da tekrarlanıyordu.³⁴ Ancak zaman içinde devletin çeşitli organlarında çalışan bazı kişiler devlet içinde çeteler kurmuş ve organize suç örgütlerindeki bazı isimlerle birlikte PKK'yı finanse ettiklerinden şüphelenilen iş adamlarını öldürmeye başlamışlardı. 1994 yılında Behçet Cantürk ile Savaş Buldan'ın öldürülmesi bu cinayetlere örnekti. Bu çeteler ayrıca resmi görevlerini de bırakıp kendi şahsi menfaatleri için faaliyet göstermeye, uyuşturucu ticaretinden ve karaborsacılıktan gelen kazançları paylaşmaya başladılar.

Rapordaki yeni bilgiler çetelerin yasadışı faaliyetlerini finanse etmek ve tatlı kârlar elde etmek için devlet bankalarını kullandıklarına dair olanlardı. Bu yasadışı bankacılık operasyonları furyasını yönlendirenlerin arasında onların da olabilecekları düşüncesiyle bütün gözler Başbakan Tansu Çiller ile kocasına çevrildi. Diğer taraftan, iki eski turizm bakanı olan İlhan Aküzüm ile Abdülkadir Ateş yasadışı kumarhane ruhsatı vermekle suçlandı. Savaş Raporu'nda ayrıca yasadışı faaliyetlerin kontrolünü ele alma mücadelesinin aşırı derecede yoğunlaşması sonucunda çeşitli güvenlik kuruluşlarının işi birbirlerinin elemanlarını öldürmeye kadar vardırırdıkları belirtiliyordu. Emniyet güçleri arasındaki bu çatışmada öldürülenlerin sayısı çoğu üst düzey görevliler olmak üzere 15'e ulaşıyordu.

Öte yandan, PKK ile mücadele için Başbakanlık örtülü ödeneğinden 50 milyon dolar alınmış fakat bunun büyük bir bölümünün hesabı tutulmamıştı. Raporda ayrıca Yeşil kod adlı aşırı milliyetçi sağcı olan Mahmut Yıldırım diye birisinin MİT tarafından gizli operasyonlarda kullanılan başlıca kişilerden biri olduğu ve bu kişinin aynı zamanda Susurluk'u soruşturmak istediği için Başbakan Mesut Yılmaz'a Kasım 1996'da Budapeşte'de bir otelin lobisinde saldıran şahıs olduğu belirtilmekteydi.

Savaş, gelecekte yasadışı işlere karışan tüm güvenlik personelinin hizmetten atılmasını ve kontrterörizm operasyonlarının eski başı Mehmet Eymür'ün faaliyetlerinin araştırılmasını önerdi. Özel savcı ayrıca MİT'in ve emniyetin tüm faaliyetlerinin daha sıkı kontrol edilmesini ve ikisi arasındaki rekabetin sona erdirilmesini tavsiye etti. Son olarak uyuşturucu ticaretiyle sert bir şekilde mücadele edilmesini savunan Savaş, İstanbul Adliyesi'nin teşkilatının yeniden düzenlenmesini önerdi. Başbakan Mesut Yılmaz da televizyonda yaptığı ulusa sesleniş konuşmasında Savaş Raporu ile ilgili olarak, politikacıların yargılanabilmesi için dokunulmazlıkların kaldırılmasının ve suçlularını ortaya çıkarmak için bir pişmanlık yasasının çıkarılmasının gerektiğini ekledi.

Ne var ki, bu meselelerin hiçbirinde silahlı kuvvetlere dokunulmuyordu. Suçların büyük bir bölümünden "Yeşil," Çatlı, Ağar, Bucak ve Çillerler sorumlu tutuluyordu. Öyle ki birçok kimse "Yeşil" in hayali biri olduğunu düşünmeye başlamıştı.³⁵ Geri kalan beş kişi ise silahlı kuvvet-

34 Aşağıdaki bilgilerin büyük ölçüde dayandığı kaynaklar: "Susurluk Report Set To Protect Not Reveal," *Briefing*, 19 Ocak 1998, s. 7-8; Kemal Bal, "Gangs Almost Got Hold of State," *Turkish Daily News*, 24 Ocak 1998 ve Stephen Kinzer, "Former Turkish Governments Linked to Assassinations," *New York Times*, 26 Ocak 1998.

35 Ancak, yeni bir raporda "Yeşil" in hâlâ hayatta olabileceği ve oğlu Murat Yıldırım'ın yakalandığı kaydedilmiştir. "Sakallı," "Terminatör" ve "Mehmet Kırmızı," "Yeşil" in kullandığı sanılan diğer isimlerdi. "Police Say 'Yesil' Still Alive," *New Anatolian*, 19 Şubat 2006.

lerdeki ve devletteki suçluların yerine suçlanacaklar ve esas suçlulara hiçbir şey olmayacaktı. Daha önceleri Susurluk ile ilgili tüm bilinenlerin açıklanmasını talep eden Başbakan Mesut Yılmaz bu defa ağız değiştirip Savaş Raporu'nun bazı bölümlerinin ülke menfaatleri adına gizli kalması gerektiğini savunuyordu. Bu bilgiler arasında 12 Eylül 1980 darbesini takip eden baskı dönemi, PKK'yı desteklediklerinden şüphelenilen iş adamlarının 1990'larda öldürülmeleri ve 1995'te Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'e yapılan başarısız suikast girişiminde Türkiye'nin rolü de vardı.³⁶

Susurluk olayında pek çok üst düzey resmi görevlinin rolü olduğu ve yargının siyasi güçlerden yoğun biçimde etkilendiği göz önüne alınırsa, bu olayın tatminkâr bir sonuca ulaştırılması olasılığı hayli zayıf görünmektedir. Olaydan on yıl sonra sadece birkaç resmi görevli nispeten kısa hapis cezalarına çarptırılmıştır. O tarihte Mesut Yılmaz'ın koalisyon hükümetindeki ufak partilerden birinin başkanı olan Hüsamettin Cindoruk, "Devletin kendisi Susurluk'tur" tespitinde bulunmuştu.³⁷ Başka bir deyişle, Susurluk olayı Türkiye'de derin devletin varlığının en iyi belgelenmiş örneklerinden biridir.

Şemdinli

Türkiye'nin güneydoğusundaki en uzak il olan Hakkâri'nin ufak Şemdinli ilçesi 15 yıl hapis yatmış eski bir PKK üyesi olan Seferi Yılmaz'a ait Ümit Kitabevi'nin 9 Kasım 2005 tarihinde bombalanmasıyla derin devletin bir diğer mükemmel örneği oldu.³⁸ Patlamada dükkânda müşteri olarak bulunan Zahir Korkmaz öldü, kardeşi Metin Korkmaz ise yaralandı. Bombalama olayı PKK'dan ayrıldığı için Seferi Yılmaz'dan intikam almak amacıyla PKK tarafından yapılmış gibi gösterilmeye çalışıldıysa da, aslında derin devletin fiyaskoyla sonuçlanan bir provokasyonu olduğu anlaşılmaktadır.

Saldırıyı gören çevredekiler bombacıları kovalayıp arabalarının etrafını kuşattılar. Sivil plakalı arabanın bir jandarma birliğine ait olduğu ortaya çıktı. Yarı askeri bir terörle mücadele birimine mensup iki astsubay (Ali Kaya ve Özcan İldeniz) ve daha sonra devlete muhbir olan eski bir PKK üyesi bir Kürt (Veysel Ateş) tutuklandı. Tutuklanıncaya kadar bunlardan biri açtığı ateşle çevredeki insanlardan birini öldürdü, başkalarını ise yaraladı. Olayı araştıran savcı, el bombaları, tüfekler, bomba imal veya imha etmeye yarayan malzeme, kitabevinin planı, başka 105 hedefi içeren bir liste ve başka kanıtlar buldu.

Terörle mücadele biriminin üç elemanı da yargı karşısına çıkarılmak üzere tutuklandı. Ağustos'ta Genelkurmay Başkanlığı görevini devralacak olan Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Yaşar Büyükanıt sanıklardan birini tanıdığını belirterek olayın resmi bağlantılarını şiddetle

36 Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin eski Politbüro üyesi olan Haydar Aliyev'in Bakü'den geçerek Batı'ya giden bir uyuşturucu kaçakçılığı güzergâhına karşı çıktığı için Çatlı ve adamları tarafından hedef alındığı sanılmaktadır. Aliyev'e yönelik darbe Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in kendisine haber vermesiyle son anda önlenilebilmişti. Hugh Pope, "Turkish Probe Links Old Government to Death Squads," *Wall Street Journal*, 26 Ocak 1998.

37 Alıntının kaynağı: "Susurluk: Yılmaz Hopes Not Reflected," *Briefing*, 20 Ekim 1997, s. 4.

38 Aşağıdaki ayrıntılardan bazıları için, bkz. Jon Gorvett, "Turkey's 'Deep State' Surfaces in Former President's Words, Deeds in Kurdish Town," *Washington Report on Middle East Affairs* (MRMEA), 7 Şubat 2006.

reddetti ve daha sonra bu kişiyi "İyi çocuktur" diye övdü.³⁹ Büyükanıt'ın bu gülünç sözü resmi devletin bu meseleyi daha fazla kurcalamaması için yapılmış bir uyarı yerine geçti.

Ancak, olayı protesto eden öfkeli vatandaşlar Güneydoğu'nun çeşitli şehirlerinde ve daha sonra İstanbul'da kargaşa çıkarmaya başladı (14 PKK'lı'nın cenazesinin ardından 2006 ilkbaharında çok daha ciddi boyutlarda karışıklıklar çıkmıştır). Başbakan Recep Tayyip Erdoğan kısa zamanda meselenin dibine kadar inme sözü verdiyse de, askeriyeden gelen eleştiriler karşısında çok geçmeden geri adım attı. "Devletin meşru gücünü kullanabilen karanlık ve gayrimeşru güçlerin yine işbaşında olduğu" açıkça belliydi ve olup bitenler "Türkiye için komplo teorisi değil"di.⁴⁰ Gerçekten de Şemdinli olayı 2005 sonbaharında Türkiye'nin güneydoğusundaki Kürt bölgelerinde meydana gelen, çoğu kişinin Türk Silahlı Kuvvetleri'yle bağlantılı olduklarını düşündüğü çeteler tarafından gerçekleştirilen ve içyüzü öğrenilemeyen birkaç bombalama olayından sadece biriydi.

Van Cumhuriyet Savcısı Ferhat Sarıkaya Türkiye'nin AB'ye giriş başvurusunun aleyhine işleyecek bir şekilde Kürtler arasında huzursuzluk yaratmak için yasadışı bir örgüt kurmak ve Şemdinli'deki bombalama olayının astsubay sanıklarından birini överek yargıyı etkilemeye çalışmaktan dolayı Büyükanıt hakkında iddianame hazırlayınca, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu (HSYK) "yetkisini aştığı" ve "Usul Kanunu'na aykırı olarak iddianamede geçersiz suçlamalara yer verme" gerekçesiyle kendisini meslekten ihraç etti.⁴¹ Hükümet ayrıca Sarıkaya'ya destek veren Emniyet Genel Müdürlüğü İstihbarat Daire Başkanı Sabri Uzun'u da görevden azletti. Uzun, Şemdinli olayını araştıran meclis komitesine olayın içeriden tezgâhlandığını ifade etmiş ve "Hırsız içerideyse kapıyı kilitlemenin faydası yoktur" demişti.⁴² Bu elbette olayın muhtemel sorumlularının aslında silahlı kuvvetlerin üst makamlarında oldukları anlamına geliyordu. Cumhuriyet Halk Partisi'nin silahlı kuvvetlere yaranma çabası içindeki genel başkanı Deniz Baykal ise "Silahlı kuvvetlere karşı darbe girişimi vardır" mütalaasında bulundu.⁴³

Temmuz 2006'da Van 3. Ağır Ceza Mahkemesi, Ali Kaya ile Özcan İldeniz'i 39 yıl 5 ay hapis cezasına mahkûm etti. Ayrıca bu ikilinin kendi başlarına hareket etmedikleri, bir örgütten emir almakta oldukları ve eylemlerini bu örgütün liderlerinin destek ve katkılarıyla gerçekleştirdikleri sonucuna varan mahkeme, bu nedenle yeni bir soruşturmanın açılmasını talep etti.⁴⁴ AB-Türkiye Karma Parlamento Komisyonu Eşbaşkanı Joost Lagendijk'in "Türkiye Raporu"nu örnek alan Avrupa Komisyonu da, Şemdinli "hiyerarşi"sinin, yani mahkûm astsubayla-

39 Alıntının kaynağı: "Semdinli Proves Tougher Than Meets the Eye," *Briefing*, 5 Aralık 2005, s. 11. Büyükanıt 1997-2000 yılları arasında bölgede komutanlık yapmıştı.

40 "Government and Opposition United over the Semdinli Affair," *Briefing*, 28 Kasım 2005, s. 2.

41 "Semdinli Investigation Leads to Nowhere," *Briefing*, 3 Nisan 2006, s. 10. Ayrıca bkz. Pelin Turgut, "Senior General Stoked Kurdish Conflict To Keep Turkey Out of EU," *The Independent* (İngiltere), 8 Mart 2006.

42 Alıntının kaynağı: "Government Suffers Humiliating Defeat in Putting the Semdinli Probe on the Right Course," *Briefing*, 27 Mart 2006, s. 2.

43 Alıntının kaynağı: *Hürriyet* gazetesi, 8 Mart 2006.

44 Aşağıdaki bilgilerin alındığı kaynak: Sıtkı Yıldız, "Semdinli Gang Protected by Top Officers," <zaman.com>, 20 Temmuz 2006.

rın liderlerinin belirlenmesini istedi.⁴⁵ Ancak halihazırdaki manzaraya göre, bu konuda başka bir şey yapılmayacağı ve iki bombacının süratle mahkûm edilmesinin derin devletin olayı örtbas etme çabalarının sonucu olduğu anlaşılmaktadır.

Türkiye'nin AB adaylığı vesilesiyle gündeme gelen kâğıt üzerindeki reformlar düşünüldüğünde, Şemdinli olayı büyük bir hayal kırıklığına yol açtı ve Türkiye'nin AB'ye girmeye ne derece hazır olduğu konusunda kuşkular yarattı. Resmi devlet, Şemdinli olayını çözebilseydi Türkiye'nin derin devletini kontrol altında tutabildiği ve AB adaylığına gerçekten hazır olduğu kanısı oluşabilirdi. Nitekim, AB Komisyonu'nun Türkiye temsilcisi Hans Jörg Kretschmer "Hakkâri (Şemdinli) olaylarının aydınlatılması Türkiye için bir deneydir"⁴⁶ sözleriyle işte bunu ifade etmiş oluyordu. Fakat, saygın bir kaynağın değişikle, bunu yapmak yerine "Hükümet savcını savcılığa verdi ve bulguları savcını destekleyen bir istihbarat görevlisini azletti; ve böyle yapmakla yarının demokratik Türkiye için onyıllardan beri en büyük engeli oluşturan gizli ve perde arkasından yürütülen operasyonların iç yüzünü aydınlatma yönünde tarihi bir fırsatı tepmiş oldu."⁴⁷

Şemdinli olayını araştıran meclis komisyonu silahlı kuvvetlere yöneltilen suçlamaların "hukuکی fanteziler" olduğu ve "komisyonun jandarma komutanlığı bünyesinde böyle yasadışı bir teşkilatın varlığına dair herhangi bir kanıt rastlamadığı" sonucuna vardı.⁴⁸ Komisyon raporunda Iraklı Kürt lider Mesut Barzani'nin bölgede nüfuz kazanmaya çalıştığı ve PKK'dan daha tehlikeli olabileceği görüşüne yer verildi. Rapor iktidardaki AKP hükümetini de akladı.

Şemdinli'deki bombalama olayından kısa bir süre sonra NTV televizyonuna çıkan eski Cumhurbaşkanı (1993-2000) ve birkaç kez başbakanlık yapmış olan Süleyman Demirel, "İki devlet vardır: Biri devlet, biri de derin devlet [...] Ufak bir sorun çıktığında, sivil devlet geri çekilir ve kararları derin devlet verir" dedi.⁴⁹ Geçmişte iki kez askeri darbelerle başbakanlıktan uzaklaştırılan Demirel, bundan birkaç ay önce "Derin devletten neyi kastediyorsunuz?" sorusuna "Türk Silahlı Kuvvetleri" cevabını vermişti.⁵⁰ Demirel'i ikinci kez iktidardan deviren darbenin başı olan ve ardından 1982-1989 yıllarında cumhurbaşkanlığı yapan Orgeneral Kenan Evren, "Demirel doğru söylüyor. Devlet zaafa düştüğünde biz devreye gireriz. Derin devlet bizi"⁵¹ diyerek bu cevapla aynı fikirde olduğunu gösterdi. Daha önce birkaç kez iktidara gelmiş diğer bir eski başbakan olan Bülent Ecevit de vefatından kısa süre önce bu görüşlere katıldı.⁵²

45 "European Commission Hints at 'Semdinli Hierarchy,'" *Briefing*, 26 Haziran 2006, s. 4.

46 "EU on Turkey's Case in Semdinli," *Briefing*, 28 Kasım 2005, s. 8.

47 Alıntının kaynağı: "Semdinli Investigation Leads To Nowhere."

48 Alıntının kaynağı: "Semdinli Commission's Report on the Turkish 9/11 Aims To Shelve the Case for the Time Being," *Briefing*, 17 Nisan 2006, s. 2.

49 Alıntının kaynağı: Gareth Jones, "Bombing Throws Spotlight on Turkey's 'Deep State,'" *L'Express Outlook*, 22 Kasım 2005.

50 "My Name Is State, Deep State," *New Anatolian*, 19 Nisan 2005. Demirel bu görüşünü aşağıdaki yazıda da tekrarlamıştır: Yusuf Kanlı ve Göksel Bozkurt, "Demirel: Deep State Is the Military," *Turkish Daily News*, 12 Şubat 2007.

51 Alıntının kaynağı: "Former President Says There Are Two States in Turkey," *Güncel* gazetesi, 16 Kasım 2005.

52 "Government and Opposition United over the Semdinli Affair," *Briefing*, 28 Kasım 2005, s. 2.

DİĞER ÜLKELER

Bir dereceye kadar, diğer birçok ülkenin de kendilerine özgü derin devletleri vardır. Hangi devlet veya hükümet hakkında derinlemesine tarihi ve sosyolojik araştırmalar yapılsa, ileri gelen siyasetçilerin veya diğer nüfuz sahiplerinin görünürdeki resmi hükümeti perde arkasından nasıl yönlendirdikleri ve hatta hâkimiyetleri altına aldıklarını gösteren kanıtlar mutlaka bulunur. Örneğin, İngiltere’de belli okullardan (*public school*) ve Oxford-Cambridge üniversitelerinden mezun kişilerin oluşturduğu seçkin camianın siyaset üzerinde tekel kurmuş olduğu düşünülür. Fransa’da en zeki ve motivasyonu en yüksek gençler *grandes ecoles* (büyük okul) denilen okullarda ülkenin nasıl yönetileceğini öğrenerek yetişir ve ardından kamuda veya özel sektörde üst düzey yönetici kadrolarını doldururlar. Gerçekten de bu büyük okulların en büyüğü olan *Ecole Nationale d’Administration*’un (ENA) *enarch* denilen mezunları Bakanlar Kurulu’nda çoğunluktadır. Eski Sovyetler Birliği’nde kritik kadroları ve bunları doldurabilecek nitelikteki kişileri gösteren *nomenklatura* adlı gizli bir liste vardı. Gerek Komünist Parti’nin, gerekse Sovyet hükümetinin görünür yüzünün ardındaki seçkin Sovyet camiası bu listedeki kişilerden oluşmaktaydı. Komünizm sonrasının Rusya’sında ise, istediklerini kaba güç kullanarak yaptıran yerel düzenbazlardan, Rusya’daki özelleştirmelerde (talan da denebilir) devlet kuruluşlarını yok pahasına kapatan oligarşiye kadar uzanan sözde mafyanın bazen resmi devletin işlerini yönlendirdiği görülmektedir. Devletin üst makamlarındaki kişilerin çoğu da bu işlerin içinde olduklarından, mafya mensuplarının pek azı yakalanır. İran’da da resmi devlet mekanizmasına paralel olarak, nihai yetkiyi elinde tutan velayet-i fakîh, yani şeriat hukukçusunun gözetimindeki bir mekanizma bulunur.

Ve son olarak Amerika Birleşik Devletleri: C. Wright Mills “Modern toplumun belli başlı hiyerarşilerine ve kuruluşlarına hükmeden,” sosyoekonomik gücü elinde bulunduran elit bir kesimin varlığını gözlemişti. Bu elit kesim, “Büyük şirketleri idare ediyor, devlet mekanizmasını yönlendiriyor ve önceliklerini belirliyor ve silahlı kuvvetleri yönetiyor”du.⁵³ Birkaç yıl sonra, Başkan Dwight D. Eisenhower meşhur ulusa veda konuşmasında askeri-sınai kompleks olarak sözünü ettiği şeyin tehlikeli etkilerine karşı uyarıda bulundu. Bundan kastı, askeri tüketim için gerekli mal ve hizmetleri sağlayan birçok büyük şirketin nüfuzlu yönetim kadrolarına emekli subayları getirmeleri ve böylece siyaset ve ekonomi üzerinde haksız biçimde etki sahibi olmalarıydı.

Başkan Woodrow Wilson’un resmi Dışişleri Bakanı Robert Lansing’den başka bir de gizli danışmanı vardı: Albay Edward House. Başkan Franklin D. Roosevelt’in Dışişleri Bakanı Cordell Hull’dan başka bir de Harry Hopkins’i vardı. Başkan Richard M. Nixon’ın Dışişleri Bakanı William Rogers’dan başka bir de Henry Kissinger’ı vardı. Şimdiki ABD Başkanı George W. Bush’un gizli işlerine ise Karl Rove bakıyor. Tarih boyunca bütün devletlerin liderlerinin özel danışmanları olmuştur.

Konunun daha karanlık bir yanında ise, 1975’te Amerika Birleşik Devletleri’nde ABD Senatosu’nun Seçme İstihbarat Komitesi (Kilise Komitesi) başka devletlerin Fidel Castro (Küba),

53 C. Wright Mills (Alan Wolfe’un yeni sözüyle), *The Power Elite* (New York: Oxford University Press, 2000). Mills’in klasik incelemesi ilk kez 1956’da yayımlanmıştı.

Patrice Lumumba (Kongo), Rafael Trujilo (Dominik Cumhuriyeti), Ngo Dinh Diem (Güney Vietnam), Abdul Karim Kassem (Irak) ve Şilili General Rene Schneider gibi liderlerine yönelik suikast girişimleri de dahil olmak üzere ABD Merkezi Haber Alma Teşkilatı'nın (CIA) yasadışı faaliyetlerini belgelemiştir.⁵⁴ Komite Başkanı Senatör Frank Church, CIA'nin "kontrolden çıkmış, ortalığı yıkan bir fil"⁵⁵ dönüştüğü sonucuna vardığına da, başkanın, bu iddiaları sahtelik görüntüsü vermeksizin yalanlayabilir durumda olmasına rağmen, olan bitenden haberdar olmakla kalmayıp bu faaliyetleri başlatmış olduğu açıktır.

On yıl sonra İran-Kontra Skandalı'nda Milli Güvenlik Konseyi'nde (NSC) görevli sıradan bir deniz piyade yarbayı olan Oliver North'un Başkan Ronald Reagan'ın döneminde nasıl gizlice yasadışı bir paralel dışişleri politikası yürüttüğü ortaya çıktı. Bu gayrimeşru operasyonda gizlice İran'a satılan silahlardan elde edilen kâr Nikaragua'daki kontraları meclisin koyduğu silah yasağına karşı yasadışı biçimde finanse etmek için kullanılıyordu. Yine burada da Başkan Reagan'ın durumu bilmekle kalmayıp, operasyon için bizzat direktif verdiği aşîkârdır.⁵⁶

Ancak, varılacak sonuç şudur ki, başka devletlerdeki vakaların çoğunda bu karanlık faaliyetler veya örgütler çok daha az güçlü olup nadiren resmi devletin hükümetine tehdit oluşturur veya yapılanların geri plandaki sorumlusu olarak ona işaret eder. Derin devletin resmen müsamaha edilen ve fakat resmen de inkâr edilen nihai güç olduğu Türkiye'deki durum bu örgütlerinkinden farklıdır.

SONUÇ

Muhtemelen, derin devlet tanımlanabilen belli bir lideri olan ve kendisi de tanımlanabilen belli bir teşkilat *değildir*. Derin devlet Türkiye'nin nasıl olması gerektiğine dair bir *zihniyettir* ve bu zihniyete göre Türkiye sıkı milliyetçi, devletçi, laik ve sağcı olmalı; İslamcı, reformist ve/veya AB üyesi olmamalıdır. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ve devletin istihbarat örgütlerinin mensupları kadar, Bakanlar Kurulu, meclis, yargı, bürokrasi gibi diğer devlet kurum ve kuruluşlarının mensupları, özel şirketler gibi devletin dışındaki kuruluşların mensupları ve hatta dini kimlikleriyle tanınan kişiler ve suçlular, kısacası aşırı milliyetçi bir devlet motivasyonu ile hareket eden ve resmi devletin yasalarını teknik olarak çiğneme pahasına bunu koruma ihtiyacını duyan herkes belli amaçlar için derin devlete katılabilir. Nitekim, suçlular gibi tamamen maddi menfaat saikiyle hareket eden kişiler bile bazen derin devletin mensubu olabilir ve amacına ulaştıktan sonra resmi devletteki görevine veya daha önce hangi kuruluşta çalışmaktaysa oraya dönebilir. Yahut da kişi resmi devletin kadrolarında sıradan işlerle uğraşır görünürken, aynı zamanda belli bir amaç için derin devlete hizmet ediyor olabilir.

Bu anlamda, derin devlet tanımlanabilecek belli bir nesnel teşkilattan ziyade, sübjektif, ruh haliyle ilgili bir zihniyet olduğu için birçok kimsenin sandığından daha da derindedir. Çünkü

54 Bu olayların çarpıcı bir analizi için, bkz. Thomas Powers, *The Man Who Kept the Secrets: Richard Helms and the CIA* (New York: Alfred A. Knopf, 1979), s. 149-80.

55 Alıntının kaynağı: *Agy.*, s. 165.

56 Bu olayların, ABD hükümetinin atadığı baş araştırmacı tarafından hazırlanmış bir analizi için, bkz. Lawrence E. Walsh, *Firewall: The Iran-Contra Conspiracy and Cover-Up* (New York: Norton, 1997).

derin devlet insanların kafasının içindedir. Dolayısıyla, derin devleti dağıtmanın tek çaresi derin devletin "mensuplarını" Türkiye'nin onu kontrol altına almak ve hatta parçalamak isteyen emperyalist bir komplonun hedefi olmadığı, tüm vatandaşları için gerçekten çoğulcu demokratik olan bir Türkiye vizyonunun meşru ve yararlı olduğu ve bu vizyonun resmi devletin yasalarına göre savunulması ve geliştirilmesi gerektiği konusunda ikna etmek veya yeni baştan eğitmektir. Böyle bir çoğulcu demokrat zihniyet resmi Türk devletine hâkim olduğunda derin devlet dağılmış, Kürt sorunu halledilme yoluna girmiş ve Türkiye AB'ye katılmaya uygun bir aday haline gelmiş olacaktır. Bunun zor bir iş olduğu ortaya çıkmaktadır; fakat 22 Temmuz 2007 seçimlerinde Ak Parti'nin azimli asker muhalefeti ve fosilleşmiş Kemalist muhalefet karşısında kazandığı zaferden anlaşılacağı gibi, karşı konulamayacak süreç başlamıştır. Neredeyse muhalefetsiz kalan Ak Parti, halkın benimsediği ılımlı İslam'ın liberal ekonomi ve laiklikle buluşmasını temsil eder hale gelmiştir—ki bu buluşma eninde sonunda AB'ye girmeye uygun olacak modern ve demokratik bir Türkiye demektir.⁵⁷

57 Başka analizler için bkz. Michael M. Gunter ve M. Hakan Yavuz, "Turkish Paradox: Progressive Islamists vs. Reactionary Islamists," *Critique: Critical Middle Eastern Studies* 16 (Sonbahar 2007), s. 287-298.

BASK SORUNU VE ÇÖZÜMÜ

Akın ÖZÇER

Bask veya ilk patlak verdiği 19. yüzyıldaki ifadesiyle "Baskongada" sorunu, İspanya'nın bugün hâlâ çözüme kavuşturamamış olduğu sorunlarının başında geliyor. Sorunun bir de terör cephesi var. Bask terör örgütü ETA, bugün evrensel ölçütlere uygun demokratik bir hukuk devleti olan İspanya'yı doğrudan, Fransa'yı ise dolaylı olarak, topraklarının bir bölümünde yaşayan Bask halkına otodeterminasyon hakkını tanımaya şiddet kullanarak zorluyor. Oysa bu hak, BM uygulamasında sadece sömürge altında yaşayan halklara tanınıyor. Demokratik bir toplumda yaşayan ve bireysel temel hak ve özgürlüklere sahip ulusal azınlıklara böyle bir hak tanınmış değil. Uluslararası belgeler olsun, ulusal azınlıklar ve dilleriyle ilgili iki Avrupa sözleşmesi olsun, böyle bir haktan bahsetmediği gibi, ulusal azınlıklara veya farklılıkları bulunan gruplara tanınan hakların hiçbir şekilde ülkelerin toprak bütünlüklerine karşı bir argüman olarak kullanılamayacağını hükme bağlıyor.

Guy Héraud gibi federalist düşünürler, demokratik hakların kullanılması yoluyla ulusal azınlıkların hiçbir şekilde bağlı buldukları devletten ayrılma amaçlarına ulaşamayacağı görüşünden hareketle, otodeterminasyon hakkının çok daha geniş bir şekilde kullanılması gerektiğini savunmuş olsa da, BM'nin uygulaması yukarıda belirtilen yönde. Bu arada, İspanya'da yasal çerçevede faaliyet gösteren Bask milliyetçi ayrılıkçı siyasal partiler bulunduğunu ve bunların başında Bask milliyetçiliğinin kurucusu Sabino Arana'nın 1895 yılında kurmuş olduğu PNV'nin (*Partido Nacionalista Vasco*) geldiğini anımsatmakta yarar var. Bu parti de sonuç itibarıyla ETA'nın amaçlarını paylaşıyor ve siyasal yollardan gerçekleştirmek için mücadele ediyor.

Konferansın bundan sonraki bölümlerinde İspanya ile ilgili konular gündeme geleceğinden, herhangi bir tekrara veya düplikasyona yer vermemek için burada ağırlıklı olarak Bask sorununun terör veçhesi üzerinde durmak istiyorum. Kuşkusuz Bask sorunu, buraya kadar anlattığım hususlardan da anlaşılacağı gibi, salt terör sorunundan ibaret değil. Kültürel haklarla ilgili bölümde de görüleceği gibi, demokratikleşmeyle de ilgili bir sorun değil, çünkü 1978 İspanyol Anayasası son derece demokratik ve demokratik olduğu kadar ademi merkezizetçi de. Bu nedenle, Bask milliyetçilerinin talepleri tümüyle siyasi içerikli ve Sabino Arana'nın 19. yüzyılda çizmiş olduğu hedef doğrultusunda demokratik hukuk devletinden ayrılma arzusunu yansıtıyor.

ETA VE FRANCO DİKTATÖRLÜĞÜ

ETA, esas itibarıyla, ülke yönetimine el koyan Franco rejiminin, II. Cumhuriyet döneminde minimal düzeyde bir özerklik statüsüne sahip olmuş PNV'yi, tüm cumhuriyetçi partilerle birlikte sürgüne yollaması sonucu ortaya çıkan boşluğu doldurmak için kurulmuş bir örgüt. Fran-

co'nun yasakladığı Baskçayı geliştirmek üzere Bask Kilisesi'nin himayesinde kurulmuş olan gizli EKIN grubu tarafından oluşturuluyor.

Bask milliyetçiliğinin kökenlerini bilmeyenler için özetlemek gerekirse, PNV'nin kurucusu Sabino Arana'nın oluşturduğu milliyetçi hareket, Franco'nun nasyonal-katolik hareketi ile aynı kökenden, yani öze dönüşü Alman romantik milliyetçiliğinden geliyor. Bu milliyetçilik, 1789 Devrimi ile itibarını yitiren Kilise ile toprak sahibi soyluların bir yerde karşı devrim olarak nitelenecek köktendinci ve ırkçı temellere dayanan antiliberal hareketinin temelini oluşturuyor. İtalyan faşizmi ve Alman nasyonal sosyalizminin de düşünsel temelleri aynı. O bakımdan İspanyol İç Savaşı, biri merkezde, diğeri çevrede oluşan bu iki milliyetçiliği ve egemen sınıflarını karşı karşıya getiriyor. Sonuç olarak, Vatikan, İspanyol Kilisesi'ni desteklerken, Bask Kilisesi oyunu kaybediyor. İç Savaş'ta Franco'ya karşı savaşan birçok Bask papaz ölürken, 16 papaz da kızıl damgası yiyerek idam ediliyor. İşte bu nedenle, Bask Kilisesi, PNV'nin sürgünde olduğu yıllarda, Bask direniş hareketinin örgütlenmesinde başrolde oynuyor.

EKIN grubu, 1952 yılında kurulduktan sonra, Bask milliyetçiliğine birkaç rötuş yapıyor. Bir kere, Sabino'nun milliyetçiliğinde ilk sırada yer alan ırk ve din unsurunu ikinci plana atarak, dil unsurunu öne çıkarıyor. Avrupa federalistlerinin etkisinde kalan grup, 1959 yılında ETA'yı kuruyor. ETA ilk yıllarında, "diktatörlüğe karşı" şiddet kullanılmasını da yöntem olarak benimliyor. Alvaro Baeza'ya göre, ETA'nın şiddet kullanılma teorisinin de arkasında Bask din adamları bulunuyor. O yıllarda her şey doğal olarak ideolojik temelde. Kendini hareket olarak tanımlayan örgüt, 1967 yılına kadar Fransa'da gerçekleştirdiği meclisleri ile ideolojik bir dönüşüm içine giriyor. Bir terör örgütüne özgü ideolojik ve örgütsel yapılanmasını ancak o yıl tamamlıyor. EKIN grubuna mensup tüm kurucular da harekettten ayrılıyor.

Görüleceği üzere, Franco diktatörlüğü sayesinde, Bask milliyetçi hareketi, geleneksel kesimi temsil eden sürgündeki PNV'nin yanı sıra bir de şiddet yanlısı radikal bir kesime sahip oluyor. Diktatörlük ve getirdiği yasaklar, İspanya'da homojen bir toplum yaratamadığı gibi ülkeyi Franco'nun deyimiyle "İspanya" ve "Anti İspanya" olmak üzere ikiye bölüyor. 1968 yılında, ETA'nın ilk terör eylemi sayılan olay patlak verdiğinde, ETA'ya mensup bir Bask genci, rutin bir yol kontrolü sırasında bir jandarma erini öldürünce, Franco yönetimi bölgeyi tümüyle ablukaya alarak olaya gereğinden sert tepki gösteriyor. Ablukaya alınan bölge halkı ayağa kalkınca ETA, özellikle yurtdışında, diktatörlüğe karşı direnişin sembolü haline geliyor.

Franco rejimi, bu olaydan ders almadığı gibi, ETA'ya ve ona destek veren çevrelere ders olması amacıyla, 1970 yılında, ikisi papaz, hiç kan dökmemiş 16 ETA mensubunu Burgos'da kendi yöntemlerine uygun biçimde yargılamaya başlıyor. Bu davada savcılık sanıklardan 6 kişi için ölüm cezası olmak üzere toplam 700 yıllık ağır hapis talep ederek tüm dünyayı ayağa kaldırıyor. Önce papazlar için Vatikan devreye giriyor ve duruşmaların açık yapılmasını sağlıyor. Açık duruşmalar ETA'nın kendi propagandasını yapmasını sağlarken, Avrupa ülkelerinin Franco üzerindeki baskılarını artırmasına yol açıyor. Her diktatörlük rejiminin sığındığı "içişlerine karışmama ilkesi" ihlal edilince mahkeme, Burgos sanıklarının cezasını daha da artırıyor. Ama bu kez birçok ülke "genel af" talep ediyor ve Franco, ölüm cezalarını 30 yıla indiren kısmi bir af ilan etmek zorunda kalıyor.

Burgos davası, Franco rejimi bakımından olduğu kadar, ETA için de bir dönüm noktası. Franco'nun sanıldığı kadar güçlü olmadığını ortaya koyarken, ETA'nın da "diktatörlüğe karşı mücadele eden bir örgüt" olarak tarihe geçmesi fırsatını yaratıyor. Ancak ETA, buna karşın bölündükçe bölünüyor ve ideolojik karmaşası içinde, terör örgütü olma yolunda ilerliyor. Rejimin ikinci adamı Amiral Carrera Blanco'ya karşı 1973 yılında düzenlenen Ogro Operasyonu, uluslararası alanda, bir yandan rejimin sonunun, diğer yandan da ETA'nın bir terör örgütüne dönüşümünün habercisi olarak değerlendiriliyor.

ETA VE DEMOKRASİYE GEÇİŞ DÖNEMİ

Bir sonraki bölümde, Sayın Thomas Jeffrey Miley'in sunacağını düşündüğüm "Demokrasiye Geçiş Dönemi"nin (*transición democrática*) ayrıntılarına burada girmek istemiyorum. Ancak General Franco'nun vefatından bir yıl kadar sonra, kendisine emanet edilen rejimi demokratikleştirme hedefini benimseyen Kral Juan Carlos'un başlattığı bu sürecin başbakanı Adolfo Suarez'ı bu vesileyle anmak istiyorum. Çünkü, dört gün önce 75 yaşını dolduran Suarez, yakalandığı Alzheimer nedeniyle, başbakan olduğu o olağanüstü dönemi artık hiç anımsamıyor.

Adolfo Suarez, başbakan olduğu bu dönemde, İspanya'yı bütünleştirmek yönünde olağanüstü çaba harcamış, sürgündeki tüm siyasi partileri, demokratik İspanya ile bütünleşmeleri amacıyla yasallaştırmıştır. Suarez, Franco'nun vefatını Bask Ülkesi Euskal Herria'nın kuruluşu için bir fırsat bilen ETA ile de demokratik sisteme katılması için temas kurmuş, ancak bu hedefine varamamıştır. O zaman iki tane olan ETA'lardan özellikle askeri olanı, katılmak şöyle dursun, bu süreç amacı önünde engel görmüştür. İşte bu nedenle ETA, "diktatörlüğe karşı mücadele eden" örgüt niteliğini yitirmiştir. Kendi iç belgelerinden anladığımız kadarıyla demokratikleşmeyi baltalamak için terör eylemlerini özellikle yeni anayasanın tamamlandığı ve halk oyuna sunulduğu 1978 yılından itibaren tırmandırmaya başlamıştır. Terör eylemleri arttıkça Franco'cuların hâkimiyetindeki ordu içinde de huzursuzluk artmış, bölünme senaryoları üretilmiş, askeri darbeden söz edilir olmuştur. Ancak değişimden yana olan Suarez ve arkadaşları, bu tahriklere kapılıp başladıkları işi yarım bırakmamışlar, artan terör eylemlerinin ve darbe söylentilerinin gölgesinde İspanya'ya—yarın kültürel haklar vesilesiyle daha yakından inceleyeceğimiz—demokratik bir anayasa kazandırmışlardır.

İspanya'dan otuz yıl sonra bugün Türkiye'de, demokratik bir anayasa ihtiyacının hâd safhada olduğu bir ortamda, taraf olunan uluslararası sözleşmelerde yer alan hakların anayasaya dahil edilmesine bile karşı çıkan parti temsilcilerini dinledikçe üzülmemek elde değil. Demek oluyor ki Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni imzalamış olan Türkiye'de 50 yıldan da geride kalmış kafalar bugün siyaset yapıyor.

İspanya'da 1978 Anayasası'nın halk oyuyla benimsenmesi, askeri darbe olasılığını ortadan kaldırmamış, ETA'nın tahriklerine kapılan bir grup asker 23 Şubat 1981 tarihinde, Başbakan Adolfo Suarez'in istifasından sadece birkaç hafta sonra Temsilciler Meclisi'ni basarak darbe girişiminde bulunmuştur. Ancak, bu girişim Kral Juan Carlos'un demokrasiden yana tavrı sonucu başarıya ulaşmamıştır. Bu tavır, sadece Franco'cu ordu mensuplarına değil, aynı zamanda darbe kışkırtıcılığı yapan ETA'ya da büyük bir darbe olmuştur. ETA bundan sonra, ne diktatörlüğe, ne de demokratikleşme sürecindeki bir ülkeye karşı mücadele eden bir örgüt konumdadır. Artık demokratik hukuk devletini hedef alan bir terör örgütüdür.

Demokratik hukuk devleti—hiç kuşku yok ki, ayrılıkçı olanlar dahil—şiddet ve şiddete övgü içermeyen her türlü düşüncenin serbestçe dile getirilebildiği ve partileşebildiği bir anayasal düzende terörle mücadele etmek durumundadır. Ancak bu mücadelenin demokratik bir nitelik taşıması da gerekmektedir. İspanya, 1982 genel seçimleriyle demokrasiye geçmiş olmakla birlikte, terörle mücadele politikasında eski yöntemleri kullanmaya devam etmiştir. Bu eski yöntemler, Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde başını fazlasıyla ağrıtmıştır. Özellikle hükümet ile bağlantılı olduğu izlenimi veren GAL karşı terör örgütünün, Franco dönemindeki gibi Fransa topraklarında barınan ETA militanlarına karşı gerçekleştirdiği eylemler, tarım politikaları açısından İspanya'nın üyeliğine sıcak bakmayan Matignon'un üzerinde durduğu başlıca eleştiri noktalarından biri olmuştur.

İspanya'nın AB üyesi olmasıyla birlikte, GAL karşı terör örgütünün eylemleri bıçak gibi kesilirken, ETA ile terörün diyalog yoluyla sona erdirilmesi konusu gündeme gelmiş, buna paralel olarak, demokratik bir terörle mücadele politikasının temel ilkeleri benimsenmiştir. Sunumun son bölümünde, Türk basınına "Bask modeli" olarak yansımış olan bu modeli biraz daha ayrıntılı biçimde ele alacağım.

TERÖRLE MÜCADELEDE AJURIA ENEA MODELİ

Gonzalez hükümeti, ETA ile Cezayir görüşmeleri olarak bilinen diyalog sürecine girerken, tüm yasal Bask siyasi partilerini bir araya getirecek bir anlaşma ile terörle mücadelenin temel ilkelerini belirleme gereksinimi duymuştur. İspanya'nın terörle mücadele politikasının demokratik ayağı, geçmişte sadece ETA'nın siyasi kanadına karşı başarıyla kullanılmış olan "anayasal sistemin getirdiği hukuki çerçevede siyaset yapma karşılığı kesin silah bıraktırma" ilkesine dayanmaktadır. Şimdi görüşme masasına konulabilecek tek ödün—eğer ödünse—söz konusu siyaset olanağıysa, bu olanağın, halkın desteği sağlanarak demokratik kurallar içinde özerkliği giderek geliştirilmesini, hatta yine demokratik kurallar çerçevesinde yeni bir statüye ulaşılmasını engellemediği, bir şekilde ortaya konulmak durumundadır. Bunu yapacak olanlar da, esas itibarıyla anayasa ve özerklik statüsünün getirdiği imkânlardan fiilen yararlanmış olan Bask siyasi partileri ve özellikle PSOE'nin (*Partido Socialista Obrero Español*) o dönem özerk hükümette koalisyon ortağı olan PNV'dir.

İşte Ajuria Enea Anlaşması bu mantıkla kaleme alınmıştır. Özerklik statüsünün Bask milliyetçiliğinin hedeflerini geliştirmeye ne kadar açık bir metin olduğunu, bu nedenle silah kullanmanın anlamsız ve halkın iradesini karşısına alan antidemokratik bir tutum kabul edildiğini ortaya koyan bir anlaşmadır. Başka bir deyişle, çeşitli konularda görüşleri örtüşmeyen merkezci ve milliyetçi partilerin, teröre karşı, anayasa ve özerklik statüsü temelinde birleştiklerini ayrıntılı biçimde ortaya koyan bir metindir. Anlaşma, metninin hemen hemen yarısını bulan geniş giriş bölümüyle 17 maddeden oluşmuştur.

Giriş bölümünde, terörün her şeyden önce, referandumla—dolayısıyla Bask halkının çoğunluğunca—onaylanmış anayasa ve özerklik statüsünün getirdiği demokratik sistemi ortadan kaldırmayı hedeflediğini, bu demokratik sistemi korumanın tüm demokratik kurumlar ve siyasi partilerin ortak görevi olması gerektiğini, "terörle mücadelenin mantıksızlığa karşı mantığın, ölüme karşı yaşamın ve dayatmaya karşı özgürlüğün mücadelesi ve uygar bir toplumun, birlik-

te yaşamın dayandığı etik ilkelerin, bunları yoksayanlara karşın geçerli kılınması çabası” olduğunu vurguladıktan sonra, bazı önemli siyasi mesajlar vermektedir. Bu mesajları, ana başlıklar halinde şöyle özetlemek mümkündür:

i) Anayasa ve Gernika Statüsü Bask toplumuna birçok kazanımlar sağlamıştır.

Bunların başında, demokratik özgürlüklerin yeniden kazanılması (*recuperación de las libertades*) gelmektedir. Referandumla onaylanmış olan Gernika Statüsü ile kurulan Euskadi Özerk Topluluğu’nda siyasal durum, eskisine oranla radikal biçimde değişmiştir. Bask Özerk Topluluğu, bugün hükümeti ve parlamentosuyla, kendi kendini yönetim (*autogobierno*) alanında, Bask halkının beklentileri doğrultusunda büyük bir aşama yapmış durumdadır.

ii) Gernika Statüsü, Bask toplumunun tüm siyasal sorunlarını çözmemiştir.

Gernika Statüsü’nün Bask toplumunun tüm siyasal sorunlarını çözdüğünü söylemek mümkün değildir. Özerklik statüsünün daha da geliştirilmesi, özerk topluluğun Navarra Özerk Topluluğu ile ilişkileri çözüme kavuşturulamamış sorunlardır. Bunun nedeni, Gernika Statüsü’nün, tarihin belirli bir döneminde, Bask halkının çoğunluğunun istemiyle anayasal sistemin hukuki çerçevesinin bulunduğu nokta olmasıdır.

iii) Siyasal sorunların tümünün çözümlenmemiş olması, mevcut anayasal çerçevede hiçbir şekilde çözümlenmeyeceği anlamına gelmez.

Mevcut anayasal çerçeve, Gernika Statüsü’nün ilk kabul edildiği haliyle dondurulmuş değildir. Anayasa olsun, statü olsun, mevcut hukuki sistemin hangi koşullarda nasıl değiştirileceğini öngörmüştür. Ayrıca, statünün ilave hükmü, Bask halkının tarihsel haklarının belirli bir hukuki çerçeve içinde güncelleştirilmesini hükme bağlamıştır. Dolayısıyla, bu anayasal sistem ve özerklik statüsü, Bask halkının ileri dönük beklentilerini karşılamaya elverişli bir hukuki araçtır.

iv) Bu nedenle, Bask halkının atıfta bulunulan henüz çözümlenmemiş siyasal sorunları terörü haklı kılmaz.

Mevcut anayasa sistemi çerçevesinde, Gernika Statüsü’nün Bask halkının ileriye dönük beklentilerini gerçekleştirmeye elverişli bir araç olması, bu sorunlar bahane edilerek teröre başvurulmasını hiçbir şekilde haklı kılmayacaktır. Nitekim geçmişte şiddetli araç olarak kullanmış bazı çevreler (ETA-PM; siyasi kanat) Bask halkı tarafından onaylanmış bu hukuki çerçeveyi olumlu değerlendirmeyi bilmiş ve çoğunluğun onayladığı bu çerçevede siyaset yapmak üzere silah bırakmıştır.

Buna karşılık, bazı çevreler (ETA-M; askeri kanat), statünün Bask halkının çoğunluğunca onaylanmasının üstünden 8 yıl gibi uzun bir süre geçmiş olduğu halde, alternatif siyasal modelleri dayatmak için terörü araç olarak kullanmaya devam etmektedir.

v) Terör, kullananların bağlı olduklarını ifade ettikleri siyasal hedeflere varılmasını olanaksız kılmaktadır.

Terör, esas itibarıyla, demokratik kurumlara sahip olan ülkede, Bask halkının kendi kendini yönetimine zararlı olduğu gibi, ileriye dönük beklentilerinin karşılanması yönündeki çabaları da engellemektedir.

Görüldüğü gibi, Ajuria Enea Anlaşması'nın giriş bölümünde, ETA-PM'ye karşı uygulanmış stratejinin aynısı, siyasal gerekçeleri açıkça belirtilmek suretiyle yeniden ortaya konulmaktadır. Bütün bunlar yapılırken, mevcut anayasal sistem, Bask milliyetçilerinin, özellikle PNV'nin hoşuna gidecek şekilde değişime, daha doğrusu asimetrik gelişmelere mümkün olduğunca açık bir şekilde yorumlanmaktadır.

Anlaşmanın maddelerini incelediğimizde, modelin özgünlüğünün, giriş bölümünde olduğu gibi, "silah bırakma karşılığı demokratik yollardan siyasi mücadele yapmak" noktasında yattığını görüyoruz. Anlaşmanın 9. maddesi, konuya biraz daha açıklık getirerek yapılacak siyasetin "düşüncelerini demokratik yollardan savunmak" amacı taşıdığını vurgulamaktadır. Doğal olarak, "silah bırakma karşılığı siyaset" denildiği zaman, bu siyasetin bireyin kendi görüşleri çerçevesinde olacağı anlaşılmaktadır ama 9. madde bunu açıkça belirterek kavrama net bir içerik kazandırmaktadır. Bu yaklaşım, doğal olarak, silahlı bir örgüte silah bıraktırmak için kullanılabileceğinden, bu amaçla terör örgütüyle temas edilebileceği gündeme gelmektedir. Anlaşmanın izleyen 10. maddesi, şiddete görüşmeler yoluyla son verilmesi için gerekli koşullar yerine gelir ve bu amaçla devlet yetkilileriyle şiddet kullananların temsilcileri arasında bir diyalog süreci başlarsa bu sürecin imzacı siyasi partilerce destekleneceğini hükme bağlamaktadır. Aynı madde, ayrıca, siyasal konuların her zaman demokrasinin gereği olarak, halk iradesinin temsilcilerince çözümleneceğinin altını çizmektedir. Bundan çıkan sonuç, terör örgütüyle siyasal sorunların hiçbir şekilde ele alınmayacağı, eğer bir diyalog süreci oluşursa, görüşülecek konunun, militanlara "silah bırakma karşılığı görüşlerini demokratik yollardan savunabilmelerini teminen siyaset imkânı" tanımak olduğudur.

Anlaşmanın 1. maddesi, demokratik hukuk devletinin, serbest seçimlerle dile getirilen halk iradesinin egemenliğine dayandığını, bu nedenle şiddet kullanımının hiçbir şekilde kabul edilemeyeceğini, 2. maddesinin 1. fıkrası ise Gernika Statüsü'nün, Bask halkının çoğunluğu tarafından benimsenmiş temel kurumsal norm olarak herkesçe kabulünün, Euskadi'nin barışa kavuşturulması ve siyasal yaşamın normalleştirilmesi bakımından temel koşul olduğunu hükme bağlamaktadır. 2. maddenin izleyen, 2., 3. ve 4. fıkraları özetle, statünün içerdiği her konuda geliştirilmesinin yine geçerli hukuki çerçevede olacağını, gözden geçirme, reform veya güncelleştirmenin statü ve anayasanın öngördüğü usullerle gerçekleştirilebileceğini vurgulamaktadır.

Görüldüğü gibi, yukarıda saydığımız hükümler, Bask siyasal yaşamında siyaset yapmanın, her şeyden önce, anayasal sistem uyarınca, Gernika Statüsü'nün getirdiği demokratik hukuki çerçeveyi kabul etmeyi gerektirdiğini ortaya koymakta, Bask milliyetçiliğinin çözümlenmemiş akla gelen tüm sorunlarının çözümünde de bu hukuki çerçevenin işaret ettiği yolların kullanılmasının bir zorunluluk olduğu hatırlatılmaktadır. Bu hususlar terörü bırakarak siyaset yapacak olanlar için olduğu kadar, merkezle çatışma politikaları izleyen mevcut siyasi partiler için de geçerlidir doğal olarak.

İspanya'nın terörle mücadele politikasının klasik yöntemleri olan polisye önlemler ve bu alanda uluslararası işbirliği, anlaşmanın sırasıyla 4. ve 5. maddelerinde yer almaktadır. Ancak ardından gelen 6. maddede, demokratik hukuk devletini şiddete karşı korumaya yönelik önlem-

lerin hukuki çerçeveye ve insan haklarına saygı ilkesine uygun olması gerektiği vurgulanarak, bu konuda belirlenecek ihlallerin duyurulacağı ifade olunmaktadır. Bu hükümlerle, devletin güvenlik görevlilerince GAL türü karşı terör örgütlerinin oluşturulmasının bundan böyle önüne geçilmektedir. Kuşkusuz, terörle mücadele politikası demokratik bir nitelik taşıyacaksa, hem polislerin insan hakları ihlalleri yapmasının, hem de karşı terör örgütleri kurarak yasal çerçeveye dışına çıkmasının engellenmesi şarttır. Söz konusu 6. madde, bu nedenle terörle mücadele politikasının demokratik niteliğine önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır.

Ajuria Enea Anlaşması'nın demokratik niteliğini vurgulayan bir başka hüküm 8. maddede yer almaktadır. Bu madde esas itibarıyla özerk parlamento çalışmalarına katılmayan ETA'nın siyasi kolu Herri Batasuna'ya, isim zikretmeden, çağrı niteliği taşımaktadır. Maddenin ikinci cümlesi, her siyasi fikrin ve her türlü siyasi talebin demokratik şekilde özerk parlamentoda dile getirilebileceğini ve savunulabileceğini vurgulayarak geniş bir örgütlenme özgürlüğünü dile getirmektedir. Anayasanın 22. maddesi uyarınca paramiliter nitelik taşımaması kaydıyla, her türlü dernek ve siyasi partinin kurulmasının güvence altında olduğu bir ülkede, bu hususa terörle mücadele politikası bağlamında yer verilmesi, o politikanın demokratik niteliğine, doğal olarak, katkıda bulunmaktadır. Bu hükümlerle talep olunan, ETA'nın siyasi kolu Herri Batasuna'nın, terörden arındırılmış bir ortamda parlamento çalışmalarına katılarak, sadece yasal siyaset yapmasıdır. Anlaşmanın bir de toplumda hoşgörü, barış içinde birlikte yaşam ve başkalarının temel haklarına saygının yerleşmesi için bireysel olarak ve dernekler aracılığıyla çalışmaya çağırılan 14. maddesi vardır. Bu madde, teröre ve destek verenlere karşı toplumsal baskı ve kitlesel gösteriler yapılmasına elvermektedir.

Modele, içerdiği tüm unsurlarla birlikte, bütünüyle bakacak olursak, önümüze şöyle bir tablo çıkmaktadır:

a) Tam demokratik, temel hak ve özgürlüklere saygılı, demokratik hukuk devletini oluşturmuş bir anayasa.

Anayasanın demokratik niteliği, ifade ve örgütlenme özgürlüğünü sonuna kadar korumuş, ayrılıkçı olanlar dahil, şiddet içermeyen, şiddete övgü içermeyen her türlü fikrin ifadesini ve paramiliter nitelik taşımaması kaydıyla bu fikirlere dayalı dernek ve siyasi partilerin kurulmasını ve faaliyet göstermesini güvence altına almış.

b) Özerklik sistemine dayalı bir anayasa.

Demokratik anayasa ayrıca, çevresel milliyetçilere, özerklik statüleri uyarınca kendi özerk hükümet ve parlamentolarını oluşturmaları, merkezden devredilen yetkileri kullanmaları olanağını verdiği gibi bu statülerin anayasal sistem çerçevesinde gözden geçirilmeleri ve geliştirilmesine ilişkin prosedürü benimsemiş.

c) Silah bırakan teröristlere, doğal olarak belirli koşullar çerçevesinde, demokratik yollardan kendi görüşlerini savunmak üzere siyaset yapma imkânı.

Ajuria Enea Anlaşması'nca, bu imkân özerklik statüsünün getirdiği hukuki çerçeve içinde sağlanmış. Başka bir deyişle, özerk topluluk siyasi yaşamına, siyasi partiler aracılığıyla katılmak, 75 üyeli özerk parlamentoya seçilmek, çoğunluğu oluşturarak veya koalisyon

kurarak hükümete girmek mümkün kılınmış. Aynı şekilde İspanyol Temsilciler Meclisi'ne ve Senatosu'na seçilmek imkânı tanınmış.

d) Teröre karşı caydırıcı polisiye önlemler ve uluslararası işbirliği.

Yukarıdaki imkânlarla karşı, terör kullananlara karşı, caydırıcı polisiye önlemler alınması ve uluslararası alanda işbirliğine gidilmesi öngörülmüş. Özellikle polisiye önlemler alınırken, terörle doğrudan ilintili olmayanların temel hak ve özgürlükleri güvence altına alınmış.

e) Ayrılıkçılar dahil teröre karşı olan herkesin birleşerek, teröristler üzerinde toplumsal baskı yaratılması.

Mücadele edilen düşman sadece terör kullananlar olduğu için, teröre karşı olan ayrılıkçılar dahil herkesin, teröristleri ve toplumsal tabanını yalnız bırakmak için bir araya gelmeleri öngörülmüş. (Sivil toplumun bu konuda bilinci arttıktan sonra, İspanya'da milyonların terörizmi kınamak için sokaklara döküldüğünü ve "Basklara evet, ETA'ya hayır" sloganıyla bu birleşmeyi yansıttığını görüyoruz.)

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi, bir zamanlar "Bask modeli" olarak Türkiye'nin gündemine gelmiş olan bu terörle mücadele modelinde, İspanya'nın bizimkinden çok farklı olan anayasal sistemine atıflar yer almaktadır. Aslında, İspanyol anayasal sistemi, dünyada örneği olmayan, kendine özgü bir modeldir. Bunu, doğal olarak, özerklik sistemi boyutuyla söylüyorum. İspanyol Anayasası'nın bu boyutunun Türkiye'de uygulanabileceğini doğrusu pek gerçekçi bulmuyorum. Bu konuda, İspanya'da olduğu gibi, geniş bir toplumsal mutabakata varmak mümkün değildir. Çünkü Türkiye'nin anayasa geleneğinde, İspanya'da II. Cumhuriyet döneminde gördüğümüz gibi özerklik sistemlerine dayalı anayasalar hiç olmamıştır. Buna karşılık, İspanyol Anayasası'nın demokratik niteliği, siyasal erkin organizasyonundan bağımsız olarak, her ülkenin anayasasında sağlanabilecek bir husustur. Bunun için, anayasanın temel hak ve özgürlüklerle ilgili bölümünün evrensel normlara uygun bir şekilde düzenlenmesi yeterlidir.

Peki, Türkiye gibi Fransız örneğine dayalı merkezîyetçi bir ülkede, demokrasi alanında hiçbir eksiği olmayan bir ülkede, sözünü ettiğimiz İspanyol modeline dayalı bir terörle mücadele politikası uygulanabilir mi? Kanımca asıl sorulması ve yanıtının bulunması gereken soru budur. O zaman, modelle ilgili olarak çizdiğimiz tablonun, b ve c şıkları otomatik olarak düşecek, c şıklarının yerine, ulusal düzeyde siyaset yapma olanağı kalacaktır. Bu da aslında, Sayın Açar'ın geçen yıl dile getirdiği, ancak içini dolduramadığı "düz ovada siyaset" söylemine tekabül etmek durumundadır.

Buraya kadar anlattıklarım aslında Kürt sorununun anayasa ve terörle mücadele boyutuyla çözümüne de bir ışık tutmuş oluyor. Parçalar birleştiğinde, sorunun çözümü için Türkiye'nin asgari düzeyde yapması gerekenler ortaya çıkıyor. Aynı şekilde, sorunun çözümünü isteyen Kürt tarafının yapması gerekenler de. İspanya'da Cezayir görüşmeleri, ETA'nın siyasal koşullar ileri sürmesi nedeniyle sonuçsuz kalmış, terör sorunu da böylesine demokratik bir terörle mücadele politikasına karşı çözülmemiştir. Anımsatmak gerekirse, ETA'nın siyasal kolu

Herri Batasuna, ETA'yı terör örgütü olarak görmediği için bu anlaşmaya hiçbir zaman taraf olmamış, ETA da kabul etmediği bu anayasal düzende, yasal siyaset karşılığı kesin silah bırakmaya yanaşmamıştır. Sonuç ortadadır.

KÜRT SORUNUNDA GEÇMİŞ, BUGÜN VE GELECEK: ADALET, GERÇEK, SİYASET

Dilek KURBAN¹

Herkese Merhaba!

Diyarbakır Barosu'na ve Heinrich Böll Stiftung Derneği'ne beni bu konferansa konuşmacı olarak davet ettikleri için teşekkür ediyorum. Sezgin'in başta belirttiği gibi bu konferansın çok önemli olduğuna inanıyorum. Diyarbakır'da Kürt sorunu üzerine bir konferans yapılmasının vaktiydi, hatta geçmişti bile. Dolayısıyla bunun önemli bir fırsat olduğunu düşünüyorum ve bu fırsatı iyi değerlendirebileceğimizi umuyorum.

Dün sabah, Diyarbakır'da kaldığım otele vardığımda bana odama kadar eşlik eden otel görevlisi, asansörde yukarıya çıkarken gülen bir yüzle "Hoş Geldiniz" dedi ve şehre gelme sebepimi sordu. "Konferans var" dedim. "Konusu ne?" dedi, "Kürt sorunu" diye yanıtladım. Asansörden indik, odaya doğru yürürken yine gülen yüzüyle "Sizlerin buraya gelip bu konu üzerinde konuşması çok önemli. Bir şeyler yapmak gerekiyor hocam. Bu çatışmaların durması lazım" dedi. Ona hak verdiğime dair bir şeyler söyledim. Odaya gelmiştik. Kapıyı açarken, "Bu bir ay içinde dağlarda iki yakınımı kaybettim" dedi. Durdum, sözlerinin gerisini dinlerken benim yüzümdeki gülümseme donmuştu. O ise aynı sıcaakkanlılık ve misafirperverlikle gülümsemeye devam ederken ağzından dehşet verici sözler çıkıyordu: "Önce dayımı kaybettik, bir kaç gün önce de ablamı şehit verdik." Ben kalakaldım. O ise odadan çıkarken hâlâ gülümsüyordu gözlerinin içi gülerken. Şehre varmamın birinci saatinde son bir ay içinde ailesinin iki üyesini çatışmalarda kaybetmiş biriyle karşılaşmıştım bile. Bense ertesi gün çatışmaların sona erdirilmesi konulu bir panelde konuşma yapacaktım...

Devlet eliyle yoğun insan hakları ihlallerinin gerçekleştiği ve/veya desteklendiği bir çatışma döneminden demokratik rejime geçen toplumların önünde temel bir soru bulunur: geçmiş konusunda ne yapmalı? Tarih ile hesaplaşılmalı mı, yoksa geçmişin üzerine sünger mi çekilmeli? Kuşkusuz sünger çekmekten kastedilen, devletin, resmi tarihi aracılığı ile gerçeği olduğundan farklı göstermesi veya meydana gelen insan hakları ihlallerini reddetmesi değil. Aksine, toplumun ortak bir karar olarak geçmişi geride bırakmaya, olanları unutmaya ve yeni bir sayfa açmaya karar vermesidir.

Son yıllarda, baskıcı rejimlerden veya iç savaşlardan demokratik yönetime ve barış dönemine geçiş yapan birçok toplum kendisini temel bir soru ile karşı karşıya buldu: "Geçmiş konusunda ne yapmalı?" General Franco'nun ölmesi ile uzun yıllar süren bir askeri diktatörlükten demokrasiye geçiş yapan İspanya'da toplumun seçimi, geçmişi geride bırakmaktan yana oldu.

¹ Konferans tebliğlerinin basıma hazırlanması sürecinde bana gösterdiği sonsuz sabır ve anlayış için Heinrich Böll Stiftung Derneği'nden Sevgili Aylin Örnek'e çok teşekkür ederim.

Öte yandan, iç savaşları geride bırakan bazı Orta Amerika ülkelerinin, diktatör rejimlerin yönetiminden kurtulan bazı Güney Amerika ülkelerinin, *apartheid* rejimine son veren Güney Afrika'nın ve komünizmin sona ermesi sonucu rejim değişikliği geçiren bazı Doğu Avrupa ülkelerinin seçimi aksi yönde oldu. Geçmişle yüzleşmeyi seçen bu toplumların geliştirdiği mekanizmalar ise epey farklı ve çeşitli. Kimileri uzlaşma ve barış için gerçeğin ortaya çıkmasının yeterli olacağına karar verdi. Ancak bu toplumlar gerçeğe kimin nasıl ulaşacağı konusunda farklı tercihler yaptı. Otoriter rejimin örgütlü bir devlet ve etkin bir istihbarat sistemi ile ayakta durduğu Doğu Almanya'nın seçimi, Doğu Alman gizli istihbarat örgütü Stasi'nin arşivin halka açılmasından yana oldu. İsteyen örgütün dosyalarına ulaşım kendilerini kimin ihbar ettiğini öğrenebilirdi, gerçeği öğrenmek istemeyen ise bunu yapmak zorunda değildi. Dolayısıyla son derece kişisel ve özel bir yüzleşme süreci geliştirildi. Güney Afrika'da ise yine gerçeğe yüzleşmek tercih edildiyse de bambaşka bir yol benimsendi; gerçeğe yüzleşme süreci son derece toplumsal, kurumsal ve kamusal oldu. Devlet tarafından oluşturulan Gerçek ve Uzlaşma Komisyonu, işlemiş oldukları hak ihlallerini, sadece mağdurlar ve/veya yakınlarının değil, televizyondan yapılan naklen yayınlar aracılığıyla bütün toplumun önünde, tüm ayrıntıları ile anlatan suçlulara gerçeğe karşılık olarak af olanağı sağladı.

Diğer bazı toplumlar için ise gerçek yeterli değildi. Önemli olan adaletti. Adalet olmadan barış olamayacağından, adaletsiz barışın anlamsız olduğundan hareket eden bu toplumlar seçimlerini, suçluların yargılanması ve cezalandırılmasından yana yaptı. Bazıları suçluları kendi tercihleri ile ve ulusal adalet sistemleri içerisinde yargıladı. Bu amaçla bazı örneklerde olağan hukuk sistemi kullanılırken, diğerlerinde özel mahkemeler kuruldu. Yine diğer ülkelere ise adalet uluslararası kamuoyu tarafından dayatıldı. Bu ya eski Yugoslavya ve Ruanda'da savaş suçlularının yargılanması için kurulan geçici uluslararası mahkemelerde olduğu gibi Güvenlik Konseyi kararları ile ya da daimi Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kurulmasında olduğu gibi, Birleşmiş Milletler destekli uluslararası antlaşmalar ile yapıldı. Bir üçüncü grup ise hem gerçeği hem adaleti tercih ederek melez geçiş sistemleri geliştirdi. Ancak yine de bugün uzlaşmanın ne demek olduğu, barış ve uzlaşma için gerçek ve adalet arasında bir tercih yapmanın gerekliliği, gerçeğin ve/veya adaletin hangi mekanizmalar ve usuller ile tesis edilmesi gerektiği büyük bir tartışma konusu.

Ağır insan hakları ihlallerine uğrayan bireylerin yaralarının sarılması için nelerin yapılması gerektiği uluslararası hukukun da ilgi alanı. Birleşmiş Milletler tarafından 2006'da benimsenen Bassiouni İlkeleri, sistematik ve ağır insan hakları ihlallerinin onarımı için beşli bir mekanizma öngörür.² Öncelikle, zararların telafi edilmesi (*restitution*) gerekir. Buradaki temel ilke, kişinin ihlal edilen özgürlük, mülkiyet, istihdam gibi haklarını geri tesis ederek onu ihlal öncesi durumuna getirmektir (*restitutio in integrum*). İkincisi, kişinin hem maddi hem manevi zararlarının tazmin edilmesi gerekir (*compensation*). Üçüncüsü, mağdurun gerek fiziksel gerek psikolojik yaralarının kapanması amacıyla rehabilitasyonu öngörülür (*rehabilitation*). Dördüncüsü, benzer ihlallerin bir daha gerçekleşmesini engellemek amacıyla bir dizi önleyici tedbirin (*preventive measures*) alınması gerekir. Söz konusu tedbirler, yasal reformlar, güven-

2 M. Cherif Bassiouni, *Civil and Political Rights, Including the Questions of Independence of the Judiciary, Administration of Justice, Impunity: The Right to Restitution, Compensation and Rehabilitation for Victims of Gross Violations of Human Rights and Fundamental Freedoms* (New York: United Nations, 2000).

lik güçlerine ve kolluk kuvvetlerine insan hakkı eğitimi verilmesi, hak ihlalleri işleyen güvenlik görevlilerinin emniyet veya ordudan ayıklanması (*vetting*)³ ve hak ihlalleri işleyenlerin devlet memurluğundan uzaklaştırılması (*lustration*)⁴ şekli olabilir. Son olarak, devletin mağdurları manevi olarak tatmin edecek ve onların adalet beklentilerini karşılayacak bir dizi politika geliştirmesi gerekir (*satisfaction*). Tatmin mekanizmalarının en sık rastlanan örnekleri arasında devletin resmen özür dilemesi, otoriter rejim dönemine ait gerçeklerin aydınlatılması ve gerçek tarihin okullarda okutulması amacıyla ders kitaplarının yenilenmesi, suçluların cezalandırılması, hayatlarını kaybeden insanların anısına anıtlar dikilmesi, müzeler kurulması bulunmaktadır. Burada da yine farklı toplumlar farklı mekanizmalar geliştirmiştir. Gerçeğin aydınlatılması için ulusal veya uluslararası hakikat komisyonları ve suçluların cezalandırılması için ulusal veya uluslararası ceza veya hukuk mahkemeleri kurulabiliyor.

Türkiye'nin Kürt sorununa bu beş ilke üzerinden bakacak olursak... Türkiye'de Kürtlere karşı ne tür insan hakları ihlalleri gerçekleşti ve devlet yaraların onarılması konusunda ne kadar yol kat etti? Türkiye'de 1984 ile 1999 yılları arasında bir silahlı çatışma dönemi yaşandı. Özellikle Olağanüstü Hal'in (OHAL) ilan edildiği 1987 yılından sonra doğu ve güneydoğu bölgelerinde Kürt nüfusa karşı ağır insan hakları ihlalleri gerçekleştirildi: Ormanlar, evler, bahçeler yakıldı, insanlar öldürüldü, yaralandı, gözetiminde kaybedildi... Bu hak ihlallerinin bir kısmı PKK tarafından işlendiyse de, büyük çoğunluğunun öznesi devletti. Güvenlik güçleri ve korucular tarafından gerçekleştirilen faili meçhul cinayetler, gözetiminde kayıplar, işkence ve kötü muamele gibi ihlaller, ulusal⁵ ve yabancı insan hakları kuruluşları,⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi⁷ (TBMM) ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi⁸ (AİHM) tarafından ayrıntılı olarak belgelendi. Türkiye, uluslararası kamuoyu tarafından birçok kez kınandı, yargılandı ve tazminat ödemeye mahkûm edildi.

Aradan geçen bunca yıla karşın, mağdurların devletten temel beklentilerinden biri olan gerçeğin ve adaletin tesisine dönük politikaların geliştirilmesi konusunda henüz anlamlı adımlar atılmıyış değil. Ne devlet ne Türkiye toplumu OHAL dönemi ile henüz gerçek anlamda yüzleşmedi, insan hakları ihlalleri işlemiş olan güvenlik görevlileri ile yetkililer tespit edilmedi, yargılanmadı, Kürt sorununun yakın tarihinin okuması "terörle mücadele" söylemi üzerinden yapılmaya devam ediliyor... Yine de, tatmin açısından, sınırlı da olsa ve hukuki bağlayıcılığı olmasa da, büyük siyasi önem taşıyan resmi bir belgeyi unutmamak gerekiyor. TESEV Yerinden Edilme

3 *Vetting* olarak bilinen bu tür önleyici tedbirlerin örneklerine Haiti ve El Salvador'da rastlamak mümkün.

4 *Lustration*, sınırlı bir kapsamda Amerika Birleşik Devletleri'nde uygulanan bir önleyici tedbir türü.

5 Örneğin bkz. Türkiye İnsan Hakları Vakfı, *İnsan Hakları Raporu* (İstanbul, 1995).

6 Örneğin bkz. Kurdish Human Rights Project, *Ülke İçinde Göç Ettirilen İnsanlar: Türkiye'deki Kürtler*, <http://www.khrp.org/documents/turkish/ulkeicinde.pdf> (2002); Bill Frelick, *The Wall of Denial: Internal Displacement in Turkey* (Washington, D.C.: US Committee for Refugees, 1999).

7 Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), "Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Boşaltılan Yerleşim Birimleri Nedeniyle Göç Eden Yurttaşlarımızın Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Tespit Edilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu," *Tutanak Dergisi* 53, Dönem 20 (1998).

8 Örneğin, bkz. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Selçuk ve Asker Türkiye'ye Karşı*, Başvuru No: 12/1997/796/998-99 (1998); Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Menteş ve Diğerleri Türkiye'ye Karşı*, Başvuru No: 58/1996/677/867 (1997); Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Akdivar ve Diğerleri Türkiye'ye Karşı*, Başvuru No: 99/1995/605/693 (1996).

Araştırma ve İzleme Grubu olarak⁹ yaptığımız çalışmada da belirttiğimiz gibi,¹⁰ OHAL döneminde güvenlik görevlileri tarafından işlenen ağır hak ihlalleri, TBMM İnsan Hakları Komisyonu bünyesinde kurulan bir alt komisyonun hazırladığı 1998 tarihli bir rapor ile devlet tarafından zımnen kabul edilmişti.¹¹ Bu raporda, 1984-1999 döneminde Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da gerçekleşen faili meçhul cinayetler, gözaltında kayıplar, köy boşaltmaları, evlerin yakılıp yıkılması vs. nedeniyle gerçekleşen anayasal hak ihlallerine geniş yer verilmişti.

OHAL döneminde yaşananların belgelenmesi ve devletin sorumluluğunun tespit edilmesi açısından bir diğer önemli kaynak AİHM kararlarıdır. Bu kararlar sadece tatmin açısından değil, tazminat açısından da büyük önem taşır. AİHM, 1996 tarihli Akdivar Kararı¹² ile 2006 tarihli İçyer Kararı¹³ arasında, bağladığı otuzdan fazla kararda, OHAL döneminde zorla göç ettirilen kişilerin özgürlük, güvenlik, mülkiyet, seyahat, yaşam, işkenceden korunma, aile ve özel hayatın korunması ve mülkiyet haklarının ihlal edildiğine hükmetmiş, Türkiye'yi mağdurlara yüksek miktarda tazminat ödemeye mahkûm etmiştir. Aslında, bu başvurularda davacılar telafi haklarının da tanınmasını, yani mağduriyetlerinin bütünüyle giderilmesi için ihlal öncesi durumlarına geri dönmelerinin—yani köylerine dönmelerinin, eskisi gibi tarım ve hayvancılıkla geçinebilecek duruma gelmelerinin, evlerinin yeniden yapılmasının, vs.—sağlanmasını da istediler. AİHM bu talepleri, kararlarının davalı devletlere ihlale son vermek ve zararları tazmin etmek yükümlülüğü getirdiği, ancak davalıların eski durumlarına getirilmesinin pratikte mümkün olmadığı durumlarda kararların nasıl uygulanacağına karar vermekte devletlerin özgür olduğu gerekçesiyle reddetti. Öte yandan, AİHM Türkiye'yi mahkûm ettiği neredeyse bütün kararlarında, tazminat hakkına ilişkin şu ilkeyi vurguladı: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi madde 13'te güvence altına alınan "etkili yasal çare hakkı," sadece maddi ve manevi zararların tazminini değil, suçluların tespiti ve cezalandırılması için kapsamlı ve etkili kovuşturma yapılmasını da gerektirir.

Dolayısıyla, AİHM yakın zamana kadar Kürt sorunu konusunda belirgin ve güçlü bir uluslararası aktör olarak adaletin tesisinde önemli bir rol oynuyordu. Ancak, Türkiye'nin Temmuz 2004'te zorunlu göç mağdurlarına tazminat vermeyi öngören yeni bir yasa kabul etmesi, AİHM içtihadında bir dönüm noktasına yol açtı. Mahkeme, Ocak 2006 tarihli İçyer Kararı'nda, içtihadı ile çelişen son derece sorunlu bir karar vererek, mağdurlara verilen düşük miktardaki maddi tazminatın "etkili yasal çare" oluşturduğuna hükmetti. Önceki kararlarında sıkça vurguladığı hak ihlallerinin sorumlularının tespiti ve cezalandırılması gereğinden ise söz etmedi. AİHM, bu kabul edilmezlik kararı ile önündeki benzer 1.500 davayı reddetmekle kalmadı, Kürt sorununda artık eskisi gibi bir aktör olmayacağını da işaretini vermiş oldu.¹⁴

9 Beş üyeli grubun üyeleri, alfabetik olarak: Ahmet Tamer Aker, Ayşe Betül Çelik, Deniz Yüksek, Dilek Kurban, Turgay Ünal.

10 Kurban vd., "Zorunlu Göç" ile Yüzleşmek: Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası (İstanbul: TESEV, 2006).

11 TBMM (1998).

12 Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Akdivar ve Diğerleri Türkiye'ye Karşı*, No: 99/1995/605/693 (1996).

13 Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *İçyer Türkiye'ye Karşı*, No: 1888/02 (2006).

14 AİHM'in zorunlu göçe ilişkin içtihadının ve *İçyer Kararı*'nın ayrıntılı bir değerlendirmesi için bkz. Dilek Kurban, "Türkiye'nin Yerinden Edilme Sorununun Uluslararası İnsan Hakları Kurum ve Kuruluşlarındaki Yansımaları," Kurban vd., "Zorunlu Göç" içinde, s. 100-120.

Kürt sorununun çözümü konusunda herhangi bir adımın atılmadığı uzun bir dönemin ardından, son yıllarda Türkiye'nin genelde Kürt sorunu, özelde zorunlu göç sorununa dönük tavrında önemli bir tutum değişikliği olduğundan söz etmek mümkün. Bunun en büyük nedeni, kuşkusuz AB süreci. Türkiye'nin 1999'da AB üyeliği için aday ilan edilmesi, devletin insan haklarının korunmasına ilişkin genel tutumunu olduğu gibi, zorunlu göçe dönük tavrını da yumuşatmaya başladığı yeni bir sürecin başlamasına vesile oldu; bu süreçte hak ihlallerine uğrayan mağdurların yaralarının sarılması yönünde sınırlı sayıda da olsa önemli bazı adımlar atıldı.¹⁵

Bu adımları Bassiouni'nin beş ilkesi çerçevesinde değerlendirecek olursak: Telafiye dönük olarak, 1999'dan bu yana Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi altında köylerine dönen kişilere evlerini yapmaları, tarım ve hayvancılığa başlamaları için sınırlı miktarda aynı yardım yapılıyor. Ancak, Birleşmiş Milletler'in tavsiyesi ve hükümetin görevlendirmesi ile Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE) tarafından hazırlanan yarı resmi rapora göre, bugüne dek zorunlu göç mağdurlarının yalnızca %10'u geri dönmüş durumda.¹⁶ Ayrıca, verilen sınırlı aynı yardımlar, mağdurların ihlal öncesi yaşamlarına dönmelerini sağlamıyor.

Tazminat konusunda ise önemli bir adım atılarak 2004 yılında 5233 Sayılı "Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun" (Tazminat Yasası) kabul edildi.¹⁷ Yasanın kabul edilmesinin ardında iki temel siyasi neden bulunuyor: Türkiye'nin AB üyeliği önündeki engellerden birini kaldırmak ve o tarihte AİHM'de beklemekte olan köy boşaltmalarına ilişkin 1.500 davanın reddedilmesini sağlayarak Türkiye'nin yüksek miktarda tazminat ödemesini engellemek.¹⁸ Nitekim, daha önce belirttiğim gibi, yasanın yürürlüğe girmesinden kısa bir süre sonra, AİHM yasanın gerek içeriğinin gerek uygulamasının mağdurlara etkili yasal çare sağladığına kanaat getirdi. Gerçekten de, hükümetin zorunlu göç konusunda bugüne dek attığı en önemli adım olan bu yasa, tazminatı geri dönüşe koşullandırmayarak uluslararası anlamda iyi bir örnek oluşturuyor. Öte yandan, yasada sadece maddi zararlar karşılanıyor, bu zararlar için ödenen tazminatlar son derece düşük, manevi zararlar kapsam dışı bırakılıyor. Oysa AİHM'de sonuçlanan davalarda başvuru sahiplerinin manevi zararları da karşılanmıştı. Kaldı ki, yasa hak ihlalini gerçekleştirenlerin tespiti ve cezalandırılmasını öngörmüyor. Oysa biraz önce belirttiğim gibi, AİHM, İçyer öncesi kararlarında bunun gereğini vurgulamıştı.¹⁹

Rehabilitasyon konusunda ise bugüne dek herhangi bir adım atılmadı. Van Valiliği'nin, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın teknik desteği ile hazırladığı, Van Şehir Merkezinde Ya-

15 Türkiye'nin zorunlu göç sorununun arka planı ve devletin son yıllarda attığı adımların detaylı değerlendirmesi için bkz. Kurban vd., "Zorunlu Göç," s. 67-88.

16 Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, *Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması* (Ankara, 2006).

17 "Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun," No. 5233, 17 Temmuz 2004, *Resmî Gazete* No. 25535, 27 Temmuz 2004. Yasanın uygulanmaya başlanması, 4 Ekim 2004'de kabul edilen ve 20 Ekim 2004'de yürürlüğe giren bir yönetmelik ile mümkün oldu. "Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Yönetmelik," 4 Ekim. *Resmî Gazete* No. 25619, 20 Ekim 2004.

18 Bu siyasi amaçlar, yasanın gerekçesinde açıkça belirtiliyor.

19 Yasanın içeriğinin ve uygulamasının eleştirel bir değerlendirmesi için bkz. Kurban vd., "Zorunlu Göç"; Diyarbakır Barosu, Ağrı Barosu, TOHAV, Göç-Der ve İHD, "5233 Sayılı Yasa Adil Değildir," yayımlanmamış basın bildirisi, 25 Şubat 2006; Diyarbakır Barosu, "5233 Sayılı Yasanın ve Zarar Tespit Komisyonlarının Değerlendirilmesi Toplantısı Sonuçları," yayımlanmamış bildiri, 2 Şubat 2006.

şayan Zorunlu Göç Mağdurlarının Kentsel Entegrasyonuna Yönelik Eylem Planı'nda,²⁰ mağdurların psikolojik ve fiziki rehabilitasyonuna dönük adımlar hedeflenmişse de, bu hedeflerin nasıl uygulandığını zaman içinde görmek gerekecek. Kaldı ki, içinde bulunduğumuz şu anda dahi, insanlar fiziksel ve ruhsal zararlar görmeye devam ediyor. Konuşmanın başında sözünü ettiğim otel görevlisi henüz geçtiğimiz ay yakın ailesinden iki kişiyi kaybetmiş. İnsanlar ölmeye, yaralanmaya devam ediyor, mayınlar ve patlamamış mühimmatlar çok büyük bir sorun. Dışişleri Bakanlığı'nın rakamlarına göre, Türkiye'de 2 milyon 970 bin antipersonel mayın stoğu, yaklaşık 920 bin de toprak altında gömülü mayın var.²¹ Stoklu mayınların 1 Mart 2008'e kadar imha edilmesi, toprağın altında olanların ise 1 Mart 2014'e kadar temizlenmesi gerekiyor. Sayın milletvekilleri buradalar, kendilerinden bu konunun takipçisi olmalarını rica ediyorum. Bu mayınlar nasıl ve kim tarafından temizlenecek? 2008 ve 2014 çok yakın tarihler. Oysa devletin bu konuda hiçbir politikası yok. Ak Parti hükümetinin hiçbir politikası yok, DTP'nin ve diğer muhalefet partilerinin de getirdiği hiçbir somut öneri yok. Bu sorun süratle ve çok ciddi bir şekilde ele alınmalı.

Önleyici tedbirlere gelince, daha önce sözünü ettiğim hak ihlalleri işleyen güvenlik görevlilerinin devlet memurluğundan uzaklaştırılması Türkiye'de mümkün görünmüyor. Zorunlu göç konusunda araştırma yaparken, uzun süre, Türkiye'nin batısındaki insanların ülkenin doğusunda ve güneydoğusunda neler yaşandığını, köylerin yakılıp yıkıldığını, masum insanların haklarının kendi devletleri tarafından ihlal edildiğini gerçekten bilmediğini düşündüm. Ancak daha sonra bu konuda fikrimi değiştirdim. Türkiye'de zorunlu askerlik var ve en azından yetişkin erkek nüfusunun önemli bir kısmının bunları çok iyi biliyor olması gerekiyor. Çünkü onların bir bölümü, askerlik görevleri sırasında bu ihlalleri işledi. Fakat onlar konuşmuyorlar, onların seslerini duymuyoruz. Nadire Mater'in 1998 tarihli *Mehmedin Kitabı* isimli çalışması bu anlamda büyük bir boşluğu bir nebze doldurması açısından çok önemli.²² Mater, 1984-1998 döneminde bölgede askerlik yapan gençlerin sayısının iki buçuk milyon civarında olduğunu, aileler ile birlikte bu sayının on beş milyona ulaştığını tahmin ediyor. Dolayısıyla Batı'da, bölgede neler olup bittiğini çok iyi bilen, ama konuşmayan insanlar olduğunu düşünüyorum. Bu insanlardan kamu kurumlarında çalışanların devlet memurluğundan uzaklaştırılması söz konusu olamaz. Ancak, hak ihlallerine bulaşmış olan profesyonel ordu, polis, özel tim içindeki güvenlik görevlilerinin ve korucuların bir an önce güvenlik sektöründen uzaklaştırılması gerekiyor. Bu bağlamda, PKK mensuplarının yaptığı insan hakları ihlallerinden de söz etmek gerekiyor. Kürtler bu konuda konuşmaktan pek hazzetmiyor. Ancak bunun da konuşulması, bu konuda ne yapılabileceğinin de ayrıca ele alınması gerekiyor. Koruculuğun kaldırılması için Ak Parti hükümetinin hem Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin Özel Temsilcisi'ne, hem de AB'ye vermiş olduğu çok somut, kısa vadeli bir taahhüt var. Resmi rakamlara göre, Türkiye'de Nisan 2006 itibarı ile 57 bin 174 geçici,²³ 30 Kasım 2003 itibarı ile 12 bin 279 gönüllü²⁴ korucu var. Hüküme-

20 Van Valiliği, *Van İli Yerinden Olmuş Kişiler Hizmet Sunumuna Dair Eylem Planı* (Van, 2006).

21 Dışişleri Bakanlığı, *Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-Personnel Mines and on their Destruction, Madde 7 Raporu*, 1 Ekim 2004.

22 Nadire Mater, *Mehmedin Kitabı: Güneydoğu'da Savaşmış Askerler Anlatıyor* (İstanbul: Metis Yayınları, 1998).

23 Kurban vd., "*Zorunlu Göç*," s. 72.

24 İçişleri Bakanı Abdülkadir Aksu'nun Milletvekili Mesut Değer'in yazılı sorusuna verdiği cevap, 24 Aralık 2003.

tin verdiği taahhütlere rağmen koruculuk sistemi hâlâ kaldırılmış değil. Aksine, 27 Mayıs 2007’de yapılan bir yasa değişikliği yeni korucu alımlarının önü açılıyor.²⁵ Kamuoyunun ve basının gözünden kaçan bu düzenleme ile hükümete 60 bine kadar yeni korucu alımı yetkisi verildi. Resmi rakamlara göre halihazırda zaten 70 bin korucu varken—ki gerçek rakamların daha yüksek olduğunu tahmin etmek mümkün—ve hükümet bu korucuların ellerinden silahların alınmasına söz vermişken, yeni geçici korucu alımının önü açılıyor. Ak Parti hükümetinin bu yasayı genel seçimler öncesinde sınır ötesi operasyon yapılması yönünde ordudan gelen baskıları bertaraf etmek için çıkarmış olabileceğini tahmin etmek zor değil; orduya bu konuda bir taviz vermek istenmiş olabilir. Fakat bu çok tehlikeli bir taviz. Elbette ki korucu sistemi Ak Parti’nin yarattığı bir olgu değil; geçici koruculuk sistemi 1985’te yapılan bir yasa değişikliği ile başlatıldı. Ancak, bir an önce kaldırılmazsa hükümetin kontrolünden çıkabilecek bir sistemden söz ediyoruz. Burada olan milletvekillerimizin bu konuda soru önergesi vermelerinin çok iyi olacağını düşünüyorum. Bu yasa uygulanmaya başlandı mı? Korucu alımı başladı mı? Başladıysa kaç yeni korucu alındı?

Tatmine dönecek olursak... Türkiye Devleti henüz zorunlu göç sorunu ile bütünüyle yüzleşmiş değil; resmi yetkililer aksi yöndeki sayısız kanıtı rağmen köylerin boşaltıldığını değil boşaldığını ısrarla vurguluyor, Kürtleri topraklarından zorla koparmaya dönük bir politikanın varlığını reddediyor ve hak ihlallerinin, birkaç istisna dışında, PKK tarafından gerçekleştirildiğini vurguluyor. Yine de hükümet, sorunun ortaya çıkmasında ve devam etmesindeki sorumluluğunu inkâr etmeye devam etse de, sorunun varlığını—dolaylı, üstü kapalı ve gönülsüz bir biçimde de olsa—artık kabul ediyor. Ak Parti hükümeti döneminde bu yönde önemli bazı adımlar atıldı: BM ile işbirliği yapılmaya başlandı, BM Özel Temsilcisi’nin konu hakkında incelemeler yapmak üzere Türkiye’ye gelmesine izin verildi, Bakanlar Kurulu sorunun çözümü için bir iyi niyet beyanı olan prensip kararını 17 Ağustos 2005’te kabul etti.²⁶ Dolayısıyla devlet artık sorunun varlığını—ismini “ülke içinde yerinden olma” olarak koysa da—kabul etti. Aslında devlet, bu kabulü çoktan yapmıştı; Türkiye, zaman içinde, en azından AİHM nezdinde, “münferit olaylar” olarak nitelediği bazı ihlalleri kabul etme noktasına gelmişti. Hükümet, dostane çözümlerle sonuçlanan davalarda imzaladığı deklarasyonlarda, güvenlik görevlilerinin yetkilerini aşarak işlemiş olduğu hak ihlallerinden duyduğu üzüntüyü dile getirmişti.²⁷ AİHM dosyalarında kayıtlara geçen bu resmi kabul, kuşkusuz çok önemli. Ancak, bu kabulleniş hiçbir zaman, ordunun PKK’ya karşı yürüttüğü mücadelede “alan hâkimiyeti” amacına uygun olarak köy ve mezraların boşaltılmasına yönelik bir politikası olduğuna dek uzanmadı. Bu durum, hâlâ geçerli...

Öte yandan, toplumda yüzleşme isteği ve talebi giderek artıyor. Biraz önce Mater’in kitabından söz etmiştim. Benzer bir çalışmayı, çatışmalarda oğullarını kaybeden Kürt kadınlarının hikâyelerini kendi ağızlarından aktaran Orhan Miroğlu yaptı. Miroğlu’nun çalışmasında yer

25 “Köy Kanununda ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun,” No. 5673, 27 Mayıs 2007, *Resmî Gazete* No. 26450, 2 Haziran 2007.

26 Bakanlar Kurulu, “Yerinden Olmuş Kişiler Sorunu ile Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesine Yönelik Tedbirler,” Prensip Kararı, 17 Ağustos 2006.

27 Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Kınay ve Kınay Türkiye’ye Karşı*, Başvuru No: 31890/96 (2002).

alan kadınların konuşmak için ne kadar istekli oldukları ve hatta buna ne kadar ihtiyaç duydukları anlaşılıyor.²⁸ Biz de saha çalışmalarımız sırasında, insanların hikâyelerini anlatmak istediğine tanık olduk. Mater'in kitabından anlıyoruz ki, askerler de, eğer onlara kulak verilirse, konuşmak isteyeceklerdir. Ama "çatışmalı dönemin aktörleri" bunlarla sınırlı değil kuşkusuz; korucular, özel tim, polis... Bu kişilerin de sesini duymamız gerektiğini düşünüyorum. Onların da anlatacak hikâyeleri var. Her iki tarafın da diğerini duymaya hazır olması gerekiyor. Bu hikâyeleri toplamak, biriktirmek gerekiyor. Tazminat Yasası'na yapılan başvurular bu yönde yapılacak girişimler için benzersiz bir fırsat sunuyor. Yasaya başvuran mağdurlar, anlaşılabilir nedenlerle, valiliklere yaptıkları başvurularda doldurdukları formlara bütün hikâyelerini aktarmak istemiyor. Zaten matbu başvuru formları da buna pek müsaade etmiyor. Ancak, yereldeki bazı insan hakları kuruluşları, örneğin Batman özelinde İnsan Hakları Derneği, mağdurların hikâyelerini ayrıntılarıyla kayda geçiriyor. Toplanan bu hikâyeler ve AİHM davalarında kayda geçmiş olan diğer hikâyeler bir araya getirilerek bir "ihlal haritası" çıkartılabilir. Gelişen yeni teknolojiler de uydu aracılığı ile boşaltılan köy ve mezraların uzay fotoğrafları çekilerek haritalanmasını sağlayabilir.

Bu bağlamda, Kürtlerin, yani Kürt siyasi hareketinin ve Kürt sivil toplumunun artık bilgi üretmesi gerekiyor. Uzun zaman boyunca, Türkiye'de sivil toplum kuruluşları, özellikle Kürt sivil toplum kuruluşları, avukatları siyasetle uğraşmayı tercih ettiler. OHAL dönemi söz konusu olduğunda bu anlaşılabilir bir tercih; hatta tercihten ziyade bir zaruret. O dönemde Diyarbakır'da, Batman'da ağır insan hakları ihlalleri işlenirken, bu ihlallerin mağdurlarını savunmaya çalışan avukatlar gözaltına alınırken, Kürt avukatlar ve insan hakları savunucuları çok zor koşullar altında çalıştı. Bugün o döneme dair gerçeği birazcık bilebiliyorsak bu onların, özellikle Diyarbakır Barosu mensuplarının, sayesinde oldu. Öte yandan, artık yeni şeyler de yapmak gerekiyor. Kürt sivil toplumunun artık siyasetten uzaklaşarak bilgi üretmesi ve somut öneriler geliştirmesi gerekiyor. Ancak artık biraz daha mikro çalışmak gerekiyor. Diyarbakır'da Kalkınma Merkezi'nin ve Sırmaşık Derneği'nin göç konusunda yaptıkları çalışmaların çok önemli olduğunu düşünüyorum. Hakkâri'de mayın mağdurlarının tespiti ve mayınların haritalanması konusunda benzer bir sivil girişim var. Bu yerel gruplar bilgi topluyorlar. "Gerçeği" ortaya çıkarmaya çalışırken rakamlarla konuştuğunuz zaman çok daha başka bir şey söylüyor, çok daha meşru, dinlenilir ve muhatap alınır oluyorsunuz. Dolayısıyla Kürt sivil toplum kuruluşlarının ve Kürt siyasi partilerinin de bu konuyu önemsemesi gerektiğini düşünüyorum. Kürt toplumu artık çok daha talepkâr, çok daha bağımsız. 22 Temmuz seçimlerinde Ak Parti'nin aldığı oylar salt ekonomik yardımlarla kazanılmış oylar olarak görülemez. Artık Kürt siyasi hareketinin Kürtleri kontrolü altında tutması da çok daha zor. 2006 yılında Batman ve Diyarbakır'da meydana gelen olaylar bunu somut olarak gösterdi. Resmi rakamlara göre bir milyon insan yerinden edilmiş, göçe zorlanmış. Bu insanların çoğu işsiz, güçsüz, mutsuz... Kürt siyasi hareketinin onlara bir şey sunması, bu uğurda politikalar geliştirmesi gerekiyor. Oysa Hacettepe Üniversitesi'nin raporu açıklandığında ve zorunlu göç mağdurlarının gerçek sayısının bir milyon olduğu ortaya çıktığında ne DTP, ne Kürt sivil toplum kuruluşları bu konuda bir açıklama yapmadılar. Bu sessizliğin çok hayal kırıklığına uğrattıcı olduğunu düşünün-

28 Orhan Miroğlu, *Herşey Bitti Ana'ya Söyleyin* (İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2007).

yorum. Bir milyon rakamı, zorunlu göç mağdurlarının sayısına dair bugüne dek öne sürülmüş olan resmi rakamın üç katı. Ama Kürtler ya bu raporu gözden kaçırdı ya da mağdurların sayısının üç-dört milyon olduğu yönündeki iddialarında geçmişte o kadar ısrar etmişlerdi ki, yeni rakamı kabul etmek istemediler. Oysa tam tersini yapmaları gerekirdi. Bu, devlete "senin kendi raporun, kendi söylemini yalanladı" demek için bir fırsattı.

Tatminin bir boyutu "gerçek" ise, diğer ayağı da kuşkusuz "adalet." Türkiye özelinde biz onarıcı adaletten mi söz edeceğiz, cezalandırıcı adaletten mi? Onarıcı adalet mağdur odaklıdır, uzlaşmayı hedef alır. Cezalandırıcı adalet ise, ihlal yapanlara odaklanır ve cezalandırmayı amaçlar. Konuşmamın başında da söz ettiğim gibi, bazı toplumlar iki adalet türü arasında bir seçim yapıyor, bazıları ise seçim yapmak yerine melez bir sistem yaratıyor. Peki, adalet derken biz ne istiyoruz? Bu konuda biraz daha somut konuşmamız gerektiğini düşünüyorum. Türkiye'de son dönemde, geçmişle yüzleşmenin bir aracı olarak hakikat komisyonları çokça konuşulmaya başlandı. Güney Afrika deneyimi örnek gösterilmeye başlandı, yakın tarihimizin bazı dönemlerini aydınlatmaya yönelik girişimlerde bulunuldu. Örneğin, 1978'liler Vakfı, Diyarbakır Cezaevi'nde yaşananları açığa çıkarmak için bir hakikat komisyonu kurdu. Benzer şekilde, "Geçmişle Yüzleşme" isimli yeni bir dernek kuruldu. Bu konferansın amaçlarından biri de belki, Kürt sorunu bağlamında böylesi bir çalışma başlatmak, bir mekanizma kurmak. Öte yandan, bizim hakikat komisyonu gibi bir mekanizmayı savunabilmemiz için, hangi koşulların var olması gerektiğini bilmemiz gerekiyor. Oysa bu konuda yeterli bilgi sahibi olmadığımızı düşünüyorum. Geçmişle yüzleşmeyi, hakikat komisyonlarını savunanlar bu sürecin nasıl başlatılması ve nasıl uygulanması gerektiği konusunda henüz somut öneriler geliştirmiş değil. Bu önemli olmayabilir; içinde bulunduğumuz dönemi bir öğrenme süreci olarak görebilir, somut önerileri zaman içinde geliştirebiliriz. Ancak Kürt siyasi hareketinin, Kürt sorununun çözümünün olmazsa olmaz koşulu olarak öne sürdüğü "siyasi af" konusunda hâlâ somut öneriler geliştirmemiş olduğunu düşündüğümde bu konuda biraz umutsuzluğa kapılıyorum. Özellikle 22 Temmuz Genel Seçimleri'nin ardından Kürt siyasi hareketinin, somut ve uygulanabilir politikaların geliştirilmesinin toplumun desteğini kazanmak için ne kadar önemli olduğunu gördüğünü umuyorum.

Güney Afrika'da kurulan hakikat komisyonu örneği Türkiye'de büyük ilgi gördü. Başka örnekler de var. 1974 ile 2001 arasında on sekiz ülkede farklı isimler altında, farklı şekilde işleyen yirmi bir benzer komisyon kuruldu.²⁹ Bu komisyonların en önemli özelliği, resmi olmaları. Yani, bazı durumlarda uluslararası kamuoyunun zorlaması ve desteği ile de olsa, devlet tarafından oluşturulan komisyonlar olmaları. Devletin desteği neden önemli ve gerekli? Çünkü özellikle insan hakları ihlallerinin güvenlik görevlileri tarafından işlendiği Türkiye gibi ülkelerde, sorumlularının tespit edilmesi, sorgulanması, yargılanması, delillere ulaştırılması vb. için devletin işbirliği gerekiyor. Şu anda biz bu durumda değiliz. Peki devletin desteğini ve işbirliğini sağlamak için hangi koşulları oluşturmamız gerekiyor? Uluslararası örneklerle bakıldığında zaman, hakikat komisyonları ve diğer yüzleşme mekanizmalarının kurulmasını sağlayan belirgin bir geçiş dönemi,

29 Bu komisyonlar hakkında kapsamlı bir çalışma için, bkz. Priscilla B. Hayner, *Unspeakable Truths: Confronting State Terror and Atrocity* (Londra ve New York: Routledge, 2001).

bir kırılma noktası olduğu görülür. Otoriter rejimin, iç savaşın, komünizmin veya askeri rejimin bitmesi, Franco'nun ölmesi... Türkiye'ye bakacak olursak, böyle bir kırılma noktasından söz edebilir miyiz? Kürt sorununun çok özel bir sorun olduğunu teslim etmekle birlikte, tek olmadığının altını çizmek istiyorum. Tabii ki Kürtlere yapılan başka hiçbir gruba yapılmadı Türkiye'de; Kürtler için OHAL diye özel bir ikili hukuk sistemi oluşturuldu, masum insanlara dışkı yedirildi, basına sansür uygulandı, özel mahkemeler kuruldu, Kürtler sürgün edildi... Öte yandan, Osmanlı'nın son dönemlerinden bu yana, cumhuriyet tarihi boyunca, devletin iç düşman olarak göstermiş olduğu başka gruplar da var. Gayrimüslimler, Aleviler, solcular... 1915, Varlık Vergisi,³⁰ 6-7 Eylül Olayları,³¹ Sivas, Maraş, 1980 askeri rejimi... Bu sürece baktığımız zaman, bir kırılma noktası görüyor muyuz gerçekten? Askeri darbeyi ele alacak olursak, mesele askeri rejimin sona erdiği ve sivillerin siyasete döndüğü 1983 mü kırılma noktası? Bir "devir teslim"den söz edilebilirse, yani askerin iktidarı sivillere teslim etmesinden, Türkiye'de bu süreç generallerin takdiri ile ve onların uygun gördüğü ölçüde gerçekleşti. Toplumsal muhalefet nedeniyle değil. Kaldı ki, ordunun iktidarı sivillere tam olarak teslim etmediğini de biliyoruz. Bugün siyasi yaşamımızda hâlâ Millî Güvenlik Kurulu gibi bir kurum var, ordu tarafından hazırlanmış bir anayasayla yönetiliyoruz, askeri darbeyi yapan generaller işledikleri hak ihlalleri nedeniyle yargılanmalarını engellemek için anayasanın 15. maddesi ile kendilerine dokunulmazlık sağladılar. Ayrıca, 1999 ile 2004 arasındaki "ateşkes" dönemi de bitti, silahlı çatışmalar yeniden başladı. Dolayısıyla şu anda bir geçiş döneminden söz edemiyoruz.

Elbette bir kırılmanın gerçekleşmesini beklemeden adımlar atılmalıdır ve atılacaktır. Ancak Kürtlerin kabul etmesi gerekiyor ki, şu anda önlerinde çok büyük bir engel var. İçinde bulunduğumuz durumun vahametini görmeyen veya görmek istemeyen, ortada barıştan söz etmeyi gerektirecek bir savaş olduğunu düşünmeyen, Kürt sorununu tıpkı devlet gibi bir terör sorunu olarak gören oldukça geniş bir toplumsal kesim var Türkiye'de. Ve bu kesimin desteğini almadan Kürtler tek başlarına hiçbir şey yapamayacaklar. Dün tanıştığım otel görevlisinin aksine, Türkiye'nin batısındaki insanların çoğu açısından çatışmalar günlük hayatlarının bir parçası değil. Onlar bu meseleyle hiç ilgilenmiyorlar. Daha da kötüsü, geçmişte Türklerin arasında bulunan ve Kürtleri destekleyen az sayıdaki muhalif kesimin desteği, sabrı ve ilgisi gözle görülür bir şekilde azalıyor. Bu bağlamda DTP milletvekillerinin de çok dikkatli olması gerektiğini düşünüyorum. İçinde buldukları durumun ne kadar zor olduğunu anlıyorum. Ancak, hem ulusal hem uluslararası kamuoyunun Kürtlere ve Kürt siyasetçilere dönük desteğinin eskisi kadar güçlü olmadığı aşikâr. Kürt siyasi hareketi, Amerika Birleşik Devletleri ve özellikle Avrupa toplum ve devletleri nezdinde sahip olduğu meşruiyet ve desteği büyük ölçüde kaybetmiş durumda. Bu, artık verili olarak kabul edilmesi gereken bir durum.

Peki, verili durumda ne yapmak gerekiyor? Sizlerle paylaşacak sihirli önerilerim yok ama ilkesel olarak büyük önem taşıyan bir adımın atılması gerektiğine inanıyorum. Uzlaşma, geçmişle yüzleşmek, adaletin tesisi, gerçeğin aydınlatılması gibi meselelerin Kürt sorununun öte-

30 Varlık Vergisi hakkında bkz. Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi ve "Türkleştirme" Politikaları* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2000); Rifat Bali, *Bir Türkleştirme Serüveni: 1923-1945* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005).

31 6-7 Eylül Olayları ile ilgili kapsamlı bir çalışma için bkz. Dilek Güven, *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6-7 Eylül Olayları* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006).

sine gidilerek ve Türkiye’de devlet toplum ilişkilerine bütüncül bir şekilde bakılarak ele alınması gerektiğini düşünüyorum. Bu toplum henüz ne 1915, ne 1942, ne Varlık Vergisi, ne Rumların 1964’te sınır dışı edilmesi,³² ne Sivas’ta Alevilerin yakılmasıyla yüzleşti. Bütün bunlar yaşanmasaydı, devlet OHAL döneminde Kürtlere karşı işlediği hak ihlallerini yapabilir miydi? Bu sorunun cevabını vermek zor. Cumhuriyet tarihi boyunca Kürtlere yapılan haksızlıklara bakacak olursak, belki evet. Ama belki de yapamayacaktı; ya da en azından bu kadarını yapamayacaktı. Bunu bilmiyoruz. Yine de bunun önemli bir soru olduğuna inanıyorum. Sonuçta yakın tarihimizde meydana gelen bütün adaletsizlikler ve hak ihlalleri aynı toplumsal iklimin ve milliyetçi ve otoriter devlet yönetim anlayışının ürünü. Kürtlerin kendi mağduriyetleriyle diğer ezilenlerin mağduriyetleri arasındaki bağı görmesi gerçekten çok önemli. Bu, Türkleri kazanmak için yeterli olmayabilir, ama Kürtlerin diğer ezilenlerin, örneğin gayrimüslimlerin, Alevilerin desteğini almaları açısından ahlaken ve siyaseten çok önemli.

Bu bağlamda bir noktaya daha değinmek istiyorum. Kürt siyasetçilerinin ve aydınlarının her fırsatta tekrar ettiği bir şey var. Ki bu, Türkiye’de devlet yetkilileriyle Kürtlerin üzerinde uzlaştıkları ender tutumlardan birine işaret ediyor. O da Kürtlerin “azınlık” olmadığı. Geçtiğimiz sene, “Türkiye Barışını Arıyor” konferansının açılış konuşmasında büyük yazar Yaşar Kemal de bunu vurguladı, dün Amerika Birleşik Devletleri’ndeki temasları sırasında Başbakan Tayyip Erdoğan da. Ben, Kürtlerin her fırsatta azınlık değil kurucu unsur olduklarını vurgulamak için gösterdikleri çabanın sadece tutarsız değil, aynı zamanda ahlaken de sorunlu olduğunu düşünüyorum. Bir kere Kürtler, uluslararası hukuktaki tanıma göre bir azınlık grubu oluşturuyor. Kuşkusuz, Kürtler kendilerine azınlık demek istemiyorsa demek zorunda değildir tabii. Ancak burada bir tutarsızlık var, çünkü örneğin Sur Belediyesi’nin kamusal hizmetleri o ilçede yaşayan vatandaşların anadillerinde verme yönündeki kararı, tipik bir azınlık hakkı talebi, azınlık söylemidir. Anadilde kamusal hizmet alma, bir azınlık hakkıdır. Azınlık hakları insan haklarının bir alt grubudur, insan haklarının aksine evrensel değildirler. İnsan hakları herkese tanınmalıdır, azınlık hakları ise insan haklarına ek olarak toplumun belirli kesimlerine, çoğunluktan etnik köken, din, dil gibi unsurlar esasında ayrıışan belirli gruplara verilir. Kürt siyasetindeki bu tutarsızlığı da bir kenara bırakacak olursak, ortada ahlaken de sorunlu bir durum var. Bilindiği gibi, Türkiye’de sadece gayrimüslimler resmen azınlık statüsüne sahip; devlet Ermeniler, Rumlar ve Yahudilerden başka azınlık olmadığını savunuyor. Kürtler azınlık olarak adlandırılmamak için çaba gösterdikçe, aslında devletin bu söylemini meşrulaştırmış ve benimsemiş oluyor. Yani bu “kurucu unsur” dili, aslında otoritenin, otoriter zihniyetin dili ve Kürtlerin bir an önce bu dilden arınmaları ve gayrimüslimlerle dayanışma halinde olmaları gerekiyor.

Son olarak, önümüzdeki döneme dair bazı şeyler söylemek istiyorum. Önümüzde yeni bir dönem, yeni fırsatlar var. Yeni bir hükümet var, DTP milletvekilleri nihayet mecliste, Ak Parti’nin bölge milletvekillerinin arasında Kürt sorununa demokratik çözümün bulunması gerektiğine inanan isimler var, reform odaklı yeni bir cumhurbaşkanımız var, yeni bir anayasa yapılıyor, AB süreci de ivme kazanacak gibi görünüyor. Öte yandan önemli engeller de var. Çatış-

32 Bkz. Hülya Demir ve Rıdvan Akar, *İstanbul’un Son Sürgünleri* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004).

malar devam ediyor, Irak çok karışık, ordu sınır ötesi operasyon istiyor, askeri ve sivil bürokrasi demokratikleşmeye direniyor. Yüksek yargı organları—Yargıtay'ın Baskın Oran ve İbrahim Kaboğlu hakkındaki kararı ile Danıştay'ın Suriçi Belediye Meclisi ve Başkanı'nın görevden alınmasını onaylayan kararında görüldüğü gibi—insan haklarını hiçe sayan kararlar vermeye devam ediyor. Bir de tabii, Kürt siyasi hareketinin siyasi pozisyonu muğlaklığını korumaya devam ediyor. Ak Parti'nin genelde Kürt sorunu, özelde zorunlu göç konusunda bir politikası yok ve olmayacak da. Ak Parti, özellikle cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yarattığı gerginliği bertaraf etmek için önümüzdeki dönemde önceliği ordu ile ilişkilerini düzeltmeye verecektir. Bu eğilim, Abdullah Gül'ün Güneydoğu gezisi sırasında vaktinin çoğunu ordu mensupları ile geçirmesi, verdiği ilk iftar yemeğine şehit ailelerini davet etmesinde kendini gösteriyor. Hükümet seçimlerden hemen önce, az önce sözünü ettiğim yasa değişikliğini yaparak yeni korucu alımlarının önünü açtı, Şırnak, Siirt ve Hakkâri'yi kapsayan bir alanı Güvenlik Bölgesi ilan etti... Bu vesile ile milletvekillerimizden bu konuda da önerge vermelerini rica ediyorum. Güvenlik Bölgesi'nin ne demek olduğunu anlayamıyoruz. Yeni köy boşaltmaları mı olacak, giriş çıkışlar tekrar kısıtlanacak mı? Milletvekillerinden bu soruları bizim adımıza sormalarını ve edinecekleri bilgileri bizlerle paylaşmalarını rica ediyorum.

Gerek DTP milletvekillerinin gerekse Ak Parti'nin bazı bölge milletvekillerinin mecliste olmaları büyük bir fırsat yaratmakla birlikte, Ak Parti'nin yeni bölge milletvekillerinin yapabileceği çok bir şey olmayabilir. Partinin bölge eski milletvekillerinin Kürt sorununun çözümü yönündeki girişimleri engelleyebileceğini düşünüyorum. Yeni bölge milletvekillerinin bazıları yine çaba sarf edebilecektir. İşte burada DTP'ye çok büyük görev düştüğünü düşünüyorum. Kürt sorununun çözümü yönündeki girişimleri DTP yapmayacak, yapamayacak. DTP'li milletvekillerinin buna gücü yetmeyecektir. Herhangi bir olumlu girişim olursa bunu yapacak olan Ak Parti'dir. Ak Parti'nin bunu yapabilmesi için de, DTP milletvekillerinin en azından Ak Parti'nin bölgedeki bazı milletvekillerine destek vermesi gerektiğini düşünüyorum. Böylesi bir partiler arası işbirliğinin örnekleri var geçmişte; 1997 yılında TBMM İnsan Hakları Komisyonu bünyesinde kurulan Zorunlu Göç Araştırma Komisyonu, Refah Partisi Milletvekili Haşim Haşimi ile CHP Milletvekili Algan Hacaloğlu liderliğinde çok önemli bir çalışmaya imza atarak 1998 tarihli meclis raporunu yayımladılar. Onlar o dönemde yapabildiyse bunu, sizler de bu dönemde yapabilmelisiniz...

BİRİNCİ OTURUM TARTIŞMA BÖLÜMÜ

Soru: Şu an var olan çatışmaların sonlandırılmasını tartışıyoruz ancak ABD’de 2010 ve 2015 yıllarına ait asker profilleri hazırlanarak, olmayan çatışmalara hazırlık yapılıyor. Herhangibir ülkede —İran, Irak veya Afganistan’da değil—olabilecek çatışmalar için askerinin kaç metre ötesini görebileceği ve kaç metre öteden ateş edebileceğine dair profiller hazırlanıyor, olmayan çatışmalar için. Olanları yok etmeye çalışırken ABD’nin bu tutumuna ne diyebilirsiniz?

Michael Gunter: Dünyada her büyük ülke, gelecekte çıkması muhtemel çatışmalar hakkında bir bakış açısına sahip olmak zorundadır ve bu da gayet meşru bir şeydir. Zannedersen burada özellikle Türkiye ve Irak’taki Kürtlerin durumu ve bu konuda ne yapılabileceği üzerine konuşuyoruz. Amerika Birleşik Devletleri’nin Irak’ta boyundan büyük bir işe kalkıştığı aşikâr. Irak’ın ortasındaki durumla bile başa çıkamayan bir Amerika’nın Kuzey Irak’taki PKK’ya müdahale etmeyeceği kesin. Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri yarım yüzyıldan fazla bir süredir birbirlerinin müttefiki. Amerika Birleşik Devletleri sorunları demokratik yoldan ve insan hakları standartlarına göre çözümlene çerçevesi dahilinde kesinlikle Türkiye’nin iyiliğini istiyor ve Türkiye’nin AB adaylığını destekliyor. Bütün bunlar Amerika Birleşik Devletleri’nin Türkiye’yi toprak bütünlüğünü bozmadan Kürt sorununu demokratik yoldan halletmeye teşvik ettiği olumlu yaklaşımlardır.

Soru: Kürt dramasını gidermede ve çatışmanın bitirilmesinde teknik önlemlerin dışında iki önemli şart var: Birincisi, kendini Türk kimliği altında tanımlayan kesim ile kaybolduğunu düşündüğüm empatinin nasıl sağlanacağı. İkincisi de, yurt dışında Kemalizme sunulan destek ve sempatinin—bana göre çoğu zaman korku politikalarıyla—tekrar sorgulanmasının mümkün kılınmasının yolları nelerdir?

Akın Özçer: Bu size anlattığım İspanya’daki modellerle, silahlı çatışmanın sona ermesi, yani terör örgütlerinin belirli koşullar çerçevesinde getirilecek ceza indirimleri karşılığında yasal siyaset yapma karşılığı kesin silah bırakması teknik bir konu. Ama, sadece bu kısmını söylemiştim. Anayasa tabiatıyla önemli. Bir kere demokratik bir anayasanın yapılması, ifade özgürlüğü ve örgütlenme özgürlüğünün Avrupa standartlarında, evrensel ölçütlerde olması şart ki, bu yasal siyasetin yapılabilmesi sağlansın. İspanya’da bunların hepsi var, yalnız İspanya’daki sorun farklı. Orada sadece ayrılmayı isteyen bir grup var, o nedenle de silahı bırakmıyor, bir devlet kurulmasını istiyor. Euskadia: İspanya’nın kuzeyinde ve Fransa’nın güneydoğusundaki toprakları bir araya getirecek bir devlet kurmak istiyor.

Soruyu soran katılımcı: [Türkler] ile Kürtlerin arasında bir empati kaybı olduğunu düşünüyorum. Ne kadar teknik önlem alırsanız alın, Türk kesimi kazanmadan başarıya ulaş[ıl]acağına inanmıyorum. Bu temeli sağlamak için neler yapılabileceğini soruyorum. Bunu size sormamın sebebi de bütün konuşmacıları da değerli buluyorum ama sizin söylemlerinizin başka bir dünyadan geldiğini görebiliyorum burada, ve bunu değerli buluyorum, yani burada bunun temsil edilmesi gerekiyordu.

Akın Özçer: Ben evrensel demokrasi ilkelerini temsil ediyorum diyeceğim tabii.

Soruyu soran katılımcı: Terörden çok bahsettiniz, bir devlet terörü konumuna hiç gelmediniz. Bu sizin başka bir bakış açısından geldiğinizi düşündürüyor bana.

Akın Özçer: Ben İspanya'nın terörle mücadele politikalarını eleştirdim farkındaysanız. Aynı tanımlamalar yapmıyorum: Terör örgütü varsa, terör örgütü vardır. Ama terörle mücadelenin de demokratik olması gerekir. Hem onu eleştirirsiniz, hem devletin terörle mücadele politikasını eleştirirsiniz. Dolayısıyla aynı şeye geliyor, söylediğinizden farklı değil, yalnızca söylemleri bu şekilde.

Soru: Sorunun çözümüne ilişkin bazı baskı grupları da dahil olmak üzere, egemen olan askeri, siyasi güçler tarafından inkâr kapsamında dayatılan çözümsüzlük karşısında Kürtlerin sivil anayasanın yapım sürecinde nasıl bir tavır takınması gerekiyor? Günlük yaşamdan şiddetin tüm biçimlerini dışlamanın özgül yöntemleri nasıl yaratılabilir, bu konuda deneyimler söz konusu mudur?

Mithat Sancar: Günlük yaşamdan şiddetin tasfiyesi modernliğin varoluş sebebidir. Fakat modernlik şiddeti daha da artırmıştır. Böyle başlayayım ve bitireyim. Günlük yaşamdan şiddetin bütünüyle tasfiyesi mümkün değildir. Ama medenileşme, uygarlaşma veya sivilleşme dediğimiz şey, günlük yaşamda şiddetin ölçüsünün hem siyasi, hem normal, adi diyebilirim, basit şekilleriyle en aza inmesi demektir. Yani birinin azlığı, diğerinin çokluğunu gösterir, aralarında ters orantı vardır. Bunun sihirli formülleri yoktur, modernliğin yarattığı çeşitli hakemlik kurulları vardır. Demokrasi: Yani kendini anlatabilme, derdini, başka bir şeye başvurmaya gerek olmadan dile getirebilme ve uyumsuzlukları, sorunları, yine adil olduğuna genel olarak inanılan mekanizmalar içinde çözme... Başka tür hakemlik mekanizmaları, başka tür sivillik mekanizmaları da vardır ama günlük hayatta şiddeti sıfıra indirmek için sihirli bir formül yoktur. Demokrasi ve hukuk devleti bunun için bulunmuş iyi şekli mekanizmalardır, ama bunları tamamlayan pek çok özgül yerel mekanizmalar da bulunabilir.

Kürt sorununun çözümüne ilişkin sivil anayasanın yapım sürecinde Kürtlerin nasıl bir tavır takınması gerektiğini uzun uzun anlatabiliriz ama galiba bu oturum onunla ilgili değildi. Alt sınırını, asgari sınırını söyleyeyim. Bir defa herhangi bir çözümü engelleyecek yasakları içermemesi gerekiyor bu anayasanın; Kürtler açısından, asgarisi budur. Yani geleceğe ve çeşitli çözümlerine açık bir anayasa olmalıdır. Bununla birlikte, etnik çarışmalar içermeyen bir vatandaşlık tanımının gerekli olduğunu ve yine bunlarla birlikte—yani sırayla değil, hepsi bir arada—toplumdaki çoğulculuğu, kültürel çeşitliliği açıkça tanıyan ve korunmasını devlete bir görev olarak yükleyen temel bir ilkenin de bulunması gerektiğini düşünüyorum. İspanyol Anayasası'nın 2. maddesi belli ölçülerde, belli ayıklamalarla Türkiye'de anayasa için genel bir formüle dönüştürülebilir.

Soru: 1999-2000'li yıllarda sadece PKK silahları susturdu, bine yakın gerilla askeri operasyonlarla yaşamını yitirdi, bunu Türkiye için nasıl değerlendiriyorsunuz?

Mithat Sancar: Arkadaşımız anladığım kadarıyla haklı olarak, "Bir taraf 'Ben bitirdim, silah kullanmayacağım' dese de, diğer taraf operasyonlara devam ediyor" demek istiyor. Toplumsal dönüşüm stratejisi dediğimiz şeyin belki de zahmeti buradadır. Başarısı daha garantilidir

ama, iki taraf olarak yaklaşmak ve bir tarafın diğer tarafa "Ben silah bırakıyorum, gel sen de silah bırak" diyebileceği şartlar genellikle mevcut değildir. Böyle bir talep de genellikle gerçekçi olmuyor. Peki nasıl olacak?

Toplumsal dönüşüm stratejisinde eğer bu yıkım, genel bir sorun şeklinde sunulmadıkça, toplumun geniş kesimlerince—sadece Kürtlerin değil ve sadece Kürt meselesinin belli bir boyutu değil, onunla bağlantılı diğer sorunlar da— siyasi veya sivil hareketler halinde bir talebe, bir basınca dönüştürülmedikçe bu konuda devletin kendiliğinden veya diğer tarafın "Ben bırakıyorum, sen de bırak" şeklindeki çağrısı üzerine, operasyonları açıkça durdurması mümkün değildir. Çatışma ortamının bitmesi için sadece bunlar yetmiyor. Gerçekten geniş bir toplumsal basınç gerekiyor. Dilek "Kürt siyasi hareketinin genel olarak toplumsal sorunlarla ilgilenmesi gerekir" dedi. Belki de gideceği nokta budur. Bunu Türkiye'nin bütün toplumsal güçlerinin, bütün toplumsal kesimlerinin ve bütün toplumsal sorunlarının bütünleyici parçası veya tetikleyicisi olarak gösterebilecek bir program ve dile ihtiyaç var. Ve ancak o zaman daha güvenceli bir barış ortamı ve çok daha sağlam bir demokratik yapı kurulabilir.

Soru: Çatışmaların sona ermesi sürecinde dış faktörlerin, uluslararası dinamiklerin rolü nedir? Dışarıdakilerin veya uluslararası aktörlerin içeridekilerden daha etkili olduğunu mu varsaymak gerekir? Ya da varsaymamak mı gerekir?

PKK'nın Amerika Birleşik Devletleri, AB ve Türkiye tarafından terörist bir grup olarak nitelendirilmesi, herhangi bir tartışmaya veya anlaşmaya PKK'nın dahil edilmesini açıkça yasaklıyor. Bu sizin Türkiye'nin Kürt sorununun çözülmesine dair, çerçevenizin, paradigmanızın neresinde duruyor? Ayrıca, daha önce barış süreçlerini tehdit eden radikal gruplardan bahsetmiştiniz. PKK'nın resmi politikası, bağımsızlık ve Türkiye'den ayrılıktır. Bu radikal bakış açısını göz önüne aldığımızda onlar Türkiye'yle nasıl masaya oturabilir?

Clem McCartney: İlk olarak, size anlattıklarımın tümü dış aktörler için de geçerlidir. Bu aktörler bu çatışmayla ilgililer. Bu çatışmayla ilgilenmek için sebepleri var. Nasıl bir yaklaşım benimseyecekleri konusunda kendi analizlerini yapıyorlar: Gerçek bir çözüm sürecini mi desteklemeliler, belirttiğim gibi bir toplumsal dönüşüm sürecini mi desteklemeliler, yoksa çatışmayı devam mı ettirmeliler ve bu arada taraflardan birine destek mi vermeliler? Yani dış aktörler de çatışma hakkında ne düşüneceklerinin analizini yapıyorlar; ki aynı analizi bizler de yapmalıyız.

İkincisi, dünyamız bir bakıma bir güç paradigmasına göre işliyor. Başkalarına istediğimizi yaptırmak için baskı uygulayabileceğimiz, onları zorlayabileceğimiz, yola getirebileceğimiz paradigmasına göre işliyor. Ulus-devletler bu esasa dayanıyor. Uluslararası sistem de ulus-devletleri bu süreci idame ettirmeye teşvik ediyor.

"Bakalım birbirimizle anlaşabilecek miyiz?" Masaya eğer otururlarsa, "Biz istediğimizi almaya geldik" diyecekler, "Müzakerelerin temelini bizim istediğimizi almamızı sağlayacak biçimde" veya ""İstediğimizi almayı ümit edebileceğimiz biçimde kuracağız" diyecekler. İnsanların müzakereye girmeleri veya girmemeleri konusundan bahsederken demiştim ki, "Biz mi kendimizi dışarıda bırakıyoruz yoksa bizi mi dışarıda bırakıyorlar?" İnsanlar niye dışarıda bı-

rakılır. İnsanlar başkalarını görüşmelere almaz çünkü onların söyledikleri, yaptıkları hoşlarına gitmiyordur ve bunlarla muhatap olmak istemiyorlardır. Mevcut müzakere teklifi cazip görülmemektedir. "Bize istediğimizi verecek gibi değiller, o zaman biz de müzakerelere katılmayalım." O zaman karşımızdakileri şeytan gibi gösterelim: "Bunların rejimi otoriter, bunlarla görüşmeyelim; şunlar terörist, onlarla da görüşmeyelim." Buna ahlaki veya yasal kılıflar uyduruyoruz ama aslında mesele güç ve statü meselesi. Mesele şu: "Bizim dediğimiz dedik, biz kendi borumuz ötsün isteriz, karşı tarafın istekleri umurumuzda değil; o yüzden deriz ki, müzakereye girmiyoruz çünkü karşı tarafın istediği şeyler hoşumuza gitmedi. Müzakereye girmiyoruz çünkü karşı taraf yasalara aykırı davranıyor..." Fakat meseleyi güç politikası olarak takdim etmeyiz; ahlaki veya yasal bir meseleymiş gibi takdim ederiz.

Güç paradigmasının sorunu şudur: Güç paradigmasının tarafların birbirine tepkileri sonucunda ortaya çıkan çatışmaları çözümlendiğine pek rastlanmaz. Çatışma sürer gider. Burada söylemek istediğim insanların müzakere etmek istememelerinin nedenlerinin bunlar olduğu. Bunlar insanların müzakerelerden kaçınma nedenleri. Bana söylenenlerden biri de "İnsanlara baskı yaparsanız ve o sebepleri göz ardı ederseniz aslında onların direnişini artırırınız, müzakereye girme olasılıklarını artırmazsınız." Galiba Mithat da buna benzer bir şey söylüyordu. En azından öyle bir şey söylemiş olmasını ümit ederim. Yani, insanları köşeye sıkıştırırsanız pes etmezler, daha beter direnirler. Bu hem devletler hem de muhalif gruplar için geçerlidir. Meseleye güç paradigmasıyla yaklaşırsak, çabucak kazanmamız lazım, aksi takdirde ortaya böyle bir çözümsüzlük durumu çıkar. Bu durum uzayıp gider ve bundan hiç kimsenin bir kazancı olamaz.

Baskıya başvurmanın bir diğer olumsuz yanı da insanları tecrit etmektir. Burada yaptırımlarla ilgili hususa geliyoruz. Ben herhangi bir şekilde yaptırımları savunmadım. Şu var ki, tecrit edilmiş grupların dünyaya açılıp müzakerelere girme olasılığı daha zayıftır. Daha önce Michael derin devletten bahsederken geçti: Sorunlardan biri bunun dış tesirlere ve dışarıyla ilişkilere büyük ölçüde kapalı olması. Bir terörist grubu tecrit edersek, davasına daha adanmış hale gelir, başka fikirlere ve tartışmalara açılan kapısı kalmaz. Yani yaptırımlar bir güç politikası biçimi olarak aslında sonuçsuz kalmaya mahkûmdur. Çünkü bunlar insanları daha esnek ve sizin ne dediğinize kulak vermeye daha hazır yapmaz, aksine onları uzaklaştırır ve direnişlerine güç katar.

Mesele hedeflerin karşılıklı olarak birbirini dışlamasıdır. Böyle olmasaydı çatışma içinde olmazdık zaten. Hepimizin görüşü ve tutumu aynı olsaydı ve mesele sadece bir ayar sorunundan ibaret olsaydı, bu sorunları uzun yıllar önce halletmiş olurduk. Çatışma ne kadar uzarsa, hedeflerimiz de o kadar kutuplaşıyor, birbirlerini dışlıyor. Acaba oturup "Bak kardeşim, senin hedefin şu, ama ben onu kabul etmiyorum. Sen benim hedefimin bu olduğunu idrak edersen, en azından kafana not eder misin? Şu anda bunu kabul etmeni beklemiyorum. Fakat bu bize düşünecek bir şey sağlar. Çıkarlarımız şu aşamada birbirleriyle bağdaşmaz görünse de belki bir şekilde ikimizi de tatmin edecek bir çözüm bulabiliriz." diyemez miyiz?

Çerçeve anlaşması konusunda: Desek ki, "Devletin şu taleplerini ve isyancı grupların şu taleplerini karşılayacak bir çözüm bulalım; ve bunları, tarafların konumlarının, onlar için neyin

önemli olduğunun ve onları neyin ilgilendirdiğinin bir tanımı olarak kaydedelim; o zaman belki bu taleplerin hangi noktada karşılanabileceğine dair bir fikir ortaya çıkabilir." 20-30 yıldır bağımsızlık için savaşıyan bir grubun "Tamam, biz vazgeçtik" deyip müzakerelere oturmasını beklemiyorum. Çünkü böyle yaparlarsa marjinalleşirler ve bir hükümleri kalmaz. Dolayısıyla, müzakerelere kendi ifade ettikleri hedeflerle katılmalarına izin verilmesinin gerektiği açıktır. Bu, müzakerelere katıldıklarında ifade ettikleri hedefe ulaşacakları anlamına gelmez. Aynı şekilde, karşı tarafın da kendi hedefine ulaşacağı anlamına gelmez. Bence önemli olan, bu hedeflerin, tarafların deneyimlerini ve endişelerini temsil ettiğinin kaydedilmesini ve bunların her türlü çözüm arayışında göz önünde tutulmasını sağlayacak bir yol bulmaktır. Karşıt görüşleri ortak bir ifadede bir araya getirmek kolay değildir.

Michael Gunter: Anladığım kadarıyla PKK 1990'lı yılların başından beri Türkiye'den ayrılma yanlısı değil. PKK, Türkiye'deki derin devlet zihniyetinin ortadan kalkmasını ve gerçek bir demokrasiye geçilmesini istiyor.

İkincisi, Türkiye anayasayı değiştirmeyi düşünürken: Türkiye'de ademi merkezîyetçiliği yerleştirmek imkânsız. Türkiye merkezîyetçi Fransız devlet modelini örnek alıyor. Ancak, son yıllarda hem Fransa hem de İngiltere uzun yıllardan beri üniter yapıda olan devletlerini büyük ölçüde ademi merkezîyetçi hale getirmeye başladılar. Bence bir miktar ademi merkezîyet her modern toplumda bir hayli işe yarar ve Türkiye de gelecekte ademi merkezîyet olasılığını düşünmelidir.

**İKİNCİ OTURUM
OTORİTER MİLİTARİST YAPILARDAN
KATILIMCI DEMOKRASİYE
GEÇİŞ SÜRECİ**

AYRILIKÇI ŞİDDET VE “BARIŞ SÜREÇLERİ”: İSPANYA’NIN ETA DENEYİMİ

Thomas Jeffrey MILEY

GİRİŞ

İspanyol devletinin, Bask paramiliter örgütü ETA’nın (*Euskadi Ta Askatasuna*, yani “Bask Anavatanı ve Özgürlüğü”) siyasi amaçlı şiddet eylemleriyle başa çıkmadaki deneyimleri, ayrılıkçı çatışmaların otoriter bağlamlarla demokrasiye geçiş ve yerleşik demokrasi bağlamlarında sürekli değişen dinamiklerini anlamak isteyenler için birtakım dersler içermektedir.

ETA, 1960’lı yıllarda, otoriter Franco döneminin sonlarında doğdu. Şiddet eylemleri 1970’lerin sonlarında ve 1980’lerin başlarında demokrasiye geçiş ve kendi kendini yöneten özerk bölgesel yapıların kuruluş döneminde doruğa çıktı. ETA’nın bağımsızlık için şiddet yoluyla mücadele yaklaşımı—paramiliter etkinliği giderek azalmakla birlikte—ademi merkezizetçiliğin ilerleme sürecini ve hem kendi bölgesinde hem de ülke genelinde demokrasinin kalitesini biçimlendirmeye yetecek derecede, günümüzde de devam etmektedir.

Kısaca, İspanyol devletinin otoriter dönemde ve bir dereceye kadar da demokrasinin erken dönemlerinde başından geçenler, baskı taktiklerine çok fazla bel bağlamanın tehlikelerini ve özellikle bunların geri tepme ve ayrılıkçılık davasına duyulan sempatinin tırmanmasına neden olma potansiyelini ortaya koymaktadır. Ayrıca, İspanyol devletinin demokrasiye geçiş döneminde yaşadıkları, kültürel çoğulculuğu tanımak ve bölgesel özerklik vermek gibi “uzlaşmacı” taktiklerin vaat ettiği iyilikleri ve tehlikeleri de göstermektedir. Ve nihayet, İspanyol devletinin yerleşik demokrasi dönemindeki deneyimleri, şiddet olgusunun kökünü tamamen kazımının ve uzlaşma ile baskı arasında, adil olması bir yana, uygulanması kabil bir denge kurmanın ne kadar zor olduğunu da gözler önüne sermektedir.

Siyasi nedenlerden kaynaklanan şiddet ve ayrılıkçı çatışmalar, “devlet olma durumu”nun tam özüne karşı doğrudan tehditler oluşturur. Yukarıda sözü edilen derslerin tümü, toprak bütünlüğünü güvenceye alırken meşru şiddette tekeli garantilemeyi hedefleyen devlet merkezli bir bakış açısıyla çerçevelendirilmiştir. Demokratik rejime geçiş ve bu rejimin oturtulması, ancak devlete yönelik bu doğrudan tehditlerin dinamiği üzerinde nedensel bir etki yarattıkları sürece önem taşırlar. Bu nedensel etki büyük ölçüde iki faktörün sonucudur. Bunlardan birincisi, literatürde sıklıkla demokratik siyasi rejimlerin ayrılmaz bir unsuru olarak kabul edilen, yurttaşlık hakları için yasal korumanın kurumsallaştırılmasının ve buna paralel olarak güvenlik güçlerinin zor kullanma uygulamalarının sınırlandırılmasının devletin başvurabileceği baskı taktiklerine açık sınırlar getirmesi; ikincisi ise, demokratik siyasi rejimlerin bir diğer ayrılmaz unsuru olarak kabul edilen hükümetin hesap verme yükümlülüğünü hayata geçirecek mekanizmaların kurumsallaştırılmasının prensip olarak uzlaşmayı kolaylaştırmasıdır.

İspanya deneyimi, bir siyasi rejimin demokratikleşmesinde devletin başvurabileceği taktiklerin dengesinin, baskıyı tek çare olarak görmekten vazgeçip, ayrılıkçı taleplerle biraz daha fazla uzlaşmayı sağlayacak şekilde yeniden kurulmasının gerektiği yolundaki genel iddiayı büyük ölçüde desteklemektedir. Başka bir deyişle, İspanya deneyimi, bir siyasi rejimin demokratikleşmesinin, devletin kendi iradesine riayet sağlamada güç kullanımı ile rıza arasındaki dengede bir kaydırmayı gerektirdiği yolundaki genel iddiayı desteklemektedir. Denge bu şekilde değiştirilince, ETA'nın bir paramiliter örgüt olarak sahip olduğu etkinliğin içi zaman içinde tedricen boşalmış, fakat bağımsızlık peşindeki ayrılıkçı hareketin gücü azalmayıp bazı hallerde daha bile artmıştır.

FRANCO REJİMİNDEN DEMOKRASİYE GEÇİŞ DÖNEMİNE

Franco rejiminin, ETA'nın şiddet eylemlerinin ilk dalgasına tepki olarak Bask halkına karşı ayırım gözetmeden uyguladığı baskı politikalarının fayda sağlamadığına kuşku yoktur. Franco yönetiminin yetkilileri, ayırım gözetmeden uyguladıkları bu tür baskı taktikleriyle, örgütün kökünü niyetlendikleri gibi kazımak yerine, bir yandan ayrılıkçılık davasının çekirdeğini oluşturan kesimin inancını daha da güçlendirirken bir yandan da sadece Bask nüfusunun geniş kesimleri arasında değil, aynı zamanda İspanya'nın dörtbir tarafındaki demokratik muhalefet nezdinde ve uluslararası "kamuoyu"nda da örgüte daha fazla sempati duyulmasına neden oldular. Bu anlamda, başlangıçta "Küba, Cezayir ve çeşitli Üçüncü Dünya ülkelerindeki... ulusal kurtuluş mücadeleleri başta olmak üzere, o onyılıda Batı dünyasını saran genel siyasi radikalleşme havasından yoğun biçimde etkilenmiş" bir örgüt olan ETA, hem 1960'lı yılların bir ürünü hem de Franco baskısının pek hesapta olmayan talihsiz ve uzun ömürlü bir mirası sayılabilir.¹

İspanya'da otoriter bir rejimden demokratik bir siyasi rejime geçişe eşlik eden uzlaşma yönelişi, başlarda ETA'nın paramiliter etkinliğinde herhangi bir zayıflamaya yol açmadı. Aksine, geçiş döneminin kritik yıllarında örgüt, İspanyol devletine saldırılarını yoğunlaştırmak için yeni olu-

1 Stanley Payne, "Catalan and Basque Nationalism: Contrasting Patterns", *Ethnic Challenges to the Modern Nation State*, S. Ben Ami, Y. Peled ve A. Spekterowski, ed. (Londra: Macmillan, 2000) içinde, s. 104. İdeolojik etkiler bir yana, Bask ülkesinin Cezayir gibi tarihi bağların derinliğinin karşılaştırmalı olarak sözünün bile edilemeyeceği ve gerek siyasi dışlamanın gerekse maddi el koymanın çok daha mutlak olduğu klasik Üçüncü Dünyalı sömürge bağlamından objektif olarak gayet farklı olduğunun anlaşılması önemlidir. Bir kere, Giles Tremlett'in kısa süre önce gayet vezir bir biçimde vurguladığı üzere: "Başka yerlerdeki İspanyollar için, Bask ülkesindeki ayrılıkçılığın ve milliyetçiliğin en çok kanlarına dokunan yanı, Baskların ülkenin en zengin insanları arasında olmalarıdır. Bask ülkesinde kişi başına düşen kullanılabilir hane halkı geliri İspanya'nın en yükseğidir. Özgürleşme peşinde koşanlar yoksullar değil, zenginlerdir." *Ghosts of Spain* (Londra: Faber and Faber, 2006), s. 291. Üstelik, aşağıda göreceğimiz gibi, bölgedeki yerli halkta bile çok yaygın ve gerçek olan, kendisini İspanya'ya ait hissetme duygusu normal olarak Bask ülkesi için de hissedilmekte ve ikisi arasında bir uyumsuzluk bulunmamaktadır. İspanyol kimliğini düpedüz reddetmeksizin Bask ülkesine aidiyet hissetme eğiliminin bölge halkı arasında bu kadar yaygın olması, Bask toprağı olduğu iddia edilen yedi bölgeden en az dördünün (Vizcaya, Guipúzcoa ve Álava eyaletleri ile Navarra Krallığı) İspanyol egemenliği altında birleştirildiği uzun bir geçmişin mirasıdır. Unutulmamalıdır ki, İspanya Krallığı halihazırdaki topraklarının tümünü 1512 yılına kadar edinmiş bulunmaktaydı. Bu durum İspanya'yı dünyanın en eski devletlerinden biri yapmaktadır. Ayrıca 19. yüzyıla kadar Navarra Krallığı ile üç Bask eyaleti arasındaki ilişkiler istikrarlı bir biçimde yürümüş, aralarında herhangi bir çatışma olmamıştı. Basklar hiç de klasik anlamda fethedilmiş bir sömürge toprağının ahali olmayıp, dışarıdan getirilmiş ve İspanya İmparatorluğu'nun sömürgecilikle büyüme projesine onun sadık tebası ve vatandaşları olarak katılmışlardı. İspanya Krallığı Basklara hiçbir zaman bir yabancı ve düşman gibi davranıp vatandaşlık statüsünü onlardan esirgemiş, ayrıca topraklarını hiçbir zaman sömürmemiş ve kaynaklarına el koymamıştı. Aksine, Baskların açıkça kendileri sömürrenler ve el koyanlar arasında yer almışlardı. (Latin Amerika'da Bask soyadlarına günümüzde hâlâ sıkça rastlanması bu yüzden.) Yani, bölgeyi İspanyol devletine bağlayan tarihi ve ideolojik bağlar oldukça derindir.

şan yurttaşlık haklarına saygı atmosferinden yararlanmayı becerdi. Nitekim, örgütün gerçekleştirmediği şiddet eylemlerinin boyutları "Anayasanın kabul edildiği, ikinci serbest seçimlerin yapıldığı, Baskların özerkliğinin ılımlı Bask politikacıları tarafından müzakere edildiği ve Bask bölgesel parlamentosu için ilk serbest seçimlerin yapıldığı 1978-1980 yılları arasında doruğa çıktı."² Sayılar bunu herhangi bir tereddüte yer bırakmadan göstermektedir: 1960 ile Franco'nun öldüğü yıl olan 1975 arasında, ETA yaklaşık 43 kişinin ölümünden sorumlu iken, sadece yeni demokratik anayasasının müzakere edildiği ve sonunda kabul edildiği yıl olan 1978 yılında bu sayı 65'e fırlamış, Bask Özerklik Yasası'nın kabul edildiği bir sonraki yılda ETA'nın sebep olduğu ölümlerin sayısı daha da artarak 78'e çıkmış ve yeni kendi kendini yönetim kurumlarının sandalyeleri için ilk bölgesel seçimlerin yapıldığı bir sonraki yılda ise 96 ile zirveye ulaşmıştır.

Şiddetin bu ilk zirvesinin, sadece yurttaş özgürlüklerine saygı ortamının getirdiği yeni fırsatların (ya da "nihayet rahat bir nefes alabilme hali"nin) bir ürünü mü, yoksa örgütün demokratikleşme sürecinin istikrarını bozmak için kasten uyguladığı bir strateji mi olduğu bilim insanlarının ve uzmanların arasında tartışma konusudur. Ancak tartışılmayacak bir şey varsa, o da ETA'nın saldırılarının, hedefleri ne olursa olsun, içerdiği şiddetin derecesinin giderek artmasının, istikrarı zaten pamuk ipliğine bağlı bir durumu daha da istikrarsız hale getirdiğidir.

Franco'nun ölümünden sonraki ilk serbest seçimler, Madrid'deki *Congreso de Diputados*'ta bölgeyi temsil edecek milletvekillerinin belirlenmesi için 1977 yılının Haziran ayında yapıldı. Bask ülkesinde ortanın sağında, "ılımlı" milliyetçi ve tarihi bir oluşum olan *Partido Nacionalista Vasco* (PNV) oyların %29,4'ünü alarak seçimlerden bölgenin en büyük siyasi gücü olarak çıkarken, devlet çapında bir parti olan *Partido Socialista Obrero Español* (PSOE) %26,6 oy oranıyla onu çok yakından takip etti. Seçimlerden üç yıl önce, Madrid'deki Cafetería Rolando'nun ayırım gözetmeksizin bombalanması sonucunda sivil halktan 12 kişinin öldüğü, her zamankinden daha fazla vahşet içeren bir eylemin ardından ETA'nın içinde baş gösteren görüş ayrılıkları yüzünden bu paramiliter örgüt ETA (político-militar) ve ETA (militar) olmak üzere iki fraksiyona bölünmüştü. İlk seçimden önceki aylarda, bu fraksiyonlardan ETA (p-m), EE (*Euskadiko Ezkerra*, yani "Bask Solu") adıyla bir seçim koalisyonu kurmaya karar verdi; diğer fraksiyon ise seçimlere parti olarak katılmak istemedi. EE seçimde pek başarı gösteremedi; aldığı oyların oranı %6,1'de kaldı.

İki yıl sonra, ikinci serbest seçimlerde, bölgedeki çeşitli siyasi güçlerin arkasında ne kadar halk desteği olduğu konusunda hâlâ devam eden kuşku da dağıldı. Bu seçimde ETA (m)'nin desteklediği *Herri Batasuna* (HB, yani "Halkın Birliği") oyların %15'ini kazandı. EE'nin kazandığı %8'lik oyla birlikte bu, ETA'nın fraksiyonlarına organik olarak bağlı olan radikal milliyetçi partilerin çekirdek destek kitlesinin oylarının bölgedeki seçmen sayısının dörtte birinden biraz azına denk geldiğini gösteriyordu. Bu oran, "ılımlı" milliyetçi PNV'nin elde ettiği %27,6'lık oy oranından biraz daha az, devlet çapında teşkilatlanmış olan sosyalist PSOE'nin bu defa alabildiği %19,1'lik oy oranından ise biraz daha fazlaydı.³

2 Juan J. Linz ve Alfred Stepan, *Problems of Democratic Transition and Consolidation* (Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1996), s. 107.

3 Juan J. Linz, "De la crisis de un estado unitario al Estado de las Autonomías," *La España de las Autonomías*, Fernández Rodríguez, ed. (Madrid: Instituto de Estudios de Administración Local, 1985) içinde, s. 608.

Bu ilk serbest seçimler ETA'nın Bask halkının tümünü temsil ettiği yolundaki iddialarıyla kendi kendine gelin güvey olduğunu veya ütopyacılık yaptığını gözler önüne sermiş oldu. Zira örgütün fraksiyonları ile aralarında göbek bağı olan radikal cephelerin seçimlerde aldığı oyların, milliyetçi hedeflere ulaşmada şiddete başvurmayaya kesinlikle karşı çıkan ılımlı muhafazakâr rakip partinin oylarından daha az olduğu anlaşılmıştı.

"İlimli" ve "radikal" milliyetçilerin arasındaki kopukluğa ek olarak, ilk seçimlerde ortaya çıkan bir diğer gerçek de Bask milliyetçiliği davasına bölge halkı tarafından gösterilen desteğin sınırlı olduğuydu. Nitekim seçmenlerin neredeyse yarısı milliyetçi partilerden ziyade devlet çapında teşkilatlanmış partilere oy vermeyi tercih etmişti. Partilerin programlarıyla, kendilerini konumlandıkları pozisyonlar ve söylemleri bir tarafa, tüm milliyetçi kesimleri kapsayan mücadelenin sadece Bask ülkesi ile Madrid arasında değil, muhtemelen Bask toplumunun kendi içinde de var olduğu görüldü. Milliyetçi partilerle devlet çapında teşkilatlanmış partilere hemen hemen eşit oy çıkmasında da yansımaları bulan Bask toplumu içindeki mücadelenin günümüzde de sürdüğünü belirtmeye gerek yoktur.⁴

BASK ÜLKESİNDE KAMUOYU VE TOPLUMSAL BAĞLAM

Bölgede yapılan kamuoyu anketleri de Bask toplumunda özelde ETA'ya duyulan sempati, genelde ise Bask milliyetçiliği gündemi konusundaki ayrılıkları doğrulamaktadır. Örneğin, 1978 yılında yapılan bir ankette, Bask ülkesindeki cevaplayıcılara ETA eylemcileri hakkında ne düşündükleri sorulduğunda, bunlardan %13'ü ETA eylemcilerini "vatansever," %35'i "idealist" olarak nitelerken, %33'ü bunların "kullanıldığını," %11'i "çılgın" olduklarını, %7'si ise "haydut" olduklarını söylemiştir (ankete cevap verenlerin %1'i herhangi bir fikir belirtmemiştir).⁵

Yaklaşık 30 yıl sonra, ETA eylemcileri hakkında düşünülenlerin bir hayli değiştiği görülmektedir. 2006 yılında yapılan bir ankette, Bask halkının sadece %6'sı ETA eylemcilerini "vatansever" ve %20'si "idealist" olarak nitelerken, %6'sı bunların "fanatik," %52'si "terörist," %8'i ise "cani" olduklarını söylemiştir (ankete cevap verenlerin %8'i herhangi bir fikir belirtmemiştir).⁶

Anketler, halkta bağımsızlık konusunda da yukarıdakilere benzer tutum farklılıklarının varlığına işaret etmektedir. 1979 yılında Bask halkının %12'si bağımsızlığı "çok güçlü" biçimde arzu ederken, %24'ü "oldukça güçlü," %15'i "oldukça zayıf," %12'si "çok zayıf" biçimde arzu ettiğini belirtmiş, %29'u ise "hiç arzu etmediğini" söylemiştir (ankete cevap verenlerin %8'i herhangi bir fikir belirtmemiştir).

Yaklaşık 30 yıl sonra, bu fikirlerde pek değişiklik olmadığı gözlemlenmektedir. 2006 yılında Bask halkının %10'u bağımsızlığı "çok güçlü" biçimde arzu ederken, %29'u "oldukça güçlü," %13'ü "oldukça zayıf," %10'u "çok zayıf" biçimde arzu ettiğini belirtmiş, %24'ü ise

4 Juan J. Linz vd., *Conflicto en Euskadi* (Madrid: Espasa-Calpe, 1986).

5 Francisco J. Llera tarafından nakledilmiştir, *Los vascos y la política* (Bilbao: Servicio Editorial Universidad del País Vasco, 1994), s. 103.

6 *Euskobarómetro: Series temporales, Mayo 2006* (Bilbao: Universidad del País Vasco), s. 46.

“hiç arzu etmediğini” söylemiştir (ankete cevap verenlerin %7’si “fark etmez” demiş, yine %7’si ise herhangi bir fikir belirtmemiştir).⁷

Gerek ETA eylemcilerine gerekse milliyetçilerin bağımsızlık hedeflerine ilişkin tutumlarda ortaya çıkan Bask toplumundaki karmaşıklık ve çatışmaların, bunların altında yatan sübjektif aidiyet kalıplarına da yansımaları şaşırtıcı değildir. 1979 yılında Bask ülkesindeki halkın %37’si kendisini yalnızca Bask, %11’i ise İspanyoldan ziyade Bask olarak tanımlarken, %24’ü eşit derecede Bask ve İspanyol, %3’ü Basktan ziyade İspanyol, %26’sı ise yalnızca İspanyol olarak tanımlamıştı.⁸

Yaklaşık 30 yıl sonra, İspanyolluğun ağır bastığı kimlikler neredeyse tamamen yok olmuşsa da, sübjektif aidiyet kalıpları hâlâ önemli ölçüde farklıdır. 2006 yılında, Bask ülkesindeki halkın %33’ü kendisini münhasıran Bask, %24’ü ise İspanyoldan ziyade Bask olarak tanımlarken, %30’u eşit derecede Bask ve İspanyol, %4’ü Basktan ziyade İspanyol, %3’ü ise münhasıran İspanyol olarak tanımlamıştır (ankete cevap verenlerin %6’sı ise herhangi bir fikir belirtmemiştir).⁹

Bask toplumundaki karmaşıklık ve çatışmalar bölgenin uzun süredir gösterdiği yüksek seviyedeki ekonomik gelişme ve şehirleşmeyi de yansıtmaktadır. Bunlar özellikle Bask ülkesinin ekonomik bakımdan büyük bir gelişme gösterdiği 1950’li yılların ortaları ile 1970’li yılların ortaları arasındaki dönemde İspanya’nın daha yoksul olan diğer bölgelerinden Bask topraklarına göç hareketlerini tetiklemiştir. Bu kitlesel iç göçün sonucunda, Franco’nun öldüğü yıl Bask ülkesindeki “yerliler”in sayısı nüfusun yarısından biraz fazla hale gelmişti.¹⁰ Kesin sayı vermek gerekirse, hem annesi hem babası bölgede doğmuş olanların nüfus içindeki oranı 1982’de %56, ebeveynlerinden en az biri bölgede doğmuş olanların nüfus içindeki oranı %10, kendisi bölgede fakat ebeveynleri bölge dışında doğmuş olanların nüfus içindeki oranı %28, kendisi “göçmen” olanların nüfus içindeki oranı ise yine %28 idi.¹¹

Ancak, İspanya’nın diğer bölgelerinden Bask ülkesine göçler 1970’li yılların başlarında kesildi. Bunun sonucunda, bölgedeki “yerliler”in oranı 20 yıldan fazla süreyle düzenli olarak yükseldi. Son onyılda, bu kez İspanya dışından yeni bir göç dalgası başlamış olup, bu dalganın milliyetçilik hareketinin yüzleşmek zorunda olduğu geri plandaki demografik gerçeklikleri daha da karmaşık hale getireceği kesindir.

DEMOKRASİYE GEÇİŞ DÖNEMİNDE UZLAŞMA TEDBİRLERİ

Bask ülkesindeki çatışmalar, ülkenin geri plandaki sosyodemografik gerçeklikleriyle birlikte bölgede çift kutuplu bir parti yapısına yol açmıştır. Bu çift kutuplu sistemin sonuçlarından biri, anayasanın kaleme alındığı, tartışıldığı ve “merkez” ile “taşra” arasında pazarlıkların

7 Agy., s. 52.

8 Linz vd., *Conflicto en Euskadi*.

9 *Euskobarómetro: Series Temporales, Maya 2006*, s. 30.

10 Bask ülkesindeki göçlere genel bakış için, bkz. José A. Garmendia, *Abertzales y vascos: identificación vasca y nacionalista en el País Vasco* (Madrid: Akal, 1982).

11 Linz, “Crisis de un estado.”

sürdüğü kritik demokrasiye geçiş dönemi boyunca, radikal milliyetçi kanadın "ılımlı" milliyetçileri içine girmeye zorladığı yoğun rekabet yüzünden, PNV'nin milliyetçiler nezdindeki inandırıcılığını yitirme ve bunun sonucu olarak da Bask milliyetçiliği davasının önde gelen temsilcisi olarak sahip olduğu ayrıcalıklı konumu kaybetme korkusuyla merkezle işbirliği yapmakta güçlük çekmesiydi.

Merkezi hükümetin demokrasiye geçiş döneminde uyguladığı uzlaşma yöntemlerinden biri, 1977'nin Ekim ayında, yani ilk serbest seçimlerden sadece dört ay sonra genel af çıkarmak olmuştur. Muhafazakâr Başbakan Adolfo Suárez bu affı çıkarmakla şiddet-baskı diyalektiğini kökünden halletmeye çalışmaktaydı; zira onun için bu af "geçmişin silindiğini" ima etmekte ve böylece içtenlikli bir "karşılıklı bağışlama jesti" anlamına gelmekteydi.¹² Bu af boş bir vaat olarak kalmadı. Aralık ayı geldiğinde Bask mahkûmların sonuncusu da hapisten salıverilmişti. Fakat Suárez'in kumarı tutmadı. Çünkü ETA silahlı mücadeleden vazgeçmeye yanaşmadı.

Genel af nasıl "karşılıklı bir bağışlama jesti" olarak düşünülüyse, milliyetçi taleplerin içeriği üzerinde uzlaşma sağlamak için de başka uzlaşma tedbirleri devreye sokuldu. Franco döneminin sonuna gelindiğinde, kısmen rejimin üniter milliyetçi İspanya tahayyülüne tepki olarak, demokratik muhalefetin bir bütün halinde Bask ülkesinin (aynı zamanda Katalonya'nın ve daha az derecede olmak üzere Galicia'nın) dilsel, kültürel ve ulusal farklılıklarının tanınmasına ve hatta bir miktar kendi kaderini tayin hakkı verilmesine yönelik taşra milliyetçilik emellerini sahiplenmiş olması, merkezin içerik konusunda verdiği bu uzlaşmacı tavizleri büyük ölçüde kolaylaştırdı. Bu, anayasa üzerinde bir tür uzlaşmanın da kapısını açtı. Bu uzlaşmanın özünde anayasanın dilsel, kültürel ve ulusal çoğulculuğunun tanınmasını içeren 2, 3.2. ve 3.3. maddeleri ile yetkilerin devredilmesi ve bölgesel "özerklikler" in ya da kendi kendini yöneten toplulukların oluşturulmasına ilişkin usul mekanizmalarının ana hatlarını belirleyen VIII. Bölümü vardı.¹³ Dilsel, kültürel ve ulusal çoğulculuğunun resmen tanınması ayrıca bölgesel özerklik yasalarında da yer alacaktı. Anayasadaki hükümler her ne kadar açıkça federal nitelik taşımamaktaysa da, bölgeler için yaratılan bürokrasi kadrolarının sayısının artmasının yanı sıra, fiili olarak asimetrik bir federal devletin ortaya çıkması sonucunu doğurdular.

Ne var ki, PNV'nin ılımlı Bask milliyetçisi milletvekilleri Katalan meslektaşlarının aksine anayasa uzlaşmasına imza koymayı kabul etmeyip, anayasanın onaylanması için Aralık 1978'de yapılan halk oylamasına katılmamayı savundular. Bu arada ETA ile organik bağı olan seçim koalisyonları da anayasaya "Hayır" oyu verilmesi için faal biçimde kampanya yürüttüler. Sonuçta, halk oylamasının Bask ülkesindeki sonucu, Katalonya da—ilginçtir ki—da-

12 Charles Powell, *España en democracia 1975-2000* (Barcelona: Plaza y Janés, 2001), s. 213.

13 Kesin olarak ifade etmek gerekirse, anayasanın 2. maddesinde şöyle denilmektedir: "Anayasa bütün İspanyolların ortak ve bölünmez vatani olan İspanyol topraklarının ve ulusunun ayrılmaz birliğine dayalı olup, bu ulusu oluşturan milliyetlerin ve bölgelerin kendi kendilerini yönetme hakları ile bunların tümü arasındaki dayanışmayı tanıır ve güvenceye alır. 3.1. maddede şöyle denilmektedir: "Kastilya dili Devletin resmi İspanyol dilidir." 3.2. maddede şöyle denilmektedir: "İspanya'nın diğer dilleri de ait oldukları kendi kendini yöneten topluluklarda o topluluğun statüsüne göre resmi dillerdir." 3.3. maddede şöyle denilmektedir: "İspanya'nın çeşitli dillerinin yarattığı zenginlik özel saygı gösterilecek ve korunacak bir kültür mirasıdır." 1978 Anayasası'nın ayrıntılandırılması sırasında bu maddelerden her biri üzerinde yapılan tartışmalara genel bakış için, bkz. Edtörülüğünü Fernando Garrido Falla'nın yaptığı *Comentarios a la Constitución* (Madrid: Editorial Civitas, 1985).

hil olmak üzere İspanya'nın diğer bölgelerindekilerden bir hayli farklı çıktı. İspanya'nın tamamında seçmenlerin %88'i anayasayı onaylarken, Bask ülkesinde bu oran yine de oldukça yüksek sayılabilecek olan %75 mertebesinde kaldı. Fakat halk oylamasına katılmayanların oranlarındaki farklılık çok büyüktü: İspanya genelinde %32, Bask ülkesinde %55. Buna göre, seçmenlerin genel mevcuduna oranlandığında, tüm İspanyolların %59'u yeni anayasa lehinde oy kullanırken, Basklarda bu oran %31'den öteye geçememişti. Radikal milliyetçi çevreler çok geçmeden bu son rakamı sık sık telaffuz etmeye başladılar. İddiaları, "Anayasanın, Baskların çoğunluğu tarafından reddedildiği, ya da en azından kabul edilmediği" idi.¹⁴

Ertesi yıl kabul edilen Bask Özerklik Yasası'nın demokratik meşruiyetini lekelemek o kadar kolay olmayacaktı. Teklif edilen metinde egemenliğin yeri ve hakların kaynağı gibi temel konularda Madrid'deki *Congreso de Diputados*'un ısrarıyla hatırı sayılır ölçüde değişiklikler yapılmasına rağmen, EE'nin (ETA politico-militar ile organik bağı olan koalisyon) yanı sıra ılımlı milliyetçi PNV partisi de Guernica Yasası diye isim takılan bu yasayı, bölgesel kendi kendini yönetim konusunda 1936 tarihli eski kanuna kıyasla farkedilir ölçüde iyileştirme içerdiği gerekçesiyle sonuçta kabul etti.

Neticede yeni yasa, oy kullananların %90'ından fazlası, Bask seçmenlerin ise %53'ü tarafından onaylandı (Bask seçmenlerin %40'ı oylamaya katılmadı). Üstelik, söz konusu yasa "Anayasanın koyduğu kendi kendini yönetim sınırları dahilinde kaldığı" için, onun onaylandığı referandumun sonuçları çok geçmeden radikal milliyetçi çevrelerin dışında, anayasanın kendisinin bu suretle geriye dönük olarak meşru kılındığı iddiasını desteklemek maksadıyla sık sık telaffuz edilir oldu.¹⁵

Böylece, Bask Özerk Bölgesi, yasınının onaylanmasıyla birlikte yeniden doğmuş oldu. Bölgeye verilen kurumsal yetkiler arasında özerk bir yasama organının, özerk bir yüksek mahkemenin ve hatta özerk bir polis kuvvetinin oluşturulması bulunmaktaydı. Dahası, ekonomik cephede "*concierto económico*"nun yeniden ihdas edilmesiyle Bask ülkesi İspanya'daki en iyi mali şartlara sahip olmayı garantilemiş oldu.

DEMOKRASİYE GEÇİŞ DÖNEMİNDE ETA'NIN ŞİDDET EYLEMLERİNİN TIRMANMASI VE BUNUN SONUÇLARI

Buna rağmen, ne Bask ülkesinin kendi içindeki çatışmanın, ne de bu bölge ile İspanya'nın diğer bölgeleri arasındaki çatışmaların çözümlenmesi yolunda kayda değer bir ilerleme olmadı. Özellikle ETA'nın şiddet eylemleri tırmanmaya devam etti.

Özellikle, halkın büyük bir kısmının neredeyse kırk yıldan beri Francocu propaganda vasıtasıyla II. Cumhuriyet'in tarihçesi konusunda başarıyla toplumsallaştırılıp demokrasiyi kaos ile ilişkilendirir hale gelmiş olması, çoğu zaman kanun ve nizamı korumakla görevli devlet memurlarına yöneltilen bu şiddet eylemlerindeki tırmanış karşısında Suárez hükümetinin konumunu daha hassas hale getiriyordu.

14 Paddy Woodworth, *Dirty War, Clean Hands: ETA, the GAL and Spanish Democracy* (New Haven: Yale University Press, 2002), s. 52.

15 *Agy.*, s. 52.

Böyle bir ortamda, tahmin edilebileceği gibi, muhafazakâr bakış açısı Suárez'in affını bir teslim olma, barışı değil de daha beter bir kanunsuzluk girdabına kapılmayı kolaylaştıracak bir araç gibi yorumladı. Bu ise Suárez'in kanun ve nizamı korumakla görevli kuruluşların kendilerinde gereken demokratik reformları gerçekleştirmesini neredeyse imkânsız hale getirdi; zira ortada bu kuruluşları hükümetten soğutma ve "onları aşırı uçların insafına terk etme" endişesi vardı. Bu yetmezmiş gibi, polis kuvvetlerinde otoriter yöntemlerin bu durumun sonucu olarak devam edip gitmesi, muhalefetin nazarında, hükümete verilmiş olan demokrasi kredisini tüketiyordu. Böylece hükümet en azından iki cephede savunmasız düşmüştü—otorite yanlısı sağ onu kamu düzenini idame ettirememekle suçlarken, demokrasi yanlısı muhalefet ise onu devletin otoriter uygulamalarını dizginleyememekle suçlayabilirdi.¹⁶ Bu durumun sonucu, içinde bulunulan demokrasiye geçiş sürecine "son derece gerçek bir askeri muhalefet potansiyeli" idi ve bu bünyesel tehdit Suárez hükümetinin manevra alanını belirlemek suretiyle bu sürecin tümünü şekillendirebilecek bir pozisyondaydı.¹⁷

En çok endişe veren gelişme, 1978 ile 1981 yılları arasında asker-sivil geriliminin sürekli olarak artması, aleni itaatsizlik ve gizli komplo vakalarının su yüzüne çıkmaya başlamasıydı. 1980 yılının ikinci yarısına geldiğinde her an bir askeri müdahalenin vuku bulabileceğine dair söylentiler etrafı sarmıştı. İspanyol Silahlı Kuvvetleri'nin yüksek rütbeli mensuplarından birçoğu o yılın Eylül ayında Türkiye'de yapılan askeri darbeyi izlerken, Suárez hükümeti de onları izliyor ve durumu endişeyle kaydediyordu. O tarihlerde Suárez, iktidardaki gücünü yitirmeye başlamış, kendi partisi içindeki bölünmeler ise kontrolden çıkmıştı. Yine aynı dönemde ETA, eylemlerinin şiddet dozunu tekrar arttırmış ve bunun sonucu olarak askeri çevrelerdeki homurdanmalar da son haddine çıkmıştı.¹⁸

Suárez daha uzun süre devam edemedi. 1981'in Ocak ayında başbakanlığı bıraktı. İstifa ederken yeni demokratik rejimi yönlendirme ve ona karşı çıkma niyetini taşıyan ve giderek artan askeri baskıların varlığını ima yoluyla açıkladı. Bu ise her an bir darbe olabileceği kaygısının daha da artmasına yol açtı. 23 Şubat'ta, Suárez'in halefi Leopoldo Calvo-Sotelo'nun göreve gelmesiyle ilgili tartışmalar devam ederken, Antonio Tejero adlı bir yarbayın emirleriyle hareket eden, *Guardia Civil* üniforması giymiş silahlı bir grup parlamento salonunu basıp havaya ateş ederek herkesin yere yatmasını emretti. Genç demokrasinin geleceğini belirleyebilecek birkaç saat boyunca *Congreso*'da bulunan milletvekilleri rehin tutuldu. Bu arada, tam Tejero'nun adamlarının *Congreso*'ya girdiği sıralarda, Jaime Milans de Bosch adlı bir general Valencia'da kendisinin resmen komutanı olduğu Üçüncü Askeri Bölge'de askeri denetim ilan edip askeri birlikleri kentin sokaklarında yürüttü.

Tüm İspanya nefesini tutmuş, askeriyenin geri kalan bölümünün ne yapacağını merak ediyordu. Kral derhal harekete geçerek silahlı kuvvetlerin birliklerinden ulaşabildiği kadarıyla irtibat kurdu. Niyeti, askerlerinden sadakat talep etmek ve genç demokrasi rejimini yıkmaya yönelik bir girişimin ister istemez İspanya tacına yönelik bir girişimle eşdeğer sayılacağını

16 Raymond Carr ve Juan Pablo Fusi, *Spain: Dictatorship to Democracy* (Londra: George Allen and Unwin, 1979), s. 219.

17 Linz ve Stepan, *Problems*, s. 99.

18 Powell, *España en democracia*, s. 288.

açıkça anlaşılmasını sağlamaktı. Kral Juan Carlos bu girişiminin askeriyede Temmuz 1936'da vuku bulana benzer bir bölünme yaratma tehlikesi taşıdığına farkındaydı. Buna rağmen, bu kumarı oynamaya karar verdi ve o gün öğleden sonraki saatler ve akşam saatleri boyunca kararlılığını hiçbir zaman kaybetmedi. Elinde kalan ve reaksiyoner çevreler nezdinde hâlâ sahip olduğuna haklı olarak inandığı son Francocu meşruiyet kalıntılarını kullanarak, darbeye kalışan *golpista*'ları davalarının beyhudeliğine ikna etmeye çalıştı.

24 Şubat'ın erken saatlerinde, taze demokrasilerinin devrilmeyeceğinin belli olmasıyla İspanyol halkı rahat bir nefes aldı. Zira o saatlerde askeri kıyafetiyle televizyona çıkan Kral kesin bir ifadeyle şu açıklamayı yapmıştı: "*Patria*'mızın sonsuza kadar sürecek bütünlüğünün simgesi olan İspanya tacı, İspanyol halkı tarafından... referandum vasıtasıyla onaylanan anayasanın emrettiği demokrasi sürecini güç kullanarak kesintiye uğratmaya çalışanların eylemlerine ve tutumlarına müsamaha göstermeyecektir."¹⁹ Darbe girişimi önlenmişti, ama bunu sağlayan, silahlı kuvvetlerin anayasal düzene sadık kalmaları değil, sonuçta krala sadık kalmalarıydı.

Bu başarısız darbe girişimi yaygın olarak, demokrasinin yerleşmesinin son adımı şeklinde yorumlanmıştır. Zira darbe girişiminin ardından her türlü ideolojiye mensup partilerin liderlerinin ezici bir çoğunlukla darbeye gösterdikleri olumsuz tepkiler ve yeni oluşturulan demokratik kurumların kamuoyunda gördüğü destek, "Şubat 1981'den sonra demokrasiden başka bir seçenek kalmadığını açıkça ortaya koymuştur."²⁰

ETA'YA KARŞI YÜRÜTÜLEN KİRLİ SAVAŞ

Yeni demokratik rejim böylece yerli yerine oturmuştu. Fakat demokrasiye geçişin, literatürde sıklıkla "*reforma pactada/ruptura pactada*" şeklinde atıfta bulunulan bir müzakere ve uzlaşma süreci sayesinde nispeten pürüzsüz bir biçimde gerçekleşmiş olması, önceki otoriter rejimle arasında devrimlere özgü bir kopuşun da olmadığı anlamına geliyordu. Sonuç olarak, devlet mekanizmasındaki kadroları işgal eden personelin büyük bir bölümü Franco döneminden kalandı. Bu durum, geçiş döneminde ETA'nın çok sık hedef aldığı ve Bask ülkesindeki temsilcilerinden bazılarının meseleleri bizzat halletmeye kalkarak 1980'li yılların ortalarında ETA'ya karşı yasadışı bir kirli savaş yürüttükleri, kanun ve nizamı korumakla görevli kuruluşların işleyişi açısından önemli sonuçlar doğuracaktı.

Söz konusu kirli savaş, devletin güvenlik kuvvetlerinin *Grupos Antiterroristas de Liberación* (GAL) adı altında örgütlenen mensuplarının oluşturduğu komplocu bir grup tarafından yürütülmekteydi. 1983'ten 1987'ye kadar, GAL'in "öldürdüğü kurbanların sayısı yirmi yedi idi ve bunlardan dokuzunun ETA ile hiçbir ilişkisi yoktu."²¹ Üstelik 1982 seçimlerinde rakiplerini silip süpürerek Madrid'de iktidara gelen ve 1996'ya kadar koltuğunu koruyan Felipe González'in sosyalist demokrat hükümeti GAL'in yasadışı faaliyetlerine—ne kadar olduğu hâlâ çok tartışılan bir derecede—göz yumuyordu.

19 *Agy.*, s. 297.

20 Linz ve Stepan, *Problems*, s. 109.

21 Woodworth, *Dirty War*, s. 7.

Sosyalist hükümetin ETA'ya karşı yürütülen kirli savaşta parmağı olduğunun ortaya çıkmasının yarattığı siyasi skandal González'in iktidardan düşmesinde ve José María Aznar'ın muhafazakâr *Partido Popular*'ının 1996'daki seçim zaferinde rol oynamıştır. Fakat bundan da önce, Madrid'deki demokratik hükümetin müsamaha ettiği ve hatta desteklediği devlet terörizmi, Bask ülkesindeki radikal milliyetçilerin, demokrasiye geçişin temelde devam edegelen baskı ve zulüm uygulamalarını örtbas etmek amacıyla yapılmış bir "estetik ameliyat"tan başka birşey olmadığı yolundaki iddialarına büyük ölçüde inandırıcılık kazandırmıştı.

GAL'ın uyguladığı devlet terörizminin sadece insan hakları, kanun hâkimiyeti ve demokrasi açısından kabul edilemez olmakla kalmayıp, emniyet güçlerinin terörle mücadele faaliyetlerinin hedefleri açısından da faydasız olduğu yolunda desteklenebilir bir sav oluşturmak mümkündür. Bu yasadışı baskı taktiklerinin, radikal milliyetçilerin demokrasiye geçişin bir "estetik ameliyat"tan başka birşey olmadığı yolundaki iddialarına büyük ölçüde inandırıcılık kazandırmak suretiyle, ETA'ya ve onun şiddet eylemlerine gösterilen desteğin, yeni rejimin yerleşmesinden itibaren tedricen azalmasının sağlandığı uzun vadeli sürecin temposunun düşmesine neden olduğu ileri sürülebilir.

ETA'NIN PARAMİLİTER ETKİNLİĞİNİN AZALMASINA YOL AÇAN FAKTÖRLER

Ancak, GAL'in yasadışı taktikleri, İspanyol devletini meşru şiddet alanında tekel kılmak açısından—gayet mantıklı olarak—faydasız çıkmışsa da, aynı şeyin kanun ve nizamı korumakla görevli kuruluşların demokrasi döneminde kısa dönemli uyguladıkları baskıcı taktikler için geçerli olmadığının vurgulanması önemlidir. Aksine, ETA'nın paramiliter etkinliğinin demokrasi döneminde tedricen azalması, uzmanlar tarafından sıklıkla uzlaşma tedbirlerinin (esas itibarıyla kendi kendini yönetmenin kurumsallaştırılması) yasal baskı tedbirlerinin *yanı sıra* uygulandığı bir kombinasyonun sonucu olarak yorumlanmaktadır.

Demokrasiye geçiş dönemi boyunca ve 1980'li yılların sonuna kadar, ETA eylemcileri bir tür "sığınma" hakkından yararlanabiliyorlardı. Sınırı aşip Fransız topraklarına girdiklerinde nispeten dokunulmazlık kazanıyorlardı. Bu, "Fransız hükümetinin ETA mensuplarına ilişkin muğlak tutumunun sonucuydu." Bu tutumun kaynağı ise Franco dönemindeki baskılar yüzünden örgüte duyulan sempati idi.²² Fransa'ya bu şekilde sığınabilme olanağı ETA'nın örgütsel kapasitesini kuşkusuz arttırmaktaydı. Ancak, 1990'lı yılların başlarında Fransız ve İspanyol istihbarat camiaları ve emniyet yetkilileri arasında daha önce benzeri görülmemiş bir işbirliği başlatıldı. Bundan kısa bir süre sonra, örgütün liderlerinin sınırın Fransa tarafında, Bidart'ta yakalanmasıyla kritik bir dönüm noktasına ulaşılmış olacaktı.

Örgüt bu yeni güçlükler karşısında yeni hedeflere yönelme kararı aldı. 1990'lı yılların ortalarında politikacılar ETA'nın tercihli hedefi haline geldi.²³ Tercihli hedeflerdeki bu değişimin

22 Linz ve Stepan, *Problems*, s. 107.

23 ETA'nın değişen stratejilerinin içgörülü bir analizi için, bkz. Ignacio Sánchez-Cuenca, *ETA contra el Estado: Las estrategias del terrorismo* (Barcelona: Tusquets, 2001); ayrıca bkz. aynı yazarın Luis de la Calle ile birlikte hazırladığı daha yeni, karşılaştırmalı çalışması, "The Production of Terrorist Violence: Analyzing Target Selection within the IRA and ETA," *Centro de Estudios Avanzados en Ciencias Sociales, Instituto Juan March*, Çalışma Belgesi 2006/230, Aralık 2006.

mantığına göre, politikacılar alınan siyasi kararlarda doğrudan sorumlu olduklarından, örgüt bunların arasında dehşet yaratmakla devletin daha çabuk pes etmesini sağlayabilirdi. Ayrıca, politikacıları hedef almanın avantajları vardı: Silah taşımadıkları için onlara saldırmak nispeten daha kolaydı; üstelik saldırıların siyasi ve toplumsal yankıları müthiş oluyordu. Örgüt çok geçmeden politikacıların yanı sıra “gazetecileri, fikir oluşturmalarını ve aydınları da”²⁴ hedef almaya başladı. Ne var ki, hedef değişiminin, örgüt tarafından o sıralarda belki de yeterince önemsenmeyen bir dezavantajı vardı: Saldırılarına hedef aldıkları aydınlar ve demokratik yollardan seçilmiş milletvekillerini “işgal kuvvetleri” imiş gibi göstermek kolay değildi, zira bunlar Bask toplumunun kendi temsilcileriydi.

PP partisinden Gregorio Ordoñez’in 1995 yılında öldürülmesi, ETA’nın, içine düştüğü zor durumu dengelemek maksadıyla saldırılarının etkisini arttırmak için kurban seçtiği kişilerin niteliğini değiştirdiği yeni dönemin başlangıcını oluşturuyordu.

Tercihli hedeflerdeki bu değişikliğe paralel olarak, örgüt aynı dönemde saldırılar yoluyla baskı uygulama yönteminin yanı sıra *lucha callejera* (veya *kale borroka*) denilen eylem için çağrı yapmaya başladı. Başrolünde milliyetçi hareketle organik bağları olan radikal gençlik derneklerinin bulunduğu *kale borroka*’da gençler ufak gruplar halinde sokaklara çıkıp güvensizlik ve korku atmosferi yaratmak maksadıyla işyerlerini, banka şubelerini, siyasi partilerin yerel bürolarını, resmi binaları, otobüsleri, vb. tahrip ediyorlardı. *Kale borroka*’nın ardında yatan fikir, ETA ile İspanyol devleti arasındaki yıpratma savaşında “çekilen acıları topluma yayma”yı amaçlayan bir girişim şeklinde ifade edilmekteydi. Ulaşılması ümit edilen sonuç, toplumsal barış adına, sivil toplumun etkin unsurlarını, ETA’nın taleplerine boyun eğmesi için devlete baskı yapmaya ikna etmekte.²⁵

Fakat aşağı yukarı 1997 yılında örgütte bir ümitsizlik havası esmeye ve örgüt—tarihinde belki de ilk kez—İspanyol devletiyle yürüttüğü savaşı kaybetme olasılığını düşünmeye başladı. Bu, birkaç faktörün sonucuydu. Bunlardan birincisi, İspanyol ve Fransız emniyet makamları arasındaki işbirliği sayesinde örgütün bazı önemli isimlerinin tutuklanmasıydı. Bir diğeri, İspanyol yargı sisteminin, süper yargıç diye bilinen Baltasar Garzón’un (Şilili diktatör Pinochet’yi İspanya’da yargılamak için gösterdiği çabalarla uluslararası alanda tanınmaktadır) önderliğinde sürdürdüğü sıkı bir kampanya idi. Garzón esas olarak örgütün mali ve örgütsel alt yapısının üzerine gitti. Radikal Bask milliyetçiliğinin sosyal ortamını hedef aldı. Birçok dergi, taverna, seyahat acentası, Bask dili kursu, vb. hakkında iddianameler hazırladı; birçoğunu kapattı ve temsilcilerinden çoğunu silahlı bir grupla işbirliği yapmaktan dolayı hapse attı. Garzón ayrıca 1997’de, ETA ile en yakından ilişkili siyasi parti olan *Herri Batasuna*’nın liderlerinin peşine düştü (ne var ki iki yıl sonra bir ateşkes döneminin ortasında Anayasa Mahkemesi bu kişilerin haptisten bırakılmasına karar verdi). Bu tedbirler, İspanyol devletinin ETA’ya karşı son yıllarda uyguladığı stratejilerin arasında “baskıcı” yönü en çok tartışılanlardandı.

24 Tremlett, *Ghosts of Spain*, s. 310.

25 Sánchez-Cuenca, *ETA*, s. 184.

Fakat ETA'nın ümitsizlik duygusunu belki de en çok arttıran faktör sadece devletin yaptıklarının değil, Bask toplumunun kendi içinde örgüte karşı beliren ve örgütün şiddet eylemlerini "Bask *pueblo*'su adına yapıyor" gerekçesiyle savunmasını neredeyse imkânsız kılan bir dizi barışçıl halk hareketlenmesinin sonucu olarak ortaya çıktı. ETA'ya karşı daha önce benzeri görülmemiş bu gür sesli ve seferber muhalefet, 1997'nin Temmuz ayında örgütün Ermua kentinin PP partisine mensup Miguel Ángel Blanco adlı bir yerel meclis üyesini kaçırıp, hükümet bütün ETA'lı mahkumları 48 saat içinde Bask ülkesine nakletmediği takdirde öldürecekleri yolunda bir ultiatom vermesi üzerine patlama yaptı. Blanco'nun serbest bırakılması için sokaklarda derhal gösteriler başladı. Blanco'nun öldürüldüğü kesinleşince gösteriler resmen patladı. Hatta ılımlı milliyetçi PNV partisinin birçok üyesi de gösterilere katıldı.

İşte böyle bir ortamda ETA 1998'in Eylül ayında ilk kez şartlı bir ateşkes ilan etti. 14 ay kadar süren bu ilk ateşkes, ETA'nın stratejisinde yeni bir değişikliğe işaret ediyordu: ETA artık "silahlı mücadele"yi bırakıp bağımsızlık taraftarı bir milliyetçi cephe inşa etmeye çalışacaktı.

"İLİMLİ" BASK MİLLİYETÇİLİĞİNİN RADİKALLEŞMESİ VE SİYASİ PARTİLER YASASI

ETA ile girilecek her türlü barış müzakeresinin yalnız ve yalnız merkezi hükümet tarafından yürütüleceği yolunda bütün siyasi partiler arasında mevcut olan mutabakata açıkça aykırı biçimde, ılımlı milliyetçi PNV partisi şiddet eylemlerine son verdirmek niyetiyle ateşkesin ilanından önce bu paramiliter örgütle bir dizi gizli görüşme yapmıştı. Bu görüşmelerde PNV partisi esas itibarıyla, ETA'nın silah bırakma vaadine karşılık anayasal düzenden alenen ayrılmayı kabul etmişti. Bu görüşmeler kısa süre içinde, önce bölgedeki sosyalist PSE-PSOE ile PNV arasındaki tüm işbirliğinin kesilmesine; ardından ETA'nın süresiz olarak ateşkes ilan etmesine ve nihayet *Pacto de Lizarra* anlaşmasının imzalanmasına yol açtı. 1998 sonbaharında PNV'nin "*giro soberanista*"sı (yani "egemenlikçi manevrası") tamamlanmıştı. ETA tekrar silahlanmaya karar verdikten sonra bile artık geriye dönüş olmayacaktı.

Bu noktadan itibaren PNV kendi kaderini tayin hakkı için bastırmaya başladı. Bu talepler, sonunda PNV'li yerel vali (yani *lehendekari*) Juan José Ibarretxe'nin Ekim 2003'te "Plan Ibarretxe"i Bask yasama organına sunmasını ve yasama organının da planı kabul etmesini sağladı. Kabul edilen plan "Bask halkı kendi geleceğini belirleme hakkına sahiptir" diyor ve bu hakkın kullanılması için uygun yol olarak referandumu seçiyordu. "İspanyol Devletiyle Serbest Bağlantı" biçiminde yeni bir statünün öngörüldüğü planda bu statünün yakın gelecekte halk oyuna sunulması niyeti ifade ediliyor ve İspanyol devletinin bu süreci durdurmak maksadıyla müdahale edemeyeceği—veya en azından İspanyol devletinin Bask halkının demokratik iradesine saygı göstermesi gerektiği vurgulanıyordu. Oysa bu iradeyi dile getirmek için seçilen mekanizma anayasada açıkça yasaklanmıştı.²⁶

PNV'nin taleplerinin böyle radikalleşmesi İspanya'nın geri kalan bölgelerinin çoğunda hiç de iyi karşılanmadı. İlimli milliyetçilerle bunların daha radikal, şiddet yanlısı biraderleri arasında suç ortaklığı kurulduğunu iddia eden sağcı popülist basın büyük yaygara kopardı. O tarihte

26 "Plan Ibarretxe" internette, www.ibarretxe.com adresinde bulunabilir.

iktidarda olan *Partido Popular* (PP), kendisini İspanya'nın toprak bütünlüğünü savunmaya gerçekten adanmış tek parti olarak gösterme çabasıyla, tepkisini genel anlamda Bask milliyetçiliği davasına yaptığı sözel saldırıların dozunu arttırarak gösterdi.

Aznar'ın partisi genel anlamda Bask milliyetçiliğine sözel saldırılarının dozunu arttırırken, aynı zamanda ETA'ya ve özellikle onunla organik bağları bulunan radikal milliyetçi oluşumlarla karşı uygulanan baskıcı tedbirleri yoğunlaştırmaya razı olduğunu da gösterdi. Bu baskıcı tedbirlerden en önemlisi genellikle "Siyasi Partiler Yasası" diye bilinen *Ley Orgánica 6/2002*'nin kabul edilmesiyle Aznar'ın önderliğinde hayata geçirildi. Ana muhalefet partisi olan Sosyalist Parti'nin de—ve ilginç bir biçimde muhafazakâr ve ılımlı Katalan milliyetçi koalisyonu *Convergència i Unió*'nun da—desteğini alan bu yasa, demokratik sistemin işleyişini "garantilemeye" yönelik ve "herhangi bir siyasi partinin ırkçılığı veya yabancı düşmanlığını haklı göstererek veya şiddeti ve terörist grupların eylemlerini destekleyerek demokratik özgürlükler rejimine vahim ve mükerrer biçimde saldırmasını engelleme" niyetini taşıyan bir girişim olarak nitelendirildi. Peşpeşe açılan davalarda *Tribunal Supremo* (Yüksek Mahkeme) bu yasaya dayanarak, hepsinin ETA ile organik bağları bulunan *Herri Batasuna*, *Batasuna* ve *Euskal Herriarrok* partilerinin yasadışı olduğuna karar verdi.

Gerek PNV gerekse eski komünist *Izquierda Unida* partisi yasaya hararetle karşı çıktı. Uluslararası Af Örgütü bile yasanın metnindeki belirsizliğin ve farklı yorumlara açık olma halinin anayasal değişiklikleri barışçıl biçimde savunan siyasi partilerin de yasadışı sayılmalarına yol açabileceği endişesini dile getirerek yasayı eleştirmekten geri kalmadı. Ancak İspanya Anayasa Mahkemesi 2003 yılında oybirliğiyle yasanın anayasaya aykırı olmadığına karar verdi.

ÇATIŞMANIN HALİHAZIRDAKİ DURUMU

2004 yılının Mart ayında, El Kaide'nin Madrid'deki Atocha Tren İstasyonu'nda patlattığı bombayla 291 kişinin hayatını kaybettiği olaydan sadece üç gün sonra yapılan seçimlerin ardından sosyalistlerin, yeni başbakanları José Luis Rodríguez Zapatero'nun liderliğinde tekrar iktidara gelmeleriyle ülkenin siyasi havası büyük ölçüde değişti.

Bu seçimin sonucunu herşeyden çok, Aznar'ın, halk desteğinden büyük ölçüde yoksun kalan Irak'ın işgalini destekleme ve buna fiilen katılma kararına gösterilen tepki belirlemiştir. Atocha İstasyonu'ndaki bombalama olayı, hükümetin (katliamda ETA'nın parmağı olduğu düşüncesini yayarak) olayla ilgili bilgileri manipüle ettiği yolunda, olayın hemen ardından kamuoyunda peydah olan izlenimle biraraya geldiğinde, o ana kadar hükümetin berbat dış politikası hakkında duyulan yaygın fakat yine de içsel düzeyde kalan hoşnutsuzluk bir anda "atın şu serserileri dışarı" talebiyle hesap sorabilecek, patlamaya hazır bir başka bombaya dönüştü.

Muhafazakâr PP'nin 2004 yılındaki genel seçimlerde uğradığı yenilgi işte böyle gayet beklenmedik bir tarzda ve dolayısıyla travmatik bir biçimde gerçekleşti. Bunun sonucu olarak, Zapatero'nun seçimdeki galibiyeti İspanyol sağının hatırı sayılır ölçekteki unsurları tarafından ta başından beri sorgulanagelmıştır. Bu unsurlardan bazıları giderek daha ümitsiz bir çabaya dönmüşen, ETA'yı 11 Mart'taki bombalama olayından sorumlu gösterme girişimlerinden hiçbir zaman vazgeçmemişlerdir.

Zapatero'nun iktidara geldikten sonraki icraatları arasında en çok tartışılardan biri, hükümetini ETA ile bir "diyalog"a sokmuş olmasıdır. 2005 yılının Haziran ayında başlayan bu süreç, örgütün Mart 2006'da ikinci süresiz ateşkesini ilan etmesiyle sonuçlanmıştır. Bu ateşkes, 30 Aralık'ta örgütün Madrid Barajas Havaalanı'nın otoparklarından birinde gerçekleştirdiği ve iki Ekvatorlu göçmenin ölümüne neden olan bombalama olayına kadar fiilen dokuz aydan biraz daha uzun süreyle yürürlükte kalmış ve 2007 yılının Haziran ayında ilgili bütün taraflarda büyük hayal kırıklığı yaratan bir kararla resmen sona erdirilmiştir.²⁷

Bu, İspanyol hükümetinin ETA ile doğrudan yaptığı ilk görüşme değildi. Demokrasiye geçişten beri gelip giden hükümetler tarafından çeşitli temaslar yapılmış, fakat bunlar kamuoyuna açıklanmamıştır. Örneğin, yukarıda sözü edilen Suárez'in 1977'de çıkardığı genel af büyük ölçüde önceki yıl örgütle yapılan direkt temasların sonucuydu. Bu temasların diğer bir sonucu da ETA içindeki rakip fraksiyonlar arasındaki ayrılığın derinleşmesi ve bunlardan birinin (ETA político-militar) silahlı mücadeleyi temelli terk etmesi olmuştur. 1986 ile 1989 yılları arasında, Felipe González'in sosyalist hükümeti de ETA'nın temsilcileriyle Cezayir'de doğrudan resmi görüşmeler yapmış ve bu görüşmeler örgütün ilk geçici ateşkeslerini ilan etmesinde (Ocak 1989) doğrudan etken olmuştur.²⁸ Bu dolaysız iletişimin, ETA'nın ayırım gözetmeksizin gerçekleştirdiği en kanlı saldırı olan ve 21 sivilin ölümüyle sonuçlanan Barselona'daki Hipercoor süpermarketinin bombalanması olayının ardından bile kesilmemesi önemli bir noktadır.²⁹ Keza José María Aznar'ın muhafazakâr hükümeti de ETA'nın ilk kez süresiz ateşkes ilan etmesinden sonra 1999 Mayıs'ında örgütle resmi görüşmeler yapmıştı. Bu görüşmelerde hükümet, bazı ETA'lı mahkûmları Bask ülkesindeki cezaevlerine nakletme³⁰ gibi "birtakım iyi niyet gösterilerinde bulunmaya" razı olmuşsa da bu tür jestler pek işe yaramamıştı. Zira ETA, silahlı mücadeleyi bırakmak için zorunlu şart olarak talep ettiği tavizleri hükümetten hiçbir zaman alamayacağına kanaat getirince, bu görüşmelerde alınan kararları da bundan öncekiler gibi sonunda hiçe sayacaktı.

Günümüzde olduğu gibi o zaman da ETA'nın talep ettiği hayati tavizler sadece, "bölgesel Bask hükümetinin bağımsızlık konusunda halk oylaması yapma yetkisi" (bu olanak 1978 Anayasası'nda yer almıyordu) olarak anlaşılan, kendi kaderini tayin hakkının tanınmasını değil, aynı zamanda mevcut Euskadi Özerk Bölgesi'ni (Guipúzcoa, Vizcay ve Álava), Navarra Özerk Bölgesi'ni ve Fransa'nın güneyindeki üç Bask eyaletini (Baja Navarra, Labort ve Sola) kapsayan bir "Büyük Bask Ülkesi" yaratmayı hayal eden ilhakçı emellere ulaşılmasını da içermiyordu.

27 Sonuçsuz kalan diyalogun Zapatero hükümetine sempati duyan bir bakış açısıyla yazılmış içgörülü bir analizi, José Manuel Fajardo'nunkidir: "Balance de la tregua de ETA: El puñal en la espalda," *Le Monde Diplomatique, Edición Española*, sayı 142, Ağustos 2007.

28 Bkz. Robert P. Clark, *Negotiating with ETA. Obstacles to Peace in the Basque Country, 1975-1988* (Reno: University of Nevada Press, 1990) ve Sánchez-Cuenca, *ETA*, s. 119-142.

29 Cezayir'deki görüşmelerin ayrıntılı bir anlatımı için, bkz. Florencio Domínguez Iribarren, *De la negociación a la tregua. ¿El final de ETA?* (Madrid: Taurus, 1998).

30 İspanyol hükümetinin politikası ETA'lı mahkûmları hapisteyken kendi aralarında koordinasyon yapıp örgütlenmemeleri için ülkedeki cezaevlerine dağıtmaktı. ETA'lı mahkûmların Bask ülkesindeki cezaevlerine nakledilmesi, radikal milliyetçi davanın hiç vazgeçmediği sloganlardan biri olmuştur. Bkz. Fajardo, "Balance de la tregua."

Yani, Zapatero'nun ETA ile "diyalog" kararı hiç de daha önce görülmemiş bir şey değildi. Diyalog sürecinin kesilme nedeni ise ETA'nın İspanyol (ve Fransız) devlet(ler)inin mutlaka vermesini talep ettiği "olmazsa olmaz" siyasi ödünlerden vazgeçmemesi, hükümetin ise bu ödünleri vermeye yanaşmamasıydı.

Zapatero hükümeti yine de bu son tur görüşmelere büyük bir iyimserlikle başladı. Bu iyimserliğin iki sebebi vardı. Birincisi, ETA'nın neredeyse kırk yıldır şiddet kullanarak sürdürdüğü mücadelede ilk kez üç yıl boyunca kimseyi öldürmemiş olması; ikincisi ise 11 Mart'ta Atocaha'da meydana gelen El Kaide bağlantılı bombalama olayından sonra ETA'nın artık İspanyol kamuoyunun nazarında en korkutucu örgüt imajını başkasına kaptırmış olmasıydı.³¹

Zapatero'nun "diyalog"a yaklaşımında bir önemli yenilik vardı. ETA şiddetini sona erdirmeyi amaçlayan müzakerelerin tarihinde ilk defa görüşmelerin iki "*mesas de diálogo*"da (diyalog için yuvarlak masa) aynı anda yapılmasını teklif etti. Bu masalardan biri hükümet ile ETA'nın doğrudan temsilcileri arasında olacak ve burada sadece silah bırakmanın formaliteleriyle ETA'lı mahkûmların geleceği görülecekti. Yasadışı *Batasuna* da (daha önce belirtildiği gibi, ETA ile bağlantısından dolayı Siyasi Partiler Yasası uyarınca yasadışı ilan edilmişti) dahil olmak üzere Bask ülkesinde temsil edilen bütün siyasi partilerin temsilcilerinden oluşacak diğer masada ise radikal Bask milliyetçiliği sempatizanlarının siyasi alanda seslerini yeniden duyurabilmeleri ve Bask Özerklik Yasası'nda reform yapılması müzakere edilecekti.

Bu son tur sonuçsuz görüşmelerdeki diğer yenilik hükümetten değil, ana muhalefet partisi olan muhafazakâr *Partido Popular*'dan geldi. ETA şiddetini sona erdirmeyi amaçlayan müzakerelerin tarihinde ilk defa muhalefet partisi, bu tür görüşmelere olağan siyasi çatışma ve anlaşmazlıklar âleminin ötesinde yer alan yüce "devlet meseleleri" muamelesi yapmaktan vazgeçip, hükümeti sistematik biçimde sorgulamaya ve eleştirmeye razı oldu.

Ülkenin devlet çapındaki iki ana siyasi gücü arasındaki birliğin daha önce görülmemiş biçimde böyle bölünmesinin ve İspanyol solu ile sağ arasında bu bölünmeye paralel olarak özeld "barış süreci" genelde ise "ulusal mesele" konusunda ortaya çıkan kutuplaşmanın sebepleri elbette haretle tartışılmaktadır. İktidardaki solun sempatizanları sağ, kendisini her an batabilecek durumda olan İspanya'yı "kurtarabilecek" yegâne güç olarak gösteren "İspanyol milliyetçisi" bir çekirdek taraftar kitlesini seferber etmek için popülist taktikleri sorumsuzca uygulamakla suçlarken, muhalefetteki sağın sempatizanları ise solu, parlamentoda salt çoğunluğa sahip olmayan her hükümetin çoğunluk elde etmek için "maalesef" kendilerinden medet umacağı milliyetçi taşra azınlığını memnun etmek için ülke çapındaki "milli menfaatleri" satmakla suçlamaktadır. Her iki taraf da "devlet meselesi" olarak kalması gereken meselelerin böylelikle politize edilmiş ve dolayısıyla gelecek seçim için propaganda malzemesine dönüştürülmüş olduğunu kabul etmekte, fakat kabahatin kimde olduğu konusunda asla anlaşmamaktadırlar.

Ülkenin iki ana siyasi partisi arasında bu mesele yüzünden beliren kutuplaşmanın kazandığı önem nedeniyle, gelecek seçimin ardından ortaya çıkacak tablonun ETA'nın ne yapacağına bağlı olduğu düşünülebilir. Bu ise en hafif tanımıyla bir paradokstur, zira örgütün paramiliter etkinliği hiçbir zaman şimdiki kadar zayıf olmamıştır.

31 Agy.

KÜRT MİLLİYETÇİLİK HAREKETLERİNİN DURUMU HAKKINDA BAZI TEORİK DÜŞÜNCELER

Robert W. OLSON

Tom Nairn'in "eşitsiz gelişme," Anoushiravan Ehteshami ve Raymond Hinnebusch'un "orta seviyedeki güçler" ve Steven David'in "iç-dış dengeleme" (*omnibalancing*) kavramlarının, ABD'nin Mart 2003'te Irak'a açtığı savaşın ve Irak'ı işgal edişinin sebepleri ile Irak'ta devlet oluşturulma potansiyelini ve muhtemelen de Türkiye'deki Kürt sorununu açıklamak için kullanılması teklif ediyorum.¹ Savım, özellikle Avrupa dışındaki güçler olmak üzere, orta seviyedeki iç-dış dengeleme uygulayan güçlere dair olan uluslararası ilişkiler teorilerinin, otoriter ve hegemonyacı ülkeler söz konusu olduğunda genellikle yetersiz kaldıklarıdır. Dünyanın hayati önem taşıyan bir bölgesini hâkimiyet altına almaya azmetmiş olan ABD bu tür ülkelerin başta gelen bir örneğidir. Bu tür ülkeler, kendileri dışındaki herhangi bir gücü veya güçler birliğini kendi global ve/veya bölgesel hegemonyalarını tehdit etmekten caydırmak için, denetim altına aldıkları ve işgal ettikleri bölgenin kaynaklarını kendi jeopolitik ve jeostratejik güçlerinin sopasını göstermek amacıyla kullanma niyetindedirler. Realizmden konstruktivizme kadar birçok uluslararası ilişkiler teorisi Amerikalılar tarafından oluşturulup yayıldığından ve aynı Amerikalılar kendi ülkelerinin süper güç diye tarif ettikleri şeyin bile sınırlarına sığmayacağını düşünemediklerinden veya kavramsallaştıramadıklarından, bu sav daha da geçerli hale gelmektedir. Amerikalı uluslararası ilişkiler teorisyenleri gün gelip de ABD'nin 20. yüzyıl Avrupası'nın otoriter devletlerinininkine benzer politikalar uygulayacağını hiç düşünemediler. Onların hegemonya teorileri bir şekilde Amerikan hegemonyasının demokratik veya "yumuşak" olacağı kavramına dayanıyordu.² ABD'nin otoriter bir ülke haline gelebileceğini düşünemediler. Burada "düşünmediler" değil, özellikle "düşünemediler" diyorum, çünkü onların otoriter veya faşist bir Amerika tasavvur etmelerinin kültürel açıdan imkânsız olduğu kanısındayım. Bu incelemede diğer ülkelerin—yani bizim halihazırdaki maksadımız açısından Türkiye'nin—liderlerinin, ABD'nin otoriter bir ülke haline gelme olasılığını görebildikleri ve elbette isteksizce ve fakat reel politika icabı Ortadoğu ile Irak'a ilişkin politikalarını buna göre belirledikleri savunulmaktadır.

İç-dış dengeleme teorisinin bazı unsurlarını bu incelemede yararlı buldum. Zira iç-dış dengeleme teorisi, Üçüncü Dünya ülkelerinin uluslararası politikanın anarşisinden arınmış ortamlar teşkil etmekten ziyade onu çoğalttıkları varsayımını içermektedir; yani Üçüncü Dünya politika-

1 Tom Nairn, *The Break-Up of Britain: Crisis and Neo-Nationalism* (Londra: NLB, 1977); Anoushiravan Ehteshami ve Raymond Hinnebusch, *Syria and Iran: Middle Level Powers in a Penetrated Region* (New York: Routledge, 1997) ve Steven R. David, "Explaining Third World Alignment," *World Politics* 43 no. 2 (1991), s. 233-56.

2 Böyle bir kültürel algı, teorilerinin diğer veçhelerini kim bilir nasıl etkilemiştir.

sı uluslararası politikanın bir mikrokozmosudur.³ Dengeleme devletler arasında olduğu kadar devletler içindeki gruplar için de kritik önem taşır. Güç dengesi teorilerinin aksine iç-dış dengeleme, Üçüncü Dünya devletlerinin hangi tarafı tutacaklarına, gerek iç gerekse dış tehditlere karşı kendilerini en iyi nasıl koruyacaklarına ilişkin algılamalarına göre karar verdikleri görüşüne yer verir.⁴ İç-dış dengelemenin bu çalışma açısından önemli olduğu bir diğer nokta da üç uluslararası ilişkiler kuramını kapsayacak şekilde yorumlanabilmesidir. Bu kuramlar "rasyonel" oyuncu, "rasyonel olmayan" oyuncu ve "sermaye birikimcisi" kuramlarıdır. Bu kuramlar potansiyel olarak politikayı belirleyen üç zımnı beka şartını temsil ederler ki bunlar da jeopolitik faktörlerin şekillendirdiği ulusal çıkarlar ve dış tehditler, ülke içi siyaset ve dahili ideolojik meşrulaştırma ihtiyaçları ve son olarak da ekonomik gereksinimlerdir. Ehteshami ve Hinnebusch'un ifadesiyle, "Belli bir rejimde ve belli bir zamanda, karar verme mekanizmalarının başında bulunanların hesaplarında bunlardan herhangi birine veya bir diğerine yönelik tehditler ağır basabilir. Fakat bunlardan herhangi birinin uzun vadede ihmal edilmesi rejimin istikrarını tehlikeye sokar. İç-dış dengeleme kavramı, rasyonalitenin (neorealist ekolün rasyonalitesinin) anlamı, sadece güvenlik tehditlerinin (gerek iç gerekse dış) değil, sermaye birikimi ve rant elde etme gerekliliklerinin de çaresine bakma şeklinde tanımlamakla da genişletilebilir. Devlet oluşumuyla ilgili bu çeşitli gereklilikler, içinde bulunulan duruma göre birbiriyle çatışabileceğinden ve dolayısıyla bütün bakış açılarından rasyonel bulunabilecek tek bir politika söz konusu olamayacağından, en yüksek rasyonalite, bunlara makul ölçüde bir dizi karşılıklı taviz alışverişi yaptırabilme kabiliyeti olabilir."⁵ Türkiye'nin Irak ve Kürdistan-İrak ile ilişkilerinin ve Türkiye'deki Kürtlerin 2003'ten sonraki durumuna bakıldığında, Türkiye'nin ve özellikle 2 Kasım 2002 tarihinde iktidara geldikten sonra Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) güç artırmak için sermaye birikimi ve rant elde etme ihtiyaçları ağırlıklı görünmektedir. 1 Mart 2003 tarihinde, Irak'a karşı açtıkları savaşta Amerikalılara katılma kararının Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde reddedilmesi de AKP'nin AB'ye girme müzakerelerini başlatmak için AB'den tarih alma gayretleri kapsamında, sermaye koşulunu yerine getirmeyi bir ihtiyaç olarak algılaması şeklinde görülebilir. İronik olarak, 1 Mart kararının reddi ve bunun sonuçları AKP hükümetini aynı sermaye birikimi ve rant elde etme koşullarını Kürdistan-İrak dahil olmak üzere Irak'ta ve bu politikaların bir uzantısı olarak Güneydoğu Anadolu'daki Kürtler başta olmak üzere Türkiye'deki Kürtlere karşı yerine getirmeye sevk etmiştir.

Türk hükümeti sermaye birikimi politikaları uygulamanın güvenlik tehdidine karşı en iyi caydırma olacağına karar verdi. Bu güvenlik tehdidi sadece Kürdistan-İrak'tan veya Irak'tan de-

3 Steven R. David, "Explaining Third World Alignment." Bazı uluslararası ilişkiler kuramlarına genel bakış için, bkz. Robert O. Keohane, ed., *Neorealism and Its Critics* (New York: Columbia University Press, 1986). Literatüre kısa ve isabetli bir genel bakış için, bkz. Stephen M. Walt, "International Relations: One World, Many Theories," *Foreign Policy*, no. 110 (İlkbahar 1998), s. 29-46.

4 Daha önceki bir incelemede, Türkiye ve İran'ın 1980'lerde ve 1990'larda Kürt milliyetçiliği tehlikesine karşı iç-dış dengelemeye başvurduklarını savunmuşum. Nitekim bu ülkeler bazı iç-dış dengeleme unsurlarını günümüze kadar kullanagelmışlerdir. *Turkey's Relations with Iran, Syria, Israel, and Russia, 1991-2000: The Kurdish and Islamist Questions* (Costa Mesa, CA: Mazda Publications, 2001).

5 Ehteshami ve Hinnebusch, *Syria and Iran*, s. 5-7 ve s. 198.

ğil, aynı zamanda Türkiye'deki Kürt milliyetçiliği hareketinden de kaynaklanmaktaydı. Ankara, Avrupa, Irak ve Kürdistan-Irak'a karşı sürdürebileceği en rasyonel politikanın sermaye birikim politikası olduğuna karar verdi. İlginçtir ki, bu politika aynı zamanda Kürdistan Demokratik Partisi'nin (KDP) ve Kürdistan Yurtseverler Birliği'nin (KYB) de politikasıydı. Türkiye'nin 1 Mart 2003'ten sonra Kürdistan-Irak ve Irak'a karşı uyguladığı politika ile KDP ve KYB'nin Türkiye'ye karşı uyguladıkları politika, Ehteshami ve Hinnebusch'un yukarıdaki savını doğrulamaktadır.⁶ Ancak, yukarıdaki teorilere ek olarak, aşağıdaki hipotezde Kürdistan-Irak'taki devlet oluşumu sürecinde milliyetçilik ve kapitalizmin ve bunların arasındaki rekabetin etkisini de dikkate almak lazımdır.

Bu incelemede Türkiye'yi orta seviyede bölgesel güç kategorisine koyuyor ve Türkiye'nin Kürdistan-Irak ve Irak ile ilişkilerinde iç-dış dengelemenin bazı yönlerinin geçerli olduğunu savunuyorum ve buna yukarıda belirttiğim şu hususu ekliyorum: Türkiye'deki, Kürdistan-Irak'taki ve Irak'taki Kürt milliyetçilik hareketleri gibi iç tehditler veya iç-dış tehditler ekonomik argümanlarla desteklenmelidir. Bu incelemenin ana odak noktası olarak kapitalizm ile milliyetçilik arasında, bu vaka incelemesi açısından da özellikle alakalı bir diyalektik ilişki olduğunu savunuyorum. Örneğin, Tom Nairn'in "eşitsiz gelişme" tezi geçtiğimiz otuz yılda Kürt milliyetçiliğinin büyümesine katkı sağlayan başlıca faktörlerden biridir. Bu katkı 1991 Körfez Savaşının ardından milliyetçiliğin artmasında daha da belirgin olmuştur. Mart 2003'te ABD'nin Irak'a savaş açması ve Irak'ı işgal etmesi bu milliyetçilik hareketine daha fazla hız kazandırmıştır. ABD'nin Mart 2003'te Irak'ı işgal etmesinin ardından Kürdistan Türkiye, Kürdistan-Irak ve Irak olmak üzere her üç bölgede de milliyetçilik zor şartlarda ilerlemiştir.⁷

ABD'nin Irak'ı işgal etmesinin ardından Kürt hareketlerinin karşısına çıkan çözümsüzlükler ve fırsatlar Nairn'in "Milliyetçilik aynı zamanda dış baskıların ve sınıfsal güçler arasındaki iç dengenin de ortak ürünüdür" tezini etkileyici bir şekilde örneklemetedir.⁸ Sınıfsal güçler arasındaki iç denge Kürt milliyetçiliğinde, Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve sonrasında, Kürt milliyetçiliği ortaya çıkmalı beri mevcuttu. Kürtler o zamandan beri Bağdat, Şam, Ankara ve Tahran'daki birbiriyle çatışan milliyetçilikleri (Türk, Arap, Fars) temsil eden ve ilgili devletlerin sponsorluğunda faaliyet gösteren dış güçlerle karşı karşıya geldiler.⁹ Fakat ABD'nin 19

6 Agy.

7 "Kürdistan" ile "Türkiye" sözcükleri arasında "Kürdistan-Irak" terimindeki gibi tire kullanmıyorum. Kürdistan-Irak terimindeki tire, Kürdistan-Irak'ı egemen bir oluşum olarak gördüğüm anlamına geliyor. Kuzey Irak'ın Kürt denetimindeki kesimine niçin Kürdistan-Irak dediğimi daha önceki çalışmalarımda daha ayrıntılı biçimde açıklamıştım. Bkz. Robert Olson, *Turkey-Iran Relations, 1979-2004: Revolution, Ideology, War, Coups and Geopolitics* (Costa Mesa, CA: Mazda Publishers, 2004), s. 207-13 ve "Turkey and Kurdistan-Iraq, 2003," *Middle East Policy*, 11 (Kış 2004), s. 115-19.

8 Nairn, *The Break-Up of Britain*, s. 4.

9 Kürt milliyetçiliğinin kökenlerine ilişkin çeşitli argümanlar için, bkz. Robert Olson, *The Emergence of Kurdish Nationalism and the Sheikh Said Rebellion* (Austin, TX: University of Texas Press, 1989); Hakan Özoğlu, *Kurdish Notables and the Ottoman State: Evolving Identities, Competing Loyalties, and Shifting Boundaries* (Albany, NY: SUNY, 2004); Martin van Bruinessen, "Popular Islam, Kurdish Nationalism and Rural Revolt: The Rebellion of Sheikh Said in Turkey (1925)," *Religion and Rural Revolt*, Janis M. Back ve Gerhard Beneke, ed. (Manchester: Manchester Üniversitesi, 1984) içinde, s. 281-95; Farideh Koohi-Kamali, *The Political Development of the Kurds in Iran: Pastoral Nationalism* (New York: Palgrave-Macmillan, 2004); Abbas Vali, "The Making of Kurdish Identity in Iran," *Critique* 7 (1995), s. 1-2 ve aynı yazarın editörlüğüyle *Essays on the*

Mart 2003'te Irak'ı istila etmesiyle gelen dış güç, çap ve sürat itibarıyla daha önce benzeri görülmemiş bir güç olup Kürt milliyetçilik hareketlerine daha önce tatbik edilenlerden çok daha büyüktü. Bu güç, özellikle parasal açıdan da 2003'ten önce Bağdat, Şam, Ankara veya Tahran'ın tatbik ettiği dış güçlerden kat be kat fazlaydı. Bu, 1984'ten 1999'a kadar Türkiye ile PKK arasında devam eden ve Türkiye'deki Kürt milliyetçilik hareketlerini ezmek için Ankara tarafından yürütülen savaşı da geride bıraktı. Amerikan işgalinin resmen açıklanmasa da başlıca hedeflerinden biri Kürt milliyetçiliğini destekleyip güçlendirmek ve şayet Kürt-Irak ve Irak'taki Kürtler gerekli görür ve arzu ederlerse bir Kürt devletinin kurulmasına giden yolu elverişli şartlarda hazırlamaktı. Böylece, Nairn'in milliyetçiliği dizginleme maksadıyla hareket eden "dış" güçlerinin aksine, ABD "dış" gücü Kürt milliyetçiliğinin işini kolaylaştırmak ve Bağdat, Şam, Ankara ve Tahran'daki bölgesel "dış" güçleri dizginlemek üzere hareket etti.

Nairn ayrıca milliyetçiliğin "tipik olarak eşitsiz gelişme—'geri kalmışlık' veya sömürge olma hali—sorunuyla karşı karşıya olan ülkelerde ortaya çıktığını, bu ülkelerde bilinçli orta sınıf burjuvazinin dengeyi düzeltmek için halk kitlelerini seferber etmeye çalıştığını" savunuyor.¹⁰ Ancak, bu makaledeki anlamı açısından Nairn'in savında bir ince ayar yapmak gerekmekte çünkü Kürdistan-Irak ve Kürdistan Türkiye'de Kürt milliyetçi liderler Bağdat hükümetiyle veya ABD işgal kuvvetleriyle daha güçlü bir pozisyonda pazarlık yapabilmek için halk "kitlelerini" seferber etmeye çalışmadılar. Nitekim, Kürdistan-Irak liderliğinin ABD işgalinden sonraki konumuna bakılırsa, ABD kuvvetleriyle yaptıkları işbirliği onların Kürt halk milliyetçiliğine ılımlılık telkin etmeleri ve kendilerinin de ılımlı davranmalarını gerektirdi. Kürdistan-Irak liderlerinin ılımlı davranışının sebeplerinden biri ABD işgal kuvvetleriyle işbirliği yaptıkları takdirde "Kürt toprağı" saydıkları toprakları elde edebilecekleri hesabı olabilir. Bu işbirliğinde peşinen kabul edilen hususlardan biri Irak'taki Kürt milliyetçi liderlerinin bağımsız Kürt devleti talebini en azından içinde buldukları şartlarda savunmamaları idi.

Nairn'in bu inceleme için geçerli olan diğer bir savı da "milliyetçi ideolojilerde çok belirgin olan etnik-dilsel hususların, eşitsiz gelişmenin maddi faktörleri yanında her zaman ikincil planda kalmaları"dır.¹¹ Milliyetçilik hareketlerinin ve/veya onların en yakın destekçilerinin (özellikle yeni oluşan burjuva sınıfı; üstelik bu burjuva sınıfının aynı etnik gruba veya milliyetçilik hareketine mensup olması da gerekmez) elde etmeyi umdukları maddi faktörler bu milliyetçilik hareketlerinin başlıca hedeflerindendi. Nairn ayrıca şunu savunuyor: "Yeterince geniş bir gelişim kapsamında ele alınmak kaydıyla, milliyetçilikteki subjektif veya 'rasyonel olmayan' unsurlar işlevsel açıdan daima ekonomik realitelerden sonra gelir."¹² Her ne kadar Nairn bunları 1976'da yazmakta ve özellikle Büyük Britanya politikasıyla ilgilenmekte idiye de, bi-

Origins of Kurdish Nationalism (Costa Mesa, CA: Mazda Publications, 2003) ve Edmund Ghareeb, *The Kurdish Question in Iraq* (Syracuse: Syracuse University Press, 1981). Türkiye açısından, Özoğlu Kürt milliyetçiliğinin Birinci Dünya Savaşı sonrasına ait bir olgu olduğunu savunuyor; bense Kürt milliyetçiliğine daha belirgin bir başlangıç teşkil eden olayın 1925'teki Şeyh Sait İsyanı olduğunu savunuyorum.

10 Nairn, *The Break-Up of Britain*, s. 41-2.

11 *Agy.*, s. 71-2.

12 *Agy.*, s. 72.

lim insanların "yeterince geniş bir gelişim bağlamı" kullanmaları yönündeki hatırlatması önemlidir.¹³

Miroslav Hroch Avrupa'daki Norveçliler, Çekler, Finler, Estonyalılar, Litvanyalılar, Slovaklar, Flamanlar ve Schleswig'deki Danimarkalılar gibi nispeten ufak azınlıklarda milli hareketin ikinci safhası olarak tanımladığı milli seferberlik aşamasında milli diriliş için gerekli ön koşullarla ilgili olarak şöyle diyor: "Ezilmiş bir milletin yurtseverleri arasında o grubun (burjuva) üstlendiği önemli bir görevi aramak beyhudedir."¹⁴ Hroch burjuvaların yalnız bilim insanlarını ilgilendiren birinci safhada da ortalıkta gözükmediklerini söylüyor. Ancak, burjuvalar yükselen milliyetçi hareketlerin üçüncü safhasında yer alıyorlar. Hroch Norveç'i bu söylediklerinin dışında tutuyor. Ayrıca Bohemya'daki Çekler ve Finler arasındaki milliyetçi seferberlik döneminde "burjuvaların arasından milli hareketin bazı savunucularının çıktığını" kabul etmekle birlikte, "bunların milli hareketin finansmanında, teorisinde veya pratiğinde önemli bir rol oynamadıklarını ve belirleyici bir etkilerinin olmadığını" kaydediyor.¹⁵ Hroch, Norveçliler dışında incelediği etnik grupların hiçbirinde milli seferberliğin ikinci aşamasında burjuvaların önemli bir rol oynamadıkları sonucuna varıyor: "Burjuva sınıfına atlamak hâkim milletin kucağına atlamak gibiydi."¹⁶

Bu bakımdan, bilim insanları ve analistler Kürdistan-Irak ve Kürdistan Türkiye'de Kürt milliyetçiliğinin gelişimini incelediklerinde, ABD'nin Irak'ı işgalinin hedeflerini ve—gelenen şu zamanda—bu işgalin sonuçlarını anlamadan bu bölgelerde Kürt milliyetçiliğinin güçlenmesini anlamak mümkün değildir. Bence, İngiliz devletinin ve onu yöneten kapitalistlerin 1960'larda ve 1970'lerde karşı karşıya kaldıkları güçlükler 1990'larda ve 2000'lerde Amerika'nın hâkim kapitalist, milliyetçi sınıfının karşı karşıya kaldığı güçlüklerden pek farklı değildir. Fakat bu incelemenin odaklandığı konu Amerika'nın egemen sınıflarının Irak'ı işgal etme kararının sonuçları, Irak'ta ve Kürdistan-Irak'ta Kürt milliyetçiliğinin güçlenmesi ve bunun Kürdistan-Irak'ta bir devlet oluşumu sürecine etkileridir (ki böyle bir süreç Irak'ın yok oluşu ile bir Arap-Irak devletinin ve Kürdistan-Irak'ın yeniden oluşturulmasını da içerecektir). Bu, aynı anda cereyan eden fakat denk veya dengeli olmayan devlet oluşumu (Kürdistan-Irak), devlet yok oluşu (Irak) süreçleri ile yeniden devlet oluşturma potansiyeli (Arap-Irak) için iyi bir örnektir.

Bu incelemenin bir diğer konusu Kürt milliyetçiliğinin güçlenmesi ve Kürdistan-Irak'ta devlet oluşumu süreçlerinin Türkiye ile olan ilişkilerden ve Ankara ile KDP-KYB arasındaki karşılıklı ilişkiler mekanizmasından nasıl etkilendiğini tahlil etmektir. Nairn, kapitalizm ile milliyetçiliğin etkileşimine dair ileri görüşlü analizinde bir devletin egemen kapitalistlerinin ve milliyetçilerinin, özellikle "varsayılan" bir kenar oluşumun (devletin) tehdidi söz konusuysa, "ekonomik" bir çözüm tercih edeceklerini, savaş denenmiş ve başarısız olduğu görülmüşse bunun daha da

13 Agy.

14 Miroslav Hroch, *Social Preconditions of National Revival in Europe: A Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups among Smaller Europe Nations* (Londra: Cambridge University Press, 1985), s. 134.

15 Agy.

16 Agy.

geçerli olduğunu savunuyor. Türkiye'nin 1980'lerde ve 1990'larda PKK'ya karşı yürüttüğü savaştaki durum buydu. Devlet açısından savaş PKK'nın gerilla harbini ezmekte faydalı olmakla beraber, Türkiye'deki Kürt milliyetçilik hareketini ezmeyip sadece kısıtladı ve Türk devletini başka siyasi taktikler ve ekonomik stratejiler uygulamak zorunda bıraktı. Gerek siyasi taktikler, gerekse ekonomik stratejiler 19 Mart 2003'ten sonra Ankara'yı KDP ve KYB ile giderek daha fazla oranda devletten hükümet(ler)e türü bir ilişkiyi kabullenmeye zorladı. ABD'nin Irak'ı işgalinden sonra Türkiye'nin izlediği ekonomik politika iç-dış dengeleme ile birleştirilmiş bir tür "kervana katılma" politikası olarak tanımlanabilir. Fakat bu tür bir "kervana katılma" ve iç-dış dengeleme politikasının ekonomik bölümü, neorealizm, iç-dış dengeleme ve konstruktivizm taraftarlarının savunduğundan çok daha büyüktür. Popüler milliyetçiliğin kısıtlanmasında kapitalizmin ne derece rol oynadığı (örneğin, ekonomik kalkınma planları ve ticaret) ve bunun hem merkeze hem de kenara, yani hem metropole hem de hinterlanda ait bir kapitalizm olduğu uluslararası ilişkiler kuramlarının çoğunda yeterince vurgulanmaz. Bu husus Farideh Koohi-Kamali'nin İran'da Kürt milliyetçiliğinin gelişimi konulu incelemesinde örnekleniyor:

Kapitalizmin yayılması birbirine zıt güçleri tetikledi. Kapitalizm, piyasa dinamiklerinin düzenlediği, birleşmiş ve bağlantıları olan bir dünya yaratmayı amaçlıyordu. Fakat böyle bir dünyayı yaratmaya çalışırken servet ve güç bölünmelerine neden oldu ve kapitalist merkezlere karşı kenar bölgeler yarattı. Bu dengesizlik kenardakilerin daha eşit bir kalkınma talep etmelerine yol açtı. Ancak bu, kenar bölgeler için kolay bir iş değildi. Çünkü mevcut kaynakların ulaşmak istedikleri hedeflere yetmeyeceğini idrak ettiler. İşte bu idrak, milliyetçiliğe kendi içine dönük olma özelliğini getirdi: Kökleri yabancı sayılmayan araçlar kullanma ve hatta icat etme çabası.¹⁷

Koohi-Kamali devamla Benedict Anderson'un doğuş aşamasındaki milliyetçiliklerin "hayali" topluluklar olduğu savı başta olmak üzere milliyetçiliğin çeşitli tanımlarını ele alıyor.¹⁸ İran'daki Kürt milliyetçiliğinin gelişimini tanımlamada Peter Laslett'in "yüz yüze" kategorizasyonunu Anderson'un "hayali topluluklar"ı kadar geçerli buluyor. Fakat "yüz yüze" toplumların bazen "hayali" veya "bölgesel" toplumlara dönüştüğünü göz ardı etmiyor.¹⁹ Koohi-Kamali'nin İran'da Kürt milliyetçiliğinin gelişimi konulu incelemesinde bizi alakadar eden nokta, "yüz yüze" bir toplumda veya Anderson'un "hayali" topluluklarında bile bu toplumların elbette farklı sayılardaki unsurlarının daima metropol/devlet ile veya o devletin temel alanları, şehirleri veya kurumlarıyla etkileşime girmesidir.

Yukarıda sözü edilen milliyetçilik incelemelerinin çoğunda eksik olan şey, ABD gibi bir süper gücün jeopolitik, jeostratejik ve ülke içine dair taleplerinin milliyetçiliğin gelişiminde oynadığı

17 Koohi-Kamali, *Political Development*, s. 2.

18 Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (Londra: Verso Editions and NLB, 1991). Bu inceleme için okuduğum ve başvurduğum ve burada ileri sürdüğüm argümanları etkileyen diğer çalışmalardan bazıları şunlardır: Anthony D. Smith, *The Ethnic Origins of Nations* (Oxford: Blackwell Publishers, 1983); Elie Kedourie, *Nationalism* (Oxford: Blackwell Publishers, 1993); Ernest Gellner, *Nations and Nationalism* (Oxford: Blackwell Publishers, 1983) ve Walker Connor, *Ethnonationalism* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1993).

19 Koohi-Kamali, *Political Development*, s. 9; Peter Laslett, "Face-to-Face Society," *Philosophy, Politics and Society*, Peter Laslett, ed. (Oxford: Basil Blackwell, 1967) içinde. Laslett'den hareketle, Koohi-Kamali "yüz yüze" toplumları şöyle tarif ediyor: 1) Herkes herkesi tanır; 2) Bütün önemli sorunlar topluluğun tüm üyeleri arasında tartışılarak halledilir; 3) Mesafeler kısa olduğu için topluluk mensuplarının birbirleriyle teması kolaydır; 4) Yaşanılan bölge ufaktır.

önemli roldür. Bu husus Kürt milliyetçiliği, Kürdistan-İrak milliyetçiliği ve Türkiye'deki Kürtler arasında Kürt milliyetçilik hareketlerinin gelişmesi açısından özellikle geçerlidir. Elbette, böyle bir gelişme Arap, Irak-Arap, Suriye, Türk ve İran milliyetçiliği gibi karşıt milliyetçiliklerden tepki görecektir. Bu incelemedeki savım, Kürt milliyetçiliği daha geç olgunlaştığı, gelişip (evrilip?) bir devlet haline gelmediği ve ABD'nin bölgede izlediği politikalar bir Kürt devletinin kurulmasını destekler nitelikte olduğu için, ABD işgalinin Kürt milliyetçiliği üzerindeki etkisinin bütün diğer milliyetçilikler üzerindeki etkilerinden daha fazla olduğudur. Miroslav Hroch'un "başarısız bir milliyetçilik, milliyetçiliğin aktif bir destekçisi olarak burjuva sınıfının siyasi ve/veya ekonomik gelişiminin geç gerçekleşmesi yüzünden kitle hareketine dönüşemeyen bir milliyetçiliktir" varsayımı da gayet isabetlidir. Hroch bu gelişmeye "dağılma milliyetçiliği" adını veriyor.²⁰

Milliyetçilik olgusunu inceleyenler, savaşın milliyetçiliğin gelişimi veya gerilemesi bakımından taşıdığı önemi kaydetmişlerse de, çoğu incelemede global bir gündeme sahip büyük bir gücün gerçekleştirdiği bir işgalin birden fazla etnik unsur, din ve dil barındıran bölge veya devletler üzerindeki büyük ve bazen determinist olabilen etkisine değinilmemektedir. Bu husus, işgalci süper gücün oradaki milliyetçiliklerden bir veya birkaçının güçlenmesini ve diğerlerinin zayıflamasını desteklediği hallerde özellikle geçerlidir. Fena halde yanlış hesapladığı daha sonra ortaya çıkan, başlangıçtaki esas hedeflerinden birinin Sünniliği Arap milliyetçiliğinin (Arap Irak veya başkası) bir aracı veya ifadesi olarak işlev göremeyecek kadar etkisiz kılmak olduğu düşünüldüğünde, işgalci ülkenin, yani bu vakada ABD'nin ardındaki güç daha da büyümektedir.²¹ ABD'nin Kürt milliyetçilik hareketlerinin ortasına konuşlanması rakip milliyetçiliklerin (Arap, Türk, İran) Kürt milliyetçiliğine karşı kullanabilecekleri retorik silahlarına da ışık tutmaktadır: "Kendi başınıza yapamazsınız," "Birazda bir bütün olmamız hepimiz için daha iyi," "Bu, saati geri almaktan başka birşey değil," "Bunun insanların gerçek sorunlarına hiçbir faydası yok," vb.²² Nairn'in listesine şunlar da eklenebilir: "Burada başka eğlence yok," "Avanta istiyorsan dediğime gelirsin," "Washington birşeyi istedi mi, alır," "İsrail yanlısı ve Yahudi lobilerine birşey yapamazsınız."

Kürdistan-İrak ve Türkiye'deki Kürtler ABD'nin kendi kapitalizm krizinin ve bu krizin en güçlü vasıtalarla Ortadoğu'nun üstüne ve içine saçılmasının karmaşası arasında kendi geleceklerini düşünürken Ali Kemal Özcan'ın millet tanımına bakmakta fayda var: "Modern bir devletin—oluşmakta olan veya buluş çağındaki burjuva sınıfının, kapitalizmin eşitsiz gelişimi ve bunun sonucunda merkez ile kenar arasında ortaya çıkan karşılıklı ilişkiden dolayı hâkim rol oynadığı bir devletin—nüfusu."²³

20 Hroch, *Social Preconditions*, s. 114-6. Hroch, Flaman milliyetçiliğinin gelişimini de bu kategoriye yerleştiriyor. Bu hareketin başarısızlığını ise Belçika'nın zaten gelişmiş bir ekonomiye ve kapitalist sisteme sahip olmasıyla açıklıyor. Flaman milliyetçi hareketi, burjuva devriminin tamamlanmasından ve sanayi devriminin başlamasından sonra ortaya çıkmıştı.

21 ABD'nin "Sünnilikten Arındırma" projesi hakkında daha ayrıntılı bir inceleme ve daha geniş bir bağlam için, bkz. Olson, *Turkey-Iran Relations*, s. 223-5.

22 Nairn, *The Break-Up of Britain*, s. 74.

23 Ali Kemal Özcan, *The Case of Turkey's Kurds: A Nationalismless Nationalism* (Doktora tezi, Cambridge University Press, 2002), s. 57-62.

Kapitalizmin eşitsiz gelişmesine ilişkin tanımında Özcan en büyük baskıyı yaratan faktörün kenarın "reaksiyonu" değil de merkezin genişlemesinin doğurduğu "aksiyon" olduğunu söyleyerek Nairn'den ayrılıyor.²⁴ Böyle bir "ümit edilen devlet" in (bu da milliyetçilik teorilerine benim katkım; Benedict Anderson'un "hayal edilen" topluluklarından farklı bir vurgu taşıyor) milliyetçiliği "yükselen burjuva sınıfının birlik politikasını içerir. Bu politika, mümkün olduğu kadar geniş bir coğrafyaya yayılmış bir pazar ile etnik açıdan homojen olmasa bile manipüle edilebilecek bir nüfusa ve bölgenin ham maddelerinin sonuna kadar sömürülmesine ihtiyaç duyar."²⁵ Bu ise usturuplu bir şekilde "kültürel özgürlük" ve "demokrasi" sunarak sağlanır ki bu vasıtalar sayesinde gücü elinde tutanlar ve güç peşinde koşanlar dağıtım sistemini denetim altında bulundurma ümitlerini sürdürebilirler.

Bunun gibi bir çalışmada milliyetçilik ile kapitalizm arasındaki rekabetin Kürdistan-Irak'ta veya Türkiye, İran yahut Suriye'deki Kürtler arasında hangi yöne gideceği tam olarak kestirilemez. Bu zikzaklı bir süreçtir. Fakat ABD'nin Irak'ı işgalini takip eden yaklaşık beş yıldaki gelişmeler devlet oluşum sürecini ölçmek için alışılmadık bir dönemdir; zira ABD'nin müdahalede kullandığı olağandışı gücün tarihte benzeri yoktur. Devlet oluşumuna dair literatürün çoğunda böyle bir kuvvetin, kendilerine ait bir devlete sahip olmayı ümit ve arzu eden azınlık halklarının (etnik, dini, ırksal veya dilsel) mevcut olduğu bir devlet veya devletler üzerinde kullanılması gibi bir olasılığa yer verilmemiştir. Irak'a akan paranın miktarı da olağan dışıydı/dışıdır. Bu iki faktör böylece sermaye ile milliyetçilik arasında ilginç bir rekabetin mizansenini yaratıyor. Yukarıda görüldüğü gibi, milliyetçilik ile kapitalizm arasındaki mücadelede genellikle kapitalizmin galip geldiği konusunda bilim insanlarının çoğu hemfikirdir. Ben Kürdistan-Irak'taki durumda, ABD'nin Irak'a karşı yürüttüğü savaşın ve bu ülkeyi işgalinin yarattığı durumun kapitalizmin de milliyetçiliğin de kendilerine yeterince yer bulabileceği şartları pekâlâ yaratabileceğini savunuyorum; öyle ki, bu şartlarda Kürdistan-Irak'ın halkı ve liderleri bağımsızlıklarını ilan etmenin kendi menfaatlerine uygun olacağına karar verdikleri takdirde Kürdistan-Irak'taki devlet oluşumu süreçleri bağımsız bir devletin ortaya çıkmasıyla sonuçlanabilir.

ABD'nin Irak'ı işgali, Irak'taki savaş ve bunun getirecekleri (daha kaç yıl?) Irak, Suriye, Türkiye ve İran'daki Kürt milliyetçiliği hareketlerine şimdiye kadar karşılaştıkları en büyük güçlükleri getirecek ve daha önce benzerini görmedikleri fırsatları sağlayacaktır. Bu hareketler, süresi ne olursa olsun tarihte görülmüş en hızlı ve büyük çaplı "merkez," yani kapitalizm genişlemesi olaylarından biriyle karşı karşıya kalacaklardır. "Merkez" in uzun vadede kenarın (Kürt milliyetçiliği) taleplerine karşı direnip direnemeyeceği büyük ölçüde ABD işgali ve/veya hâkimiyetinin ne kadar süreceğine; bunun kenarın taleplerine adapte oluşuna ve ülkedeki hâkimiyet derecesine bağlı olacaktır. Dikkate alınacak diğer bir faktör de gerek Irak gerekse Kürdistan-Irak'taki yerli burjuva sınıflarının ABD sermayesi ve uluslararası sermaye ile ne derece işbirliğine girecekleridir. Aynı prensip Türkiye'deki Kürt milliyetçiliği hareketleri için de geçerlidir.

24 Agy.

25 Agy.

KÜRT MİLLİYETÇİLİĞİ, ULUSAL HAREKETLERİ VE DEVLET OLUŞUMUNUN KARŞISINDA GÜNÜMÜZDE VAR OLAN VE GEÇMİŞTEN GELEN GÜÇLÜKLER

Yukarıdaki sözümle Kürt milliyetçiliğinin amaç ve hedeflerinden bazılarına ulaşılmış olduğunu ve bunun onu Kürt milliyetçiliğinin “gelişim süreci” mücadelelerinden ayırdığı düşüncesini ortaya atıyorum. Kürt milliyetçiliğine ve Kürt ulusal hareketlerinin gelişimine bakmak ve/veya bunu Norveçliler, Bohemya Çekleri, Finler, Estonyalılar, Litvanyalılar ve Slovaklar başta olmak üzere 19. yüzyıl Avrupası’ndaki ulus ve halkları ile karşılaştırmak yararlı olabilir.²⁶

Burada dikkatimizi ilk çeken hususlardan biri bu ulus ve halkların çoğunun tek bir egemen milletin tebaası olmaları veya onun hâkimiyeti altında bulunmalarındır. Çekler Almanların, Finler İsveçlilerin, Belçika Flamanları Fransızların ve Hollandalıların, Schleswig Danimarkalıları ise Almanların hâkimiyeti altındaydı. Bu halklardan ikisi ikişer “başka” yöneten halkın veya milletin idaresi veya hâkimiyeti altındaydı. Bunlar Polonyalıların ve Rusların hâkimiyeti altındaki Litvanyalıları ile Danimarkalıların ve İsveçlilerin hâkimiyeti altındaki Norveçlilerdi. Kürtler ise Hroch’un “ajitasyon” diye adlandırdığı ulusal seferberliklerinin ikinci safhasında Türkler, Araplar ve İranlılar olmak üzere üç yöneten ulusun ve/veya halkın ve Türkiye, İran, Irak ve Suriye olmak üzere dört yöneten ülkenin hâkimiyeti altında idiler. Bu durum Kürtlerin ulusal seferberliklerinin ikinci safhasını daha girift ve karmaşık hale getirirken Avrupa’daki bazı halkların durumuyla benzerlik gösteriyor. Bunlardan biri Schleswig Danimarkalıları ve Belçika Flamanlarıdır. Bu halkların ulusal seferberlik mücadelesi Fransız Belçikası’nda ve Hollanda’da zaten gelişmiş bir kapitalizmin mevcut oluşundan dolayı başarısız kalmıştı. Bir diğeri ise Schleswig Danimarkalılarıdır. Bunların mücadelesi ise Holstein Almanyası ve esas Almanya’daki gelişmiş kapitalizm yüzünden başarısız olmuştu. Hroch bu iki ulusal azınlık hareketinin güçsüzlüğünde ve parçalanmasında bu faktörlerin payı olduğunu savunuyor. Hroch bu kapitalist parçalayıcı faktör nedeniyle Schleswig Danimarkalılarının ve Flamanların ulusal hareketlerini küçük Avrupa uluslarının milliyetçilik mücadeleleriyle aynı kategoriye koymayı tercih ediyor.²⁷

Schleswig Danimarkalılarını ve Belçika Flamanlarını hariç tutarsak geriye Norveçliler, Bohemya Çekleri, Finler, Estonyalılar, Litvanyalılar kalıyor. Bu beş halk ve ulusal hareket arasından sadece Norveçlilerde burjuva sınıfı (yani ticaret burjuvası da dahil olmak üzere girişimciler) hem ulusal hareketin birinci safhasında (yani âlimlerin ve entelektüellerin safhası) hem de ikinci safha olan ulusal seferberlik safhasında yer almıştır. Diğer hareketlerde (Bohemya Çekleri, Finler, Estonyalılar, Litvanyalılar, Slovaklar) burjuvalar önemli bir rol oynamışlardır.

Yukarıda, Kürt milliyetçilik hareketinde burjuva sınıfının ikinci safhada önemli bir rol oynamış olduğunu ve şimdi de üçüncü safha olan kitlesel ulusal harekette önemli rol oynamakta olduğunu savundum. Fakat aynı zamanda şunu da savundum: Burjuva sınıfı kendi etnik grubu-

26 Aşağıdaki tartışmanın dayandığı materyalin kaynağı: Hroch, *Social Preconditions*.

27 *Agy.*, s. 114-24.

nun tam veya yoğun derecede etnik hâkimiyeti ve/veya denetimi altındaki bölgelerin dışında daha büyük bir pazar gördüğü zaman iştahı kabarmış ve genellikle de kabarmış ve ister kendi gayretleriyle, ister başka devletlerin politikalarıyla, ister başka devletlerin burjuvalarının marifetiyle olsun, o pazara girmeye çalışır. Ancak bunu yaparken genellikle başka bir şeyi ihmal eder ki bu da çabalarının tümünü veya büyük bir kısmını kendi etnik grubunun hâkimiyetindeki bölgelerde ulusal bilinç ve kimliği ve bu bölgelerin fiziki altyapısını güçlendirmeye vakfetmektir.

*The Goat and the Butcher: Nationalism and State formation in Kurdistan-Iraq since the Iraqi War*²⁸ (Keçi ile Kasap: Irak Savaşından Günümüze Kürdistan-Irak'ta Milliyetçilik ve Devlet Oluşumu) adlı çalışmamda en azından Kürt ulusal seferberliğinin ikinci safhasında Kürt milliyetçiliğinin ve Kürt ulusal hareketlerinin davasına burjuva sınıfının yüksek ve orta derecede bağlılığının zayıflamasında kapitalizmin cazibesinin (yani Kürtlerin büyük ölçüde hâkimiyeti ve/veya denetimi altındaki bölgelerin dışındaki pazarların iştah kabartmasının) payının olacağını belirtmiştim. Türkiye, İran ve Suriye'deki Kürtler için de bu hususun geçerli olduğunu savunuyorum. Hatta Irak'taki durum şu anda çeşitli burjuva kategorilerinin tümünün veya çoğunun geniş çapta ve/veya tamamen desteklediği bir kitlesel ulusal seferberlik durumu ise de—veya kitlesel ulusal seferberliğe yaklaşmaktaysa da—belirttiğim bu husus muhtemelen Irak'taki Kürtler için de geçerlidir.

Keçi ile Kasap'ta ayrıca Türkiye'nin geçmişteki ve halihazırdaki politikalarının Kürdistan-Irak, Irak ve Türkiye'deki Kürt burjuva sınıfının iştahını Türkiye, AB ve İsrail'deki büyük pazarların cazibesine kabartmaya yönelik olduğunu savunuyorum. İsrail söz konusu olduğunda, ürünler ABD'ye ve Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması'ndan (NAFTA) dolayı oradan öteye Kuzey ve Güney Amerika'daki diğer ülkelere gidecektir. Bunun nedeni, İsrail'in ABD'nin tercihli ticaret ortağı olmasıdır. Bu ise Erbil, Süleymaniye ve Diyarbakır'ın Kürt burjuvazisi için oldukça iştah kabartıcı bir manzardır. ABD Irak'taki varlığını büyük çapta idame ettirdiği sürece Türkiye, Irak ve Kürdistan-Irak bu politikalarını sürdüreceklidir. Ayrıca, işgalin devam etmesinin sonucu olarak, ister Kürdistan-Irak'ta ister Arap Irak'ta olsun, kapitalizm ve milliyetçiliğin bir arada var olma olasılığı geçerlilik kazanacaktır. Şayet ABD petrol ve doğal gaz yataklarını koruma esas maksadıyla askeri tesislere ve üslere çekilirse, o zaman Irak Kürtleri en büyük olası pazarların ve bu büyük heterojen etnik veya kapitalist pazarlardan elde edilebilecek kapitalist kazançların cazibesine bile aldırış etmeksizin milliyetçiliği tercih edeceklerdir. Irak Araplarından, Körfez Bölgesi'ndeki Araplardan, İran'dan ve Türkiye'den gelebilecek tehditlere karşı kendilerini savunmak için böyle yapmak zorundadırlar. Eğer ABD milli güvenlik ihtiyaçlarını, kapitalist önceliklerini ve jeopolitik duruşunun gereklerini (askeri kuvvetleriyle Körfez Bölgesi'ne hâkim olma ve bölgeye ulaşımı denetim altında tutma) askeri faaliyetlerinin çoğunu büyük, güvenli üslere toplamak suretiyle yerine getirebileceğine karar verirse, bu husus daha da geçerli olacaktır. Amerika Birleşik Devletleri'nin bu konudaki politikalarının neoemperyalist ve otoriter olduğunu belirtmeye gerek bile yok. Fakat gelişmeler bu

28 Robert W. Olson, *The Goat and the Butcher: Nationalism and State Formation in Kurdistan-Iraq since the Iraqi War* (Costa Mesa, CA: Mazda Publishers, 2005).

yönde olsaydı, veya bu yönde olursa, Irak Kürtleri Belçika Flamanları ve Schleswig Danimarkalılarıyla aynı kaderi paylaşmaktan kurtulabilirler. Bu aynı zamanda Türkiye Kürtleri ile Türkiye'deki Kürt milliyetçiliğinin gelişimi ve sakınılması gereken adımlar için bir model teşkil edebilir.

OTORİTER-MİLİTARİST SİSTEMLERDEN KATILIMCI DEMOKRASİYE GEÇİŞ SÜRECİ

Ali BAYRAMOĞLU

Türkiye'den bahsedeceğim. Konuşmam geçiş süreciyle ilgili olarak somut yolları ya da teknikleri içermeyecek. Buna karşılık bu konuda kimi tespitler yapacak, kimi eğilimlerin altını çizerek, kimi sınır ve imkânlara değinecek.

Çağdaş, katılımcı demokrasinin kurucu asgari koşullarından belki de en önemlisi ayrışma fikridir. Ayrışma fikri, iktidarın, hukukun, bilginin, hem devlet katında hem toplumsal katmanlarda birbirinden özerk olabildiği duruma işaret eder. Bu üçlü arasında etkileşim kadar mesafe olması, zihniyet kalıpları ve etik kuralların bu ayrışma fikrine dayanması, ayrışmayı koruma altına alması, hatta ilke kılması, çoğulcu ve katılımcı çağdaş demokrasinin temel koşullarındandır. Bu koşullar şu üç basit, ancak yaşamsal ilkeye gönderme yapar: Özgürlük, eşitlik ve özerklik, yani "düşünce"nin "siyasal" karşısında özerk kalabilme imkânı.

Özerklik yerine kapsayıcı otorite fikrini, özgürlüğe karşılık itaat kavramını, eşitliğe karşı ise hiyerarşiyi koyduğunuz zaman ise ulaşacağınız düzen baskıcı ve sıkça "militarist" nitelikli olur.

Kabul etmek gerekir ki hiyerarşi, kapsayıcı otorite ve itaatin egemen olduğu bir düzenden, özerklik, özgürlük ve eşitliğin düzenine geçiş, kolay ve sıradan değildir. Zira söz konusu olan düzenler bütüncül özellikler taşırlar; sadece devlet yapılanmasını değil, aynı zamanda bir siyasi kültürü, bir zihniyet yapılanması kuşatırlar. Türkiye'nin militarist bir düzenden demokratik bir düzene geçişinin imkânları ve sınırlarını tartışırken de bu bütüncül özelliği dikkate almak gerekir.

Bu durumda ilk soru şudur: Türkiye'deki militarizmin kökü ve derinliğinin ana yapısı, Türk militarizminin içinde bulunduğu ana çerçeveye nedir? Türkiye'deki militarist dokunun üç temel özellikten hareketle ele alınabileceğini düşünüyorum. Bu üç temel özelliği üç soruyla açalım:

- Toplumsal alan üzerinde militarizm nasıl yeşeriyor ya da hangi toplumsal alan ve koşullarda yeşeriyor?
- Zihniyetimizde, siyaseti algılayışımızda, devlete, siyasete atfettiğimiz anlamlarda militarizm nasıl bir yer tutuyor?
- Militarizm gerek devlet düzeyinde gerek toplumsal gruplar, siyasi örgütler düzeyinde nasıl yapılıyor?

Türkiye'deki uluslaşma süreci Şarklı bir nitelik taşır. Balkanlardan başlamak üzere Şark'a doğru uluslaşma süreci Batı'dan farklı olarak dil merkezli değil, din merkezli olmuştur, verili

bir "patrimoine"ı hedef almaktan çok, yeni bir "patrimoine" oluşturan nüfus hareketleriyle iç içe geçmiştir.

Nitekim Türkiye'deki "ulus oluşumu"nun temelinde de, 1830'larda başlayan ve biteviye Anadolu'ya doğru akan 150 yıllık bir Müslüman göçü görülür. Cumhuriyetin ilk yıllarında, yerleşik olan bir halk olan Kürtler (ve kısmen Araplar) dışında, Anadolu nüfusu önemli ölçüde göçmen Müslümanlardan oluşmaktadır.

Gayrimüslim nüfusun şu veya bu şekilde Anadolu'dan uzaklaştırılması, dinden hareketle yapılan nüfus ayıklanması, uluslaşma sürecinde madalyonun diğer yüzünü oluşturur. Korkutarak göç ettirme, ekonomik göçler, gönüllü göçler, katliamlar, hatta soykırımlar hem Anadolu'ya kuzeyden ve batıdan gelen Müslümanların, hem Anadolu'da mukim gayrimüslimlerin ortak öyküsüdür.

Bu uluslaşma sürecinin, özellikle topluluklar açısından, travmalarla iç içe geçmiş, sabit bir bellek oluşturacak kadar acılı, yüz, yüz elli yıla yaslanan sürekli güç üstüne oturan bir süreç olması üzerinde önemle durmak gerekir. Kaybedilmiş mallar, verilmiş canlar, buna karşılık gasp edilmiş mallar, alınmış canlar üstüne oturan bu sürecin, kimlik kurucu bir yönü bulunmaktadır.

Bu açıdan baktığımızda bugün Türk kimliği ile (askeri) güvenlik fikri ve arayışı arasında, diğer bir ifadeyle güvenlik duygusuyla kimikleşme arasında yakın bir ilişki olduğunu düşünebiliriz. Bu öykü, güvenlik kurumlarına verilen aşkın ve aşırı değerden millet-ordu anlayışına, siyasetin devlete indirgenen algısına, devlet kurumunun ise temel olarak asayiş ve güç fikri üstüne oturtulmasına kadar uzanan özellikler taşır. Daha da ileriye giderek, bir dizi "modernist milliyetçi" ideolojiye, Türk-İslam sentezi vurgusuna, gündelik hayatı kuşatan militarist söyleme, en azından bunların kimi boyutlarına bu noktalardan hareketle ulaşmamız mümkün olabilir.

Kök ve kimlik meselesi militarizm açısından önemli toplumsal bir yatak oluşturmaktadır. Ancak işlevi sadece bundan ibaret değildir. Devlet, zihniyet, militarizm ilişkisi de bu noktada önemli bir yönüyle karşımıza çıkar.

Müslümanlar Anadolu'ya gelirken, gayrimüslimler önemli ölçüde ayıklanırken ve ayıklandıktan sonra gerek İttihat ve Terakki'nin, gerek cumhuriyetin iki temel projesi olmuştur. Bunlardan bir tanesi farklı etnik kökenlerden gelen Müslümanları Türkleştirme projesidir. İkincisi ise Müslümanlardan bir ulus yaratırken İslamı ehlileştirme projesidir. Bu projeler otoriter devletin, askeri vesayet modelinin, hatta bir yönüyle Kemalizmin temelinde de yatarlar. Her iki proje de otoriter bir yapıyı, merkezin çevreye, topluma ve kişilere süratle, etkili, dayatmacı bir nüfuzunu kaçınılmaz hale getirmiştir.

Ordunun devlet içindeki rolünün başlangıç noktalarından birisi burasıdır. İmparatorluk sonu koşullarında ulus oluşturmak aynı zamanda ciddi bir güvenlik meselesi olarak telakki edilebilir. Ulusu kurmak eğitim, laiklik, birey, görev, hak, kılık, kıyafet, yaşam biçimi gibi bildik cihazlarla bir standardizasyon yaratmak kadar, onu içeriden gelecek tehlikelerden sürekli ve düzenli bir şekilde bertaraf etmek anlamı taşımaktaydı. Aynı Batı'dan gelen tehlikenin Batılı-

laşarak giderilmesi çabasında ve bu durumun Türk Batılılaşmasını tersten belirmesinde olduğu gibi.

Bu durumda, dönem çalışmalarının tüm açıklığıyla ortaya koyduğu gibi, gerek Türkleştirme politikaları açısından, gerekse İslamı modernleştirme ve ehlileştirme politikaları açısından Türkiye’de temel dönüştürücü fonksiyonun silahlı kuvvetler kontrolünde bir devlet tarafından yapıldığını söylememiz mümkündür.

Türkiye’deki dönüştürücü modernist projenin, asker eliyle ve asker üzerinden hazırlanması ve gerçekleştirilmesi, asker kişi ve askeri durumun bireyler tarafından “modern, kurucu, kurtarıcı ve en önemlisi model” olarak içselleştirilmesi, zihinlerin yarı askerileşmesi süreci olarak da karşımıza çıkar. Bugün yaşadığımız kırılmalara baktığımız zaman, modernizm, siyaset, çağdaşlık, devlet, asker kelimeleri arasında kurulan çağırışım ilişkileri, özellikle siyaset-devlet özdeşliğinin işaret ettiği kuralcı bir faydacılık ve zihinlerdeki simgesel, hatta metaforik bağlar Türkiye bağlamında dikkat çekici boyutlardadır. Dolayısıyla kök meselesi yukarıdaki ilk iki soru açısından özellikle önemlidir.

Gelelim üçüncü soruya, militarizmin gerek devlet düzeyinde gerek toplumsal gruplar, siyasi örgütler düzeyinde nasıl yapılandığı meselesine... Bu soru bir yönüyle Türkleştirme ve ehlileştirme, modernist dönüştürmenin sistem kurgusunu ya da iç mekanizmasını tasvir eder. Nedir bu iç mekanizma?

Militarist yapılanma Türkiye’de temel olarak iki ana unsur üstüne oturur. Bunlardan birincisi devlet ve siyaset alanı arasında mutlak bir ayırmadır. Toplumun taleplerini taşıyan siyaset ile, talepler ne istikamette olursa olsun değişmez tutum ve politikaları temsil eden devlet arasındaki ayrışma, buradan hareketle pratik olarak, siyasi alanının sürekli ve düzenli olarak daraltılması, siyasetin toplum adına ve toplum için ilgilenebileceği konuların azaltılması işlevini yerine getirir.

Bu işleyişte cumhuriyetin iki temel projesinden herhangi birisini ya da bu projelerin asli taşıyıcısı olan askeri vesayete dayalı devlet modelini şu ya da bu şekilde zaafa uğratabilecek ya da etkilemesi beklenenecek her tür talep, konu ve sorun hızlı bir şekilde “kodlanmış milli politika ya da milli çıkar” adı altında devletleştirmeye tabi olur. Herhangi bir toplumsal sorunun devlet alanına katılması siyasete, tartışmaya, sivil öneri, çözüm ve katkıya kapanması anlamını taşır.

Laiklik, Kürt meselesi, dış politika gibi temel konular devlet alanının asli konuları olduğu gibi, bu konuların yeni toplumsal ve siyasal gelişmelerle doğan yeni ve çeşitli boyutlarının sürekli devletleştirilmesi ve siyasi alandan koparılması bize militarist sistemin temel çalışma biçimini, işleyiş biçimini ve gücünü gösterir.

Türk siyasi tarihinin, toplumsal alanın siyaset üzerinden düzenli devletleştirilmesi, devlet alanının genişleyip dolayısıyla “düzenlemeye açık politik konular”ın azalması üstüne kurulu bir öyküsü vardır.

Milli çıkarın ne olduğuna ya da milli politikanın nasıl şekillenmesi gerektiğine karar veren, yani kodlama işleminde amir olan, “devletin milletiyle bölünmez bütünlüğünü koruma” adı altında cumhuriyet projelerinin sürekliliğini sağlama işini üstelenen silahlı kuvvetlerdir. Silahlı

kuvvetler bu açıdan, başta dışışleri olmak üzere sivil bürokrasiyi yerleşik ilişkiler ve teamüller içinde kendisine tabi kılarak devlet alanını ve devlet iktidarını tam olarak temsil eden, temsil ettiği oranda devlet içinde yasal özerk bir yer tutan niteliktedir. Militarist yapılanmanın üzerine oturduğu ikinci unsur işte bu yapılanma ve niteliktir.

Türk mevzuatı, Milli Savunma Bakanlığı'nı Genelkurmay Başkanlığı'nın lojistik dairesine indirgeyen 1920 modelinden başlamak üzere, 1924'teki Genelkurmay Başkanlığı Kanunu ve 1925'teki Alî Şûra Kanunu'yla, 60 İhtilali'nden sonra gelen Askeri Danıştay, MGK gibi düzenlemelerle, 71 muhtırasının siyasi karar organları ve yargıda askeri temsili güçlendiren adımlarıyla, 80 darbesinde tüm devletin milli güvenlik ideolojisi ve kurumlarıyla donatılmasıyla, askere devlet alanını artan bir güçle tanımlama ve denetleme fonksiyonu verilmesinin çarpıcı örneklerini sunar.

Siyasi alan karşısında devlet alanını temsil eden askeri otorite kendi iç yapılanmasından hareketle de merkezietçi devletin militarist özelliğini pekiştirecektir. Bu iç yapılanma bir yandan orduya her tür müdahaleye kapalı kalma imkânı verecek, öte yandan devlet içi kurumlar hiyerarşisini "askeri olan"a endeksleyecek bir yapı üretecektir. Nasıl?

Türk Silahlı Kuvvetleri belli başlı Batı ordularından farklı bir örgütlenme yapısına sahiptir. Batı ordularının hemen hepsinde, askeri sorumluluklar açısından ademi merkezi bir yapı, askeri yetkiler açısından ise dağıtılmış güç mekanizmaları vardır. Örneğin, hemen tüm Batı ordularında Kara, Hava, Deniz gibi kuvvet komutanlıkları farklı kollardan sivil birimlere bağlıdır. Genelkurmay başkanları, tüm silahlı kuvvetlerin komutanı değildir, sadece koordinatör makamlardır. Emir komuta yetkileri ise ayrı ayrı deniz, hava, kara kuvvetlerine aittir. Bu düzenleme mantığıyla sivil otorite bu emir komuta merkezlerini ayrı ayrı kollardan denetlediği gibi tüm askeri gücün bir araya gelip aşırı kaynak kullanmasını ve devlet içinde aşırı büyümesini engeller. Böylece sivil otoritenin askeri otoriteyi denetlemesi mümkün kılınır ve militarist eğilim risklerinin önü alınır.

Türk ordu yapılanmasının temel özelliği ise "aşırı merkezi" olmasıdır. Bu yapıda Genelkurmay Başkanlığı, silahlı kuvvetlere ait yetkilerle milli savunmanın tüm cephelerine ilişkin yetkilerin hemen hemen tümünü kendi uhdesinde toplamakta, tüm komuta kademelerini kendi otoritesine bağlamakta ve anayasal olarak gerek askeri politikalar gerekse idari sorumluluk açısından siyasi iktidarın askeri cephedeki tek muhatabı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu makam, silahlı kuvvetlerin devlet içindeki ve siyasal karar süreçlerindeki rolü açısından bir miktatıs görevini yapmakta, hukuken ya da fiilen tüm diğer parçalar onun etrafında toplanmakta veya ondan hareketle anlam kazanmaktadır. Bunun doğal olarak önemli sonuçları vardır. Bu yolla askeri otorite siyasal karar sürecini etkileyerek siyasal güç ilişkileri içinde ayrıcalıklı bir yer almakta ve yetkilere haiz olmakla birlikte siyasal sorumluluk taşımayan bir mekanizma ve yapının, ordunun, tüm siyasi sistemi belirlemesine yol açmaktadır. Ayrıca bu durum sistemin ve devletin orduya yönelik hukuki ve idari denetim mekanizmalarını fiili yollarla sınırlamakta, örneğin mali denetim konusunda olduğu gibi bunları çalışmaz hale getirmektedir. Özetle aşırı dozdaki bu iç merkezi yapı, militarist devletin ve onun dayandığı devlet siyaset ayrımının bir tür yakıtı işlevini yerine getirir.

Şimdi kök sorununa geri gelmek istiyorum. Cumhuriyet biraz önce sözünü ettiğim projelerde ciddi bedellere rağmen, önemli ölçüde başarılı olmuştur. Yıllar içinde Kürtler dışındaki Müslümanlar Türkleşmiş, Müslümanların önemli bir kısmı da ehlileşmiştir. Ancak siyasi hassasiyet keskin ve sürekli. Sistem açısından temel siyasi sorunu hemen her zaman ehlileşmeyen Müslümanlarla, Türkleşmeyen Müslümanlar, yani Kürtler oluşturdular. Hâlâ sorun olmayı sürdürüyorlar; nitekim bugün Türkiye'ye hâkim iki temel çatışma eksenini bulunuyor: Laiklik-dindarlık çatışma eksenini ile Kürt meselesinin üzerine oturduğu çatışma eksenini... Bugün bu çatışma eksenlerinin her ikisi de karşımıza Türkiye'deki cumhuriyet projesinin bir anlamda tıkanması ve iflası olarak yeni biçimiyle çıkmaktadır. Şöyle: Bugün Türk askeri olmak üzere Türk devleti, mutlak bir ehlileştirme ve mutlak bir Türkleştirmenin mümkün olmadığını farkına varmış durumdadır ve bunu çeşitli biçim ve vurgularla ifade etmektedir. Bundan böyle Müslümanların tümünün pozitivism hattında modernist gereçlerle, sistemin tanım ve beklentileri doğrultusunda ehlileşmesi, Kürtlerin de Türk olması, asker açısından dahi söz konusu değildir. Bu durum, Türkiye'nin militarist yapısı ve anlayışında bir krize yol açmaktadır. Ve bu kriz, birçok krizde olduğu gibi, özellikle kriz yaşayan yapının bunu telafi etmek için kendisini yeniden ve daha güçlü bir biçimde üretmesi gayretleriyle karşımıza çıkmaktadır.

Durumu şöyle ifade etmek daha doğru olur: Militarizmin yaşadığı söylem ve tutarlılık krizi yeni otoritarizm dalgasıyla iç içe girmiştir. Militarizmin yaşadığı zaaf, mevcut yapıdaki otoriterlik dozu artırılarak telafi edilmeye çalışılmakta, bu çerçevede cumhuriyetin ikili projesinde herhangi bir düzeltmeye ya da yenilemeye gitmeksizin militer bakış yeni koşullara adapte edilmektedir. Yeni koşullar ve yeni veriler karşısında iflase yaklaşmış bir projenin ısrarla üzerinde durulması açıktır ki, hem kurucu sistemin yaşadığı krizin kaynağıdır, hem militarizmin yeni formlarının itici gücüdür.

Bu yeni formun maketini basit bir şekilde şöyle açıklayabiliriz. Sistem Kürt sorununu ciddi, asayiş boyutunun ötesinde, açık bir şekilde Kürt milliyetçiliğini kuşatan köklü bir mesele olarak görmektedir. Kürtlerin Türkleşmeyeceklerinin, varlıklarını güçlü bir vurguyla sürdüreceklerinin ve kimliklerinden hareketle siyasi taleplerini artıracaklarının farkındadır. Sistem için bundan böyle mesele, bu varlığı ve talepleri sürekli olarak kontrol altında tutmaktır. Kürt meselesinin "sürekli bir kriz alanı" olarak tanımlanması, bugünkü Kürt politikasının resmi dildeki ana çerçevesini oluşturur. Sorunun varlığını ve arzu edilen istikamette çözülemeyeceğini kabul etmek, sorunun patlamaya dönüşmeden sürekli denetimi üzerine kurulu bir politika üretmek, aslında bir tür sürekli kriz politikasını doğal politik bir hal olarak kabul etmektir.

Aynı mekanizmayı bugün "mahalle baskısı" gibi tartışmalar çerçevesinde İslami alana yönelik olarak da görüyoruz. Yok edilemeyen ve dönüştürülemeyen dindar kitlelerin ve destek verdikleri siyasi gücün (siyasi iktidarın) sürekli kriz mantığı üzerinden sürekli baskı, baskı üzerinden ise sürekli denetim altında tutulması, asker-sivil ilişkilerinin yeni dinamiklerinden birisi olarak karşımızdadır. Bugün buna dozu sürekli ayarlanan kontrollü gerginlik politikası adı verilmektedir.

Sanıyorum bugün Türkiye'nin, en azından militarizmin kendi içinde yaşadığı krizler itibarıyla geldiği nokta budur. Bu sorun, önemli ölçüde Türkiye'nin o projesinin ayaklarından, Kürt so-

runundan ve ardından laiklik/İslam sorunundan kaynaklanıyor. Ama çok açıktır ki, bu sorunlar bugün her iki sorunu da aşan devasa bir sistem sorunu olarak, Türkiye'yi her anlamda bloke eden, Türkiye'de yaşayan herkesi ilgilendiren sorunlar olarak karşımıza çıkıyor.

Bu militarist sistemden demokrasiye doğru yol almak, bu konuda sesi yüksek toplumsal talebin ortaya çıkmasından ve bunu hızlandıracak bir dizi makro ve mikro ittifaktan geçiyor. Bu ise, Türkiye'deki genel demokratikleşme projesinin etrafında seferber olabilme haliyle ilgili bir durumdur.

Safha henüz mücadele safhasıdır, ancak asıl önemlisi mücadele edebilmek için ittifakları besleyecek bir uzlaşma kültürünün üretilmesi meselesidir. Bu üretimin koşullarını, demokratik ve çoğulcu olanı makro alanda desteklemek ve mikro alanımızda da aynı mekanizmayı harekete geçirmek şeklinde özetleyebiliriz.

Özellikle mikro alan önemlidir ve demokratik mücadelenin en zayıf halkası burasıdır. Mikro alanda çoğulculuk, örneğin Kürt alanında gençlik ve kadın hareketiyle, bilgi üretimiyle, bireyleşmeyle yaşanan çoğulcullaşma ve bu çoğulcullaşmanın makro siyasi söylemlerin, makro fayda mantığının altında ezilmemesi, açıkçası militarizmin Kürtçesine kurban edilmemesi önemlidir.

Nitekim bu çoğulcullaşmayı bugün Kürtlerin yaşadığı bu yörede görüyoruz ve ancak bu yörede bir o kadar da çoğulcullaşmanın siyasi tekçi bir eğilimin baskısı altında kaldığını tespit ediyoruz. Bu durum, konuşmamın başında değindiğim iktidar, bilgi, hukuk arasındaki ayrışmanın çok hayati olduğunu gösteriyor. Eğer, bu köklü Türk militarizminin, Türkiye'deki militarizmin çözülmesi için bir şey yapabilecekseniz, sadece makro ittifaklarla değil, olduğumuz alanı çoğulcullaştırarak yapabiliriz. Bu çoğulculuk olmadan yaptığımız her şey mevcut militarizmi biraz daha militarist hale getirmek ve onun bir ayna gibi bizi daha militarist hale getirmesidir.

BİZ KONSENSÜS İSTİYORUZ!

Aysel TUĞLUK

*"biz uzlaşma değil,
uzlaşmaya gerek olmayan şartlarda yaşamak istiyoruz.*

BİZ KONSENSÜS İSTİYORUZ!"

-Theodore'den bir replik-

Sevgili Dostlar, Değerli Katılımcılar,

Hepinize Merhaba, Hoş Geldiniz!

Şu bir gerçek ki, hiyerarşik ve eşitlikçi olmayan bir dünya düzeninde yaşamaktayız. Toplumsal hiyerarşinin hem doğal hem de kaçınılmaz olarak algılandığı bir çağda ömür tüketmekteyiz. 21. yüzyılı demokrasi yüzyılı yapamazsak eğer, kapitalist sistemi demokrasiyle ehlileştiremezsek, korkarım ki içinde yaşadığımız bu gezegeni uzayın çöplüğüne erkenden göndereceğiz. İşte tam bu sebeple, demokrasinin gelişim hızı küreselleşmenin hızını mutlaka aşmalıdır. Küreselleşmenin adaletsizliği ışık hızında ilerlerken, demokrasinin eşitlikçi ütopyası mekanik hızını bir an önce aşmalıdır. Burada vektörel güç, sol ve demokratik muhalefettir!

İçinde olduğumuz kuşağın önümüzdeki 50 yılın sol stratejisini ve vizyonunu oluşturmak gibi bir sorumluluğunun olduğu kanaatindeyim. Yapısal krizler yaşadığı sahipleri tarafından dahi beyan edilen kapitalizmi yazık ki, en az onlar kadar sahiplendi "rasyonel" kuşağımız. Ama artık reklamcılar ve askeri stratejistler gibi düşünmekten vazgeçmemiz gerekiyor. Bu düşünüş biçimi kapitalizmin krizlerini derinleştirmeden aşmasına yol açıyor. Sol dünyanın ya da dünya solunun bu "ilk günahını" işlemekten vazgeçmeliyiz. İktidarı ele geçirip çok çok sonra dünyayı değiştirmekten söz ediyorum bu günahla. Solun kalıtsal günahıdır arınmak zorunda olduğumuz. Ütopyamızı iktidar sınırına kadar olmamalı. Demokrasi en başta hayallerde sınır tanınamalı diyorum.

Ne yapmalı öyleyse ve asıl soru olarak, nasıl yapmalı? Soğuk savaşın ideolojik retoriğinden kurtulmakla başlayabiliriz pekâlâ. Dünya sıcak savaşları cehennem gibi yaşıyorken, halen soğuk savaşın "dâhi adamları" gibi davranma karikatürizminden kaçarcasına kurtulmalıyız. Entelektüel, ahlaki ve pozitif modern zihinlerle ve bize ait pozitif demokrasi programlarıyla ve Porto Alegre ruhunun "Başka bir dünya mümkün" inancı ve ütopyasıyla politik, ekonomik ve toplumsal haklarımızı talep etmeliyiz. Biricik hedefimiz, demokrasidir!

Zira artık çelişki mevcut eşitsizliğe dayalı sistemi koruyup sürdürmek isteyen azınlıkla, daha demokratik ve eşitlikçi yeni bir tarihsel sistemin oluşmasına politik eylemleriyle katılan asli çoğunluğun, ama meşru, ama demokratik mücadelesidir.

Jesse Jackson'un "gökkuşaklı ittifakı" modeli, modern zamanların gevşek ama hem akılcı hem de radikal biçimiyle asli çoğunluğun vazgeçemeyeceği örgütsel çatısıdır. Biliyoruz ki, demokrasi artık sadece devrimci ve tehlikeli radikallerin bir sloganı, bir kavramı değil; farklı mantıklara dayansa da, çok daha eşitlikçi bir toplumsal sistem isteyenlerin, kolektif çabanın ve toplumsal kararlar almanın gerçek anlamda rasyonel yoludur.

Fransız Devrimi artık bir nostaljiden öteye gitmiyorsa, Leninizm artık bir tutku uyandırmıyorsa bile bizlerde, tarihsel süreç içerisinde anlaşıldı ki, geçmiş devrimler insanlığın ilerlemesine olan inancımızı korudu ve çağdaş kuramlar geliştirmemize yol açtılar.

Peki nedir günümüzün çağdaş kuramı: Irkçılığa karşı, eşitsizliğe karşı, yabancılaşmaya ve metalaşmaya karşı, yoksulluğa ve savaşa karşı, çevre tahribatına karşı, toplumsal cinsiyet ve etnisiteden kaynaklı eşitsizlik zehirine karşı demokrasi panzehiriyle başa çıkmalıyız. Geçmiş görkemli devrimlerin bizlere vasiyeti budur. Bu vasiyete rağmen vefasız çocuklar gibi davranmamalıyız.

Demokrasi mücadelesinin artık küresel olduğu gerçeğinden hareketle, demokratik eylem programını ırkçılık, eşitsizlik, çevre, yoksulluk ve savaş karşıtlığı üzerinden geliştiremezsek, ne çağdaş demokrasi adına ne de evrensel sol muhalefet adına bir duruşa sahip olamayız. Sahip oldukları potansiyelle küreselleşme karşıtı hareket(ler)i bu ilkeler ışığında demokrasinin gerçek savunucuları olarak görmek gerektiğini bir anekdot olarak da söylemeliyim.

Eğer kapitalizm kapitalin sonsuz birikimini ifade ediyorsa, demokrasi de insanlığın ilerlemeye dair kolektif bilincine denk düşer. Katılımcı demokrasiyi bu yanıyla, politik sonuçlarını gerçekleştiren bir toplumsallık mantığı olarak tanımlamak mümkündür. Katılımcı demokrasi yurttaşların, günlük yaşamlarını ilgilendiren/biçimlendiren/yönlendiren her politik karar ve tartışmaya katıldığı —politik retoriğiyle söylendiği üzere— işbirliği ruhudur!

Politik haklardan ve gerçek kararlara aynı katılım düzeyinden yararlanamıyorsak, eşit değiliz. Politik, ekonomik ve toplumsal haklarımızı özgürce talep edemiyorsak da, demokrasi sınırları içinde değildir. Dolayısıyla, liberallerin de, Marksistlerin de, kapitalistlerin ve antikapitalistlerin de ortak paydası, uzlaşma zemini demokrasidir diyebiliriz. Demokrasi, çeşitliliğin birliği olarak ortak yaşamın ve konsensüsün en güvenli geleceğidir.

Ulusçuluğun beslediği çatışmalar, dinsel fanatizm ve hatta iddia ediyorum, klasik sınıf savaşımı çağdaş ve katılımcı demokrasi içinde anlamsız hale geleceği gibi, nedenleri itibarıyla da bir zemin bulamaz. Tekrar ediyorum, bir şartla; demokrasiyi evrensel bir klişe olmaktan çıkartıp en ideal haliyle eşitliğe dair bir sistem olarak kurgulamamız gerekiyor.

Çağdaş demokrasimiz içerisinde yeni avamlar yaratmayacağız mesela; tikel kimliklere kadar bir kabul, en özgün farklılıklara kadar bir hoşgörü ve yaşamımızı belirleyen kamu politikalarına özgür ve eşit katılımın sistemini oluşturacağız. Yurttaşlık hukukundan söz ediyorum. Yurttaş kavramı dahil etme/dahil olma amacını taşır. Sivil özgürlüklerin yaşanması önündeki engelleri ne kadar kaldırırsak, eşitliğe o kadar yaklaşmış ve herkesi politik süreçlere dahil etmiş olacağız. Politikacının temsil misyonu da bu değil midir?

Çok partililik, seçme ve seçilme, tabu olmuş kimi düşüncelerin ifadesi vb. hususlar nihayetinde demokrasinin geldiği düzey düşünülduğünde artık teknik hadiselerdir. Asıl mesele eşitliğe daırdır. Bu da özgürlüklerin çoğaltılmasıyla mümkün olacaktır.

Tarih düz, kesintisiz ilerleyen bir doğrusallıkta değildir. Hele ki, iyiye doğru bir yönünün olduğunu kimse iddia edemez. Sürekli kriz, sürekli kaos aralıkları yaşanacaktır. Tıpkı kapitalizmin yaşadığı kaoslar gibi. Türkiye’de de her şeyin iyiye doğru gittiğine dair bir iyimserlik içinde olmak isterdim. Yadsımayacağım; çok şey oldu yine de. Ama kaos aralığındayız halen. Şu anda demokrasiyi tartışmamız belki de bir mucize. Burada yaşamak bile ciddi bir sorunken, şimdi nasıl daha iyi yaşayabiliriz diye tartışıyoruz. Emin olun, hepimiz kendimizden eksildik ve bu mucizeyi gerçekleştirdik. İşte Akın Bey o mucizelerden biridir!

Bu belki de benim paranoyamdır; ama Türkiye sanki “lampedusa ilkesi”ni uyguluyor; bilirsiniz, hiçbir şeyin değişmemesini istiyorsan, her şeyi değiştir! Yazık ki halen ülkemizde soylular ve avamlar var demokratik haklar konusunda. Biz Kürtlerin avam olduğunu söylememe gerek yoktur sanırım. Türkiye artık demokraside bir ihtida yaşamak zorundadır. Uzun vadeli reformist bir stratejiyle önce zihniyeti sonra demokrasi nosyonunu çağdaş kriterlerle yenilemelidir. AB üyeliği hedefi bu konuda Türkiye’nin sahip olabileceği en somut ve en akılcı referansıdır.

Türkiye gibi çok karmaşık siyaset ve iktidar ortamına sahip bir ülkede demokrasi vizyonu oluşturmak için, tüm sivil-politik güçlerin, özellikle de Kürtlerin bu sürece dahil olması ve yapıcı rol üstlenmesi gerektiğini de belirtmeliyim. Türkiye demokrasiye geçişin sancılarını yaşamaktadır. Kürt sorunu çatışmasız bir ortamda tartışılmaz ve bir çözüme kavuşturulamazsa, önümüzdeki 50 yılı kaybetme riskiyle yüz yüze kalacağız. Özgürlükleri koruyan, özgürlükleri ve ekonomik refahı çoğaltan bir siyasal ve sosyoekonomik entegrasyon ile sorunlarımızı demokratik sistem içinde çözebilecek imkânlarla sahibiz. Hazırlanacak yeni anayasada bunun yolunu açmak mümkündür. “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası bütün kültürlerin demokratik bir şekilde varlığını ve kendini ifade etmesini kabul eder” cümlesi bile, son otuz yıllık şiddet dolu süreci bitirecek kadar güçlü anlam ve içeriğe sahiptir. Bundan daha pratik bir çözüm önerisi ve sözü olabilir mi?

Yeni anayasada etnisitelere vurgu yapmayan hukuksal bir vatandaşlık tanımı, resmi dil Türkçe dışındaki farklı dillerde eğitimin anayasal güvenceye kavuşturulması, örgütlenme, ifade ve inanç özgürlüğünün önündeki engellerin kaldırılması, siyasi partiler ve seçim yasasının demokratik ölçüler temelinde gözden geçirilerek yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Aksi halde, anayasanın kabulüne yönelik tavrımız olumsuz olacaktır. Kürtlerin desteğini almayan bir anayasanın, yeni bir toplumsal sözleşme olduğunu bu durumda kimse iddia edemez. Aksine, bu durumda toplumsal sorunlarımızı “resmileştiren” bir anayasa olacaktır. Toplumsal sorunlarımızı çözmek istiyorsak, bu değiştirilemez denilen ama değişmesi gereken olgulardan başlamakla mümkün olacaktır. Demokratik, hukukun üstünlüğüne dayalı laik bir sosyal devlet ve demokratik ulus anlayışı anayasal içeriğine mutlaka kavuşturulmalıdır. Unutmamalıyız ki, Kürt sorununun nihai çözümü anayasal olacaktır!

Çağdaş demokrasilerde sorunların tek çözüm yöntemi, diyalog ve uzlaşdır. Türkiye, hiçbir komplekse kapılmadan, inkâr edemeyeceği gerçekleri artık kabul ederek, Kürtlerin stratejik

bir ortak ve bölgede kader birliği oluşturabileceği tek halk olduğunu artık anlayarak kararını vermelidir. İki gün sonra açılacak meclisin kapılarının barışa mı, Ortadoğu kaosuna mı açılacağına karar verilmelidir? Bu kararı verecek olan AKP hükümetidir! Kürtlere yönelik "özel" bir politikası olduğu anlaşılan AKP'nin vereceği bu kararla, Kürtlerle ne kadar samimi ilişki kurduğunu da anlamış olacağız.

Militarizmi askeri darbeleriyle yaşamış, toplumda "sivil kuvvetler timleri" oluşturmuş, insanları tek tek vurarak, topluca yerinden göç ettirerek, göç ettirdiğini dışlayarak sorun çözeceğini sanan otoriter bir zihniyetin evrilmesi kolay olmayacaktır. Baskıyı sivil güçler ve sivil taleplerle geliştirirsek, barışçıl çözüm yollarında ısrar edersek, eylem zenginliğini demokrasinin sınırları içinde tutabilirsek, emin olunuz ki, siyasetçi siyasetçiliğini, asker de askerliğini yapacaktır. Ve pek tabii ki, militan da demokrasi militanlığını.

Diyarbakır'dan seçilmiş bir milletvekili olarak Diyarbakır halkına da daha fazla demokrasi ve daha fazla hizmet için birlikte çalışma çağrısı yapmak istiyorum. Şimdiye kadar birlikte gerçekleştirdiğimiz demokrasi yürüyüşünü çoğalarak sürdürelim. Her Kürt vatandaşı yanına bir Türk vatandaşını da alarak demokrasi için yürüyüşünü sürdürmelidir. Bunu gerçekleştirebilecek kadar kardeşiz...

Kürt sorununun çözümünü en öncelikli gündem olarak başından beri kabul eden partimizin, demokrasi adına katkısını görmezden gelemeyiz. Daha fazlası olamaz mıydı? Bunu hem biz hem halkımız sorgulamaktayız. Kürt siyasetçiler olarak rolümüzü yeterince oynamadığımızın farkındayız. Dogmatizmin ve klasik siyasetin yaratımsız tarzını 2000'lerle birlikte değiştirmedik. Daha da önemlisi, tarihsel sol retorik, yerini reel siyasetin iktidar ve çıkar odaklı argümanına bıraktı. Sonuç; Kürt siyasetine, belki de doğru ifadesiyle Kürt siyasetçisine yönelik bir sinizm oluştu. Olması için de pek çok neden var ettik. İçte yitirdiğimiz demokrasiyi dışarıda arar olduk. "Halk için, halka rağmen" tarzı bu sonucu doğurdu. Biz siyasetçiler soylu olduk, o nedenle kendimize avam sınıfı da yarattık! Seçimler tarihsel bir dersti hepimiz için; okumak isteyene.

Demokrasi için dayanışmaya, demokratik teamüller içinde çatışmaya ihtiyacımız var. Çatışacak olan fikirlerdir, özenle belirtmeliyim. Demokrasi daha iyi bir yaşam demek hepimiz için. Etik düşünme biçimini ve anlayışını edinerek, "olması gereken topluma ulaşabilmek için hangi araçları kullanmamız gerektiğini" kendimize soralım ve daha insani ve akla uygun bir dünya kurmak ve eşsiz bir ülke ve toplum potansiyeli gerçekleştirmek için yeniden başlayalım hayatımızın bu sonbaharına. Madem yaşamaktan söz ediyoruz, o halde en güzelini istemeliyiz. Bizden sonra geleceklere hayal bile edemeyecekleri bir dünya bırakalım. 21. yüzyılın devrimi demokrasi, devrimcisi de demokratik güçlerdir. Demokrasiyi kuracak kadar potansiyelimiz, kurduğumuz demokrasiyi koruyacak kadar gücümüz vardır.

Hepinizi saygıyla selamlıyorum, bu toplantıyı düzenleyenlere ve siz dinleyicilere teşekkür ediyorum.

İKİNCİ OTURUM TARTIŞMA BÖLÜMÜ

Soru: Birinci sorum Aysel Hanım'a olacak. Kuzey Irak'a asker girmesi hakkındaki düşünceleriniz değişti mi? İkincisi, Kürtler kendi içinde barışık mı? Diğeri de makro ve mikro milliyetçilik günümüzde ne yapmalı veya neler yapmamalıdır, bu konudaki görüşleriniz nelerdir?

İkinci sorumu Thomas Bey'e soracağım. Batı ülkeleri bize ulus-devlet kavramını dayattı. Biz hem hukuk sistemimizi, hem devlet sistemimizi onlardan aldık. Ama 50 ve 60'lı yıllardan sonra Batı ülkeleri federatif yapılara gittiler. Batı ülkeleri bu federatif yapılarda günümüzde insan haklarına, barışa, demokrasiye çok önem verdikleri için, bu konudaki görüşlerinizi [soruyorum].

Soru: İlk sorum Ali Bayramoğlu'na. Türkiye'de Kürtlere yönelik, en genel anlamda üç bakış açısı var: Birincisi Kürtlerin total bir şekilde reddine varan, "Kürtler yoktur, onlar dağlarda, 'kart kurt' sesleri" gibi gayriciddi yaklaşımlar. İkincisi, "Kürtler vardır ama potansiyel açıdan bölücüdürler, engellenmeleri gerekiyor" yaklaşımı. Son kategori, "Kürtler vardır, bizim kardeşimizdir, yüzyıllardır birlikte yaşıyoruz" yaklaşımıdır. Sormak istediğim son kategori. İlk iki kategoride ciddi zihinsel hatalar var diye düşünüyorum. Son kategoride "Kürtler kardeşimizdir" yaklaşımı hem ılımlı sağın, hem ılımlı solun benimsediği bir yaklaşımdır ve her nedense hak, dil, kültür boyutuna geldiği zaman aynı kesimler çok net bir şekilde bölücülükle, vatan hainliğiyle teşhis edebiliyorlar bizi. Bu, eğitim sisteminin insanımıza uydurduğu bir zihniyet kalıbı mıdır, yoksa bizim gerçekten siyasal zihniyetimizde, siyasal kültürümüzde dil, din, gelenek, mitoloji ekseninde yüzyılların ortaya koyduğu bir birikim midir?

İkinci sorumu yine Ali Bey'e sormak istiyorum. Türkiye'de milliyetçi olsun, Kürt olsun, İslamcı olsun veya benzer, yani sınıfsal yaklaşımlar olsun, herkesin kendine hak arayışını, bir başkasına hak arayışına yönlendirememesi, sizin bahsetmiş olduğunuz zihniyet kalıplarından mı kaynaklanıyor? Örnek vereyim, Kürtlerin, bizlerin kendimize istediğimiz hakları, demokratik nüansları, İslamcılar için isteyemememiz veya reddetmemiz. Bu, zihniyet kalıplarından mı kaynaklanıyor, yoksa gerçekten bizim demokratik anlamda bir eksikliğimiz mi var?

Son olarak Aysel Hanım'a sormak istiyorum. Soyut ve sofistike tanımlarla değil de, daha basit ve daha gerçek; Kürtler yekpare ve homojen bir topluluk olarak değerlendirildi, buna öncelikle itiraz etmek istiyorum. Bugün Diyarbakır'daki Kürtler, Hakkâri'deki Kürtlerden kesinlikle farklıdır; yani biz heterojen bir topluluğuz, heterojen kültürleri olan bir topluluğuz. Bu çerçevede "Kürtler", "demokrasi", "küreselleşme", bu kavramları çok net bir terminolojiyle kullanmanın siyasi açıdan nasıl bir yere işaret ettiğini, anlayabilmiş değilim. Entegrasyon örneğinin üzerinde ısrarla durmak istiyorum. Kürtlerin bir entegre olma problemi yoktur; biz göçebe değiliz. Biz bu topraklardaydık. Bizim entegrasyon değil, bir kimlik talebimiz, bir var olma kaygımız vardır. Bu çerçevede entegrasyonu gerçekten göçebelikten yerleşikliğe geçiş anlamında mı kullandınız?

Soru: Oturumun başlığında "otoriter yapı" var. Otoriter yapıya karşı bir Kürt siyasetçisi olarak, kendi pratiklerinizden hareketle, gerçekten biz Kürt toplumu olarak otoriter yapıları

aşp, katılımcı demokrasiye gidişatta bir aşama kaydettik mi? Kürt siyasetçileri, bilgi üretme noktasında acaba kafa bulanıklığı mı, yoksa bilgi üretkenliği mi yaratıyorlar? Daha önce sizin birkaç yazınızda bazı çelişkiler vardı; toplumda da bayağı tartışıldı. Misak-ı Milli sınırlarının korunması kavramları vardı. Sonuçta siyasal hareketler ortak fikirlerde bir araya gelir. Bu konuda bilgilendirilmek istiyorum.

Soru: "Türkiye'de Kürtler" konulu bir konferansa katıldığımda, Kürt sözcüğünün rahatlıkla telaffuz edilebileceği bir toplantı olacağını düşünmüştüm. Bazıları özellikle mi telaffuz etmediler, yoksa unutuyorlar mı, çok sık telaffuz ettiklerini mi düşünüyorlar? Özellikle Aysel Hanım "Kürt" sözcüğünü neredeyse hiç kullanmadı. Her zaman olduğu gibi, yine anlaşılmaz konuştu, somutlaştıracağını söyledi, yine somut bir şey yoktu. Hakikaten genelde bizim Kürt siyasetçilerimiz, katıldıkları bütün konferanslarda, net bir sorun, net bir çözüm koyamıyorlar ortaya ve bunun acısını, üzüntüsünü yaşıyorum. Diyarbakır'da da böyle bir durumla karşılaşmak beni çok üzdü, sanıyorum birçok kimseyi üzdü, çünkü birçok kimse salonu terk etmek durumunda kaldı.

Soru: Aysel Tuğluk ile Ali Bayramoğlu'na parlamento seçimlerinde etnik Kürt seçmenler arasında Ak Parti'nin DTP'den daha çok oy almasının ne anlama geldiğini sormak istiyorum. Ekonomik nedenleri, dini nedenleri, siyasi nedenleri nelerdir? Ak Parti'nin Kürtler için bir planı, onlar için getirdiği bir ümit var mıdır? Varsa nedir?

Robert Olson: Birçok kimse, yani bu durumda Türkiye'deki Kürtlerin bazıları, daha iyi bir yaşam standardı ister. Hayatın birçok zorluğu var. Güçlükler son derece büyük. Herhangi bir kişi ne zaman yaşam standardını iyileştirmek için bir fırsat görse, bunu değerlendirmek ister. Ak Parti daha seçimlerden önce, meclise ister DTP'den, ister Ak Parti'den, isterse diğer siyasi partilerden giren Kürtlerden kesinlikle daha güçlüydü. Dolayısıyla, Kürtlerin bir kısmı Ak Parti'nin onlar için birtakım ekonomik yararları sağlamaya diğer partilerden daha muktedir olduğunu düşünüyor olabilir. Sonuçta DTP'nin mecliste de sadece 20 milletvekili var.

Ortadoğu ile ilgilenen bir tarihçi olarak, dışarıdan bakan bir gözle, zannedersem bu konferansta hiç dile getirilmemiş bir nokta var: Kürtlerin, siyasal İslamın gayet güçlü olduğu bir bölgede yaşıyor olmaları. Bu İran'da böyle; Irak'ta Sünnilerle Şiiiler arasında tırmanan bir durum var; Ürdün'de her ne kadar krallık devam ediyorsa da güçlü İslamcı hareketler var; Mısır'da Müslüman Kardeşler örgütü çok güçlü. Türkiye'de siyasi söylemi İslamdan etkilenen bir siyasi parti görüyoruz. Bunun İslamcı bir parti olduğunu söylemiyorum. "Türk işi" bir şeydir falan da demiyorum. Sadece söyleminin etkilendiğini söylüyorum. İslam siyasi bir söylem olarak belki de bazı Kürtlerin hoşuna gidiyordur. Örneğin, son zamanlarda bir iki konferansa katıldım. Oradaki bilim adamlarından bazıları—ki çoğu Türktü, bazen birkaç Kürt de oluyordu—Kürt milliyetçilik ilkelerinin, İslami bir söylemin veçhelerinden formelin ötesinde etkilenmeye başladığını söylüyorlardı. Ak Parti de muhtemelen bu durumdan yararlanmak istiyordur.

Daha iyi bir yaşam standardı isteği ve buna ulaşma fırsatlarıyla karşılaşma ümidi ve İslamın siyasi bir söylem olarak oynadığı rol (tabii dini yönü de var), Türkiye'nin şu andaki siyasetini etkiliyor olabilir.

Ali Bayramoğlu: Bu işin İslamcılıkla alakası olduğu kanaatinde hiç değilim. Ak Parti'nin, daha doğrusu İslam kökenli siyasi partilerin, zaten Güneydoğu bölgesinde belli bir oy potansiyeli vardır, her zaman olmuştur. Burada soru şu, "Nasıl oluyor da, Kürt sorununu temsil eden HA-DEP, DEHAP, DTP geleneği karşısında Ak Parti bu denli çok oy alabiliyor?" Bu sorunun bir tek cevabı olduğunu sanmıyorum. Bu sorunun bir yanının Kürtlerle, daha doğrusu Kürt toplumuyla, bir yanının da Türkiye'nin içinde bulunduğu konjonktürel durum ve politikalarla ilgili olduğu kanaatindeyim. Bir kere Türk seçmen davranışı, aynı Türk toplumsal dokusu gibi heterojenleşme eğilimindedir, çoğulculaşma eğilimindedir. Dolayısıyla burada ille cemaatsel oy davranışı beklentisi doğru değildir. İkincisi, bu heterojenleşme eğilimiyle Kürt politikası ve politikacısı arasında sıkça çelişkiler ve gerginlikler yaşandığını görüyoruz. Bu gerginliklerden, bu kırılmalardan kaynaklı oy kaçmaları yaşanmış olabilir. Diğer taraftan, Ak Parti İslamcı bir parti olmaktan çok, Türkiyeli insanın ortalama olarak belleğinde—en azından bölge insanının— sanırım, diğer siyasi partilere oranla, örneğin Cumhuriyet Halk Partisi'ne ve işte merkez sağ partilere oranla en az milliyetçi olan, en az Türkçülük fikri etrafında yol alan bir partidir. Bence en önemli diğer faktör de Kürt sorunu alabildiğine derinliğine yaşansa da, can yaksa da, kan akıtsa da, çözümsüz gibi dursa da, adına ister Türkiyelilik diyelim, ister başka bir şey diyelim, ben böyle bir olgunun geliştiiğini düşünüyorum. Ve Ak Parti'yle temas—ya da başka bir siyasi partiyle temas—dünden daha makul hale geliyor, daha olabilir hale geliyor. Unutmayalım ki Avrupa Birliği politikalarının, doğrudan somut sonuçlar vermeseler bile, belgeler üzerinde önemli çizikleri ve etkileri olmuştur.

Tolerans fikri, yani "Kürtlere kardeş olarak bakanlardan hareket ediyoruz" diyorsunuz, daha sonra öyle bir nokta geliyor ki, yeniden redde kadar gidiyor. Tabii bu çok karmaşık değil aslında. Biraz önce size anlatmaya çalıştığım o Türkleşme, Türklük hali gerçekten çok güvenlik [odaklı] ve içe kapalı, toleransı sadece birey için devreye sokan, her türlü kolektif gruplaşma, kolektif talep, grup talebi karşısında savunma mekanizmalarını, dolayısıyla saldırı mekanizmalarını harekete geçiren bir siyasi kültürle ilgili bir durumdur. Şöyle de söyleyebiliriz: Bireysel olarak karşılaşma, kardeşlik ve toleransla algılanıyor fakat grup talebi, Kürtlerin bir grup, bir kimlik, bir bütün olarak devreye girmeleri, tam tersine tolerans denilen o fikri de darma-dağın ediyor. Çünkü toleransın kolektif olanla birleşmesi hali, o hâkim kimlikte kabul edilemez ya da sindirilemez bir hal üretiyor. Şimdi nedir son dönemlerdeki en önemli sorun? Avrupa Birliği politikaları çerçevesinde Kürt sorunu, Türk kamuoyunun gözünde çatışmalardan, ölümlerden, gelen tabutlardan daha farklı bir boyut kazandı. Kürt sorunu, silahın, çatışmanın, örgütün, devletin taşıdığı, ifade ettiği bir sorun olmak kadar, ondan daha fazla toplumsal ve kültürel bir sorun olarak Türk kamuoyunun gözüne görünür hale geldi. Kürt taleplerini, Kürt toplumsal unsurlarının, gruplarının taşıdığının görülmesi son derece önemli bir olaydır. Buna bir karşılaşma diyebiliriz; çok büyük bir karşılaşma yaşanıyor ve bu karşılaşma her karşılaşmada olduğu gibi tolerans fikrini darmadağın edecek reaksiyonlar yaratıyor. Bu karşılaşma bir uzlaşmayla da sona erebilir, bir kavgayla da devam edebilir. Dolayısıyla bugün Kürt meselesi etrafında, Türk-Kürt karşılaşmalarını anlamaya çalışırken zihniyet, tarih gibi unsurlara gitmekten çok, şimdiki zaman içerisinde yaşananları, karşılaşmaları daha fazla dikkate almak lazım. Nasıl mesela Ermeni meselesinde, Türkler, Kürtler ya da bu bölgede yaşayanlar her

kimse o insanlar, bellekle ve tarihle yüzleşmekte zorlanıyorlar ve bundan kaçıyorlarsa, şimdiki zaman içerisinde yani Türk-Kürt karşılaşmasındaki hal, kaçınılmaz, anında yaşanan, yaşandığı oranda hastalık üretebilen bir nitelik taşıyor. Dolayısıyla karşılaşmanın yönetilmesi, Türkiye'nin Kürt politikasındaki en önemli meselelerden bir tanesi olmalıdır. Burada mikrolaşma yani bu bölgenin insanının, insandan ve yerel inisiyatiften hareketle, Kürt siyasal ve sosyal alanını yeniden inşa etmesi, aynı şeyin tabii karşı tarafta olması, karşılaşmayı başka bir senteze, başka bir el ele tutuşa çevirme ihtimali de taşıyor diye düşünüyorum.

Aysel Tuğluk: Kuzey Irak'a asker girmesi hakkında; biz Irak'taki sorunların, Iraklıların sorunu olduğunu ve Irak'ta meşru bir hükümet olduğunu, bölgesel Kürt yönetimi olduğunu ve Irak'ın geleceğiyle ilgili oradaki halkların karar vermesi gerektiğini her zaman savunduk. Kürt sorununa operasyonel bir sorun, bir asayiş sorunu olarak yaklaşmanın son derece yanlış, sakıncalı olduğunu ve sonuçlarının çok ağır olacağını ifade etmiştik. Bu bizim açımızdan son derece net bir konudur. Biz sorunların demokrasi içerisinde, uzlaşma içerisinde çözümünden yanayız. Orada yaşayan halklar karar verir, buna, nasıl çözüleceğine.

"Kürtler kendi içinde barıştı mı?" Kürtler kendi içerisinde de çok çeşitliliğe, fikirlerin çatışmasına açık olmalı. Demokrasiyi savunurken, kendi içimizde biraz demokrasiyi kaçırdık diye düşünüyorum. Bu konuda çok da iyi değiliz. Bence birbirimize tahammül etme, birbirimizi anlama noktasında sıkıntılar yaşanıyor.

Milliyetçilik konusunda: Milliyetçilik geçmiş yüzyılın bir hastalığıydı, artık tarihin çöp sepetine atılması gerektiğini düşünüyorum. İnsanlık, milliyetçilik yüzünden çok acılar çekti ve buna karşı kesinlikle savunmamız gereken, "demokrasi" olmalı. Tabii ki kendi kimliklerimizle, kültürlerimizle, onların özgünlüğünü koruyarak. Kendimiz olmaktan vazgeçerek değil. Milliyetçiliğin bugün Ortadoğu'da ne kadar büyük acılara yol açtığını görüyoruz. Avrupa'da yüzyıllar boyu süren milliyetçilik savaşları yaşandı ama sonuçta çareyi demokraside buldular.

Arkadaşımız, "konuşmanızda 'Kürt' kelimesi geçmedi" dedi. Bir konuşmada on tane "Kürt" kelimesinin geçmesi, Kürtlerin çok iyi ifade edildiği anlamına gelmez. Konuşmamın aslında, özünde Kürt meselesini anlattım. Demokrasiyi anlatmak, Türkiye'de zaten Kürt sorununu anlatmak demektir ve nasıl bir demokrasi olması gerektiğini genel ilkeleriyle de ifade ettim. Özgünlükleri koruyan, eşitlik ve özgürlük temelinde bir demokrasi, yani gerçek bir demokrasiden bahsederken, elbette ki Kürtlerin yerinin de bu denklem içerisinde olması gerektiği belirttim. Burada anayasal çözüm noktasında da önerilerimiz çok somuttu. Ayrıca benim herhalde arkadaşımızın kendisinden daha çok yargılandığım davalar vardır; bu konuda cesaretliyim yani. Gerçekten mesele o değil. Çok ciddi ve çok akılcı politikalar gütmek zorundayız ve bu sorunun daha büyük bir şiddete dönüşmeden, gerçekten barış içerisinde, uzlaşma içerisinde çözümünün yollarını aramak zorundayız. Yoksa çok kolay kelimeler ifade edebiliriz ama ne kadar sonuç alıcıdır, ne kadar reeldir, bunları bizler ölçüp tartmak zorundayız. Hele hele bizler çok daha fazla ölçüp tartmak zorundayız. Bazı arkadaşlarımız kolay konuşabilirler ama biz kolay konuşamayacağız. Bizim misyonumuz bu zaten. Yani mecliste olma misyonumuz Kürt sorununun demokratik, barışçıl çözümü noktasında bir rol üstlenmek ve bunun gereklerini de halkımıza layık bir şekilde, Türkiye birliği içerisinde gerçekleştirmeye çalışacağız.

AKP'yle ilgili olarak; bu gerçekten çok yönlü bir konu ve biraz da zamana ihtiyaç var tartışmak açısından. AKP'nin mevcut konjonktürel durumu çok iyi değerlendirdiğini düşünüyorum. Dini duyguların istismar edilme durumu var. Ayrıca cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde yaşanan ordu, laik-antilaik çatışmasında ve cumhurbaşkanının seçilememesi durumundaki mağduriyet pozisyonunun da Kürtler açısından etkileyici olduğunu düşünüyorum. Elbette ki, çok çok farklı yönleri var. Aslında Kürtlere yönelik son derece yanıltıcı bir politika izliyor AKP. Yani diyebilirim ki, bir parmak bal çalma siyaseti. Kendince bunun üzerinden bir rol üstlenmeye çalışıyor. Bu sorunu ben çözeceğim, bu yetkiyi bana verin diyor. AKP'nin bu meclisin kapılarını barışa mı, yoksa bir kaosa mı açacağını göreceğiz. İktidara büyük bir seçmen gücüyle geldiler ve sorunu çözme noktasındaki adımlarını hep birlikte göreceğiz. Bu, bu dönem açısından önemli bir test olacak. Bizden kaynaklı boyutları da bu. [...] Kürt siyasetçilerinin soylulaştığını ifade ederken bunu söyledim. Halktan kopuk bir siyaset izlememizin de sonuçlarını yaşıyoruz.

Ali Bayramoğlu: Siyasi partiler başarılı olmadıkları zaman çeşitli açıklamalarda bulunurlar. Bunlardan bir tanesi rakibin parlaklığını söylemektir, söyleyemezler, kendi zaaflarını anlatmaktır, anlatamazlar. Genel olarak rakibin oyun kurallarını ihlal ettiğini söylerler, bunu Cumhuriyet Halk Partisi de söylüyor, siz de söylüyorsunuz, yapmayın.

Thomas Jeffrey Miley: Federalizm hakkındaki sorunuza kısaca cevap vermek istiyorum. Önce devlet kavramı hakkında kısa bir şey söyleyip ardından federalizm, milliyetçilik ve demokrasi terimlerinin her birine ve bunlar arasındaki ilişkiye kısaca değineceğim. İspanya vakasında demokrasiye geçiş, bir tür federal devlete devredilme ile birlikte gerçekleşti. Bu, çözümün bir parçasıydı. Şiddet eylemleriyle başa çıkmada ve milliyetçilerin emelleriyle uzlaşmada çok faydalı oldu bu bir tür federalleşme hareketi. Devlet meselesine gelince, federal bir devlet de, "devlet" teriminin modern anlamına göre sonuçta yine bir devlettir. Ve her modern devlet gibi, iradesine karşı gelenleri yola getirmesi bir gerekliliktir. Çünkü siyasi bir rejim olarak demokrasinin var olabilmesi için kanun hâkimiyeti şarttır. Yasaları demokratik yoldan çıkarırsınız ve bunlara uymak istemeyenler varsa, uymalarını sağlamak için devletin yetkili makamları ellerindeki gücü kullanır. Yani her modern devlette bir cebir unsuru vardır. Demokratik bir devlette daha fazla uzlaşma olabilir ama cebir unsuru daima mevcuttur; en azından demokrasiyi daha geniş kapsamlı bir eşitlik ideali veya bir çeşit siyasi rejim olarak ele aldığımız zaman.

Bu saptamanın üzerine, diyebilirim ki milliyetçilik meseleleriyle uğraşırken federalleştirme ve federalizm çözümünün bir parçası olabilir. Fakat siz bana bir de bunun Türkiye'deki duruma uygulanması hakkında ne düşündüğümü sordunuz. Galiba İspanya'daki durumla kıyaslırsak çok daha kötümser düşünürdüm. Birçoklarının söylediği gibi burada etraftaki durum çok istikrarsız, oysa İspanya'daki gibi devrettiğiniz zaman, kendi kendini yönetme kurumlarını sağladığınız zaman, bu kurumları yönetenler bu kurumları daha fazla ayrılıkçı talepler yaratmak için kullanabilirler... İspanya'da biraz böyle oldu fakat İspanya'nın etrafındaki koşullar gayet istikrarlı ve bu sayede merkezin bütünlüğü bozulmadı. Türkiye'de ise, çevredeki istikrarsızlığa baktığımda Kürt davasına sempati duymayanların "bu emellerin ardı arkası kesilmez" endişesini bir bakıma anlayabiliyorum. Yani federalizmi meselelerle başa çıkmak için pragmatik bir çözüm diye alsak da, bence bu durum federalizm için bir problemdir.

Teorik bir mesele olarak, federalizm ile demokrasi arasındaki ilişki biraz daha karmaşıktır. Bu süregelen milliyetçilik meselesi ile ilgili olarak, Ivor Jennings'in meşhur bir sözü vardır: "Demokrasi gayet kolay bir fikirdir. Kararları halka verdirirsiniz. Ama önce halkın kimler olduğuna karar vermelisiniz." Halkın kimler olduğunu nasıl belirleyeceğimiz meselesi öyle bir şeydir ki devletler normal olarak sınırlarını demokratik biçimde çizmezler. Tarihte sınırlar böyle çizilmemiştir. Bu yüzden bu sorun yaratır. Ayrıca federalizmin bazen sonuçta yaptığı şey bireylerin yerine bölgelere temsil hakkı vermektir. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri gibi federal devletler var. Burada muhafazakârlar nüfusu çok daha az olan bölgelerde hâkim olduklarından, senatodaki güçleri örneğin ülkenin daha ilerici, kentleşmiş bölgelerinden daha fazla. Yani Amerika Birleşik Devletleri'nin sağcı politikası aslında büyük ölçüde federalizmin sonucudur. Federalizm ile eşitlik her zaman birlikte gitmezler. Bazen birlikte var olabilirler fakat bu şart değildir.

Federalizm teorisi ve bunun demokrasi ile ilişkisi hakkında belki bir sorun olabilir, o da şununla alakalı: Biz demokrasiyi teorik olarak kararı çoğunluğun verdiği bir durum olarak görüyoruz. Ancak, şu veya bu sebeple asimile olmak istemeyen etnik azınlıklar var olabilir. Azınlıklar zaten her zaman var olacaktır. O zaman, bu demokraside kararı hep çoğunluk verir ve azınlık istediğini hiçbir zaman elde edemez ve bu da sorun yaratır. Bu tür durumlarda azınlıkların belli bir bölgede yoğunlaşmış olmasıyla onlara bir çeşit kendi kendini yönetme hakkı tanınması arasında bir yakınlık ilişkisi olduğu düşünülür. Bazen azınlıklar böylece istediklerini elde ederler. Yani bir çeşit ilişki yok değildir. Fakat demokrasinin teorisi ve federalizm ile olan ilişkisi oldukça muğlaktır. Fransa'da doğan üniter devlet fikrinin tarihte aslında ilerici bir ideal olduğunu hatırlayalım. Millet, halktı. Kararları aristokratlar yerine halk verecekti. Yani her vaka da geçerli olmamakla birlikte, demokrasi ile üniter ulus-devlet arasında tarihi bir yakınlık ilişkisi vardır. Bunun teorisi çok daha muğlaktır. Pratikte federalleştirme, milliyetçilik çatışmalarının olduğu yerlerde gerginliklerin azaltılmasına yardımcı olabilir. Fakat federalizmin Türkiye'ye uygulanması konusunda kötümserim.

**ÜÇÜNCÜ OTURUM
BARIŞA CİNSİYET
PENCERESİNDEN BAKIŞ**

YAŞANAN SAVAŞTA ÖZGÜN OLANIN ÖNEMİ

Filiz KOÇALI

Merhaba Arkadaşlar,

Üçüncü oturumda çatışma sürecine toplumsal cinsiyet açısından bakışı tartışacağız. Bu oturumda özetle barış sürecinde cinsiyete yönelik problemler için nasıl çözümler geliştirilebilir, barış sürecine kadının katılımı nasıl sağlanabilir, cinsiyet ayrımcılığına karşı cinsiyet duyarlı çözümler için hangi araçlar geliştirilmelidir, kadınların özel sorunlarına cevap bulmak için hangi politikalar geliştirilmelidir sorularına yanıt aramaya çalışacağız.

Konuşmacı olarak arkadaşlarıma söz vermeden önce bir iki konuya değinmek istiyorum. Sabahki oturumda bir konuşmacı her çatışmanın taraflar açısından "bizim çatışma farklıdır, özeldir" gibi yorumlandığını söyledi. Kuşkusuz bütün çatışmaların, savaşların benzer ve temel özellikleri var, ama öznel olanı gözden kaçırmamak gerekir diye düşünüyorum. Umuyorum ki, bu oturumda bu öznel olana dair de sorular ve yanıtlar üretilebilir. Çünkü genel olarak, özellikle Birleşmiş Milletler belgeleri ve çalışmalarında çatışan taraflar, birbirine eşit iki etnik grup, iki eşit devlet gibi algılanıyor. Çoğunlukla savaşlar böyle de gerçekleşiyor olabilir. Ama burada söz konusu olan çatışmaya baktığımızda yaklaşık yirmi beş yıl süren bir çatışmadan söz edebiliriz. Kürt sorununun çözümsüzlüğünden kaynaklanan bir isyan bana göre burada yaşanan çatışmanın nedeni. Dördü kısa, biri nispeten uzun sayılabilecek ateşkesler bir yana bırakılırsa çok uzun ve kesintisiz bir çatışma süreci. Konferansı düzenleyenlerden gelen bilgi notlarında "çatışma sırasında evdeki rolü dominant olan erkek birden evden uzaklaşır, kadın bu nedenle güçlenir, yalnız başına kalır ya da uzun süre erkek ya cezaevindedir, ya uzaktadır, bütün sorunları kadın çözmek zorundadır. Erkek geldikten sonra cinsiyet rollerinin sorgulanmasında şöyle şöyle problemler yaşanır" gibi saptamalar var. O yüzden diyorum ki, öznel olana dikkat çekmek gerekir. Buradaki isyanı, başlangıçta erkeklerin başlattığı doğru belki ama, yaygın medyadan da, muhalif medyadan da öğrendiğimiz kadarıyla biliniyor ki, bugün dünyanın tek illegal kadın örgütü bu çatışmanın sonucunda ortaya çıkmış bir örgüt ve bilebildiğim kadarıyla bu, benzerleriyle kıyaslanmayacak ölçüde üyesi olan bir örgüt. Dolayısıyla genel olarak çatışmalarda erkek odaklı yorumların dışında bir durumla karşı karşıyayız. Yine kadınların sivil alandaki güçlenmesi, erkekler olmadığı için, hayatın yükü onların omuzlarına kalır ve güçlenirler gibi değerlendiriliyor. Bu konularda ne kadar araştırma yapıldı? Yeni çıkan kitaplar, araştıran kadınlar var ama gözlemlerimize dayanarak en azından şöyle diyebiliriz ki, sivil alanda kadınların güçlenmesi tek başına erkekler evden gittiği ve kadınlar yalnız kaldığı için değil. Belki bu da bir neden, ama burada sivil alandaki demokrasi mücadelesinin bir sonucu olarak kadınların kimliklerinin, hayatlarının değiştiğini ve güçlendikleri yorumunu yapabiliriz ve bu da yanlış olmaz diye düşünüyorum. Bölgede ve varoşlarda yapılan ve kimi zaman bir milyon insanın katıldığı gösterilerde kadınların kitlesel katılımı, bu açıdan ikna edici bir veri... Öte yandan erkeklerin cezaevinden ya da çatışmadan dönme meselesine gelince, yine bi-

liniyor ki, pek çok kadın tutuklu var, bu da diğer çatışmalar ve savaşlarla pek bir benzerlik içermiyor. Kadınlar da cezaevinden dönüyorlar, kadınların sivil alandaki güçlenmeleri, tek tek kadınların güçlenmesi ve hayatlarını sürdürmesi biçiminde daha sıklıkla görülmekle birlikte, bu coğrafyada bir örgütlü hak arayışı mücadelesinin de olduğunu gözlemliyoruz; özellikle son seçimler bu gerçeği kanıtladı. Yirmi kişilik meclis grubunda sekiz kadın milletvekili olması, kadınların demokrasi mücadelesinde ya da sivil alandaki mücadelede yer almalarının bir sonucudur diye düşünüyorum ki, bu Türkiye’de ilk olan bir şey. Herhangi bir hareketin neredeyse yüzde ellisinin kadından oluşması, temsilcisinin kadından oluşması çok önemli bir gelişme diye düşünüyorum.

Başından beri aktörlerden söz ediliyor, hani bu “aktör” de çok cinsiyetçi bir tanım aslında, ama kadınların da aktör olduğunu düşünürsek, bu coğrafyadaki kadın aktörlerin genel olarak başka savaşlardaki kadınların durumundan daha farklı ele alınması gerekir kanısındayım. Yine barış sürecinde kadınların katılımları konusuna da bir örnek vermek gerekirse, örneğin geçtiğimiz haftalarda Ankara’da düzenlenen barış meclisinin örgütleyicilerinden biri olan Çözüm Grubu içinde çok sayıda kadın vardı. Bu kadınlar, başka bir coğrafyada yaşanan direnişe destek, dayanışma için bir barış grubunun içinde yer almadılar. Deyim uygunsa eğer, onlar “savaştan” geri geldiler, uzunca bir süre cezaevinde yattılar. Ve şimdi de barış mücadelesinin örgütleyicileri. Yani erkekler savaşa gittiği için yalnız kalan kadının “güçlenmesinden” söz etmiyoruz bu örnekte. Savaşa giden, dönen ve barış mücadelesine atılan kadından söz ediyoruz. Dolayısıyla aktörleri değerlendirirken ve onların rolünden söz ederken bu özneliği de dikkate almalıyız. Bir bilgi notu olarak aktarmak istedim. Çünkü dediğim gibi konferansın bilgi notunda daha genel, kadınlarla ilgili, başka coğrafyalarda yaşanan savaşlarla ilgili bizdeki özgülüğü yeterince kapsamayan yorumlar vardı.

SORUMLU YURTTAŞLAR OLARAK KADINLAR

Adriana ZAHARIJEVIĆ

Türkiye'ye Kürt sorunu konusunda bir konferansta, barış süreçlerine toplumsal cinsiyet bakış açısı ile ilgili bir oturumda konuşmak için geldim. Memleketim Sırbistan coğrafi olarak bir Avrupa ülkesi, ama bazı başka topolojik anlamlarda ne Batı'nın ne de kendisinin ve komşu ülkelerin Batılı gördükleri bir ülke. Geleneksel patriarkal değerler (örneğin sokakta dolaşırken giyiminde ve konuşmasında kendini sınırlama ihtiyacı duymayan kadınların aşağılanması) Sırbistan'da hâlâ iktidarda. Batı ülkelerinden çok daha fazla, Türkiye'nin güneydoğusuna oranla çok daha az. Bu yüzden sunumları izleyen tartışmaların genel tonu beni özel olarak şaşırtmadı: Ortada bir silahlı çatışma var, insanlar ölüyor veya aç, kadınlardan söz etmek niye? Evet, tam tamına, niye?

Kadınların, dünyanın neresinde olursa olsun sorumlu yurttaşlar olabilme gücüne sahip olma mücadelesine ilişkin kısa bir konuşma yaptıktan sonra (aşağıda bu konuşmanın metnini okuyacaksınız), bölgenin ana kenti olan Diyarbakır'ı biraz dolaşmaya karar verdim. Bu gezinti için "uygun" tarzda giyinme konusunda uyarılmıştım. Ama bir Türk arkadaşımın dediği gibi, cildimin rengi, hareket ediş tarzım, çevreme bakışlarım dolayısıyla herkesin benim bir yabancı olduğumu fark edeceği açıktı.

Her ne kadar kişisel inadım kulağıma bu iyi niyetli tembihe boyun eğmeme, Belgrad, Londra veya İstanbul'un sokaklarında nasıl davranırsam öyle davranma yönünde telkinlerde bulunduysa da, söylendiği gibi yaptım. Ve baştan aşağı süzülüp aşağılanmanın yarattığı duygulara alışık olan, ama kimseyi incitmeyi aklından geçirmeksizin kendini dünyaya nasıl sunacağı konusunda kendi seçimini yapma özgürlüğüne değer veren ve dünyanın neresinde olursa olsun kendini idare edebileceğine inanan bir kadın olarak başladım dolaşmaya. Diyarbakır sokaklarında dolaşmaya başladım ve attığım her adımda orada öyle bulunmamam gerektiğini hissetmeye başladım. Yalnızdım, bana eşlik eden bir erkek, bir koruyucum yoktu; kadınların gitmemeleri, en azından yalnız gitmemeleri gereken yerlere gidiyordum. Ramazan ayı için fazlaca kışkırtıcı giyinmiştim. Her şeyden önemlisi, en azından yabancı bir kadın söz konusu olduğunda kadının bir erkek tarafından korunmasının mutlaka beklendiği bir bölgedeydim. Ve kendimi çok biçimsiz bir durumda kalmış hissettim. Kendime itiraf etmek istemiyordum. Kafamda tanıdığım daha cesur bazı kadınların, sokaklarında kadınların bin bir nedenle kendini güvende görmediği bir şehirde nasıl hissedeceklerini hayal etmeye çalıştım. Bir yabancı olarak değil, bir kadın olarak biçimsiz durumda hissettim kendimi. Ve bu biçimsizlik duygusu silahlı çatışmaların, yoksulluğun, yüksek suç oranlarının ve belirsizlikle dolu bir geleceğin vakayı adiyeden olduğu bu bölgenin istikrarı tanımadığı bilinciyle birlikte büyüdü.

Ama bir yere gelince —sanırım bir ilkokul olmalıydı— bana ağızları kulaklarında dikkatli şekilde bakan (biri de kırmızı, parlak gözlüğümü gösteriyordu ötekilere), muhtemelen Kürt olan dört küçük kız çocuğu gördüm. Ve düşündüm ki, biz kadınların ortalıkta gezmeye ihtiyacı duymamı-

zın, her yerde sözümüzle ve bedenimizle toplumsal cinsiyet bakış açısı hakkında konuşmamızın bir nedeni var. O dört küçük kıza gülümsedim ve yürümeye devam ettim, biraz beceriksizce ama yine de...

Öyleyse barış süreçlerine toplumsal cinsiyet bakış açısı hakkında konuşmamızın gerekli oluşunun ilk nedeni bu. Eğer kadınlar en temel insan hakları olan dolaşım ve iletişim haklarını kullanırken korku duyacaklarsa, o takdirde bir kadının diyelim barış müzakerelerine veya şiddeti dışlayan eylemlere katılması olanaksız hale gelir.

ÇATIŞMALAR KADINLARI NASIL ETKİLER?

O zaman bu kısa incelemeye apaçık bir gerçek ile başlayalım: Genel olarak düşünüldüğünde, silahlı çatışma kimse için hayırlı değildir. *Hem* erkekler *hem* de kadınlar silahlı çatışmadan mağdur olurlar. Öyleyse yukarıda sözü edilen nedenin dışında, barış sürecine kadın bakışını vurgulamanın anlamı ne?

Bence bu, iki özgül nedenle gerekli. Birincisi oldukça açık: Silahlı çatışma, kadınları erkeklerden *farklı* biçimde etkiler. Hem erkekleri hem de kadınları ilgilendiren hayatını yitirme veya yaralanma korkusunun dışında silahlı çatışmalar fuhuşu, kadın kaçakçılığını, tecavüzü ve cinsel tacizi artırır.¹ Silahlı çatışmaların kadınların insan onuruna yönelik (çoğu zaman stratejik nitelikte) saldırılara yol açtığı gerçeği, Roma Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin (*The Rome Statute of the International Criminal Court*) tecavüz, cinsel kölelik, zorla fuhuş yaptırma, zorla hamile bırakma ve zorla kısırlaştırma da dahil cinsel şiddet ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddete ilişkin suçları ilk kez kodifiye eden tüzüğü tarafından da kabul edilmiştir.² Ama bu sadece on yıl önce gerçekleşmiştir. Daha önce bu tür suçlar savaşın "doğal" sonuçları olarak görülüyordu; maalesef bazıları zaman zaman hâlâ benzer şeyler savunsa da.

Aynı derecede dikkat çekmeyen öteki neden, toplumun savaş öncesinde ve sırasında yeniden gelenekselleşmesidir. Bu da kadınların çatışmayı engellemek ya da seyrini değiştirmek anlamında var olan politik ve kültürel potansiyellerinin marjinalleştirilmesi ile sonuçlanır. Savaş, her tür yurttaşın kurumsallaşmış politikaya muhalefet etme konusundaki gücünü ortadan kaldırır. Ama kadınların yurttaşlar olarak güçlerini kullanma hakları çifte olumsuzlanmaya uğrar. Savaş zamanında, kadınların haklarından vazgeçerek görevlerine yoğunlaşmaları için baskı yapılır. Bu görevler neredeyse tanım gereği erkeklerini ve ulusun atalarını desteklemeleri, cephe gerisini ayakta tutmaları, beslemeleri ve desteklemeleri, ülkenin nüfusunun en ufak bir yalpalama olmaksızın büyümesi doğrultusunda ardı arkası kesilmeksizin devamlı doğurmalarıdır. Öyleyse savaş patriarkanın en çıplak yüzünden, deyim yerindeyse mantıksal sonucundan başka bir şey değildir.

Ünlü pasifist ve feminist Betty Reardon'un ifadesiyle, patriarka ile savaş ya da "savaş sistemi" arasındaki kopmaz bağ burada özel olarak üzerinde duracağım bir konu. Bu önermenin anlamlılığının teslim edilmesi için ülkenin Sırbistan'da olduğu gibi fiilen savaş durumunda olması ge-

1 Bkz. <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/cedaw.htm> içinde Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi (CEDAW).

2 The Rome Statute of the International Criminal Court için bkz. <http://www.un.org/law/icc/index.html>.

rekmez. Reardon'un belirttiği gibi, *savaş sistemi* "bizim, otoriter ilkelere yaslanan, insanların eşitsiz ölçüde değer taşıdığını varsayan ve zora dayalı güç yoluyla ayakta tutulan rekabetçi sosyal düzenimize bağlıdır."³ Her ne kadar patriarka kavramı üzerinde herkesin katıldığı bir mutabakat olmasa da, kavram akademik çevrelerde ciddi biçimde sorgulanıyor olsa da, yine de bu kavramın bütün toplumsal yapılara sızmış olan, değerliliğin dengesizliğini, sonunda mahva kadar giden acımasız rekabeti ve kendilerini doğal ve normal olarak sunan hiyerarşileri üreten ve yeniden üreten inanç ve değer kümesine işaret ettiği söylenebilir.

İddiam şudur ki patriarka, kadınları çocuksu, pasif, boyun eğen insanlar olarak sunma yoluyla kadınların kendi iradeleri ve eylemleri için sorumlu olma hakkına sahip olmasını reddeder. Silahlı çatışma bağlamında kadınların yurttaşlık sorumluluğu konusundaki *hakkı* açık ya da örtülü olarak yadsınır: Patriarkal ikili sistem içinde erkekler koruyucu, kadınlar ise potansiyel olarak kurbandır. Bu sistem savaş döneminde özellikle güçlenir. Kadınların geleneksel eğilimlere ters düşmemesi, kendilerine atfedilen kurban rolüne karşı çıkmaması, devletin milliyetçi ve militarist çıkarlarını aşan tam bir politik sorumluluk üstlenen yurttaşlar gibi davranmaması beklenir; ya da süslemesiz biçimde söylersek, aksine davranmalarına izin verilmez.

Bizim adımıza yapılmış hareketler konusunda yurttaşlık sorumluluğundan kaçınmak kurban rolünün örtülü tarzda onaylanması anlamına gelir. Kurbanın bir özelliği özerklik yokluğu, düşüncede ve karar vermede bağımlılık, uysallık ve korku içinde geçirilen bir hayattır. Kadınlar kendilerini eğitime, çalışıp bir ölçüde kendilerinin gibi görebilecekleri bir para kazanma, kendi hayatları konusunda kararlar verme ve nihayet kendi politik temsilcilerini seçme olanağını (ve hakkını) elde edene kadar erkekler (baba, ağabey veya koca) tarafından temsil ediliyorlardı. Erkekler kadınların çıkarlarını gerçekten de temsil ediyor muydu yoksa kadınların çıkarlarını kendi çıkarlarını kollamak için mi kullanıyorlardı sorusu bugün sorulması bile gerekli olmayan bir sorudur.

Ne var ki bunun iki önemli uzantısı vardır: Birincisi, kamu alanında kadınların düşünceleri ve kararları tarihsel belgelerde görülmez halde kalır. Birçokları, günümüzde kendi hayatları açısından sorumluluk almaya cüret eden kadınları mahkûm etmek için hâlâ bu argümanı kullanır: "Kadının yeri," kararların verildiği yerden çok uzakta, evinin mahrem ortamındadır. İkincisi, patriarkal yapıları ve kurban rolünü hâlâ kabul eden sayısız kadın vardır. İstedikleri ve yaptıkları şeylerden sorumlu olan başka birisi olmasına alışmışlardır; rahattırlar. Bu rol daha kolaydır; çünkü aşınadır ve toplumun kültürel modeller ve medya tarafından empoze edilmiş toplumsal cinsiyet rollerine dayanan yapılarınca hâlâ üretilmekte ve muhafaza edilmektedir.

Eğer kadınlar potansiyel olarak hep patriarkanın kendilerine tahsis etmiş olduğu bağımlılık pozisyonu içindelerse, bu açıkça demektir ki sorumlu olmaları, dünyayı değiştirme güçlerini görmeleri ve kamu alanını etkilemeleri olanağı ellerinden alınmıştır. Bu tablo savaş döneminde hiçbir ikircikliliğe yer bırakmayan bir gerçek haline gelir. Savaş öncesinde, sırasında ve sonrasında, henüz savaşın etkileri hâlâ hissedilebilir durumdayken seslerini yükselten kadınlar bütün patriarkal davranış kurallarını çığnemiş olurlar. Bu şekilde, savaşı onaylayan *topluma*, kendile-

3 Betty Reardon, *Sexism and the War System* (Syracuse, NY: Syracuse University Press, 1996), s. 10.

rinin görünürlüğünü bastıran *tarihe* ve aygıtları aracılığıyla savaşa her zaman hazırlıklı olan *devlete* karşı muhalefet etmiş olurlar. Patriarkanın mutlak hâkimiyeti dönemlerinde seslerini yükselten kadınlar, sırf bu eylemleriyle uygarlığımızın üzerinde yükseldiği bütün ilkeleri sorgulamış olurlar. Bu ilkelere sadakat göstermemişler böylece kendilerine dayatılmış olan role rıza göstermeyi reddetmişlerdir. Suçluluk duygusunu ve korkuyu, şiddete dayanmayan eylemin güçlü bir aracına dönüştürmüş olurlar: Yani sadece kendi uluslarının değil, bütün insanlığın kamusal alanının değiştirilmesi için sorumluluğa.

SORUMLU İTAATSİZLİĞİN KISA TARİHİ

Bu yeni bir şey değildir. Kadınların, kendilerine yol gösteren barışın, savaşı ve savaşın nedenlerini ortadan kaldırma yolunda sürekli bir süreç olduğu ilkesi doğrultusunda, patriarkal militarist yapıları dönüştürmeyi amaçlayan pasifist eylemlerinin bir tarihi *vardır*.⁴ Şimdi size barışı sadece savaşın olmadığı bir durum olarak değil, aynı zamanda korkunun, nefretin, şiddetin, yoksulluğun ve adaletsizliğin olmadığı bir durum olarak görme konusundaki mücadelenin bir özeti vereceğim.⁵ 1899'da Bertha von Suttner ve Margarethe Selenka, Lahey'de ilk uluslararası pasifist kadın yürüyüşünü düzenlediler. Slogan şuydu: "Kadın sorunu barış sorunundan ayrılmaz. Her ikisi de hukukun gücüne ve gücün hukukuna karşı mücadele ile ilgilidir."⁶ Dünya Savaşları sırasında birkaç uluslararası feminist pasifist kuruluş kuruldu. Bunların arasında bulunan Kadınların Barış Birliği'nin (*The Women's Peace Union*) açıklamasını, çok çağdaş bir nitelik taşıdığından dolayı burada bütünüyle veriyoruz.

Biz Batı Yarımküresinin kadınları inanıyoruz ki,
hiçbir koşulda insan hayatına son vermek doğru değildir;
ve kendimizi dünya barışı için çalışmaya adıyoruz.
İlan ediyoruz ki, niyetimiz savaşa hiçbir zaman ne destek ne de onay vermek
—ne saldırı ne savunma, ne dış ne iç savaş;
ne cephane üretmek ne taşımak;
ne savaş fonlarından pay satın almak, ne de başkaları savaşa gidebilsin diye onların yerine çalışmak;
savaşı destekleyen veya mazur gören herhangi bir kuruluşa
ne paramızla ne de emeğimizle yardım etmek..⁷

Şimdi dev bir sıçrama ile 70'li ve 80'li yıllara geçeceğim. Bu dönemde kadın hareketinin bazı bileşenlerinde önemli bazı değişiklikler yaşandı. Bunlar barış, silahsızlanma ve yapısal şiddet sorunlarına daha duyarlı olmaya başladılar. Barış Kadınları (*The Women for Peace*) ve Greenham

4 Staša Zajović, "Peace and Security from a Feminist-Pacifist Perspective," *Women for Peace* (Belgrad: Women in Black, 2007) içinde, s. 169.

5 *Agy.*, s. 168.

6 Anne-Marie Kappeli, "Feminist Scenes," *A History of Women in the West-IV. Emerging Feminism from Revolution to World War*, Genevieve Fraisse ve Michelle Perrot, ed., çev. Arthur Goldhammer (Harvard: The Belknap Press, 1993) içinde, s. 494.

7 Niagara Falls Conference Minutes, 19 Ağustos 1921, WPU: NYPL, kaynak: Harriet Hyman Alonso, *The Women's Peace Union and the Outlawry of War: 1921-1942* (Knoxville: University of Tennessee Press, 1989), s. 19.

Common kadınları bu gelişmenin örnekleridir.⁸ Her iki grup da her gün büyüyen bir askeri güce karşı harekete geçiyordu, her ikisinde de şimdi bir bütün olarak insanlığa karşı tehdit olarak görülen nükleer tehlikeye karşı duran kadınlar sebatkâr ve yaratıcı çabalara girişiyordu.

Konuşmamın sonunda Sırbistan'da *hem* feminist *hem* pasifist tek grup olan Siyahlı Kadınlar (*Women in Black*) hakkında bir şeyler söylemek isterim. Bu grup milliyetçilik, cinsiyetçilik ve militarizmden oluşan ve birbirini besleyen üçlüye karşı "sorumlu kadınlar" muhalefeti kavramı çevresinde kendine özgü bir felsefe geliştirdi. Şu anda dünyanın birçok köşesinde var olan Siyahlı Kadınlar gruplarından biri olan Belgrad grubu, ilk Siyahlı Kadınlar grubunun İsrail'de oluşmasından sadece üç yıl sonra kurulmuştu. Siyahlı Kadınlar, Arjantin'deki Mayıs Meydanı Anaları (*Madres de Plaza de Mayo*) örneğini izleyerek sokağa çıktılar ve resmi politikanın inkâr ettiği, gizlediği şeylere halkın dikkatini çektiler. Siyah giysiler giyerken aparthaydı protesto etmek için siyah kurdeleler takan Güney Afrikalı kadınlardan esinlenmişlerdi. Savaş ortamında siyah aynı zamanda savaşın, hangi etnik gruptan, dinden veya milliyetten olursa olsun *bütün* kurbanları için yas anlamına geliyordu

90'lı yıllarda savaşlar devam ederken açık havada nöbet tutmak ve sayısız sokak eylemine girişmek savaş politikasına karşı kararlı bir itirazın ifadesi niteliğini taşıyordu. Günümüzde, son yedi yılda, farklı türden bir yurttaşlık sorumluluğunun geliştirilmesi anlamına geliyor. Kadınlar kamusal olarak milliyetçi politikalarından, savaş suçlarından ve her tür şiddet kullanımından radikal bir kopuş talep ediyorlar.

Grubun ahlaki ilkesi olan "Bizim adımıza olmaz!", kadınları erkeklerinin ve ulusun atalarının pasif ve görünmez destekçileri olarak gören patriarkal politikalara karşı durmak bilmeyen bir itaatsizliktir. *Reddiye* politikası, toplumun oluşumunda alternatif kurucu ilkelerin aktif biçimde geliştirilmesi politikasıdır.⁹ Suç bizim sırtımıza yüklenmeden sorumluluk üstlenmek, verilmiş, önceden belirlenmiş rollere uymak yerine alternatif alanlar ve kimlikler yaratmak, kadınlar arasında ulus, etnisite ve din ötesi dayanışma biçimleri konusunda ısrarlı olmak: Bütün bunlar var olan toplumun derinden değiştirilmesi özlemi içindeki bir feminist politikanın biçimleridir.

8 Bkz. Reardon, *Sexism*, s. 61-62.

9 Ayrıca bkz. Adriana Zaharijević, "Feminism and Pacifism in Serbia: The Question of Responsibility" *Women for Peace* (Belgrad: Women in Black, 2007) içinde.

BENİM KÜRT SORUNUM

Nebahat AKKOÇ

Değerli Misafirler, Hoş Geldiniz!

Bugün iki kere teşekkür etmek isterim.

Öncelikle bu önemli toplantının düzenlenmesinde emeği geçen herkese teşekkür ediyor, ikinci teşekkürümü de konuşmamı bitirirken yapmak istiyorum.

Bildiğiniz gibi KA-MER Eylül 2007’de 10. kuruluş yıldönümünü kutladı. Kutlamalar için hazırladığımız posterde;

"Kadınların şiddetten kurtulmak için geliştirdikleri yöntemlerin yeni bir dünya hayal etmeyi mümkün kılacağına inanıyoruz" yazılıydı.

Bu cümleyi kurabilmemiz için on yıldan uzun bir sürede, otuz binden fazla kadınla şiddet üzerine çalışmamız gerekti.

Ciddi bir emek harcanarak elde edilen bu önemli deneyim bir kez daha gösterdi ki kadına yönelik şiddet; huysuz, hasta, eğitimsiz, yoksul, işsiz ya da alkolik bir erkeğin uyguladığı şiddet değildir.

Kadına yönelik şiddet, hiyerarşinin, ırkçılığın, ayrımcılığın, milliyetçiliğin, savaş, çatışma ve şiddet kültürünün inşa edildiği bir başlangıç noktasıdır aslında. Sistematiktir, planlıdır, öncelikle kadınları bertaraf ederek, itaat etmelerini sağlayarak militarist bir sistem kurmayı hedefler.

Kadınlar yaşadıkları şiddetle baş etmeye çalışırken (ki bunu ancak şiddet dayanılmaz bir boyuta geldiğinde yapmaya başlıyorlar), her biri militarizmin unsurlarından biri olan hiyerarşiyi, ırkçılığı, ayrımcılığı, milliyetçiliği, savaşları sorgulamaya da başlıyorlar. Bunları sorguladıkça değişip dönüşüyorlar.

Dönüşükçe de, bütün insanların farklılıklarıyla değerli olduğu, ayrımsız bir dünya hayal etmemizi mümkün kılıyorlar.

Şiddetimizi fark etmek, sorgulamak bütün aidiyetlerimizi, ezberlediklerimizi yerle bir eder. Bu dönemi acı çekerek, savrularak, yersizlik yurtsuzluk duygusu hissederek geçiririz.

İşte bu dönemde kadınların birbirleriyle dayanışması çok önemlidir. Bu dayanışma bir keşif başlatır.

Her durumu, her ilişkiyi, her yazıyı yeniden yeni bir gözle inceleyip daha önce göremediklerimizi görüp tanımlamaya, yeniden anlamlandırmaya başlarız.

Yeniden doğmuş gibi oluruz. Çünkü artık bu dünyada birinin kızı, karısı, bacısı, anası, bir örgütün ya da bir partinin sorgulamayan, tek görevi uymak ve uygulamak olan üyesi olmaktan çıkarız. Nesne olmaktan çıkar hayatımızın öznesi oluruz.

Bunu başarabilmek her şeyi kendi akıl süzgecinden geçirmek demektir.

Bu süreci yaşamış kadınlardan biri olarak, bütün sorunları olduğu gibi "Kürt sorunu"nu da kendi kurduğum dil, kendi hikâyem üzerinden yeniden tanımlamaya çalıştım.

BENİM "KÜRT SORUNUM" NE?

Benim "Kürt sorunu";

Kürtçe konuşulmayan bir evden Kürtçe konuşan arkadaşlara özenerek bakmak, onlar kalabalık bir aradayken daha keyifli göründükleri için, onlardan biri olmak için çaba harcamak,

"Önce Türkçeyi iyi öğren sonra Kürtçe de öğrenirsin" diye çıkışan anam ve babam, buna rağmen Kürtçe öğrenmek için harcadığım çocukça çaba,

Bizim evde, neden Kürtçe konuşulmadığına dair merakım,

1970 yılında Manisa Kız İlköğretmen Okulu'nda öğrenciyken tiyatro provasına geç kaldığım için bana, "Pis Kürt!" diye bağırان edebiyat öğretmenim Türkan Hanım,

1970 ya da 1971 yılında "Kürtçülük" yaptıkları iddiasıyla, Silvan'da bir meydana toplanan, tek sıra olmaları, amuda kalkmaları, yerde sürünmeleri emredilen her yaştan onlarca erkek ve onları seyreden kadınlar,

1971 yılında ilk görev yerim olan Dicle'de ve Dicle'nin Zeydan köyünde Türkçe bilmeyen çocuklarla Kürtçe konuşarak da anlaşamamak ve üçüncü bir dil, Zazaca öğrenmek için çaba harcamak, bu dili çok kısa bir süre içinde öğrenmek,

1980 darbesi, tutuklanan kocam ve ağabeyim için yaptığım cezaevi ziyaretleri, cezaevi önündeki kadınlarla dostluğum, Kürtçe ya da Zazaca konuşan Türkçe ve okuma yazma bilmedikleri için hiçbir şey yapamayan, her biri içeridekilerden yaşadığı onlarca şiddet hikâyesi anlatan ve cezaevi kapılarında horlanan, dövülen, göz altına alınan kadınlar,

Türkçe bilmediği için oğluyula konuşamayan kayınvalidemin yüzünde donan acı ve benim bu duruma isyanım,

1991 EĞİT SEN Şube Başkanlığım ve her gün bir ölüm haberi, öldürülen, ölümden dönen sevgili öğretmen arkadaşlarım,

Ölmeye ve öldürmeye karşı çıktığım için geçirdiğim soruşturmalar ve aldığım cezalar,

Şiddete karşı bir güç oluşturma hayali ile kurduğumuz Demokrasi Platformu,

Demokrasi Platformu'nun yaptığı çeşitli etkinlikler ve en önemlisi de bireysel başvuru hakkı ile ilgili konferans, sonra AHİM'e başlayan bireysel başvurular,

Birincisini 1992 yılında başlattığım ve 2000 yılına kadar devam eden hukuk mücadelem,

1993 yılında öldürülen kocam,

1994 yılında başlayıp 1997 yılına kadar devam eden gözaltı ve gördüğüm işkenceler, şiddeti ve kadın olmayı sorgulamaya başlayışım,

Şiddeti ve kadın olmayı sorgulamaya başlamam, her gün giderek büyüyen meraklarım,

Bizim evde niye Kürtçe konuşulmadığına dair keşiflerim. Annemin babasının, dedemin Tunceli'nin Ovacık ilçesinin Garip Uşağı Köyü'nde öldürüldüğünü, annemin aslında Alevi olduğunu ama Sünni-Türk bir aile tarafından büyütüldüğünü, babamın Urfa'ya Van'dan göç etmiş muhacir bir ana babanın çocuğu olduğunu öğrenmem,

Evimizde niye Türkçe konuşulduğuna, sokaktan niye bu kadar korkulduğuna, Zazacayı kısa sürede ve keyifle öğrenmemin nedenlerine dair keşiflerim,

Kadın kadına bağımsız bir alan yaratarak çalışma isteğimiz, 1997 yılında kurduğumuz ve her gün yeni katılımlarla büyüyen KA-MER,

Kamplara bölünmüş bir bölgede hele de kadın olarak bağımsız düşünebilmenin, ifade ve örgütlenme özgürlüğünün hiç bitmeyen bedeli, kara çalmalar, tehditler, hiç bitmeyen engellemeler,

Şiddet, çatışmalar, korkular, acılar ve tüm bunların içinde her gün artarak kadınların fark edişleri, sorgulamaları, yüzleşmeleri...

Şiddet tarafında durarak muhalefet yaptığını zanneden, bu duruşlarıyla bağımsız kadın hareketini ezmeye çalışanları güçlendiren, bu duruşlarıyla kadınların direnişine zarar veren abla-lar, ağabeyler,

Şiddet ve umutsuzluk içinde, kadınlarla birlikte yeni bir umut yaratabilmenin mutluluğu,

Her gün yeni şiddet ve çatışma haberleriyle yüreğimin sızlaması,

İşte benim "Kürt sorunun" bu.

BEN OLSAM NE YAPARDIM?

Ben ve biz, KA-MER'li bütün arkadaşlarım, bütün zorluklara rağmen şiddete karşı bir duruş sergilemeye çalışıyoruz.

Duruşumuzla şiddetsizlik tarafında yer alarak Kürt sorununun çözümü için önemli bir şey yaptığımızı düşünüyoruz.

Ama yine de "Ben olsam ne yapardım?" diye düşündüm.

Ben olsam;

"Birlikte savaştık, birlikte öldük. Biz bu devletin asli unsuruyuz," demek iktidarı paylaşmaya çalışmaktır. Bunu hiç düşünmez ve söylemezdim. Eğer bu anlama gelebilecek sözlerim oluyorsa tüm ezilenlerden, dışlananlardan özür dilerdim.

İktidarı paylaşmak için yapılan kavgalar benim kavgam olamazdı.

Savaşları, şiddeti, çatışmaları durdurmak için elimden gelen bütün çabayı gösterirdim.

Hiçbir gerekçe şiddeti haklı görmemi sağlayamazdı. Şiddeti gerekçesiz reddeder, sivilleşmeyi becerir, tüm sivil kuruluşların desteğini alarak haklı taleplerime ulaşmak için şiddet içermeyen yollarla mücadele etmenin yöntemlerini geliştirirdim.

Böylece cezaevinde, dağlarda ömür tüketen insanların sosyal yaşama katılmalarının önünü açardım.

Şiddetten arınmış bir kültür yaratmak için örgütlenen, şiddetin olağanlaşması ile cinsiyetçilik arasındaki bağlantıyı görebilmiş, kadınların özgürleşmesi için çalışan bağımsız kadın kuruluşlarının önünü tıkmak yerine, desteğini almaya çalışırdım.

Cinsiyetçiliğin yüzyıllardır devam ettiğini, her birimiz tarafından içselleştirilip sürdürüldüğünü görür ve cinsiyetçiliği sorgulayan çalışmaların bağımsız olması gerektiğini anlar ve teşvik ederdim.

Benden farklı olanı, benim yanımda durmayanı düşman saymaz, farklılıkların zenginleştirdiğine, düşünceyi ifade özgürlüğüne, örgütlenme özgürlüğüne inanarak dinlemeye, anlamaya, yararlanmaya, ikna etmeye çalışır, ikna olmaya açık olurum.

Esas olanın insan olduğunu hiç unutmaz, kimliği bulmaya çalışırken sadece 100 yıl önce bu topraklarda kimlerin yaşadığını, onlara ne olduğunu düşünmeye çalışırdım.

Kendimi mağduriyet üzerinden var etmeye çalışmaz, herkesin mağduriyetini fark eder, çözümün bir parçası olmaya çalışırdım.

Sorunun çözümünün benden başladığına inanır, dil ve davranışlarımı bu inançla yeniden kurmaya çalışırdım.

Tek çözümün katılımcı demokraside olduğuna inanır, bu konuda söylenenlere kulak kabartırdım.

Kadınların katılımcı demokrasi konusundaki çığlıklarını duyardım.

Kadınlar diyor ki;

Bağımsız düşünüp davranabilmek hakkımız olsun istiyoruz!

İnsanların kutuplaşmadığı, herkesin çeşitli aidiyetlerle zenginleştiği ama kendi kararları doğrultusunda yaşadığı bir dünyası olsun istiyoruz.

Nesneleştirilmenin sadece biz kadınların sorunu olmadığını gördük. Katılımcılığın sağlanmadığı tüm süreçlerin birilerini nesneleştirdiğini biliyoruz.

Hiyerarşinin olmadığı bir dünya istiyoruz!

Bunu isterken, başkalarının sahip olduklarını değil, kendi sahip olduklarımızı paylaşarak başlamakta öneriyoruz. Hiyerarşinin günlük hayat içinde son derece önemsiz görünen davranışlarla her gün yeniden kurulduğunu artık görüyoruz. Hiç kimseyi, hiç kimsenin bilgi ve deneyimlerini değersizleştirmeden bir ilişki geliştirilmenin mümkün olduğunu, bu sorunun ve çözümünün herkesin kendisinden başladığını, uzaklarda aranmaması gerektiğini biliyoruz artık.

Gücü elinde tutanların yönettiği bir dünya istemiyoruz.

Ayrımcılığın olmadığı bir dünya istiyoruz!

Herkesin farklılıklarını yaşama konusunda özgür olmasını, kimsenin farklılıkları nedeniyle aşağılanmamasını, dışlanmamasını istiyoruz. Ayrımcılığın panzehirinin tanışmak, konuşmak ve duygudaşlık kurmak olduğuna inanıyoruz. Aslında her insanın bir diğerinden farklı olduğunu, bu ayrımı yaparken kullandığımız sıfatların sorunlu olduğunu görmemizin ayrımcılığın çözümü için bir başlangıç olduğunu biliyoruz.

Şiddetin olmadığı bir dünya istiyoruz!

Şiddetin bütün uygulanış biçimleri ile fark edildiği, hiçbir gerekçenin şiddetin meşrulaşmasını sağlayamayacağı bir dünya özlüyoruz.

Paylaşım ve dayanışmanın esas olduğu bir dünya istiyoruz!

Bildiklerimizi, gördüklerimizi, başarılarımızı, yetkilerimizi ve sorumluluklarımızı paylaşarak güçleneceğimiz bir yaşam istiyoruz.

Yerel özelliklerimizi kaybetmeden evrensel insan haklarına uygun yaşamak istiyoruz!

Yaşadığımız yer, konuştuğumuz dil, ekonomik durumumuz, eğitimimiz ne olursa olsun tüm insanların farklılıkları ile yaşamlarını evrensel insan hakları normlarına uygun sürdürebildikleri bir dünya umuyoruz.

Konuşmamı bitirirken ikinci teşekkürümü de etmek istiyorum. Ben bağımsız bir çalışma yaptığım için, cinsiyetçiliğe karşı bir çalışma başlattığım için son on yıldır cezalıyım.

Bu bölgede, böyle bir toplantıda ilk kez konuşma şansım oldu.

Bana bu şansı veren Heinrich Böll Stiftung Derneği'ne ve Diyarbakır Barosu'na çok teşekkür ederim.

BARIŞ İÇİN FEMİNİZME İHTİYAÇ VAR

Pınar SELEK

Savaşın, tarih boyunca çeşitli tanımları oldu. Barış mücadeleleri de bu tanımlara bağlı olarak şekillendi. Din, toplumsal kurtuluş, milli güvenlik ya da terörle mücadele adına meşrulaşan savaşlara karşı çeşitli mücadeleler yürütüldü. Kadınlar, bu mücadeleler içinde, yeteri kadar görünmeseler bile zaman zaman öne çıktılar. Ancak ne kadınlar ne de silahsız/otoritesiz/sermayesiz diğer toplumsal gruplar, bu savaşların bitirilmesinde belirleyici bir konuma sahip oldular. Böylece silahların biri sustu, biri başladı. Öyle ki, günümüzde artık bir dünya savaşının kurumsallaştığı, sürekli hale geldiği tartışılıyor. Bunun sorumlusu, tabii ki sadece savaş güçleri değil. Savaşı durduramayan, zamanla ona alışan ezilenler, yoksullar ve kadınlar da sorumlu. O halde bu sorumluluktan kurtulmak için ne yaptığımıza ya da ne yapmadığımıza bakmak gerek.

Savaş karşıtı mücadelede kadınların rolü, onların barışçıl özelliklerinden kaynaklanmaz. Bu varsayım, savaşı doğal yapıya indirgeyerek meşrulaştıran teorileri besler. Kadınlar, savaşın hem öznesi hem de rehinesidirler. Kadın, patriarkal toplumun kendisine yüklediği role boyun eğerek de, erilleşmiş davranış kalıplarını benimseyerek de, geri hizmetlerde bulunarak da, devşirme savaşçılar haline gelerek de savaşa destek oluyor. Bu bir bilinç ve seçim meselesidir. Dolayısıyla, kadınların barış mücadelesine katılımı, onların "sevencen ve pasif yapılarının doğal bir sonucu" değil, politik bir seçimdir.

Kadınlar, ne zaman bir barış imkânı ortaya çıksa, savaş sürecinden daha çok öne çıkarlar ve genellikle bu sürece mağduriyet söylemiyle katılırlar. Çeşitli ülkelerdeki deneyimlere baktığımızda, barışın, kadınıla sembolleşen bir ideale dönüştüğünü ve barışı kadınsılaştırılan eril söylemi besler hale geldiğini görürüz. Barış da kadın gibi, pasif, güç gösterisiyle korunması gereken bir güzellik olarak söylemlere yansır. Kimi deneyimlerde, annelik üzerinden yürütülen barış ve demokrasi mücadelelerinin, bu konuları tersine çevirdiğini, bu nedenle de kamu vicdanını harekete geçirmede etkili olduğunu biliyoruz. Türkiye'de Cumartesi Anneleri, Arjantin'de Plaza de Mayo Anneleri, Güney Afrika'da Black Sash eylemleri, hâkim algıları içerden vurarak sarsmıştır. Ama genellikle toplumsal cinsiyet konularının meşruiyetine dayanarak yürütülen barış mücadelesi savaşın zeminini güçlendirmektedir. Örneğin, Yugoslavya'da asker anneleri, kalabalık eylemlerle meclisi basmışlar, oğullarını almak için cepheye gitmişler ama sonra eylemleri çeşitli milliyetçi politikalara zemin olmuştur. Türkiye'de önemli mesajlar veren barış annelerinin karşısına şehit anneleri çıkartılmış ve annelik savaşı besleyen bir söyleme dönüşmüştür.

Genel olarak, kadın örgütlenmesinin ve feminist damarın zayıf olması durumunda, kadınların barış mücadelesi içinde sembolik roller aldığını düşünüyorum. Ama hareket güçlendikçe femi-

nizm kadınları ulusal ve militarist mekanizmaların gerici inşalarına karşı koruyan bir işlev görüyor. Diğer yandan, savaşa dair yaşadıkları tecrübe bir bilinçle birleştiğinde, yaraların sarılmasında, yarılmanın durdurulmasında ve etkili eylemlerin örgütlenmesinde kadınlar öne çıkıyor. Savaşı sürdüren taraflara mensup kadınları kesen ortak yanlar sayesinde, diyalog zemininin yaratılmasında rol oynuyorlar.

“Barış” görüşmelerini ise, genelde erkekler, yani savaşanlar yürütüyor. Pazarlıkları, anlaşmaları, kapalı kapılar arkasındaki toplantıları erkekler yapıyor. Bu nedenle kadınlar, çatışmanın bitirilmesinde temel aktör olarak görülüyor ama savaşın toplumsal etkisini, kamplaşmayı, diyalogsuzluğu azaltan, yaraların derinleşmesini engelleyen, barışın tesisi için alt yapı hazırlayan bir rol oynadıkları kabul ediliyor.

Örneğin, İrlanda’da dikkate değer bir kadın barış mücadelesi var. Öncelikle kadın merkezleri aracılığıyla, cemaatler arası kaynaşma için bir zemin sağlandı. Farklı aidiyetler içindeki kadınlar, yaşadıkları ortak sorunları ve deneyimleri birlikte keşfettiler. Bu tanışıklık üzerinden, Belfastlı işçi kadınların bir projesi olan Kadın Destek Ağı, birbirine “düşman” ulusal projelere sahip iki etnik gruptan kadınların bir ittifakı haline geldi. Kendini “kolektif feminist ses” olarak adlandıran Kadın Destek Ağı, çatışmayı durduramadı ama diyalog zeminini güçlendirdi.

İsrail ve Filistin’de de feminist kadınlar oldukça etkili barış çalışmaları gerçekleştirdiler. Örneğin, *Feminist Nova* dergisinden kadınlar Tel Aviv meydanında jeneratör ve slaytlarla sansürlü işgal fotoğraflarını gösterdiler. Eylemlerini Kudüs’te başlatan “Siyahlı Kadınlar” önce bölgeye, ardından dünyaya yaydılar. Kadınlar ve Barış Koalisyonu ile Bat Şalom, İsrail ve Filistinli farklı siyasal arka planlara sahip kadınların ittifakı olarak, toplumsal cinsiyeti temel alan barış siyasetini yapan kampanyalar, konferanslar, yaratıcı, etkin, pozitif, şiddet dışı kitlesel eylemler düzenlendi. Kadınlar, ince ince işlenmiş bir barış örtüsü diktiler. Bunlar, kadınların barış sürecinde muhatap alınmasını sağlamadı tabii... Uluslararası alanda başlayan barış görüşme masalarında, kadınların diktiği örtü bile yoktu. Barış görüşmelerine katılmak isteyen İsraili ve Filistinli kadınlar “erkeklerin askeri geçmişleri barışın önünde engel...” dediler. Gerçekten de bu görüşmelerden hâlâ barış çıkmadı... Ama cemaatler arasında bir ittifak zemini oluştu ve kadınlar arasında, şiddet mekanizmalarının ortaklığı konusunda ortak bakış geliştirdi.

Bosna-Hersek’te de önemli deneyimler yaşandı. Örneğin, Siyahlı Kadın eylemleri, İtalyan feministleri tarafından buraya taşındı. Her çarşamba yapılan siyahlı gösterilerde, tecavüzleri dile getirdikçe hain ve cadı ilan edildiler, buna rağmen “Ben hainim” yazılı dövizlerle eylemlerini sürdürdüler. Bu süreçte tecavüz mağdurlarına destek çalışmaları yürüten Medica da önemli bir uluslararası destek ağı yarattı, yaptığı somut çalışmalarla yayıldı ve kadınların dayanışma merkezi haline geldi. Ama tüm bunlar, feministlerin barış görüşmelerinin aktörü olmasına yaramadı. 1995 Dayton Antlaşması öncesi ve sonrasında siyasi hamleler erkekler aitti... Feminist hareket ise, güçlendi ve uluslararasılaştı.

Türkiye’de de yeteri kadar etkin yürütülemeyen barış mücadelesinde, kadınlar genellikle görünür oldular. Çatışma sürecinde gelişen özel politikaların ve toplumsal kırılmaların da etkisiyle kadın üzerindeki şiddet, cinsel ağırlıklı olarak arttı. Özellikle, son on yıl içinde gelişen ve kadın

hareketinin bir parçası olan dayanışma merkezleri, çatışma bölgelerinde kadın dayanışması adına önemli işler yaptılar, ciddi bir deneyim ve çözüm yeteneği biriktirdiler. Kadınların baş başa kaldığı savaş travmaları görülmeden barışın geliştirilmesi mümkün değildir. Barış çalışmalarının, belediyelerin ve tüm toplumsal projelerin bu örgütlerle ortaklaşması gerekmektedir.

Ancak bu örgütler dışında, Türkiye’de savaş karşıtı mücadele içinde toplumsal cinsiyet perspektifli bir katılım olduğu, kadın hareketinin, kendisine bir rol biçtiği söylenemez. Kürt kadınları kitlesel barış eylemleri gerçekleştirdiler, kimi ortak girişimler de oldu. Ancak Türkiye kadın hareketi içinde, ataerkiyle iç içe işleyen militarizm yeteri kadar gündemleşmiyor. Eşitlik, kadına yönelik şiddet birleştirici oluyor ama kadın hareketi militarizme karşı birleşemiyor. Bu nedenle, çeşitli milliyetçi etkilenmeler, dışlayıcı yaklaşımlar oluyor. Türkiye’de etkin bir barış mücadelesi için, etnik, sınıfsal ve farklı yapılar içinde konumlanmış kadınları kapsayan, özselci olmayan, demokratik bir feminizme ihtiyaç var.

Feminist kuram, sadece kadının konumunu ve cinsiyet ilişkilerini değil, cinsiyet rejiminden beslenen toplumsal iktidar biçimlerini ve şiddet mekanizmalarını çözümlenerek yeni bir kurtuluş perspektifi ortaya koydu. Buna göre, egemenlik ilişkileri, analitik olarak farklı da olsa, birbirini besler, birbirine eklenir, iç içe geçer. Savaş bu eklemeli bağ içinde şekillenir. Savaşa yol açan süreç toplumsal olarak cinsiyetlendirilmiştir. Orduda sınıfsal ve etnik buluşma erkeklik örüntüsünde gerçekleşir. Militarizasyon ataerki değerler üzerinden yayılır. Gücün, kudretin değer bulması, bağımlı olanların korunması, namus adına şiddetin meşrulaşması hanelerin ve devletlerin etrafında örülür. Kamusal otorite arkasına sosyal iktidarı alır. Milletlerin bütünlüğü, aile kurumuyla ve ulus-devletle korunur. Vatan, ülke dışışılır ve siyasi egemenlik erkeksişir. Ev içinde yaşanan sorunların gizliliği ulusal güvenlik söylemini besler. Militarizmin uygulayıcılığının erkeklere yüklenmesi, eril değerlerin hiyerarşik üstünlüğünden, bu değerlerin üretiminde militer aygıtların aldığı rolden ve militarizmin bunlarla bütünleşerek kendini kurmasından kaynaklanır.

Ataerki sistem analiz edilmediği takdirde, toplumsal yaşama militer değerlerin ve gündemlerin neden giderek daha fazla hâkim olduğunu kavramakta zorlanırsınız. Bu zorlanma, barış eylemlerinin de başarısızlığına neden olur. Savaşı aşmak için feminizme ihtiyaç vardır. Patriarka-millet-militarizm arasındaki ilişkileri gösteren, söylemi sorgulayan, savaşın yarattığı mitleri sarsan feminist analiz, şiddeti bütünlüklü görmek açısından iyi bir çıkış noktasıdır. Savaş karşıtı bir hat oluşturma, militarizasyon süreçlerini geriletme ya da barışı geliştirme mücadelesinde, cinsiyet ilişkilerine özel bir önem verilmeli, sadece kadınların yaşadığı özel mağduriyetlerin değil, ataerki sistemin, aile kurumu etrafında örülen yargıların kapsamlı analizi yapılmalıdır. Bir çatışmanın görünür sebebi olan baskı ile bununla kesişen toplumsal cinsiyet rejimi arasındaki bütünlük görülmezse, savaşı aşmak da zorlaşır. Savaşın zihniyetiyle çatışıldığı için, her çıkar uzlaşmazlığında silahlar yeniden patlar...

Erkekler, vicdani ret hareketlerine, antimilitarist kampanyalara, barış adına verilen mücadelelere katılırlar ama nelerin militarizasyona, savaşa ve şiddete sebep olduğu ve sürmesini sağladığı hakkındaki feminist analize kolay kolay katılmazlar. Bu nedenle, kendi kurtuluşlarını feminizmde gören kadınlar, savaşın aşılmasında oldukça önemli bir role sahiptir.

Feminist yaklaşımın, aynı zamanda savaşa karşı ahlaki bir duruş da geliştirdiğini, haklı ve haksız savaş ayrımını ortadan kaldırdığını, savaşı tecavüz gibi reddettiğini de söylemeliyim. Feministlere göre, erkekler yeni ihtiyaçlar için her an savaşabilirler, önemli olan savaş yöntemini, bunun beslendiği zemini ortadan kaldırmaktır. Bu da herhangi bir çatışmayı durdurmadan daha uzun soluklu bir mücadeledir. Barış mücadelesi, sadece silahlı çatışmanın sonlanması için değil, toplumsal çelişkilerin savaşa yol açmayacak bir çatışma imkânı bulabildikleri demokratik koşullar içindir. Feministler en çok bu mücadele içinde etkin olabilirler.

Son olarak, barış mücadelesinde demokratik ve şiddetsiz yöntemleri etkili kılmanın, bunlarla çatışmayı durdurmayı başarmanın, patriarkal değerleri de sarsacağını söyleyerek bitireyim. Erkekle, onun tartışılmaz iktidarıyla özdeşleştirilen savaş, kahramanlık, cesaret, hız, hareketlilik ve fedakârlık gibi değerlerle meşrulaşır. Kadınla özdeşleştirilen barış ise, korkaklığı, pasifliği, yavaşlığı anımsatır. Tarihe mal olmuş kahramanlar genelde savaşçıdır. Onların arkasından ağlayanlar, onları durdurmaya çalışanlar ise kadınlardır. Kadınların özgürlük arayışları kahramanların arkasından ağlamak, onları kişisel ihtiyaçlar adına durdurmak değildir. Barış mücadelesi de gidenin arkasından ağlama ya da ona yalvarma değil, aktif, kurucu, hızlı ve cesur bir mücadeledir.

Durağan, sınırlı gündemlere sıkışan bir barış mücadelesinin etkili olmadığını hepimiz yaşıyoruz. Nerede uzlaşma çabaları başarıyla yürütülüyorsa, orada akıllıca yapılan bir analiz ve cüretkâr bir pratik söz konusudur.

Mücadelenin feminist renginin belirginleşmesi, analize ve pratiğe büyük katkılar sağlayacaktır. Bu da erkeklerden beklenecek bir iş değildir. Bizim işimizdir.

KADINLAR VE BARIŞ

Yurdusev ÖZSÖKMENLER

Çatışmaların gölgesinde yaşayan, savaşın acısını en çok çeken, sonuçlarından en çok etkilenen kentimiz Diyarbakır'da hepimizi ağırlamaktan çok memnunuz. Hepiniz Hoş Geldiniz!

Sözlerime bir öyküyle başlamak istiyorum. İki genç 60-70 yaşlarında bir kadını perişan bir halde dolaşırken görürler. Kadın gözü yaşlı bir şekilde bir kilo un istemektedir. Gençler unu ne yapacağını sorarlar. Kadın ekmek yapacağını söyler. Gençler kadına un değil ekmek alırlar ve evine götürürler. Evde karşılaştıkları tablo şok edicidir. Genç bir kadın ve 10 ve 12 yaşında iki çocuk vardır evde ve çocuklar açlıktan yarı baygın vaziyettedir.

Bu yıllar öncesinin bir öyküsü değil. Daha iki gün önce Diyarbakır'da yaşanan gerçek bir olaydır. Köyler boşaltılarak zorla göç ettirilip Diyarbakır'a, Bağlar'a yerleşenler arasında sadece kadın ve çocukların yaşadığı pek çok ev var bugün. Evin erkekleri ya cezaevindeler ya yaşamlarını yitirdiler. Kadınlar ve çocuklar açlıkla, yoksullukla baş başa kaldılar. Belediyemizin Kadın Merkezi'ne gelen pek çok kadın, köylerinin zorla boşaltılmasının etkilerini hâlâ üzerlerinden atamadıklarını, unutmadıklarını ve geceleri çılgınlıkla uykudan uyandıklarını anlatıyorlar. Çatışmalar er ya da geç bir gün duracak, ancak kadınların ve çocukların yaralarının sarılması daha uzun yıllar alacak. Çatışma döneminin etkisinin giderilmesi için toplumun rehabilitasyona ihtiyacı var. Ancak çatışmanın kendisini bile henüz kabul etmeyen bir yönetim, rehabilitasyonu gerçekleştiremiyor. Bu da sorunların derinleşmesine yol açıyor. Örneğin, uluslararası belgelerde de yer alan, yerinden edilen/göç ettirilenlerin ihtiyaçlarının karşılanması için sosyal bir program gerekiyor. Ancak bugüne kadar yapılan ve adına da "5233 Sayılı Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılansın Hakkında Kanun" denilen kanun kapsamında yapılan ödemeler son derece azdır. Göç ettirilenlerin köylerine dönmelerini ya da göç ettikleri yerlerde yeni bir yaşam kurmalarını sağlayabilecek nitelikte değildir. Bu ailelerin çoğu kentlerin varoşlarında yoksulluk ve işsizlikle baş başa bırakılmıştır. Sosyal doku çöküntü ile karşı karşıyadır. Sokakta çalışan çocukların, madde bağımlılarının, çetelerin, fuhuş, kumar gibi sosyal dokuyu çökertecek olguların artması gelecek için büyük bir tehlike arz etmektedir.

Bu nedenle sorunu iki noktada ele almak istiyorum. Bunlardan birincisi kadınların savaştan nasıl etkilendikleri; ikincisi ise kadın bakış açısıyla savaşa nasıl bakmak gerektiği.

Benden önceki konuşmacıların da dikkat çektiği gibi çatışma ya da savaşlarda en çok kadınlar mağdur oluyor, şiddete, tacize ve tecavüze maruz kalıyor. En çok kadınlar yoksullaşıyor, mülksüzleşiyor, yerlerinden ediliyor, yaşam boyu süren sosyal, ekonomik ve psikolojik sorunlarla boğuşmak zorunda kalıyorlar. Yerinden edilen, ülkelerin içinde ya da ülkelerinden göç ettirilen milyonlarca kişiden %80'ini kadınlar ve çocukların oluşturduğu unutulmamalı.

Silahlı çatışma dönemlerinde kadınlar, toplumda hayati bir rol oynuyorlar. Bir yandan barış için çaba gösterirken öte yandan sosyal hayatın örgütlenmesi, beslenme, hasta ve yaralıların

bakımı gibi işleri büyük bir beceri ile yerine getiriyorlar. Erkeklerin çatışmalarda yer alması, yaşamını yitirmesi, cezaevinde olması gibi durumlarda kadınlar çocukların ve toplumun yaşamını idame ettirmesi için olağanüstü bir çaba harcıyorlar. Yukarıda da kısaca değindiğim gibi Diyarbakır bu konuda yapılacak araştırmalar için bir laboratuvar gibidir.

Kadınlar sadece mağdur oldukları için değil ataerkil toplum tarafından üretilen militarizme karşı oldukları için de savaşa karşıydılar. Milliyetçilik, militarizm ve ataerki birbirlerinden bağımsız olarak işlemez. İktidarı, egemenliği, baskıyı, boyun eğdirmeyi, hiyerarşiyi, yengi ve yenilgiyi hedefleyen erkek egemen sistem, kadın ve erkek arasındaki ezme ve ezilme ilişkisini diğer tüm ilişki biçimlerine de yayan bir şiddet ve iktidar biçimidir. Sıcak savaş dönemlerinde uygulanan erkek hâkimiyetindeki şiddet ordu tarafından kontrol edilir. Militarizm ise, ataerkil şiddeti yaygınlaştırıp güçlendirmenin yanı sıra, baskı, tektipleştirme, tam itaat, hoşgörüsüzlük gibi özelliklerin toplumda yaygınlaşmasını sağlar.

Ataerkil devrin başlangıcından beri kadınlar savaşın ganimetleri olarak görülmüştür. Çatışan taraflar ceza görmeyeceklerini bilerek çoğu kez kadınlara tecavüz etmekte, bazen de bir savaş ve terörizm taktiği olarak sistematik tecavüzü kullanmaktadırlar. Bu tip durumlarda kadına yönelik şiddet ve kadının insan haklarının ihlali, her yaştan kadının karşılaştığı bir davranıştır.

Savaşta bu denli mağdur olan kadınların barışın gerçekleştirilebilmesi için aktif ve eşit bir şekilde rol almaları gerekiyor. Ama elbette kadınların, barışın güvence altına alınması ve sürdürülmesinde eşit rol oynayacaklarsa, politik ve ekonomik açıdan güçlendirilmeleri, ayrıca karar alma mekanizmalarının her düzeyinde yeterli bir biçimde temsil edilmeleri gerekmektedir.

Başta Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1325 Sayılı Kararı olmak üzere pek çok uluslararası belgede bu gerekliliğe yer verilmektedir. Güvenlik Konseyi kararında kadınların çatışmaların önlenmesi, çözümlenmesi ve barışın tesisindeki önemli rollerine dikkat çekilerek "barış ve güvenliğin korunması çabalarına kadınların dahil edilmelerinin ve eşit katılımlarının önemi ve de çatışmaların önlenmesi ve çözümlenmesiyle ilgili kararların alınmasında rollerinin artırılması gerekliliği" vurgulanıyor.

Aynı belgede üye devletler, "çatışmaların önlenmesi, yürütülmesi ve çözümlenmesiyle ilgili ulusal, bölgesel ve uluslararası kurum ve mekanizmalarda kadınların her karar verme düzeyinde daha fazla temsil edilmelerini sağlamaya" teşvik ediliyor. Ayrıca bütün ilgili taraflar barış anlaşmalarının görüşülmesi ve uygulanması sırasında toplumsal cinsiyet bakış açısını benimsemeye davet ediliyor.

Üsküp Deklarasyonu olarak anılan, Avrupa Konseyi Kadın-Erkek Eşitliğini İzleme Komitesi'nin (CDEG) Düzenlediği "Demokratikleşme ve Barışın İnşasında Silahlı Çatışmaların Önlenmesinde Kadının Rolü" konulu 5. Avrupa Kadından Sorumlu Bakanlar Konferansı'nın Sonuç Belgesi'nde de çatışma önleme ve çözümünde, barış sürecini oluşturmada ve çatışma sonrası demokratik süreçlerin oluşumunda kadınların önemli rolüne dikkat çekilerek şu önerilere yer veriliyor:

Anlaşmazlık/çatışma durumundan önce ve sonra uluslararası insan haklarının uygulanmasına toplumsal cinsiyete duyarlı bir bakış açısıyla yaklaşılmasının gerekliliğini ve askeri çatışmanın kadın ve erkek üzerinde farklı bir etki bıraktığını vurgular,

Yerel, ulusal, uluslararası ve bölgesel düzeydeki tüm karar alma mekanizmalarında ve barış oluşturma sürecindeki pazarlıklar ve demokratikleşme süreci de dahil, çatışma çözümü, yürütülmesi ve önlenmesinde kadınların tam katılımı sağlanmalı,

Çatışma çözümü ve önlenmesinde, barış anlaşmaları, demokratikleşme de dahil, tüm faaliyetlere toplumsal cinsiyet perspektifi entegre edilmeli,

Ayrıca aynı belgede, eğitimde, resmi ve resmi olmayan tüm düzeylerde, toplumsal cinsiyet eşitliği ve barış kültürünü, insan haklarını ve çatışma çözüm ve önlenmesini desteklemeye çağrı yapılır ve hükümetlere, uluslararası kuruluşlara, sivil toplum örgütlerine ve medyaya bu konuda çalışma yapmaları önerilir.

Hükümetlere yönelik öneriler özetle şöyledir:

- a. Kadın ve erkeklerin siyasi yaşama eşit ve kişisel katılma hakkı artırılmalı ve gerekli tedbirler alınmalıdır,
- b. Yasalar çıkararak kadınların, siyasi ve sosyal yaşamda karar mekanizmalarında sayılarının artırılmasını sağlayıcı tedbirler alınmalıdır,
- c. Diplomatik hizmetlerde tüm düzeylere ulaşmak için kadınların eşit fırsatlara sahip olmalarını sağlayacak gerekli tedbirler alınmalıdır,
- ç. Uluslararası örgütlerde üst düzey karar mevkilerinde kadın sayısı artırılmalıdır,
- d. Barış sürecine katkı sağlayacak görüşmelerde, çatışma çözümü ve önlenmesindeki tüm aşamalarda kadınların yer alması sağlanmalıdır,
- e. Barış oluşturma sürecinde yer alan tüm araçların toplumsal cinsiyet perspektifine başvurularını sağlayıcı eğitimin verilmesi için gerekli tedbirler alınmalıdır,
- f. Yetimler, savaşta dul kalan kadınlar ve genç kızların ihtiyaçlarına özel olarak eğilinip, çatışma kurbanlarına yardım sağlanmalıdır,
- g. Çatışma sonrası, gerekli hayatta kalma eğitimleriyle kadın ve erkeklerin yaşadıkları travmaya son verecek toplumsal cinsiyete dayalı programlar kurulmalıdır.

Pekin Deklarasyonu'nda da savaş ve çatışma dönemlerinde kadınların mağduriyetleri üzerinde durularak barışı koruma ve önleyici diplomasi konularında, bunlarla bağlantılı faaliyetlerin ve barış için arabulucuk ve müzakerelerin her aşamasında politika oluşturan veya var olan politikaları etkileyebilen ulusal ve uluslararası kurumlarla kuruluşların bütün karar alma düzeylerinde kadınların eşit temsil edilmelerinin sağlanması gerekliliğine dikkat çekilmektedir. Yine Pekin Deklarasyonu'nda şu önerilere de yer verilmektedir:

Kadınlar bütün forumlarda, eylemlerde ve özellikle de karar alma süreçlerinde eşit olarak yer almalıdır.

Savcı, yargıç ve diğer görevlilere, silahlı çatışma durumlarında tecavüz, gebeliğe zorlama, ahlak dışı saldırılar ve terörizm dahil kadına yönelik şiddetin diğer türlerini kapsayan davalara bakarken, bu konulara ilişkin uygun mesleki eğitim vererek, yukarıda sözü edilen organların

cinsiyete ilişkin konuları gerektiği gibi ele alması sağlanmalı ve cinsiyete dayalı bakış açısı görevleriyle bütünleştirilmelidir.

Aşırı askeri harcamalar azaltılmalı ve silahlanma kontrol edilmelidir.

Askeri kaynakların ve bağlantılı endüstrilerin dönüştürülerek kalkınma ve barışçıl amaçlar için kullanılması konusu, uygun olduğunda ulusal güvenlik görüşmelerine dahil edilmelidir.

Kadına yönelik şiddet hareketinde bulunan, silahlı çatışma durumlarında uluslararası insan hakları hukukunu ve kadınların insan haklarını ihlal eden emniyet, güvenlik ve silahlı kuvvetler mensupları ve diğerleri soruşturulmalı ve cezalandırmak için harekete geçilmelidir.

Silahlı çatışmalarda, uluslararası insani hukuk yasalarına tam olarak uyulmalı ve tecavüz, gebeliğe zorlama ve ahlaksız saldırıların diğer türleri başta olmak üzere kadın ve çocukların şiddete karşı korunması için gereken bütün önlemler alınmalıdır.

Pekin Deklarasyonu, barış kültürünü yayma çabalarına kadınların katkısını artırmak için bir yandan çatışmaları şiddete dayalı olmayan yöntemlerle çözmeye, hoşgörü ve uzlaşmanın yerleştirilmesine özel önem veren eğitim programlarının oluşturulmasına dikkat çekerken öte yandan da silahlı çatışmaların, başta genç kadınlar ve kız çocukları olmak üzere kadınlar üzerindeki fiziksel, psikolojik, ekonomik ve sosyal etkilerine ilişkin araştırmalar yapılmasını ve bu araştırmalarda kadınların çalışmasının teşvik edilmesini de önermektedir.

Yerinden göç ettirilen kadınların yardım sağlayan kısa vadeli ve uzun vadeli projelerin ve programların planlama, düzenleme, uygulama, izleme ve değerlendirmesine tam olarak katılmalarını güvence altına alacak adımlar atmak, mülteci ve yerinden edilmiş kadınlarla kız çocuklarının sunulan hizmetlere doğrudan ulaşabilmesini sağlamak, rehabilitasyon programları dahil, güvenliklerini ve fiziksel bütünlüklerini koruyacak adımlar atmak, mülteci veya yer değiştirmiş kadınları şiddetten koruyacak etkili önlemler almak, tarafsızlığa dikkat ederek bu türden şiddet hareketlerini soruşturmak ve sorumlularını adalete teslim etmek, yerinden edilmiş kadınların güvenlik ve bütünlük içinde, isteyerek kendi ülkelerine dönme haklarını ve geri dönüşlerinden sonra korunma haklarını garanti altına alacak bütün gerekli adımları atmak, kadının insan haklarına ilişkin toplumsal bilinci artırmak ve uygun olduğunda, silahlı çatışma bölgelerinde ve mültecilerin bulunduğu bölgelerde görev yapan ordu ve emniyet mensuplarına, insan haklarına ilişkin eğitim vermek de aynı deklarasyonun önerileri arasında yer almaktadır.

Savaşa karşı kadınların mücadele deneyimleri oldukça zengindir. Kıbrıslı Türk ve Rum kadınlar, oluşturdukları "Kadınların Barış İçin Sivil Girişimi" ile şovenizmden, militarizmden, kin ve nefretten arınmış bir adada yaşamak istediklerini belirterek her iki tarafa da "Artık yeter! Anlaşın! Çözün! İmzalayın!" dediler.

Yine Kıbrıs'ta, Türk ve Rum kadınların üye olduğu "Hands across the divide" (sınırın ötesine uzanan eller) iki toplumlu kadın grubu oluşturuldu. Yüz yüze görüşmelerde, ortak projeler geliştirdiler.

Siyahlı Kadınlar, Sırbistan'da, İsrail'de ve pek çok ülkede barış için çaba harcadılar. İsraili ve Filistinli kadınlar birlikte barış meşaleleri yakarak iki tarafa da çözüm için çağrı yaptılar.

Benzer etkinlikler Türkiye’de de yapıldı. Çatışmaların en yoğun olduğu 92-93 yıllarından itibaren kadınlar barış için mücadele ettiler. İstanbul’da gerçekleşen, bölgedeki ve İstanbul’daki bütün kadınların deneyimlerinin paylaşıldığı barış toplantıları, Barış Trenleri, Silopi’de yapılan barış çağrıları, Barış İçin Sürekli Kadın Platformu, Diyarbakır, Batman ve İstanbul’da yapılan kadın buluşmaları, Barış Masası, Barış Mendili gibi etkinliklerde Türk, Kürt, Ermeni, Rum, Laz vb. kadınlar, çatışmaların durması ve barış kültürünün geliştirilmesi talebini yükseltti. Özellikle Kürt ve Türk kadınların çeşitli karşılaşmaları, acıların ortaklığını ortaya çıkardı. Örneğin, İstanbul Kadın Buluşması sırasında Adapazarı’ndan gelen depremde yakınlarını yitiren kadınlar Diyarbakır ve Batman’dan gelen barış anneleri ile “Onlar terörist!” diyerek önce aynı arabaya bile binmek istemediler. İki gün süren beraberlikten sonra yapılan forumda ise Adapazarlı bir kadın “Sizinde Kürtçe konuşmak istiyorum. Çünkü anladım ki acılarımız aynı. Biz doğal felakette yitirdik yakınlarımızı, siz de insanlar tarafından yaratılan felakette” diye konuştu.

Ancak bu çalışmalar belli bir grup kadının katılımıyla yapıldı. Barış için taban örgütlenmesinde yeterince başarılı olunamadı. Kadın buluşmalarının tekrarı ve çeşitli kentlerde gerçekleşmesi ön yargıların yıkılması, kadın taleplerinin ortaklığının farkındalığının yaratılması için bugün de büyük önem taşımaktadır.

Şimdi önümüze yeni bir fırsat çıktı. Yeni bir anayasa yapılması gündemde. Kadınlar anayasa çalışmalarına aktif olarak katılmalıdır. Sadece kadın taleplerini içeren konularda değil, anayasanın tümüne barış kültürünün damgasının vurması için çaba göstermelidir. Hazırlanan taslağı toplumsal cinsiyet perspektifiyle bir bütün olarak inceleyip militarizmden, şiddet kültüründen, erkek egemen anlayıştan arınmış bir anayasa için kadın bakış açısıyla yeni bir anayasa hazırlanması için çaba gösterilmelidir. Kadınların siyasete aktif olarak katılmasının önündeki engelleri kaldıracak maddeler anayasada mutlaka yer almalıdır.

Anayasanın gerekçesinde, Türkiye Cumhuriyeti’nin insan haklarına saygılı, eşitlikçi, çoğulcu, katılımcı ve özgürlükçü bir demokrasi ve sosyal adalet ilkelerine bağlı bir hukuk devleti; sivil toplum olduğu vurgulanmalıdır. Her türlü ayrımcılığa, ırkçılığa, şiddete ve savaşa karşı olunduğu, toplumsal barış ve uzlaşmaya dayalı olunacağına altı çizilmelidir.

Herkesin dil, ırk, renk, cinsiyet, cinsel yönelim, siyasal düşünce, felsefe, inanç, din, mezhep, medeni hal, yaş ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşit olduğu vurgulanmalıdır. Kadın ve erkeğin eşit haklara sahip olması esaslı anayasada mutlaka yer almalıdır. Devletin, kadınların ve erkeklerin sadece yasalarda değil, fiili olarak da eşit haklara sahip olması için hayatın tüm alanlarında gerçek bir fırsat ve uygulama eşitliği yaratılması için pozitif ayrımcılık yapması, seçim ve atamayla oluşan tüm organlarda kadınların %50 oranında eşit temsilini, en azından hiçbir cinsin %40’ın altında temsil edilmemesini sağlamak üzere kota dahil hukuksal ve kurumsal olarak gereken tüm önlemleri alması gibi maddeler anayasada bulunmalıdır.

Kürt kadınlarının kavga eden erkekleri ayırmak için güzel bir geleneği vardır. Kadınlar kavga eden erkeklerin arasına girerek başlarındaki beyaz yemeniyi yere atarlar ve kavga sona erer. Ben bir gün Kürt, Türk, Laz, Ermeni, Çerkes, Rum bütün kadınların, çatışmaların durdurulması için yemenilerini yere atacağına inanıyorum ve bu inançla hepinizi saygı ile selamlıyorum.

ÜÇÜNCÜ OTURUM TARTIŞMA BÖLÜMÜ

Soru: Kadınlar birbirleri ile yaşadıkları hiyerarşi ve iktidar mücadelesini nasıl aşacak?

Nebahat Akkoç: Kadınlar hakikaten diyalog kurmayı becerebilirler. Eğer müdahale eden olmazsa kadınlar bir şekilde buluşabilirler ama her taraftan müdahale ediliyor. Bunu bir olayla anlatayım. Ben bugün ilk defa konuşacağım ya, hakikaten [...] böyle tetikteyim. Ne olacak, biri bir şey yapacak mı, hâlâ benim konuşma ihtimalim var mı, yoksa biri baskı yapar mı? Bir şey duymadım, duymadım, "Allah Allah hakikaten bir şey değişiyor" filan derken duydum. Biri demiş ki, "Neden diğer kadın kuruluşları yok da KA-MER var?" Biri bunu demiş ve bunu söyleyen bir erkek. Yani ben isterim ki, diğer kadın kuruluşlarıyla birlikte bir çalışma yapayım, ben onlarla oluşturduğum bir metni okuyayım burada. Sana ne? Çünkü bölmeye çalışıyorsun, [...] kadınların gücünden korktukları için bölmeye çalışıyorlar. Neyse, gücü yetmemiş ve sizlerle böyle sohbet etmek çok hoş oldu.

Bir katılımcı: Kadınlar barış için çok çaba gösteriyorlar, hiyerarşiyi ve iktidarı reddediyorlar. Bunun kadınların doğasından gelen bir şey olduğunu çok da iddia etmek mümkün değil. Yani toplumsal cinsiyet açısından baktığımızda elbette ki bu egemen ideolojinin altında olan kadınlar olduğunu bilmek gerekiyor. Yoksa Condoleezza Rice'ı, Tansu Çiller'i nasıl izah ederdik? Yani mesele sadece kadın olmak değil, kadın bakış açısıyla, kadın bilinciyle dünyayı yorumlamak. Yoksa arkadaşın söz ettiği şeyler olabiliyor. Hiçbirimiz o kadar saf ve masum değiliz ne yazık ki.

Pinar Selek: Bir cümle ekleyeceğim. Kadınların kurtuluşu, bir şeyden kurtulmak, sadece dış bir şeyden kurtulmak değil. Özgürleşmek de böyle bir şey zaten. Kendi kendini sorgulamak, sürekli olarak değiştirme, dönüştürme gibi bir şey. Dolayısıyla feminizm aynı zamanda kadının değişim ve kendini sorgulama mücadelesidir.

Adriana Zacharijević: "Feminist doğulmaz, feminist olunur" diye bir slogan olduğunu da belirtmek istedim. Aynı şekilde pasifist doğulmaz ama pasifist olunabilir. Bu da bize Simone de Beauvoir'in bildiğiniz sözünü çağrıştırıyor: "Kadınlar kadın olarak doğmazlar, fakat yaşlanma ve hayat onları kadın haline getirir." Bu açıdan, kadınlar aynı doğada değildir, çünkü hepimiz kadınız ama hepimiz arkadaş değiliz, feminist değiliz. Fakat diğer taraftan, bilinçlenme artıyor ve bu, Pinar'ın söylediği gibi, yalnız feminizm bilincinin gelişmesi değil, bu aynı zamanda neyin şiddet olduğu, kadınlarla erkekler arasında, kadınlarla kadınlar arasında, erkeklerle erkekler arasında, vb. nelerin kötü bir ilişki olduğu konusunda kendi görüşlerinizi oluşturmanız ve fikir sahibi olmanız. Zihinlerin ufkunun genişlemesi sizi bu hale getirecektir. Feminist ve pasifist olarak doğulmaz, sonradan olunur.

Soru: Kadın sorunları, yani feminizm üzerine konuştuk ama hepimiz biliyoruz, bu bir kadın sorunu değil, bir kadın ve erkek sorunu. Erkek rolünü tartışmak gerektiğini düşünüyorum. Özellikle bizim daha önce konuştuğumuz itaat etmek... Özellikle savaş sırasında duyguları bu kadar bir kenara bırakmak... Çünkü yoksa insanları öldürmekte zorlanıyorsun. Bunu sorgulamaya yönelik böyle bir süreç başladı mı? Ya da tam tersine, size mesela erkekler geldi, "Biz sa-

dece kadın-erkek ilişkileri üzerine değil, erkek rolü üzerine de konuşmak istiyoruz” [dediler mi?]

Pınar Selek: Konuşurken kadın sorunu diye ifade etmedim zaten, cinsiyet ilişkileri dedim. Yeni bitirdiğim bir çalışma için tüm Türkiye’de askerlik yapan erkeklerle görüştük. Askerlikte bir erkeğin, toplum tarafından nasıl adam edildiğini anlatıyor. Sünnet, şu, bu bir sürü aşama var ama askerliğin burada nasıl bir süreç olduğunu anlatıyor. Yasin Hayal şöyle yapmıştı ya, “Akıllı ol, akıllı ol!” diye televizyonda. Onu kendime alındım. Çok alıştık biz kadınlar bu “Akıllı ol!” söylemine. Yasin Hayal’i anlamaya çalıştım, onun üzerine bir şeyler okudum, ona büyüteç tutmaya çalıştım. Ve onda bütün o bastırılmışlıkları, bütün kompleksleri [keşfettim]. Yani nefret edemedim ondan. Çok korkunç bir duyguydu aslında yaşadığım ama, onu anlamaya çalıştım ve dedim ki, bir sürü Yasin Hayal’ler, bir sürü Ogün Samast’lar var ve gerçekten erkeklik nasıl bir kışkırtma, nasıl bir tokat, nasıl bir kompleks içerisinde oluyor ve böyle yaparak militarizm, savaş, bütün iktidar sistemleri kadını da erkeği de farklı farklı biçimlerde konumlayarak aslında bir şekilde alet ediyor. Dolayısıyla feminizm sadece kadınlarla ilgilenmez; kadınların yaşadığı ezilmişlik, eşitlik meselesi değildir. Cinsiyet rejiminin kadını da, erkeği de ne hale getirdiğini, nasıl kadınlaştırdığını, nasıl erkekleştirdiğini anlatır. Militarizm, feminizm hepsi erkeklerle ilgili de bir meseledir.

Nebahat Akkoç: Biz Diyarbakır’da erkeklerle grup çalışması yapıyoruz, erkekliği sorguluyoruz. Kadınlarla yapıp kadını sorguladığımız çalışmanın bir benzerini erkeklerle yapıyoruz. Bugüne kadar üç grup yaptık, otuz erkek oldu. Yakında böyle KA-MER’in kadın çalışması gibi yaygın bir örgütlenme sürprizi de yapabilirler.

Soru: Çok dinamik ve çok kararlı görünüyorlar. Biraz feminizm hakkında ne düşündüğümü söylemek istiyorum. Feminizm iyi bir şeydir, kötü bir şeydir buna girmeyeceğim, yalnızca herkes kabul eder ki, bir ideolojidir. İdeoloji benim için motorlu ya da motorsuz bir araç olabilir. Herkesin kendi aracını seçme hakkı herkesin aynı otobana çıkma şansı da olmalı. Ama bir ideolojiyi gözlük gibi kullanmayı ben sakıncalı buluyorum. Herhangi bir problemi aşmada, herhangi bir ideolojinin tek çözüm olduğunu iddia eder gibi anlamlara gelecek ifadeleri de dışlayıcı buluyorum. Yani bir problemi aşmada her kesimin katılımının şart [olması], ortaya konması ve sağlanması çok önemli. Bu açıdan zaten, hem bir erkekten feminist olmasını beklemiyorsunuz—ya da pratik olarak mümkün mü bilmiyorum—feminizmden bahsederken zaten toplumun yarısını dışlıyorsunuz. O dışladığınız yarıysanız, size zarar veren kişiler de vardır ama zarar vermeyen kişiler de vardır. Yani bir kooperasyon söz konusu olduğunda o grubun da emeğini kaçırmış oluyorsunuz.

Sayın Akkoç’a ufak bir sorum var. Size gelen problemlili insanlar —bu bölgedekilerden bahsediyorsak— Kürt kadınları. Bir de bunun dışında savaşın söz konusu olmadığı yerlerden kadınların da problemi olmalı. Ya da kadın-erkek problemi herhalde Havva ile Âdem’den beri başlayan bir süreç olabilir. Karşılaştırabilir misiniz, yani Kürt kadınların yaşadığı sorunlarla, Kürt olmayan, Türkiye’nin başka bölgelerindeki kadınların sorunları arasında bir farklılık var mı?

Nebahat Akkoç: Şiddet çok evrensel bir problem ve dünyanın her yerinde yaşanıyor. Dünyanın batısından bakıldığı zaman, sanki Ortadoğu’nun sorunuymuş gibi görülüyor, Türkiye’nin batısından bakıldığı zaman da sanki Güneydoğu’nun ve hatta sanki tek Kürt kadınlarının sorunu-

muş gibi görünüyor ama aslında öyle değil. Bu yine sorunu küçültmek, boğmak isteyenlerin marifeti. Aslında dünyanın her yerinde kadınlar şiddet yaşıyorlar, cinsiyetçiliği çözebilmiş bir rejim henüz yeryüzünde yok. Fakat bizim bölgemizde, Ortadoğu'da hakikaten şiddet sayısal olarak ve niteliksel olarak daha fazla yaşanıyor. Sadece bu fark var. Yani sayı olarak daha fazla yaşıyoruz, artırıcı sebepler var. Yoksa cinsiyetçilik dünyanın problemi aslında. Artırıcı sebepler neler? İşte bu savaş, çatışma, göç, yoksulluk, eğitimsizlik, bunlar hep şiddetin dozu nu artıran sebepler oluyor.

Soru: Nebahat Hanım konuşmasında yoğunlukla aile içinde şiddet üzerinde [durdu]. Şiddet sadece aile içerisinde doğan bir şey midir? Çünkü anlatırken aile içinde doğuyor dendi. Bu konuda sistematik devlet şiddetini ya da yasalarla oluşturulan şiddetle aile içerisindeki şiddeti nasıl değerlendirdiğini sormak istiyorum.

Nebahat Akkoç: Ben şiddetin en fazla alışıldığı, normalleştiği, kanıksandığı yer olarak aileyi görüyorum. Çünkü hepimiz böyle bir yöntemle, böyle bir dille, disiplin üzerine kurulu bir yöntemle büyüdük. [Şiddet aile içinde] normalleşiyor. Çocuğa vurmak çok normal. "Bak yapma öldürürüm," "Gidersen döverim," "Sakin çıkma ha!" filan gibi, günlük hayatın içinde hep duyduğumuz... Şiddet normalleşiyor aile içinde ama şiddeti bir bütün olarak değerlendiriyoruz. Şiddetin farklı uygulanış şekilleri arasındaki geçişleri de görüyoruz. Siz şiddet içinde büyümemiş, şiddeti bu kadar kanıksamamış, bu kadar normalleştirmemiş birine görevi ne olursa olsun işkence yaptıramazsınız diye düşünüyorum. Yani görevini [şiddete] çok alıştığı için, çok daha iyi yerine getiriyor. Oradan gene kökünü kazıyabiliriz diye düşündüm. Yoksa şiddeti sadece aile içinde diye tarif etmiyorum.

Soru: Açıksacı Türkiye'nin genelinde, biraz daha Kürt kadınında, son yıllarda alıştığımız iki net kategorik ayırım vardır. Bunu bugün değerli katılımcıların sözlerinde de yeniden satır aralarında fark ettim. Kürt kadını, klişe ifadelerle gelenekler altında ezilmiş, kimliği, varlığı sorunlu, eğitimsiz, folklorik olarak nitelendiriliyor. Bunun karşısında konumlandırılan diğer bir kadın imgesi de eğitilmiş, modernist ama kendi geleneklerini reddetmek zorunda kalan bir kadın, iki farklı kategori. Aslında sormak istediğim şey tam burada başlıyor. Sorum özellikle Nebahat Hanım'a. Kadın örgütlerinin Türkiye'de, daha lokal anlamda ise Diyarbakır'daki çalışmaları gerçekten takdire değer. Burada benim eleştirdiğim nokta, bu kadınları ailelerine kazandırma çabasını hiç göremememiz. Daha çok yeni çatılar altında yeni iktidar odakları yaratma ve bu iktidarlarda kadınları var etme çabası söz konusu. Bu çerçevede, yani önce aileyi rehabilite ederek topluma, kadını rehabilite ederek aileye entegre etme, aileye kazandırma bir ölçüde dışlanmış. Daha çok "Ailelerinizden kaçın, bize sığının" yaklaşımı bence Güneydoğu'da, özellikle de Diyarbakır'da çok ciddi handikaplara neden oluyor. Bu çerçevede olmak üzere ailelerle yaşanan o iletişimde çocuklar, en büyük handikap diye düşünüyorum.

Filiz Koçali: Bu masada konuşan bizler, senin söylediğin gibi kategorize etmeye itirazı olan kadınlarız. Biz Kürt kadınlarını öyle kategorize etmiyoruz ve burada da buna benzer bir cümle edildiğini hiç hatırlamıyorum. Sanıyorum yanlış anladın.

Nebahat Akkoç: Kadınlara "Kaçın evden bize gelin" demiyoruz. Diyemiyoruz, çünkü sığınma evi yok. Olsa belki daha cesur davranacağız. Bu bölgenin tümünde bir tane [sığınma evi] var,

bir de yeni bir tane daha açılıyor. Biz kadını güçlendirmeye çalışıyoruz. Eğer kadın kendisine kalkan eli tutup indirecek gücü bulursa, kendi hayatını yeniden kurabilir. Şöyle bir davranış içinde değiliz açıkçası, "Aile, ne olur o kadındır, yapmış, affet sen onu" filan [demiyoruz]... Zihniyet değişikliği sağlamak da çok uzun soluklu bir iş, yani bir günden iki güne gerçekleşen bir şey değil. Ama siz mutlaka bir örnek üzerinden konuşuyorsunuzdur, bir şey biliyorsunuzdur. Bizim raporlarımızda hep şu tarif edilir. Hiçbir zaman kendi başımıza hareket etmeyiz, kadın ne istiyorsa ona göre davranırız. "Ben aileme gideceğim, benim ailem elli kişilik ama içinde bir tane destek var, onun üzerinden çalışırsanız ben tekrar belki kendi doğal çevremde yaşamaya devam edebilirim" diyorsa, o bir kişiyle biz kuyu kazar gibi çalışıyoruz. Eğer kadın, ha "Ben güvencedeyim şimdi, beni gönderin" derse göndeririz, "Gönderin" demezse hakikaten kimse bulamaz onu. [...] "Beni tutun, dövecekler beni evde, korkuyorum, eve göndermeyin" diyen biri karşınıza çıksa bence siz de tutarsınız, böyle bakmak lazım meseleye.

Soru: Pınar Hanım'a bir soru sormak istiyorum. Gerçekten feminist dünya görüşünü hep anlamaya gayret ettim ama doğam herhalde yeterince elvermiyor, hep belli bir sınırdı kaldım. Sunuşunuzdan bu ideolojik, kültürel sistemi erkek doğasıyla çok bağlantılı bir sistem gibi algıladım. Yanlışsa lütfen düzeltin. Çünkü mesela savaşa yönelik feminist tavır son derece değerli bir tavır. Haklı haksız savaş ayrımı yapmaması, daha doğrusu bireysel ve toplumsal şiddeti ön koşulsuz dışlaması [son derece değerli]. Ama "Erkek farklı bir ihtiyaç geliştirdiğinde yine silaha sarılabilir" dediniz. Şimdi birinci sorum şu, gerçekten bu sistem erkeğin doğasına, doğal özelliklerine bağlı gelişen bir sistem olarak mı algılanıyor sizin tarafınızdan? Öyle algılanmadığını umut ediyorum. İkincisi, "Kadının kurtuluşu feminist dünya görüşüyle alakalı" dediniz. Peki burada erkeğin kurtuluşu öngörülüyor mu? Üçüncü soru da, feminist dünya görüşünün öngördüğü dünyada erkekler ne tür özelliklere sahip olacaklar? Teşekkür ederim.

Pınar Sele: Feminizm, toplumsal cinsiyet rejimini konu eder, yani kadın olmak ve erkek olmak. Bunlar toplumsal cinsiyetlerdir. Toplum tarafından, toplumsal iktidar ilişkileri içerisinde şekillenirler ve doğar doğmaz biz bunları öğreniriz. Konuşmamın içinde bahsettim; bunun biyolojiyle, özle, şunla bunla alakası yok, kadın olmak ve erkek olmak toplumsal konumlardır ve bu değişik kültürlerde, değişik toplumsal yapılarda farklı farklıdır. Bazı yerde erkek olmak hızlı yüzmektir, bazı yerde iyi matematik bilmektir, çok parası olmaktır, iyi araba kullanmaktır, bazı yerde iyi dövüşmektir, anlamlar da değişir—ya da kadın olmakla ilgili. Dolayısıyla da kadınların kurtuluş mücadelesidir, kurtuluş perspektifidir feminizm. Ama kadınlar kendi deneyimlerinden yola çıkarak—ve tüm toplum için aslında önemli—bir yöntem de geliştirirler, yani tek başına bir ideoloji değil ama bir yöntem, bir arayış da geliştirirler, bir etik de geliştirirler burada. Dolayısıyla da egemenlikten kurtulmak aslında çok önemli bir yükten de kurtulmak anlamına gelir, erkeklerin de bu anlamda sorgulamaya, kendilerini sorgulamaya, ya da hayatı sorgulamaya, ilişkilerini sorgulamaya ihtiyacı var diye düşünüyorum.

Soru: Sorum Filiz Koçali'ye. Silahlı kadın örgütünden bahsettiniz ve dünyada ilk diyerek bu toplarlardan bahsettiniz ve olumlu da baktınız. Kadınların militarize olmasını savunuyor musunuz?

Filiz Koçali: Bir nesnellikten söz ettim. Yani "Şunu savunuyorum, bunu savunmuyorum" deme durumunda değilim. Böyle bir nesnellik var, genel olarak çatışmalarla ilgili sonuçlar açıkla-

nırken, kadınların daha edilgen bir konumda savaşa hiç katılmadıkları filan söyleniyor. Dolayısıyla bu nesnellik var, evet bir silahlı kadın örgütü var, dünyanın en büyük illegal kadın örgütü bu, bu nesnelliği görerek konuşmak lazım dedim.

Bir Katılımcı: Biraz geriye gitmek istiyorum, birkaç yıl öncesine. Bundan dört beş yıl önce, bir Bingöl eylemi yapılmıştı. Kadınlar, savaş ve eylemden çok kısaca bahsetmek istiyorum. Aslında çok net mesajı olan, her iki tarafa da net bir şekilde silah kırdıran, bir diyalog masası oluşturmuş, geçmişle yüzleşmeyi masaya koyan bir eylemdi. Fakat eylemi kadınlar başlatmıştı, ya da bu düşünce, bu fikir kadınlardan çıkmıştı, daha sonra karma örgütlerden erkeklere de çağrı yapılmıştı. Bu eylem bence bugün hâlâ geçerli, kadın-erkek yapılabilecek bir eylem. Çok net bir mesajı olan bir eylemdi çünkü. Fakat bu topraklarda (belki Avrupa’da bu kadar net değil) kadınların oluşturduğu eylemler bir şekilde erkekler tarafından cinsiyetçi bir şekilde reddediliyor, kadın eylemi diye dışlanıyor. Hiçbir şekilde tam manasıyla desteklenmiyor ya da basında çarpıtılıyor. Böyle bir handikapımız var. İkinci handikapımız da kadınlar arasındaki o değişik feminizmlerimizle bir türlü bir araya gelemememiz. Kimisi sınıf cinsiyet çelişkisi temelinde, kimisi sınıf çelişkisi temelinde, kimisi militarizmi reddediyor, kimisi “Ben militaristim” diyor. Kadınlar olarak birleşiyoruz, birleşebildiğimiz noktada da erkekler tarafından cinsiyetçi bir şekilde o eylemlerimiz özümsemiyor ve dışlanıyor.

Soru: Sizler, kadın olarak söylemediniz ama ben erkek olarak daha rahat söyleyebilirim belki. Bundan birkaç soru öncesinde erkeklerin doğal olarak saldırgan olup olmadıklarına ilişkin—tam bu şekilde değildi ama—bir soru geldi. Ben bu sorunun cevabının evet olduğunu düşünüyorum. Bu hormonlarla ilgili bir olay gibi gözüküyor, doğa araştırmaları da böyle gösteriyor. Geçenlerde National Geographic Wild kanalında oynadı, daha önce de oynamıştı başka benzer kanalda. İnsana en benzer hayvan olarak şempanzeler, kendi bölgelerine girmiş olan erkek bir şempanzeyi kovalıyorlar. Hayvanlar aleminde, hep erkekler yapar bunu. Erkekler kovalar, fakat bunun hayvanlar âleminde görülen fotoğrafı şudur: Yanlışlıkla veya bilerek, o klanın, hayvan klanının bölgesine girmiş olan erkek kaçır, ötekiler kovalar, bölge dışına kaçtığı zaman peşini bırakırlar. Halbuki şempanzeler, onu bir biçimde yakalıyorlar ve üzerinde tepinerek öldürüyorlar ve erkeklik organını koparıyorlar. Bu nedenle erkeklerin kadınlara oranla şiddete daha eğilimli olup olmadığı sorusunun [yanıtı] bence evet. Bunun sebebi de herhalde ki hormonlar.

İkinci söyleyeceğim şey kadınlara, özellikle bazı feministlere çok fazla arka çıkmayabilir. Biz İnsan Hakları Danışma Kurulu’nda iken, kendisinin sivil toplum kuruluşu olduğunu ilan eden bir dernek sonradan üye oldu. Bu derneğin başkanı, İnsan Hakları Raporu’nun yırtılmasında çok aktif rol aldığı gibi geçenlerde bizim beraat etmemizi ortadan kaldıran, bozan Yargıtay kararını büyük bir heyecanla alkışlayan dört dernekten birinin de genel başkanı. Derneğin adı, Türk Dünyası İnsan Hakları Derneği. Şimdi bunun üzerine yorum falan yapmayacağım, ne kadar insan haklarıyla uyuşup uyuşmayacağı konusunda herkesin çok sağlam bir fikir sahibi olduğunu görüyorum. Fakat bazı feministler de kadının insan haklarından bahsediyorlar. Bunun ne kadar doğru olduğundan çok çok kuşkuluyum. Kadının insan hakları olmaz, kadının hakları olur. Bir de insan hakları olur.

Pınar Selek: Yapmayın gerçekten; siz şiddetten kurtulabilirsiniz, ben buna inanıyorum. Şiddet erkeklerin gerçekten kaderi değil. Hayvanlarla ilgili bir sürü araştırma yapılıyor, "Dişi aslan daha saldırgan" gibi şeylere başlarsak, gerçekten zorlanırsınız. Tabii ki her şeyin hayata etkisi var, yani doğum olayının vs. Ama sorun şiddetse eğer, iktidarsa daha doğrusu, ilişkilerdeki iktidar ve şiddetse, bu toplumsal bir durumdur ve toplumsal olarak üretilir diye düşünüyorum.

Kadının insan hakları konusunda: İnsan hakları çok önemli bir kavram, fakat "insan" dediğimiz terim, çok genel bir terim. Yani bu "insan" nedir, kadın mı, eşcinsel mi, siyah mı, beyaz mı? Özellikle mücadelenin belli bir aşamasında çeşitli vurgulara ihtiyaç var. İnsan haklarının, "insan hakları" kavramının oluşum süreci çok feminist perspektiflerde de gelişemediği için, bunu dönüştürmek için "kadının insan hakkı"na ihtiyaç var. Ya kadın hakları, ya insan hakları diyorsun. Hayır, biz insan hakları perspektifini kabul ederek bununla kadın haklarını da birleştirmek istiyoruz. Bu yüzden de bu mücadele bu isimle veriliyor.

**DÖRDÜNCÜ OTURUM
ULUSLARARASI
AKTÖRLERİN ROLÜ VE
İHTİLAF ÇÖZÜMÜNE
YÖNELİK ULUSLARARASI
MEKANİZMALAR**

GÜNÜMÜZE KADAR KÜRTLERİN ULUSLARARASI SAHNEYE ÇIKIŞLARI VE ABD'YLE İLİŞKİLERİ

Baskın ORAN

KÜRTLERİN ULUSLARARASI HUKUK BELGELERİNE GEÇİŞİ

Sevr Barış Antlaşması

Kürtlerin bir uluslararası hukuk belgesine ilk geçişi 1920'de, Sevr Barış Antlaşması'yla vuku buldu.

O sırada dönemin hegemon devleti (tüm dünyaya söz geçiren devleti) İngiltere idi. İngiltere'nin esas amacı, Kuzey Irak'taki Musul ve Kerkük petrolerini ele geçirmektir. Bunun için o bölgeyi (Irak Kürdistanı'nı) kapsayan Irak üzerinde manda yönetimi kurdu. Fakat kuzeyde kalan Türkiye Kürdistanı bölgesini ilerideki gelişmelere göre biçimlendirmek için farklı bir statüye koydu. Bu statü, Sevr'in özellikle 62. ve 64. maddelerinde anlatımını bulur:

Md. 62: Fırat'ın doğusunda, ileride saptanacak Ermenistan'ın güney sınırının güneyinde ve (...) Suriye ve Irak ile Türkiye sınırının kuzeyinde, Kürtlerin sayıca üstün bulunduğu bölgelerin yerel özerkliğini, işbu Antlaşmanın yürürlüğe konulmasından başlayarak altı ay içinde (...) üç üyeden [İngiliz, Fransız, İtalyan] oluşan bir Komisyon hazırlayacaktır (...)¹

Yani, Kürdistan bağımsız değil ama "özerk" olacak. Bunun kaderini de büyük devletler ve özellikle de İngiltere elinde tutuyor. Diğer yandan, bir husus daha var: Büyük Ermenistan sınırı daha çizilmemiş. Bu çok önemli, çünkü bu durum Kürtlerin Kurtuluş Savaşı'na büyük bir istekle katılmalarının başlıca nedeni: Bu sınır ne kadar güneye inerse Kürtlere o kadar zarar; izin vermemek lazım.

Md. 64: İşbu Antlaşmanın yürürlüğe konuşundan bir yıl sonra, 62. maddede belirtilen bölgelerdeki Kürtler, bu bölgelerdeki nüfusun çoğunluğunun Türkiye'den bağımsız olmak istediklerini kanıtlayarak Milletler Cemiyetine başvururlarsa ve Konsey de bu nüfusun bu bağımsızlığa yetenekli olduğu görüşüne varırsa ve bu bağımsızlığı tanımayı Türkiye'ye salık verirse, Türkiye, bu tavsiyeye uymayı ve bu bölge üzerindeki bütün haklarından ve sıfatlarından vazgeçmeyi şimdiden yükümlenir. (...)

Yani, Türkiye Kürdistanı yakın bir gelecekte bağımsız da olabilecek. Çünkü orası Güney Kürdistan gibi değil. Dağlık oluşu yüzünden petrol sadece küçük cepler halinde bulunuyor; ekonomik değil ve bu yüzden de İngiltere'yi şimdilik ilgilendirmiyor. Üstelik, oraya yine bu dağlık arazi yüzünden hâkim olmak zor. Yine de durumu elden bırakmıyor ve bütün olayı tamamen hâkim olduğu Milletler Cemiyeti'nin eline veriyor.

1 Sevr Antlaşması hükümleri şu kaynaktan alınmıştır: Seha L. Meray ve Osman Olcay, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri: Mondros Bırakışması, Sevr Andlaşması, İlgili Belgeler* (Ankara: Ankara Üniversitesi, 1977).

Madde şöyle son buluyor:

Bu vazgeçme gerçekleşirse ve gerçekleşeceği zaman, Kürdistan'ın şimdiye dek Musul İlinde kalmış kesiminde [İngiliz mandası altında] oturan Kürtlerin, bu bağımsız Kürt Devletine kendi istekleriyle katılmalarına, Başlıca Müttefik Devletlerce [İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya] hiçbir karşı çıkışta bulunulmayacaktır.

Bu da şu demek: Yarın öbür gün Kuzey Kürdistan'da da petrol çıkarsa, "Kürtleri birleştirmek" formülünü uygulayarak İngiltere oraya da hâkim olmalı. Ama bağımsız bir devletin (Kuzey) manda bir bölgenin (Güney) egemenliğine girmesi mümkün olamayacağına göre, Güney Kürdistan Kuzey'e katılmalı. Bu son paragraf, bunu şimdiden garanti altına almaya çalışıyor. Çünkü özellikle Fransa, savaş sırasındaki gizli anlaşmaları ihlal ettiği için İngiltere'ye çok kızgın. Böyle bir katılıma ileride engel olabilir. İngiltere bunu önlemeyi amaçlıyor.

Özet olarak, Kürtlerin kaderi büyük devletlerin iki dudağının arasında ve Kürtler onların küçük-büyük hesapları içinde sadece bir figüran.

Güvenlik Konseyi Kararı No. 688

Kürtler, 2 Ağustos 1990'da Saddam'ın Kuveyt'i işgal etmesi üzerine 17 Ocak 1991'de başlayan Körfez Savaşı'ndan sonra ikinci defa bir uluslararası hukuk belgesine geçti. Söz konusu belge Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 688 Sayılı Kararı'dır. Burada "Kürt" kelimesi üç defa geçiyor ve şöyle deniyordu:

Güvenlik Konseyi, Genel Sekreter'in, Irak'ta gerekirse bölgeye tekrar heyet gönderme temelinde; Irak yetkilileri tarafından her türlü baskıya maruz bırakılan Irak sivil halkının ve özellikle Kürt halkının dramıyla ilgili insancıl çabalarını devam ettirmesini talep eder.²

Bu defa Kürtler gerçekten uluslararası hukuk sahnesine girmişlerdir.

KÜRTLER VE ABD³

Bu ilişki, bugüne kadarki biçimiyle, hep Kürtlerin ABD tarafından kullanılıp bir kenara bırakılması şeklinde cereyan etmiştir.

ABD'nin Irak Kürtleriyle ilgilenişi 1918 Wilson İlkeleri'ne kadar uzanır. 1919 yılında Başkan Wilson, "On Dört Madde"de ileri sürdüğü milliyetler ilkesinin (yani, sınırların milliyetlerle çakışmasının) Ortadoğu halkları tarafından nasıl karşılanacağını öğrenmek için bölgeye Ohio'daki bir üniversitenin rektörü olan Henry King ile Chicago'lu işadamı Charles Crane'den oluşan bir King-Crane Komisyonu gönderdi. Komisyon Kürtlerle de görüştü. Fakat buradan hiçbir sonuç çıkmadı.

2 Resolutions of the United Nations Security Council and Statement by its President Concerning the Situation between Iraq and Kuwait, DPI/1104/Rev. 4 Nisan 1994.

3 Buradan, "ABD Saldırısı Dönemi" alt başlığına kadar, *Kalkık Horoz, Çekiç Güç ve Kürt Devleti*, genişletilmiş 2. Basım (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1998) kitabımdan özetledim. Orada verdiğim dipnotları burada veremedim. Yazdıklarımı nerelerden aldığımdan görülmek istenmesi halinde kitaba bakmak gerekecek.

Kennedy ve Kürtler

ABD'nin Kürtlerle ikinci ve daha direkt teması 1961 başında, Başkan Kennedy zamanında gerçekleşti. O sıralarda durum şöyleydi: 1958'de darbeyle başa geçmiş General Kasım, başta Kürtler ve komünistler olmak üzere başlıca muhalefet odaklarını birleştirerek Irak'ta birlik sağlamaya çalışıyordu. SSCB'ye sığınmış olan Molla Mustafa Barzani (bugünkü Mesut Barzani'nin babası) geri dönmüş, Kürtler Irak'ın bağımsız olduğu 1932'den beri ilk defa anayasal tanınmaya ve Araplarla eşitliğe kavuşmuşlardı. Fakat Barzani önderliğindeki Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) özerklik istiyordu ve reddedilince de 1961'de peşmerge ("ölüm öncüsü") kuvvetlerine dayalı bir silahlı direnişe başlayarak Kuzey Irak'a egemen olmuştu. Amerikan yönetimi bu tablo içinde Pentagon'un Barzani'yle temasa geçmesini uygun gördü. O sırada General Kasım'a "CIA Teknik Hizmetler Dairesi" tarafından hazırlanan zehirli mendille suikast yapılmak istenmesi, ABD'nin Barzani'yle temasa geçmesinin nedenini açıklar nitelikteydi. Barzani ise bu dönemde *The New York Times* gazetesine verdiği demeçte, "Amerikalılar bize açık ya da gizli yollardan askeri yardım yapın ki, gerçek anlamıyla özerkliğe kavuşalım ve sizin Ortadoğu'daki sadık dostlarınız olalım" diyordu. Amerika, bilindiği kadarıyla o dönemde böyle bir isteği karşılamaya yanaşmadı ve Kürtlere silah vermedi.

Nixon ve Kürtler

ABD'nin Kürtlerle üçüncü teması İran aracılığıyla oldu. Şubat 1963'te General Kasım bir darbeyle düşürülüp öldürülmüştü. 1963-68 arasındaki darbeler döneminden sonra 1968'de Baas rejiminin başına geçen Saddam Hüseyin 1969'da Kürtlerin üzerine yürüdü. Fakat çok zorlanması üzerine 1970'te yaptığı Moskova ziyareti sonunda, kendisine silah sağlayan ama ülkeyi sürekli istikrarsızlık içinde tutma politikası izleyen Sovyetlerin mecbur etmesiyle Kürtlerle 11 Mart 1970 anlaşmasını yaparak onlara özerklik verdi. Bu özerklik anlaşmasına göre: Kürt bölgelerinde Kürtçe resmi dil olacak, bu bölgelerde okullar Kürtçe eğitim yapacak, Kürtçe TV kanalı kurulacak, polis ve güvenlik örgütü dahil bölge Kürtler tarafından yönetilecek, bir devlet başkanı yardımcısı Kürtlerden olacak, ekonomik kaynaklar Kürtlere de adil biçimde dağıtılacak, Kürtlerin çoğunlukta olduğu bölgeler özerklik yönetimi kapsamına girecek ve bu özerk bölgenin yasama ve yürütme meclisleri olacak, Kürtler nüfusları oranında ulusal parlamentoda temsil edileceklerdi. Anlaşmanın dört yıl sonra, 11 Mart 1974'te hayata geçirilmesi öngörülmüştü.

Bu dört yıl içinde birtakım gelişmeler oldu. Hem Bağdat anlaşmayı uygulamamak için direndi, hem de 1969'dan sonra Irak'la Basra Körfezi'ndeki üstünlük iddiaları yüzünden çatışmaya başlayan İran Şahı önce gizli, sonraları açık biçimde Kuzey Irak Kürtlerini desteklemeye başladı. O sırada Saddam Hüseyin Nisan 1972'de SSCB'yle bir Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalamıştı. Bu antlaşmanın Kürtler üzerinde iki etkisi oldu. Hem Sovyetler Barzani'yi Bağdat'la bir anlaşmaya varmak yönünde sıkıştırmaya başladılar, hem de İran Şahı bu antlaşma üzerine 1972'de ABD'ye Kürtlere yardım etmesini önerdi. Başkan Nixon'ın çeşitli gerekçelerle (Şah'ın gönlünü yapmak, SSCB müttefiki Irak'ı ve dolaylı olarak SSCB'yi zayıflatmak, Irak'ı Arap-İsrail çatışmasında saf dışı etmek) bu öneriyi kabulü, CIA etkinliklerini araştıran Temsilciler Meclisi Pike Komitesi tarafından basına sızdırılan gizli raporda yer alacaktır. Ni-

xon yönetimi bu aşamada Kürtlere milyonlarca dolarlık silah, gıda ve sağlık malzemesi yardımını yapacaktır. O kadar ki, 16 Ocak 1975 tarihli bir CIA kriptosunda Barzani'nin "Şayet davamızda başarıya ulaşırsak, ABD'nin 51. eyaleti olmaya hazırım" dediği yer olacaktır.

Tekrar 11 Mart 1974'e dönelim. Bu tarihte Saddam Hüseyin, 1970 Özerklik Antlaşması'nı zayıflatan ve "petrol gelirleri" ile "özerklik bölgesinin sınırları" sorunlarını çözümsüz bırakan 33 Sayılı Yasa'yı çıkarttı. Bunun üzerine, zaten İran ve ABD'den yardım görmekte olan Barzani, silahlı mücadeleyi tekrar başlattı. Fakat, bir yandan Şattü'l Arap meselesinde İran'la, diğer yandan Kürt Ayaklanması'yla tükenen Irak, Kürt Hareketi'nden desteğini çekmesi koşuluyla İran'la masaya oturmaya razı oldu. 6 Mart 1975'te yapılan Cezayir Protokolü'nden sonra İran, Barzani'ye yaptığı yardımı kesti ve ayaklanma, arkasında 50 bin ölü bırakarak bastırıldı. Mayıs ayı içinde de Barzani, Kürdistan'ın özerkliği için verilen mücadelenin sona erdiğini açıklayacak, İran'a geçecek ve hastalığını tedavi ettirmek için 1976'da gittiği ABD'de 1979 yılında ölecektir.

Cezayir Protokolü'nün ertesi günü Saddam Hüseyin Kürtlerin üzerine yürüdüğünde, Barzani Kissinger'la temasa geçerek yardım talebinde bulunacaktır. Kissinger'ın cevabı, bu tür yardımların büyük ülkeler açısından nereye oturduğunu göstermek açısından önemlidir: "*Covert action should not be confused with missionary work!*" (Gizli operasyonları hayır işiyle karıştırmamak gerekir).

Saddam Hüseyin'in kendilerini zorla ülkenin güneyine yerleştirme girişimleri üzerine 1976'da tekrar ayaklanan Kürtler özellikle 1979'dan sonra gerilla savaşına girişecekler, 1980-88 arasındaki İran-İrak savaşı çıkınca da Humeyni İranı'ndan yine yardım alacaklardır. Fakat iki ülke arasında Ağustos 1988'de yapılan ateşkes anlaşması sonucu yine terk edileceklerdir. Irak kuvvetleri derhal üzerlerine giderek 800 kadar köyü ortadan kaldıracak, tahminen 250 bin kadar Kürdü ülkenin orta ve güney kesimlerine yerleştirecek, KDP'nin elindeki vadileri kimyasal silahlarla bombardımana tutarak bilinmeyen sayıda insanın ölmesine yol açacak, paniğe kapılan yaklaşık 70 bin Kürt Türk sınırına doğru kaçacak ve 50 binden fazlası Türkiye'ye sığınacaktır. Gerçi bu gazlama olayından önce Mart 1988'de ünlü Halepçe olayı olacaktır ve İran ordularına yardım etmekte olan Kürtler burada da zehirli gazla öldürüleceklerdir. Fakat, olaydan iki yıl sonra ABD Savunma Bakanlığı'nın yaptırdığı bir araştırma hem Irak'ın hem de İran'ın birbirlerine karşı kimyasal silah kullandıkları ve olayın Kürt kurbanlarının çoğunun İran tarafından atılan kimyasal bombalarla öldüğü sonucuna varmıştır; çünkü Kürtlerde saptanan siyanür bu savaş sırasında Irak tarafından değil yalnızca İran tarafından kullanılmıştır; Irak hardal gazı kullanmıştır.

Baba Bush ve Kürtler

Saddam Hüseyin'in 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgal etmesi üzerine 17 Ocak 1991'de başlayan Körfez Savaşı BM Güvenlik Konseyi'nin 2 Mart 1991'de 686 Sayılı Karar'la ilan ettiği geçici ateşkesle son buldu. Bunun üzerine Irak tam bir kaosa girdi. Güneyde Şiiilerin yanı sıra kuzeyde de Kürtler 11 Mart'ta ayaklandılar. Vaktiyle güneye sürülmüş olan Kürtler yurtlarına dönmeye ve isyana katılmaya başladılar.

Saddam'ın savaşa girmemiş zinde kuvvetleri bu durumda zaten güneyde bulduklarından, önce Şii ayaklanmasını bastırdılar, sonra da, 686'nın 3/a maddesiyle yasaklanmış bulunan "füze saldırıları ve sabit kanatlı savaş uçakları" dışında kalan "döner kanatlı" helikopterlerle kuzeye yöneldiler.

Büyük umudun elden kaçmakta olduğunu gören Kürtler, Saddam'a karşı ABD'den derhal yardım istediler. Fakat ABD, Beyaz Saray Sözcüsü Bill Harlow'un ağzından bu isteği "Irak'taki karmaşa bu ülkenin kendi iç sorunudur" diyerek geri çevirdi. Saddam da, Bush'un "Irak halkı kendi siyasal geleceğine kendisi karar vermelidir" demesini ve uçuş yasağına Irak helikopterlerinin dahil edilmemesini, Kürt Ayaklanması'nın ezilmesi için kendisine verilen bir serbest kart olarak yorumladı ve 1 Nisan itibarıyla Kürt Ayaklanması'nı ezdi. Bundan sonra Kürtler, aynen 1988'deki gibi, ama bu sefer 1,5 milyon olarak İran ve Türkiye sınırına doğru kaçacak ve bu ülkelere sığınacaklardır.

3 Nisan'da BM Güvenlik Konseyi 34 maddelik çok uzun bir 687 Sayılı Karar alarak tam ateşkes sağlayacak, erimi 150 km'nin üstünde olan tüm silah ve balistik füzelerin imhasına karar verecek, Irak'ın kitle imha silahlarının imhasının bir komisyon tarafından yerinde görülmesine izin çıkaracak, Irak'ın petrol gelirlerine el koyacaktır.

Bundan sonra çıkacak 688 Sayılı Karar (yukarıya bkz.) Kürtlere insani yardım yapılmasını öngörecektir, Türkiye'ye sığınmış 500 bin Kürt'ten kurtulmak isteyen Turgut Özal da Baba Bush'u Irak toprağı üzerinde bir bölge yaratarak Kürtleri oraya toplamak yönünde etkileyecektir.

ABD bu öneri üzerine "Huzur Operasyonu" (*Operation Provide Comfort*) adıyla 7 Nisan'da başlatacağı operasyon sonucu Türk sınırına bitişik, 160 X 50 mil genişliğinde bir "Güvenli Bölge" (*Safe Haven*) oluşturacak, Kürtleri buraya toplayacak, 10 Nisan'da 36. enlemin kuzeyindeki tüm Irak askeri faaliyetlerinin ve tüm uçuşların yasaklandığını ilan edecektir. Böylece Güvenli Bölge artık BM'nin değil, fiilen ABD'nin yetkisine girecektir. 11 Nisan günü Türkiye'ye başvuran ABD, bir plan dahilinde askeri yardım personeli getirme ve çeşitli yerlerde malzeme depolama izni isteyecek, sonunda görevli yabancı güçler Silopi ve İncirlik'te konuşlandırılacaktır.

Huzur Operasyonu başarılı olacak ve Kürtler Güvenli Bölge'ye döneceklerdir. Müttefik çekilmesi 16 Temmuz'da tamamlanacaktır. Fakat İngiltere ve Fransa bu çekilişin ardından Saddam'ın tekrar saldıracağından çekinmekte ve bölgede bir uluslararası gücün oluşturulması için NATO bünyesinde önerilerde bulunmaktadırlar. 16 Temmuz'daki çekiliş sırasında, tarihte ilk defa "America, don't go home" (Amerika, gitme, kal) pankartlarıyla karşılaşan ABD ise, Ortadoğu'da kalıcı olmanın mümkün olduğunun farkına varacaktır. Sonuçta, Huzur Operasyonu-2 (*Operation Provide Comfort-2*) hemen başlatılacak ve bu operasyonun ABD (1416), İngiltere (183), Fransa (139) ve Türkiye'den (74) oluşan 1862 kişilik askeri personeli Türkiye'de başta İncirlik olmak üzere Piriçlik'e ve Kuzey Irak'daki Zaho'ya yerleşecektir. Gücün ayrıca 77 uçak ve helikopteri olacaktır. Bütün bu kuvvetlere "Çekiç Güç" adı verilecektir.

Bu Çekiç Güç, Dışişleri Bakanlığı'nca verilen 18 Temmuz 1991 tarihli izne dayanarak Türkiye'ye gelecek ve izin süresinin 30 Eylül 1991'de sona ereceği ilan edilecektir. Ağustos

1996'da Kuzey Irak'ta meydana gelen olaylardan sonra yalnızca Türkiye'deki merkezlere alınan ve kara gücü ortadan kaldırılarak "Kuzeyden Keşif Harekâtı" diye anılmaya başlanan kuvvet, her seferinde üçer veya altışar ay uzatılarak yaklaşık 12 yıl sonra, Bush yönetiminin Irak saldırısının 20 Mart 2003'te başlamasıyla, ancak 22 Mart 2003'te vuku bulacaktır.

Baba Bush ile Kürtler ilişkisini özetlersek, ABD önce Kürtlerin Saddam tarafından perişan edilmesine göz yummuş, sonra da bu halkın koruyucusu rolünün Ortadoğu'da ABD'nin sürekli etki sahibi olmasına yol açabileceğini görüp Güvenli Bölge'yi ve onu sürdürecektir Çekiç Güç'ü kurmuştur.

Şimdi artık bugüne gelebiliriz.

UYUŞMAZLIKLARIN HALLİNDE ULUSLARARASI OYUNCULARIN ROLÜ: TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ

Michael M. GUNTER

3 Ekim 2005 tarihinde Avrupa Birliği'nin Türkiye¹ ile üyelik² görüşmelerini resmen başlamasıyla birlikte Türkiye'nin uzun zamandan beri devam edegelen Kürt sorunu³ potansiyel olarak yeni bir safhaya girdi. Bu süreç, muhtemelen uzun ve zorlu olursa da, Türkiye'nin Kürt sorununun çözümünde dönüm noktası teşkil edecek bir fırsat oluşturabilir. AB üyeliği için uyulması gereken Kopenhag Kriterleri demokrasiyi, hukuk devletini, insan haklarını ve azınlık haklarının korunmasını garanti altına alacak kurumların istikrarlılığını şart koşuyor. Bu kriterler pazarlığa açık değil. Türkiye, AB'ye girebilmek için bunları kabul etmek zorunda. Mustafa Kemal Atatürk'ün nihai hedefi olan çağdaş uygarlığa⁴ ulaşmayı isteyen bütün Türk vatandaşları (gerek Türk kökenliler, gerekse Kürt kökenliler) için Türkiye'nin AB'ye girmesi, Türkiye'nin toprak bütünlüğü çerçevesi dahilinde Kürtlere gerçek anlamda demokratik haklar sağlayacağı için her iki tarafın da kazançlı çıkacağı bir durum olacaktır.

Türkiye'nin AB adaylığı, aynı zamanda Hıristiyan Batı ile Müslüman Doğu arasında kaçınılmaz bir savaş ve hatta armageddon öngören Uygarıklar Çatışması tezini⁵ asılsızlığının orta-

- 1 Türkiye hakkında ön bilgi sağlayan analizler için, bkz. Feroz Ahmad, *The Making of Modern Turkey* (Londra: Routledge, 1993); Bernard Lewis, *The Emergence of Modern Turkey*, 2. baskı (Londra: Oxford University Press, 1968) ve Erik Jan Zürcher, *Turkey: A Modern History*, 2. baskı (Londra: I.B. Tauris, 1997). Bu makalenin orjinal versiyonunu daha önce şu başlıkla yayınlamıştım: "Turkey's Floundering EU Candidacy and Its Kurdish Problem," *Middle East Policy* 14 (İlkbahar 2007), s. 117-23.
- 2 Türkiye'nin AB adaylığı hakkında ön bilgi sağlayan analizler için, bkz. Harun Arıkan, *Turkey and the EU: An Awkward Candidate for EU Membership?*, 2. baskı (Hampshire, İngiltere: Ashgate Publishing Company, 2006); Michael Lake, ed., *The EU & Turkey: A Glittering Prize or a Millstone* (Londra: The Federal Trust for Education and Research, 2005) ve Sedat Laçiner, Mehmet Özcan ve İhsan Bal, *European Union with Turkey: The Possible Impact of Turkey's Membership on the European Union* (Ankara: ISRO Publication, 2005). Ayrıca bkz. John K. Cooley, "Turkey Belongs in the European Union," *Christian Science Monitor*, 2 Ekim 2006.
- 3 Türkiye'deki Kürt sorununun geneli hakkında ön bilgi sağlayan analizler için, bkz. Henri J. Barkey ve Graham E. Fuller, *Turkey's Kurdish Question* (New York: Rowman & Littlefield, 1998); Michael M. Gunter, *The Kurds and the Future of Turkey* (New York: St. Martin's Press, 1997); Kemal Kirişçi ve Gareth M. Winrow, *The Kurdish Question and Turkey: An Example of a Trans-state Ethnic Conflict* (Londra: Frank Cass, 1997) ve Paul White, *Primitive Rebels or Revolutionary Modernizers? The Kurdish National Movement in Turkey* (Londra: Zed, 2000). Ayrıca bkz. David McDowall, *A Modern History of the Kurds* (Londra: I.B. Tauris, 1996), s. 395-444. Özellikle Kürdistan İşçi Partisi (PKK) konusunda iki yeni analiz için, bkz. Aliza Marcus, *Blood and Belief: The PKK and the Kurdish Fight for Independence* (New York ve Londra: New York University Press, 2007) ve Ali Kemal Özcan, *Turkey's Kurds: A Theoretical Analysis of the PKK and Abdullah Ocalan* (Londra ve New York: Routledge, 2006).
- 4 Andrew Mango, *Atatürk: The Biography of the Founder of Modern Turkey* (Woodstock & New York: Overlook Press, 2000), s. 219, 479, 527, 538.
- 5 Bu terim Samuel S. Huntington tarafından ortaya atılmıştır. "The Clash of Civilizations?" *Foreign Affairs* 72 (Yaz 1993), s. 22-49. Yazarın konuya dair daha derinlemesine görüşleri için, bkz. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* (New York: Simon & Schuster, 1996).

ya konulmasına da katkı sağlayacaktır. Türkiye, bir AB üyesi olarak İslam alemine, Batı ile işbirliği ve refah konusunda bütün taraflara faydalı olacak cazip ve ılımlı bir örnek oluşturacaktır. Diğer taraftan, genç ve çalışkan Türk işçileri, sıfır nüfus artış oranı yüzünden AB'nin refah devleti hedefine ulaşamayan Avrupa'nın bu sorununun çözülmesine yardımcı olacaktır. Ayrıca, Ortadoğu ve Orta Asya'daki doğalgaz ve petrol kaynakları açısından sahip olduğu jeostratejik konum, Türkiye'yi AB'nin gelecekteki enerji ihtiyaçları ve Avrupa'ya alternatif enerji nakil güzergâhları sağlama bakımından da son derece önemli hale getirecektir.⁶

Ancak, Türkiye'nin AB adaylığı safiyane bir şekilde desteklenmemelidir. Londra'daki Kürt İnsan Hakları Projesi'nin Direktörü ve Kürt sorununa çözüm olarak Türkiye'nin AB adaylığını destekleyen bir sivil toplum kuruluşu olan AB-Türkiye Yurttaş Komisyonu'nun (EUTCC) Yönetim Kurulu üyesi olan Kerim Yıldız bu yolda Türkiye'yi, Kürtleri ve AB'yi bekleyen güçlüklerle işaret ediyor.⁷ Yıldız, iyimser bakışla "Üyelik sürecinde azınlık ve insan hakları ile ilgili şartlar Kürtler açısından uzun vadede adalet ve güvenliğe kavuşmak için benzersiz bir kapsam sağlamakta. 2002'den beri yasalarda süratle ve büyük ölçüde gerçekleştirilmekte olan reformlar, üyelik sürecinin şimdiden yarattığı etkilerdir"⁸ derken, bu reformların "Türkiye'nin tabiatını gerçekten değiştirip değiştirmediği ve AB'nin, üyelik görüşmelerini başlatmaya karar verirken Türkiye'nin demokratikleşme ve insan hakları konusunda ne derece ilerleme kaydettiğinin gerçekten objektif bir şekilde değerlendirilip değerlendirmediği sorgulanmalıdır,"⁹ diye de uyarıyor.

AB'nin şart koştuğu kriterlere uyum sağlamak için Türkiye'nin son zamanlarda yaptığı reformların bazıları sadece kâğıt üzerinde verilmiş tavizlerden, göstermelik, aldatıcı ve sahte tedbirlerden ibaret görünüyor. Aralık 1991'de Başbakan Süleyman Demirel "Türkiye Kürt realitesini kabul etmiştir" dedi.¹⁰ İki yıl sonra, yeni Başbakan Tansu Çiller İspanya başbakanıyla yaptığı bir görüşmenin ardından Türkiye'nin Kürt sorununa potansiyel bir çözüm olarak "Bask Modeli"ni ortaya attı.¹¹ Daha sonra, Aralık 1999'da eski Başbakan Mesut Yılmaz "AB'ye giden yol Diyarbakır'dan geçer" dedi.¹² Diyarbakır Türkiye'nin güneydoğusundaki en büyük şehir olup uzun zamandan beri Türkiye'deki tarihi Kürt bölgelerinin gayriresmi başkenti olarak kabul ediliyor. Ve son olarak Ağustos 2005'te, o zamanki Başbakan Recep Tayyip Erdoğan Türkiye'de bir "Kürt sorunu" olduğunu, Türkiye'nin geçmişte "vahim hatalar" yaptı-

6 Bu konularla ilgili diğer fikirler için, bkz. Yusuf Kanlı, "Turkey and the EU," *Turkish Daily News*, 3 Ekim 2007, s. 14 ve Mehmet Ali Birand, "Intellectual Support to AKP Conditional on EU," *Turkish Daily News*, 3 Ekim 2007, s. 15.

7 Kerim Yıldız, *The Kurds in Turkey: EU Accession and Human Rights* (Londra and Ann Arbor, MI: Pluto Press, 2005). Ayrıca AB-Türkiye Yurttaş Komisyonu (EUTCC) sponsorluğunda 19-20 Eylül 2005 tarihlerinde Brüksel'de yapılan ikinci ve üçüncü uluslararası konferanslarda Hans Branscheidt tarafından sunulan "Türkiye'nin Avrupa Birliğine Girişi: İnsan Hakları ve Kürtler" başlıklı bildiri ile 16-17 Ekim 2006 tarihlerinde Brüksel'de Avrupa Parlamentosu'nda düzenlenen "AB, Türkiye ve Kürtler" konulu Üçüncü Uluslararası Konferans'ta Kerim Yıldız ve diğer yazarlar tarafından sunulan bildiriye bakınız.

8 Yıldız, *Kurds in Turkey*, s. 20.

9 Agy.

10 "Kurdish Reality Recognized," Ankara, *Anatolia* (in English), 1505 GMT, 8 Aralık 1991 tarihli yayından naklen, *Foreign Broadcast Information Service-West Europe*, 9 Aralık 1991, s. 55.

11 Barkey ve Fuller, *Turkey's Kurdish Question*, s. 137.

12 "Yılmaz: Road to EU Passes through Diyarbakır," *Turkish Daily News*, 17 Aralık 1999.

ğini ve şimdi "sorunu çözmek için daha fazla demokrasi"ye ihtiyaç duyduğunu söyledi.¹³ Ne yazık ki, hükümetlerin resmi ağızlarından çıkan bu sözlerin hiçbiri somut sonuçlar doğurmamıştır.

Bir asır önce, İngiliz diplomatı Sir Charles Eliot Türk kanunlarının teorik ve gerçek dünyaları arasındaki çelişkilere işaret etmişti: "Kanunlar, istatistikler ve bütçeler yazıldıkları gibi esas alınırsa Osmanlı İmparatorluğu'nun eşi görülmemiş bir refah içinde olduğu kolayca ispat edilebilir. Mal ve can emniyeti sağlanmıştır, herkes için eksiksiz bir özgürlük ve hoşgörü ortamı mevcuttur, vergiler hafif, bilançolar sağlam, işler yolundadır. Türkiye'yi yakından tanımayanlar bunları şüpheyle karşılayabilir ve bu verilerin müdahaleye uğramış olduğunu düşünebilirler. Anlamakta zorlandıkları şey ise bu resmi bilgilerin tamamen uydurma olduğu ve pratik açıdan üzerlerinde bir an dahi durmaya değmediğidir."¹⁴ Günümüzde değişen nedir?

Eylül 2006'da, Hollandalı bir parlamenter ve AB Parlamentosu'nun Türkiye raportörü olan Camiel Eurlings parlamentonun Dış İlişkiler Komitesi'nce onaylanan yeni bir rapor taslağı sundu.¹⁵ Eurlings Raporu'nda Türkiye sert bir şekilde eleştirilmekte ve AB'ye girmeye hazır olmadığı sonucuna varılmaktaydı. Raporda özellikle Türkiye'deki reformların temposunun 2005'ten beri yavaşladığından şikâyet edilmekteydi. İfade özgürlüğü, kadın hakları, dini özgürlükler, sendikal haklar ve kültürel haklar başta olmak üzere temel özgürlükler ve insan hakları alanında büyük ölçüde gayret gösterilmesi ve işkenceye karşı yeni önlemler alınması gerekmektedir.¹⁶ Diğer taraftan, yeni AB üyesi Kıbrıs'ın (Rum kesimi veya Güney Kıbrıs) Türk liman ve havaalanlarını kullanma hakkı ile ilgili olarak ortaya çıkan anlaşmazlık, Türkiye'nin AB adaylığı müzakerelerinde, AB Büyüme Komisyonu Yetkilisi Ollie Rehn'in bir "tren kazası" olarak tanımladığı bir krize dönüşme tehlikesi gösterdi. Fakat Türkiye, AB'nin Kıbrıs'taki (Türk kesimi veya Kuzey Kıbrıs) Türk toplumunun tecrit edilmişliğini azaltma taahhüdünü yerine getirmediği sürece, kendisinin de AB'nin Kıbrıs konusundaki taleplerini yerine getirmeyeceğini bildirdi.¹⁷ Kasım 2006'da AB Komisyonu, bir sonraki yılda Türkiye'ye yönelik politikalarına yön verecek olan yeni Türkiye İlerleme Raporu'nu yayımladı. Bu yeni raporda esas itibarıyla Türkiye'nin gerekli siyasi reformları uygulamakta ağır ve isteksiz davrandığı yolunda sık sık dile getirilen ve yukarıda sözü edilen Eurlings Raporu'nda daha önce ortaya konulan eleştiriler yinelenmekte ve Türkiye'nin AB'ye katılma rotasında ilerleyebilmesi için 2007 yılında büyük çapta reformların yapılması talep edilmekteydi.¹⁸ Aralık 2006'da AB

13 "The Sun Also Rises in the South East," *Briefing* (Ankara), 15 Ağustos 2005.

14 Charles Eliot [Odysseus], *Turkey in Europe* (2. baskı, 1908; yeniden basım, Londra: Edward Arnold, 1966), s. 130.

15 Mütteakip tartışmanın çoğunlukla dayandığı kaynak: "Heading for a Crisis in Turkish-EU Ties?" *Briefing* (Ankara), 11 Eylül 2006, s. 7-14.

16 Süregelen bu sorunun yeni bir analizi için, bkz. Kerim Yıldız ve Frederick Piggott, *An Ongoing Practice: Torture in Turkey* (Londra: Kürt İnsan Hakları Projesi, 2007).

17 2004'te Kıbrıslı Türkler uzun zamandır var olan Kıbrıs anlaşmazlığını sona erdirmek için BM tarafından hazırlanan planı desteklemiş, fakat Kıbrıslı Rumlar reddetmişti. Buna rağmen AB Kıbrıslı Rumları AB üyeliğiyle ödüllendirmiş, Kıbrıslı Türkler ise ekonomik açıdan tecrit edilmiş ve dışlanmış durumda kalmışlardı. Türkiye bunun tarafgir ve ikiyüzlü bir tutum olduğunu savunmuştu.

18 Avrupa Topluluğu Komisyonu, *Commission Staff Working Document: Turkey 2006 Progress Report* (Com (2006) 649 final), 11 Kasım 2006.

Kıbrıs ile ilgili anlaşmazlık nedeniyle bazı alanlarda üyelik müzakerelerini neredeyse askıya alma aşamasına geldi. Ancak, diğer alanlarda adaylık müzakereleri ve Türkiye'nin AB vaadi devam edecekti.

GERİYE GÖTÜREN REFORMLAR

AB'ye giriş görüşmelerinin 2005'te başlamasından bir yıl sonra, hâlâ Türkiye'nin AB'ye girmesi gerektiğini düşünenlerin oranı Türkiye nüfusunun sadece üçte birine inmişti—ki bu oran sadece bir yıl öncesine kıyasla büyük bir düşüşe tekabül etmekteydi.¹⁹ Bu olumsuz bakış AB içinde de yansımaları buluyor ve Haziran 2006'da yapılan bir ankete göre AB nüfusunun %55'i Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkıyordu. Türklerin 1683'teki Viyana Kuşatması'nın anılarının hâlâ silinmediği Avusturya'da halkın %81'i Türkiye'yi AB üyesi olarak görmek istemiyordu. Türkiye'nin milliyetçi-devletçi elit kesimi AB adaylığına karşı çıkmada AB'deki milliyetperver-yabancısevmez muadilleriyle aynı safta yer almaktaydı. Bu durum Türkiye'de AB'nin şart koştuğu reform ve uyum sürecinde şevk kırılmasına, yavaşlamaya ve hatta gerilemeye yol açtı. Ancak, Türk kamuoyunun değişkenliğini kanıtlarcasına, 2006 sonunda yapılan yeni bir ankette AB'nin pozitif bir imaja sahip olup olmadığı sorusuna olumlu cevap verenlerin oranının %55 çıkmasıyla AB'ye verilen destek yine yükselmiş oldu.²⁰ 2007 yılının ilkbaharına gelindiğinde, Türkiye'nin AB adaylığı süreci yeniden bir miktar hız kazanmıştı. 10-16 Nisan 2007 tarihleri arasında 31 adet finansal ve akademik kurumda yapılan bir anketin medyan ortalaması Türkiye'nin 2019 yılında AB'ye gireceğinin tahmin edildiğini göstermekteydi.²¹ 22 Temmuz 2007 seçimlerinde Ak Parti'nin kazandığı büyük zafer ve ardından Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanı seçilmesi Türkiye'nin AB'ye girme kararlılığına yeni bir ivme kazandırmıştır.²²

301. Madde

1990'lı yıllarda Türk Ceza Kanunu'nun meşhur 312. maddesine göre Kürtlerin haklarını söz veya yazıyla desteklemek bile kişinin "sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge farklılığı gözeterek kin ve düşmanlığa açıkca tahrik etmek gerekçesiyle suçlanmasına neden olabilirdi. 1995 yılında Türkiye'nin en tanınmış romancılarından Yaşar Kemal ile Reuters muhabiri ve ABD vatan-daşı Aliza Marcus aleyhinde, "düşünce suçu" olarak anılmaya başlanan bir muamma niteliğindeki bu hükmü ihlal ettikleri gerekçesiyle iddianame hazırlanmıştı.

AB ile uyum süreci Haziran 2005'te yürürlüğe giren yeni bir ceza kanununun hazırlanmasını sağladı. Kadın haklarında ve işkencenin teorik olarak sınırlandırılmasında yapılan bazı düzeltmelere rağmen, temel sorun olan devletin güvenliğini, hukuk devletinden ve bireysel haklardan daha üstün sayma sorunu ortadan kalkmadı. Bu sorunun vahim bir örneği, Nobel Ödüllü yazar Orhan Pamuk'un bile "Türklüğü" aşığılama gerekçesiyle yargılanmasına neden olan 301. maddedir. Bu maddenin içerdiği muğlaklık, yürürlüğe girmesinden beri aşırı milliyetçilerin ve

19 Simon Hooper, "Turkey Caught at a Crossroads," CNN, 25 Ekim 2006.

20 "Turks' Optimism for EU Defies Current Troubles," *Turkish Daily News*, 19 Aralık 2006.

21 Nigel Davies, "Turkey Will Not Join EU Until 2019," *Reuters*, 17 Nisan 2007.

22 Sabrina Tavernise ve Şebnem Arsu, "The Traps in Turkey's Power Shift," *New York Times*, 2 Eylül 2007 ve Mehmet Ali Bırand, "Single Spark to Set Off EU," *Turkish Daily News*, 3 Ekim 2007.

devletçilerin, yazarları, akademisyenleri ve entelektüelleri vatan hainliği ve bölücülükle suçlamalarına zemin oluşturmaktadır. Öyle ki, Elif Şafak'ın *Baba ve Piç* adlı romanında hayali bir karakterin Ermeni Soykırımı hakkında söylediği sözler yazarın bu madde çerçevesinde yargılanmasına neden olabilmıştır. Daha da vahimi, kısa bir süre önce öldürülen Türk-Ermeni yazar ve editör Hrant Dink, Ermeni sorunuyla ilgili bir makalesinde 301. maddeyi ihlal ettiği gerekçesiyle hapis cezasına çarptırılmıştır. Ceza tecil edilmiştir. Dink 19 Ocak 2007 tarihinde aşırı Türk milliyetçisi olduğu anlaşılan biri tarafından öldürüldü. Öldürülme nedeni kısmen, Ermeni sorunu hakkında yazdığı bir makalede 301. maddeyi ihlal ettiği gerekçesiyle mahkûm edilmesinin coşturduğu milliyetçi duygulardır. 301. maddeye aykırı davranmaktan dolayı henüz hiç kimse bilfiil hapse girmemişse de, bu maddenin sadece varlığı ve ona dayanarak açılan davalar bile Türkiye'de ifade ve basın özgürlüğü üzerinde sindirici bir etki yaratmış bulunuyor. 301. maddenin Türk Ceza Kanunu'nun eski 312. maddesine kıyasla ne gibi bir iyileşme sağladığını görmek gerçekten zor.

Yeni Terörle Mücadele Yasası

1990'lı yıllarda, Terörle Mücadele Yasası'nın meşhur 8. maddesi de yine Kürtlerin haklarını savunan akademisyen, entelektüel ve gazetecilerin terörist faaliyet içinde bulunmakta olduklarına hükmedilmesini mümkün kılıyordu: "Türkiye Cumhuriyeti Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı hedef alan yazılı ve sözlü propaganda ile toplantı, gösteri ve yürüyüş kullanılan yöntem veya amaca bakılmaksızın, yapılamaz." Bu hüküm çerçevesinde Kürt sorununa siyasi bir çözüm bulunmasını savunan herkes hapse atılabilir ve nitekim yüzlerce de atılmıştır.

2006'da yürürlüğe giren yeni Terörle Mücadele Yasası (TMY) geriye doğru atılmış bir adım ve hukuk devletine yapılmış bir saygısızlıktır. Yasadaki terörizm tanımı aşırı derecede muğlak, aşırı derecede genel olup suçun niteliği hakkında net bir ifadeden yoksundur. Yeni yasanın 6. maddesi devletin resmi ideolojisine aykırı bir fikir ifade eden herkesi, o kişi şiddet kullanımına tamamen karşı olsa bile, terörist sayma potansiyelini taşımaktadır. 6. maddede "terör suçları"nın kapsamı bir gösteri esnasında bir terörist örgütün amblemini, işaretlerini veya plaketlerini taşımayı ve kişinin kendi kimliğini gizlemeye kalkışmasını da içerecek şekilde genişletilmiştir. Sadece yasayı eleştirmek bile "terörizm" suçlamasına yol açabilir. *Info Turk* "Türk medyası bile TMY taslağının terörizm olarak tanımladığı eylemlerin sayısının çok fazla olduğunu ve yasanın kolayca kötüye kullanılabileceğini belirterek hükümetin teklifini eleştirdi," dedi.²³ *Cumhuriyet* gazetesi baş sayfasını yasa teklifini eleştirmeye ayırdı: "Avrupa Birliği sürecinde kabul edilen reformlar bütün suçları terörizm sayan bir tanım yüzünden silinip gidecek... Tanımın dışında kalan hiçbir şey yok."²⁴ Diğer taraftan, TMY'nin 7. maddesi de "terörizmi finanse etme" suçunu aşırı derecede geniş biçimde tanımlıyor. Paranın "tamamen veya kısmen" terörizm suçları işlemek için kullanılacağını bilerek "doğrudan veya dolaylı olarak" para sağlamak bu tanıma dahil. Kanunlara saygılı, sıradan Türk vatandaşlarının suçlu

23 "New Anti-Terror Law: End of the Timid Democratisation," *Info Turk*, No. 333, Mayıs 2006, *New Anatolian* ve diğer medya organlarından naklen, 19 Nisan 2006 (<http://www.info-turk.be/index.html#Activists>).

24 *Agy*.

durumuna düşmemek için nasıl davranacaklarını kestirmeleri bu tanımlarla hayli zor. Son olarak, İzmir Barosu İşkenceyi Önleme Grubu'ndan Avukat Nalan Erkem şöyle diyor: "Avukatlar yararlanma konusunda TMY taslağıyla getirilen düzenlemeler davalının bütün haklarını elinden alıyor... Taslak işkenceye ve kötü muameleye kapıyı açarken avukatların bunların varlığını kanıtlamalarını da engelleme amacı güdüyor."²⁵

Azınlık Hakları

Türkiye'de azınlıkların tanımı ve korunması konusundaki temel yasal problem, Batı'nın yeni Türkiye Cumhuriyeti'ni ilk tanıdığı Lozan Antlaşması'nda (1923) "azınlık" teriminin tanımlanış şekliyle kaynaklanıyor. Bu antlaşma uyarınca, Türkiye'de sadece Rum, Ermeni ve Yahudi gibi gayrimüslimlere azınlık statüsü verilmişti. Modern Türkiye Cumhuriyeti'nin Kürt etnik mirasına sahip vatandaşlarının da bir azınlık oluşturduklarını inatla reddetmesi, Müslümanlar arasında İslam dininin milliyetten önce geldiği ve herhangi bir azınlık statüsünün ancak gayrimüslimlere resmen tanınabileceği yolundaki eski Osmanlı ilkesinin ışığında anlaşılır hale gelmektedir.

Bu yorum, 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli milliyetçilik akımları karşısında yavaş yavaş parçalanmasının oluşturduğu bir arka plan ile birlikte düşünüldüğünde daha iyi anlaşılabilir. Nitekim, modern Türkiye Cumhuriyeti Birinci Dünya Savaşı sonrasında İngilizlerin cesaretlendirmesiyle Büyük Yunanistan *Megalo İdea*'sını gerçekleştirme peşindeki Yunanlılara karşı verilen uzun ve müthiş bir mücadelenin ve yine Müttefiklerin zımnı desteğiyle Büyük Ermenistan emelini gerçekleştirme sevdasındaki Ermenilere karşı verilen, diğeri kadar büyük çaplı olmasa bile yine de ciddi boyuttaki bir mücadelenin ardından kurulmuştu. Son olarak ise, 1925'teki Şeyh Said İsyanı'nda Kürtler halifeliği yeniden ihdas edip Güneydoğu Anadolu'da bir Kürt devleti kurarak yeni laik cumhuriyeti yıkmaya kalkışan unsurlar olarak görülmüştü.²⁶

Türkiye'de bugün bile azınlıklar hakkında bu bakış hâkimdir. Örneğin, Temmuz 1996'da modern Türkiye'nin ilk İslamcı başbakanı olan Necmettin Erbakan şöyle demişti: "Kardeşlik bağlarımız vardır. Müslüman kardeşler arasında etnik ayırmadan daha saçma birşey yoktur."²⁷ Yürürlükteki (1982) Türk Anayasası'nın 14, 26, 27 ve 28. maddeleri Türk makamlarına, etnik kimliğin şiddet içermeyen bir biçimde ifade edildiği eylemleri, sadece anayasadaki "Türk" tanımına aykırı ve devletin bütünlüğü açısından tehlikeli oldukları gerekçesiyle suç sayma yetkisi vermektedir. Örneğin, 2005 yılında Prof. Baskın Oran ve Prof. İbrahim Özden Kaboğlu AB Uyum Yasaları'yla ilgili ve hazırlanması bizzat Başbakanlık makamı tarafından istenen bir raporda "Türk" sıfatının Türkiye'deki etnik gruplardan yalnız birine ait olduğunu ve Türkiye'de "Kürtler" gibi başka etnik grupların da var olduğunu ifade ettikleri için yargıya verilmişlerdir.

25 Tolga Korkut, "Anti-Terror Schemes May Encourage Torture," *BIA News Center*, 26 Nisan 2006 tarihli yayından naklen, *Info Turk*, No. 333, Mayıs 2006 (<http://www.info-turk.be/index.html#Activists>).

26 Türkiye Cumhuriyeti'ndeki ilk büyük Kürt isyanı için, bkz. Robert Olson, *The Emergence of Kurdish Nationalism and the Sheikh Said Rebellion, 1880-1925* (Austin, TX: University of Texas Press, 1989).

27 "Refah Partisi Lideriyle Röportaj," Ankara, 2030 GMT, 31 Ocak 1994 tarihli Show TV Türkçe yayınından naklen, *Foreign Broadcast Information Service-West Europe*, 3 Şubat 1994, s. 41.

Kürtçede yaygın olarak geçen "w," "x" ve "q" harflerini içeren Kürtçe isimler halihazırda Türkiye'de resmen tanınmamakta ve kullanılamamaktadır; çünkü çocuklara sadece Türk dilinin alfabesindeki harfleri içeren isimler verilebilir ve bu üç harf Türkçe alfabede yoktur. Aynı sebepten dolayı, devlet Kürtlerin yılbaşı bayramı olan "Newroz"a "Nevruz" demeyi tercih etmektedir. Türkiye'de hemen hemen her umumi tuvaletin kapısında "W" harfinin bulunması ise ayrı bir konudur. Son olarak, anayasanın 42. maddesi uyarınca kurslarda veya eğitim kurumlarında Türk vatandaşlarına anadil olarak Türkçeden başka bir dil öğretilmesi hâlâ yasaktır. Kürtçe dil derslerinin kısa bir süre önce kâğıt üzerinde yasal hale gelmesi ise uygulamanın teknik açıdan fazla külfetli olması nedeniyle hayata geçirilememiştir.

Kasım 2006'da Ankara'daki AB Komisyonu'nun görevi devreden başkanı Hans Jörg Kretschmer, Türkiye'ye Kürtlerin kimliğini tanıması için çağrıda bulundu ve "Türk" teriminin yerini "Türkiyeli" kavramının almasına destek verdi.²⁸ Kretschmer şöyle dedi: "Kürtlerin kimliğinin tanınması, Kürtlerin Kürt olduklarının, Kürtlerin Türk olmadıklarının kabul edilmesi lazımdır. Onlar Türk vatandaşlarıdır ve Türk vatandaşı olmayı istiyorlar; fakat onlar Kürttür." Yeni Genelkurmay Başkanı Orgeneral Yaşar Büyükanıt ise Kürtlerin yasal himaye gören bir azınlık sayılmaları kavramına itibar etmedi. Büyükanıt şöyle konuştu: "İçinde bulunduğumuz yüzyılda ırka dayalı yaklaşımlar utanç vericidir. Bu tür yaklaşımlar Kemal Atatürk'ün Türkiye'sine hakarettir... Atatürk bu günleri görseydi çok üzülürdü."

Atatürk'ün bu münazarada nasıl bir tutum benimseyeceğinden hiç kimse emin olamayacaksa da, günümüzde Kürt sorununda mutlaka aşırı milliyetçi tutumu destekleyeceği pek kesin değildir. Türkiye'nin modern bir ülke ve Batı'nın bir parçası haline geldiğini görme konusundaki belgelenmiş kararlılığı düşünülürken, günümüz dünyasında Atatürk gibi bir liderin Türkiye'nin onun döneminden bu yana kaydetmiş olduğu muazzam ilerlemeyi görüp, bölücü amaçlar gütmeyen yerel özerkliklerin Türkiye topraklarının bütünlüğü ilkesiyle artık tutarsız olmadığına hükmetmesi ve Kürtlerin Türkiye içinde kendi haklarını talep etmelerini çağdaş Türkiye'nin menfaatine bulup desteklemesi de pekâlâ mümkündür. Başka bir deyişle, Kürtler modern Türkiye'nin kurucusunu iflah olmaz düşmanları olarak görmekte pek acele etmemeli ve bazı durumlarda onu, etrafında birleşilecek bir figür olarak görmelidirler. Böyle davranmak Kürtlerin Türkiye'ye bağlılığının altını çizip Türk asıllıların onlara daha fazla destek vermeye başlamalarını sağlayabilir. Kürdistan İşçi Partisi'nin (PKK) hapisteki lideri Abdullah Öcalan (Apo) kendisiyle Mart 1998'de yaptığım görüşmede bu fikre katıldığını bizzat söyledi: "Atatürk bugün hayatta olsaydı Türkiye'nin politikasını değiştirirdi düşüncesine katılıyorum."²⁹

Türkiye'nin azınlık tanımından kaynaklanan sorun yetmezmiş gibi, Kürtler de Türkiye'de resmi azınlık statüsü talep etmeye yanaşmıyorlar. Bunun yerine o devleti "oluşturan halk"lardan

28 Müttekâp alıntılar ve tartışmanın çoğunlukla dayandığı kaynak: "EU, Büyükanıt Clash on Ethnic Identity," *Turkish Daily News*, 4 Kasım 2006.

29 Bkz. Michael M. Gunter, "Abdullah Öcalan: We Are Fighting Turks Everywhere," *Middle East Quarterly* 5 (Haziran 1998), s. 81. Yakalanmasından sonra yayınlanan yazılarında Öcalan aynı fikirleri savunmaya devam etti. Bu, Öcalan'ın takipçilerinin çoğunu hayal kırıklığına uğrattırırken, düşmanlarını şaşırttı. Muhtemelen iki taraf da bu durumun sunduğu olanakları idrak edemeyecek kadar dar kafalıydı.

biri olarak tanınmak istiyorlar. Bunun, Kürtlerin de Türk asıllılar gibi Türkiye Cumhuriyeti'nin eşit paydaşları olduğu çıkarsamasına gideceği düşünülebilir. Zira azınlık statüsü tüm demokratik hakları garantilese de Türkiye Cumhuriyeti'nin ortak kurucusu ve ortak sahibi olmanın getireceği tam eşitlikten daha azına tekabül edecektir.

ABD'NİN PERSPEKTİFLERİ

Türkiye Kürt nüfusu için yeterli reformları hayata geçirememesine rağmen ABD-Türkiye dostluğu devam etmektedir. Hatta bu dostluk Türkiye'nin Sovyet taleplerine karşı direnebilmesi için Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde Amerikan yardımının geldiği 1940'lı yılların sonlarına dayanmaktadır. Türkiye, ABD'nin kahraman ve değerli bir müttefiki olduğunu özellikle Kore Savaşı'nda (1950-53) ispatlamıştır. Böylece, iki ülkenin ortak jeopolitik menfaatleri her iki taraf için de değerli olan bir stratejik ittifaka zemin hazırlamış ve 1952'de Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı'na (NATO) girerek bu durumu resmileştiren Türkiye, Sovyet yayılmacılığına karşı ittifakın güneydoğu kanadını güvenceye almıştır. Amerika Birleşik Devletleri ayrıca, jeostratejik açıdan büyük önem taşıyan Ortadoğu'daki diğer devletler için örnek teşkil eden Türkiye'ye, laik demokratik bir Müslüman devlet olarak da itibar göstermeye başlamıştır.

ABD, Türkiye'nin, eski Yugoslavya ve Somali'ye istikrar getirmeye yardımcı olan, Irak, İran, Afganistan ve Suriye gibi "başına buyruk" ülkelerden kaynaklanan terörizm ve siyasi tehditlerle mücadele eden stratejik bir müttefik olarak sahip olduğu önemi Soğuk Savaş dönemi kapandıktan sonra da dile getirmeyi sürdürdü. Türkiye'nin ekonomik ve askeri açıdan kendi kendine yeterliliğini artırmaya yönelik işbirliği faaliyetleri çerçevesinde ABD Türkiye'ye kredi ve yardım olarak ekonomi alanında 12,5 milyar dolar, askeri alanda ise 14 milyar dolardan fazla para verdi. ABD-Türkiye ilişkileri stratejik enerji işbirliği, ticaret ve yatırım, güvenlik bağları, bölgesel istikrar ve insan haklarında ilerleme gibi alanlara odaklanmış olarak devam ediyor. Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye arasında birkaç yıldan beri bir Müşterek Ekonomik Komisyon ve bir Ticaret ve Yatırım Çerçeve Anlaşması var. ABD-Türkiye ticaret dengesi hemen hemen eşit. Her ülke diğerine yaklaşık 3 milyar dolarlık ihracat yapıyor. Amerika Birleşik Devletleri Türkiye'nin üçüncü büyük ihracat pazarı. 2002 yılında iki ülke bir Ekonomik Ortaklık Komisyonu kurmak suretiyle aralarındaki ekonomik ilişkileri artırma niyetlerini ortaya koydular. ABD Ticaret Bakanlığı, Türkiye'yi ABD ihracat ve yatırımları açısından "Gelişmekte Olan Büyük Pazar" ilan etti. Türkiye ekonomisinde 2001'de meydana gelen ani çöküşte ABD özellikle Uluslararası Para Fonu (IMF) kanalıyla Türkiye'ye ekonomik ve siyasi destek sağlamayı sürdürdü. Bu yardım Türkiye ekonomisinin toparlanmasında çok yararlı oldu.

Türkiye'deki Kürt sorunu elbette bazen güçlük yaratıyor. Örneğin, ABD Dışişleri Bakanlığı'nın dünyadaki bütün ülkeler için her yıl yayınladığı insan hakları raporunda Türkiye daima listenin ilk sıralarında yer almakta. Bunun dışında Amerika Birleşik Devletleri zaman zaman Türkiye'deki Kürtlerin durumuyla ilgili olarak belirli hususlara değiniyor. Örneğin, Ağustos 1999'da Demokrasi, İnsan Hakları ve Çalışmadan Sorumlu ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Harold Hongju Koh Türkiye'yi ziyaret edip çok çeşitli kesimlerden kişilerle görüşmeler yaptı. Koh, Türkiye'nin kendisini PKK'ya karşı savunma hakkını teslim etmekle birlikte, Kürt soru-

nuyla ilgili tavsiyeleriyle birçok Türk yetkiliyi tedirgin etti.³⁰ Örneğin, "Hem terörizme karşı olmak, hem de insan haklarını desteklemek mümkündür," dedi. "Türkiye'deki Kürtlerin çoğu... kendi dil ve kültürünü ifade etme özgürlüğü ve kendi menfaatlerini temsil eden siyasi partiler kurma özgürlüğü de dahil olmak üzere uluslararası hukuk çerçevesinde tüm insanlar için teminat altına alınmış olan temel insan haklarından Türkiye vatandaşı olarak yararlanmak istiyorlar," diye ekledi. Koh "Bu hakları kabul eden kucaklayıcı bir politikanın, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü tehlikeye düşürmek bir yana, Kürt toplumuna ülkelerinin geleceğinde gerçekten söz sahibi oldukları duygusunu yaşatmak suretiyle Türkiye Devleti'ni daha da güçlü kılacağı"ni savundu. Ancak ABD ile Türkiye arasındaki sıkı jeostratejik ittifak dikkate alındığında, bu iki ülkenin Kürt sorununun aralarındaki ilişkiler bütününe etkilemesine meydan vermeden bu meselede hemfikir olmama konusunda hemfikir oldukları da düşünülebilir.

2003'te Saddam Hüseyin'i devirmek için başlatılan savaşta Türkiye'nin ABD'ye kuzey cephesinde destek vermemesi iki ülkenin müttefiklik ilişkilerinde güçlük yaratmışsa da ABD Türkiye'ye olumlu yaklaşımından vazgeçmemiş ve Türkiye'nin AB adaylığını desteklemiştir. Örneğin, Türkiye'nin devam edegelen insan hakları sorunlarına rağmen, Washington Türkiye'yi sadece Batı yanlısı olmakla kalmayıp aynı zamanda laik ve demokratik bir Müslüman ülke örneği olarak lanse etmeyi hâlâ sürdürmektedir.³¹ Haziran 2006'da ABD'nin etkili düşünce kuruluşlarından Dış İlişkiler Konseyi tarafından yayınlanan bir raporda şöyle denilmektedir: "ABD diplomasisinin önde gelen Avrupalı ortaklarıyla birlikte hedefi, Türkiye'yi AB vasıtasıyla Batı'ya bağlayacak bir plan hazırlamak olmalıdır."³² ABD'nin Türkiye Büyükelçisi Eric Edelman da İzmir Ticaret Odası'nın bir toplantısında yaptığı konuşmada Türkiye'nin AB'ye girmesinin hem Avrupalı hem de ABD'li şirketler için yeni fırsatlar yaratacağını ifade etmiştir.³³ 26 Haziran 2004 tarihinde İrlanda'nın Shannon kentinde yapılan AB-ABD zirvesinde ABD Başkanı George W. Bush bizzat "Türkiye AB'nin üyelik standartlarına uyum sağlarken Avrupa Birliği de Türkiye Cumhuriyeti'nin tam üyeliği ile ilgili müzakereleri başlatmalıdır," demiştir.³⁴ Türk Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Namık Tan da "AB ile müzakere sürecinde ABD'nin Türkiye'ye sağladığı destek açık, doğal ve doğrudur. Bundan memnunuz,"³⁵ diyerek ABD'ye teşekkür etmiştir. Bir başka üst düzey Türk yetkili ise ABD'nin Türkiye'nin stratejik önemini ve nüfusunun büyük çoğunluğu Müslüman olan bir ülkenin Batı ile sıkı bağlar içinde olmasının faydalarını vurgulamak suretiyle Türkiye'nin davasını desteklediğini ve böylece medeniyetler çatışması tezinin asılsızlığını ortaya koyduğunu ilave etmiştir.

30 Müttekip alıntılar internette alınmıştır: "Harold Hongju Koh'un Açılış Konuşması," ABD Büyükelçiliği'ndeki basın toplantısı, Ankara, 5 Ağustos 1999.

31 Suzan Fraser, "Turkey Thanks United States for Helping Ankara Open EU Entry Talks," *The America's Intelligence Wire*, 5 Ekim 2005.

32 Alıntının kaynağı: Steven A. Cook ve Elizabeth D. Sherwood-Randall, "Generating Momentum for a New Era in U.S.-Turkey Relations," Dış İlişkiler Konseyi tarafından yayınlanan rapor, 22 Haziran 2006.

33 "Turkey: US Ambassador Discusses EU Support, Investment Complaints," *IPR Strategic Business Information Database*, 27 Ekim 2004.

34 "EU/Turkey: US Openly Calls for Turkey's Accession," *European Report*, 30 Haziran 2004, s. 509.

35 Andrew Taylor, "Turkey Thanks United States for Helping Ankara Open EU Entry Talks," *America's Intelligence Wire*, 5 Ekim 2005.

Ne var ki, ABD'nin Türkiye'ye verdiği destek AB çevrelerinde kendi işlerine yersiz bir müdahale olarak algılanıp hoşnutsuzluk yaratmış olabilir. Örneğin, Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac kendisinin ABD'ye Meksika ile ilişkileri hakkında akıl vermek gibi bir haddini bilmezlik yapmayı düşünmeyeceğini soğuk bir ifadeyle belirtmiştir. AB Başkanı Bertie Ahern ile AB Komisyonu Başkanı Romano Prodi de Bush'un sözlerinden duydukları memnuniyetsizliği dile getirmişlerdir.³⁶ Daha önce ise AB Büyüme Komisyonu Yetkilisi Gunter Verheugen ABD basısını "maksada ulaşmayı zorlaştırıcı" olarak vasıflandırmış ve AB'nin Türkiye ile müzakerelerini, zorlaması daha az bir ortamda sürdürmesinin daha uygun olacağını söylemiştir.³⁷ İronik bir şekilde, Türkiye Mart 2003'te ABD'nin Irak saldırısına katılmayı reddetmek ve böylece bu belirleyici meselede ABD'ye karşı gelecekteki AB ortaklarının yanında yer alıyor görünmekle AB adaylığını daha güçlü bir konuma getirebilirdi. Türkiye'nin geleneksel müttefikleri ABD'yi desteklememesinin elbette başka sebepleri de vardı. Türkiye'nin verdiği kararın sonucunda Iraklı Kürtlerin ABD'nin müttefikleri rolünü üstlenmeleri ve bunun meyvelerini toplamaları ise ironinin bir diğer yönüdür.³⁸

SONUÇ

Türkiye'nin Kürt kimliği karşısındaki uzun süredir taşımakta olduğu zihniyet sadece sözel deklarasyonlarla ortadan kalkmayacaktır. Açıkça söylemek gerekirse, Kürt kimliğinin meşruiyetine karşı Türklerin taşıdığı bu önyargı bazı yönleriyle bir zamanlar ABD'de Afrika kökenli Amerikalılara gösterilen önyargıları anımsatmaktadır.³⁹ ABD'nin bu konuda hâlâ kaydetmesi gereken ilerlemeler olsa da, son yarım yüzyıl boyunca gerçekleştirdiği hakiki reformlar ve bunun sonucunda ülkenin daha güçlü hale gelmesi, Türkiye için yararlı bir örnek teşkil edebilir.

AB Komisyonu'nun Kürt sorununu bir bütün olarak ele almaktaki isteksizliği de endişe vericidir. AB meseleyi böyle ele almak yerine, Kürt sorununun sadece bir terörizm sorunundan veya olsa olsa sınırlı bir insan hakları sorunundan ibaret olduğu şeklindeki Türk görüşüne zımnen katılıyor gibi görünmektedir. AB Türkiye'yi gerekli şartlar oluşmadan üyeliğe kabul ederse, insan hakları alanındaki kendi taahhütlerine zarar vermiş ve uzun dönemde inandırıcılığını tehlikeye atmış olacaktır. Bütün bu ciddi problemlere karşın Türkiye, ele geçirmesi zor olan AB üyeliğini (ve Kürt sorununa Türkiye'nin toprak bütünlüğü dahilinde çözüm getirip hem kendi vatandaşlarının tümüne hem de AB'ye fayda sağlayacak sağlıklı, demokratik bir Türkiye yaratma vaadini) kovalamaya devam edecektir. Geçmişte Fransa'nın demokrasinin işlemeyeceği kadar istikrarsız bir ülke olduğunu,⁴⁰ Almanya'nın ise aşırı derecede otoriter olduğunu

36 "EU/Turkey: US Openly Call for Turkey's Accession."

37 "Turkey: Politics: US Warned to Stay Out of Turkey's EU Entry Talks," *Economist Intelligence Unit: Country ViewsWire*, 22 Nisan 2003.

38 Bu oldukça ironik durumun analizi için, bkz. Michael M. Gunter, "Kurdish Prospects in Post-Saddam Iraq," *The Kurdish Question and the 2003 Iraqi War*, Mohammed M.A. Ahmed ve Michael M. Gunter, ed. (Costa Mesa, CA: Mazda, 2005) içinde, s. 71-96.

39 Amerika Birleşik Devletleri'nde ırk ayrımının tarihi için, bkz. C. Vann Woodward, *The Strange Career of Jim Crow* (New York: Oxford University Press, 1957).

40 Mark Kesselman, "France," Mark Kesselman, Joel Krieger vd., *European Politics in Transition*, 4. baskı (Boston and New York: Houghton Mifflin Company, 2002) içinde, s. 246.

duymuştuk.⁴¹ Bu yakıştırmaların sonuçta ne kadar isabetsiz çıktığını günümüzde görebiliyoruz. Aynı durum İspanya, İtalya ve Japonya gibi devletler için de söz konusudur. Ak Parti'nin 22 Temmuz 2007'deki milletvekili seçimlerinde kazandığı çoğunluk zaferinin gösterdiği gibi,⁴² Türkiye'de de bu ülkelerdekine benzer bir evrim mümkündür. Bu büyük devlet demokrasiye bütün vatandaşları için işlerlik kazandırabilir ve bundan tüm dünya kazançlı çıkar.

41 Christopher S. Allen, "Germany," Kesselmann ve Krieger, *European Politics* içinde, s. 323.

42 Ak Parti'nin seçim zaferinin analizi için, bkz. M. Hakan Yavuz ve Nihat Ali Özcan, "Crisis in Turkey: The Conflict of Political Languages," *Middle East Policy* 14 (Sonbahar 2007), s. 118-135

IRAK KÜRDİSTANI VE AB: İKİ ÇÖZÜM YÖNÜ

Cengiz ÇANDAR

Bundan 13 yıl önce, 1994 yılında *Sabah* gazetesinde iki gün üst üste yazdığım yazılarda, "Kürt sorunu"nun esas olarak bir "devlet kurma" ya da bir "devlete sahip olma" sorunu olduğuna değinmiştim. Bugün, 21. yüzyılın ilk onyılı itibarıyla, sorununun özü, 20. yüzyılın son onyılındaki durumuna göre değişmiş değil.

Sorunun bu "özü" değişmedi ama Soğuk Savaş'ın sona ermesinin sonuçlarını yaşayan dünyadaki "paradigma değişikliği"ne uygun biçimde, Türkiye'nin Kürt sorununun çözüm yolları da "paradigma değişikliği"ne uğradı.

Ortadoğu haritası bugünkü şeklini, Osmanlı İmparatorluğu'nun 400 yıllık düzeninin tasfiyesi sonucunda, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından aldı. Batı'nın sömürgeci ve yeni deyimiyle "mandacı" devletleri, Ortadoğu toprakları üzerinde, 19. yüzyıl Avrupası'nın "ulus-devlet" şeklindeki devlet şablonunu uygulamaya kalktılar. Buna göre, Farsların bir "ulus-devlet"i vardır; tüm çoketnili toplum dokusuna rağmen, Şii-Fars kültürel kimliğinin damgasını vurduğu İran böyledir. Farsların ulus-devletidir ve diğer İranlı etnik topluluklar ya Fars kültür ikliminin içinde yer aldıkları için veya Şii dini-mezhebi kimliğinden gelen ortaklık nedeniyle, bu duruma esaslı bir itiraz yöneltmemişlerdir.

Türkiye Cumhuriyeti ise, Osmanlı mirası üzerinde Anadolu ya da bir başka adıyla imparatorluğun Araplarla meskün bulunmayan toprakları üzerinde bir "Türk ulus-devleti" olarak dizayn edilmiştir. Yani, Türklerin de bir ulus-devleti mevcuttur.

Araplar ise—gereğinden fazla—ulus-devletten de öteye, klanları, hanedanları, siyasi elitleri temsil eden bir dizi devlete sahip olmuşlardır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bunlara bir de Yahudi devleti eklendi. İsrail, Filistin topraklarının bir bölümü üzerinde kurulmuş bir Yahudi ulus-devletidir.

Ortadoğu'nun otokton ve yerleşik büyük ulusal toplulukları içinde sadece Kürtler bir devlet sahibi kılınmamışlardır. İran Kürtleri bir yana bırakılırsa, Türkiye, Irak ve Suriye Kürtleri olarak, Birinci Dünya Savaşı sonrasında birdenbire üç ayrı egemenlik alanı içinde parçalanmışlar ve üç ayrı ulus-devlet projesinin içinde "asimile" edilmeye çalışılmışlardır.

İran Kürtlerini bir yana bırakıyorum; ama, Soranca ve Goranca gibi alt-kimliklerinin, geri kalan Kürtlerle farklılık oluşturmasından ötürü değil. İki nedenden dolayı: İran Kürtleri, İran Fars ulusal kimliği içine linguistik özelliklerinden ötürü sığabilirler; çok çarpıcı bir farklılıkla Farslardan ayırt edilecek bir kimlik taşıdıkları söylenemez. En azından, bu tartışmaya muhtaç bir konudur.

Asıl önemli neden, Türkiye ile İran, bir başka deyimle Osmanlı-Safevi (daha sonra başta Kaçar, çeşitli hanedanlar) ayrılığı ile İran Kürtleriyle geri kalan Kürtler yüzyıllar boyu hiç birlikte olmamışlar, hep ayrı bulunmuş, ayrı siyasal ve toplumsal örgütlenmeler içinde yer almışlardır.

Kürtler arası asıl bölünme ve Ortadoğu'daki diğer ulusal topluluklarla karşılaştırıldığında mağduriyete uğratıldıkları görüntüsünü verecek olan "devletsizlik hali," eş anlamlı bir şekilde "üç ayrı devlet" sınırları içinde kimlikleri ve hakları ya toptan reddedilmiş veya kısıtlanmış biçimde yaşamaya zorlanmalarından, yani parçalanmalarından kaynaklanıyor.

Yani, "Kürt parçalanması" ve Kürtlerin kendi ulusal devletlerinden yoksun kalmaları, "Osmanlı Kürtleri"ne ait bir olgudur.

Bu durumda, şunu söylemek mümkündür: Kürt sorunu, bu Kürt topluluklarından en azından biri bir "ulus-devlet" şeklinde örgütlenmeden, yani Kürtler, kendi "ulus-devlet"lerine kavuşmadıkları sürece devam edecektir. Dolayısıyla, Kürt sorunu, bölge çapında, Kürtlerin yaşadığı ülkeler çapında ve ülkelerin uluslararası politikada sahip olduğu konumdan ötürü dünya çapında bir "sancı" olmaya da devam edecektir. Bir başka deyimle, "Bağımsız Kürdistan" söz konusu oluncaya dek, bir Kürt ulus-devleti olana dek, Kürt sorunu çözümsüz ve mahalli-bölgesel-uluslararası sancı olarak kalacaktır.

Bir ikinci seçenek daha var ve bu ikinci seçenek, 20. yüzyıl sonu ve içinde bulunduğumuz 21. yüzyıl yılları itibarıyla geçerli hale de gelmiştir. O, şudur: Kürt sorunu, Ortadoğu'daki büyük ulusal topluluklardan biri olan (toplam sayının 25 milyon olduğu tahmin ediliyor) Kürtler, ulus-devletlerini kurdukları ve/veya mevcut devletlerden birini "kendi devletleri" kabul ettikleri takdirde yine çözülmüş sayılır.

Bu nokta özellikle önemli; Kürtlerin, vatandaşı olarak yaşadıkları devletlerden birini, "Ayrı bir devlet kurmamıza gerek bırakmayacak şekilde, bu devlet içinde kendimizi buluyoruz. Haklarımızı kullanabiliyoruz. Kimliğimize sahibiz. Bu devlet, bizi de temsil eden bir devlettir; ayrı bir devlet kurma çabasına girmemizi gerektirecek bir şey yoktur" duygusuyla kabullenmeleri demektir. Yani, Irak, Türkiye ve Suriye'den birini veya ikisini, ya da tümünü.

Tabii ki, bu Kürtlerin "fikir değiştirmesi" anlamından ziyade, söz konusu bu üç ülkedeki devletlerin "dönüşüme uğraması" anlamına geliyor. Kürtlerin, ayrı bir "ulus-devlet" kurma ihtiyacı duymadan, vatandaşı oldukları bir devleti, kendilerini de temsil eden, kendilerini içinde buldukları, Kürt kimlikleri ile vatandaşlık bağından mutlu olabilecekleri bir devletten söz ediyoruz. Bu, haliyle, Türkiye, Irak veya Suriye'nin kuruluş ve oluşma dönemlerindeki karakteristiklerinden farklı bir görüntüye kavuşmaları, dönüşüme uğramalarını gerektirir. Özellikle, dünyadaki toplam Kürt nüfusunun yarısından çoğunu ya da en az yarısını barındırması bakımından Türkiye'nin.

20. yüzyıl sonu, 21. yüzyıl, iki temel gelişme sayesinde, bu imkânı, yani Kürtlerin Türkiye'de ve Irak'ta, "bölünme"ye yol açmayacak, "ayrılma" yolu ile ayrı ulus-devlet kurmalarına gerek bırakılmayacak baş döndürücü değişiklikleri, bir başka deyimle bir "yeni paradigma"yı beraberinde getirdi.

Özellikle, 1999 yılı, bu anlamda bir dönüm noktası sayılmalıdır. Zira *Türkiye, 1999 yılı sonunda, Aralık ayındaki Helsinki Zirvesi'nde AB aday üyesi ilan edilmiş, böylece Türkiye'nin*

yeni "milenyum" ve yeni yüzyıl için "yol haritası" çizilmiştir. AB aday üyeliğinden, AB ile katılım müzakerelerine başlayabilmek için, yani AB tam üyeliğini elde edebilme sürecine girebilmek için, "Kopenhag Siyasi Kriterleri"nin (1993) kabulü gerekmektedir ki, Türkiye, bunları yerine getirdiği ölçüde, Türk Devleti, AB normlarında demokratik bir Avrupa devleti olarak dönüşüme uğrayacaktır. Söz konusu dönüşüm, esas olarak, Kürt sorununu ilgilendiren alanda cereyan edecektir ve Kürtler, giderek, dönüşüme uğrayan yeni devlet yapısı içinde kendilerini bulabilecekler, kimliklerinin kabulüne tanık olacaklar ve karar verici içinde yer alabilecek şekilde temsilcilerini sağlayacaklardır. Türkiye Cumhuriyeti, "Kürtlerin de devleti" haline dönüşebilme şansını, 1999 Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin AB aday üyesi ilan edilmesiyle önü açılan süreç sayesinde elde etmiştir.

PKK lideri —PKK çevrelerinin söylemine bakılırsa "Cumhuriyet tarihinin 29. Kürt isyanı"nın lideri Abdullah Öcalan— 1999 yılı başlarında yakalanmış ve tutuklanarak ömür boyu hapse mahkûm olmuştur. Öcalan'ın tutuklanmasına giden yol, tutuklandıktan sonra Türkiye'nin sırf AB sürecinin önünü açmak için idam cezasını kaldırması da, 1999 yılında, Türkiye'nin AB üyeliği sürecine girmesiyle eş zamanlı "paradigma değişikliği"nin bir başka göstergesidir. Abdullah Öcalan —29. isyanın lideri— yakalandığı, bu nedenle "isyan" bastırılmış olduğu için değil bu değişiklik. Abdullah Öcalan'daki değişiklikten ötürü.

Bir "isyan lideri"nin yakalanması, illa "isyan"ın sona ermesini, isyanın bastırılmasını beraberinde getirmez. En çarpıcı örnek, Cezayir Ulusal Kurtuluş Mücadelesi'nin lideri Ahmet Ben Bella'nın, uçağı havada kaçırılarak Fransa tarafından yakalanması ve hapse atılmasının, Cezayir mücadelesini sona erdirmemiş olmasıdır. Cezayir'deki mücadele devam etmiştir. Hatta Cezayir Evian Anlaşmaları ile 1961'de bağımsızlığına kavuşmuş ve Ben Bella yakalanıp, Fransa'da tutuklandıktan dört yıl sonra, Cezayir'i bağımsızlığına kavuşturan anlaşmalar gereği ülkesine dönmüş ve bağımsız Cezayir'in ilk cumhurbaşkanı olmuştur.

Türkiye'de "Kürt silahlı mücadelesi" bakımından durum farklıdır. Buradaki fark, kendi söylemleri ile cumhuriyet döneminin "29.Kürt isyanının lideri"nin "isyan"ın sona erdiğini ilan etmesidir. Bunu yaparken, "amaçlar"ı da değiştirmiş ya da ortadan kaldırmış ve Kürt mücadelesinin yönteminden silahlı mücadeleyi çıkartmıştır.

PKK bir "ayrılıkçı Kürt örgütü" olarak silahlı mücadeleye girdiği vakit "amaç," Kürtlerin Türkiye bünyesinden ayrılmaları ve bir bağımsız devlet kurmak idi. Amaç olarak, "Bağımsız Kürdistan"ın çapı ve sınırları muğlak idi. Burada önemli olan, Türkiye Kürtleri adına ortaya çıkan bir silahlı örgüt olarak PKK'nın hedefini ve amacını, Türkiye'den ayrılık ve bir bağımsız Kürt devleti olarak belirlemiş olmasıdır.

Bunu, Türkiye'nin kabullenmesi söz konusu olamayacağına göre, söz konusu amaca yönelik olarak da "silahlı mücadele" yani "şiddet yöntemleri" benimsenmişti.

Abdullah Öcalan, 1999'da yakalanması ve tutuklanmasının ardından iki alanda muazzam bir "değişiklik" ortaya koydu: Amaçta ve yöntemde.

Amaç, artık bir "bağımsız Kürt devleti" olarak ifade edilmiyordu. Amaç bağımsız Kürt devleti olmayacağına göre "silahlı mücadele" ve "şiddet yöntemleri"nin benimsenmesi de gerekmiyordu.

Gerçekten de, demokratik bir devlet yapısı içinde elde edilebilecek "kimlik hakları" için —hele Avrupa Birliği süreci bir dizi imkân sunarken— "şiddet yöntemi" asla gerekmez. Amaç, Türkiye'den ayrılarak bağımsız bir devlet kurmak olmayacaksa, hiçbir amaç —örneğin daha sonraları dillendirilen "demokratik konfederasyon" gibi gayet belirsiz ve karmaşık amaçlar için de— "şiddet yöntemleri"ni benimsemenin hiçbir gereği ve meşru yanı olamaz.

Unutulmamalıdır ki Abdullah Öcalan, 1999 yılında "ateşkes" ilan etmemiştir. "Silahlı mücadele"ye "son" vermiştir ve "Bağımsız Kürdistan" hedefine nokta koymuştur.

2000 yılına girildiğinde, Türkiye ve Kürtler adına, umut verici ufuklar doğmuştu. Ancak, ne Türkiye'nin ne de Kürtlerin, aradan geçen yılları, özellikle 1999-2004 arasını akıllıca ve başarılı bir şekilde kullandıkları söylenemez.

2004 yılı eş zamanlı iki çarpıcı gelişmeye sahne oldu. 17 Aralık 2007 tarihi Türkiye ve dolaşısıyla Kürtler açısından tarihi öneme sahipti; zira bu tarihte Türkiye'ye AB'ye tam üyelik müzakerelerine başlamak için tarih verilecekti. Bu tarihe dek, Kopenhag Siyasi Kriterleri'nin yerterince yerine getirildiğine hükmedilmiş olacaktı. Bu amaçla, Türkiye, 2002-2004'te önemli bir hukuki reform döneminden geçti.

Gelgelelim, 1 Haziran 2004'te PKK silahlı mücadeleye yine başlayacağını ilan etti ve silahlı mücadeleyi, Türkiye'yi istikrarsızlığa götürecektir ve demokratikleşme sürecini sakatlayacak ölçüde yine başlattı. Nitekim 2006 ve 2007 yıllarının önemli bir bölümünde, Türkiye'de reform süreci hayli tavsadı. Demokratikleşme süreci yavaşladı. Ülke rejimi, askeri müdahaleye yeniden açık bir hale geldi. Bunda, PKK'nın rolü aşikârdır.

Oysa, Kürt talepleri açısından, tarihi dönemeç, Irak Savaşı ile (2003) gerçekleşmişti. Irak'ta bir merkezi-diktatörlük rejimi olarak Saddam Hüseyin'in Baas rejimi yıkılmış ve Irak, "federal" bir ülke haline dönüşmüştür. Irak federalizmi, Kürtlerin ülkenin kuzeyinde, Irak Kürdistanı'nda âdetâ "yarı-bağımsız" statüde bir Kürt devletine kavuşması sayesinde gerçekleşmiştir. Federasyondan ziyade konfederal bir yapıyı andıracak ölçüde, Kürtlerin kendi kendilerini yönetmelerine imkân veren düzenlemeyi garanti altına alacak biçimde, Irak'ın merkezi hükümetinde de Kürtler önemli imtiyazlar kazanmışlardır. Irak Cumhurbaşkanı Celal Talabani bir Kürt'tür. Irak'ın uluslararası şahsiyetini temsil eden Dışişleri Bakanlığı makamını da bir Kürt, Hoşyar Zebari işgal etmektedir. Keza, ekonomiden (bu arada petrolden) sorumlu Başbakan Yardımcısı Barham Salih de Kürt'tür. Bu mevkiler, demokratik ölçüler içinde, liyakat ile bu kişilere verilmiş değillerdir. Bu mevkiler, yeni Irak denklemine oluşması pazarlıklarına ilişkin olarak "Kürt"lere verilmiştir.

Bu bakımdan Irak, 2003'ten itibaren, yukarıda ifade ettiğimiz anlamda, "Kürtlerin ayrı bir bağımsız devlet kurmalarına gerek duymayacakları biçimde, vatandaş oldukları devleti kendilerinin de devleti sayabilecekleri" bir karakteristik kazanmıştır. Federal Irak 2003'ten itibaren böyledir.

AB yolunda ilerleyecek bir Türkiye de, Türkiye Kürtlerinin "Kürt kimliği" ile yer bulacakları, Avrupa sistemi içinde bir demokratik yapılanmayı ifade edecektir. Ayrıca, Irak'ın kuzeyindeki Kürt oluşumu ve Türkiye ile Irak arasındaki sınırların bir nevi Benelüks sınırlarına dönüşmesi,

yoğun enteraktif ekonomik ve kültürel ilişkiler, "Kürt sorunu"nun Birinci Dünya Savaşı sonrası Ortadoğu paradigmasından çok farklı, yeni bir paradigma içinde ele alınabileceğine işaret ediyor.

Çoketnili, çokuluslu ve en önemlisi Birinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan yapılarda var olan sorunların nasıl bir çözümle ortaya çıktığına ilişkin elimizde bazı örnekler mevcut. Bunları şöyle sınıflayabiliriz: *Sovyetler Birliği örneği. Burada, en büyük parçanın yani Rusya Federasyonu'nun Birlik'ten ayrılmasıyla Sovyetler Birliği dağılmıştır. Sovyet Imperia'sının diğer Slav parçaları, Ukrayna ve Belarus, kendiliğinden bağımsız devletler haline gelmişlerdir. Bağımsızlık talebi olmayan Türki cumhuriyetler de kendilerini birden bağımsız devletler olarak bulmak zorunda kalmışlardır.*

Medeni boşanma. Buna örnek Çekler ile Slovakların, karşılıklı mutabakat ile barışçıl ayrılmalarıdır; ama her ikisi Avrupa Birliği çatısı içinde ve çerçevesi içinde birleşmiş sayılıyorlar. Bunu bilmek, "medeni boşanma"yı mümkün kılmıştır.

Yugoslavya. Kanlı ve son derece sancılı biçimde, savaş yoluyla parçalanmış ve Sırbistan, Karadağ, Makedonya, Hırvatistan, Bosna-Hersek gibi bağımsız devletler üretmiştir. Kosova da yine uluslararası çapta bir savaş ile yeni ama sorunlu bir statüye yönelmiştir.

AB bünyesi içinde sorunlu tek örnek *Belçika*'dır. Onun dağılacağı da henüz kesin değil.

Birleşik Krallık da İskoçya ve Galler'e Tony Blair hükümeti tarafından sağlanan "yerinden yönetim" ilkesiyle farklı bir yapılanmaya gitmiştir.

Irak savaş yoluyla Kürtler için anlam taşıyan bir "federal" yapı elde etmiştir; ancak ülke, henüz mevcut toprak bütünlüğü içinde mi kalacak, yoksa parçalanacak mı sorusunun cevabı alınamayan bir kanlı coğrafya görüntüsündedir.

Türkiye, bu örneklerin hiçbirine benzemiyor. Hiçbiri, Türkiye'nin tarihi süreci içinde geçerli olmadı. Türkiye'nin siyasi kültürü, hiçbirinin olabilmesine imkân vermiyor.

Türkiye Kürtleri açısından, değişim ve dönüşüm; Türkiye'nin "demokratik evrimi" aracılığıyla; AB sürecinin harekete geçirdiği dinamiklerin vereceği sonuçları ile gerçekleşiyor.

Dolayısıyla, Türkiye'de Kürt sorununun çözümü, çok büyük ölçüde, Avrupa Birliği sürecinin akıbetine ve Türkiye'nin demokratikleşmesine bağlı.

Bu bakımdan, Türkiye Kürtleri için AB sürecinin devamı; Türkiye ile Kuzey Irak'taki Kürt yönetiminin yakın ilişkileri hayati önem taşıyor. Bu çerçevede, Kuzey Irak ve genel olarak, Irak'taki Kürt yönetiminin ayakta tutulması da şart ve Türkiye Kürtleri açısından "çıkar önceliği"ni ifade ediyor.

Bu bağlam içinde, PKK'nın silahlı mücadelesi de, kendisi de "anakronik" bir durumu yansıtıyor. Türkiye'den kopartılacak bir coğrafya parçası üzerinde "Bağımsız Kürdistan" kurma projesi bizzat bu amaçla eline silah almış olan Kürt hareketinin lideri tarafından kaldırılmış ve silahlı mücadele, bir "mücadele yöntemi" olarak ve "nihai" olarak terkedilmişken, 21. yüzyılın şu zaman diliminde, Irak'ta Türkiye'nin NATO müttefiki ABD'nin desteğiyle bir Kürt

oluşumu varken, Türkiye’de silahlı mücadeleye başvurmanın kabul edilebilir bir yanı olmadığı gibi, bu Kürtler için olumlu bir sonuç da getirmez.

Kaldı ki, Türkiye’deki 22 Temmuz seçimleri baştan beri vurguladığımız “paradigma değişikliği”ni iyice belirgin hale getirmiştir. PKK ile “organik bağı” olan DTP, grup kuracak bir sayı ile parlamentoya seçilmiştir. “Örgütsel ilişki” denemez, çünkü bu hukuki açıdan bir suç. Ama sosyolojik açıdan “organik bağ” bir sır değil. Eşlerden ya da kardeşlerden biri parlamentoda, meşru yoldan seçilmiş ve bir “yasa koyucu,” diğeri ise dağda, yani “yasadışı” konumda. PKK-DTP “organik bağı” apaçık ortada.

Bu “organik bağ,” 22 Temmuz sonrası dönemde, bir nevi IRA-Sinn Féin ilişkisi gibi değerlendirilmek zorunda. DTP’nin Sinn Féin’leşmesi, Kürt sorununda Kürtler lehinde gelişmeler sağlanmak isteniyorsa, şart. Çünkü, Kürtlerin 2000’ler Türkiye’sindeki en büyük çıkarları “şiddete son verilmesi”nden ve bu bağlamda PKK’nın “silahsızlandırılması” ve sona erdirilmesinden geçiyor.

Kürtler bakımından, psikolojik açıdan ağır geleceğini biliyorum ama “paradigma değişikliği”ne ayak uyduramayan, “anakronik” lider figürlerinden vazgeçmeleri gerekiyor.

Irak’taki Kürt oluşumunu ayakta, Türkiye’yi AB yolunda tutmak. 2007 yılında, Türkiye Kürtlerinin ve Türkiye’nin Kürt sorununun çözüm umutlarının ayakta kalması ve gerçekleşmesinin “formülü” burada.

DÖRDÜNCÜ OTURUM TARTIŞMA BÖLÜMÜ

Soru: DTP-PKK ilişkisi ve bu konsept içinde olmayan parti ve grupların işlevi üzerine ne düşünüyorsunuz?

Cengiz Çandar: Aman dikkat, "ilişki" dersem, ben de sıkıntıya girerim, DTP de sıkıntıya girebilir. "İlişki" değil, "organik bağ." İki aynı şey değil. Tıpkı "terörizm"le "şiddet" akraba kavramlar olsa da aynı şey olmadığı gibi. Çok kolay, açmaya gerek yok, kapalı tutsam daha kolay. "Bu konsept içinde olmayan parti ve gruplar işe yaramaz" diyemeyiz. "Eğer DTP'nin PKK'yla organik bağı yoksa, ben o DTP'yi ne yapayım, ne işime yarar?" diyebilirim. Yani o organik bağa sahip olmasının işlevsel bir değeri olacağını ve zaten olduğunu düşünüyorum. Nitekim bu 22 Temmuz seçimlerinden sonra, bu parlamentonun Türkiye halkının çok büyük bir bölümünü temsil ettiği söyleniyor: %47 bir partiye gitti, Türkiye'de milliyetçiler de var, Türk milliyetçileri. MHP de onları pekâlâ temsil eder. Kürt milliyetçiliği de var, çünkü Kürtler var. Bir etnisite varsa onun milliyetçiliği olur, bu doğaldır. Onu kim temsil ediyor? İşte DTP grubu var ve dolayısıyla Türkiye'de %85 katılımı yapılmış bir seçimde bundan önceki parlamento seçim sistemiyle Türkiye'nin %45'ini, neredeyse yarısını temsil etmezken—Diyarbakır'da siz biliyorsunuz, oy vermedikleriniz, %2 oy alanlar milletvekili olarak Diyarbakır'ı parlamentoda temsil ediyorlardı—şimdi öyle değil. Şimdi bütün Güneydoğu, Diyarbakır özellikle, içinde bulunduğumuz bu kent temsil edilmek istendiği gibi temsil ediliyor. Yani Türkiye'nin %85'ini temsil eden bir parlamento var, dolayısıyla bu parlamentonun sağladığı meşruiyet içinde sorunlara çözüm yolları bulunabilir ve bu temsiliyet Kürtlerin ulusalcı akımlarının da temsil edilebilmesini sağladığı oranda meşruiyetini artırmış bir yapı. Ama "Farklı düşünen Kürt gruplar işe yaramaz meşru değildir" diyemeyiz. Onlar ne işe yaradıklarını kendi mücadeleleriyle, kendileri ortaya koyacaklardır zaten. Yarın öbür gün ademi merkezîyetçi bir Türkiye'ye doğru gidersek—ki demokratik bir Türkiye, 21. yüzyılda başka türlü olmaz—onlar da gerek yerel yönetimlerde, gerekse merkezî yönetimde temsil edildikleri ölçüde, kendi anlamlarını kendileri üretecektir. Ben burada kimseye anlam dağıtma durumunda da değilim, kendi görüşüm olarak söylüyorum. PKK'yla organik bağı olmayan DTP'nin benim nazarımda işlevsel bir anlamı ve gücü olmayacağını söylemek istiyorum.

Soru: Bir-iki yıl önce Diyarbakır Festivali konuşmanızda ağırlığı ABD ve BOP'a vermişsiniz. Bugün bu konulara hiç değinmediniz. Neden?

Cengiz Çandar: Hiçbir nedeni yok, çünkü herhalde o sırada konu ABD ve BOP'la ilgiliydi, oradan bahsettik. Şimdi bugün konuştuğum konuları anlatabilme babında bu iki kelimeyi telaffuz etmek için özel bir ihtiyaç duymadım açıkçası. Başka bir sebebi yok.

Baskın Oran: Evet, ayrıca şunu da ben ilave edeyim: Şu anda fiilen BOP Projesi diye bir şey yok, berheba olmuş vaziyette.

Soru: 1925 Şeyh Said hareketinin dini yönü mü, ulusal yönü mü öncelikliydi? Resmi veya gayriresmi kayıtlara göre kayıp ne kadardı?

Baskın Oran: İkinci soruyu cevaplandırayım, bilmiyorum. Bunu belki bu konuda artık klasik olmuş bir eser yazmış olan Robert Olson cevaplandırabilir, eğer kendisi bunu cevaplandırmak istiyorsa. Birinci soruyla ilgili olarak, tabii "ulusal" diyerek bunu tırnak içine koymamız lazım. Çünkü ulusal hareket bir burjuva hareketidir, köylüler ulusal hareket yapamazlar. Fakat gelişmiş ülkelerde milliyetçiliğin burjuvazi tarafından ortaya atılmasına mukabil, az gelişmiş ülkelerde milliyetçilik küçük burjuvalar tarafından, küçük burjuva entelektüelleri tarafından ortaya atılır ve 1925 yılında bütün oranları sabit tutmak şartıyla, küçük burjuva entelektüeli namına layık olan *Azadî*'nin yöneticileridir. Dolayısıyla bu bir "ulusal" harekettir. Fakat döneminin özelliği ve de atmosferinin temel unsuru olan din unsurunun ağırlığını dikkate alacak olursanız, dinsel kalıp içinde ortaya çıkmıştır. *Azadî* yöneticileri çok iyi biliyorlardı ki, laik unsurlar olarak Kürt halkına hiçbir biçimde önderlik edemezlerdi, kimse arkalarından gelmezdi, bir şeyhin önderlik etmesi halinde ancak Kürtler onun arkasından gelebilirdi ve Cıbranlı Halit Bey'in eniştesi olan Şeyh Sait bu göreve atandı. Bu şekilde söylemek lazım. Yani dinsel kalıp içinde "ulusal" hareket.

Soru: Ulus-devletlerin can çekiştiği ve aşıldığı bir süreçte devletçi mantıkta ısrarcı olmanız çelişki değil mi?

Cengiz Çandar: Değil. Soru, doğru bir soru değil zaten. Çünkü ben devletçi mantıkta ısrarcı falan değilim, yanlış anlaşılacak da istemem. Yalnız, birincisi, ulus-devletlerin can çekiştiği bir durum da yok ortada. Küreselleşme dinamikleri ulus-devletleri belki tarihi bir kategori olarak ortadan kaldıracak dönemin başlangıcına işaret ediyor ama en azından bizim kuşaklarımızın yaşadığı şu dönemler itibarıyla ulus-devletin felsefi olarak aşıldığını görmeye kalkışsak bile, fiili olarak tam tersine dünyanın her yerinde tahkim edildiğini görürüz. Sadece ulus-devletlerin içeriği farklı doldurulmaya başlandı. Yoksa format olarak ulus-devletler bir hayli dirençli gözüküyorlar. O yüzden çok da aşılmış bir halleri yok.

İkincisi, devleti bir kimliğin üst organizasyonu olarak talep etmek başka bir şey, iktisadi anlamda ya da hukuki mutlakiyetçilik ve merkezietçilik anlamında devletçi olmak ayrı şey. Ben hiçbir zaman ikinci tür, şimdi söylediğim türde devletçi olmadım. Hatta ben oldukça anarşizan bir ruha sahip olduğum için, devlet denen kavramdan da fazla hoşlanmam. Yani şu devlet hiç olmasa sanki daha iyiymiş gibi—gerçekçi olmayan, onu da söyleyeyim—bir duygum var ama bu bir yorumcu olarak, bir gözlemci olarak toplulukların devlet ihtiyacını, bir devlete sahip olmak için neler feda edebildiklerini görmemi engellemiyor ve ona göre sosyal ve tarihsel haritaya bakıp değerlendirme yapmamı ve yapmamızı engellemiyor. Devletçi mantık dediğiniz zaman, eğer bu merkezietçi, mutlakiyetçi ve iktisadi anlamda ekonominin devlet kontrolünün elinde olmasını anlıyorsanız, bu değil. Ama işte Amerika Birleşik Devletleri de devlet, serbest piyasa ekonomisi var, işte "açık toplum" deniyor, işte dün adı geçen İspanya, anayasasında ayrılma hakkını savunan etnisitelerin parti kurabilmesi ve bunun propagandasının yapılmasının serbest olduğu bir yapı, o da devlet. Yani devletin içini nasıl dolduracağını önemli; bizatihi devlet kavramına yaklaşmak, devletçi olmayı ifade etmiyor.

Baskın Oran: Profesör Olson, 1925 yılındaki resmi ve gayriresmi kayıplar hakkında bir açıklama yapmak ister misiniz? Sayı var mı, yani "Şu taraftan şu kadar, bu taraftan bu kadar insan öldü" diye bir sayı var mı, bildiğiniz?

Robert Olson: Aşağı yukarı on iki-on beş bin filan.

Soru: Türkiye’de Kürtler azınlık olarak görünmediği için azınlık haklarından muaf tutulmaktadır, ancak ulusun asli unsurları olarak kabul edilmedikleri için yine problem yaşanmaktadır. Kürtlerin azınlık ya da asli unsur ikilemine açıklık getirebilir misiniz?

Baskın Oran: Bu asli ve kurucu unsur iddiası müthiş bir Kemalist iddiadır. Bu Kürt Kemalizmidir, bunu yıllardır söyleye söyleye dilimizde tüy bitti. Ama şu anda Kürtlerin de bunu telaffuz etmeye başladıklarını görmek büyük mutluluk, çünkü bu mantıkla ne memleket yönetilir, ne Kürtler özgürlüğüne kavuşur. Bu mantık şudur, “Asli ve kurucu unsur bugün, resmi ideolojiye göre Türklerdir, ben rica ediyorum Kürtleri de virgülle ayırarak bunun yanına yazınız.” Peki, “asli ve kurucu unsur” kavramını ortadan kaldırsak da, bu memlekette yaşayan yetmiş üç milyon kişiyi asli ve kurucu unsur olarak düşünür gibi yapsak olmuyor mu? Biz bu aşamaya gelemeyecek miyiz hiç? İşte biz onun için Ekim 2004’te yayınlanan Azınlık Raporu’nda dedik ki, “‘Türk’ kelimesi, ‘Türk milleti,’ ‘Türk vatani,’ ‘Türk halkı,’ herkesi ifade etmiyor, en azından kendine ‘Kürt’ diyenleri ve gayrimüslimleri dışlıyor, onun için kucaklayıcı olmak üzere, gelin biz buna ‘Türk’ demeyelim, çünkü ‘Türk’ bir etnik grubun adıdır, ‘Türkiyeli’ diyelim” dedik. İşte hiç kimsenin kurucu unsur olmadığı bir ülke, Türkiyelilerden oluşan bir ülkedir, biz bunu söyledik.

Soru: Açıklamalarınızdan “Türkiye sorunlarını Mustafa Kemal çizgisiyle aşabilir” izlenimi edindim. Bence Türkiye’nin en az ihtiyacı olan iki şey Mustafa Kemal sevgisi ve düşmanlığıdır, çünkü ikisi de seksen dört yıldır yeterince var. Türkiye’nin akıl yolunu aramaya ihtiyacı var. Bu da normalleşmekten ve insanın kendi beynine yönelmesinden geçer diye düşünüyorum.

Michael Gunter: Sorunuza teşekkür ederim. Kürtlerin, kendileri için oldukça olumsuz olan Atatürk ilkelerini benimsemeleri gerektiğini söylemedim. Benim söylediğim, Atatürk’ün 1920’lerde ve 1930’larda tamamen farklı bir durumla uğraştığı ve bugün, 21. yüzyılda, Atatürk’ün cesaretine ve zekâsına sahip bir liderin Türkiye’nin artık Kürtlere eskiden olduğu gibi yaklaşmasının gerekmediği, aksine Kürtlerin siyasi, kültürel ve toplumsal haklarını kullanmalarını sağlayacak modern politikaların benimsenebileceği kadar ileri ve modern bir ülke haline geldiğini pekâlâ idrak edebileceğini anlamamız gerektiği idi. Dolayısıyla, Kürtler Atatürk ilkelerini kendilerininmiş gibi benimsemelidir. Böyle yapmaları, Türkiye’deki Kürtlerin Türkiye’ye sadık olduklarını ve Türkiye’nin kurucusuna sadakatsiz olmadıklarını gösterecektir. Buna benzer bir durum benim ülkem olan Amerika Birleşik Devletleri’nde ortaya çıktı. Son on yıllarda ABD’de sağcı kanat Amerikan bayrağını kendi sembolleri olarak sahiplendi. Daha ilerici olan solcu unsurlar ise bayrağı sağcılar kadar sahiplenmedi. Bence bu bir taktik hatasıydı çünkü sonuçta bayrak herkesin bayrağıdır. Bence Atatürk de Türkiye’de herkesin Atatürküdür. Atatürk’ü modern bir biçimde, Kürtlerin de benimseyebileceği bir biçimde yorumlayalım. Benim söylemek istediğim buydu.

Soru: Kuzey Irak’taki bir Kürdistan’ın Türkiye Kürtleri için ne gibi bir getirisi olabilir?

Cengiz Çandar: Evet, sanıyorum bunu söyledim ben. Bu soruyu soranın buradan bölgeden olduğuna eminim. Irak’ta bir Kürt devleti oluşumunun hangi format içinde olursa olsun, ister federal Irak yapısı içinde, ister bağımsız, Türkiyeli bir Kürt için ne anlama geleceğini herkesten iyi

Türkiyeli Kürtler hisseder, bilir zaten. Türkiye Kürtleri, Türkiye'nin kendisi, orayla bütün Avrupa arasında bir beşeri köprü durumundalar. Türkiye'nin bölge üzerindeki gücü, Türkiye'nin Kürtleri üzerinden ve Irak Kürdistanı üzerinden bütün bölgeye geçer ve Türk-Kürt beraberliğinin sinerjik etkiyle üreteceği bir güç... Irak'ta Kürdistan'ın olması, Türkiye'deki Kürtlerin bulunmasıyla mümkün. Simbiyotik bir ilişki var. O yüzden de bütün çabamız, bizlerin de—yani Türkiye'nin batı tarafında bulunanların da—Türkçeden "Kuzey Irak'a müdahale" sözcüklerini sonsuza dek çıkarması olmak zorunda. Türkçe dilinde bu kavram olmamalı yani.

Soru: Türkiye Kürtleri statü itibarıyla azınlık mı, asli unsur mu?

Baskın Oran: Daha önce cevaplandırdım ama bir kere daha söyleyeyim, Türkiye Kürtleri uluslararası azınlık tanımına göre azınlıktır. Beş tane unsur vardır bunun, şimdi uzatmamak için [açmıyorum]; fakat Türkiye'deki statüsü azınlık statüsü değildir, bu statü Lozan Antlaşması'nın otuz yedi ila kırk dördüncü maddelerinde gayrimüslimler olarak tespit edilmiştir.

Soru: 1920 Sevr Antlaşması'nda Avrupa Birliği ülkelerinin, yani şimdi Avrupa Birliği ülkeleri olan ülkelerin, Türkiye'ye dayattığı Kürt sorunuyla ilgili çözümlenmelerini yirmi birinci yüzyılda AB'ye uyum sürecindeki Türkiye'ye aynı şekilde dayatmamasını nasıl açıklıyorsunuz?

Michael Gunter: Sorunuza teşekkür ederim. 1919 Antlaşması'ndan beri şartlar değişti. O zaman Türkiye yenilmiş bir ülkeydi ve Avrupalılar Türkiye'ye her istediklerini yaptırabiliyorlardı. Fakat Türkiye Atatürk'ün önderliğinde birleşti ve birçok yönden güçlü, büyük bir ülke haline geldi. Artık Türkiye'nin, tüm insanları için, olmayı becerebileceğinden emin olduğumuz bir demokrasi haline gelerek kaderinde yazılı olanı gerçekleştirmesini istiyoruz. Günümüzde AB, modern Türkiye'nin bu antlaşmayı kabul etmesini talep edebilecek durumda değildir. Gerçekçi olursak, AB'nin yapabileceği tek şey Türkiye'nin AB adaylığına Kopenhag Kriterleri'ni uygulamaktır; ve bence bu son derece makuldür. Türkiye'de Kürt sorununun çözümü demokrasidir ve AB'ye girmektir. Başka yerlerde, Irak'taki Kürt sorununa başka olası çözümler vardır. Fakat şurası kesindir ki, Türkiye'deki çözüm Türkiye içinde bulunacak ve Türkiye'yi demokrasi mirasına kavuşturacak bir çözüm olacaktır.

Soru: Kürt sorununa karşı Türkiye'deki aydınlar ne kadar duyarlı davrandı, sizce aydınlar bu anlamda üzerlerine düşen görevi yerine getirdiler mi?

Baskın Oran: Evet, kendi hayatlarını ortaya koyarak, kendi özgürlüklerini, yani cezaevi dışında kalma özgürlüklerini ortaya koyarak. Yalnız tabii, Kürtlerin de başka ezilen ve dışlananlar için aynı şeyi yapmalarını bekleyerek, sadece kendileri için değil.

Soru: Türkiye'de yaşayan Kürtler için AB sürecini desteklemeyi iki temel görevden biri olarak tanımladınız. AB ve üye ülkelerin ana akım Kürt siyasetini tarihsel bir perspektifle düşündüğümüzde ve Kürtler için getirebileceği kültürel, sosyal haklar ve ekonomik olanakları dikkate aldığımızda, [bu], bireysel haklardan öteye, asimilasyonu aşacak Kürt kimliğinin kendisini yeniden üreteceği olanakları yaratacak mıdır?

Baskın Oran: AB süreci Türkiye'de bulunan bütün farklılıkların, Kürtlerden eşcinsellere kadar bütün farklılıkların kendini ifade edeceği ortamı yaratacaktır. Biz de zaten bunun için istiyoruz, ela gözleri için değil AB'yi.

Son olarak dertli bir annenin sessiz çığlığını okuyorum ve bitiriyorum. "Dertli bir anne olarak sizden istediğim, söylenenler sadece bu dört duvar arasında kalsın, yazar, aydın, vekil her kim olursa olsun, artık annelerin gzyağlarının bir daha akmaması için elinizden geleni yapmanızı rica ediyorum. Bir ana olarak hiçbir ananın Kürt olsun, Türk olsun, kanlı kefenlerle karđılařmamasını en içten duygularımla istiyorum. Barış Anneleri adına."

BEŞİNCİ OTURUM

SOSYOEKONOMİK YAPI VE

KALKINMAYA YÖNELİK ADIMLAR

SOSYOEKONOMİK BOYUTUYLA KÜRT SORUNU

Nurcan BAYSAL

Merhabalar,

Benim adım Nurcan Baysal. Üç yıl önce Diyarbakır'da kurulan Kalkınma Merkezi Derneği'ni temsilen buradayım. Kalkınma Merkezi, 2004 yılında Diyarbakır'da, bölgenin sosyoekonomik gelişmesi ile ilgili olarak yerelden söz söylemek, kırsal ve kentsel alanlarda araştırma ve uygulamalı çalışmalar yapmak amacıyla bölgesel kalkınma alanında deneyimli bir grup tarafından kurulmuştur. Esas olarak üç alanda çalışmalarımızı yürütmekteyiz: 1. Zorunlu göç, 2. Bölgedeki sosyoekonomik gelişmeye yönelik çalışmalara daha yetkin biçimde katkıda bulunmaları için yerelden gençlerin yetiştirilmesi, 3. Kırsal kalkınmaya yönelik uygulamalı çalışmalar.

Ben, bugün sizlere bölgenin sosyoekonomik durumu ile ilgili Kalkınma Merkezi'nden arkadaşlarımla oluşturduğumuz düşünceleri ileticeğim. İlk önce üç noktaya açıklık getirmek istiyorum. Birincisi, bölgenin şu an Türkiye'nin en az gelişmiş illerinden oluşuyor olmasını aslında tarihsel bir perspektif içinde ele almak gerekiyor. Ne yazık ki öyle bir ayrıntıya girecek zamanım yok. Ancak bu konuda iki vurgu yapmak isterim. İlk, uluslararası dinamikler sonucu, Ortadoğu'da büyük güçlerin oynadığı roller, savaşlar vs. nedeniyle bulunduğumuz bölgenin tarih içinde değişen ekonomik konumu. Bir diğeri ise, cumhuriyetin kuruluşunu takiben Türkiye'nin gelişme modelinin merkezin gelişmesine yönelik olduğu. Bunun sonucu olarak da taşranın geri planda kalarak gelişme ivmesini kaybetmesi.

İkinci önemli nokta ise yine tarihsel kökenleri olan bir konu; genel olarak Kürt sorunu olarak adlandırabiliriz. Ayrıntıya girmiyorum zaten iki gün boyunca bu konu konuşuldu. Benim söylemek istediğim, Kürt sorunu nedeniyle, bir yandan bölgedeki kaynaklar yok edilirken, diğer yandan da bölgeye kaynak verilmediğidir.

Üçüncü olarak yapmak istediğim vurgu şu: 1980'lerden başlayarak Türkiye'nin uyguladığı neo-liberal politikalar, özellikle tarım ve hayvancılığı çok hızlı bir biçimde dönüştürmektedir. Bu dönüşüm farklı biçimlerde Türkiye'nin her bölgesinde hissedilmektedir. Ancak ekonomisi yoğunlukla tarım ve hayvancılığa dayandığı için bu dönüşümün olumsuz etkileri en çok bölgemizde hissedilmektedir. Bu dönüşümden olumsuz etkilenen kesimler için destek politikaları ise ya yoktur ya da var olan uygulamalar küçük köylüyü ve de küçük işletmeleri koruyamamaktadır.

Bu üç dinamik, yani içinde bulunduğumuz bölgenin uluslararası konumundan kaynaklanan sorunlar, Kürt sorunundan kaynaklanan sorunlar ve küreselleşme sürecinden kaynaklanan sorunlar maalesef üstüste binerek bölgenin durumunu gittikçe ağırlaştırmıştır ve durum iyiye değil kötüye gitmektedir.

Bu toplantının konusu nedeniyle, güncel konulara ışık tutmamız gerektiği için ben yakın bir tarihe gelip, konuşmama oradan devam edeceğim. Öncelikle bölgedeki mevcut sosyoekonomik yapıya ilişkin çok genel bir resim çizmeye çalışacağım, detaylı verilere girmeyeceğim. Öte yandan, veriler olmadan da, çıplak gözle bile bu bölgedeki kentleri dolaşan biri, bölgenin durumunu, sokakta çalışan çocukların, kahvehanelerin vs. çokluğundan rahatlıkla anlayabilir.

Bu bölgeye ne yapıldı?

Şu ana kadar devletin bölgesel eşitsizlikleri ortadan kaldırmaya yönelik bölgeye kalkınma adına yaptığı en önemli proje GAP'tır. GAP'taki gerçekleştirmelere baktığımız zaman enerji ile ilgili yatırımların gerçekleşme oranı %75 iken, sulama yatırımlardaki oran ise halen %14'ler civarındadır. Yani GAP projesinde, bölgeye asıl faydası olacak sulu tarımın yaygınlaştırılması için gerekli yatırımlar ikinci plana itilmiş, enerjiye öncelik verilmiştir. Enerji üretiminden de bölge yeterince yararlanmamaktadır.

Türkiye'de en son yapılan ve 2007-2013 dönemini kapsayan 9. Kalkınma Planı'nda da bölgelerarası eşitsizliği gidermeye yönelik bir çaba olmadığı görülmektedir.

AB sürecinde bölgenin durumuna bakacak olursak, özellikle 90'lardan sonra bu sürecin hızlanması, kırsal alan için temel 3 önemli girdi olan akaryakıt, gübre ve tohum fiyatlarının artması ile kırsaldaki sıkıntılar daha da artmaya başlamıştır. Girdilerdeki bu artışa karşılık, ürün fiyatları sabit kalmakta ya da düşmektedir. Bu da küçük çiftçileri rekabet edemez hale getiriyor. Bir yandan bu gelişmeler olurken diğer yandan da bu olumsuz gidişatı engellemek adına devlet, Doğrudan Gelir Desteği (DGD) ya da teşvik primi vermektedir. Örneğin, pamuğa verilen teşvik primi sonucu sulu alanların %90'ında pamuk ekimi tercih edilmektedir. Teşvik bittiği an pamuk üreticilerinin çoğu çok zor durumda kalacaktır; çünkü çoğu üretici sadece teşvik priminden dolayı pamuk ekimine devam etmektedir. Bugün Türkiye'de DSİ dahi sulamayı pamuk ekimine göre ayarlamaktadır. Aslında pamuk tarımı toprağın uzun vadeli kullanımını oldukça olumsuz etkilemektedir. Teşvik sisteminin yanlışlığı ürün çeşitlenmesini de engellemektedir.

Bölgede kırsal duruma genel olarak bakacak olursak: Tarım ve hayvancılık çok gerilemiş durumda. Eskiden kendi toprağını eken, hayvancılık yapan köylüler gittikçe artan oranda mevsimlik işçilikle geçinir durumdadılar.

Kalkınma Merkezi'nin Diyarbakır-Karacadağ köylerinde yaptığı araştırma şunu göstermektedir: Ailelerin çok önemli bir oranı artık kırsal alandaki faaliyetleriyle geçinememekte, çocuklarını büyük kentlere inşaat işçiliğine ya da çöp toplamaya göndermektedir. İl içinden ve köylerden Kuzey Irak'a işçi olarak gitmek de yaygınlaşmaya başlamıştır.

Yine kırsal alanda adaletsiz toprak dağılımı ve bunun sonucu adaletsiz gelir dağılımı da ciddi bir sorundur. Bölge nüfusunun %70'i tarım sektöründe çalıştığı halde, topraktaki mülkiyet dağılımı son derece adaletsizdir. Kırsaldaki bu durum hem gelir hem karar alma süreçlerinde bağımlılık ilişkileri yaratmaktadır. Toprak dağılımı konusu ciddi bir konudur ve maalesef Kürtleri temsil eden partiler de dahil olmak üzere hiçbir parti ya da sivil toplum örgütü tarafından bu konu yeterince tartışılmamıştır.

Bölgedeki sanayi teşvik sistemine bakacak olursak, maalesef alınmış teşvik belgelerinin ne kadarının gerçekleştirilmiş olduğu hakkında elde veri mevcut değildir. Ancak hangi ile veya bölgeye kaç teşvik belgesi verildiği ve bu yapılacak yatırımların bazı bilgilerini içeren istatistiki bilgilere ulaşılabilir. Hem teşvik belge sayısı hem de bu yatırımlar için öngörülen sabit yatırım tutarı toplamı açısından baktığımızda Doğu Anadolu son sırada yer almakta, onu Güneydoğu Anadolu takip etmektedir. Burada mevcut teşviklerin yetersizliğini de vurgulamadan geçemeyeceğim.

Sosyoekonomik gelişme için eğitim alanı çok önemlidir. Peki, eğitimdeki durumumuz nedir? Diyarbakır Milli Eğitim Müdürlüğü 2007 yılı verilerine göre Diyarbakır'da okuma yazma bilmeyen nüfus %30'dur. Erkeklerin %16'sı, kadınların ise %44'ü okuma yazma bilmiyor.

Yine, Diyarbakır'da ilköğretimde ortalama sınıf mevcudu 53 kişi, kent merkezlerinde bu sayı 65'e çıkabiliyor.

Okula başlayan her 4 öğrenciden ancak 1'i ilköğrenimini tamamlayabiliyor. Diyarbakır Türkiye'de okuldan kayıt sildirmenin en fazla olduğu il durumunda. 2 ay önce ilköğretim öğretmenleri ile konuya ilişkin yapılan toplantıda öğretmenler bir öğrenci kayıt sildirdiğinde nedenlerinin üzerinde durmak yerine "Oh! Sınıf bir kişi daha rahatladı" diye düşünüyoruz demişlerdir.

Tüm bunlar şunu açıkça ortaya koyuyor: Bölgede devletin eğitime ilgili yatırımı son derece yetersizdir. "Haydi Kızlar Okula" kampanyaları yapılırken bir yandan da okulların inşa edilmesi, yeterli sayıda ve nitelikli öğretmenlerin tayin edilmesi, öğrencilere eğitim materyallerinin sağlanması gibi devletin sorumluluğunda olan işlerin yapılması gerekir. Bazen basında bölgedeki eğitim sorunu, sadece töre ya da çatışma nedeniyle insanların çocuklarını okula göndermemelerinden kaynaklanıyormuş gibi sunuluyor. Halbuki, bölgedeki okullar yetersiz, öğretmenler eksik, eğitimin niteliği düşük, vs. Tüm bunlar bölgede eğitimden beklentiyi de düşürmekte ve 8 yıllık eğitimden sonra insanların çocuklarını okula göndermemesine de neden olmaktadır.

Tüm bunların sonucu olarak bölgede hâd safhada yoksulluk ve işsizlik mevcuttur. Özellikle 1980 sonrasında işsizliğin ve yoksulluğun kalıcı, sürekli ve yaygın bir boyut kazandığını görmekteyiz. Bu bölgede yaşanan yoksulluk, ülkenin diğer yerlerinde karşı karşıya kalınan yoksulluktan çok daha derindir. En iyimser tahminle bölgede ikamet eden nüfusun %60'ının yoksulluk sınırı altında yaşadığı söylenmektedir. Diyarbakır Valiliği'nden geçen hafta aldığım verilere göre sadece Diyarbakır'da 617 bin Yeşil Kart sahibi vardır, bu Diyarbakır nüfusunun %41'ine tekabül etmektedir. Türkiye genelinde ise ortalama 13 milyon Yeşil Kart sahibi ile Türkiye nüfusunun %20'sine tekabül etmektedir.

Diyarbakır'da, 2005 yılı resmi verilerine göre, işsizlik oranı %14,6'dır. Bu oran, %12,2 olan 2006 yılı Türkiye ortalamasının üzerinde. Gayriresmi verilere göre ise %60'lara ulaşmakta.

Bu yoksulluk ve işsizlik durumunu yaratan önemli nedenlerden biri de çatışma ortamı ve zorunlu göçtür. Son 20 yıldır bu bölgede bir çatışma ortamı var. 1984'te başlayan bu çatışma ortamı 1987 yılında Olağanüstü Hal Bölge Valiliği'nin kurulması ile dönüm noktasına ulaşmış, yaklaşık 15 yıl süren OHAL uygulaması dönemi, faili meçhuller, yargısız infazlar, kitlesel

göztaltılar ve ağır hak ihlallerinin yaşandığı bir dönem olarak kayda geçmiştir. Bölge nüfusunun %70'e yakınının gençlerden oluştuğunu düşünürsek, bugün Güneydoğu'da yaşayan nüfusun çoğunluğunun bu çatışma ortamı sırasında doğmuş ve tüm yaşamları boyunca bir şekilde çatışma ortamından etkilenmiş bir nüfus olduğunu söyleyebiliriz.

Yoğunlukla 1990-95 arası yaşanan zorunlu göç, bu çatışma ortamının koşullarını daha da zorlaştırmıştır. Zorunlu göçten resmi rakamlara göre 953.680 kişi, sivil toplum örgütlerine göre ise 1,5-3 milyon arasında bir nüfus etkilenmiştir. Zorunlu göçle ülke geneline yayılmış olan nüfusun büyük çoğunluğu gittikleri kentte hiçbir kamusal destek görmedikleri için büyük zorluklarla karşılaşmışlar, yerleştikleri gecekondulu mahallelerinde toplumun dışına itilmişlerdir. Zorunlu göç mağdurlarında aidiyet duygusu çökmüş, zaten zayıf olan vatandaş-devlet ilişkisi giderek kopma noktasına gelmiştir. Zorunlu göçün üzerinden yaklaşık 15 yıl geçmesine rağmen, tüm bu süre zarfında ne bölgenin kentlerinde ne de diğer Batı kentlerinde yaşayan zorunlu göç mağdurlarının yaşam düzeylerini yükseltmek için kamunun uyguladığı ciddi bir program bulunmamaktadır. Zorunlu göçten yaklaşık 14 yıl sonra Mart 2004 tarihinde Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun çıkarılmıştır. Bu yasanın uygulanmasında da büyük sorunlar yaşanmıştır. Örneğin, Diyarbakır'da Mart 2007 itibarıyla 45 bin başvurudan sadece 7.650'si yani %17'si sonuçlanabilmiştir (Kaynak: Diyarbakır Valiliği). Bir diğer uygulama da 1999 yılında başlatılan "Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi"dir. Bu proje kapsamında köylerine dönmek için valiliğe başvurular, dönüşle ilgili güvenlik engelleri olmadığı takdirde, evlerini yapabilmek için inşaat malzemesi veya küçükbaş hayvan, arı kovanı gibi aynı yardımlar alabiliyor. Ancak devlet sadece güvenli ilan ettiği köylere dönüş izni verdiği için, bu proje kapsamında kalıcı olarak köylerine dönenlerin sayısı oldukça azdır. Tüm bunlar da devletin bu programının göstermelik olduğu ve daha çok uluslararası baskılara cevap vermek için oluşturulduğu izlenimini vermektedir.

"Devlet biz yokmuşuz gibi davrandı"; bu davranış biçimi çoğunlukla devam etmekte.

Sonuç olarak, zorunlu göç mağdurları eğitimsizliğe, işsizliğe mahkûm edilmişlerdir; ne köyllerine dönebilmekte, ne de kentlerde tutunabilmelerine olanak sağlanmaktadır.

Bu çatışma ortamı ve zorunlu göç bölgedeki mevcut üretim alanlarını tahrip etmiş, meralar, köyler yakılmış, kırsaldaki üretim neredeyse durma noktasına gelmiş, kentlere akın eden bu nüfus ise kentlerde işsiz kalmıştır. İş bulabilenler ise sosyal güvencesi bulunmayan işlerde ve insani olmayan koşullarda çalışmaktadır.

Tüm bu tablo, bölge halkında geleceğe yönelik beklentileri de kötüleştirmiştir. Yerel Gündem 21 ve Sarmaşık Derneği'nin 5.706 hane üzerinde yaptığı araştırmada, gelecekten beklenti ile ilgili sorulan soruya nüfusun %50,8'inin "hiçbir şey değişmeyecek" yanıtını vermiş olduğunu görüyoruz; %25 ise "daha kötü olacak" yanıtını vermiştir.

Bu da şunu göstermektedir ki, bölge halkı gelecekten umutsuzdur.

Tüm bu olumsuz tablodan sonra "bu bölgede neler yapılabilir"e baktığımızda, hemen şunu söylemeliyim ki burada size reçeteler veremeyeceğim. Bölgenin sosyoekonomik gelişmişlik konusu maalesef bugüne kadar konuşulan ama derinlemesine analizler yapılmamış bir konu ol-

muştur. Bugüne kadar hiçbir siyasi parti ve hükümet bölgenin sosyoekonomik sorunlarını çözmeye yönelik ciddi bir politika geliştirmemiştir. Kürt partiler de daha çok politik taleplere odaklanmış, bu sorunu göz ardı etmişlerdir. Ben de burada sizlere bölgede neler yapılabileceğine dair genel bir çerçeve sunabilirim:

İlk olarak, bölgenin sosyoekonomik düzeyinin yükseltilmesi için merkezi yönetimin, yani hükümetin, niyet ve kararlılığının olması gerekir. Geçmiş hükümetlerin hiçbirinde böyle bir niyet ve kararlılık olmamıştır. Umarız bu seferinde olur. Niyet ve kararlılığın yanı sıra bölgedeki aktörlerle (sanayici, köylü, yerel yönetim gibi) işbirliği yapılması gerekir. Bölgenin özgül koşulları iyi tahlil edilmeden, yukarıdan aşağıya, merkezden yapılan değişiklikler genellikle başarısız sonuçlara yol açmaktadır.

İkinci olarak, bölgenin gittikçe kötüleşen ekonomik durumunun iyileşme rayına oturtulabilmesi birkaç ufak değişiklikle başarılabilecek birşey değildir. Örneğin, sadece sanayi teşviklerinde bölgeye ayrıcalık tanıyarak sermaye çekilebileceğini düşünmek hayalperestlik olur. Çatışma ortamının sona erdirilmesi, altyapı sorunlarının çözülmesi, kalifiye işgücü yetiştirmek, çevre ülkeler ile ticaretin artırılması için altyapı, ulaşım, sınır kapılarının modernizasyonu, tarım ve hayvancılığın geliştirilmesi gibi birçok alanda paralel dönüşümler gereklidir.

Üçüncü önemli nokta, bölge nüfusunun geçimini sağlamak amacıyla atıl duran bölge kaynaklarının üretime sokulması öncelik arz etmelidir. Bir bölge nüfusu başka illere mevsimlik işçiliğe giderek daha ne kadar yaşayabilir? İnsanların büyük bir çoğunluğu kendi topraklarını eker ekerek kendi topraklarında yaşamak ister. Bunun koşulları yaratılmalıdır. Bölge verimli toprak, su, maden, vs. gibi birçok kaynağa sahiptir, önemli olan bu kaynakların üretime sokulmasıdır.

Dördüncü önemli nokta altyapıdır. Altyapının olmadığı yere yatırım gelmez. Elektrik, su, yol çok önemlidir. Organize Sanayi Bölgeleri'nin (OSB) altyapısı yatırımcı açısından önemli. Diyarbakır OSB'de günde birkaç kez elektrik kesintisi olabilmektedir. Yine KÖYDES kapsamında her köye su götürülmekte, ancak köylere gittiğimizde gerek şebeke sisteminden, gerek işlemden veya müteahhitin işi eksik yapmasından dolayı suyun kullanımında veya suya ulaşımında birçok sıkıntı olduğunu görmekteyiz.

Son olarak beşeri sermaye çok önemli. Örneğin, Diyarbakır GİDEM ofisine iş başvurusundan çok, kalifiye eleman sıkıntısı çeken işverenler başvuruyor. Bir yandan çok yüksek boyutlarda işsizlik var, diğer yandan ise kalifiye eleman açığı mevcut. Burada da mesleki eğitimin önemi ortaya çıkıyor. Bu alanda önemli olan mesleki eğitimin sanayinin gereksinmelerine uygun şekilde yapılmasıdır.

Ben, bu sınırlı zamanda size ancak birkaç öneride bulunabildim. Tabii ki bu konu çok boyutlu bir şekilde ele alınmalı ve bütüncül bir yaklaşım benimsenmelidir. Kısacası, tek tek birtakım kısmi müdahalelerle bölgeyi bir gelişme ivmesine sokmanın imkânsız olduğunu düşünüyorum. En ayrıcalıklı teşvikleri versek bile, söz ettiğim gibi topyekûn bir dönüşüm içine girilmedikçe istediğimiz sonuçları alamayız. Ancak, daha önce de söylediğim gibi burada en öncelikli nokta hükümetin niyet ve kararlılığı ve bölgeyle işbirliği içinde olmasıdır.

DİYARBAKIR VE BÖLGENİN SOSYOEKONOMİK YAPISI: NEDENLERİ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Şahismail BEDİR HANOĞLU

Değerli Katılımcılar,
Hanımefendiler, Beyefendiler,

Bu toplantıyı düzenleyen Heinrich Böll Stiftung Derneği'ne ve katkı sunan Diyarbakır Barosu'na şükranlarımı ifade ediyorum, herkesi en kalbi duygularla selamlıyorum.

Bölgemizin ve ilimiz Diyarbakır'ın sosyoekonomik gelişmişlik düzeyiyle ilgili, son yıllarda toplumun her kesimi tarafından birtakım araştırmalar ve tespitler dile getirildi. Bu görüş ve tespitlerde birtakım farklılıklar olsa da birbirine yakın görüşler ve tespitler olduğunu ifade edebiliriz. Bölgenin önemli bir ili ve bölgeye açılan bir penceresi olan Diyarbakır'ın sosyoekonomik gelişmişlik düzeyi ile ilgili çarpıcı bulduğum birkaç rakamı vermek istiyorum.

Türkiye'deki iller sıralaması itibarıyla,

Kişi başına teşvikte	40. sıradayız,
Kişi başına kamu yatırımında	32. sıradayız,
Kişi başına toplam elektrik tüketiminde	64. sıradayız,
Kişi başına sanayide elektrik tüketiminde	68. sıradayız,
Kişi başına kredi oranında	70. sıradayız,
Mevduatın krediye dönüşüm oranında	70. sıradayız,
Doktor başına nüfusta	55. sıradayız,
On bin kişiye düşen oto sayısında	60. sıradayız,
On bin kişiye düşen motorlu kara taşıtı sayısında	63. sıradayız,
Sosyal güvenlikten yararlanma oranında	69. sıradayız,
Milli gelirden kişi başına düşen payda	54. sıradayız,
Toplam ihracatta	55. sıradayız,
Nüfusta	9. sıradayız,
Yıllık nüfus artışında	18. sıradayız,
Nüfus yoğunluğunda	23. sıradayız,
Yüzölçümünde	7. sıradayız,
Tarımsal alan büyüklüğünde	8. sıradayız.

İlimizin,

GSMH katkı payı binde	1,
Dış ticaretteki katkı payı binde	1,
Üretime katkı payı binde	3,
İstihdama katkısı on binde	1,

Kişi başına düşen milli geliri 1500-2000 dolar civarındadır.

Ayrıca ilimizde sanayi düşük yoğunluktadır, sanayide çalışan işçi sayısının toplam istihdamdaki payı %4 civarındadır.

Bir buçuk milyonu aşan nüfusumuzun yaklaşık %50'si 18 yaş altındadır. Nerede ise her yıl 40 bin civarında gencimiz hiçbir mesleki eğitim almadan çalışma yaşına gelmektedir. Bu da bizim ciddi düşünmemize neden olacak önemli bir olgudur.

Ayrıca sokaklarımızda 10 bine yakın çocuğun çalıştığı ve dilendiği, bine yakın çocuğun madde bağımlısı olduğu, bir öğün yemek alabilmek için sabah namazında Kızılay önünde kuyruğa giren 6 bin 500'e yakın vatandaşın bulunduğu da saptanmıştır.

Yukarıda ifade ettiğim rakamlar ve durum Diyarbakır'ın ve geniş çerçevede bölgenin sosyo-ekonomik yapısının geldiği noktayı göstermesi açısından yeterlidir diye düşünüyorum.

Cumhuriyetin ilk yıllarında ülkenin en gelişmiş sanayi ve ticaret kentleri arasında yer alan Diyarbakır'ın süreç içerisinde bu özelliğini yitirmesine ve 1970'lerde 40., 90'lı yıllarda 50., günümüzde de 63. sıraya gerilemesine ve mutlak yoksulluğun %30'lar civarına kadar çıkmasına sebep olan nedenler neler idi? İki temel neden var. Birincisi, ülkemizde yıllardır uygulanan yanlış kalkınma politikaları, ikincisi ise bölgenin son dönemde yaşadığı çatışma/şiddet ortamı ve bu ortamın yarattığı yoğun iç göç ve ters göç. Bunlar ilimizin ve bölgemizin yoksullaşma sürecini başlatmıştır.

Sosyoekonomik gelişmişlik düzeyinin bu kadar gerilemesi

- Sağlıksız kentleşme,
- Mevsimlik işçilik,
- Çocuk işçiliğinin gün geçtikçe artması,
- Nitel ve nicel olarak eğitim ve sağlık olanaklarına yeterince erişememe,
- Temel insani gereksinimlerden yeterince yararlanamama ve yoksun olma,
- Suç oranının birçok alanda artması,
- Göç,

gibi birçok sorunu da beraberinde getirmiştir.

1980'li yıllarda başlayan olaylar ile birlikte 1990'lı yıllarda zorunlu göç akını başlamış, uzun yıllar geçmesine rağmen tüm şiddeti ile devam eden göçün yarattığı olumsuz etkileri hafifletmeye yönelik ciddi bir çaba olmamış, sorun katlanarak günümüze kadar gelmiştir.

Zorunlu göçün yanı sıra son yıllarda kırsal kesimde yoksulluğun artması ile başlayan ekonomik göç dalgası da bu sorunların daha da artmasına neden olmuştur.

Kentler zaten mevcut haliyle bile artan nüfusu kaldıracak kapasitede değilken, bu göç dalgaları çarpık kentleşmeden, kentsel altyapı sorunlarına, işsizliğin artmasından yoksulluğun en derin biçimde yaşanmasına ilişkin birçok sorunu da beraberinde getirmiştir.

İlimizdeki istihdam alanları çeşitli nedenlerle artan nüfusa paralel olarak gelişmemiştir. Mevcut potansiyellerin önemli bir kısmının da yeterli ve etkin olarak kullanılmadığı da ortadadır.

Yatırım alanlarının gelişmemesinin en önemli nedeni de çatışma ortamının 25 yıldan fazla devam etmesi ve bunun iş çevrelerinde yarattığı huzursuzluk ve güvensizlik ortamıdır. Bu durum yatırımlara ilişkin başta insan kaynağı ve altyapı olmak üzere birçok alt faktörü de olumsuz etkilemiştir.

Bölgede istikrar ve güven ortamının sağlanamaması yatırım yapılmasına ilişkin ciddi endişelerin yaşanmasına neden olmuştur.

Bu konferansın çağrı metninde de ifade edildiği gibi çatışma sürecinde önemli bir nüfusun şehirlere zorla göçü, bununla beraber gelen eğitim eksikliği, işsizlik oranının aşırı yükselmesi, barınma ve beslenme gibi hayati sorunların büyük boyutlarda olmasını da beraberinde getirmiştir.

Kötüleşen sosyoekonomik yapı toplumu en derinden etkilemiş, umutsuzluğun hâkim olduğu bir belirsizlik yaratmıştır. Gelir dağılımındaki adaletsizlikler toplumsal huzuru da olumsuz bir şekilde etkilemektedir.

Bölgedeki mevcut durum ve bundan kaynaklı sorunlar her ne kadar en çok bölge insanını etkiliyor olsa bile, bunların tüm Türkiye'yi önümüzdeki dönemlerde daha derinden etkileyeceğini hepimizin bilmesi gerekmektedir.

Tüm bu sorunları ve olumsuzlukları nasıl aşabiliriz?

Öncelikle bir saptama yapmak gerekir ise "zor sorunların kolay çözümü yoktur" anlayışını çok iyi bilmemiz gerekiyor.

Sorunun sadece dilek ve temenniler ile çözülemediğini hepimiz çok iyi biliyoruz.

Bu durum, öncelikli olarak bizlerin, bölgede yaşayan aydınların, iş çevrelerinin, siyasilere, yerel yöneticilerin ve sivil toplum kuruluşlarının, bölgedeki sorunların çözümünde anahtar rol oynadığımızın ve böyle bir yükümlülüğümüzün farkında olmamızı zorunlu kılıyor.

Bölgenin sorunlarının aşılmasının ve kalkınmanın sağlanmasının 2 temel ayağı vardır:

1. Ekonomik kalkınma için öneriler ve çözümler,
2. Siyasal reformlar için öneriler ve çözümler.

EKONOMİK KALKINMA İÇİN ÖNERİLER VE ÇÖZÜMLER

a) Bölgelerarası gelişmişlik farklılığının ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bunun için yasal mevzuatların bir an önce hazırlanarak yürürlüğe konulması zorunludur.

AB ülkelerinde en yoksul ile en zengin arasındaki fark 5 kat iken, Türkiye'de halihazırda 55 kat civarındadır. Bu AB'nin istemediği bir durumdur.

AB bölgelerarası kalkınma farkına çok önem vermektedir. Bu yüzden bile olsa Türkiye'nin AB'ye girmesi mümkün olmayacaktır.

Çok değil 30-40 yıl önce İrlanda nüfusunun neredeyse tamamı açlık tehlikesi ile karşı karşıya, ülkenin bir bölümü çatışmalar içindeydi. İzlenen akıllı politikalar bugün İrlanda'yı ortalama gelirden AB'nin 5. sırasına getirmiş bulunmaktadır.

Bölgelerarası gelişmişlik farkını ortadan kaldıracak en önemli projelerin başında GAP gelmektedir. GAP bölgemizde yaşanan işsizliği önleyecek, refahı yükseltecek en büyük faktör ola-

rak görülmektedir. GAP sulama kanallarının tamamlanması ile 1,8 milyon hektar alan sulamaya açılacaktır. Şu anda %15'ine yakını biten bu proje ile 250 bin hektar alan sulanmaktadır. GAP tamamlandığında yüksek tarım ve oluşturacağı sanayi potansiyeli 3,5 milyon kişiye iş imkânı sağlayacaktır. GAP tamamlandığında batı illerine çalışmaya giden insanlarımız kendi topraklarında üretim yapabileceklerdir.

Sonuç olarak GAP sulama kanallarının bir an önce bitirilebilmesi için devletin tüm olanaklarını seferber etmesi gerekiyor.

b) Yıllarca bölgemize yönelik teşvik adı altında sunulan projelerin pek faydası olmadığı ortaya çıkmıştır.

Bölgesel kalkınmayı sağlamak amacı ile çıkarılan teşvik politikaları ya yanlış çıkarılmış ya da uygulamada yanlışlıklar yapılmıştır. Eski hatalara devam edilmektedir. Son çıkarılan yasa bölgelerarası yatırım dengesizliğini gidermekten ve rekabet gücünü artırmaktan uzaktır. Çünkü:

- Kapsadığı iller sayısı oldukça fazladır.
- Potansiyele uygun bölgesel ve sektörel tercih arasında denge yoktur.
- Yatırım yapılan sektörler hemen hemen aynıdır.
- Hem yıllar itibarıyla hem de muafiyetler itibarıyla kademeli değildir.

Bunun sonucu olarak yatırımlar da birkaç ilde yoğunlaşmakta ve bölgemize gelmemektedir.

Yeni teşvik politikaları oluşturulurken, iş âleminin, sivil toplum kuruluşlarının görüşlerinin alınması bir zorunluluktur.

Bölgesel ve sektörel teşvik uygulamaları hemen yürürlüğe konmalıdır.

Bu sektörlerin başında tarım, madencilik, turizm, sağlık öne çıkan sektörlerimiz olarak görülmektedir.

c) Komşu illerle hem ticaretin hem de sınır ticaretinin geliştirilmesi sağlanmalı ve teşvik edilmelidir.

Sınırlardaki mayınlı araziler temizlenerek organik tarıma açılmalıdır.

Kuşkusuz dışarıdan gelecek yatırım ve yatırımcıları teşvik etmek ve özendirmek önemlidir. Ancak bu ekonomik mücadelenin asıl sahipleri ve neferleri bölgede yaşayan sanayicidir, tüccardır, esnaftır ve halihazırda bölgede yaşayan, bölgede yatırımını yapan ve elini taşın altına koyanlardır.

SİYASAL REFORMLAR İÇİN ÖNERİLER VE ÇÖZÜMLER

Bizler iş camiası olarak şunu çok iyi biliyoruz ki, en güvenli yatırım aracı demokrasidir.

Demokrasi siyasal boyutları olan, insan hakları ve hukuk devleti gibi unsurları zorunlu olarak içeren çok kapsamlı bir süreçtir.

Demokrasi aynı zamanda pratik çözüm anahtarıdır. Anlaşmalı ve toplumsal uzlaşmaya dayalı çözümler ancak demokrasi içinde üretilebilir ve başarı ile uygulama şansı daha fazla olur.

Demokrasi ve demokratikleşmenin yalnız bir yüce insanlık değeri olmaktan öte, uzun vade için daha verimli bir yatırım ve yöntem olduğunu ifade edebiliriz. Demokrasi ekonomik ve siyasal

istikrarın ve gelişmenin en önemli dayanağıdır. Gelişme artık siyasal modeli de içeren bir kavramdır. Bu açıdan bir ülkenin rejiminin demokratik olup olmaması o ülkenin gelişmişlik düzeyi ile de yakından ilgilidir.

Bölgeye dair bu sorunların çözümünü sadece ekonomik temelde ele alan görüşlerin günümüzde hiçbir geçerliliği de yoktur.

Demokratik taleplerin soyutlandığı, sorunu bir ekonomik sorun olarak gören anlayışların terk edilmesi gerekmektedir.

Kimlik sorunu sosyolojik bir faktör olarak, toplumun ruhsal yapısında ulaşabileceği en üst doyum noktasıdır. Yaşanmamış kimlikler kendisine her zaman değişik yollar bularak ortaya çıkaracaktır. Eski Sovyet toprakları üstünde ulusal kimliğin en küçük topluluklarda bile ortaya çıkışı üzerine düşünülmelidir.

Sorun ülkenin ve üzerinde yaşayan her kesimden insanın geleceği açısından ele alınmalı, şoven yaklaşımlarla bu güzel gelecek heba edilmemelidir.

Ülke dinamiklerinin kalkınmada en iyi şekilde kullanılması isteniyorsa, şiddeti körükleyen ayırım politikalarına son verilmelidir. Eğer farklı toplumsal ve kültürel yapıların ortak çıkarlara sahip çıkması sağlanabilirse, bu dinamiklerin müthiş bir motor gücü oluşturacağı muhakkaktır.

Ayrıca hak arayışında toplumu derinden sarsan şiddetin yöntem olarak kullanılmasından hemen vazgeçilerek, demokratik kanalların kullanılmasının önü açılmalıdır. Silahlı şiddetin günümüz koşullarında yöntem olarak kullanılmasının topluma bir fayda getirmeyeceği açıktır. Barış ortamında sorunların tartışılması ve konuşulmasının daha uygun bir zemin oluşturacağı bir gerçektir.

Yıllarca çok farklı kültürlerin barındığı Anadolu coğrafyası kültürel ve tarihsel zenginliklerin de beşiği olmuştur. Osmanlı döneminde ümmet anlayışı ile birçok kimliği bünyesinde barındıran dönemin ardından, Türkiye’de tek kültürlü, homojen bir ulus oluşturma yönünde ciddi çalışmalar yapılmıştır. Ama farklı kimlik ve kültürler bir mozaik olarak Anadolu’da varlığını sürdürmeye devam etmiştir. 1920 ve 30’larda çok doğal olan bu tutum ve tez artık geride kalmıştır. Günümüzde vatandaşlık anlayışı olarak Avrupa’daki gibi çokkimlikli, çokkültürlü, demokratik, özgürlükçü ve çoğulcu bir toplumsal bir modelin örnek alınması zorunludur.

Yeni anayasa oluşturulurken, eşit vatandaşlık temelinde farklı kimlik ve kültüre sahip kişilerin kendi kimliklerini koruma ve geliştirme haklarını güvenceye alan özgürlükçü, çoğulcu ve demokratik bir içerik ile yazılması sağlanmalıdır.

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan herkes, vatandaşlarının gönüllü iradelerinin ifadesi olarak faaliyet sürdüren her sivil toplum kuruluşu, ülkemiz demokrasisinin gelişmesi ve yerleşmesi için çaba sarf etmek zorundadır. Türkiye’nin geleceği kendini dünyadan soyutlamakta değil, dünyadaki gelişmelere ayak uydurmaktadır. Artık ekonomik ve siyasi ilişkiler demokrasiden ve insan haklarından bağımsız gelişmemektedir. Çözüm anahtarı çağdaş değerlere karşı duyulan güvendedir.

Konuşmamı noktalarken özellikle şunu ifade etmek isterim ki, çözüm için yönetenlerin kendilerine, millete ve yaşadığımız çağın değerlerine güven duymaları gerekiyor. Önümüzde duran tek akıl yolu budur.

BEŞİNCİ OTURUM TARTIŞMA BÖLÜMÜ

Soru: Çiftçiyim. Ben bölgeler arasındaki gelişmişlik farkı kavramının geri bırakılmışlık olarak düzeltilmesini istiyorum. GAP'ın başlangıcında, Devlet Planlama Teşkilatı'nın da finansman modeline bakıldığında belli bir yatırım oranından, yani iki-üç milyar dolar yatırımdan sonra kendi kendini çevirecek bir finansman modeliyle planlandığı görülecektir. Ancak 91'lerden sonra bu finansman modeli değiştirilerek GAP'tan elde edilen gelir GAP'a dönüşüm olarak değil, başka alanlarda kullanılmaktadır. Bugün bölge insanının yararlanabileceği su maalesef körfeze akmakta, topraklarımıza akması gereken su nehir yataklarında akmaya devam etmektedir. Bu da bölge insanının gerçek manada açlıkla terbiye edilmesine yönelik bir stratejinin varlığını maalesef istemesek de somut bir şekilde karşımıza çıkarıyor. Bunun düzeltilmesi konusunda kişi, kuruluş, kurum, coğrafya insanı olarak, ülke olarak ne yapabileceğimizi sizlerden öğrenmek istiyorum. Bunun için de, iki negatif, iki pozitif soruyu kendi kendinize sormanızın gerektiğine inanıyorum, izninizle bunları aktarmak istiyorum. Bir, "Bana ne oluyor?" sorusunu yönelteceğiz. İki "Bize ne oluyor?"a dönüştürelim. Pozitif sorulara gelince: "Ben ne yapabilirim?"/"Biz ne yapabiliriz?" sorularına dönüştürdüğümüzde, bugün birçok alanda yaşadığımız sorunlar[*a dair*], bölge ve sonuçta ülke olarak çok şeyler düzeltebileceğimizin inancını paylaşmak istiyorum.

Soru: Ben otuz yıldır Dicle Üniversitesi'nde öğretim üyesiyim. Nurcan Hanım ilköğretimden, ortaöğretimden bahsetti. Üniversite temel bir direğimizdir, yani üniversite ile ilgili, bölgemizdeki yeni kurulan tabela üniversiteleriyle ilgili bilgi verilmedi. 1974 yılında kurulan Dicle Üniversitesi, dört tane evlat doğurdu: Urfa, Siirt, Batman, Mardin. On sekiz bin küsur olan öğrenci sayımız bu yıl itibarıyla 13 bin 500'e düştü. Ben 79'dan beri üniversitede olduğum için çok iyi biliyorum, yurtlar yetersiz. Günümüzde bizim bölge öğrencileri burayı tercih ediyor. Yani cazibe merkezi haline getirmeye çalışmamıza rağmen, üniversitemiz çok cazibe merkezi haline gelmiyor. Ben öğrencilerime sorduğum zaman "Diş Hekimliği Fakültesi kaçınıcı tercihiniz?" "On sekiz veya on dokuzuncu tercihim" diyerek geliyor ve ikinci sınıfta hemen bir şekilde yatay veya dikey geçişle gitmeye çalışıyor. Bu, bölgenin durumuyla ilgili, hepimizi ilgilendiren bir şey. Mardin'de, Siirt'te, Batman'da, Muş'ta, Bitlis'te kurulan üniversitelerin altyapıları yok. Bunların altyapılarının oluşması için sayın vekillerimizin de çok iyi donanımlı olup, buna çok sıcak bakmaları lazım. Diyarbakır gibi bir metropolde öğrenci yurtları yetersiz, Ergani, Çermik, Çüngüş'te açılan meslek yüksek okullarında öğrenci yurtları yetersiz. Şimdi öğrenciler iyi yurtlarda kalamazsa, iyi barınamazsa, eğitim öğretimi çok iyi alamaz. Ben 1970 yılında Diyarbakır Talebe Yurdu'nda, Ankara'da kaldığım zaman sobalı bir yaşam biçiminde öğrencilik yaptım. Şimdiki gençlerimize her türlü imkânı sunmamız lazım. Yani popülist yaklaşımlarla üniversite açmak çok anlamlı değil. İki gün önce Mardin Artuklu Üniversitesi'nde Diş Hekimliği Fakültesi kurulacağı YÖK Genel Kurulu'ndan geçmiş. Bir diş hekimliği fakültesinin kurulması yüz milyon dolar civarındadır. Yani Mardin'e uygun veya Batman'a uygun bölümlerin açılması, meslek yüksek okullarının açılması daha akılcı olsa gerek diye düşünüyorum.

Nurcan Baysal: "Bölgelerarası geri kalmışlık" değil, "geri bırakılmışlık" kullanalım dendi. Bence sakınca yok. Zaten ben de konuşmamda birkaç unsurdan bahsetmiştim. İkinci unsur, Kürt sorunu nedeniyle bölgeye birtakım kaynakların verilmediğiydi.

Bence de üniversite kurmak önemli değil, onun içini doldurmak önemli. Bugün Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde hukukçudan çok iktisatçı var, hoca bulunamadığı için. O nedenle bir yerlerde bir şey açmadan önce alt yapısını düşünmek lazım.

Soru: Hasan Bülent Kahraman bir yazısında bölgenin bir cazibe merkezi olmaması için devletin temel politikalarını oluşturduğunu yazıyordu. Devlet politika olarak bu bölgenin gelişmesi politikasını yürütürken nasıl bir alternatif düşünüyorsunuz?

Şahismailto Bedirhanoğlu: Tabii kuşkusuz geçmişten, cumhuriyetten, özellikle Şeyh Said İsyanı'ndan sonra bölge yabancılara kapatılıyor ve yasak bölge ilan ediliyor. Ve 1964 yılında mecliste bir önerge ile bu yasak bölge kaldırılıyor. Bu yasak bölge önerisini de hazırlayan eski milletvekillerimizden Mustafa Ekinci'ymiş. Yasak bölge ilan edilen bir bölgede tabii ki bir devlet politikasının oluşturulduğu muhakkaktır, özellikle yatırımlarla ilgili, bölgeye kaynak aktarımıyla ilgili, bu konuda derinden gelen bir devlet politikasının olduğu muhakkak. Biz SİYAD'lar ve Ticaret Odası olarak, cumhurbaşkanı buraya gelirken, cumhurbaşkanına ne ilememiz gerektiğiyle ilgili arkadaşlarımızla tartıştık. Çıkan ortak karar, yürütülen devlet politikalarının tamamen terk edilerek, bölgemize yönelik yeni devlet politikalarının—gerek siyasal anlamda, gerekse iktisadi anlamda—oluşturulması gerektiği idi. Devlet politikasının alternatifinin ne olacağı geniş bir araştırma ve çalışma işidir. Ama en azından bizler bölgelerarası gelişmiş[lik] farklılığını değerlendirirken dedik ki, yeni teşvik politikalarının oluşturulması, dar kapsamlı olması, bölgenin bir cazibe merkezi olması gerekiyor. Bölgede şiddet ortamının bitirilmesinin ön koşul olması gerekir. Şiddet devam ettiği sürece yatırımcıyı buraya çekmemizin ve buraya davet etmemizin hiçbir akıllı gerekçesi yoktur. Zaten böyle bir şeyde gidip Bağdat'la ticaret yaparlar insanlar ama gidip Bağdat'ta bir yatırım yapmayı, en azından şu halıyla de kimse göze alamaz.

Nurcan Baysal: Ben de bugüne kadar aslında bölgeye çok da öncelik verilmediğini düşünüyorum. Bundan yaklaşık bir ay önce kadın kuruluşlarına proje hazırlama eğitimi vermek üzere Çanakkale Küçükkuşu'daydım. Akşamları Küçükkuşu'nun gecekondu mahalleleri ve köylerini gezme fırsatı buldum. Hemen sahil şeridinin bir üstüne çıkar çıkmaz, gecekondu mahallelerinde özellikle Diyarbakır'dan giden ve şu an inşaat işçisi olarak çalışan Kürtlerin olduğunu gördüm. İşin ilginç bir tarafı, köyleri gezdiğimde de Küçükkuşu'ların köylerini bıraktığını bizim buradan Kürtlerin gidip o köylere yerleştiğini gördüm. Hatta orada şu an yatılı eğitim başlamış, o nedenle köy okulları boşalmış. Muhtarlarla tek tek, köy okullarına neler yapabiliriz, birtakım üretim atölyeleri yapabilir miyiz diye görüştük. Böyle bir gidişat var. Bence bu dönem şanslıyız, çünkü mecliste Kürtlerin milletvekilleri var, Kürt kökenli değil, Kürtlerin milletvekilleri var, hem Ak Parti, hem DTP'de, bu çok önemli bir şans. Belki beraber çalışarak bu önceliğin biraz daha buraya, buralara kaymasını sağlayabiliriz.

Soru: Eğitimle ilgili verdiğiniz verilerin düzelmesinde ya da gelişmesinde anadilde eğitim hakkı uygulamasının başlaması pozitif bir rol oynayabilir mi?

Nurcan Baysal: Bence, anadilde eğitim tabii ki çok önemli. Herkesin kendi anadilinde eğitim hakkı olması lazım. Muhakkak anadilde eğitim bir şekilde pozitif rol oynayacaktır. Çünkü yine AÇEV'in yaptığı bir araştırmaya göre anadilini iyi bilmeyen çocukların ikinci dilde bir ta-

kım şeyleri öğrenmeleri çok daha zor olabiliyor. O nedenle sadece buradan bile bakarsak çok pozitif bir adım olur.

Soru: İşsizliğin önlenmesi için hangi sektörlerin desteklenmesi gerekiyor? Hangi sektörler Diyarbakır için öncelikli olmalıdır?

Şahismail Bedirhanoğlu: İşsizlik böyle kısa vadede çözümlenebilecek bir problem değil. Tüm dünyanın da ciddi uğraş verdiği ve çaba sarf ettiği bir olgudur. Kısa vadede işsizliği çözecek bir formül dünyada henüz bulunmuş değil ama işsizlik kısa, orta ve uzun vadede çözülecek bir projedir. Önümüzdeki dönemlerde Diyarbakır için özellikle hizmet sektörünün [gelişeceğini düşünüyorum], çünkü Diyarbakır bölgenin hinterlandı itibarıyla önemli bir şehri ve önemli bir ticaret merkezi. Geçmişte de öyleydi. Ama birtakım yaşanan sıkıntılardan, bu ticaret merkezi olma durumunu biraz kaybetmiş gibi görünse de—ama yine de bu anlamda gerek Ortadoğu'ya, gerekse Kafkaslara açılan pencere olması itibarıyla—hizmet sektörünün önemli ölçüde gelişeceği bir il. Hizmet sektörü desteklenerek, eğitim, sağlık ve kısmi olarak da turizm sektörüne desteklemeler verilerek, kısa vadede işsizliğe nispeten bir çare bulmak mümkün. Ama uzun vadede, gerçekten GAP'ın mutlaka bitirilmesi gerekiyor ki, üç buçuk milyon insanımıza iş imkânı sağlayacak olan bir proje.

Soru: Haydi Kızlar Okula Kampanyası'nda asimilasyoncu bir zihniyet yok mu?

Nurcan Baysal: Benim açımdan yok. Bu tarz kampanyalarla eğitim sorununun çözülebileceğini düşünmenin ya da bu kampanyaları böyle sunmanın çok tehlikeli olduğunu tekrar vurgulamak istiyorum. Çünkü bir yandan Haydi Kızlar Okula gibi kampanyalar yapılıyor. Ama diğer taraftan köylere gittiğiniz zaman, okullarının açıldığı vakitler, çocuklar yok. Çocuklar Beyoğlu'nun çöpünü topluyor. O nedenle de, hep bütünü görmek zorundayız.

[...]

Tehlikeli bulduğum bir diğer durum da devletin kendi sorumluluğunda olan işleri, gittikçe STK'lara bırakması ve bunun olağan hale gelmesi. Eğitim bölümünde, okul yok, öğretmen yok, kaliteli öğretmen yok. Bunun gibi bir dolu şey yok. Önce bu kampanyalardan çok bunları konuşmak lazım.

Soru: Diyarbakır'da yaşayan insanların çocuklarının İstanbul'a çöp toplamaya gittiğini söylediniz. Bence bu çöp toplamaya gidenler doğuştan çevreciler ve metropol şehir olan Türkiye'nin sözde örnek şehri İstanbul'un gerçek bir çöplük olduğunu gösteriyor. Bu sorunlar en başta bölgemizin işadamlarının Diyarbakır dışında her yere yatırım yapmalarından kaynaklanıyor. [Bunların altında] hükümetlerin buraya Kürt bölgesi olarak bakıp ayrımcılık yapması ve halkımızın yıllardır cahil bırakılıp kendimizi göremez hale getirilişimiz yatıyor. İşadamlarımız diğer yatırımcıları çekmek için örnek teşvik etmelidirler.

Nurcan Baysal: Ben yaklaşık on bir yıldır, GAP-GİDEM'in koordinatörüyüm. Diyarbakır'a yatırımcı çekmeye çalışıyoruz. Yaklaşık her altı ayda bir de GAP İdaresi arar bizi sorar, "Kaç yabancı yatırımcı var, Diyarbakır'a?" diye; yok. Diyarbakır'da yatırımcı yine Diyarbakırlı işadamları yapıyor, önce onu vurgulamak istiyorum size. Çoğu zaman bize başvurdukları zaman da,

biz hemen "Neden bu yatırımı yapmak istiyorsunuz?" diye sorarız. Tabii ki para kazanmak birinci nedendir ve de olmalıdır da. Fakat hemen arkasından söyledikleri ikinci çok önemli şey de "Kendi insanımıza istihdam olanağı açmak istiyoruz" dur. Buradaki işadınının da diğer bölgelerdeki işadınınından, sermayedardan farklı bir bakışı olduğunu düşünüyorum ben.

Şahismail Bedirhanoglu: Daha önceki Ticaret Odası Başkanımız, şimdi Diyarbakır Milletvekili olan Kudbettin Bey iyi biliyor. Zaman zaman ilimize yeni valiler geldiğinde, ilk önce yaptıkları iş, "Arkadaşlar biz bu ili nasıl kalkındıracağız?" sorusunu sormaktadır. Hemen bizlerle bir toplantı yaparlar ve dışarıda ellerinde listede yazılı olan bölgeden gitmiş ne kadar işadını varsa, "Bunları davet edelim, onlar buraya gelsin yatırım yapsınlar" derler. Oysa böyle bir şey olmayacağını biliyoruz. Ama yine yeni gelen valimizin bu taleplerini yerine getirmek adına, bu işadını arkadaşlarla ilişkilere geçeriz ve onları bölgeye davet ederiz. Şimdi bu eşyanın tabiatına aykırı olan bir şey. Yani bu yatırım duygusallık işi değil. Bir adam on milyon dolar, yirmi milyon dolarını da sırf "Ben buralıyım, getireyim buraya bırakayım" diye yatırmaz. Sonuçta, ticari işletmenin sürdürülebilir olması, kâr ediyor olması ve sıkıntısız bu işin yürütülüyor olması gerekiyor. Şimdi halihazırda bunlardan yoksunsa, çok çok büyük parası da varsa, getirir bırakır, işletme yürümez ve sonuçta buna benzer birtakım şeyler de olmuştur. Kuşkusuz şuna da herkesin inanmasını istiyorum, şuradan beş sene önce en azından ben veya bir başka arkadaş gitseydi, hem ekonomik durumu, hem de işleri itibarıyla durumu daha farklı olacaktı. Burada durmanın önemli bir fedakârlık olduğunu herkesin bilmesi gerekiyor. Kendi sektörümüzde de bir sürü örnekler verebiliriz. O açıdan [çözüm] yatırımcıyı davet etmekten değil, yatırımcıya uygun yatırım iklimini oluşturmaktan geçiyor. Bu iklim barış ortamı ve burada daha fazla para kazanabileceği birtakım muafiyetler dediğimiz ortamı oluşturmaktan geçiyor.

Soru: Son hükümet döneminde önemli ekonomik gelişmeler olduğundan söz ettiniz. Ama bölgeyle ilgili en son hazırlanan raporlara baktığımızda Kürt coğrafyasında yirmi bir ilin AKP döneminde daha da yoksullaştığını görebiliyoruz. Söz ettiğiniz GAP da göçü önlemiyor, önleyemiyor. Yirmi bir ilde işsizlik tırmanmış, yeşil kartlı nüfus artmış, %30'lara dayanmış, işsizlik Kürt coğrafyasında ülke ortalamasını aşmış durumda. Bu da AKP iktidarı döneminde yoksullaşmanın artmasının göstergesi olarak değerlendirilemez mi?

Şahismail Bedirhanoglu: Son hükümet döneminde ekonomik gelişmeler de oldu tabii ama ben öyle bir cümle kullanmadım. Ben, son hükümet döneminde ülkemizde değişim ve dönüşüm adına küçümsenmeyecek—burada böyle bir toplantı yapıyor olmamızda bile—gelişmeler olduğunu, demokratikleşmede ve demokratik reformlarda ciddi ve önemli adımlar atıldığını söylüyorum. Ama bunlar kuşkusuz yeterli değil. Bu ülkenin demokratikleşmeyle ilgili kararlarını mutlaka devam ettirmesiyle ilgili ki, AB yolunda olan bu ülkenin bu kararları devam ettirmesi gerekiyor.

Bir diğer konu, Yeşil Kart bir sosyal proje olarak geliştirilen doğru bir projedir. Yeşil Kartsız daha önceki yaşam, çok iyi bir yaşam değildi. İlk defa bu insanlar ilacı tanıdılar. Yeşil Kartla bizim elimizde devletin resmi rakamı oluştu. Artık Diyarbakır ilinde beş yüz bin kişi veya altı yüz bin kişinin Yeşil Kartlı olduğunu biliyoruz. Aylık geliri 125 YTL'nin altında olan herkes adına ev tapusu, dükkan tapusu veya arsa tapusu yoksa Yeşil Kart alabilir. Sonuçta Yeşil Kar-

tın uygulanmış olması gerçekten sağlıkta yapılmış bir devrimdir. Yerinde bir karardır, doğru da yapılmıştır. Bunun kaynağı da bir şekilde devletten değil—ben en azından sağlık sektöründe çalıştığım için biliyorum—sanayiden, ecza depolarından ve eczanelerin kâr paylarından alınarak sağlanmış ve finanse edilmiştir.

Nurcan Baysal: Sosyal politikaların son beş yıldır ihmal edildiğine ben de katılıyorum. Fakat sosyal politikalar aslında neredeyse hiçbir partinin gündeminde değil. Ve son bir yıldır yaklaşık tartışılmaya başlandı. Buralarda henüz hiç tartışmıyoruz. Diyarbakır'da gerek üniversiteden birtakım hocalarımızla, gerek Sarmaşık Derneği'yle, birkaç sivil toplum kuruluşu da dahil olmak üzere, "Diyarbakır'da yoksulluk konusunda bir çalışma grubu oluşturabilir miyiz?" diye yola çıktık. Bir yandan da Türkiye'de yoksulluk ağı oluşturulmaya çalışılıyor. Ama bunlar çok yeni adımlar. Yani yoksulluğun bu kadar yoğun yaşandığı bir bölgede kendimiz henüz yoksulluğu tartışmıyoruz, parti programlarımızda maalesef yeterince yer almıyor.

Soru: Bölgeye az para, yardım veriliyor dediğinizde neyi kastediyorsunuz? Bu bölgedeki milletvekilleri bütçeyi nasıl harcıyor? AKP'nin ilk iktidar döneminde daha iyi hizmet verdiğini düşünüyor musunuz? İkinci dönemden ne bekliyorsunuz? Sosyal ekonomik durumu çözebilmek için, DTP ile AKP arasında ne fark var?

Kuzey Irak'ın Güneydoğu'yla ekonomik ilişkilerini açıklayabilir, değerlendirebilir misiniz?

Okuduğum kitaplara göre GAP daha çok ağa sınıfına yardım ediyor. Fakat çiftçiye köylüye yardım etmesi gerekmiyor mu?

Şahismail Bedirhanoğlu: DTP'nin veya Ak Parti'nin ne düşündükleriyle ilgili... Onlar adına cevap vermek durumunda değilim. Fakat yine ben konuşmamda özellikle söyledim, bu ülkenin, bu ülke idarecilerinin Kuzey Irak'la ilgili mutlaka barışçıl politikaları uygulaması bir zorunluluktur. Bu bölgenin ekonomisinin ve bölgesel kalkınmanın da en önemli olgularından biri budur. Çünkü bu bölgenin Kuzey Irak pazarından uzaklaşması, daha da ciddi yoksullaşmasına sebep olacaktır. Ne acıdır ki, siyasal ilişkiler ticareti belirliyor ülkemizde. Sonuçta Kuzey Irak'la çok ciddi ticari potansiyellerimiz var iken—mesela 2003 yılında, eğer yanılmıyorsam, ayda iki yüz doksan iki bin, karşı kapıdan girerken, bu birden, 2004'le, 2005 yıllarında yaklaşık otuz bine düşüyor—Türkiye'nin dış siyasetinin etkisi hemen ticarete yansıyor. Geçmişte Suriye'yle olan ilişkilere de baktığımızda: Dış ticareti hemen hemen sıfır noktasında olan Suriye'nin, şu anda ithalatı üç milyar dolar. Yaklaşık sekiz yüz bin dolarını Türkiye'yle yapıyor, yani üçte birini Türkiye'yle yapıyor. Gelinen noktaya baktığımızda burada siyaset ticareti çok ciddi belirliyor. Ama ticaretin mutlaka açılarak aslında ticaretin siyaseti belirleyeceği bir yöne doğru gitmemizde kesinlikle fayda var.

GAP'ın, kompradora, ağaya veya şuna yaradığına bakmaktan ziyade, bölgede yarattığı istihdama, yarattığı katma değere, bu katma değerden kimin ne kadar pay aldığına bakmak lazım. O da zaten önümüzdeki dönemlerin ve araştırmaların konusu.

Nurcan Baysal: Sosyal ve ekonomik gelişme konusunda bu partiler arasında bir fark görmüyorum. Hiçbirinin programında bu konuya çok öncelik verildiğini düşünmüyorum. Çok ihmal edilmiş bir konu.

Yine, GAP'a geldiğimiz zaman, GAP'ı da aslında tümünden karalamamak lazım, çünkü suyun geçtiği alanlardaki değişimi görebiliyoruz. Suyun geçtiği alanlarda gerek büyük çiftçilerde, gerek bundan faydalanan küçük çiftçilerde değişimi, ürünlerdeki dönüşümü görebiliyoruz. Bugün Diyarbakır sanayisine baktığımız zaman, bu sanayicilerimizin büyük çoğunluğunun bir şekilde çırçır fabrikalarından—daha sonra tekstil, yağ vesaire—geliştiğini görüyoruz. Ve daha çok sulama ve köyde birikim sağlanmış, daha sonra bu çırçır fabrikalarına, yani pamuğun ilk işlendiği fabrikalara yatırılmış. Bugün örneğin çırçır fabrikası, gerek Diyarbakır organize sanayide, gerek Türkiye'nin bir dolu organize sanayisinde artık sınırlanmış durumda. Yirmi, otuz, ya da kırktan sonra izin verilmiyor. Fakat aslında biraz da onu ilkokul gibi görmek lazım. GAP'ın böyle bir etkisi de olmuştur. Bence önemli olan bundan sonra GAP'ı bırakmak. Sanıyorum bu projeye inanç biraz azaldı. O yüzden belki hep beraber bir araya gelip yeniden burada sosyal ve ekonomik gelişme için neler yapmalıyız, nelere ihtiyaç var diye tartışmalıyız. Yeni bir başlangıç yapmakta fayda var.

Soru: Diyarbakır'da yoksulluk düzeyinin çok düşük olduğunu herkes biliyor. Ama Diyarbakır'da özellikle Aziziye Mahallesi'ndeki yoksulluk, sefalet, açlık çok ciddi tehlike sinyalleri veriyor. Bu konuda ne yapılabilir?

Nurcan Baysal: Zorunlu göç çalışmasını yaptığımız mahallelerden bir tanesi Aziziye'di. Aziziye gibi bir dolu mahallede durum çok vahim. Yani hakikaten üstünde hiçbir şeyi olmayan çocuklar gördük evlerde. Eskiden böyle filmlerde falan olurdu ya, ocakta bir şeyler kaynıyormuş gibi, ama içinde hiçbir şey kaynamıyor, çocuklar bekliyor, böyle ocaklar gördük. Durum gerçekten vahim. O nedenle de bir an önce oturup tartışmalı, kısa dönemli birtakım şeyler çıkarmalı. Orta ve uzun dönemli birtakım şeyler çıkarabiliriz diye düşünüyorum. Bir yandan yardımlar, yardımların verilmiş biçimleri çok tartışılıyor. Bir yandan da bu yardımlar o akşam aç yatacak insanlar için çok önemli. O nedenle de, ben yoksulluk konusunda uzman değilim ama, açlık sınırında yaşayan kesim için, o yardımlar [çok önemli]... Çünkü geçen gün Sarmaşık'tan bir arkadaşım bunu söyledi, iki gün boyunca yardım gelmemiş, geç gelmiş ve gittiklerinde adamı yatakta ölü bulmuşlar. Diyarbakır'da artık böyle şeyler gerçekleşiyor. Belki onlar için, belirli bir süre için bu tarz yardımlar [yapılabilir] ama bu tarz yardımlar onların bulunduğu yerden diğer yere atlamalarına vesile olmuyor. Bu hayatta kalabilmeleri için ve bir yandan da onların buldukları yerden biraz daha atlayabilmeleri için uzun vadeli politikalar—o zaman az önce de bahsettiğim gibi, Diyarbakır'ın sanayisi nereye gidecek, ticaret ne yönde ilerleyecek ve hangi konularda eleman açıkları olacak tüm bunları düşünerek belki birtakım mesleki eğitim programları vesaire—oluşturulabilir. Bu adamla ilgili hikâye bana geçen hafta söylendiği zaman şunu düşündüm, işte bu mahalleleri biliyoruz, onu geçmiyor bu mahalleler. Bu mahallelerde ya valiliğin ya da sivil toplum kuruluşlarının çeşitli toplum merkezleri var. Bu toplum merkezlerinde bir şekilde bir sağlık birimi, bir yandan birtakım gıdaların olduğu bir şeyler oluşturmak zor değil. Yani o mahallelerdeki bir insan şunu bilse, "Hani ben öyle ya da böyle sürünerek bile gitsem, biraz ötede bana yardım edecek birileri var." Çünkü yaptığımız araştırmada yine Yeşil Kartı olan, fakat dolmuş parası olmadığı için hastaneye gidip Yeşil Kartını kullanamayan insanlarla karşılaştık. O nedenle de bu tarz çözümler de düşünülebilir diye düşünüyorum, ama bunları tartışmalıyız dediğim gibi.

Soru: Diyarbakır, Karacadağ dolayı dünyanın ikinci bazalt yataklarına sahip. Son on yılda mermer sektörü gelişmekte. Maden sektörünün gelişmesi için hükümetin ya da bölge işadamlarının yaklaşımı nedir? Bu sektör sanayinin motoru haline gelebilecek mi?

Şahismail Bedirhanoğlu: Kuşkusuz mermer, son dönemlerde gelişen önemli sektörlerimizden biri. Aslında dünya mermerinin %40'ı Türkiye'de, Türkiye mermerinin de %40'ı bölgemizde [bulunuyor]. Bu anlamda hem ilimiz hem de bölgemiz son beş yıldır mermerde ciddi bir gelişme kaydetti. Yine de mermer çatışma ortamından en fazla etkilenen sektörümüz. Barış ortamı olduğunda şu anda sağlanan istihdamın en azından beş katı sağlanacağı muhakkaktır. Bu anlamda önümüzdeki dönemde motor güç mermerdir.

Soru: Sizce bu bölgenin kalkınması için Türkiye nasıl bir ekonomik ve sosyal gelişme yolu, stratejisi, ana hattı izlemeli? Bölge kalkınma ajansları ve yerel yönetimlerle ilgili yeni yasal düzenlemeler, yerel bölgesel dinamikler açısından ne ifade ediyor? Ekonomik ve sosyal gelişme açısından yanıtlayabilir misiniz?

Şahismail Bedirhanoğlu: Özellikle bölge kalkınma ajanslarıyla ilgili gerçekten bir devlet politikası var, özellikle bölge ve Diyarbakır iline yönelik. Bu devlet politikalarını biz iş çevreleri en yakın bir şekilde hissettik. Mesela, bölge kalkınma ajanslarının Urfa'da veya Mardin'de kuruluyor, özellikle, birtakım bölge müdürlüklerinin ilden transfer ediliyor olması... En azından ilimizin önemli bir misyonunu erozyona uğratmaya yönelik bir çaba olarak da görülebilir tabii. Ama itirazımız bu noktadaydı. Cumhurbaşkanı gelince neyi söyleyeceğiz: Özellikle izlenen ve izlenmekte olan bu devlet politikalarının mutlaka terk edilmesi gerekiyor. Ve bu teşvik politikalarının daha gerçekçi, daha çok sivil toplum kuruluşlarının görüş ve düşüncelerini alarak hazırlanması gerekiyor. Sosyoekonomik kalkınma bir anlamıyla da bölge sivil toplum kuruluşlarının düşüncelerini almaktan geçiyor.

ALTINCI OTURUM KÜLTÜREL TALEPLER VE SİYASİ İÇERİK

BARIŞCI SİYASAL ÇÖZÜM

Gencay GÜRSOY

Efendim Herkese Merhaba!

Son dört beş yıl içinde yine bu salonda ve bu kürsüde, en az dört toplantıda aynı konuyu tartıştığımızı hatırlıyorum. “O zamandan bu zamana ne yol aldık?” sorusunu kendi kendime soruyorum. Tabii bazı şeyler değişti, özellikle bugün konuşacağımız kültürel talepler, kültürel haklar konusunda belki bazı kapılar aralandı. Örneğin, Kürtçe dil kursları açma olanaklı hale geldi ama dersliklerin kapılarının genişliklerinden, eğitim malzemesinin niteliğine kadar bir sürü akıl almaz bürokratik engel çıkarıldı. En masum talepler bile, isteksiz, gönülsüz bir yasa savma zihniyetiyle yerine getirildi. Buna rağmen bunları dillendirmek ve konuşmak gerekiyor. Beni asıl endişelendiren şey, bütün bu çabaların nihai çıktısının bir tür dertleşme, birbirimize iç dökme seanslarına indirgenme olasılığı. Konunun asıl aktörleri olan halklar, Türk halkı ve Kürt halkı, acaba bütün bu olup bitenlerden, bütün bu söylediklerimizden ne kadar etkileniyor. İğneyle kuyu kazarcasına elde ettiğiniz kazanımlar, araya giren bir şiddet eylemiyle halklar nezdinde sıfıra indirgeniyor.

2005 Ağustosunda başbakanla bu meseleyi konuştuğumuz sıralarda bana göre çok önemli bir fırsat doğmuştu. Ne yazık ki bu fırsat değerlendirilemedi. Geçmişte ve ondan sonra da sürekli fırsatlar kaybediliyor. Bugün Türkiye'nin hemen her köyüne, her kasabasına en az bir asker cenazesi gitti. Hemen her Kürt ailesinden en az bir genç ya dağda hâlâ canlı ya da tırnak içinde “ölü ele geçirildi.” Bütün bu olup bitenlerin tortusu temizlenmediği, asıl aktörlerin yüreklerinde biriken acı ve—itiraf edelim, adını koyalım ki—karşılıklı intikam, kin ve nefret duyguları dindirilmediği sürece, yapacağımız bütün konuşmalar kar üzerine yazılmış yazılar gibi silinip gitmeye mahkûm bence. Önce her iki toplumun yaşamakta olduğu bu ağır ruhsal travmanın çok iyi tanınması ve bir biçimde rehabilite edilmesi gerekiyor. Bu kan durmadan, bu ölümler durmadan, bu şiddet durmadan, söylenenlerin anlamlı sonuçlar doğurabileceğini ben şahsen beklemiyorum.

“Ne yapılabilir?” diye sormayın, ben de bilmiyorum çünkü. Hep bir ağızdan şiddetin son bulması için var gücümüzle haykırırım mesela. Şiddeti bir sorun çözüme aracı olarak kullanmakta ısrar edenlere karşı duralım. Türk kesiminden bu konuda laf söyleyen, bu konuyu tartışan, bu sorunu sorun belleyen insanların kendi şiddetten beslenen muktedirlerine karşı gereken tavır, direnci göstermeleri gerekiyor. Kürt arkadaşlarımızın da şiddetten beslenen kendi muktedirlerine karşı aynı direnci, aynı tavır göstermeleri gerekiyor. Bunu karşılıklı olarak gösteriyor muyuz, çok emin değilim. Sabah oturumunda bu yolda sorular soruldu: “Türk aydını üstüne düşen görevi yapıyor mu, yapmıyor mu?” Ben şu kadarını biliyorum ki, Kürt sorununun barışçı çözümünden yana tavır koyan, bu konuda çaba gösteren Türk asıllı aydınların en azından

önemli bir kısmı, bugün korumalarla dolaşmak zorunda. “Barışçı siyasal çözüm” ifadesini kullanmanın bile, kimi durumlarda egemen bürokrasi ve halkın bir kesimi tarafından hain ilan edilmek için yeterli sayıldığını hepimiz biliyoruz. Durum böyle ama buna rağmen bu sorunları tartışmak, bu direnci göstermek zorundayız.

Bu oturumda kültürel hakların barış süreci içindeki rolünü konuşacağız. İspanya başta olmak üzere dünyadaki benzer örnekler üzerinden, etnik çatışmalarda, kültürel kimlik sorunlarını çözmekte kullanılan araçları tartışacağız.

İSPANYA’NIN KATALONYA BÖLGESİNDE “DİLSEL NORMALİZASYON” POLİTİKASI

Thomas Jeffrey MILEY

GİRİŞ

İspanya Devleti’nin kuzeydoğusundaki nispeten zengin bir sanayi bölgesi olan Katalonya’da Jordi Pujol’un liderliğindeki milliyetçi muhafazakâr *Convergència i Unió* koalisyonu Özerklik Yasası’nın kabul edilmesinin ardından 1980 yılında yapılan ilk seçimlerden 2003 yılına kadar bölgesel seviyede yönetimi sürekli olarak elinde tuttu. Bu koalisyon iktidardayken, muhalefetteki başlıca partilerin de desteğiyle, ulusal kimliği güçlendirmek ve nüfusun Kastilya İspanyolcası konuşan yarısını, bölgede yaşayan nüfusun yerli halktan oluşan diğer yarısının dil ve kültür alışkanlıklarıyla “bütünleştirmek” amacıyla dil ve kültür yasaları çıkardı. 2003’ten beri ise, eskiden komünist olan *Iniciativa per Catalunya* ve radikal milliyetçi *Esquerra Republicana* ile koalisyon halindeki sosyalist parti, dil konusunda aynı milliyetçi gündemi takip etmekte.

Bu makalede, Katalan dilinin Katalan toplumunun çeşitli kesimlerine tedricen sokulması sürecinde ortaya çıkan bazı problemleri ve çatışmaları gözden geçireceğim. Bunu yaparken, önce “dilsel normalizasyon” diye bilinen projenin yürütülegeldiği Katalan bağlamı hakkında sosyolojik ve tarihi ön bilgiler verecek ve daha sonra bölgedeki dil siyasetinin dinamiğini ele alacağım.

KATALONYA’DA DİL SİYASETİNİN SOSYOLOJİK VE TARİHİ BAĞLAMI

Katalan toplumunun belirleyici özelliklerinden biri, İspanya’nın diğer bölgelerinden gelenlerin bölge nüfusu içinde yüksek bir oran teşkil etmeleridir. Kastilya İspanyolcası konuşan göçmenlerin tekstil fabrikalarında çalışmak için ülkenin diğer yerlerinden Barselona’ya ilk akın ettikleri 19. yüzyılın ortalarından itibaren, Katalan işçi sınıfının saflarında yerli olmayan kişilerin mevcudu her zaman bir hayli yüksek olmuştur. Fakat Katalan ekonomisinin daha önce benzeri görülmemiş bir büyüme gösterdiği 1955 ile 1973 yılları arasındaki dönemde, yerleşmek üzere Katalonya’ya gelen göçmen işçilerin sayısı olağanüstü artmıştır. Öyle ki, demokrasiye geçildiğinde, İspanya’nın başka yerlerinden gelen Kastilya İspanyolcası konuşan göçmenler, Barselona’yı çevreleyen sanayi kuşağındaki belediyelerin çoğunda açıkça çoğunluk oluşturmaya, Katalonya’nın tamamında ise hatırı sayılır azınlıklar oluşturmaya başlamışlardı. Demokrasiye geçiş sonrasındaki Katalonya’nın karmaşık siyaseti bu olgu dikkate alınmadan anlaşılabilir; zira demokrasiye geçişten beri uygulanagelen “dilsel normalizasyon” ve “ulusal yeniden yapılanma” politikalarının esas hedeflerinden biri bu göçmenlerin ve onların çocuklarının/torunlarının bölgedeki yerli halkın dil ve kültür alışkanlıklarıyla “bütünleştirilmesi” veya “asimilasyonu” idi.

Juan Linz tarafından işaret edildiği gibi, bu kadar çok sayıda göçmenin ve onların çocuklarının/torunlarının varlığı, Katalonya gerçekliğini mevcut Batı Avrupa ve Kuzey Amerika devletlerindeki ikidilli ve/veya iki uluslu bölgelerin gerçekliğinden ayıran başlıca faktörlerden biridir. Örneğin, hem Flaman Bölgesi hem de Valonya'nın ezici oranda tek dilli ve homojen oldukları Belçika'da (Brüksel şehri istisna olmak üzere) buna benzer bir durum söz konusu olamaz. Aynı şekilde, İskoçya'nın ve Galler'in İngiliz bölgeleri de bu bakımdan Katalonya'ya benzemez çünkü bu bölgelerin ikisi de geleneksel olarak *içeri* göç almamış, aksine dalgalar halinde *dışarı* göç vermişlerdir. Katalonya'daki durum ayrıca ne Fransa'daki Bretanya, ne İsviçre'nin çeşitli kantonları ve hatta ne de Kanada'nın Quebec'i (Montreal şehri istisna olmak üzere) gibi yerler için geçerlidir.¹

Gerçek hayatta var olan demografik veriler, Katalan kimliğinin en temel kavramlarla tarif edilmesini güçleştirmektedir. Böyle bir girişim, Katalanların Katalonya'da belirgin bir azınlık oluşturdukları fikrinin kabulü anlamına gelir, çünkü bölgenin sakinleri arasında *hem annesi hem de babası* Katalonya'da doğmuş olanların oranı sadece üçte bir, büyükbabaları ve büyükkannelerinin *tümü* Katalonya'da doğmuş olanların oranı ise sadece dörtte birdir. Kesin oranlar vermek gerekirse, Avrupa Değerleri İnceleme Vakfı tarafından 2001 yılında yaptırılan bir ankete göre, nüfusun %34'ünün hem kendisi hem de ana-babalarının ikisi birden Katalonya'da doğmuş; %19,8'inin kendisi ve ana-babalarından sadece biri Katalonya'da doğmuş; %15,4'ünün kendisi Katalonya'da, ana-babalarının ise ikisi de Katalonya dışında doğmuş; %30,8'inin ise hem kendileri hem de ebeveynleri Katalonya dışında doğmuştur.²

Katalan milliyetçileri kendi kimliklerini tanımlarken sadece soy ve etnisite (somut anlamda) üzerine odaklanmak yerine, çoğunlukla daha fazla eğilip bükülebilir bir kavramdan, yani dilden faydalanmaktadırlar. Bunların en azından 1960'lardan beri tutarlı biçimde tekrarladıkları ana fikir, Katalonya'da "yaşayan ve çalışan" herkesin kendisine Katalan deme hakkına sahip olduğudur. Bunlar, demokrasiye geçişten beri uygulanagelen "dilsel normalizasyon" ve "ulusal yeniden yapılanma" politikalarının hiç kimseyi "dışlama" niyeti gütmeyeceğini; aksine, bu tür politikaların, diğer şeylerin yanı sıra, Kastilya İspanyolcası konuşan menşelerden gelen bireylerin Katalan diline "entegre olma" ve dolayısıyla ulusa "dahil edilme"lerini sağlamaya yönelik olduğunu ısrarla savunmaktadırlar.

Katalan toplumunun ikinci bir belirleyici özelliği tabii ki ikidilli olmasıdır. Katalonya uzun ve zengin bir edebiyat tarihine sahip olan Katalan dilinin anavatanıdır. Katalan dilinin 19. yüzyılın ikinci yarısında kültürel canlanması, hemen ardından gelen bölgesel milliyetçilik hareketinin doğuşunu da tetiklemişti. Fakat bu bölgede konuşulan bir dil daha vardır. O da dünyadaki hâkim dillerden biri olan ve İspanyolca olarak bilinen Kastilya dilidir. Göçmen-yerli fark etmeksizin Katalonya'nın neredeyse tüm ahalisi Kastilya dili bilmekte ve bunların, göçmenlerle göçmen çocuklarının ezici çoğunluğu da dahil olmak üzere yarısından biraz fazlası Kastilya dilini birinci dilleri olarak konuşmaktadır.

1 Juan J. Linz, *Conflicto en Euskadi* (Madrid: Espasa Calpe, 1986), s. 485-487.

2 Francisco Andrés Orizo ve Maria-Àngels Roque, *Els catalans a l'enquesta de valors* (Barcelona: Institut Català de la Mediterrània, 2001), s. 360.

Kastilya dilinin Katalonya'daki varlığının derecesi ve nedeni hakkında eski rejim döneminden beri tarihçiler arasında birtakım tartışmalar yapılagelmiştir. Tartışmanın merkezindeki konular şunlardır: (1) Bazı faaliyet alanlarındaki tedrici "Kastilyacalaştırma" süreci Liberal Devrim'in 1830'lu yılların sonlarındaki zaferinden önce zaten nereye kadar ilerlemişti ve (2) bu süreç sadece dışarıdan yapılan dayatmaların ürünü müydü, yoksa iç gereksinimleri de mi karşılıyordu?³ Fakat Kastilya dili ne zaman ve nasıl yerleşmiş olursa olsun, 19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde kullanımının nispeten yaygınlık kazanmış olduğu açıktır. Nitekim, Joan Lluís Marfany'ye göre, Liberal Devrim'den sonra Kastilya dilinin varlığı artık ağır tempolu ve tedrici bir toplumsal sürecin ürünü olmakla kalmayıp, kendilerini İspanyol ulusunu inşa etmeye ve böylece bütün vatandaşların Kastilya İspanyolcasını konuşabilmesini sağlamaya ideolojik olarak adanmış İspanyol yetkililerin özellikle (fakat istedikleri sonucu alamadan) yürüttükleri bir uygulama haline gelmiştir.⁴

Fakat 19. yüzyılın ikinci yarısında Katalanca, edebiyat ve kültür alanında bir yeniden canlanmaya sahne oldu ve Katalan toplumunun bu canlanmanın doğurduğu yeni tür bir dil bilinci ile hareket eden bazı kesimleri bu "Kastilyacalaştırma" sürecine etkin şekilde direnmeye başladı.⁵ 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, bölgede Katalan dilinin "ànima del poble" (yani "Katalan halkının ruhu") olarak taşıdığı önemi vurgulayan bir milliyetçilik hareketi artık doğmuş bulunuyordu. Katalan milliyetçileri ta baştan beri dil militanı idiler. "Dilsel normalizasyon" için ajitasyon yaptılar. Onlar için bunun taşıdığı anlamlar, (1) dilin yargı, eğitim ve bürokrasi gibi dışlandığı yerlere yeniden yerleştirilmesi, (2) dilin kodifikasyonu ve (3) dilin "yabancı unsurlardan" ve dilsel müdahalelerden arındırılması idi.⁶

Milliyetçiler *Diputació de Barcelona* seviyesinde on yıllık bir idarenin ardından 1914'te Enric Prat de la Riba ile Francesc Cambó'nun liderliğinde *Lliga Regionalista* bünyesinde örgütlenecek Restorasyon monarşisinin İspanyol hükümetinin Katalonya'ya sınırlı derecede özerklik tanımmasını ve *Mancomunitat de Catalunya*'nın kurulmasını sağladılar. Bunun himayesinde *Lliga*'nın Katalan dilini tekrar kamu yaşamına yerleştirmeye yönelik çeşitli "dilsel normalizasyon" tedbirlerini teşvik etmesi öngörülmekteydi.⁷ Fakat 1925 yılında, Primo de Rivera *Mancomunitat*'ı lağvetti ve *Lliga*'nın teşvik etmiş olduğu bütün dil ve kültür tedbirleri onun diktatörlük döneminde geriye döndürüldü. Primo, Katalan dilinin ateşli bir düşmanı oldu. Kastilya dilini resmi işlemlerde, kamu kayıtlarında ve okullarda kullanılacak yegâne yasal dil

3 Bu tartışmalardaki üç karşıt görüş için bkz. Francesc Ferrer Gironès, *La persecució política de la llengua catalana* (Barcelona: Edicions 62, 1985); Pere Anguera, *El català al segle XIX: De llengua del poble a llengua nacional* (Barcelona: Empúries, 1997) ve Joan-Lluís Marfany, *La llengua maltractada* (Barcelona: Empúries, 2001).

4 Marfany, *La llengua maltractada*, s. 413.

5 Bu uzun ve karmaşık "dil uyanışı" sürecine özet genel bakışlar için, bkz. Jaume Vicens Vives, *Los catalanes en el siglo XIX* (Madrid: Alianza Editorial, 1986), s.165-180; Josep Fontana, *La fi de l'Antic Règim i la industrialització (1787-1868)* (Barcelona: Edicions Termes, 1998), s.409-448 ve Josep Termes, *De la Revolució de Setembre a la fi de la Guerra Civil (1868-1939)* (Barcelona: Edicions 62, 1987), s. 130-137.

6 Marfany, *La llengua maltractada*, s. 16.

7 Raymond Carr, *Spain 1808-1939* (Londra: Oxford University Press, 1966), s.549-555. *Lliga*'ya dair klasik bir inceleme için bkz. Isidre Molas, *Lliga Catalana* (Barcelona: Edicions 62, 1972), iki cilt. Mancomunitat tarafından teşvik edilen kültür politikalarından bazılarının kısa tanımları için bkz. Eduard Voltas, *La guerra de la llengua* (Barcelona: Empúries, 1996), s. 55.

olarak ilan etti. Meseleye bakışı şöyle idi: "Bask, Valencia ve Galicia dilleri gibi Katalan dili de bir halk ağızı ve bir edebi söyleyiş tarzıdır. Bu dillerin birinci alanı ev ortamıdır ve bunun yanı sıra filolojik ve etimolojik değerleri de vardır [...] Fakat İspanya vatandaşlık ruhunun oluşumu ve İspanyollar arasındaki bütün olumlu ilişkiler[in oluşumu] için [...] Kastilya İspanyolcası [...] bunların üzerinde zorunlu bir temel teşkil etmelidir."⁸

Ne var ki, Primo dönemindeki baskılar Katalan kamuoyunu yerel dil ve kültürlerini savunma yönünde daha da güçlü biçimde yekvücut kılmaktan başka bir işe yaramadı. Öyle ki, II. Cumhuriyet'in ilan edildiği 1931'in Nisan ayında Katalonya'daki siyasi yelpazenin neredeyse tamamı bu baskılara tepki olarak şu veya bu şekilde "Katalanizm"e dönüşmüştü.⁹ II. Cumhuriyet'in kabulüyle birlikte Katalonya'ya önemli ölçüde özerklik vaat edildi. Ancak, hem cumhuriyet anayasasına ilişkin müzakerelerde hem de bunların ardından Katalonya'nın Özerklik Yasası hakkında yapılan müzakerelerde Katalan dilinin eğitim sisteminde kullanılması meselesi şiddetli tartışmalara konu oldu.¹⁰ Sonunda, bütün çocukların "anadillerinde" ilk öğretim görmeye hakları olduğu, fakat aynı zamanda hem Kastilya dilini hem de Katalan dilini öğrenmeleri gerektiği kabul edildi.¹¹ Ayrıca, yasada bu dillerin ikisinin de Katalonya'da resmi dil olduğu kaydedildi ve bütün vatandaşlara resmi makamlarla ve devlet memurlarıyla ilişkilerinde ve her türlü resmi belgeyi kaleme almada istedikleri dili seçme hakkı tanındı.¹²

Ancak Cumhuriyet, İç Savaş'ta Francisco Franco'nun *nacionales*'lerine yenilince, bütün bu tedbirlerde yine eskiye dönüldü. Franco'nun muzaffer rejimi tüm kamusal alanlarda Katalan dilinin kullanımını yasakladı ve bütün vatandaşları "imparatorluğun dilini konuşmaya" yoğun biçimde teşvik etti.¹³ Dil ve kültürü baskı altına alan bu tür politikalar Katalan orta sınıflarının kitleler halinde rejimden soğumalarına yol açtı.¹⁴ Demokratik muhalefet bu politikaları oybirliğiyle kınadı ve Katalan dilinin özellikle eğitim sistemine, genel anlamda da kamu yaşamına yeniden yerleştirilmesine yönelik talepler gerek Katalonya siyasi yelpazesinin ortasındaki milliyetçiler, gerekse soldaki sosyalistler ve komünistlerin direnişlerini seferber etmede odak noktası oluşturdu.

Büyük ölçüde bu "dilsel normalizasyon" politikaları sayesinde, Katalonya sakinlerinden çoğunun, birinci dilleri ne olursa olsun hem Kastilya dilini hem de Katalan dilini yetkinlikle konuşmaları giderek daha fazla rastlanan, fakat nispeten yeni bir durumdur. Demokrasiye geçiş döneminde Katalonya sakinlerinin hemen hemen hepsi Kastilya dilini konuşabiliyordu. Fakat Ka-

8 Termes, *Revolució de Setembre*, s. 313.

9 Agy., s. 314. Ayrıca bkz. Enric Ucelay da Cal, *La Catalunya populista: Imatge, cultura i política en l'etapa republicana (1931-1939)* (Barcelona: Edicions de la Magrana, 1982), özellikle s. 93-120.

10 Termes, *Revolució de Setembre*, s. 342-343; Ucelay da Cal, *La Catalunya Populista*, s. 136. Özerklik statüsü hakkındaki müzakerelere genel bakış için, bkz. *Bulletin of Spanish Studies*, Ekim 1932 ve Ocak 1933.

11 Voltas, *Guerra de la llengua*, s. 55.

12 Termes, *Revolució de Setembre*, s. 344.

13 Franco rejiminin dil ve kültür alanındaki baskı politikalarına dair geniş ölçüde belge mevcuttur. Bkz. Josep Benet, *Catalunya sota el règim franquista* (Barcelona: Blume, 1978).

14 Borja de Riquer, "La societat catalana al final del règim franquista," Pere Ysàs i Solanes, ed., *La transició a Catalunya i Espanya* (Barcelona: Fundació Doctor Lluís Vila d'Abadal, 1997) içinde, s. 56.

talan dili için aynı şeyi söylemek mümkün değildi. Katalan dilini bilenlerin Katalonya topraklarındaki dağılımı gayet düzensizdi. Genel bir ifadeyle, İspanya'nın başka yerlerinden gelen göçmenlerin yoğunluğunun daha düşük olduğu taşra ve yarı sanayileşmiş bölgelerde Katalan dilini konuşanların nüfusun içindeki oranı daha yüksekti ve bunun sonucu olarak, resmi alanda marjinal konuma itilmiş olmasına rağmen, günlük hayatta toplumsal ilişkilerde kullanılan dil Katalanca idi. Bunun aksine, göçmen yoğunluğunun daha yüksek olduğu sanayileşmiş bölgelerde Katalan dilini konuşanların nüfusun içindeki oranı daha düşük ve bunun sonucu olarak da Kastilya dili çok daha hâkim konumdaydı. Bu bölgelerde Kastilya dili sadece kamusal alanda kullanılan resmi dil olmakla kalmayıp, günlük hayatta toplumsal ilişkilerde kullanılan fiili dil haline gelmişti.

Tabiidir ki, geçiş döneminde Katalonya'da birinci dili Kastilya dili olanların sayısı İspanya'nın başka yerlerinden buraya göç etme olgusunun toplum üzerindeki derin etkilerinin kanıtıdır. Ancak, küresel ekonomik krizin "artan ücret talepleri" ile birlikte İspanya ekonomisinin "yere çakılmasına" sebep olduğu 1973 yılında bu göç büyük ölçüde kesildi.¹⁵ O tarihten beri bölgelerarası coğrafi hareketlilik tüm İspanya'da son derece azalmış bulunmaktadır. Dolayısıyla, Katalonya'da doğan ve teknik açıdan oranın "yerli"si olan kişilerin nüfus içindeki oranı geçiş döneminden beri tutarlı biçimde yükselmiştir (ancak, bu kez Kuzey Afrika'dan ve daha düşük ölçüde Latin Amerika'dan gelen yeni bir göç dalgasının etkisiyle bu durum yakında kaçınılmaz olarak değişecektir).

Teknik açıdan "yerli" nüfusun oranındaki artış bölgesel hükümetin Katalan dilini "normalize etme" gayretlerini kuşkusuz ki kolaylaştırmış, fakat Katalan dilini *birinci* dil olarak konuşanların nüfus içindeki oranında herhangi bir artış sağlamamıştır. Nitekim, *Centro de Investigaciones Sociológicas* tarafından Mart 2001'de yaptırılan bir ankette (No: 2410), görüşülenlerin %51,9'u çocukken evlerinde Kastilya dilinin, %5,9'u hem Kastilya dilinin hem de Katalan dilinin, %2,2'si ise başka dillerin konuşulduğunu belirtirken, Katalan dili diyenlerin oranı sadece %39,9 çıkmıştır. Aynı şekilde, *Institut de Ciències Polítiques i Socials* tarafından yaptırılan bir ankette bölge sakinlerinden Katalan dilini "kullanmaya alışık oldukları" dil olarak belirtenlerin oranı %42,3; Kastilya dilini belirtenlerin oranı %49,9; her iki dile eşit ölçüde "alışık" olduklarını belirtenlerin oranı ise %7,5 olarak bulunmuştur. Dahası, *Centro de Investigaciones Sociológicas* dil *kimliği* konusunda biraz daha farklı bir soru sorduğunda, bölge sakinlerinden sadece %41,1'i kendilerini Katalan dili konuşan kişiler olarak tanımlarken; %43'ü kendilerini Kastilya dili konuşan; %16'sı ise ikidilli kişiler olarak tanımlamıştır.

Katalonya için kullandığımız ikidilli toplum tanımına bir iki ilave yapmalıyız: Katalonya'da toplumlarının konuştuğu iki dil ile bebekliklerini ve çocukluklarını geçirdikleri ev ortamında (yani birincil toplumsallaşma mekânında) haşır neşir olmuşluk anlamında ikidilli olan kişilerin sayısı pek fazla değildir. Her iki dili de eşit "alışkanlık" derecesinde kullandığını iddia edenlerin sayısı da fazla değildir. Ayrıca kendilerini ikidilli olarak tanımlayan kişiler de çok değildir. Katalanların çok büyük bir çoğunluğu söz konusu iki dilin birinden "birinci dilim" diye, hatta çoğu kez sadece "dilim" diye bahseder. Öteki dili ne kadar iyi bilseler de bu bakış değişmez.

15 Ken Dubin, "Consolidating Difference: The Legacies of Democratic Transition in Contemporary Spanish Labor Relations" (Amerikan Siyasi Bilimler Derneğinin 29 Ağustos-1 Eylül 2002 tarihli 2002 yıllık toplantısında sunulan yayımlanmamış bildirisi).

Katalonya için kullandığımız ikidilli toplum tanımına yapmamız gereken tek ilave bu değildir. Çünkü Katalonya sadece ikidilli (*bilingual*) değil, aynı zamanda diglosiktir (*diglossic*).^{*} Katalan toplumunu bu terimlerle tanımlamaktan meramımız, insanların toplum içindeki çeşitli faaliyet alanlarında kullandıkları dil kodlarında sistematik farklılıkların var olduğudur. Gördüğümüz gibi, zaman içinde Katalonya'nın yasal ve kurumsal çerçevesinde çok değişiklik olmuştur; bu değişiklikler ise oradaki diglosya (*diglossia*) kalıplarının değişimine zemin hazırlamıştır. Örneğin, demokrasiye geçişten önce, Franco rejiminin Katalan dilini kamusal alanın dışında tutma gayretleri, birinci dili Katalanca olan insanların devlet makamlarıyla olan işlerinde Kastilya dili kullanmaya mecbur tutuldukları diglosik bir durum yaratmıştı. Ancak, demokrasiye geçişten beri bu durum büyük ölçüde "düzeltilmiştir." Yine de, Franco'lu geçmişten (ve daha öncesinden) devralınan birtakım diglosik normlar hâlâ varlığını sürdürmektedir. Üstelik, *Generalitat*'ın Katalan dilini "normalize etme" çabaları eskilerinin yanında yeni diglosya biçimlerinin de ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Demokrasiye geçilirken, 1978 Anayasası'nı hazırlayanlar taşranın milliyetçi taleplerini en azından kısmen dikkate almışlardır. Bunlar 2., 3.2. ve 3.3. sayılı maddelerde İspanya'nın dil ve milliyet açısından sahip olduğu çoğulculuğu tanımlarlar, Bölüm VIII'de ise yetkilerin devredilmesi ve bölgesel "özerklikler" in, yani kendi kendini yöneten toplulukların kurulması için gerekli prosedürlerin mekanizmalarını ana hatlarıyla tarif etmişlerdir. Dil ve milliyet çoğulculuğunun resmen tanınması, bölgesel Özerklik Yasaları'nın kabul edilmesiyle de desteklenmiştir. Sonuç olarak, diğer alanların yanı sıra, kültür ve eğitim konularıyla ilgili yetkiler *Generalitat de Catalunya*'ya devredilmiştir.

KAMUSAL ALANDA DİLİN DÜZENLENMESİ

1978 İspanyol Anayasası'nın 3. maddesi ve 1979 Katalan Özerklik Yasası'nın 3.1. maddesi her iki dilin de eşit olarak resmi dil sayılmasını güvence altına almıştır. Bundan anlaşılacağı üzere, Kastilya dilinin Katalonya'da kamusal alanın dışına çıkarılması söz konusu olamayacaktır.¹⁶

Anayasanın 3. maddesi ayrıntılı biçimde hazırlanma aşamasındayken bile Katalan milliyetçi kesimlerinin desteği temkinliydi. *Minoría Catalana* temsilcisi Ramón Trías Fargas Kurucu Meclis'te şu itirafta bulunmuştu:

Düşündüm de, uzun lafın kısası, Katalanca *tek başına resmi dil* olmasaydı [...] gerçek şu ki, varlığını sürdürme şansı pek olmazdı [...] Katalancanın kendi bölgesinde resmiyet taşıması gerektiğine inanıyoruz, fakat mecliste de belirttiğim gibi, bunun henüz zamansız olduğunu söyledim [...] Ayrıca, arzu ettiğim noktaya varma zamanının gelmediğini de anlıyorum; fakat bunun hedefimiz olduğunu ilan etme zamanı gelmiştir. Nihai hedeflerimizi gizlediğimiz sanılmasın; hedefimiz budur ve bunu burada ifade ediyoruz. Ne var ki, vaktin henüz gelmediğini de anlamaktayız [...] ¹⁷

* *Diglossia*: Bir toplulukta genellikle aynı kişiler tarafından farklı koşullarda iki ayrı dilin (ya da aynı dilin iki ayrı çeşidinin) konuşulduğu durum. Bkz. *Oxford Reference Online*, Oxford University Press, 20 Şubat 2008, <http://www.oxfordreference.com/views/ENTRY.html?subview=Main&entry=t140.e21031>. (e.n.)

16 1978 Anayasası'nın 3.1. maddesi şöyledir: "Kastilya dili Devletin resmi İspanyol dilidir." 3.2. madde şöyledir: "İspanya'nın diğer dilleri de ait oldukları kendi kendini yöneten topluluklarda o topluluğun statüsüne göre resmi dillerdir." 3.3. madde şöyledir: "İspanya'nın çeşitli dillerinin yarattığı zenginlik özel saygı gösterilecek ve korunacak bir kültür mirasıdır."

17 Tomás Ramón Fernández tarafından nakledilmiştir, *Teoría y realidad consitucional*, No. 2, 1998, s. 21.

Belki de elit kesim tek başına resmi dil olmayı savunmanın zamanının geldiğine inanmaktadır. Bu yönde birtakım girişimler olmuştur. Örneğin, 1985 yılında *Crida per la solidaritat* "İkidilliliğe hayır!" adlı bir kampanyanın sponsorluğunu yapmıştı. Daha yakın zamanlarda ise, *Plataforma per la defensa de la llengua i cultura catalana*, Katalancanın "llengua oficial única" [tek resmi dil] olarak ilan edilmesi önerisini savunmuştu. Her iki grup da (*Crida* 1992'de kapanmıştı) *Convergència*'nin ve daha yoğun biçimde *Esquerra Republicana*'nın yörüngesinde faaliyet göstermesine rağmen, bu ikisi söz konusu fikri savunmamıştı. Yaptıkları, Kastilya dilinin kanunen taşıdığı eş resmi dil statüsünü açıkça reddetmeksizin, Katalancanın kamusal alanda fiilen kullanılmasını talep etmekte.

Katalancanın kamusal alanda münhasıran kullanılmasını sağlama emeli ile anayasanın emrettiği eş resmi dil statüsü arasındaki uyum, bu anayasa emri uyarınca yerine getirilmesi gereken yükümlülüklerin minimalist bir biçimde yorumlanmasıyla sağlanmıştır. Gerçekten de, Katalanca konuşan seçkinler Katalan ve Kastilya dillerinin eş resmi dil olmalarının, bu dillere "simetrik" muamele gösterilmesini gerektirdiği düşüncesini şiddetle reddetmektedirler. Bunlar bu reddedişlerini desteklemek için, Katalancanın Katalonya'nın *llengua pròpia*'sı ("kendi esas dili") olduğu fikrini ileri sürmektedirler. Fakat Katalanca konuşan seçkinlerin de hemen farkettileri gibi, bu bir fikirden ibaret değildir; çünkü bu aynı zamanda anayasal düzenin de bir parçasıdır. Bu husus 1979 Özerklik Yasası'nın 3.1. maddesinde bu şekilde ifade edilmektedir. Peki, bundan—şayet çıkarılabilirse—ne gibi hukuksal sonuçlar çıkarılabilir? Katalanca konuşan seçkinler iki dilin eş resmi dil statüsü taşımasından kaynaklanan yükümlülüklerle ilişkin minimalist yorumlarını Katalancanın tek başına *llengua pròpia* statüsü taşımasından kaynaklanabilecek hukuksal sonuçlar konusunda maksimalist bir yorumla tülemektedirler. Halihazırdaki dil politikası direktörü Lluís Jou'ya göre bu asimetrik statü, Katalancanın "kamusal alanın dışında tutulması alışkanlığı"na cevaz vermektedir. 1998 tarihli Dil Politikası Yasası'nın (Llei de política lingüística [LPL]) gerekçesini de büyük ölçüde bu yaklaşım, yani Özerklik Yasası'yla Katalancaya tanınan tercihli dil statüsünün iğninin yasal yollardan doldurulması teşkil etmekteydi.

İspanya Anayasası'nın 3.1. maddesine göre bilinmesi görev sayılan dil yalnız Kastilya İspanyolcasıdır. Anayasa müzakereleri sırasında *Minoría Catalana* temsilcileri bu maddeye Katalonya'da Katalancanın bilinmesini zorunlu kılacak bir ilave yapmak istediklerinde bu girişimleri sonuçsuz bırakılmıştı. Daha sonra 1986'da da Anayasa Mahkemesi böyle bir yükümlülüğün ilave edilmesinin anayasal düzene aykırı olduğuna kesin bir kararla hükmetmişti.¹⁸ Ancak, o zamandan beri anayasal doktrin gelişti ve "soyut yükümlülükler" ile "belirli yükümlülükler" birbirinden ayırt edilmeye başlandı: Bunun sonucunda ise Katalanca bilmek bazı şartlarda bir yükümlülük olarak konulabilir hale geldi. Bununla birlikte, hem bu tür yükümlülüklerin *ne zaman* kabul edilebilir olduğu, hem de *ne tür* yükümlülüklerin kabul edilebilir olduğu hâlâ hararetle yargısal tartışmalara konu olmaya devam etmektedir.

Bu noktada, eğitim sistemindeki kadrolara girebilmek için gereken dil şartları meselesi ideolojik açıdan olmasa bile en azından siyasi açıdan büyük ölçüde çözümlenmiştir. Bu mesele 1980'lerde çok tartışılmıştı. 1980 Kasım ayında, eğitim ile ilgili yetkilerin *Generalitat*'a dev-

18 Sentencia del Tribunal Constitucional, No: 102/86.

redilmesinin arifesinde, bin kadar öğretmen her an gerçekleşebileceğinden kaygı duydukları “dil ayrımcılığı”nı protesto etmek amacıyla *Palau Blaugrana*’nın önünde toplanmışlardı. Bu öğretmenleri iki sendika—*UGT d’Ensenyament ile Asociación Sindical de Profesores Estatales*—destekliyordu.¹⁹ Mesele yargıya intikal etti ve Anayasa Mahkemesi’nin *Generalitat* lehine verdiği kararlar (STC 46/1991) ancak 1991 yılında çözümlenebildi.²⁰

Eğitim sistemindeki memurlar arasında “dil ayrımcılığı”na karşı seferber olma çabalarının öncülüğünü yapan o öğretmenler artık ya Katalonya’dan vazgeçmiş ya da emekli olmuşlardır. Hâlâ çözümlenmemiş tek konu üniversite seviyesindeki memurların yerine getirmeleri gereken dil yükümlülüklerinin kapsamıdır. 1998 LPL’sinin 22.1. maddesi “öğretim üyelerinin ve öğrencilerin kendilerini, kendi tercih edecekleri resmi dili kullanarak ifade etme hakkı”nı güveneye almıştır. Fakat aynı yasanın 22.2. maddesi üniversiteleri “tüm öğretim faaliyetlerinde Katalancanın kullanılmasını teşvik etmeye yönelik uygun tedbirleri almak” ile yükümlü tutmaktadır. Üniversitelerden dil yönetmeliklerini iki yıl içinde yürürlüğe koymaları talep edilmiştir. Tarragona’daki *Universitat Rovira Virgili* (URV) bu konuda başı çekmiş ve Katalanca’yı “*la lengua propia y exclusiva del centro*”²¹ olarak ilan etmiştir. Çok geçmeden Barselona’daki *Universitat Pompeu Fabra* da onun izinden gitmiştir.²² Fakat 2000 yılı ilkbaharında mahkemeler bu yönetmelikleri askıya almıştır.

Yönetmeliklerin askıya alınması Katalan siyasi çevrelerinde öfkeyle karşılanmıştır. Parlamento PP dışındaki bütün grupların katıldığı bir karar alarak üniversitelerle dayanışma içinde olduğunu ilan etmiş ve *Generalitat*’ın üniversiteler danışmanı Andreu Mas-Colell mahkemelerin kararının aşırı sağcıların bir oyunu olduğunda ısrar etmiştir.²³

Buna rağmen, Ocak 2001’de *Tribunal Superior de Justicia de Catalunya* (TSJC) mahkemesi URV’nin koyduğu dil normlarındaki bazı esaslar aleyhinde karar vermiştir.²⁴ TSJC mahkemesi, kararında üniversitenin idari belgelerinde münhasıran Katalancanın kullanılması (Madde 6.6. ve 6.7.) ve üniversitede herhangi bir kadroya girebilmek için Katalanca bilmenin şart koşulması (Madde 6.1.) girişimlerini iptal etmiştir. Ancak, mahkeme herhangi bir kadroya girebilmek için Katalanca bilme şartına karşı çıkmamış, sadece dil yükümlülüklerinin “kadroların işlevlerine uygun biçimde tekabül etmesi” gerektiğine hükmetmiştir.²⁵ Fakat burada “uygun”dan kastedilenin ne olduğu pek açık değildir.

TSJC mahkemesinin üniversitedeki kadrolara ilişkin kararındaki muğlaklık, devlet memurlarına *ne zaman* dil yükümlülükleri getirilebileceği ve bunların *ne tür* dil yükümlülükleri olacağı konusunda anayasal doktrinde mevcut genel bir muğlaklığı yansıtmaktadır. Anayasa Mahke-

19 Arcadi Calzada ve Carles Llorens, *Reconstrucció nacional* (Barcelona: Edicions Destino, 1995), s. 230.

20 Jordi Argelaguet, *L’impacte dels partits en la política lingüística de la Generalitat de Catalunya en l’ensenyament obligatori* (Yayımlanmamış doktora tezi, Departament de Ciència Política, Universitat Autònoma de Barcelona, 1996), s. 137.

21 *El País*, 23 Ocak 1999.

22 *El País*, 9 Mart 1999.

23 *El País*, 7 Nisan 2000; *La Vanguardia*, 16 Haziran 2000 ve *El País*, 6 Nisan 2000.

24 Sentencia del Tribunal Superior de Justicia de Catalunya No: 50/2001.

25 *La Vanguardia*, 11 Temmuz 2000.

mesi 1986'da ve tekrar 1991'de verdiği kararlarda kamu idaresindeki kadrolara eleman seçilirken dil yeteneklerinin dikkate alınabileceğine hükmetmiş, fakat "oransallık" ve "makullük" esaslarının gözetilmesi gerektiğini ilave etmişti.²⁶ Yine de, neyin "oransallık" ve "makullük" esaslarının sınırları içinde kaldığı, yoğun biçimde tartışılmaya devam etmektedir.

EĞİTİM SİSTEMİNDE DİL

Tüm demokrasi dönemi boyunca "dilsel normalizasyon" denen şeye yönelik yasal çabaların belki de en önemli hedefi, eğitim sisteminin "Katalancalaştırılması" olmuştur.

Franco rejiminde Katalanca, kamusal alanın diğer yerlerinde olduğu gibi, eğitim sisteminde de yasaklanmıştı. Bu yasaklama Katalan orta sınıflarının kitleler halinde rejimden soğumalarına yol açmıştı. Demokrat muhalefet Franco'nun dil zulmünü yekvücut halinde kınamıştı ve Katalan dilinin özellikle eğitim sistemine, genel anlamda da kamu yaşamına yeniden dahil edilmesine yönelik talepler gerek merkezdeki milliyetçilerin, gerekse soldaki sosyalistler ve komünistlerin direnişlerini seferber etmede odak noktasını oluşturmuştu.

Eğitim sisteminin "Katalancalaştırılması" süreci, Katalan milliyetçiler yeni kurulan bölgesel yönetimde daha iktidara gelmeden başlamıştı. Franco'nun ömrünün son aylarında rejim "yerli diller" in okullarda isteğe bağlı ders olarak okutulmasını öngören bir kararname (No: 1443/75) çıkardı. Anayasa henüz tamamlanmadan bir kraliyet kararnamesiyle (No: 2092/1978) Katalanca tüm ilk ve orta okullarda zorunlu ders haline getirildi ve bazı okulların Katalancayı öğretim dili olarak kullanmalarına izin verildi. 1980 sonbaharında, Pujol hükümeti de aynı doğrultuda kendi kararnamelerini çıkardı (No: 142/80 ve No: 153/80).

Ancak, bu düzenleme uzun ömürlü olmadı. 1982'ye gelindiğinde Katalan yürütme organı (*Generalitat* olarak bilinir) Katalanca'dan başka en az bir dersin daha o dilde öğretilmesini şart koşan bir kararname yayımlamıştı (No: 248/82). 1983 tarihli Dilsel Normalizasyon Yasası'nın (LNY) 14.5. maddesi daha da ileri giderek öğrencilerin "lisan yüzünden" farklı merkezlere ayrılmasını yasakladı ve Katalancanın "tüm öğrenciler tarafından öğrenildikçe, tedricen" öğretim dili olarak kullanılmasını vazetti. Kastilya İspanyolcası konuşanların ilk eğitimlerini kendi anadillerinde görme haklarına henüz dokunulmamakla birlikte bunun zemini hazırlanmaktaydı. LNY'nin 14.1. maddesi temel eğitimden mezun olan tüm öğrencilerin her iki dili de bilmeleri şartını getirmişti ve *Generalitat* da bu hedefe ulaşılabilmesi için tüm ilkökul eğitiminin Katalanca verilmesini telkin etmeye başlamıştı bile. 1983 Şubatı'nda *Generalitat*, *Quatre anys de català a l'escola* ("Okullarda Dört Yıl Katalanca") adlı incelemeyi yayımladı. Bu incelemede, her iki dilin de tatminkâr derecede konuşulabilmesi için, öğretim dili olarak Katalancanın kullanılması gerektiğinin kanıtı olduğu iddia edilen "bilimsel gerekçeler" yer almaktaydı.²⁷ Hükümet bu gerekçeyle, Kastilya İspanyolcası konuşulan semtlerde "dilsel dalma" (*linguistic immersion*) programlarının promosyonuna başladı. Bu programlar sonraki dokuz yıl boyunca giderek genişletildi. *Servei d'ensenyament del Català* (SEDEC, yani "Katalanca Öğretme Servisi") Katalancanın öğretim dili olarak kullanılması için okullara tek tek baskı

26 Sentencia del Tribunal Constitucional No: 82/1986; Sentencia del Tribunal Constitucional No: 46/1991.

27 *Quatre anys del català a l'escola* (Barcelona: Departament d'Ensenyament, 1983).

yaptı fakat son karar en azından *Generalitat*'ın Katalancayı tüm ilkokullarda öğretim dili olarak ilan ettiği 1992 yılına kadar her merkezin kendisine bırakıldı. Bu karar mecliste onaylandı ve 1998 tarihli LPL'nin "Üniversite dışı eğitimde eğitim dili olarak normal şartlarda Katalanca kullanılmalıdır" şeklindeki 21.1. maddesiyle kapsamı ortaokullara genişletildi.

Demokrasiye geçiş döneminde milliyetçiler Kastilya İspanyolcası konuşanların bu dilde eğitim görmelerine izin verilmesi düşüncesine karşı çıkmadılar. Bunların savı Katalanca konuşanların Katalanca eğitim görme hakkına sahip oldukları idi. Bu hakkı Katalanca konuşanlar için talep edince, Kastilya İspanyolcası konuşanları aynı haktan mahrum bırakmaları güç olacaktı. Nitekim, 1978'de Kurucu Mecliste yapılan müzakerelerde Katalan milliyetçi Minoría Catalana temsilcisi Ramón Trías Fargas bu hakkın varlığını hararetle savunmuş ve ısrarla şunları dile getirmişti:

Bence anadil[de eğitim] hakkının bir insan hakkı ve en üst düzeyde bir pedagojik zorunluluk olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bizler çocukken kendimizi ve çevremizi anadilimiz aracılığıyla farkediriz. Kültürel çerçevemizi ancak anadilimize hâkim olarak içselleştirebiliriz. Bunun tersi de aynen geçerlidir. Kendi kültürel çerçevemizi ancak anadilimize hâkim olarak ifade edebiliriz. Ve dolayısıyla, çocuklukta dil değiştirmek bir çocuğun tarif ve ifade yeteneğini olağanüstü derecede örseler. Bu iyi bilinen bir gerçektir ve istatistiksel olarak da ortaya konulmuştur. Bu erken sınavı birçok çocuk kaldıramaz; ifade yetenekleri kesinlikle zarar görür ve her halükârda öğrenme kapasiteleri azalır.²⁸

Milliyetçiler bu düşünceleri savunurken bir yandan da Dilsel Normalizasyon Yasası'nın ayrıntılarını hazırlıyorlardı. Convergència i Unió, Esquerra Republicana ile okullar için "yoğun" bir lisan politikasını savundu. Bu politikaya göre, halkın bir kısmı tüm eğitimini Katalanca, diğer kısmı ise Kastilya dilinde görecek. Bu çerçeveye sosyalistler ve komünistler itiraz etti. Okullar için bunun yerine halkın tümünü eşit derecede etkileyecek "kapsamlı" bir lisan politikasını savundular. Bu tutumları neye dayanıyordu? Sosyalist pedagoğ Marta Mata bunu şöyle izah ediyordu:

Biz Katalancanın sadece halkın bir bölümüne değil, herkeसे ait olduğuna inanıyoruz. Bu yüzden çocukların ayrılmamasını, çocukların birliğini ve çocuklar arasında teması öngören, ayırma karşıtı bir prensip talep ediyoruz.²⁹

Mata, milliyetçi emelleri pedagojik yenilenmeyle birleştirmeyi amaç edinen ilerici öğretmenler hareketi *Rosa Sensat*'ın başı olarak 1960'larda tanınmıştı. Rosa Sensat "kapsamlı" bir dil modeli öngörüyordu: Her iki dil de aynı derslikte bütün çocuklara öğretilmeli, fakat başlangıçta her çocuğa kendi birinci dilinde hitap edilmeliydi. Sosyalistler ve komünistler Rosa Sensat'ın görüşünü benimsediler. Nitekim, Mata PSC'den meclise girdi ve onun dil politikasının sözcülüğünü yaptı.

Sponsorluğunu *Omnium Cultural*'ın, liderliğini ise Joaquim Arenas'ın yaptığı bir başka milliyetçi pedagoğlar grubu olan *Delegació d'Ensenyament del Català* (DEC), Rosa Sensat'ın yaklaşımına karşı çıktı. Bunlar a priori olarak milliyetçi bir kabulden hareketle şunu savundular:

28 Jesús Prieto de Pedro tarafından nakledilmiştir, *Teoría y realidad constitucional* No: 2, 1998. s. 96.

29 Voltas tarafından nakledilmiştir, *Guerra de la llengua*, s. 54-59.

Katalonya ve diğer Katalan ülkeleri özgür bir halk olarak hareket etmenin tüm haklarına sahip bir ulus oluştururlar [...] Baskı altında olmayan tüm halkların okulları kendi dillerindedir [...] Katalonya'da okullarda eğitim Katalanca olmalıdır.³⁰

Teorik olarak DEC Kastilya İspanyolcasına eğitim dili olarak yer olmadığına inanıyordu. Ancak pratikte, DEC "Katalancalaştırma"ya giden bir hızlı bir de yavaş yolun birlikte var olmasını öngörüyordu. Hızlı yolda, münhasıran Katalanca eğitim veren "escoles catalanes"lerden oluşan bir çekirdek grup yer almaktaydı. Yavaş yolda ise Katalanca dilinde verilen derslerin oranı tedricen artırılarak zaman içinde bütün dersler Katalancalaştırılacaktı. Yani, DEC'in yaklaşımı kısa vadede "yoğun," orta vadede ise hem "yoğun" hem de "kapsamlı" olarak düşünülebilirdi.

Her ne kadar Pujol'un partisinin kamuoyu önünde savunduğu, Kastilya İspanyolcası konuşanların kendi dillerinde eğitim görme haklarına sonsuza kadar saygı göstermeyi vaat eden yoğun bir politika idiye de, özelde Pujol'un "Katalancalaştırma"yı başlangıçtaki "escoles catalanes" çekirdeğinden tedricen bütün okullara yaygınlaştırma yolundaki DEC planına gönül vermiş olduğu anlaşılmalıdır. Peki bu nereden anlaşılmalıdır? Çünkü Pujol'un ilk eğitim bakanı olan Pere Pi i Sunyer, Katalancanın okullarda yerleştirilmesinden sorumlu *Servei d'Ensenyament del Català* kurumunun başına Joaquim Arenas'ı getirmiştir.

Bununla birlikte, kısa vadede Pujol farklı dil modellerinin birarada varlıklarını sürdürmelerine izin vermeye razıydı. Tüm okullarda kapsamlı ve bir örnek bir dil politikasından daha azının kabul edilemeyecek bir ayrımcılık teşkil edeceğini savunan taraf soldu. Başlangıçta sol istediklerinin tümünü elde edemedi. Madde 14.5. çocukların dil yüzünden farklı merkezlere ayrılmamasını emrediyor, fakat ayrı dersliklere yerleştirilmelerine izin veriyordu. Yine de zaman içinde milliyetçi hükümet dilsel dalma programlarını tedricen yaygınlaştıracak ve bütün okulları "escoles catalanes" haline getirecekti. Bu, çocukların dil nedeniyle ayrı dersliklere yerleştirilmesi uygulamasının da fiilen sonu demekti. *Generalitat*, bu tedrici yaygınlaştırma sürecine gerekçe olarak Rosa Sensat'ın ana fikrini öne sürdü. DEC'in "yoğun" ve "kapsamlı" yaklaşımı hâkimiyetini sürdürdü, fakat "yoğunluğun" yeterli olmadığını göstermek için Rosa Sensat'ın argümanlarına başvurdu. Kastilya İspanyolcasının eğitim dili olmaktan nihayet çıkarılmasının yolunu sol işte böyle hazırladı.

Eğitim sisteminin "Katalancalaştırılması" epey yoğun siyasi tartışmalara yol açtı. Bu süreci eleştirenler, "dilsel normalizasyon" hevesine kendini kaptıran Katalan yönetiminin, Kastilya İspanyolcası konuşanların (nüfusun yaklaşık yarısı) temel haklarından olduğu iddia edilen, kendi birinci dillerinde eğitim görme haklarını ihlal ettiğini ve böylece 1978 Anayasası'nın hem ruhuna hem de lafzına aykırı davrandığını ileri sürdüler.

Ancak, Aralık 1994'te İspanya Anayasa Mahkemesi (TC), Katalan bölgesel yönetiminin eğitim sistemindeki dil politikasının anayasaya uygun olduğuna karar verdi. TC, kararında (No: 337/1994), 1978 Anayasası'nın 3. maddesinin resmi makamlara hem Katalan hem de Kastilya dilinin bilinmesini teşvik etme yetkisi verdiğini ve eğitim sisteminde her iki dilin de öğretim

30 Voltas tarafından nakledilmiştir, *agy.*, s. 58.

aracı olarak kullanılmasının, bunu yapmanın etkin bir yolu olduğunun aşikâr bulunduğunu ifade etti. TC'ye göre, bu hedefi sınırlamak için, varlığı iddia edilen, "sadece ve münhasıran Kastilya dilinde eğitim görme" hakkı gerekçe gösterilemezdi çünkü böyle bir hak mevcut değildi. TC böylece, böyle bir hakkın, ebeveynlerin çocuklarının ne tür eğitim göreceğine karar verme hakkından çıkarsama yoluyla varsayılabileceği iddiasını reddetmiş oluyordu. TC bunun yerine eğitim görme hakkının kendisine odaklanıyor ve bu hakkın, ders programlarını, müfredatı, zorunlu dersleri, vb. belirleyen yetkili makamların sürekli düzenlemelerine tabi olduğunda ısrar ediyordu. Mahkemeye göre, "ilk eğitim dönemi"nden sonraki dil eğitiminin belirlenmesi de bu olağan düzenlemelerden biriydi ve hiçbir şekilde eğitim görme temel hakkına engel diye yorumlanamazdı.

Nitekim mahkeme daha da ileri giderek, resmi makamların Katalancanın eğitim sisteminde eğitim dili olarak kullanılması kuralını koymalarının pekâlâ yasalara uygun olduğunu savunmakla kalmayıp, resmi makamların Katalancanın bu sistemin "ağırlık merkezi"nde yer almasını kural olarak koymalarının bile (Kastilya İspanyolcası tamamen dışlanmadığı sürece) yasal olduğunu savundu. Bunun iki gerekçesi vardı: Birincisi, "dilsel biraradalık" modelinin "bü-tünleşme" ve "toplumsal bağları sıkılaştırma" gibi yüce hedeflere ulaşmaya yönelik olması; ikincisi ise, bu modelin iki dil arasındaki "tarihten miras kalan dengesizliklerin" düzeltilmesine imkân vermesiydi.

KATALAN DİLİ VE KATALAN KÜLTÜRÜ

"Katalan kültürü" ile "Katalanca kültür" arasındaki eşitlik Katalonya'da gerek sağdaki gerekse soldaki liderler ve aydınlar tarafından uzun süredir zimnen varsayılmıştır. 1960'ların sonlarında ve 1970'li yılların başlarında soldaki aydınlar "kültürel emperyalizm" ve "yeni sömürgecilik" söylemlerini benimsemiş ve bunları Kastilya İspanyolcasının oradaki varlığına tatbik etmişlerdir. Bu durum, Kastilya İspanyolcasının sadece Franco rejiminin lisanı olmakla kalmayıp, aynı zamanda benzeri daha önce görülmemiş bu ekonomik büyüme döneminde güneyden akın akın Katalonya'ya gelen işçi sınıfının büyük bir çoğunluğunun konuştuğu dil olmasına rağmen ortaya çıkmıştır. Kastilya İspanyolcası konuşan işçilerin sayısı arttıkça, yerli orta sınıflar arasında dil militanlığı alıp yürümüştür. Bu militanlık ortamı hiçbir yerde demokrasiye geçiş döneminde entelektüel çevrelerde yayılan, "Katalan kültürü"ne ilişkin tartışmalarda ki kadar belirgin olmamıştır. 1976'da yapılan konu ile ilgili bir "kongre"de muhalif eylemciler Katalonya'da "her türlü sömürgecilik eyleminin ortadan kaldırılması"ni talep etmişlerdir.³¹ Sanat alanında bu ne gibi sonuçlar doğuracaktı? "Katalan dilinde ve Katalan içerikli bir edebiyat" (ne demekse) ve "Katalan topraklarında Katalancanın yegâne sanatsal ifade dili olması." Peki, yazılarını Kastilya İspanyolcasıyla yazan Katalanlara ne olacaktı? Bunlar ne sayılacaktı? Yazar Manuel de Pedrolo, saygın sol kanat dergisi *Taula de Canvi*'de Katalan aydınları arasında yaygın olan bir görüşü dile getiriyordu:

Kendi halkının dilinde yazmayan Katalan yazar, ülkesinin kültürüne şizofrenik bir unsur sokmaktan suçludur. Bunu bilinçsizce yapıyorsa, ona pek itibar edilemez çünkü bir aydın olarak eleştirel görevi vardır ve kendisini sürekli olarak sorgulamaya hazırlıklı olmak zorundadır [...]

31 *Congrés de cultura catalana* (Barselona: Curial, 1978), 2 cilt.

Burada akla Costa Gavras'ın *Section Speciale* filmi geliyor. Bu filmde Nazi askerlerine karşı terör eylemleri planlayan bir direniş örgütünün bir üyesi şu soruyu sorar: "Peki ya kurban anti-faşist ise?" Bu soruya üstü şu cevabı verir: "Kendi vatanında öyle olabilir ama burada işgal ordusunun bir adamıdır."³²

O günlerde bu görüşlere karşı çıkılmıyor değildi. "Suçlananlar"dan biri olan Manuel Vázquez Montalbán şu cevabı vermişti:

Sadece şunları söyleyeceğim: Benim adım Manuel Vázquez Montalbán. 1939 yılında Barselona'da doğdum. Babam Galicia'lı, annem Murcia'lı ve dünyaya geldiğim için özür dileyecek değilim. Prag'da yaşayan ve Almanca yazan bir Yahudi olarak durumumu kabullenmekte herhangi bir problemim yok.³³

Ne var ki, Vázquez Montalbán gibilerin karşı çıkışları bu tür tavırları ortadan kaldırmaya yeterli olmadı. Nitekim, bu tavırlar günümüzde de varlıklarını sürdürmekte ve zaman zaman Kastilya İspanyolcası konuşan entelektüellerin öfkesini çekmektedir. 1992 Barcelona Olimpiyatları'nda yabancı izleyicilere dağıtılan, Katalan kültürüyle ilgili resmi propaganda malzemesinde Katalan edebiyatının, yazılarını Kastilya İspanyolcasıyla yazan önemli isimleri olan Vázquez Montalbán, Eduardo Mendoza ve Juan Marsé'nin adlarına yer verilmemesi bu tavrın bir sonucuydu. Keza, Franco rejimine gösterdiği muhalefetle öne çıkan ve hâlâ yayımlanan *El Ciervo* dergisine, sırf Kastilya dilinde yayımlandığı için Joan Triadó tarafından 1996'da "Franco dönemi sonrasının bir anomalisi" diye atıfta bulunulması da aynı tavrın ürünüydü.³⁴ Fakat bu tavra Kastilya İspanyolcası konuşan entelektüellerin hepsi itiraz etmemektedir. Durumu kabul edenlerden biri olan Juan Goytisolo, Barselona'da doğmuş ve büyümüş olmasına rağmen, kısa süre önce şu açıklamada bulunmuştu:

Katalonya'da milliyetçiler bana çok iyi davranıyor. Onların alanlarını tartışma konusu yapmıyorum. Kendimi bir Katalan yazarı saymaya hiçbir zaman en ufak bir isteğim olmadı [...] Milliyetçilerin sorunu sadece Katalonya'da Kastilya İspanyolcasıyla yazan ve ardından durumlarını Katalan sıfatıyla haklı göstermeye çalışanlarla. Ben onlardan değilim.³⁵

Neyin "Katalan kültürü" sayılacağını belirleme mücadelesi sadece edebiyat alanıyla sınırlı değildir; aynı zamanda popüler kültür alanına da uzanmaktadır. Katalan yönetiminin filmlerin Katalanca seslendirilmesi için Hollywood'a yaptığı sonuçsuz baskılar ve bu girişimlerin etrafında yapılan tartışmalar bunlara iyi bir örnektir. *Generalitat* 1998 LPL'sini çıkardıktan kısa bir süre sonra, Katalonya'da gösterilen bütün filmlerden %25'inin Katalanca seslendirilmiş olmasını öngören bir kota uygulamasını kısa bir süre sonra yürürlüğe koyacağını ilan etti. Bu kota, uygulandığı takdirde, önemli bir değişiklik anlamına gelecekti, zira dağıtılan filmlerden yalnız %2'si Katalanca idi. Katalanca seslendirilmiş filmlerin oranının düşüklüğünün başlıca sebebi Katalonya'da gösterilen filmlerin %95'inin yabancı filmler olması ve çoğunluğunun Amerika Birleşik Devletleri'nden gelmesiydi. Hollywood film şirketleri genellikle, Katalon-

32 *Taula de Canvi* No: 6, Temmuz-Ağustos 1977, s. 31-33.

33 *Taula de Canvi* No: 6, Temmuz-Ağustos 1977, s. 42.

34 "Anomolías posfranquistas," *El Ciervo*, No: 543, Haziran 1996, s. 16-20.

35 Juan Goytisolo ile röportaj, *El País*, 10 Haziran 2001.

ya'da dağıtıma girecek filmleri Kastilya İspanyolcasıyla seslendirmeyi tercih ediyorlardı. Bunun gerekçesi ise Katalanca seslendirmenin kazanç sağlamamasıydı. Katalanca seslendirmenin maliyeti yüksekti; herkes Kastilya İspanyolcasını anladığından Katalanca yeni pazarlar vaat etmiyordu ve tüketicilerin mevcut duruma pek itirazı yoktu. Bu durumda, tahmin edilebileceği üzere, Hollywood film şirketleri Katalanca için kota konulmasına şiddetle itiraz ettiler ve *Generalitat*'ın uygulamaya niyetlendiği kotaya karşı, seslendirilmiş filmlerin Katalonya'da dağıtımını tamamen durdurma tehdidinde bulundular. *Generalitat* yumuşayınca milliyetçi basın şöyle feveran etti:

Sinema kararnamesinin geri alınması Amerikan film endüstrisinin ve onların İspanyol dağıtımcılarının Katalan diline karşı kazandıkları büyük bir zaferdir. Paranın gücü, halkın parlamentoda ifadesini bulan iradesine galip gelmiştir.³⁶

O zamandan beri *Generalitat*'nın stratejisi paranın gücüne verişirmek yerine Hollywood'u filmlerin Katalanca seslendirilmesinin kârlı olabileceğine ikna etmek olmuştur. Nitekim, CiU'lu parlamenter Vicenç Villatoro "televizyondan, tiyatrodan ve yazılı basından edinilen deneyimler Katalanca filmlerin arzının piyasayı daraltmayı aksine genişleteceğini göstermektedir" iddiasında bulunmuştur.³⁷ Fakat ekonomik mülahazalar hiçbir zaman kendi başlarına var olmamakta, bunların yanında daima yönetimin "vatandaşın sinemayı hangi dilde tüketmek istediğini seçme hakkı" dediği şeye yapılan göndermeler bulunmaktadır.³⁸ Katalan vatandaşlarının haklarının ihlaline yönelik yakınmalar 2001 sonbaharında Warner şirketinin gişe rekortmeni "Harry Potter" filmini Katalanca seslendirmemesine tepki olarak Convergència'nın gençlik kolu olan *Juventuts Nacionalistes de Catalunya* (JNC) ile *Unió General dels Treballadors*'un (UGT) Katalan şubesinin meseleyi "ayrımcılık" ve "insan haklarının ihlali" gerekçesiyle Avrupa Birliği ile Birleşmiş Milletler'e götürmesi ile gerçeküstü boyutlar kazanmıştı.³⁹

Ancak şimdiye kadar bu argümanların hiçbiri sonuç vermemiştir. *Generalitat* günümüzde hâlâ Hollywood temsilcileriyle "müzakere"lerini sürdürürken, yönetim peşpeşe birtakım tavizler önermiştir. Artık kotadan söz edilmemekte ve filmleri Katalanca seslendirmenin maliyetinin sadece film şirketleri ve dağıtımcıları tarafından karşılanması beklenmemektedir. Dahası, pazarlık sürecinde yönetimin sadece politikasını değil, onun "Katalan kültürü" teriminden ne anladığını değiştirebilecek bir dizi itiraz gündeme gelmiştir. Bunlardan birincisi yine Kastilya İspanyolcası kullanan bir başka yazar olan Ramón de España tarafından dile getirilmiştir. De España, "Amerikan filmlerini orjinal dilinde altyazılı olarak izlemek için bu kadar iyi bir fırsatı bir daha asla bulamayız" diyerek ironik bir şekilde yönetimden Hollywood'a baskısını artırmasını istemiştir.⁴⁰ Çok geçmeden, Katalan film uzmanı Ramón Gubern *La Vanguardia*'nın sayfalarında şu şikâyetle bulunmuştur:

36 Carme Forcadell, *Associació per la Llengua* Başkanı, *Avui*, 22 Mart 2000.

37 *El País*, 6 Mart 1999.

38 *El País*, 6 Mart 1999.

39 *El Mundo*, 15 Kasım 2001.

40 *El País*, 3 Şubat 1999.

Filmlerin Katalanca seslendirilmesi konusundaki şu itiş kakış bizi ne kadar gülünç duruma düşürüyor! Yönetimin niyeti bizden topladığı vergileri Hollywoodlu zengin dağıtımıcılara vermek [...] Avrupa'da halkın parasını Hollywood'a vererek Avrupa sinemasının korunmasını boykot etmeye razı olan yegâne yöneticiler, bizimkiler. Peki ne için? Bizler kendi filmlerimizi yapmak yerine Hollywood'unakilere sübvansiyon sağlıyoruz!⁴¹

Elbette, Gubern'in "kendi filmlerimiz"den kastı mutlaka Katalanca filmler değil, Katalonya'da çekilmiş filmlerdi. Miguel Torreiro, "Gelecekte kaç tane filmin Katalanca seslendirileceği tartışılırken, Katalan sineması yerinde sayıyor" uyarısını yaparak bu fikri destekledi.⁴² Terenci Moix ise, "Katalan yönetiminin Sharon Stone'u Granollers'li bir kız gibi konuşturmaktan daha önemli işleri yok mudur?" şeklinde retorik bir soruyla eleştirinin dozunu yükseltti.⁴³

ÖZEL ALANDA "DİLSEL NORMALİZASYON"UN SINIRLARI

Katalan yönetiminin Hollywood ile sürtüşmeleri, dilsel düzenlemelerin kapsamını özel alana genişletme girişimlerinde karşılaştığı yegâne güçlük değildir. Jordi Pujol'un iktidardaki *Convergència i Unió* partisine en büyük seçmen desteği orta sınıflardan gelmektedir; fakat Katalan kültür politikası bütün Katalan iş adamları arasında hiç de aynı heyecanı uyandırmamaktadır. *El País* gazetesinden Josep Maria Cortés'in özetlediği üzere "Katalan iş adamları vicdanlarıyla mücadele halindedir: Siyasi içgüdüleri onları Katalancanın savunulmasını onaylamaya sevk ediyor; fakat tüccar içgüdüleri ise onları 'Katalancalaştırma'nın kamu yönetimi dışında ekonomik açıdan ne derece kârlı olabileceği konusunda temkinli olmaya itiyor."⁴⁴

1980'ler boyunca ve 1990'ların başlarında Katalan şirketleri tabelalarını Kastilya İspanyolcasından *llengua pròpia*'ya değiştirmelerini sağlamak için *Generalitat*'in yaptığı girişimleri isteksizce karşıladılar. Dönemin Katalan Ticaret Konfederasyonu Başkanı Miguel Angel Fraile şöyle diyordu: "Bakınız, Katalancanın 'normalizasyon'unu bizler de istiyoruz, fakat ekonominin bu zor döneminde bunun ek maliyet getirmeyeceğinden emin olmak zorundayız."⁴⁵ *Generalitat*'in bu tür kaygılara cevabı tabii ki sübvansiyonlara başvurmak oluyordu.

Ne var ki, bu tür tedbirler iş adamlarının isteksizliğini gidermeye yeterli olmuyor, hatta, yönetimin Katalonya'da üretilen ve satılan tüm ürünlerin etiketlerinin Katalanca olmasını sağlama niyetini açıkladığında olduğu gibi, zaman zaman bu isteksizlik düpedüz direnişe dönüşebiliyordu. Söz konusu açıklama hem Katalan Yiyecek İçecek Sanayicileri Derneği'nin (ATABECA), hem de işverenler birliği *Foment de Treball* ile Barselona Ticaret Odası'nın protestolarına hedef oldu. Gerekçe yine "maliyet artışı" idi.⁴⁶ Yönetim protestolara rağmen bildiğini okumaya kararlıydı. 1998 tarihli LPL'nin 34.2. maddesi şöyle diyordu:

[...] Katalan topraklarında dağıtılan Katalan ürünlerinin etiketlerinde zorunlu olarak yer alan bilgiler ve isteğe bağlı ek bilgiler mutlaka, en azından, Katalanca olmalıdır.

41 *La Vanguardia*, 10 Mart 1999.

42 *El País*, 2 Mart 2000.

43 *El País*, 8 Şubat 1999.

44 *El País*, 5 Ekim 1997.

45 *El País*, 14 Kasım 1993.

46 *El País*, 5 Ekim 1997.

İş adamları bu tedbiri sineye çekmek zorunda kaldılar, fakat hazmetmeleri kolay olmadı. Barcelona Ticaret Odası yönetim kurulu üyelerinden biri kısa bir süre önce şöyle homurdanıyordu: “Katalan yönetimi ekonomik verimlilik kriterlerini pek sık gözardı ediyor [...] ve ‘kendi kendini yönetme’ görüntüsünü cilalamaktan başka bir işe yaramayan talepler icat ediyor. Dil Politikası Yasası’na dayanılarak çıkarılan Katalanca etiket kararnamesi buna bir örnektir.”⁴⁷

Görüldüğü gibi, dilsel düzenlemeler kamu yönetiminin dışına taşır Katalan iş adamlarını doğrudan etkilemeye başlayınca, iş adamlarının bu düzenlemelere verdikleri destek ekonomik verimlilik kaygıları nedeniyle kesiliyordu. Öyle ki, Josep Ramoneda bu itirazların—yani ekonomik verimlilik kriterine dayanan itirazların—milliyetçilik projesi için Kastilya İspanyolcası konuşanların yaptığı itirazlardan daha ciddi bir sorun oluşturduğunu savunuyor ve şu gerekçeleri ileri sürüyordu:

Milliyetçilik günümüzde zayıflıyor çünkü toplumsal dayanaklarının vatanseverlik unsuru eski coşkusunu yitirdi. Bugün bir ideolojinin başına gelebilecek en kötü şey etkisiz görünmesi, gereksiz masraf yaratıyor izlenimini vermesi. Halkın Kastilya İspanyolcası konuşan kesimi etkisiz hale getirilmişlik durumunu kabullendi. Bunlar kendi kültürel alanlarını yarattılar ve hatta Katalancayı [...] azından kendilerine çıkar sağladığı sürece bir statü lisanı olarak kabul ettiler [...] Fakat milliyetçilik güç kaybediyor [...] bunun en büyük sebebi de milliyetçiliğin dayattığı külfetlerin Katalan toplumunun büyük bir bölümünce gereksiz görülmesi.⁴⁸

Milliyetçiler bu meydan okumaya Katalanca etiketlemenin ekonomik açıdan verimsiz olduğu fikrini sorgulamak suretiyle karşılık verdiler. Katalan Kültür Bakanlığı 1988 ve 1995 yıllarında “Katalan Tüketicilerin Katalancanın Ticari Kullanımına İlişkin Tutumları” konusunda incelemeler yaptırdı.⁴⁹ Bu incelemelerden birincisinde rastgele seçilen bir grup bireye çeşitli markaların reklamlarının farklı dillerde gösterildiği bir deney yer almaktaydı. İncelemede şu bulguya ulaşıldı:

Katalonya vatandaşlarının %60’ı için, reklamın hangi dilde yapıldığı, muhtemel tüketicinin ürün seçiminin potansiyel sonucunu etkilememektedir. %23’ü için, Katalanca reklamlar İspanyolca reklamlardan daha iyi kabul görmektedir. %17’si için, İspanyolca reklamlar Katalanca reklamlardan daha iyi kabul görmektedir.

Her ne kadar vakaların çoğunluğunda mesajın etkinliği kullanılan dile bağlı bulunmamışsa da, şu hususları gözlemlemiş bulunuyoruz: Katalanlar arasında Katalanca reklamlar duygusal tepki nedeniyle daha etkindir. Katalan olmayanlar arasında ise Katalanca reklamların etkinliği azalmaktadır çünkü bunlar mesajı anlayamamakta veya anlamak istememektedirler. Son tahlilde Katalanca reklamların çok az bir farkla daha ağır bastığı görülmektedir.

1995 yılındaki incelemede de benzer sonuçlara varıldı. Bu incelemede markaların farklı dillerde etiketlendiği bir deneye yer verildi. Elde edilen bulgu, ampirik kanıtların “ürün etiketlerinde Katalanca kullanılmasının müşteri kaybına yol açacağı endişesi”ni doğrulamadığıydı.

47 *El País*, 28 Mart 2000.

48 *El País*, 4 Nisan 2000.

49 M. M. Aguilera ve J. M. Romani i Olivé, *Actituds dels consumidors catalans davant de l’ús comercial del català* (Barcelona: Direcció General de Política Lingüística, 1995).

Fakat bu incelemelerden ikisi de şirketlerin etiketlerde Katalanca kullanmak suretiyle piyasa performanslarını bilfiil artırabilecekleri sonucuna varamamıştı. Oysa birçok şirket bunun böyle olduğunu zaten sezgisel olarak biliyordu ve bu yüzden de birçoğu bu işlemin getireceği ek maliyete katlanmaya razı olmamıştı. Katalan yönetimi de yine aynı nedenden dolayı sonunda gündemini yasal düzenlemeler yoluyla uygulamaya karar verdi.

Generalitat bu düzenlemelere gerekçe olarak bir kez daha tüketicilerin lisan hakları fikrini ortaya attı. Bu fikir daha önce 1990'lı yılların başlarında "Tüketici Yasası"na dahil edilerek gündeme gelmişti. O tarihte dil politikalarının başında olan Miquel Reniu yasanın gerekçelerini şöyle açıklamıştı:

Katalan tüketicilerin, ticari ürünlerin üzerindeki bilgi ve talimatlarda, sigorta poliçelerinde ve lisan seçme olanağı olmadan ibraz edilen diğer belgelerde *lengua propia*'mızın neredeyse hiç yer almamasına alışmak zorunda kaldıkları açıktır. Hatta bazen, kimi müesseselerde hizmet almak istediğimiz zaman *lengua propia*'mızı inkâr etmek zorunda bile kalıyoruz. Daha da kötüsü, bazı bilgiler Kastilya İspanyolcasının yanı sıra resmi olmayan dillerde çıkmakta ve *lengua propia*'mız kendi alanında yabancı dillerden daha kötü muamele görmektedir. İşte bu nedenlerden dolayı, Katalan yönetimi diğer Avrupa dillerinin tartışmasız biçimde sahip oldukları haklara Katalonya'nın *lengua propia*'sının da tedricen sahip olmasını sağlamak için Tüketici Yasası'nı hazırlamış bulunmaktadır.⁵⁰

Reniu'nun saydıklarına göre, *llengua pròpia* ile yazılmış ürün etiketleri Katalan tüketicilerin hakkıydı; ayrıca o dilde hizmet almak da onların hakkıydı. Bu durumda şirketlerin bu hizmetleri vermek ya da vermemek arasında seçim yapmaya hakları yoktu, çünkü bu hizmetleri vermemek insan haklarını çiğnemekten aşağı kalmayacak bir suçtu.

Tahmin edilebileceği gibi, Katalan iş adamları bu tür söylemlere pek sıcak tepki vermediler. Katalan Tüketiciler Teşkilatı Başkanı Jordi Terredemer şöyle dedi: "Gönüllülük esasına dayanan ve uzlaştırıcı olan bütün tedbirlere varız. Fakat öyle olmayan tedbirlere itirazımız var [...] İyi bir iş adamı müşterilerini memnun etmek için onlara nasıl hitap etmesi gerektiğini bilir."⁵¹ Fakat yönetim *llengua pròpia*'nın gözetilmesi gereken bir hak olduğu iddiasında zaman geçtikçe daha ısrarcı olmaya başladı. Bu hakka "dilin talep halinde kullanılabilmesi" mealinde bir isim verdiler. Reniu'nun yerine geçen Lluís Jou bu hakkın mevcudiyetine ilişkin başlangıçtaki argümanı, söz konusu hakkın niçin yasal bir kılıfa büründürülmesi gerektiğine ilişkin ek bir argümanla destekledi. Jou'ya göre bu, "Katalonya vatandaşlarının her iki resmi dili de kullanma özgürlüğünü iş dünyasına genişletmenin" ve böylelikle "latinceleştirme" tehdidini alt etmenin tek yoluydu.⁵² Katalan yönetimi kimi çevreleri kızdırma pahasına istediğini elde etti. Saygın *Círculo de Economía* tarafından kısa süre önce dağıtılan bir incelemenin de doğruladığı gibi kimi çevreler gerçekten rahatsız oldu. Herşeye rağmen, dilin "arandığında bulunabilmesi" hakkı 1998 tarihli LPL'ye dahil edildi. Yasanın 32.1. maddesinde şöyle denilmektedir:

50 *El País*, 18 Haziran 1991.

51 *El País*, 14 Kasım 1993.

52 *El País*, 22 Mart 1997.

Katalonya'da bulunan ve ürün satışıyla veya hizmet sağlamayla iştigal eden iş yerleri ve müesseseler Katalonya'nın iki resmi dilinden herhangi birini konuşan müşterilerinin işlerini görebilecek durumda olmalıdırlar.

Tabiidir ki, yönetim tüketicilere Katalanca hizmet alma hakkı vermekle, aslında çalışanlara da o dili bilme yükümlülüğü getirmiş olmaktadır. *Generalitat* böyle yapmakla iş gücü piyasasındaki rekabette Katalanca konuşanların lehine olan koşullar yaratmaktadır. İş adamlarının itirazlarına rağmen yönetimin etkin boyuttaki yerli Katalan kitlelerden bu tedbirler konusunda gördüğü desteği idame ettirebilmesinin sebeplerinden biri budur. Nitekim, *Convergència*'nin tabanında bu tedbirlere işlerine zarar verdiği için karşı çıkanlarla bu tedbirleri iş gücü piyasasında avantajlı koşullar yarattığı için destekleyenler arasında bölünme yaşanmaktadır. Bu bölünmenin koordinatlarını hassas bir biçimde belirlemek mümkündür: Sarrià'da oturup genel seçimlerde PP'ye oy veren ılımlı milliyetçi yerli üst-orta sınıflar bu tedbirlere karşı çıkma eğiliminde, Gràcia'da oturan ve ERC ile flört eden katı milliyetçi yerli alt-orta sınıflar ise bu tedbirleri destekleme eğilimindedir.

Açıktır ki, Kastilya İspanyolcası konuşanların bu dili konuşabilir olmaları söz konusu tedbirlerle gösterilen bir desteğe dönüşmemektedir; zira bu kesim kendilerini iş gücü piyasasında yerli Katalanlarla olan rekabette yeni bir dezavantaj olarak gördükleri bir duruma düşürülmüş hissetmektedir. Bunlar, çaresiz, Katalancayı Katalan toplumunda ilerleyebilmek için gerekli bir *statü* dili olarak daha çok kabullenmekte ve bunun sonucu olarak okullardaki dil politikasını da daha çok kabullenmektedirler. Niçin? Çünkü her ne kadar Kastilya İspanyolcası konuşanlar kamusal alan dışında dilsel düzenlemeler yapılmasını onaylamasalar da, bunların varlığını kabul etmektedirler. Nitekim, 1995 yılında yapılan bir incelemede elde edilen bulgulara göre, "halkın %60'ı iş bulmak veya terfi etmek için Katalanca bilmeyi avantaj sayarken, Kastilya İspanyolcası konuşanların böyle düşünme olasılığı çok daha fazladır."⁵³ Kastilya İspanyolcası konuşanlar iş bulmak istediklerinden ve aradıkları işleri bulabilmek için iş gücü piyasasının koşullarını değiştiremeyeceklerini bildiklerinden, gerekli nitelikleri kazanmalarına yardımcı olacak tedbirleri kabul etmeye razıdırlar. Böylece, eğitim sistemindeki dilsel düzenlemelerle, onun dışındaki dilsel düzenlemeler arasında karşılıklı bir bağımlılık ortaya çıkmaktadır: Dil politikasının okullarda kabulü, Katalanca bilmeden iş bulmayı zorlaştırmak suretiyle sağlanmaktadır. Bunu çok sayıda öğretmen de itiraf etmiştir. Bunlardan birinin ifade ettiği gibi, "Ana babalara doğrudan izah ettik ki, çocuklarının Katalanca öğrenmesi için en iyi yol eğitimlerini o dilde görmeleridir ve eğer çocuklarının ileride iş bulabilmesini istiyorlarsa, o zaman çocuklarının Katalanca bilmesini sağlamaları lazımdır."

Yabancı iş adamları dil politikasına karşı çıkarken sözlerini hiç de esirgememişlerdir. Uluslararası bir danışmanlık ajansı olan KPMG tarafından 1999 ilkbaharında yapılan bir ankette dil sorunlarının yabancı şirketlerin Katalonya'da iş yapma konusunda karşılaştıkları başlıca dört güçlükten biri olduğu ortaya çıkmıştır (diğer üç güçlük gayrimenkul fiyatlarının yüksekliği, işletme maliyetlerinin yüksekliği ve altyapı eksikliğidir).⁵⁴ Burada söz konusu olan dil sorunları ne tür sorunlardır? Mariano Guindal bunu şöyle açıklıyor:

53 Aguilera ve Olivé, *Actituds*, s. 13.

54 *El País*, 28 Nisan 1999.

Katalan dili, profesyonellerin, yöneticilerin ve orta seviyedeki teknisyenlerin bu ülkeye gelmelerine önemli bir engel oluşturuyor. Yaşanan deneyimler göstermektedir ki, kalifiye bir işçi, ailesiyle birlikte Katalonya'ya gelmek istediğinde, dil meselesi çok büyük önem kazanıyor. Bu işçinin çocuklarını öğretimin Katalanca yapıldığı okullara göndermek zorunda olması ve Katalancayı doğru konuşamadıkları veya yazamadıkları için gerek kendisinin gerekse eşinin mesleklerinde terfi etmede güçlüklerle karşılaşmalarının kaçınılmaz olması onu endişelendiriyor.⁵⁵

İspanya ticaretinden sorumlu Alman Ticaret Odası'nın genel sekreteri Peter Moser, Katalonya'da iş yapan çokuluslu Alman firmaları için Katalancanın "bünyesel bir endişe kaynağı" olduğunu söyleyerek bu açıklamadaki hususları doğrulamıştır.⁵⁶ Milliyetçiler açısından daha da kötüsü, Almanların yabancı iş adamları arasında bu soruna en az aldırış edenlerden biri olmasıdır. En azından *La Vanguardia* gazetesi böyle demiştir:

Orta Avrupalı yöneticiler ve iş adamları lisan konusunda gayet kabiliyetli olduklarından Katalancaya yönelik husumet bunlar arasında daha azdır. Katalancayı reddedenler, daha ziyade lisan konusunda çok daha az kabiliyetli olan İngilizler ve Amerikalılardır. Latin Amerikalılarda ise, Katalancaya ve Kastilya İspanyolcasına aynı derecede yabancı olan Brezilyalılar mantıken hariç tutulacak olursa, Katalancaya husumet neredeyse tiksinti mertebesine ulaşmaktadır.⁵⁷

Bu sorunlar sadece yabancı iş adamlarına özgü olmayıp, İspanya'nın diğer bölgelerindeki iş adamları için de geçerlidir. *La Vanguardia*'nın aynı haberinde şöyle denilmektedir:

Beyin avcısı firmaların Katalonya dışından buraya gelmek isteyen yöneticiler bulmakta ciddi sıkıntı çektikleri herkesin bildiği bir sırdır. Üst düzey bir Katalan yöneticiyi Madrid'e taşınmaya ikna etmek kolay değildir; fakat bunun tersi hemen hemen imkânsızdır.

Gerçekten de, Katalonya dışındaki İspanyollar özel alandaki dil düzenlemelerine tamamen soğuk bakmaktadırlar ve bunun sebebi sadece nesnel değildir. Bunların %68'i lisan yükümlülüklerini "Katalonya'da iş bulmaya engel" görmektedir.⁵⁸ Ancak, bu tür yaklaşımlar Katalan yönetimi için siyasi sorunlar yaratmamaktadır, çünkü 1970'lerdeki ekonomik krizin başlangıcından beri bölgeler arasında coğrafi hareketlilik kayda değer bir boyut kazanmamıştır.

Bununla birlikte, şayet ekonomik büyüme İspanya'nın diğer bölgelerinden Katalonya'ya yeni bir göç hareketini tetiklerse, bu tür yaklaşımların yaygınlığı milliyetçiler için sorun olabilir. Fakat, ne tür işlerin açılacağı da bu durumda önemli olacaktır. Katalonya'ya kıyı bölgelerinde bulunabilen düşük seviyedeki hizmet işlerinde çalışmak üzere gelenler şimdiye kadar pek sorun yaratmamışlardır. Bunun sebebi kısmen bunların Katalancaya adapte olmak suretiyle statü kazanma beklentisi taşımaları, kısmen de seslerini duyuracak güce pek sahip olmamalarıdır. Diğer taraftan, Katalonya'ya idari, profesyonel ve teknik işlerde çalışmak üzere gelenler daha fazla sorun yaratmışlardır. Tarragona'daki petrokimya endüstrisi buna bir örnektir. Bu endüstride çalışan mühendislerin büyük bir oranı İspanya'nın diğer bölgelerinden gelmiştir. 1990'lı yılların başında okullardaki dil politikasına, yani CADECA'ya en militan biçimde kar-

55 *La Vanguardia*, 30 Ekim 1999.

56 *El Mundo*, 20 Kasım 2001.

57 *La Vanguardia*, 17 Ekim 1999.

58 *El País*, 23 Mart 2001.

şı duran ebeveyn grubu işte bu orta sınıf göçmen profesyonellerin arasından çıkmıştır. Peki bu orta sınıf "göçmenler" niçin daha mütevazı olan diğer göçmenlerden daha fazla sorun çıkarmışlardır? Bunun da nedeni kısmen Katalancaya adapte olmanın bunların statüsünde yaratabileceği pek fazla yükselmenin olmaması ve kısmen de seslerini daha fazla duyurabilecek güce sahip olmalarıdır.

Son zamanlarda bölge yeni bir göç dalgası almıştır. Fakat bu yeni göçmenler İspanya dışından gelmektedir. Bu yeni göç, dil politikasının dinamiğini daha da karmaşık hale getirebilecek ve ancak şimdilerde ortaya çıkmaya başlayan yeni çatışma ve uzlaşma kalıpları yaratabilecek bir potansiyeli bünyesinde taşımaktadır. Bu ise başka bir incelemenin konusudur.

ETNİK VE GÖÇMEN AZINLIKLARIN DİL MOBİLİZASYON SÜREÇLERİ ARAŞTIRMA RAPORU

Jochen BLASCHKE

Kültürel azınlıklar, etnik mobilizasyon ve dil siyaseti olguları birbiriyle yakından ilişkilidir. Kültürel azınlıkların siyasi mobilizasyonunda—veya etnikleşmelerinde—azınlık dilleri rol oynar. Azınlık dilleri kültürel azınlıkların toplumla bütünleşmesi açısından önemlidir; aksi takdirde onların toplumdaki dışlanmasında rol oynarlar. Avrupa Birliği Araştırma Programı'nın Sosyoekonomik Bilgi Bankasını İyileştirmede Kilit Eylem (*Key Action Improving the Socio-economic Knowledge Base of the European Union Research Programme*) çerçevesinde yürütülen bu karşılaştırmalı araştırma projesinde etnik ve göçmen azınlıkların mobilizasyon süreçlerinde dillerin rolü incelenmiştir. Dil siyaseti, seçilen beş Avrupa devletinde, yani Almanya, İtalya, Fransa, İngiltere ve İspanya'da gerek bölgesel gerekse göçmen azınlıklar açısından tarif ve analiz edilmiştir.

Projenin amacı şu konularda içgörü kazanmaktır: Dil siyaseti ile ilgili tartışmalar ve kuruluşlar, ulus-devlet gelişmeleri ile kültürel azınlık oluşumu arasındaki ilişkiler ve azınlık dillerinin korunması, geliştirilmesi ve teşvik edilmesinin biçimlendirilmesinde payı olan politikaların kurumsal çerçevesi. Karşılaştırmalı toplumsal araştırma çizgisinde yürütülen projede beş Avrupa devletindeki kültürel azınlıklar ele alındı. Her devlette vaka incelemeleri için bölge veya ülke çapında bir azınlık ile bir göçmen grubu seçildi.

Projenin özündeki hedef, Avrupa'da azınlık dillerinin korunması, siyaseti, öğretilmesi ve geliştirilmesini daha iyi anlamaktır. Özellikle azınlık dillerinin politikalarının ve programlarının çerçevesi açısından, bu dil siyasetleri ile ilgili uluslararası, ulusüstü, ulusal ve bölgesel güçler incelendi. Amaç, dilin politizasyonunun ardındaki süreci, ait olduğu toplumsal ve siyasi bağlamlar içinde anlamaktır. Burada, dil siyaseti ile Avrupa'daki kültürel azınlıkların etnikleşmesi arasındaki ilişkinin analizi önemlidir. Azınlık dillerinin siyaseti, sosyal ve siyasi çerçeve dahilinde dil çoğulluğuna ne derece izin verildiği meselesinden ibaret değildir. Dil siyaseti aynı zamanda kültürel azınlıkların siyaseti içinde yer alır. Bu anlamda, kültürel azınlıkların yerleşik ulusal veya bölgesel gruplar mı, yoksa oraya yeni gelmiş göçmenler mi oldukları fark etmez. Başka bir deyişle, dil siyasetinin etnikleşmesi hem geleneksel kültürel azınlıklarda hem de yeni göçmen topluluklarında vuku bulabilecek bir süreçtir.

Yukarıdaki hedeflerin yanı sıra, proje üzerindeki çalışmalara geri plandaki iki hipotez yol gösterdi:

- Birinci hipotez bizzat azınlıklar ile ilgiliydi. Azınlıklar esas olarak, maruz kaldıkları toplumsal dışlanma ve ayrımcılık üzerinden tanımlanmaktadır. Bunların ikisi de sınır oluşturmaya yönelik araçlardır. "Dışlanma" terimi daha ziyade sınırların yapısal oluşumuna işa-

ret eder. "Ayrımcılık" terimi ise daha ziyade eyleme dönük bir oluşumu düşündürür. Dışlanma konusunda, kültürel azınlıklarda dilin rolünü tahlil edebilmek için bu azınlıkların oluşumunun yapısal boyutuna bakmak önemlidir. Projede bu yapılırken, azınlık dillerinin oluşumunda ulus-devlet ile onun kurumlarının ve politikalarının rolü ve Avrupa Birliği'nin, uluslararası kuruluşların, bölgesel ve yerel devlet kuruluşlarının, özerk görünümlü STK'ların, STK'ların, azınlıkların kendi örgütlenmelerinin ve diğer benzeri oluşumların rolleri incelendi.

- Geri plandaki diğer hipotez son yıllarda vuku bularak azınlık oluşumu sürecinde değişim yaratan kurumsal ve çerçeve ile ilgili yeni gelişmelerin önemi ile ilgiliydi. Azınlık dilleri meselesine bakıldığında bu durum özellikle ortaya çıkmaktadır. Daha önceleri egemen olan hümanist koruma düşüncesi son yıllarda pozitif kültürel farklılığın ve azınlık dillerindeki faaliyetlerin teşvik edilmesini gözetken daha proaktif bir anlayışa dönüşmüştür. Yukarıda belirtildiği gibi, göçmen azınlıkların dilleri bu proaktif anlayış ve programların çoğu kez dışında tutulmaktadır. Projede Avrupa'daki dinamik toplumsal ortamlar ile azınlık dillerinin korunması ve teşvik edilmesine ilişkin değişen stratejiler ve tutumlar arasındaki ilişki ele alınmak suretiyle bu güncel gelişmeler hesaba katıldı. Dolayısıyla, incelenen ülkelerde mevcut farklı seviyelerdeki toplumsal birleştirici güç ve bütünleşme de bu proje çerçevesinde ayrıntılı biçimde tahlil edilmiş oldu.

Azınlık dilleri meselesinin Avrupa'daki kültürel azınlıkların siyasi mobilizasyonu için ne derecede bir ivmeyi temsil ettiği belli değildir. Gerçekten de, bu tür mobilizasyon süreçleri, sadece dil meselesinin rolünü analiz etmek suretiyle, yani seçilmiş devletlerin kültürel azınlıklara yönelik genel siyasi ve toplumsal çerçeveleri ve politikaları dikkate alınmadan anlaşılabilir. Dolayısıyla, bu projede azınlık dilleri meselesi, bu meselenin kültürel azınlıkların oluşum sürecini etkileyen dış faktörlere ve sürecin iç işleyişine olan bağımlılığının ışığında tahlil edildi.

Projede başlıca dört ana bulguya ulaşıldı:

- İlk olarak, kültürel azınlıklar ve dil siyaseti çerçevelerinde beklenenden daha fazla çeşitlilik olduğu görüldü. Kurumsal ve politika geliştirmeye ilgili süreçlerin, incelenen her ülkede kendine özgü olduğu görüldü. Ayrıca, bölgesel azınlıklar bağlamındaki dil siyaseti ile göçmen azınlıklar bağlamındaki dil siyaseti arasında büyük farklılıklar tespit edildi.
- İkinci bulgu, kültürel azınlıkların oluşumunda ve siyasetlerinde milliyetçiliğin ve ulus-devlet oluşumunun payının büyüklüğüdür. Bunun sebebi esas itibarıyla bu tür ulus-devlet oluşumu süreçlerinin itici gücü olan kültürel homojenlik düşüncesidir. Fakat ulus-devletin ardında yatan temel milliyetçi düşünce 1960'lardaki ve 1970'lerdeki "etnik yeniden doğuş"tan bu yana büyük değişimler geçirmiştir. Etnisitenin (burada kültürel grupların politizasyonu olarak tanımlanmaktadır) bu yeniden doğuşundan beri yeni kültürel çeşitlilik ve kültürel çoğulculuk kavramları geleneksel ulus-devlet modelini köklü değişimlere uğratmışlardır. Bu dönüşüm, bu projede incelenenlerin tümü için genel olarak geçerli ise de, her devletteki belirli gelişmelerden büyük ölçüde etkilenmektedir. Yine de, 1990'lardan beri, incelenen devletler ve uluslararası kuruluşlar, yerli kültürel azınlıklara yönelik duruşlarını, dil siyasetine ilişkin yeni yaklaşımlar da dahil olmak üzere kapsamlı biçimde yeniden göz-

den geçirmektedirler. Uluslararası politikalar ve AB politikaları azınlık dillerinin korunmasına yönelik dil siyasetinden ve kültürel azınlıklara karşı en kötü ayrımcılıkları önleme düşüncesinden uzaklaşmıştır. Bunların yerine şimdi revaçta olan, proaktif önlemlerdir. Ancak bu değişim esas olarak "geleneksel" azınlık gruplarını ve onların dillerini etkilemektedir. Göçmen azınlıklarda ise son zamanlardaki bütünleşme kavramları çoğunlukla neomilliyetçi ve asimilasyoncu yaklaşımlar üzerine inşa edilmiş olup, bu durum göçmen azınlıklar için dil siyasetinde benzer bir dönüşümü epey zorlaştırmaktadır.

- Üçüncü bulgu, incelenen her ülkede bu ülkenin siyasi ve toplumsal çerçevelerinde ve azınlık dilleri meselesinde yer alan kurum ve kuruluşlarda mevcut çeşitli yapılarla ilgilidir. Bütün olarak bakıldığında, azınlık dillerinin eğitiminde ve yaygınlaştırılmasında rol oynayan geleneksel ufak ölçekli kurumlar, yani okullar ve dernekler o kadar değişmiştir ki, dilin toplumsal alanlarının temeli neredeyse yok olmuştur. Bunların yerine yeni kurumsal çerçeveler geliştirilmiştir. Bunlar uluslararası, AB ve ulus-devlet düzeylerinde ve daha da önemlisi, yerel ve azınlık topluluklarının sıradan halk düzeylerinde yer bulmuştur. Bu kurumların birçoğu son zamanlardaki yaygın siyasi değişikliklerden etkilenmiş olup, aralarındaki işbirliği birçok bakımdan sınırlıdır. Bunların bir kısmı devlet kurumları tarafından, bir kısmı ise sivil toplum kuruluşları ve hükümet dışı kuruluşlar (NGO'lar) tarafından başlatılmıştır. Bazı diğerleri ise azınlık topluluklarının kendi çerçevelerinden ortaya çıkmıştır. Bu kurumların bazıları tamamen dile, bazıları ise daha ziyade genel olarak azınlık gruplarının toplumsal ve siyasi katılımına yöneliktir.
- Projedeki dördüncü bulgu, kültürel azınlıkların siyasi mobilizasyonu ile azınlık dillerinin siyaseti arasındaki bağlantıyla ilgilidir. Bu ikisi arasında güçlü bir bağlantının kural olmadığı anlaşılmaktadır. Tabiidir ki, "ulusal" veya bölgesel ve göçmen azınlıkların siyasi mobilizasyonu dilin politizasyonu vasıtasıyla gerçekleşmektedir; fakat tek faktör bu değildir. Aksine, mobilizasyonun azınlık dilleriyle ilgili meselelerden çok, toplumsal, ekonomik ve siyasi bağlamlarda daha köklü bir yere sahip olduğu açıkça görülmektedir. Söz konusu olan ister geleneksel azınlıklar isterse göçmen grupları olsun, azınlık dillerinin siyasetine dair söylemler aynı zamanda kültürel azınlık oluşumlarının güncel durumuna oldukça bağlıdır. Bunlar ayrıca kültürel azınlık nüfuslarının halihazırdaki dünya görüşlerinde birinci dillerin oynadığı çeşitli rollere ve göç döngüleri, istihdam seviyeleri, vb. genel toplumsal gelişmelere de bağlıdır.

Azınlık dilleri politikasına ilişkin faaliyetler 1990'lı yıllardan bu yana uluslararası ve devletlerarası faaliyetlere giderek daha fazla entegre edilmektedir. Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği ve diğer uluslararası kuruluşlar bu alanda uluslararası bir çerçeve oluşturulmasında faaliyet göstermişlerdir. Devletler arasındaki ikili anlaşmalar ve çeşitli azınlık iletişim ağları da kültürel azınlıklara ve onların dillerine yönelik proaktif siyaset ve politikadaki yeni gelişmelere katkı sağlamaktadır. Diğer taraftan, Avrupa'da siyasetin yeniden milliyetçi bir nitelik kazanması da giderek daha belirgin hale gelmektedir. Bu trendi takip eden çeşitli ulus-devletler özellikle göçmen azınlıklara karşı sınırlayıcı dil politikaları uygulamakta ve böylece birinci dil eğitiminin önemi ve buna benzer diğer meseleler göz ardı edilmektedir. Yine de, kurumsallaşma gele-

nekleri ve göçmenlerin diaspora konumlarında giderek artan siyasi gücü bu eğilimlere karşı koymaktadır. Ayrıca, Avrupa devletlerindeki merkezîyetçilik karşıtı siyasi trendler de devlet-altı seviyede yerel ve bölgesel azınlıkların meselelerinde daha fazla özgürlüğe katkı yapmaktadır. Görünüşe bakılırsa, gelecekte Avrupa'da azınlık dilleri siyaseti alanında tamamen yeni bir durum söz konusu olacaktır.

Bilinç ve bilgi artırma çerçevelerinde Avrupa'da azınlık dilleri siyasetinde ortak bir anlayış yoktur. Bu alanda çok daha fazla araştırma yapılmasına ihtiyaç vardır. Ayrıca, dil siyaseti ile uğraşan kurumlar ve bunların oluşturduğu ağlar siyasi müdahale için yeni çerçeveler geliştirmektedir. Etnik mobilizasyon ile dil siyaseti arasındaki bağ, artık her neyse, günün birinde kopabilir. O gün geldiğinde azınlık dilleri daha ziyade insani bir mesele sayılacak ve artık pek azınlıkların kendi kaderlerini belirlemeleriyle ve siyasi özgürlükle ilgili bir mesele olarak görülmecektir.

“Etnik ve Göçmen Azınlıkların Mobilizasyon Süreçlerinde Dillerin Rolü” adlı projede, seçilmiş beş Avrupa devletindeki azınlık dilleri siyasetlerinin toplumsal ve siyasi çerçeveleri üzerinde durulması amaçlandı. Doğal olarak, bu devletlerin her birinin kendine özgü tarihi gelişimleri ve gelenekleri vardır. Ayrıca her devletin ulus-devlet fikrini anlayışı da farklıdır. Dolayısıyla kültürel azınlıkların oluşum süreçleri devletten devlete değişmektedir.

Her devlette göçmen geçmişli bir kültürel azınlık grubu ile, ulusal veya bölgesel çapta, yerli geçmişli bir kültürel azınlık grubu incelenmek üzere seçildi. Toplam olarak on kültürel azınlık seçilmiş oldu. Bu on gruptan her biri kendi tarihi gelişim ve geleneklerine sahipti. Ayrıca her birinin çoğunluk toplumuyla ve devletle kendine özgü bir ilişkisi vardı. Devlet siyasetinin içinde yer alış seviyesi ile “azınlık” dilinin durumu da bu ilişkiye dahildi.

Seçilen topluluklar şunlardı:

- İtalya'daki Almanca konuşan Güney Tirol bölgesel azınlığı ve Toskana'daki Çinli göçmen topluluğu,
- Fransa'ya ait Korsika Adası'ndaki topluluk ve Paris'teki Tunuslu topluluğu,
- Almanya'daki Kuzey Frizya'lular ile Berlin'deki Türk ve Kürt toplulukları,
- İngiltere'deki bölgesel Galli azınlığı ile Sih geçmişli, Pencap dili konuşan bölgesel azınlık,
- İspanya'daki Katalan bölgesel azınlığı ile Faslı göçmen topluluğu.

Projenin karşılaştırmalı ön bilgileri—başkaları da mümkün olmak üzere—ulus-devletin çeşitli tasavvurları ile “kültürel azınlık” teriminin aşağı yukarı ortak bir tanımını içermekteydi. Bu ön bilgilere ayrıca siyasi mobilizasyon, kurum oluşturma ve diğer ilgili faaliyetlerin özellikle bir kültürel azınlık ortamında nasıl gerçekleştiğine dair bir anlayış da dahildi. Bunlardan başka, “dil siyaseti” teriminin ifade ettiği, aşağı yukarı genel kabul gören bir kavram da bu projeye ek malzeme sağlamaktaydı. Son olarak, bu devletlerin tümü Avrupa Birliği'ne üye devletlerden olup, ulusal veya bölgesel azınlıklar alanı başta olmak üzere, kültürel azınlıkların haklarına ilişkin çeşitli anlaşmaları kabul etmişlerdi. Dolayısıyla AB siyaseti ve uluslararası siyaset bu vakaların tümünü ve birbirleriyle karşılaştırılabilirliklerini büyük ölçüde etkilemiştir. İncelenen devletler arasında ortak bir tarihi mirasın unsurları da vardır ve bunlar özellikle

bölgesel veya "ulusal" azınlıkların, içinde yaşadıkları çoğunluk toplumlara etkilerini ve o toplumlardaki rollerini anlama açısından önem taşımaktadır.

Bu araştırmanın ardındaki esas soru, dil siyasetinin bu on azınlık grubunun oluşumu ve siyasi mobilizasyonu ile ne derece bağlantılı olduğu idi. Özellikle azınlık dilleri meselesi açısından, bu devletlerin siyasi sistemleri bu süreçlerde önemli bir rol oynamaktadır. Bu sistemlere ulusal (veya federal), bölgesel ve yerel seviyelerdeki siyaset, belli politikalar ve kurumlar ile bunların AB ve uluslararası seviyelerdeki bağlantıları dahildir. Burada özellikle önem taşıyan bir konu, AB'nin azınlık dilleri politikaları ile Avrupa Konseyi gibi diğer Avrupalı siyasi kuruluşların üzerindeki etkisidir. Ayrıca, işin içine giren faaliyetleri ve bunların söz konusu azınlık grupları üzerindeki dinamik etkisini anlamak için, incelenen azınlıklara ilişkin dil politikalarının kurumsal çerçevesi de araştırılmıştır. Kurumsala yönelik bu odaklanma ayrıca azınlık dilleriyle ilgili çabaları ve bu çabalara karşı koyan toplumsal güçleri mukayese etme olanağı ile ilişkilendirilmiştir. Bu anlamda, her vakada bu politikaların ardındaki stratejiler ve bakış açıları incelenmiştir. Daha sonra bunlar, bölgesel azınlıkların ve göçmen azınlıkların çerçeveleri dahilindeki, dil politikalarına dair söylemler açısından ele alınmıştır. Burada, yukarıda sözü edilen siyaset seviyeleri analize dahil edilmiştir. Son olarak da, ulus-devletlerin azınlık dilleri meselesine ilişkin yeni proaktif politikaları, projenin araştırma çerçevesinde dikkate alınmıştır.

Projenin başlangıcında çalışma hipotezi olarak dört esas varsayım oluşturulmuştur. İlk olarak, kültürel azınlıkların sadece varoluşlarıyla tanımlanmadıkları varsayılmıştır. Zira, söz konusu azınlıklarla bunların yan yana buldukları çoğunluklar arasındaki kültürel sınırları işaretleleyen birçok kültürel simge mevcuttur. Dil de bu simgesel dışlama ve ayrımcılık süreçlerinde önemli bir rol oynamakta olup, genelde azınlık siyasetlerinin esas aracı bile olabilir. Bu önem, dil meselelerinin eğitim ve iletişimdeki bütünleşik rolünden kaynaklanmaktadır. Nitekim, vaka incelemelerinin çoğu dil kullanımının, bağlamların her birinde kültürel farkların ortaya çıktığı çeşitli durumlarla yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Ancak, dil çoğunluk ile azınlıklar arasındaki kültürel farkların tek simgesi değildir; kimlik belirleyen bariz bir simgedir.

Bu tür kimlik belirleyici simgeler, aralarında ekonomik iletişim, siyasi katılım ve toplumsal kabul veya dışlamanın yer aldığı çeşitli alanlarda rol oynamaktadır. Kültürel azınlıklardan bazıları ikidilli veya çokdilli ortamlarda eğitim gördükleri için dillerini bu alanlarda kullanabilmekte, diğerleri ise kendi birinci dillerinin korunması ve teşvik edilmesi için mücadele etmektedirler. Bazı azınlıklar dil meselesini özgürleşme olarak anladıkları sürecin bir parçası olarak ve milliyetçi siyasi hareketlerle aralarındaki ilişki çerçevesinde keşfetmektedir. Almanya'daki Kürtler buna iyi bir örnektir. Diğerleri ise kendi bölgesel dillerinden daha pannyasyonalist bir dile bile geçmektedirler. Örneğin, İtalya'daki Çinliler dil geçmişlerinde diğer Çin dillerinin var olmasına rağmen, halen Mandarin dilinin kullanımını teşvik etmektedirler. Bir diğer örnek ise İspanya'daki Faslı göçmenlerdir. Bunlar birincil olarak Arapçanın çeşitli varyasyonlarıyla toplumsallaşmışlarsa da, halen standart Arapça ile karşı karşıyadırlar. Başka vakalarda da bir azınlık dilinin özel alanda kullanımı ile çoğunluk dilinin kamusal alanda kullanımı arasında kesin bir ayırım mevcuttur. Fransa'daki Tunuslular arasında olduğu gibi, iletişimin sürekli olarak bir dilden diğerine geçilerek gerçekleştirildiği durumlar bile vardır.

Dillerin kültürel azınlık bağlamlarında oynadığı roller arasında çok çeşitli farklar olduğu savunulabilir. Bu, eğitimdeki ve azınlık dilleri iletişimindeki ve medyadaki bütünleşik rol ile ilgilidir. Azınlık dillerinin kullanıldığı durumların çoğunda bir eğitim sisteminin geliştirilmesinin ve medya ürünlerinin azınlık dil durumunu büyük ölçüde etkilediği anlaşılmaktadır. Ayrıca, sürekli eğitim de dahil olmak üzere, ilk, orta ve yüksek öğretim alanlarındaki azınlık dilleri eğitiminde mevcut çeşitli seviyelerin ve geleneklerin, dil siyasetinin kültürel azınlıkların siyasi mobilizasyon süreçlerindeki önemini etkilediği de açıkça anlaşılmıştır. Bu eğitim sistemlerinin nasıl geliştirildiği de önemli görünmektedir. Bu husus, azınlık dillerine ilişkin halihazırdaki dil eğitimi söylemlerini ilgilendirmektedir. Buna, bu söylemlerin içerdiği, gerek ulusal—veya bölgesel—azınlıklarla, gerekse göçmen azınlıklarla ilgili bakış açıları da dahildir. AB bünyesindeki kültürel çoğulculuk ve küreselleşme ile ilgili olanlar gibi üçüncül söylemler de bu sistemlerin geliştirilmesinde etkilidir. Azınlık dili meseleleriyle ilgilenen eğitim makamlarının ve idarelerinin çoğunda kültürel azınlıklara ilişkin hedefler üzerinde geniş çaplı tartışmalar gerçekleştirilmiş olup, gelecekte kapsamlı değişiklikler beklenebilir.

Diğer taraftan, iletişimin kendi başına oynadığı bütünleşik rol de dil politikasına ilişkin siyasi tartışmalarda gittikçe daha fazla üzerinde durulan bir konudur. İletişim meselelerinin gelecekte nasıl yapılandırılacağı, günümüzde Avrupa'da yoğun biçimde tartışılmaktadır. Bu tartışmalar arasında birinci diller meselesi üzerinde bir nevi nesiller çatışması söz konusudur. Örneğin, Türk topluluğundaki ikinci ve üçüncü kuşak göçmenler, göçmen örgütleri bünyesinde, topluluğun seçkin kesimi olarak kabul edilen, Türkçe konuşan birinci kuşak göçmenlerle çatışma halindedirler. İspanya'daki Faslılar yeni medya, geleneksel aile yapıları ve dini perspektifler vasıtasıyla Arapça konuşabilme kabiliyetlerini yeniden canlandırmak suretiyle kendi azınlık dillerinin önemine sahip çıkmakta başarılı olabilme şansına sahiptirler. İngiltere'de Galce'nin, bölgesel yönetime devredilen yetkiler ve bu tür dillerin yaygınlaşmasına sağlanan mali destek sayesinde yeni bir dil olarak kabul edilmesi bile mümkündür. Frizce dili, Frizya bölgesindeki yeni orta sınıf ve turizm faaliyeti sayesinde ayrımcılıktan kurtulabilir. Kürtçe, asıl bölgesinde milliyetçi ve etnik hareketlerin yeniden canlanmasıyla Kürt diasporası arasında egemen dil olabilir. Bu anlamda, dilin gerek simgesel, gerekse işlevsel kullanımı, kültürel azınlıkların mobilizasyon süreçlerinde önemli bir rol oynamaktadır. Burada önemli olan şey, meselenin özünün ve karmaşıklığının bir kültürel azınlıktan diğerine farklı olduğudur.

Projedeki ikinci çalışma hipotezi, kültürel azınlıkların, dil meselelerini kendilerini tanımlayarak ele almadıklarıdır. Kültürel azınlıkların çoğu esas itibarıyla başka meselelerle uğraşırlar. Bu meseleler azınlık haklarının tanınması, eşit vatandaşlar olarak kabul edilme veya azınlık statüsünden çıkarılmaları olabilir. Kültürel azınlıklar ayrıca ekonomik veya genel siyasi meseleler için de siyasi alanda seferber olabilirler. Kültürel azınlıklar, kültürel azınlık durumlarıyla mutlaka alakalı olması gerekmeyen istekleri sıklıkla dile getirebilir ve bu tür bakış açıları tanımlayabilirler. Bu anlamda, etnik sınır oluşumları ve etnikleştirme süreçleri kültürel azınlık siyasetlerinin mutlaka temeli olmayabilir. Bunu açıklamak bazen zor olabilir, zira siyasetin dile getirilmesi nadiren bireycidir ve siyasi olayların ve sürekliliklerin çoğu kurumsal çerçevelere dayalıdır. Normal olarak belirli siyasi ortamlarda yer bulan ve belirli siyasi alanlarla ilgili olan siyasi söylemlerde bu daha da geçerlidir. Dolayısıyla, vakaların çoğunda azınlık dili

politikaları kültürel azınlık kurumları ile şu veya bu ölçüde ilişkilidir. Bunlar çoğu kez siyasi mücadeleleri kendi kazançları için etnikleştirmeye yönelik bir bakış açısına sahiptir.

Bu vaka incelemelerinin çoğunun gösterdiği gibi, kültürel azınlık gruplarının toplumsal açıdan farklı olduğunun hesaba katılması önemlidir. Bu gruplarda oldukça karmaşık demografik, ekonomik ve sosyal katmanlaşma kalıpları mevcuttur. Durum böyle olunca, kültürel azınlıklar arasında menfaatlerin ifade edilmesi de hayli karmaşık bir iştir ve kültürel azınlıkların içinde ve bunlara ait kuruluşların bünyesinde sıklıkla tartışma konusudur. Dahası, kültürel azınlıkların birçoğunun kendi azınlık dillerini ve hatta kullandıkları şiveyi bilme seviyeleri arasında büyük farklar vardır. Yani azınlık dilleri siyasetinin karmaşıklığı açıktır. Kaldı ki, kültürel azınlıkların mensupları arasında bile dünya görüşleri bakımından büyük farklar mevcuttur. Azınlık-azınlık ilişkileri, azınlık-çoğunluk ilişkileri, çeşitli kurumsal örgütlenme, konseptler, vb. açısından da durum böyledir. Kültürel azınlıkların mensupları arasında mekânsal ve zaman ölçeğiyle ilgili farklar da vardır. 1980'li yılların sonlarındaki ve 1990'lardaki "etnik yeniden doğuş" ve yeni "etnik" ve çokkültürlü politikaların oluşumu gibi yeni gelişmeler Avrupa devletlerindeki azınlık dillerinin durumunu büyük ölçüde değiştirmiş ve dağınık hale getirmiştir. Dolayısıyla, her türlü siyasetin ifade edilmesi gibi, dil siyasetinin ifade edilmesi oldukça karmaşık bir meseledir. Nitekim, dil siyasetiyle ilgili faaliyetlerle kültürel azınlık siyasetlerinin etnikleşmesi arasında mutlaka bağlantı olmasının gerekmediği pekâlâ ileri sürülebilir.

Üçüncü çalışma hipotezi, devletlerin, azınlık gruplarının yaşam ortamlarındaki gelişmelerle pek ilgilenmedikleridir. Özellikle milliyetçilik ve ulus-devlet kavramlarına yeniden yöneliş ardından, devletler kendi ulus-devlet sınırları içinde homojenliği sağlamayı şu veya bu ölçüde amaç edinmişlerdir. Bu anlamda, ulus-devletlerin ulusal ve kültürel azınlıkları korumaya dönük siyasi yükümlülükleri, bu azınlıklara adil ve açık bir toplum sağlamaktan çok, kültürel azınlıklar ile devlet arasındaki ihtilafli siyasi durumları çözümlenmeye yöneliktir.

Projenin açık sonuçlarından biri, ulus-devlet oluşumu geleneğinin açıkça kültürel homojenlik kavramına dayandığıdır. Farklı sömürgecilik geçmişleri veya ulus-devlet inşa etme süreçleri nedeniyle bu kavram içinde de farklar elbette vardır. Ulus-devlet inşa etme, Avrupa'da mutlakiyet rejimleri döneminin sona ermesinin ardından yaratılan yeni devlet biçimleriyle ilgilidir ve o dönemin yeni fikirleri olan halk egemenliği fikirlerine dayanmaktadır. Bu fikirler ise esas itibarıyla anayasacılığa dayalı bir hukuki çerçevenin ve cumhuriyetçiliğe dayalı bir siyasi çerçevenin oluşturulması ile ilişkilidir. Modern ulus-devlet ayrıca yeni iletişim biçimlerinin geliştirilmesine araç teşkil eden ve bölgeler arasında ortak bir dili gerekli kılan sanayileşme süreçleri ile de bağlantılıdır. Ulus-devlet inşa etmeye veya ulus-devlete istikrar kazandırmaya yönelik olmayan bir ulus oluşumunun mevcut olmadığı anlaşılmaktadır. Ulus inşa etme ile devlet inşa etmenin yan yana gelmesi, ancak milliyetçilik fikrinin "devlet" teriminden ayrıldığı halde anlam ifade eder. Fakat, bir ulusa ait olmanın toplumsal bilinci yaygın bir bilinç olup devlet kavramından kolay kolay soyutlanamaz. Dolayısıyla, ulus kavramı, devlet inşa etme süreçlerinin çerçevesi içinde hâkim biçimde kurumsallaşmıştır.

Açıktır ki, bu kavramların tümü bir diğerine aittir ve bilimsel gözlemcilerle siyasi eylemcilere çeşitli bakış açıları sunarlar. Ulus inşa etme bakış açısı, kültürel homojenliği analizinin ön

safalarına yerleştirmesi bakımından ilginçtir. Devlet inşa etme süreci ise şu veya bu ölçüde genellikle siyasi alt yapıyı analiz eder. Daha canlı bir bakış açısı ise milliyetçi bakış açısıdır. Bu bakış açılarının, toplumsal hiyerarşi içinde yukarıdan aşağı doğru mu yoksa aşağıdan yukarı doğru mu tahlil edilebilecekleri, bir başka ilginç akademik münazaranın konusudur. Bu analiz yollarından ikisi de önemlidir. Yönetenlerin ve siyasi elitlerin yukarıdan aşağı diyen bakış açısı sıradan halk kitlelerinin bütünleşmesini ve ülke topraklarının bazı bölümlerinin içten sömürgeleştirilmesini içerir. Aşağıdan yukarı diyen bakış açısı ise milliyetçi mobilizasyon veya kitlelerin yapısalcı bütünleşmesi ile yeni ulusal iletişim ve ağ yapılarını içerir.

Azınlık dilleri siyaseti bağlamında önemli olan, vaka incelemelerinin bütün Avrupa devletlerinde ulus-devlet inşa etme süreçlerinde kültürel azınlıklara karşı baskıcı siyasetlerin uygulandığını göstermiş olmasıdır. Örneğin, Fransa gibi bazı ülkelerde, ulusal kültürel homojenlik fikri tartışılmaz sayılmıştır. Başka ülkelerde bölgesel ve yerel çeşitlilik fikrine karşı çıkmış, fakat bu karşı çıkış pek güçlü olmamıştır. Bazı ülkelerde ise, o topraklarda yaşayan azınlıklara milliyetçi siyasetlerin belirli döngüleri, faşizm ve militan nasyonalizm uygulanmış ve bu uygulamanın geniş kapsamlı sonuçları olmuştur. Avrupa ulus-devletlerinde kültürel azınlıkların sorunları, milliyetçiliğin kimi dönemlerinde önemli, kimi dönemlerinde önemsiz görülmüştür. Örneğin, Birinci Dünya Savaşı öncesindeki dönem Almanya'daki kültürel azınlıklar için bir asimilasyon dönemi, Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki dönem kültürel azınlıkların tanınma mücadelesi verdikleri bir dönem olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde, (Batı) Almanya, İtalya ve hatta Fransa kültürel azınlıklar meselesini özellikle azınlık dilleri alanında giderek artan bir açıklıkla ele almışlardır. 1960'lı yılların sonlarında ve 1970'lerde "etnik yeniden doğuş" olarak tanımlanan dönemde Avrupa'daki kültürel azınlıkların durumuna daha da fazla ışık tutulmuştur. Azınlıkların birçoğu yeni siyasi ivmeler geliştirmişler ve siyasi ifade unsurlarını harekete geçirmişlerdir. Aynı dönemde Avrupa'nın birçok ülkesinde göçmen dilleri önemsenen bir mesele olmuştur. Ancak, her iki tür kültürel azınlık açısından, kurum inşa etme süreçleri "etnik yeniden doğuş"un ardından bariz hale gelmiştir. Bunun en ilginç olduğu alan, eğitim sistemlerindeki dil politikalarıdır.

1970'lerde ve 1980'lerde birçok Avrupa devletinde çok seviyeli yönetişimin kurulmasıyla yerel ve bölgesel seviyelerde kültürel azınlıkların ve dil azınlıklarının siyasetleri canlılık kazanmıştır. Bu durum sadece bölgesel çeşitliliklerin yeniden keşfedilmesi bakımından değil, aynı zamanda bir idari reform aracı olarak yetkinin merkezi yönetimden bölgeye devrinin geliştirilmesi bakımından da önemlidir. 1980'lerde ve 1990'larda kendi kaderini tayin ve otonomi gibi eski geleneklere dayalı Avrupa'da ve uluslararası çerçevede yasal reformlar yapılması tartışılmıştır. Örneğin, siyasi bir kavram olarak "ulusal azınlık" fikri Avrupa Konseyi tarafından 1990'lı yıllarda ortaya çıkarılmıştır. Bu, örneğin Birleşmiş Milletler'in kültürel azınlıklara yönelik ayrımcılık karşıtı siyasetlerinden ve eski Avrupa çerçevelerinde mevcut aynı tür siyasetlerden uzaklaşmanın bir sonucudur. Bunların yerine azınlıklar için proaktif siyasi faaliyetleri esas alan bir politika getirilmiştir. Avrupalı ve uluslararası idareler, anlaşmalar, şartlar, eylem planları ve ulus-devletlerde bu tür gelişmelerin değerlendirilme ve denetlenmesine yönelik önlemler vasıtasıyla kültürel azınlıklar için yeni siyaset biçimleri geliştirmişlerdir. Günümüzde ulus-devletlerin kültürel azınlıklara yönelik tutumlarında geniş kapsamlı bir değişik-

liğin söz konusu olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca, ulus-devletlerin kendileri de en azından ulusal—veya bölgesel—azınlıklara karşı daha kabul edici olmak için kendi kültürel azınlık siyasetlerini yeniden yorumlama yoluna gitmektedirler. Bu, çoğu ulus-devletin, kültürel azınlıklardaki elit zümrenin çok seviyeli yönetim yapısına dahil edildiği genel korporatist tavrı ile uyumludur. Ve son olarak, yeni hümaniter siyaset perspektiflerinin geliştirilmesi, artık küçük çaplı sembolizme takılıp kaldığı söylenemeyecek biçimde, aksine ana akımdaki yaygın bir toplumsal olay olarak Avrupa'nın toplumsal dokusunun tüm unsurlarının katılımıyla gerçekleşmektedir.

Kültürel azınlıklar siyaseti ve azınlık dilleri siyaseti açısından, hükümetin çok seviyeli işleyişi şunlardan oluşan bir ağ vasıtasıyla gerçekleşir: Ulusal, bölgesel ve yerel hükümetler ve kurumlar, azınlık ortamlarındaki azınlık kuruluşları ve siyasi girişimciler, sivil toplum kuruluşları ve Avrupa ve uluslararası kurum ve kuruluşlar. Bu devletüstü kuruluşlar bütün diğer seviyelerdeki kültürel azınlık dil siyasetlerinin denetim ortamına aşağı yukarı denk düşen bir rol üstlenir ve ayrıca önemli ölçüde mali destek sağlarlar.

Dördüncü çalışma hipotezi, Avrupa devletlerindeki göçmen azınlıkların statüsü ile ilgilidir. Vaka incelemelerinin çoğunda bu tür azınlıkların oluşum süreçlerinden geçmiş veya geçmekte olduğu gösterilmiştir. Bu süreçler ikinci hatta üçüncü kuşak göçmenlerde bile yaşanmaktadır. Bu anlamda, göç geçmişli kültürel azınlıkların yerli ulusal—veya bölgesel—Avrupalı azınlık hareketleri geleneğine dahil edilmeleri ve böylece tanınmış azınlık oluşumu statüsü edinmeleri gerektiği varsayılmıştır. Ancak, durum böyle değildir. Avrupa Konseyi'nin ulusal ve bölgesel azınlıklarla ilgili anlaşmalarının çerçevesine göçmen kültürel azınlıklar dahil edilmemiştir. Bu anlaşmalara azınlık dillerinin korunması ile ilgili olanlar da dahildir. Bu anlamda, bu projede incelenen göçmen kültürel azınlıklardan bir tanesi bile Avrupalı ulus-devletler tarafından kabul edilmiş değildir. İncelemelerin gösterdiği gibi, bu göçmen kültürel azınlık gruplarının sorunlarının ve deneyimlerinin ulusal—veya bölgesel—azınlıklarınkine benzer nitelikte olması ve her ikisinin de özellikle azınlık dilleri meselelerinin mukayese edilebilir olması beklenebilir. Gerçekten de, bu iki çeşit azınlık grubu arasındaki farklar azınlık grupları arasındaki diğer farklar kadar açık olmayabilir. Örneğin, bazı göçmen azınlıklar ve ulusal azınlıklar etnik siyaset konusunda benzer geleneklere sahiptir. Diğerleri ise kendi kültürel azınlık konumlarının bilincine yeni yeni varmaktadır ve bu nedenle topluluk örgütlenmelerini tamamlama, kültürlerarası sınır siyaseti ve kurumsal bağlantılar kurma gibi işlerle uğraşmaktadırlar. Bu iki azınlık türü dil meselesinde de benzer sorunlar yaşamaktadırlar. Bu sorunların özellikle yaşadığı alan, ulus-devlet ortamında ortak bir dili kullanmanın sağladığı lüzumlu işlevsellikten vazgeçmeksizin kendi dil geleneklerini sürdürmektir. Ayrıca, topluluk örgütlenmesinin ve siyasi mobilizasyonun geliştirilmesi her iki kültürel azınlık türünü de ilgilendirmektedir. Nitekim, günümüzün kültürel azınlık siyasetlerini ilgilendiren siyasi çerçevesinde hem göçmen azınlıklar hem de ulusal, veya bölgesel azınlıklar giderek artan bir rol oynamaktadırlar.

Projenin açık sonuçlarından biri, azınlık dilleri siyaseti konusunda bir değişim döneminin ortasında olduğumuzdur. 1990'lı yıllardan beri, işin içine giren meseleler hakkında kurumlarda ve devlette yeni bir bilinç oluşmuştur. Yeni yapılar yaratılmakta olup, çeşitli hükümet kuruluş-

larında ve siyasi kuruluşlarda azınlık dillerinin korunması, öğretilmesi ve teşvik edilmesi konusunda proaktif politikalar yerleşmiştir. Süregelen bir neonasyonalist yeniden doğuş bağlamında bile, ulus-devlet siyasetlerinde ve milliyetçilikte, modern devletlerin sadece kültürel homojenlik alanları olmayıp aynı zamanda kültürel çeşitlilik alanları da oldukları yolunda bir siyasi bilinç gelişmiştir. Avrupa'nın siyaset alanında bu husus geniş ölçüde kabul görmektedir. 1990'lı yıllardaki geniş kapsamlı ulusal ve etnik çatışmaların bu değişime mutlaka katkısı olmuştur, fakat çeşitli paydaşların ve menfaat gruplarının da katkıları olmuştur. Bu anlamda, siyasi icada yönelik yeni önlemler ve kültürel çeşitlilik ve azınlık dilleri meselesi hakkında siyasi yönetime düşen yeni bir rol görüyoruz. Bunlar bu olguya artık sadece bir ayrımcılık karşıtlığı sorunu olarak bakmıyorlar. Aksine, kültürel azınlıkların kabulü toplumsal ve siyasi bütünlüğe proaktif bir katkı olarak görülüyor. Çeşitlilik, bütünleşme ile birlikte toplumsal ve siyasi katılım hakkındaki tartışmaların ayrılmaz bir parçası haline gelmiş bulunuyor. Fakat daha önce de belirtildiği üzere, bu değişim süreci henüz devam etmekte ve çelişkili durumlarla sık sık karşılaşılabilir. Örneğin, sözü edilen bu kabulün büyük bir bölümü yerli kültürel azınlıklara ve onların dillerine gösteriliyor. Göçmen kültürel azınlıklar Avrupa'nın birçok ülkesinde hâlâ asimilasyoncu bir çerçeveye sıkışmış durumda ve buradaki dil sorunu hâlâ çözülmüş değil. Bu anlamda, bu azınlık gruplarının Avrupa'daki gelişen kültür ve dil çeşitliliği ortamına en iyi nasıl entegre edilebilecekleri konusunda yeni bakış açılarının tartışılmasına ihtiyaç var.

21. yüzyılın başlarında azınlıkların dil haklarına ilişkin esaslar Avrupa ve uluslararası yönetim seviyelerinde geniş çapta oluşturulmuştu. Avrupa Konseyi'nin siyaseti başta olmak üzere, Avrupa Birliği ve Avrupa'da Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı gibi diğer Avrupa üst kurumlarının birlikte yürüttükleri faaliyetler azınlık dilleri meselesinde ortak anlaşmaların geçerli kılınmasına yardımcı olmuştur. Bu anlaşmalar uyarınca, eğitim kurumları, ülke hükümetleri ve devlet kuruluşları azınlık dillerinin öğretilmesini ve öğrenilmesini kabul ve teşvik etmek zorundadır. Ayrıca, azınlık dilleri hem konuşulabilmeli hem de işitilebilmelidir. Kültürel azınlıkların konuştuğu dillerin iyiliği için, medya ve diğer iletişim mekanizmaları azınlık dillerini kamuya iletmeye teşvik edilmelidir. Öte yandan, devlet kurumlarında azınlık dillerinde iletişimi teşvik edici değişiklikler yapılmalıdır.

Azınlık dilleri meselesi gerçekten de devlet sınırlarını aşan bir mesele olarak kabul edilmeli ve evrensel bir olgu sayılmalıdır. AB kurumlarının azınlık dilleri öğrenimini ve dil çeşitliliğini teşvik eden programlar geliştirmek suretiyle bu gerçeği idrak etmiş oldukları görülmektedir. Avrupa Birliği Konseyi Avrupa'daki bütün dillerin eşit değer ve saygınlıkta olmasını kararlaştırmış ve birinci dil bilgisinin, diğer dillerin öğrenilmesini kolaylaştırabileceği için, Avrupa bilgi toplumunun kurulmasına katkı sağlayabileceğini ifade etmiştir. Avrupa Parlamentosu da, azınlık dillerinin teşvik edilmesi ve korunmasına yönelik yeni somut önlemler geliştirmek amacıyla dil çeşitliliği ve dil öğrenimi alanında bir Avrupa makamı kurulması için teklif hazırlıklarını başlatmıştır. Azınlık dillerini öğretecek öğretmenlerin eğitimi hakkında Avrupa Parlamentosu'nda görüşmeler yapılmıştır. Azınlık dilleriyle ilgili meselelerin AB'nin kültür ve eğitim programlarına yerleştirilmesi de gerçekleşmiştir. Proje kapsamındaki araştırmaların politika açısından taşıdığı anlam tartışılırken yeni durumun dikkate alınması gerekir.

Proje faaliyetlerinin sonuçlarından biri de kültürel azınlıkların birbirlerinden çok farklı olduklarıdır. Dolayısıyla, azınlık dillerinin rolü sadece devletten devlete değil, bir azınlıktan diğeri-ne de değişmektedir. Bu nedenle, azınlık dilleri meselesi özel bir meseledir. Fakat aynı zamanda evrensel bir meseledir. Bu husus bütün hükümet ve kurum seviyelerinde dikkate alınmalıdır. Diğer devletlerdeki kültürel azınlıkların deneyimlerinin incelenmesi ve buldukları çözümlerden ders alınması da buna dahildir. Dolayısıyla, her seviyede daha fazla işbirliği yapılmalı ve iletişim ağları oluşturulmalıdır (*networking*). Bu işbirliği Avrupa'daki kültürel azınlıkların kendi bünyelerindeki geleneksel örgütlenmeleri veya bir kültürel azınlıklar bürosunun yeniden faaliyete geçirilmesini veyahut da bir kültürel azınlıklar ve azınlık dilleri gözlemine kurulmasını içerebilir. İlaveten, ilgili konuların tartışılması için, özel siyasi ve akademik forumlar kurulabilir.

Daha önce de belirtildiği gibi, Avrupa'daki göçmen kültürel azınlıklarla diğer ulusal, bölgesel veya dağıntık geleneksel azınlıklar arasında bazı noktalarda bir yakınlığın mevcut olduğu görülmektedir. Göçmen kültürel azınlıkların dil ve kültür politikaları ve azınlık dil politikaları, göçmen azınlıkları—Avrupa Birliği'ne üye ülkelerde "ulusal" azınlıklar olarak tanınmasalar da—kapsayacak daha geniş çerçevede tartışılmalıdır. Bu göçmen azınlıklardan bazıları nesiller boyu Avrupa'da yaşamakta olup hem siyasi hem de toplumsal açıdan ev sahibi toplumla bütünleşmişlerdir ve halen Avrupa'nın siyasi organlarında ve toplum kuruluşlarında yer almaktadırlar. Bu iki tür kültürel azınlık arasındaki benzerliklerin derecesinin giderek artması gelecekteki azınlık dilleri siyasetlerinin sorunlarına katkı yapmaktadır.

Kültürel azınlıklar çoğu kez ülke sınırlarını aşan biçimlerde örgütlenmişlerdir. Birçok bölgesel azınlığın sınır ötesiyle yakınlıkları vardır. Buna örnek olarak, bazı azınlıkların başka bir devletin ulusal dilini konuşmaları veya bazılarının iki ayrı devlet arasındaki sınır bölgelerinde konuşulan bir azınlık dilini konuşmaları gösterilebilir. Göçmen geçmişli birçok kültürel azınlık son onyıllarda diasporaya çıkmıştır. Azınlık dilleri siyaseti menşe ülkelerdeki siyasi gelişmelerden de sıklıkla etkilenmektedir. Göçmenlerin çeşitli Avrupa ülkelerinde yerleşmeleri etnik ve azınlık dilleri siyasetlerinin oluşturulmasında Avrupa çapında işbirliğine katkı sağlamıştır. Bu anlamda, etnik ve azınlık dilleri siyasetleri meselesinin yerel, bölgesel ve ulusal çerçevelerden daha geniş bir çerçevede ele alınmasının siyasi açıdan gerekli olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, etnik ve azınlık dilleri siyasetleri, azınlık kültürlerinin ve dillerinin korunması veya teşvik edilmesi alanında yerel ve bölgesel devlet kurumlarının ve kuruluşlarının giderek daha fazla rol oynayacakları çok seviyeli bir siyasi mesele olarak düşünülmelidir. Kültürel azınlıklar daha ziyade yerel ve bölgesel seviyelerde görünür olduklarından ve bu seviyelerde faaliyet gösterdiklerinden, yerel ve bölgesel siyasetler ile kültürel azınlık meselelerinin dile getirilmesi arasında yakın bir ilişkinin varlığı açıktır. Burada hem geleneksel bölgesel azınlıklar hem de göçmen azınlıklar yerel ve bölgesel seviyelerdeki bir siyasi öğrenme sürecine katkıda bulunmaktadırlar; ki bu da azınlık dillerinin yaşatılması ve bölgesel dillerin çeşitliliği konusunda Avrupa çapında bir yaklaşımın oluşturulmasında önem taşıyacaktır.

Son onyıllardaki deneyimlerin gösterdiği gibi, azınlık siyasetlerinin çerçevesinin belirlenmesinde en önemli rolü Avrupa kurumları ve kuruluşları üstlenmişlerdir. Bunların gelecekte özel-

likle kültürel azınlıkların ve azınlık dilleri haklarının yasalaştırılması ve denetlenmesi açısından daha da önem kazanacakları anlaşılmaktadır. Fakat bu arada, konuyla ilgili üç ana devletlerüstü kuruluş (AB, Avrupa Konseyi ve AGİT) arasındaki işbirliğinin yoğunlaştırılması gerekir. Bu kurumlar arasındaki rastgele oluşturulmuş iş bölümünün ve sorumluluk paylaşımının yeniden düzenlenmesi ve bunların yerine kültürel azınlık ve azınlık dilleri meseleleriyle uğraşan ortak bir operasyon grubunun geliştirilmesi ve faaliyete geçirilmesi lazımdır. Böyle bir işbirliği Avrupa Konseyi'nin "ulusal" ve göçmen azınlıkları birbirinden ayıran çerçevesinin dışında bile mümkün olabilir. Devletin yükümlülükleri düşünüldüğünde, bu ayırım mali harcamaların sınırlandırılması açısından önemli olabilir; ancak, gelecekte bu iki tür azınlık grubu arasındaki farkların dayandığı temeller giderek kaybolacaktır.

Batı Avrupalı kültürel azınlıklarla Orta veya Doğu Avrupalı kültürel azınlıklar arasındaki kurumsal fark da önemli değildir. Dolayısıyla, kültürel azınlık meselelerine AB üyesi tüm devletlerde odaklanılabilmesi için hem AGİT'in çalışmaları hem de AB'nin genişleme faaliyetleri mevcut kurum ve kuruluşlarla birlikte yürütülmelidir. Fakat, bir işbirliği toplumu yaratmak için önemli olanlar sadece Avrupa kurumları değildir. İşbirliği için kapsamlı bir strateji geliştirmede Avrupa ülkeleri arasındaki ikili ve çok taraflı anlaşmalar da önem taşımaktadır. Bu yüzden, Avrupa'da bu alanda faaliyet gösteren çok sayıdaki STK için bir platform oluşturulması son derece önemlidir. Bu faaliyetler sadece koruma ve teşvik çerçevesi altında değil, aynı zamanda Avrupa çapında yürütülen fakat bir yandan da yerele ve bölgesel dönük olan bir kültür ve dil siyasetine göre sürdürülmelidir. Kültürel azınlıkların ve azınlık dillerinin gelenekleri Avrupa kıtasının her köşesinde kültürel mirasın önemli bir parçası olarak görülmelidir.

Son on yıllarda, Almanya Flensburg'daki Avrupa Azınlık Meseleleri Merkezi ve İtalya Bolzano'daki Avrupa Akademisi gibi kültürel azınlıklarla ve azınlık dilleriyle ilgilenen bazı önemli akademik kurumlar kurulmuştur. Bu kurumlar yeni bir kültürel azınlık ve azınlık dilleri gözleminin kurulması için olduğu kadar, sivil ve siyasi tartışmaların yürütüleceği çeşitli platformların oluşturulması için de önemlidir. Bu tür akademik ve siyasi faaliyetler, Avrupa'nın çeşitli bölgelerindeki kültürel azınlık örgütlerine ve Avrupa çapında dernekler kurmaya yönelik çeşitli yaklaşımlara dayanan Avrupa'daki kültürel azınlık siyasetlerinin iletişim ağları oluşturma çerçevesi ile yakından ilişkilidir. Bu meseleler, projenin Aralık 2004'te İtalya'nın Floransa kentinde yapılan konferansında görüşülmüştü. Bu konferans, bazı azınlık gruplarının ve projede yer alan beş kurumun temsilcileri dahil olmak üzere, çeşitli alanlardan ve yönetim seviyelerinden gelen uzmanların katıldığı bir tartışma platformu oluşturmuştu. Bu aktörler genel olarak projenin siyasi perspektiflerini tartışmak için bir araya gelmişlerdi.

Olaya kültürel azınlıklar açısından bakıldığında, bunların kendi siyasal taleplerini dile getirecek, işini bilen ve kendi durumlarının bilincindeki kişi ve temsilciler için eğitim çerçeveleri oluşturmak önemli görünmektedir. Kültürel azınlık durumlarının çoğunun homojen yapılardan ziyade toplumsal ve siyasi çeşitliliğe dayandığı hesaba katılmalıdır. Dolayısıyla, kültürel azınlıklar ve azınlık dilleri için düşünülen gözlemevine paralel olarak, çeşitli grupların temsilcileri ile kültür ve azınlık dilleri öğretmenlerinin eğitilebileceği bir akademi kurulmalıdır.

Halihazırdaki ortam bu tür projelere uygundur. Yalnız Avrupa'daki kültürel azınlıkların çerçevesinde değil, aynı zamanda yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası seviyelerde ve Avrupa'da

da Şu anda değişim geğirmekte olan mevcut yapıların ve söylemlerin azınlık dilleri meselesinde daha kapsamlı projelere doğru ilerlediği görülmektedir. Kültürlerin küreselleŐtięi yeni durum küresel-yerel bağlam olarak adlandırılan Şeye dayandığından, kültürel azınlıklara ve azınlık dillerine yönelik yeni bir siyaset biçimi Avrupa siyasetinin küreselleşme çeręevesinde Őekillendirilmesine katkı sağlayacaktır.

İSPANYOL ANAYASAL SİSTEMİNDE KÜLTÜREL HAKLAR VE SİYASİ İÇERİK

Akın ÖZÇER

İspanya'da çevresel milliyetler olarak adlandırılan ulusal azınlıklarının kültürel taleplerini, özünde kültürel olarak nitelenmek mümkün değildir. Çünkü konuşmamda aktarmış olduğum gibi, özellikle Bask milliyetçiliği açısından, talebin tümüyle siyasal bir içerik taşıdığı ortadadır. Bask milliyetçiliğinin kurucusu Sabino Arana'nın temel hedefi, bağımsız *Euskal Herria* devletini kurmaktır. Bu hedefe giden yolda, her şey mubah olduğu için, bağımsızlığa tekabül etmese dahi özerklik de, reddedilmeyecek bir statü olarak kabul görmektedir. Nitekim Bask milliyetçiliğinin kurucu partisi PNV (*Partido Nacionalista Vasco*), II. Cumhuriyet döneminde, Katalan milliyetçilerle birlikte, minimal olarak nitelendirdiği bir özerklik statüsüne ulaşmıştır.

İspanyol çevresel milliyetlerinin kültürel hakları, 40 yıla yakın bir süre devam eden Franco diktatörlüğü döneminde gündeme gelmiştir. Baskçanın yasaklandığı bu dönemde, EKIN grubunun Bask Kilisesi'nin himayesinde gizlice örgütlendiği, ancak daha sonra kurulan ETA'nın (*Euskadi Ta Askatasuna*), o dönem sürgünde bulunan PNV gibi, siyasal hedefe yöneldiği anımsanacaktır. O bakımdan, ulusal azınlıklarına veya farklılıkları bulunan vatandaşlarına kültürel haklar tanımayı, her şeyden önce, çağdaş demokratik hukuk devletinin yerine getirmek durumunda olduğu bir ödev olarak görmek gerekir. Bunu tersten okumak gerekirse, ulusal azınlıklarına veya farklılıkları bulunan vatandaşlarına kültürel haklarını tanıyan çağdaş demokratik hukuk devletinin, bunun ötesindeki siyasal talepleri yerine getirmek gibi bir zorunluluğu bulunmamaktadır.

Geçen konuşmamda altını çizmiş olduğum gibi, otodeterminasyon hakkı ve toprak talebiyle ortaya çıkan Bask milliyetçilerin bu taleplerinin İspanyol devleti tarafından karşılanmasını beklemenin, uluslararası kurallar çerçevesinde haklı bir yanı bulunmamaktadır.

Bunları belirttikten sonra, İspanyol Anayasası'nın özelliklerini ve kendi tanımıyla çevresel milliyetlere tanıdığı hakları daha yakından incelemekte yarar olduğunu düşünüyorum.

İSPANYOL ANAYASASI'NIN TEMEL ÖZELLİKLERİ

Geniş Toplumsal Mutabakat

İspanyol Anayasası'nın temel özelliklerinden biri, azami ölçüde toplumsal mutabakata, başka bir deyişle geniş bir "konsensüs"e dayanmasıdır. O bakımdan bu anayasa, İspanya'da "konsensüs anayasası" olarak adlandırılmaktadır. Anımsanacağı gibi, Adolfo Suárez'ın başbakanlık görevini üstlenmesinden itibaren İspanya, Franco rejiminin meşru kurumlarından hareketle, kademeli bir demokratikleşme dönemine girmiştir. Kral Don Juan Carlos'un desteğini arkasına alan Adolfo Suárez, toplumsal mutabakatın olmazsa olmaz koşulu olarak, ilk aşamada, Franco rejiminin dışladığı siyasal partileri birer birer yasallaştırarak, sistemin içine dahil

etmiş, sonra bu partilerle birlikte, ilk demokratik genel seçimlere gitmiştir. Adolfo Suárez, kendisiyle aynı düşünceyi paylaşmayan büyük küçük tüm siyasi partileri bu sürecin aktörleri arasına dahil etmek için, büyük bir demokrasi savaşımı vermiştir. Bütün bunları, kendisini kuşkuyla izleyen Franco'cu kurumları, demokrasiye müdahaleden uzak tutarak ve ayrılıkçı Bask terörünün giderek tırmanan eylemleri altında yapabilmıştır.

Bilindiği gibi, anayasa sürecini başlatan Kral Juan Carlos olmuştur. İlk demokratik seçimlerden çıkan parlamentoya, dünyada eşi görülmemiş bir şekilde kuruculuk görevi vermiş, sandığın yansıttığı toplumsal uzlaşmayı, geleceğin İspanyası'nı taçlandırarak Magna Carta'ya taşımak istemiştir. Bu girişim, hiç kuşku yok ki, İspanya'ya çağ atlatmayı amaçlamıştır. Unutmayalım ki, anayasayı hazırlayan parlamentoda, o dönemde Türkiye dahil demokratik olma iddiasındaki birçok ülkede yasadışı sayılan Komünist Parti de vardır. O parlamentoda, söylemleri ve politikalarıyla ayrılıkçı denebilecek bölge partileri vardır. İşte anayasa, tüm bu partilerin katkılarıyla hazırlanmış ve halkın büyük bir çoğunluğu tarafından onaylanmıştır. Bu nedenle, 1978 Anayasası'nın, her şeyden önce, bir toplumsal uzlaşma anayasası olduğunu vurgulamakta yarar var.

Ne yazık ki milliyetçi Bask partileri, bu geniş toplumsal mutabakatın içinde yer almamıştır. PNV'nin tutumu, her zaman olduğu gibi çelişkilidir. Sahip olacağı özerklik statüsü nedeniyle anayasayı istemiş, ama merkezi devleti, bunu ilerideki amaçlarına ulaşmasına imkân verecek ölçüde açık hale getirmediği için gerektiği şekilde sahiplenmemiştir. Terör örgütü ETA ve sosyal tabanını oluşturan siyasi partiler de, doğal olarak, sözünü ettiğimiz toplumsal uzlaşının dışında kalmıştır.

İspanyol Anayasası'nın bir başka temel özelliği son derece demokratik bir anayasa olmasıdır. Anayasayı incelediğimizde açıkça görüleceği üzere, kademeli demokratikleşme sürecinin mimarlarının temel amacı, İspanya'da evrensel demokrasi standartlarına uygun bir rejimi yerleştirmektir. Toplumsal mutabakat arayışı, Franco rejiminin baş düşmanı Komünist Parti'nin yassallaştırılması, bölge partilerinin özerklik istemlerinin karşılanması, esas itibarıyla, İspanya'da ileri derecede demokratik bir rejime geçme arzusunun somut göstergeleridir.

İspanyol Anayasası'nın bir başka temel özelliği, kuşkusuz en özgün olanı, bir "özerklikler anayasası" olmasıdır. Anayasanın getirdiği sistemde, özerklikler, ilke olarak, simetrik bir temele oturtulmuştur. Bütün ülkenin 17 bölge ve milliyete bölündüğü bir sistem öngörülmüştür. Bu tümcedeki "milliyet" kavramı, simetriyi bozan temel kavramdır. Dolayısıyla, anayasa her ne kadar simetriyi esas almışsa da, içinde bazı asimetrik kavramları korumuştur. Çelişkili gibi görünen bu durum, anayasanın toplumsal mutabakata dayalı olmasının ve demokratik bir nitelik taşımasının doğal bir sonucudur. Çünkü PNV başta olmak üzere bölge partileri için asimetri olmazsa olmaz bir koşul olarak öne sürülmüştür.

Demokratik Anayasa

İspanyol Anayasası'nın demokratik nitelik taşıdığı ve 1. maddesinin ilk fıkrasında kayıtlı olduğu gibi, demokratik ve sosyal hukuk devleti esasına dayandığı hususunda, anayasa hukukçuları hemfikirdir.¹ Demokratik hukuk devleti, her şeyden önce, hukukun üstünlüğüne dayalı ve te-

1 José Félix Tezanos, Pamon Cotanelo ve Andres de Blas, *La transición democrática española* (Madrid: Sistema, 1989), s. 323.

mel insan hak ve özgürlüklerine, evrensel ölçütler temelinde saygılı bir devlettir. 1978 Anayasası, bu bağlamda, 10. maddesinin 2. fıkrasında, temel hak ve özgürlükler konusunun, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ne ve İspanya tarafından onanmış uluslararası sözleşme ve anlaşmalara uygun olarak yorumlanacağını hükme bağlamıştır. Anayasanın yürürlüğe girdiği tarihte İspanya, bu alanda, 1948 tarihli İnsan Hakları Bildirisi dışında, önemli bir uluslararası sözleşmeyi onanmış değildir ama anılan madde, bundan sonra onanacak tüm anlaşma ve sözleşmeleri içerecek şekilde kaleme alınmıştır. Nitekim, İspanya'nın kısa süre içinde, birçok uluslararası anlaşma ve sözleşmeyi onadığını ve bunlar arasında Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Sözleşmesi'nin (onama tarihi 30 Haziran 1981) bulunduğunu görüyoruz.

İnsan hakları ve temel özgürlükler alanında uluslararası normları, iç hukuk kurallarının üstünde tutan bir anlayış hiç kuşku yok ki demokratiktir. Bu anlayışla hareket eden anayasa yapıcı, doğal olarak, bu alandaki düzenlemelerini kısa tutarak, kendine göre istisnalar yaratmaktan özenle kaçınarak, ileride onayacağı uluslararası normlarla çelişmelerinin önüne geçmiştir. Bu yaklaşım, 1978 Anayasası'nda açıkça görülmektedir. Temel hak ve özgürlükler alanında temel ilkeler sayılmış, istisnai durumlar metne ya hiç dahil edilmemiş ya da değiştirilmesi daha kolay olan yasalara bırakılmıştır. Şimdi bu alandaki hak ve özgürlükleri daha ayrıntılı biçimde ele alalım.

Yasalar önünde eşitlik ve ayırım yapmama (*non discrimination*) ilkesini, 14. maddede görüyoruz. Klasik olan, herkesin ırk, din ve dil ayrımı yapılmaksızın yasalar önünde eşitliğidir. Bilindiği gibi, Avrupa Anayasası'nın temel hak ve özgürlüklerle ilgili bölümündeki ayırım yapmama maddesinde (Temel Haklar Şartı'nın 21. maddesi), bu üç unsura, etnik veya sosyal köken, kalıtsal özellikler, cinsiyet veya cinsel eğilim gibi birçok unsur daha eklenmiştir. İspanyol Anayasası'nın 14. maddesine baktığımızda, daha o zaman klasik unsurlara ilaveten, kadın-erkek eşitliği açısından önem taşıyan cinsiyet ayrımı yapılmaması ilkesine yer verilmiş olduğunu görüyoruz.

Aynı demokratikleşme iradesini, yaşam hakkını ve bedensel bütünlüğü güvence altına alan 15. maddede de bulmaktayız. Madde bu vesileyle, işkenceyi, kötü ve aşağılayıcı muameleyi yasaklamaktadır. Anayasa yapıcının gözünde hep Franco rejiminin kötü uygulamaları olduğundan, konuya hep devletin uygulamaları açısından yaklaşmakta ve maddenin ikinci tümcesiyle, savaş hali dışında, ölüm cezasını da kaldırmaktadır. Oysa 1978 yılı sonu itibarıyla demokrasinin beşiği Fransa'da (1981'de kaldırılmıştır) ölüm cezası hâlâ yürürlüktedir.

Demokrasinin temel ölçütlerinin başında, kuşkusuz, ifade özgürlüğü, buna bağlı olarak, toplantı, gösteri ve örgütlenme hakları gelmektedir. Bu hak ve özgürlükler anayasanın 20. ve izleyen maddelerinde düzenlenmiştir. Altının çizilmesi gereken husus, İspanya'nın terörle mücadele etmekte olan bir ülke olarak bu hak ve özgürlükleri evrensel ölçütlerin dışında kısıtlamamış olmasıdır. 1978 Anayasası'nın bu özelliği, anayasa yapıcının demokratikleşme iradesinin ne denli yüksek olduğunun somut göstergelerinden birini oluşturmaktadır.

Anayasanın 20. maddesinin 1. fıkrası, herkesin düşüncelerini, fikirlerini veya görüşlerini, sözlü ve yazılı olarak dile getirmesini ve iletişim yolları dahil herhangi bir şekilde yaymasını güvence altına almakta, 2. fıkrası da, bu hakların kullanımının sansür uygulanarak kısıtlanama-

yacağını hükme bağlamaktadır. Bu özgürlüklerin kullanımındaki tek sınır, başkalarının temel hak ve özgürlüklerini kısıtlamasıdır.

Maddenin 4. fıkrası bunu şöyle dile getirmektedir: “Bu özgürlüklerin sınırı, bu bölümde tanınan ve ilgili yasalarla geliştirilen, özellikle kişi onuru, imajı ve özel hayatın gizliliğiyle ilgili haklar ve çocukların ve gençlerin korunmasına ilişkin hükümlerdir.” Dolayısıyla, bu sınırların dışında kalan her türlü düşünce ve görüşün bireysel temelde dile getirilebileceği ve iletişim kanallarından yayılabileceği açıktır.

Konuyu bu bağlamda biraz derinleştirsek, herkesin, başkalarının yukarıda sayılan kişisel haklarına hanel getirmemek kaydıyla, ayrılıkçı veya bölücü fikirlerini dile getirmesinde herhangi bir sakınca bulunmamaktadır. Çünkü bu anayasa, her şeyden önce bir toplumsal mutabakat anayasasıdır. Bu mutabakatın içinde bölgesel partiler de yer almaktadır. Onların seçmenlerinin düşünceleri merkezde yaşayanlara göre ayrılıkçı ve bölücü olabilir doğal olarak. Örneğin, Bask milliyetçi görüşlere sahip olanlar veya aynı şekilde Katalan milliyetçiler, ifade özgürlüğü alanı geniş tutulmayacak olsa, sürekli suç işlemiş olacaktırlar. İspanya birliğini yürütebilmenin koşulu, ironik görüne de, ayrılıkçı veya bölücü ifadelerin serbest olmasıdır.

Bireysel temelde gördüğümüz bu geniş ifade özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü aracılığıyla derneklere, oradan da siyasi partilere kadar taşınmaktadır. Örneğin, toplantı özgürlüğünü düzenleyen 21. madde olsun, dernek kurma özgürlüğünü düzenleyen 22. madde olsun, ifade özgürlüğü açısından herhangi bir kısıtlama getirmemektedir. Sadece suç işleme amaçlı veya gizli ve paramiliter nitelikli derneklerin kurulması yasaklanmıştır. 1978 Anayasası, siyasi partiler açısından derneklerden farklı bir düzenlemeye gitmemiştir. Siyasi partilerin legalizasyonu, derneklere olduğu gibidir. Nasıl suç işlemeyle kurulmuş, örneğin mafya tipi dernekler veya paramiliter nitelikli, terör örgütleri gibi oluşumlar yasaklanmışsa, siyasi partiler açısından da durum aynıdır. Altı maddeden oluşan 4 Aralık 1978 tarihli Siyasi Partiler Organik Yasası’nda (*LO de Partidos Políticos*) 6. maddenin 2. fıkrası (a) bendi Ceza Kanunu’nun dernekle ilgili düzenlemesine atıfta bulunmaktadır. Aynı maddenin (b) bendi ise, organizasyonu ve faaliyetleri demokratik ilkelere dayanmayan siyasi partilerin kapatılacağını hükme bağlamaktadır. 2002 yılında yürürlüğe giren yeni Siyasi Partiler Yasası da aynı ilke çerçevesinde kaleme alınmış olup, terörle bağlantılı olan siyasi partilerin kapatılmasını kolaylaştıran ayrıntılı hükümler içermektedir.

Sonuç itibarıyla, ifade özgürlüğü açısından siyasi partilere bakacak olursak, ayrılıkçı veya bölücü ifadeler nedeniyle bir siyasi partinin kapatılması veya üyelerinin tutuklanması söz konusu değildir. Dolayısıyla, şiddet, şiddete destek veya övgü içermeyen her türlü siyasi söylem serbesttir. Yukarıda da belirtmiş olduğumuz gibi, merkezdeki İspanyol için zaten ayrılıkçı söylemleri olan Bask ve Katalan partileri anayasa çalışmalarına doğrudan katılmış ve katkıda bulunmuşlardır. O bakımdan, bunda şaşılacak bir durum yoktur.

Özerklikler Anayasası

1978 Anayasası, İspanya’nın 19. yüzyılın sonlarından bu yana yaşadığı çevresel milliyetçilikler sorununu, simetrik bir özerklikler sistemiyle çözmek istemiştir. Sistem özünde, İspanya’yu

bütünüyle 17 bölgeye bölerek, bir tür idari yapılanma öngörmüştür. Böylece, örneğin 30'lu yıllarda Başbakan Azaña'nın oluşturmuş olduğu üç "enclave"ı* İspanya yerine, bu üç "enclave"ı da kapsayan, 17'ye bölünmüş bir İspanya masaya konulmuştur. Bu simetrik bölünme, siyasal jargonda "Café para Todos" (herkese kahve) olarak adlandırılmaktadır. Bu sistem masaya getirildiğinde, doğal olarak herkes bilmektedir ki söz konusu üç "enclave," geri kalan 14 bölgeden çok farklıdır. Bu üç "enclave"dan ikisi, Katalonya ve Bask ülkesi Euskadi, daha 30'lu yıllarda, özerklik statülerine kavuşmuş, Galicia'nın statüsü ise Franco'nun iktidara gelmesi nedeniyle gerçekleştirilememiştir. O bakımdan bu üç "enclave"ı, aynı özellikleri taşımayan, kelimenin tam anlamıyla İspanya'nın yöreleri olan 14 bölge ile eşit düzeye indirmek kolay değildir. Bunu, Katalan ve Bask milliyetçi deneyimli politikacılara kabul ettirmek, deveye hendek atlatmaktan çok daha zor bir iştir.

PNV ve Katalan milliyetçi CiU (*Convergència i Unió*) temsilcilerinin konuya bakışı, İspanya'da herkese kahve olmadığı (*No hay café para todos*) yönündedir. Onlara göre Euskadi ve Katalonya birer "millet" olduğundan, İspanya olsa olsa bir "Milletler milleti" olabilecektir. İspanya için bu formülü kabul etmeyen merkez partileri, uzlaşma formülü olarak "milliyet" sözcüğünü ortaya atmışlar ve bunu PNV ve CiU'ya kabul ettirmişlerdir. Bu sözcük, çevresel milliyetçilere verilen ve simetriyi bozan bir ödündür. Bu nedenle, anayasanın özerklik sistemine ilişkin ilk hükmü olan 2. maddesine, milliyet ve bölge sözcükleri birlikte şöyle kaydolunmuştur:

Madde 2: Anayasa, İspanyol milletinin vazgeçilmez birliği, bütün İspanyolların ortak ve bölünmez vatanı temeline dayanır ve onu oluşturan milliyetlerin ve bölgelerin özerklik hakkını ve aralarındaki dayanışmayı tanıır ve güvence altına alır.

Anayasanın 3. ve 4. maddeleri de esas itibarıyla özerklikle ilgili hususlar içermektedir ama milliyet/bölge ayrımının yinelenmesine gerek bırakmayan bir formülle kaleme alınmışlardır. Bu formül bağlamında, özerklik hakkına sahip topluluklardan "özerk topluluk" (*comunidad autónoma*) olarak bahsedilmekte, ayrıca milliyet ve bölge kavramları yinelenmemektedir. Hemen belirtelim ki bu maddelerde tanınan dil ve bayrakla ilgili haklar, çevresel milliyetçiler açısından sembolik değeri yüksek haklardır.

Örneğin, 3. maddenin 1. fıkrasında, İspanyolca (*Castellano*) devletin resmi dili olarak hükme bağlandıktan ve "tüm İspanyolların bu dili bilme ödevi ve kullanma hakkı" güvence altına alındıktan sonra, 2. fıkrada diğer İspanyol dillerinin de statülerinde belirtildiği şekilde ilgili özerk topluluklarda resmi dil olacağı kayıtlıdır. Başka bir deyişle, farklı dil kullanan özerk topluluklara, yani milliyetlere, çifte resmi dile sahip olma olanağı tanınmaktadır. Benzer şekilde, 4. maddenin 2. fıkrası, özerk toplulukların kendilerine özgü bayrak veya flamaları, resmi bina veya seremonilerde, İspanyol bayrağı ile birlikte kullanabileceklerini hükme bağlamaktadır. Bayrak hakkı da doğal olarak bölgelerden çok milliyetleri ilgilendirmektedir. Belki bölgeler açısından külfetten başka bir anlam taşımamaktadır.

* Enclave: Yabancı bölgeler ya da bölgesel, kültürel ya da toplumsal açılarından yabancıymışçasına farklı bölgelerle çevrili birim.

Bu üç maddenin 2. maddedeki milliyet/bölge farkı gözetilmeden okunması halinde, anayasa yapıcının temel amacı olan çevresel milliyetlerin tam entegrasyonu sağlanmış olmaktadır. Kabul etmek gerekir ki, böyle bir sonuca varmak için her şeyden önce ikinci bir dile resmiyet kazandırılmasını, ikinci bir bayrak kullanılmasını, milletin birlik ve bütünlüğünü bozan, vatani parçalayan ve bölen ödümler olarak yorumlamayacak kadar demokrat bir bakış açısına sahip olmak gerekir. Yoksa entegrasyondan değil, Franco'cular gibi dezentegrasyondan söz etmek gerekir, o takdirde de olasılıkla İspanya bölünmenin eşiğine gelecektir. O bakımdan, hangi siyasal görüşe sahip olursak olalım, bütün bu hakları, anayasa yapıcının demokrat yaklaşımıyla değerlendirme zorunluluğumuz vardır. Ancak böyle değerlendiresek, milliyet/bölge ayrımıyla, simetrik yapıda önemli bir deliğin oluştuğunu görebiliriz. Çünkü böyle bir ayrımla, milliyetler, bölgelerden birkaç adım önde başlattıkları özerklik düzeylerini kısa zamanda çok daha ileri düzeylere taşıma ve sonunda aradıkları asimetriye ulaşma imkânına kavuşmaktadır.

Buraya kadar aktardıklarımızdan görüleceği gibi, İspanyol Anayasası, ulusal azınlıklarını "milliyet" olarak tanımış ve evrensel ölçütlere uygun kültürel hakların çok ötesinde "siyasal" içerikli haklarla donatmıştır. Burada ayrıntıya girmeden belirtmek gerekirse, özerklik statüleri uyarınca, özerk yönetimler hükümeti ve parlamentolarıyla âdeta birer mini devlet gibi örgütlenmiş bulunmaktadır. Anayasada sayılan devletin münhasır yetkileri dışında kalan alanlarda, yine anayasada sayılan kendi münhasır yetki alanlarını genişletebilmektedirler. Öyle ki, bugün Katalonya ve Euskadi gibi özerk topluluklarının yetkileri, Almanya Federal Cumhuriyeti'ndeki "Land"ların yetkilerini aşmaktadır. O bakımdan, İspanyol Anayasa hukukçuları, Özerklikler Devleti'nin bugün artık adı konulmamış bir federal devlete dönüştüğü hususunda birleşmektedir. Bu dönüşüm, çevresel milliyetlerin İspanya ile çok daha tatminkâr biçimde bütünleşmelerini sağlamak amacıyla gerçekleşmiştir.

Bütün bunlara karşın, İspanya'nın genelde çevresel milliyetler, özelde Bask sorununu çözüme kavuşturamadığı görülmektedir. Hem de demokratik hukuk devletinin tüm evrensel ölçütlerine uyduğu halde. Burada sorumluluk, çevresel milliyetlere düşmektedir kuşkusuz.

DİL HAKLARI VE ANADİLDE EĞİTİM

Fusun ÜSTEL

Dil, bir iletişim aracı olduğu gibi kendimizi ve diğerlerini tanımladığımız (aynı zamanda diğerleri tarafından tanımlandığımız) kimliğin en önemli unsurlarından biridir. Modern devletlerin ortaya çıkışında diller, bütünleştirici olduğu kadar ayrıştırıcı bir işlev de görmüş, dil temelli gerilim ya da çatışmalar, Kanada'dan eski Yugoslavya'ya, Kuzey İrlanda'dan Cezayir'e ya da Amerika Birleşik Devletleri'ne kadar çok geniş bir coğrafyada topluluklar arasındaki siyasal, ekonomik ve kültürel güç mücadelesinin yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Üstelik dilsel topluluklar arasındaki gerilim ve çatışmalar açısından değerlendirildiğinde sözgelimi Belçika, Avrupa'daki diğer devletlerden daha ziyade, tarihi, kültürü, coğrafi ve jeopolitik konuyla çok farklı olduğu Sri Lanka'yla ortak özellikler taşıyabilmektedir.¹

Kültürel haklar ve bu bağlamda dil hakları, etnik toplulukların özgül kimliklerinin devlet tarafından tanınması mücadelelerindeki en önemli taleplerinden birini oluşturmaktadır. Anadilde eğitim hakkı başta olmak üzere kültürel hakların talebi özünde siyasi taleplerdir. Zira bir topluluğun kültürel haklar talebinin kabulü, o topluluğun sembolik ya da hukuksal anlamda tanındığının ifadesidir. Dolayısıyla, devlet açısından da bakıldığında bu yönde bir karar, öncelikle siyasi bir iradeyi ve bu siyasi iradenin de somut politikalar, mekanizmalar ve kurumsal düzenlemelerle hayata geçirilmesini gerektirmektedir.

DİL POLİTİKALARI: HUKUKSAL BİR SÜREÇ

Günümüzde egemen devletlerin çok önemli bir bölümünün anayasası dil (ya da diller) konusunda hükümler içermektedir.² Öte yandan bazı anayasalarda, resmi dil ya da ulusal dil(ler)le ilişkin hiçbir gönderme yapılmaksızın azınlık dilleriyle ilgili hükümlere yer verilmektedir. Örneğin, 1949 tarihli (1994'te gözden geçirilen) Alman Anayasası'nda Almancanın statüsüne yer verilmemiştir. Anayasanın dışında ulusal dilin korunması ya da teşvikine yönelik hiçbir mevzuatın bulunmaması, Almanya'nın tarihi ve nasyonal-sosyalist yönetim tarafından Almancada konusunda alınan önlemleri hatırlatacak bir politikanın reddi ile yakından ilgilidir.³ Buna

1 Jean-William Lapierre, *Le pouvoir politique et les langues* (Paris: PUF, 1988), s. 165. Her ikisi de orta ölçekli devletler olan Belçika ve Sri Lanka'da demografik açıdan çoğunluğu oluşturan etnik ve dilsel bir topluluk (Sengaleler, Flamanlar), önce ekonomik ve siyasal anlamda tabi konumda olduktan sonra, ilkinde siyasal (sömürgeleikten kurtulma) ikincisinde ise ekonomik (eski sanayinin çökmesi) değişiklikler sonucu egemen bir konuma yükselmiştir. Her iki durumda da, etnik ve dilsel bölünmeye dinsel/mezhepsel bir farklılaşma (Hinduist Tamullar ve Budist Sengaleler, geleksel Katolik Flamanlar ve daha çok özgür düşünce ve sosyalizmden etkilenen Walonlar) eşlik etmiştir.

2 Christiane Loubier, "Politiques linguistiques et droit linguistique," http://www.olf.gouv.qc.ca/ressources/sociolinguistique/amenagement/loubier_2.pdf.

3 "Les politiques des langues en Europe," http://www.culture.gouv.fr/culture/dglf/lois/politiques_ling_en_Europe.pdf.

karşılık ulusal azınlıklara (Danimarkalılar, Frisonlar, Sorablar ve Romanlar/Çingeneler) ait kişilerin gündelik yaşamda dillerini kullanmaları hakkı, federal yasalar tarafından güvence altına alınmıştır.⁴ Aynı şekilde, İtalyan Anayasası'nda Mart 2007'de "İtalyan dili, Cumhuriyet'in resmi dilidir" ibaresinin eklenmesiyle yapılan değişikliğe kadar II. Dünya Savaşı sonrasında Mussolini faşizmine tepki olarak anayasada İtalyanca ile ilgili hiçbir hüküm bulunmasına rağmen, 6. madde azınlık dillerinin korunmasına yöneliktir. Buna karşılık, 15 Aralık 1999 tarihli "Tarihsel Dilsel Azınlıkları Korumaya İlişkin Normlar" başlığını taşıyan kanunun 1. maddesinde "İtalyanca Cumhuriyetin resmi dilidir" ibaresi bulunmaktaydı.⁵ Fransa ise, Avrupa Birliği üyesi ülkeler arasında anayasasında toprakları üzerinde tarihsel olarak yerleşik bulunan öteki dillerin statüsüne gönderme yapmaksızın tek bir resmi dile ayrıcalıklı bir biçimde yer veren tek ülke konumundadır.⁶ 1992 tarihli Bölge ve Azınlık Dilleri Avrupa Sözleşmesi'ni halen onaylamamış olan Fransa, aynı yıl 1958 tarihli anayasasının 2. maddesinde yaptığı bir değişiklikle Fransızca'yı "Cumhuriyet'in dili" olarak tescil etmiştir.

Ancak egemen devletlerin önemli bölümünün anayasasında dil ya da diller ile ilgili hükümler bulunmasına rağmen, azınlık dillerinin korunması politikasından söz edildiğinde bu konuda mutlaka özel bir hukuki mevzuatın olması gerekmektedir. Bir dil politikası kimi zaman yalnızca izhari (*déclaratoire*) olabilir. Öte yandan, azınlık dillerinin korunmasına yönelik bir dil politikası yalnızca bazı idari önlemlerle hayata geçirilebilir. Bu, son olarak da belirli bir toprak parçası üzerinde dilin ya da dillerin kullanımına ilişkin yasa, yönetmelik, karar vb. den oluşan bir hukuki mevzuata, ya da idare, yasama, yargı, istihdam ve eğitim alanlarında Fransızca kullanımını öngören "Québec Fransızca Dili Yasası" (101 Sayılı Kanun) örneğinde tanık olduğumuz gibi dil konusundaki hak ve yükümlülükleri oldukça geniş bir biçimde düzenleyen özel bir yasaya dayanabilir.⁷

Dil politikalarının önemli bir bölümü genelde iki temel hukuki ilkedен hareket etmektedir: Topraksallık ilkesi ve kişisellik ilkesi. Topraksallık ilkesi, topraksal dil haklarının, kişisellik ilkesi ise bireysel dil haklarının tanınması esasına bağlıdır. Topraksallık ilkesi, bir dil topluluğunun belirli bir toprak üzerinde yoğun ve az çok homojen bir biçimde yerleşmiş bulunduğu koşullarda izlenmektedir. Dil haklarının somut bir biçimde hayata geçirileceği idari alanın belirlenmesinde dilsel azınlığın önemi ya da tarihselliği başta olmak üzere çok çeşitli unsurlar rol oynamaktadır.⁸ Söz konusu ilke, çeşitli hukuki düzenlemelerle somutlaşabilir. Söz gelimi, topraksallık ilkesi izleyen İsviçre'nin öne çıkan özelliği, Kanada ya da Belçika örneklerinde tanık olunan gelişkin bir mevzuatın aksine dillere ilişkin ayrıntılı bir mevzuatın yokluğudur. 18 Nisan 1999 tarihli Federal Anayasa'nın 4. maddesine göre, ulusal diller Almanca, Fransızca, İtalyanca ve Romansı'tır: "Diller" başlığını taşıyan 70. madde ise dillerin statüsü ve teş-

4 http://www.tlfq.ulaval.ca/AXL/europe/allemande_pol-Ing.htm.

5 "Les politiques des langues en Europe," http://www.culture.gouv.fr/culture/dglf/lois/politiques_ling_en_Europe.pdf.

6 Alain Fenet, "Le droit français des différences à l'épreuve de la langue," Denis Lacorne ve Tony Judt, ed., *La politique de Babel, du monolingüisme d'Etat au plurilingüisme des peuples* (Paris: Karthala, 2002) içinde, s. 76.

7 Loubier, "Politique linguistiques."

8 Agy.

vikine yöneliktir. Bu madde uyarınca, 1) İsviçre Konfederasyonu'nun resmi dilleri Almanca, Fransızca, İtalyanca'dır. Romanş da, konfederasyonun Romanş dilli yurttaşlarla sürdürdüğü ilişkiler için resmi dildir. 2) Kantonlar resmi dillerini belirlerler. Dilsel topluluklar arasında uyumu korumak için, dillerin geleneksel topraksal dağılımına dikkat ederler ve yerli dilsel azınlıkları dikkate alırlar. 3) Konfederasyon ve kantonlar dilsel topluluklar arasındaki anlayış ve karşılıklı ilişkileri teşvik ederler. 4) Konfederasyon, çokdilli kantonları özel görevlerinin ifasında destekler. 5) Konfederasyon, Grisons ve Tessin kantonları tarafından Romanş ve İtalyancayı korumak ve teşvik etmek için alınan önlemleri destekler.⁹ Windisch'in de belirttiği gibi, söz konusu maddenin kısılalığı ve sadeliği, İsviçre'nin dil politikasının temelde pragmatik ve somut deneyimlerden hareketle sabırla oluşturulan uzun bir enformel uygulamalar geleneğinin sonucu olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁰ Söz konusu pragmatizmi kolaylaştıran en önemli etken, hiç kuşkusuz, İsviçre'nin siyasal birliğinin dil temelinde kurulmamış olmasından, başka bir anlatımla İsviçre federalizminin arka planında bulunan tarihsel zorunluluklardan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla dil (ya da dillere) ilişkin sorunlar, birkaç istisna dışında (Jura ve Grison) hiçbir zaman belirleyici bir rol oynamamıştır. Öte yandan dilsel farklılaşmanın dinsel bölünmeyle örtüşmemesi de İsviçre'de topluluklar arası sorunların çözümünü kolaylaştırmıştır.¹¹ Topraksallık ilkesinin uygulanmasındaki temel amaç, dil sınırlarının değişmesini engellemek ve farklı dilsel bölgelerin homojenliğini korumaktır. Ancak söz konusu ilkenin uygulanması, iç göçmenler için açık bir entegrasyon, hatta asimilasyon politikası anlamını taşımaktadır. Bu bağlamda sözgelimi Fransızca konuşulan bölgeye yerleşen Almanca dilli bir İsviçreli, ülkenin çokdilli olduğu gerekçesiyle çocukları için Almanca eğitim talep edemez. Bununla birlikte topraksallık ilkesi, her dilsel bölgede diğer ulusal dillerin öğrenimini engellemez.¹²

Kişisellik ilkesi ise, bireye bağlı bir haktır. Başka bir anlatımla bireyin dilini, özellikle de anadilini ya da resmi bir dili kullanma özgürlüğünü tanıma esasına dayalıdır. Bu ilke doğrultusunda kamusal alanda, dili seçme özgürlüğü yasa tarafından belirli bazı bağlamlarda (devlet hizmetleri, mahkemeler, okullar, vb.) güvence altına alınmaktadır. Söz konusu bireysel hak, her yurttaşta tercih ettiği bir resmi dilde (mutlaka anadili olması gerekmez) kamu kurumlarıyla ilişkiye girme imkânı tanımaktadır. Ancak bu hakkın güvence altına alınabilmesi için, devlet ve kurumlarının iki ya da çokdilli olması gerekmektedir. Kişisellik ilkesine dayanarak devlet, belirli bir bölgede yoğun olmayan ama yaygın bir yerleşim gösteren toplulukların bireysel dil haklarını korumak için müdahale etmektedir.¹³

KÜLTÜREL HAKLARIN KRİTİK EŞİĞİ: ANADİLDE EĞİTİM

Kültürel hakların talebi ve tanınması söz konusu olduğunda anadilde eğitim ya da anadil öğretimi genelde en sorunlu ve çözümü en güç olan alanlardan birini oluşturmaktadır. Zira eğitim/öğretim, dilde yetkinlik ve kimliğin kuşaklararası aktarımında kritik bir rol oynamanın

9 <http://www.admin.ch/ch/f/rs/101/index.html>.

10 Uli Windisch, "Multiculturalisme et plurilinguisme: le cas suisse," Lacorne ve Judt, *La politique de Babel* içinde, s. 235-236.

11 Weibel, E., "Les institutions et la diversité culturelle," *Pouvoirs* 43, 1987, s. 105-106.

12 Windisch, "Multiculturalisme," s. 236.

13 Loubier, "Politique linguistiques."

yanı sıra gelecek kuşakları kültürel yeniden üretim ve gelişmeye hazırlama işlevine de sahiptir.¹⁴ Öte yandan, anadilde eğitim (ya da anadil öğretimi) hakkının tanınması, konvansiyonel olmayan bir dil öğretiminden (aile içinde ve kuşaktan kuşağa aktarılan) konvansiyonel bir eğitime geçişi ifade etmesi nedeniyle de çözümü güç ve karmaşık bir süreçtir. Dolayısıyla kültürel kimliğin korunması ve geliştirilmesinin ötesinde eğitim ve öğretimi ilgilendiren çok boyutlu bir olgudur. Her türlü eğitim ve öğretim planlaması gibi temel pedagojik ilkelerin belirlenmesini, hedeflerin tanımlanmasını, kaynaklar, ihtiyaçlar ve taleplerden hareketle durum saptaması yapılmasını ve uygulamaya geçildikten sonra da ölçme değerlendirme yöntemleriyle sürecin izlenmesini gerektirmektedir. Bu anlamda anadilde eğitim (ya da anadil öğretimi) olgusuna salt siyasal ve araçsal bakış, tartışmaları olduğu kadar uygulamaları da sınırlandırmak gibi bir tehlikeyi içermektedir.

Öte yandan, anadilde eğitim (ya da anadil öğretimi), yalnızca teknik bir pedagojik planlama sürecine indirgenemeyecek bir olgudur. Özünde politik bir hak talebi olan anadilde eğitimin toplumsal meşruiyet kazanması ve sürdürülebilir olması için ilgili tüm taraflar/aktörler arasında gerçek bir müzakere ortamının sağlanması gerekmektedir. Bu noktada ise, anadilde eğitim olgusunun dışında bir toplumda söz konusu dille (ya da dillerle) ilgili hâkim algı ve ideolojilerin önemli bir rol oynayacağı açıktır. Başka bir anlatımla en genel anlamda dil (ya da dillere) ilişkin sorunların çözümünde belirli inanç ve temsiller rol oynar: Bir dilin öğreniminin kolaylığına, modernliği yansıtmaya ya da bilimi aktarma kapasitesine, iç özellikler nedeniyle istihdam alanındaki değerine vb. inanmak, dille ilgili bazı temsillerin yerleşmesine yol açabilir. Bu temsillere sahip olan topluluklar, "öteki"lerle olan tartışmalarda söz konusu temsilleri kendi çıkarlarına kullanma eğilimindedirler. Dil ideolojileri olarak adlandırılabilir bu pozisyonlardan ilki ve en "olağan"ı, bilimsel hiçbir temeli olmayan "dillerin eşitsizliği" iddiasına dayanır. Söz konusu yaklaşım, genelde kendi topluluğunun dilinin üstünlüğünü hâkim kılmak için ötekilerin dilini değersizleştirmeyi zorunlu kılan etnik merkezli önyargılardan kaynaklanır ve o dilin (ya da dili konuşanların) toplumsal statüsüyle yakından ilgilidir. Başka bir anlatımla, verili bir mekânda, bir dilin diğer diller karşısındaki meşruiyeti, hâkim toplumsal gruplar (askeri, ekonomik, bilimsel, kültürel, dinsel, vb.) ya da merkezi siyasal iktidar tarafından iletişim dili olarak kullanılması, yazılı biçimler, gramer, edebiyat, vb. aracılığıyla standardizasyonu, tarihsel meşruiyeti, sanatsal, bilimsel, felsefi, dinsel üretim sayesinde kazandığı edebi meşruiyet ve öğretim dili (ya da öğretilen dil) olması gibi temelde dış faktörlere bağlıdır. Üstelik dil (ya da eğitim dili) politikalarının biçimlendirilmesinde yer alan karar vericiler de bu "olağan" kalıp-yargılardan mutlaka arınmış olmayabilir. Dolayısıyla, eğitimle ilgili dil politikalarının demokratik bir ortamda biçimlenmesi için, toplumdaki hâkim dil ideolojilerinin dikkate alınması gerekir.¹⁵

14 John Packer, "The Practitioner's Perspective: Minority Languages and Linguistic Minorities in the Work of the OSCE High Commissioner on National Minorities," Gabrielle Hogan-Brun ve Stefan Wolf, ed., *Minority Languages in Europe, Frameworks, Status, Prospects* (New York: Palgrave Macmillan, 2003) içinde, s. 91.

15 Jean-Claude Beacco ve Michael Byram, "Guide pour l'élaboration des politiques linguistiques éducatives en Europe, de la Université linguistique à l'éducation plurilingue," Nisan 2003, (Strasbourg: Division des politiques linguistiques, Conseil de l'Europe, 2003), <http://www.auf.org/docs/1/pol-ling.edu-2003-07.pdf>.

Dil (ya da eğitimde dil) politikalarının oluşturulmasında devreye giren ikinci ideoloji, ulus temelli dil ideolojisi. Söz konusu ideoloji, 18. ve 19. yüzyıllarda ulus-devletlerin inşası sürecinde ulusa aidiyetin maddi ve sembolik ortak değerler ve miras üzerine kurulmuş olmasından kaynaklanır ve resmi ya da ulusal dili bu bağlamda ulusun ve ulusal bilincin tecessüm etmiş biçimi olarak ele alır. Bu süreçte resmi ya da ulusal dile ayrıcalıklı bir statü tanınır. Öte yandan aynı ideoloji, "özgün" topluluk olduklarının tanınması için mücadele eden azınlık gruplarının kendi iç tutumunun yaratılması ya da korunması için kendilerinden daha da "azınlık"ta olan dillerin yerini zayıflatmak için de kullanılabilir.¹⁶

Bir başka dil ideolojisi çokdilliliğin maliyetini azaltacak ortak bir dil zorunluluğu iddiasına dayanmaktadır. Ekonominin dil ideolojisi olarak tanımlanabilecek söz konusu anlayış, ilişki fırsatlarını ve biçimlerini artıran ekonominin ve iletişim teknolojilerinin küreselleşmesiyle daha da güçlü bir biçimde ortaya çıkmıştır. Tarihsel süreç içinde özellikle ekonomik alandaki uluslararası ilişkiler, özel bazı grupların (askerler ve özel görevliler, keşişler ve hacılar, tüccarlar ve satıcılar, günümüzde ise işadamları ve turistler) karşılıklı temaslarında kullanılan dillerin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Farklı anadillere sahip konuşucuların arasında daha işlevsel bir iletişim aracı olarak ortak bir dilin (*lingua franca*; anlaşma dili) kullanılmasına dayalı bu dil ideolojisinin öne çıkardığı husus, dilsel çeşitliliğin öğrenme, çeviri ve karşılıklı anlaşma konusunda yarattığı güçlükler ve özellikle de ekonomik maliyettir. Öte yandan söz konusu ideoloji, ortak bir dilin kullanımının başta istihdam piyasası olmak üzere ulusal pazarın akışkanlığı ve devletin azami etkililiğini güvence altına aldığı kabulüne dayalı ulusal politikaların temel kaynağıdır. Aynı şekilde günümüzde İngilizcenin uluslararası iletişimdeki konumu da bu türde bir dil ideolojisiyle gerekçelendirilmektedir.¹⁷

Anadilde eğitim (ya da anadil öğretimi) söz konusu olduğunda bugün dünyada çok farklı modellerin geçerli olduğunu görmekteyiz. Başka bir anlatımla anadilde eğitim (ya da anadil öğretimi), eğitim ve öğretimin bütün ya da bazı aşamalarında yapılabilmekte, ikidilliliğe dayalı bir eğitim söz konusu olduğunda ise dillerin öğrenimi ardışık (konsekütif) olabileceği gibi, eşzamanlı da (simültane) olabilmektedir. Üstelik bu farklı uygulamalar aynı ülke içinde aynı dilin eğitimi söz konusu olduğunda da eşzamanlı bir biçimde yer alabilmektedir. Almancanın eğitimin bütün aşamalarında zorunlu dil olduğu Avusturya'da, azınlık dillerindeki çocuk yuvaları özel girişim tarafından işletilmekte, ancak özel fonlarla devlet tarafından sübvans edilebilmektedir. Yasalar, üç tür ilköğretimde de devam edebilmektedir: Tekdilli azınlık okulları, ikidilli azınlık okulları ve Almanca dilindeki okullarda ikidilli sınıflar. Öte yandan azınlık çocukları anadil öğrenimine ortaöğretimde de devam edebilmektedirler. Yüksek öğretim ise bütünüyle Almancadır.¹⁸

Ulusal azınlıkların dillerini kullanma hakkının ilk kez 1867 tarihli anayasanın 19. maddesiyle tanındığı, Bölge ve Azınlık Dilleri Avrupa Sözleşmesi'ni 2002'de onaylayan ve federal bir ya-

16 Agy.

17 Agy.

18 http://www.culture.gouv.fr/culture/dgllf/lois/politiques_ling_en_Europe.pdf. Avusturya'da, nüfusun %1,1'ini oluşturan altı ulusal azınlık bulunmaktadır: Hırvat, Macar, Sloven, Rom, Slovak ve Çek.

pıya sahip olan Avusturya'nın aksine, hukuksal anlamda ulusal azınlıkları olmayan, söz konusu sözleşmeyi onaylamakta hâlâ direnen ve üniter bir yapıya sahip olan Fransa'da ise, yerel dil ve lehçelerin öğrenimine ilk kez izin veren ve daha sonra yürürlükten kalkan Deixonne Yasası (1951) ve Bas-Lauriol Yasası (1975) ve halen yürürlükte olan Haby Yasası (1975) ve Toubon Yasası (1994) ile, Fransızca'nın yanı sıra doğrudan ya da dolaylı olarak bölgesel dillerin kullanımı mümkündür. Bugün Fransızca, devlet aygıtının bütününde hâkim dil konumunu sürdürmekle birlikte, uygulamada bölgesel dillerin öğretimi yasalarla güvence altına alınmıştır. İlköğretimde bu öğretim, giriş programı (haftada 1-3 saat) ya da ikidilli öğretim (bölgesel dilin hem öğretim dili hem de öğretilen dil olduğu) biçiminde örgütlenmektedir. Bazı orta öğretim okullarında 1 saatlik bölgesel dil ve kültür öğretimi sunulabilmektedir. Ayrıca, ikidilli eğitimin uzantısı olarak, haftada asgari üç saat bölgesel dil ve kültür öğretiminin yanı sıra bir ya da iki dersin bölgesel dilde yapıldığı bölgesel dil şubeleri oluşturulmuştur. Son olarak bölgesel dil öğretimi, çeşitli derneklerin kurduğu ve "dalma" (*immersion*) olarak adlandırılan pedagojik yöntemi¹⁹ izleyen okullar tarafından da yapılmaktadır: Diwan (Bretonca), Ikastola (Baskça), Calandreta (Oksitanca), Bressola (Katalanca) ve ABCM Zweisprachigkeit (Alzas dili) özel okul statüsüne sahip olan, ancak devlet tarafından bir oranda sübvans edilen okullardır ve dini okullar gibi devletle yapılan bir sözleşmeye dayanmaktadırlar.²⁰

Dolayısıyla günümüzde Fransa'da örneğin Bretonca öğretimi için üç farklı okul modeli bulunmaktadır: Bunlar ikidilli kamu okulları, ikidilli Katolik okulları ve "dalma" yöntemi izleyen ikidilli dernek okullarıdır. Ancak her üç okul modeli de bugün ciddi sorunlarla karşı karşıyadır. İlk sorun okullaşan öğrenci sayısıdır ve yapılan araştırmalar, sözgelimi Bretonca eğitim yapan Diwan (Bretonca tohum anlamında) okullarında 2006-2007 ders yılında öğrenci sayısının 1981'den bu yana en düşük seviyeye ulaştığını göstermektedir. Fransa'da 36 ilköğretim, 3 ortaöğretim ve 1 liseyi bir araya getiren Diwan okullarının başkanı Padrig Hervé'nin yaptığı açıklamaya göre, Bretonca'nın geleceğini güvence altına almak için, bugün 11-12 bin civarında olan Bretonca öğretimi gören öğrenci sayısını her yıl için 20-30 bin öğrenciye çıkarmak gerekmektedir.²¹ Dolayısıyla Bretonya Bölge Yönetimi'nin hedefi olan 2010 yılında 20 bin öğrenciye ulaşma hedefi, en azından mevcut koşullarda mümkün gözükmemektedir.

Öte yandan bölgesel diller öğretimi yapan diğer dernek okulları gibi, Diwan okullarının bir diğer sorunu da finansmanla ilgilidir. Bu sorunu önemli ölçüde çözebilecek olan 2000 yılında dönemin Milli Eğitim Bakanı Jack Lang'ın Diwan'ın başvurusu üzerine okulları (2700 öğrenci) kamu okulları sistemine dahil etme kararı, laik dernek ve öğretmen sendikalarının Diwan, Calandretas, Bressola ve Ikastolak'ların kamu eğitimi sistemine entegre edilmesini engellemek amacıyla Danıştay'a dava açmaları sonucu hayata geçirilemedi. Söz konusu kuruluşların gerekçelerinden ilki, bölgesel diller öğretiminin başta 1951 tarihli Deixonne Yasası olmak

19 "Dalma" (*immersion*) yöntemi uyarınca Breton okullarında okulöncesi eğitimden 8-9 yaşına kadar dersler yalnızca Bretonca yapılmaktadır, daha sonra ise ilköğretimin sonuna kadar Fransızca'da Bretonca'nın yanı sıra öğretim dili olarak kullanılmaktadır.

20 "La politique des langues régionales et minoritaires," http://www.tlq.ulaval.ca/axl/europe/france_politik_minorites.htm.

21 "Rentrée à Diwan. Presque 3.000 élèves," http://www.letelegramme.com/gratuit/generales/regions/finistere/rentree-diwan-presque-3000-eleves-20070906-1538632_1032933.php.

üzere geniş bir mevzuata dayandığı ve kamu eğitimi içinde ancak ailelerin talebiyle mümkün olabileceğiydi. Sendika ve derneklerin ikinci gerekçesi, Diwan okullarının izlediği “dalma” yönteminin Bretonca bilmeyen öğrencileri dışladığı ve bunun da herkese ayırım yapmaksızın açık olan parasız ve laik kamu okulunun evrensellik ilkesiyle çeliştiğiydi. Üçüncü gerekçe ise, bölgesel dilde eğitim yapan ve özel statüde olan okulların, özgül topluluk özelliklerini korumak istemeleri, dolayısıyla da söz konusu okulların kamu eğitimine dahil edilmesinin dilsel, dinsel ya da etnik cemaatçilikleri meşrulaştıracağıydı. Danıştay, 2001 yılında “dalma” yönteminin 4 Ağustos 1994 tarihli yasanın “eğitim dili Fransızcadır” maddesiyle bağdaşmadığına ve bölgesel dillerin Fransızcanın eğitim dili olması zorunluluğunu aşacak bir biçimde kullanıldığına hükmederek, kararı iptal etmiştir.²² Dolayısıyla “parasız ve laik” olan bu okullar, %50 oranında otofinansmana dayanmaktadır. Bretanya Bölge Yönetimi yılda yaklaşık 550 bin Euro’luk bir destek, devlet ise öğretmenlerin önemli bir bölümünü sağlamaktadır. Ancak 2001 yılında danıştayın bu okulları devlet okulları rejiminin içine dahil etmeyi reddetmesinin ardından Diwan okulları daha çok bağışlar ve düzenlenen etkinlikler yoluyla toplanan gelirlere bel bağlamak zorunda kalmıştır.

SONUÇ YERİNE

Yukarıda da belirtildiği gibi karmaşık süreçlerin ürünü olan dil haklarının, gerek ulusal düzeyde idari önlemlerle ya da hukuki düzenlemelerle gerekse uluslararası sözleşmelerle tanınması ve hayata geçirilmesi, dilsel azınlıkların kültürel kimliklerini koruma ve geliştirme yönünde yeterli koşulları her zaman için yaratamamaktadır. Dolayısıyla, dil haklarının talebi meşru bir talep olmakla birlikte Gabrielle Hogan-Brun ve Stefan Wolf’un da işaret ettiği üzere talep edilmesi ya da yapılması gereken “dil hakları artı”dır (*linguistic rights plus*) ve bu “artı,” dar anlamda dil hakları geniş anlamda da azınlık hakları söz konusu olduğunda söz konusu politikanın uygulamaya nasıl konulacağı ile ilgili her türlü tartışmanın en önemli bileşeni olmalıdır. Yazarlara göre, “dil hakları artı”nın savunulması için üç önemli neden vardır: İlki, dilsel çevreyi toplumsal düzeyde değiştirmeyi amaçlayan bir dil politikası, etnik azınlıkların kimliklerini hatta dillerini korumaları konusunda yeterli olmayabilir. İkincisi, dil politikasının rolüne ilişkin yanlış algılar toplumda zaten var olan gerilim ve tatminsizlikleri daha da artırabilir. Azınlık dilinin aşağı/düşük ekonomik ve sosyal statüsü, sosyal terfi anlamında bir engel oluşturduğunda, söz konusu dilin öğrenilmesi ve kuşaktan kuşağa aktarılmasını cazip kılmayabilir. Ayrıca belirli bir dilsel topluluğun üyeleri olarak kamu yaşamına katılma fırsatlarının yokluğunda ya da eksikliğinde anadili kullanma hakkı işlevsizleşebilir.²³ Dolayısıyla ta-

22 “L’entrée de Diwan dans l’école pulique fortement compromise,” <http://www.diwanbreizh.org/comments.php4?sid=282&tid=46&mode=&order=&thold=&PHPSESSID=b5f316ea93742abc05e3c3fb6fc5e2a3>.

23 Gabrielle Hogan-Brun ve Stefan Wolf, “Minority Languages in Europe: An Introduction to the Current Debate,” Hogan-Brun ve Wolf, *Minority Languages in Europe* içinde, s. 5. Bu bağlamda İrlanda önemli bir örnek oluşturmaktadır. İrlandaca, İrlanda Anayasası’nın 8. maddesi uyarınca ulusal dil ve ilk (diğeri İngilizce) resmi dil statüsüne sahip olmasına, eğitim alanında İrlandaca (ve İngilizce) öğrenimi (4-18 yaş) zorunlu olmasına ve kamu hizmetine girmek için yeterli düzeyde İrlandaca bilme zorunluluğu bulunmasına rağmen İrlandacanın güçlü anayasal statüsü, çok yakın zamanlara kadar yurttaşların bu dili kullanma hakkını tanımlamamaktaydı. 14 Temmuz 2003’ten bu yana ise söz konusu hukuki boşluk, iki parlamento tarafından kabul edilen “Resmi Diller Yasası 2003” ile İrlandacanın kamu hizmeti veren kurumlarda kullanımını güçlendirmek ve iki dilin eşitliğini teşvik etmek yönünde önemli bir aşama oluşturmuştur. Söz konusu yasa, her yurttaşın bir devlet kurumundan kaynakla-

rihsel deneyimin de ortaya koyduğu gibi kültürel haklar ve bu bağlamda dil hakları konusundaki liberal/özgürlükçü politikalar, özellikle de etnik topluluklar arasındaki gerilimin yüksek ve çok daha karmaşık nedenlere dayalı olduğu durumlarda sorunları çözümlenmede her zaman yeterli bir yöntem değildir. Zira dil haklarının tanınması, haksızlığa uğradığını düşünen azınlık topluluğu tarafından "çok az" ya da "çok geç" olarak algılanabilirken, çoğunluk topluluğu bu yöndeki bir kimlik talebini kendi varlığına tehdit olarak görebilmektedir.²⁴ Daha önce de vurgulandığı üzere anadilde eğitim (ya da anadil öğretimi) gibi bir yandan farklı pedagojik seçeneklerin diğer yandan da dil ideolojilerinin devreye girdiği bir alanda siyasa üretmek, orta ve uzun vadede verilen hakları yeterli görmeyen azınlıklar ile kendilerini tehdit altında hissedenden çoğunluk arasındaki gerilimleri artırmak gibi bir sonuca da neden olabilir.

Dolayısıyla Kürtçe eğitim (ya da Kürtçe öğretimi) yönündeki talepler ve izlenecek politikada salt siyasal ve araçsal bir bakış açısında ısrar etmek, toplumsal meşruiyet ve sürdürülebilirlik açısından sorunlar yaratabilir. Dolayısıyla öncelikli hedef ilgili tüm taraflar/aktörler arasında geniş katılımlı gerçek bir müzakere ve mutabakat ortamının sağlanması olmalıdır. Öte yandan, yukarıda önemine değinilen "dil hakları artı" taleplerinin, Türkiye özelinde hangi unsurların dikkate alınmasını gerektirdiği de ayrıca tartışılmalıdır. Bu konuda, sosyal barışın tesis edebilmesi için öncelikle kültürel çoğulculuğun bir değer olarak kabul edildiği bir zihniyet ikliminin eğitim sistemi aracılığıyla hâkim kılınmasının önemli olduğu kanaatindeyim. Toplumda Kürtçe (ve diğer dillere) yönelik hâkim algı ve ideolojilerin sorgulanmasına dayalı bir kültürel ve dilsel hoşgörü yaklaşımının geliştirilmesinde, pedagojik anlamda yalnızca çokkültürcülüğü değil ama aynı zamanda dilsel gettoların oluşmasını engelleyecek yani kültürlerarasılığı teşvik edecek bir eğitim ve öğretim anlayışının benimsenmesi, ırkçılık, ayrımcılık, şovenizm ve cinsiyetçilik konularında duyarlılaştırmayı esas alan müfredat programları geliştirilmesi, anadilde eğitim talebinin öncelikli "artı"ları olmalıdır. Başka bir anlatımla "öteki" kültürler onlara sunulmadığı ya da eksik/yanlış sunulduğu için öğrencilerin entelektüel meraklarını uyandırmayan ve bu bağlamda alternatifleri düşünme becerisini geliştirmeyen tekkültürlü eğitimin sorgulanmasına dayalı bir tartışma ortamının sağlanması gerekmektedir. Dolayısıyla, Bhikhu Parekh'in de vurguladığı üzere, müfredat programlarını farklı din, kültür, inanç sistemlerini de içine alacak bir biçimde genişletmek yeterli değildir; önemli olan bunları verimli bir diyalog içine sokmaktır. Kölecilik, sömürgecilik, kadının konumu, iç savaş söz konusu olduğunda kişilerin deneyimleri, yükledikleri anlam ve yargılar farklılaşabilmektedir. Eğitimin anlamı ise, öğrenciyi söz konusu deneyimlerin yanı sıra yorumların çeşitliliği konusunda da donanımlı kılmaktır. Dolayısıyla, ideal olarak, azınlıkların tarih ve deneyimleri birbirinden ayrı olarak değil, toplumun genel tarihine entegre edilerek verilmelidir. Bu tür bir yaklaşım, azınlık deneyimlerinin ve tarihsel belleklerinin gettolaşmaması, toplumun kolektif belleğinde kendisine bir yer bulabilmesi için gereklidir. Son olarak bu tür bir yaklaşım, çokkültürlü eğitime yönelik,

nan her türlü yazılı ve sözlü bilgiyi ulusal dilde talep etmek ve elde etmek hakkını tanımaktadır. Yasa, ayrıca onaylanan yasaların ya da halkı ilgilendiren hukuki belgelerin iki dilde yayınlanması, kanun tasarılarının İrlandacaya çevirisi, mahkemelerde herkesin İrlandaca kullanma hakkı, vb. başta olmak üzere birçok hususu hükme bağlamıştır. Bu konuda bkz. http://www.culture.gouv.fr/culture/dgIf/lois/politiques_ling_en_Europe.pdf.

24 Hogan-Brun ve Wolf, "Minority Languages in Europe," s. 5-6.

etnik topluluk kültürünü teşvik ettiği, ortak kültürü değersizleştirdiği, tarihi çarpıttığı ve sosyal birliği dikkate almadığı şeklindeki eleştirileri de, paylaşılan insani sermayeye yaptığı vurgu ile geçersiz kılar.²⁵ Bu bağlamda anadilde eğitim (ya da anadil öğretimi) yapan okulların izleyecekleri pedagojik yöntemler, özellikle de rekabet koşulları altında sürdürülebilirliği sağlamak konusunda önem taşımaktadır. Söz konusu pedagojik yöntemler konusundaki tercihler, dil öğretimine ilişkin olduğu kadar eğitimin geneline ilişkin de olmalıdır. Nitekim son yıllarda yapılan araştırmalar, iki ya da çokdilliliğin kişilik gelişimindeki öneminin ötesinde kültürel farkındalık ve siyasal bilince katkısını da ortaya koymuştur.²⁶

Son olarak başta anadilde eğitim (ya da anadil öğretimi) olmak üzere dil haklarının tanınmasının, kültürel kimliğin korunması ve geliştirilmesi için önemli ama yeterli olmadığı düşünüldüğünde, Türkiye’de “dil hakları artı”nın, farklı kültürel kimliğe sahip yurttaşların topluma aidiyet duygularının geliştirilmesi, katılımcılığın teşviki ve özellikle sosyal adalet politikalarını da gündeme taşıması gerektiği açıktır.

25 Bikhu Parekh, *Rethinking Multiculturalism, Cultural Diversity and Political Theory* (Tavistock: Palgrave, 2000), s. 229-230.

26 Bu konuda bkz. Bernard Spolsky, “Second-Language Learning,” Joshua A. Fishman, ed., *Handbook of Language and Ethnic Revival* (Oxford: Oxford University Press, 1999) içinde, s. 181-191

TÜRKİYE'DE KÜRTLER: DİL VE KÜLTÜR HAKLARININ VE KULLANIMININ YASAL GÜVENCEYE ALINMASI¹

Fehim IŞIK

Böyle önemli bir konferans düzenleyerek Kürt sorununun çözümüne katkı sağlamayı hedefleyen Heinrich Böll Stiftung Derneği'ne ve Diyarbakır Barosu'na, şahsım ve Kürt Kültür Araştırma Vakfı adına teşekkür ederek başlamak istiyorum.

Elbet sorunun çözümü için soruna kaynaklık eden etkenlerin bilinmesi gerekir. Bunun için tarihsel süreç de irdelenmelidir. Ancak uzun zaman alacağı ve konunun boyutlarını aşacağı için tarihsel sürecin sorun içindeki yerine ayrıntıları ile değinmek istemiyorum.

Bilindiği gibi Kürtler, Ortadoğu'nun en kadim uluslarından biri... Nüfusu itibarı ile de Kürtler, Ortadoğu'daki en geniş halk topluluklarından biridir. Ancak Kürtler, ne yazık ki hâlâ kendi toprakları üzerinde özgür olamayan, özgür uluslar arasındaki onurlu yerini alamayan halklardandır da... Bu durumun çok nedenleri var. Kanımca en önemli nedeni Osmanlı'nın enkazı üzerinde inşa edilen cumhuriyetin kuruluş mentalitesinde aramak gerekir.

BASKI VE İNKÂR SORUNU ORTADAN KALDIRMADI

Cumhuriyetin kuruluşundan önce diğer halklar gibi kendi devletini kurmayı tercih etmek yerine Türk halkıyla birlikte işgale karşı direnen Kürtler, kuruluş süreci ile birlikte "*tek dil-tek devlet-tek millet*" dayatmalarına maruz kaldılar ve elbet bu dayatmalara karşı isyanlar yaşandı.

Kürtler, sonradan bir önceki silahlı başkaldırı olan 1938 Dersim İsyanı'nın bastırılmasından sonra büyük bir sessizliğe büründüler. Diğerlerinde olduğu gibi 1938 İsyanı'nın da bilançosu ağır oldu. İsyân sırasında ve sonrasında büyük katliamlar ile sürgünler yaşandı. İsyânın önderleri idam edildiler. Tüm bunlar yapılırken cumhuriyetin egemenliği de giderek arttı. Cumhuriyetin kurucuları devletin alt ve üst yapısını kurumlaştırdı. Silahlı güçler, ekonomi ve eğitim alanlarındaki kurumlar başta olmak üzere tüm devlet yapılanması toplumun her kesimine egemen oldu. "*Tekçilik*" anlayışı, büyük bir korku ve sindirme politikasıyla birlikte toplumun her kesimine kabul ettirildi.

Uzun yıllar sessiz kalan, baskı ve asimilasyon politikalarıyla dönüştürülen/dönüştürülmek istenen Kürtler, baskı politikalarının sonucu olarak cumhuriyetin karşısında da olamadılar. Cumhuriyeti sessiz sedasız kabullendiler. Kısmi de olsa karşı politika, karşı koyuş geliştiremediler. Bu durum, 1965 yılına kadar devam etti. 1965 yılında neredeyse eş zamanlı olarak kurulan Tür-

1 Tebliğin hazırlanmasında, "*Kürtler Ne İstiyor?*" adı ile Kürt Kültür ve Araştırma Vakfı (KÜRT-KAV) tarafından 20-21 Ocak 2007 tarihlerinde düzenlenen sempozyumun, benim de yöneticisi olduğum "*Kürt Dili, Eğitimi ve Kültürü: Türkiye'de Somut Durum, Uygulamalar ve Çözüm Önerileri...*" başlıklı ilk oturumuna sunulan tebliğlerden de yararlanmıştı.

Kiye İşçi Partisi (TİP) ile Türkiye Kürdistanı Demokrat Partisi (T-KDP), Türkiye'deki Kürtler açısından cumhuriyetin gidişatına, baskı ve inkâr politikalarına karşı geliştirilen ilk örgütlü tepkiler oldular denebilir.

Kürtler, 12 Mart 1971 askeri darbesi, özellikle 1974 genel affı sonrasında rastlayan dönemde, ağırlıklı olarak illegal olarak kendi bağımsız kimlikleriyle örgütlenmeye başladılar. Açık alandaki demokratik kitle örgütleri, yayınevleri, sendikalar aracılığıyla ise etkin siyasal çalışmalar yürüttüler.

12 Eylül askeri darbesi, tüm toplum kesimlerine olduğu gibi Kürtlerin siyasal güçlerine, kanat önderlerine, toplum yapılanmasına vb. yönelik etkiler de gösterdi. Kürt siyasal hareketi, açık alan mücadelesinden, demokratik mücadele yöntemlerinden tamamen geri çekildi. Kürt toplumu üzerinde ağır baskılar görülmeye başlandı. İşkenceler, yok etmeler toplumu esir etti. PKK'nin 1984 Ağustos ayında başlattığı silahlı mücadele bu dönemin ürünüdür. Toplum üzerindeki faşizan baskı Kürtleri PKK ile buluşturdu ve giderek kitlesel destek alan bir silahlı hareket oluşmaya başladı.

Sorunu anlamak için bunlara değinmek, belki de uzun uzadıya tahlil etmek gerekir. Çünkü bugün devlet tarafından sorunun temeli gibi gösterilen ve demokratik açılımların önünde engel oldukları iddia edilen Kürt hareketlerinin, ağırlıklı olarak da PKK'nin, en fazla 30-35 yıllık bir geçmişleri var. Oysa Kürtlerin, en azından Türkiye Cumhuriyeti ile 80-85 yıllık bir sorunları var. Yani öz itibarı ile bugün yaşananlar neden değil, sonucun bizzat kendisidir.

Elbet, demokratik anlayışın egemen olması durumunda bu çatışmalar yaşanmazdı. Yaşansa bile marjinal olmaktan öteye gidemezdi. Kürt hareketinin silahlı kanadının toplumdan kitlesel destek almasının en önemli nedeni, Kürt toplumu üzerindeki baskılar, Kürtlere yönelik red, inkâr ve asimilasyon politikalarıdır.

NEDENLER İRDELENİRSE SORUN ÇÖZÜLÜR

Eğer sorunun sonuçlarına bakılmaksızın nedenlerine bakılırsa, çatışmalı dönemlerde de siyasal sorunun bizzat kendisi veya siyasal sorunla bağlantılı diğer kültürel kimlik sorunları da çözülebilir. İstenirse, çözümün önünde tek bir engel yoktur. Yönetim erkinin Kürt kimliğini tanıması, Kürt halkına yönelik red, inkâr ve asimilasyon siyasetine son vermesi çözüme giden yoldaki taşları yerli yerine oturtur.

Yönetim erki TBMM, yeni bir anayasa yapımı ile uğraşılıyor. Bunca ölüm ve baskı bir daha yaşanmak istenmiyorsa, insanların açlık ve zulümle karşı karşıya kalmasının önüne geçilmek isteniyorsa, yeni anayasada Kürt halkının ve diğer etnik ve ulusal azınlıkların varlığının kabul edilmesi, yasal güvenceye alınması, sorunun çözümüne ve giderek ortadan kalkmasına neden olacaktır.

Şu çok açık: Çatışmanın bizzat kendisi sorun çözücü değil. Şiddetin getireceği hiçbir çözüm yoktur. Buna rağmen birileri şiddet kullanmaktan yana olabilir; şiddeti kutsayabilir. Ya da bugünkü şiddet yanlısı yapılanmalar ve görüşler ortadan kalksa bile gelecekte şiddet kullanımını önemseyen, kutsayan yeni yapılanmalar ve görüşler ortaya çıkabilir. Bu durumda bile şiddeti

gerekçe göstererek çözüme dönük tartışmaların engellenmesi, çözüme set çekilmesi egemen bakış açısının ırkçı, asimilasyoncu politikaları sürdürme istencinden başka bir şey değildir.

DİL VE KÜLTÜREL HAKLARIN KULLANIMININ ULUSLARARASI BELGELERDEKİ YERİ

Hiç kuşkusuz, sorunun çözüm süreci, kendi koşullarını da yaratır. Bu anlamıyla herhangi bir modeli birebir taklit etmek gerekemeyebilir. Elbet modellerden, deneyimlerden yararlanılır. Ancak çözümün kendisi, sorunun yaşandığı coğrafyaya özgü olmalıdır.

Bu bağlamıyla, konuyla bağlantılı olarak çokdilliliğin, çokkültürlülüğün bir sorun olmaktan çıkıp bir avantaja dönüşmesini irdelemeye, sorunun uluslararası belgelerdeki tarifinden başlayabiliriz.

Öncelikli olarak bazı temel uluslararası belgelere atıfta bulunup dil ve kültür sorununun bu belgelerde nasıl karşılandığına bakalım:

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde, "Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi inanç, milli veya sosyal köken, servet, doğuş veya herhangi diğer bir fark gözetmeksizin bu bildirmede ilan edilen bütün haklardan ve özgürlüklerden yararlanır" deniliyor. *Birleşmiş Milletler Uluslararası Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi*'nin 27. maddesinde ise "Etnik ve dinsel azınlıkların yaşadığı ülkelerde, bu azınlıklara mensup bireyler, grubun diğer üyeleriyle birlikte kendi kültürlerini yaşamak, kendi dillerini ifade etmek veya kendi dillerini kullanmak haklarından mahrum edilemez" yazıyor.

Ulusal ve etnik toplulukların haklarının korunması ve geliştirilmesi konusunda bu belgelerin yanı sıra farklı belgelerde de önemli ilerlemeler sağlanmıştır. Son zamanlarda Türk devleti ve hükümetleri açısından nispeten ikileme neden olan çatışmalı bir durum yaşanıyor olsa da yüzünü daha belirgin bir biçimde Avrupa'ya dönen Türkiye açısından bağlayıcılığı olan belgelerde de, dil ve azınlık hakları açık anlatımlarla ele alınıyor. Örneğin, *Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı* (AGİT) tarafından 1990'da Kopenhag'da düzenlenen *İnsani Boyut Konferansı* belgesinde, dil kullanımı ile ilgili şu görüşlere yer veriliyor: "Katılımcı devletler, ulusal azınlık gruplarına mensup olan kişilerin resmi dili veya devletin dillerini öğrenme ihtiyacının yanı sıra, kendi anadillerini öğrenmeleri ve kendi anadillerinde eğitim almalarını ve mümkün ve gerekli olan hallerde ve var olan hukuki mevzuata uygun şekilde, kamu otoriteleriyle iletişimlerinde kendi anadillerini kullanmalarını sağlamaya çalışacaklardır."

Bunların yanı sıra Türkiye açısından bazı bölümlerine çekinceler konulsa da bağlayıcılığı olan birçok uluslararası belgede, örneğin *Ulusal Azınlıkların Korunması İçin Çerçeve Sözleşmesi* ve *Avrupa Bölgesel veya Azınlık Dilleri Şartı*'nda dilsel ve kültürel hakların kullanımı ve özellikle tehdit altında olan kültürel mirasın geliştirilmesi ile ilgili önemli adımlar atılmış; bunlar, birçok ülke tarafından kabul edilir hale gelmiştir.

Zaman darlığı nedeniyle bu belgelerin tümünü ayrıntıları ile irdeleyemiyoruz. Ancak şunu belirtmek için bu belgelerin bir kısmına atıfta bulduk. İstenirse, çatışmalar engel olarak gösterileceğine, çatışmalara rağmen, özellikle dilsel ve kültürel hakların özgürce kullanımını güvenceye alan uluslararası belgeler referans alınarak adımlar atılabilir.

BAŞKALARI DEMOKRATİK ÇÖZÜMLER ÜRETEBİLDİ

Günümüzde birçok ülkede Türkiye'nin yaşadığı sorunlar ya aşılmış ya da aşılması için önemli adımlar atılmıştır. Dil ve kültür politikalarının uygulamasında, yerli halklardan öte göçmen halklara da yönelik ciddi kazanımlar elde edilmiştir. Baskı altındaki kültür ve dillerin geliştirilmesi için özel, pozitif ayrımcı politikalar geliştirilmiştir. Ulusal veya dinsel azınlıkların taleplerine saygılı davranılmış, bu kesimlerin kendilerini geliştirilmelerine olanak sağlanmış, dolayısıyla, bu ülkelerin bazılarında sorun tamamen ortadan kaldırılmamış olsa bile, hakların kullanımını yönünde kolektif bakış açısı esas alındığından, sorunlar önemli oranda çözülmüştür.

Bunlara örnek vermek gerekirse:

Belçika'da Fransızca, Flamanca ve Almanca resmi dil olarak kabul edilmiştir. 1970 Anayasası'na göre Belçika'da kullanılabilirlik bakımından dört dil bölgesi vardır. Bu dört dil bölgesinde nüfusun yoğunluğu ile bağlantılı olarak yerel ve ulusal dillerin, resmi kurumlarda, eğitimde, parlamento ve senatoda kullanımı önünde bir engel yoktur.

İtalya'da 25 farklı dil konuşulur. Bunlardan 12'si İtalyancanın lehçeleridir. Almanca, Ladince (Güney Tirol), Fransızca (Aostatal) ve Slovence (Triest) bölgesel resmi dillerdir. İlkokullarda anadil derslerinin verilmesi istek olduğunda zorunludur. Ortaokullarda yerel dilde eğitim verilmesine yönelik düzenlemeler vardır. Bunların dışında, 1999 yılında çıkarılan kanunla anayasal güvenceye alınarak korunan azınlık dilleri ise şunlardır: Arnavutça (Mezzogiorno), Franko-Provençalca (Aostatal, Piemont), Furlanca, Yunanca, Katalanca, Sardça (Sardinya), Zimbirce (Kuzey İtalya'da dil adaları biçiminde), Okzitanca (Piemont).

İsviçre'de bölgeler dil esasına göre ayrılmıştır. Öğrenciler bağlı oldukları kentteki sisteme tabi olur ve bölgenin egemen dilinde öğrenim görürler. İsviçre Anayasası'nın 4. maddesi, "Ülke dilleri Almanca, Fransızca, İtalyanca ve Retoromanca'dır" der. 70. maddede ise "Federal resmi diller Almanca, Fransızca ve İtalyancadır. Retoromanca konuşan kişilerle ilişkilerde Retoromanca da federal resmi dildir" yazılıdır. Jence dili ise 1997 yılında belli bir bölgeye bağlı olmayan İsviçre dili olarak kabul edilmiştir. Jence konuşanlar, nüfusun %0,5'ini oluştururlar ve tüm İsviçre'ye dağılmış bir biçimde yaşarlar. Ayrıca Zürih kantonunda dilsizlerin kullandığı işaret dili resmi dil olarak kabul edilmiştir.

Federal Almanya'da eyaletler birbirinden bağımsızdır. Her eyalet kendi yasalarını oluşturur. Ancak göçmenlerin yoğun olduğu Kuzey Ren Westfalya, Bremen, Hamburg, Berlin gibi eyaletlerde anadil dersleri yoğun bir biçimde verilmektedir. Bu eyaletlerde anadil dersi öğretmenlerini eyalet hükümeti tayin etmekte ve denetimini gerçekleştirmektedir.

Kuzey Ren Westfalya Eyaleti'nde ilkokuldan ortaokulun sonuna kadar 19 dilde anadil dersleri veriliyor. Bu derslerin haftada en az üç saat olması gerekiyor. Anadil derslerinin verilmesi için en az 15 velinin talep etmesi ve dili öğretecek öğretmenin bulunması ile ders araç ve gereçlerinin olması yeterlidir. Bu eyaletlerde bazı okullarda anadil dersleri ikinci yabancı dil olarak verilmektedir. Aşağı Saksonya, Bremen, Hamburg ve Kuzey Ren Westfalya eyaletlerinde Kürtçe anadil dersi olarak verilmektedir.

İsveç'te, evinde İsveççeden başka herhangi bir dili konuşan her anne ve babanın kendi çocuklarına anadilinin öğretilmesini isteme hakkı vardır. Belediyeler de bu hakkın gereklerini yerine getirmek zorundadır. Devlet İstatistik Bürosu'nun 2002-2003 öğretim yılı istatistiklerine göre, İsveç okullarında 138 ayrı dil konuşan öğrenci grupları var. Bu gruplardan 112'sine ayrı dilde anadili eğitimi veriliyor. Kürtçenin anadil dersi olarak verildiği ilk Avrupa ülkesi İsveç'tir. İsveç'te hem anadil eğitimi, hem de anadilde eğitim verilmektedir. Anadilde eğitim alabilmek için en az beş kişilik bir grup oluşturmak yetiyor.

Bu örnekleri artırabiliriz. Ama bu boyutuyla esas görmek istediğimiz şudur: Artık ülkelerin önemli bir bölümünde dilin ve kültürel hakların kullanımı diye bir sorun yoktur ve insanlar kendi dillerini ve kültürlerini, kendi dilsel ve kültürel konularıyla orantılı olarak özgürce yaşayabiliyorlar.

DİL İLE KİŞİLİK OLUŞUMU ARASINDAKİ İLİŞKİ: ANADİLİN ÖNEMİ

Dil sorununun yanı sıra, dilin toplum üzerindeki etkilerine anadil bağlamında da bakmak gerekir.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından yapılan tanımlamada, sağlığın, yalnız bedensel veya toplumsal değil, aynı zamanda ruhsal iyileşmeyi de barındırması gerektiği ifade edilir. Ruhsal iyileşme, diğer bir deyimle kişilik oluşumunun önemli etkenlerinden biri ise dildir. Dil, bireyin ruhsal şekillenmesinde, diğer bir deyimle kişilik oluşumunda da etkilidir.

Psikologlar, dil bilimciler, dil ile kişilik oluşumu arasındaki temel bağı irdelerken, özellikle anadil vurgusuna dikkat çekerler. Anadil, bireyin fikir, dil ve kişilik yönünden gelişmesinde gerekli olan temel unsurlardan biridir. Anadilini toplum içinde rahatlıkla kullanabilen bir insan diğer şeyleri de daha kolay öğrenebiliyor.

Bilişsel gelişim alanında ciddi çalışmalara imza atmış olan Piaget, çocukta düşünce ve dil gelişiminin bir süreklilik içinde değil, evrelerden geçerek oluştuğunu ve birey çevre ilişkilerinde etkin bir şekilde yapılandığını belirtir.

Dış dünyadan yalnızca izlenimler almakla kalmayıp zekâsını etkin bir tarzda yapılandıran çocukta bilişsel yapı, Piaget'ye göre, dört evrede gerçekleşir: İlk 18 aylık evre, 18 ay-6 yaş evresi, 7-12 yaş evresi ve 12 yaş üstü soyut işlemler evresi.

Piaget ayrıca, çocuk zihniyetinin yetişkin zihniyetiyle hiçbir ilişkisi olmadığını öne sürerek, çocuğun kendisi için gelişip, kendi tarzında eğlendiğini, aklın kavramsal bilgileriyle hareket etmediğini anlatır.

Bu bakış açısından yola çıktığımızda, çocuğun kişilik oluşumunun doğumdan itibaren şekillendiğini ve önemli oranda 6 yaş evresine kadar oluştuğunu görebiliriz. Bu süreye kadar genetik olarak da etkisini gösteren kişilik oluşumu, 6 yaş evresinden sonra kısmen, ancak 12 yaş evresinden, yani soyut zekânın oluşumundan sonra ise çoğunlukla çevre faktörleri ile şekillenir.

Çocuğun kişilik oluşumu ve bilişsel gelişiminde ilk evreden başlayarak belirleyici olan etkenlerden biri de anadildir. Genetik özellikleri de dışlamayan kişilik oluşumu ve bilişsel gelişim, anadil etkenine sıkı sıkıya bağlıdır.

Anadilin öğrenimi, ana rahminde başlayan ve yaşam boyu süren bir sürece tekabül eder. Eğer herhangi bir özür söz konusu değil ise anadilin öğrenilmesi büyük oranda 6 yaşına kadar tamamlanır. 6 yaşındaki bir çocuk, kendini anadili ile çok rahat ifade edebilir düzeydedir. Bir diğer anlatımla, çocuğun benmerkezci dönemi (Piaget'ye göre) ile anadilin öğrenildiği dönem, aynı evrelere denk gelir.

Bu yorumlardan özetle şu sonucu çıkarabiliriz: Çocuğun anadili ile kişilik oluşumu ve bilişsel gelişimi arasındaki ilişki, toplumsal yapılanmayı da etkiliyor. Bu durumda, anlaşılır olabilmek, bir diğer anlatımla sağlıklı toplumun fertleri olarak yaşanabilir bir ortama kavuşabilmek için anadil eğitimi önündeki engeller kaldırılmalı; anadil ile eğitim bireysel değil, kolektif bir hak kullanımı olarak ele alınmalıdır.

Çünkü çocuk, toplumu kendi anadili ile tanıyor; toplum içinde anadili ile şekilleniyor. Bunun baskılanması çocukta kişilik bozukluğuna ve uzun vadede toplumsal rahatsızlığa yol açabiliyor.

Batılı toplumlarda mülteci çocukları üzerinde yapılan çalışmalarda, anadil ile psikososyal bozukluklar arasında ilişkileri tespit eden bazı bilim adamları, bu bozuklukların temelinde yatan etkenlerin bir kısmının, ancak anadil ile ifade edilebilen bazı özgün sözler olduğunu görüyor. Kişinin ancak kendi anadili ile ifade edebildiği bazı deyimsel sözcükleri mülteci olarak bulunduğu toplumda kullanamayan ve kişilik bozukluğu yaşayan çocuk ve genç hastalar, bu nedenle bir müddet tamamen kendi dilini konuşanlarla bir arada tutularak geçişli yöntemlerle tedavi ediliyor. Batılı toplumların bir kısmında pilot uygulamalarla mülteci çocukları ile yerli halkın bir arada eğitim gördükleri ikidilli anasınıfları oluşturulmasının temelinde bu bakış açısı yatar.

ANADİL SORUNU İLE TOPLUMSAL SORUNLAR ARASINDA BELİRGİN İLİŞKİLER VARDIR

Anadil sorununu ağırlıklı olarak yaşayan toplumlarda anadil sorununun büyüklüğü ile toplumsal sorunların büyüklüğü arasındaki ilişki de bundan bağımsız değil.

Bu bağlamda Türkiye'deki mevcut durumu ele alınca, daha karmaşık bir ilişkiler ağının olduğunu görebiliyoruz.

Her şeyden önce Türkiye'de, Türkçe dışındaki tüm yerel, etnik ve ulusal diller yasaklandı. Cumhuriyet ile aynı yaşta olan bu yasaklar, geçmişteki gibi belirgin olmasa bile bugün de ağırlıklı devam ediyor. Bugün için bireysel dil yasağından öte, dilin kullanım alanları ile ilgili ciddi ve etkili yasaklardan söz edebiliriz. Hatta günümüz için, dilin tamamen yasaklandığı dönemlerde bile bunca etkili olmayan bir asimilasyon sürecinden söz etmek mümkündür.

Dili kolektif bir hak olarak ele almayan bakış açısı, anadili ile egemen dil arasında daha çocukluk döneminde baskılanmaya başlayan bir neslin oluşmasına yol açıyor. Bu durum, toplumsal rahatsızlığın artmasından öte bir işlev görmemektedir. Devam edegelen bu durum, yaşanan sorunu ortadan kaldırmayacağı gibi kamplaşmayı artıracak ve zaman içinde yalnız kişilik oluşumundaki bozukluklara değil, aynı zamanda yaşanan ciddi toplumsal sorunların daha da büyümesine yol açabilecektir. Dikkat çekmek gerekir ki bu gerçeklik yalnız Kürtler açısından değil, Türkiye'de diğer ulusal, etnik ve yerel dilleri konuşan halklar açısından da geçerlidir.

Türkiye'nin, yaşanan sorunun büyüklüğü ile ilintili olarak uzun vadede daha ciddi adımlar atması gereklidir ve bu adımlar atılmalıdır. Bir diğer deyimle, Türkiye'de sorun yalnızca dilin engellenmesi olarak algılanmadığından, özellikle Kürt sorununun çözümü ile diğer bireysel ve kolektif hakların kullanımına yönelik adımlar belli bir evrimsel gelişme içinde birlikte atılmalı ve soruna köktenci çözümler üretilmelidir. Ancak bundan da önce yaşanan sorunların çözümünde hükümet ve devlet olanaklarının kapıları bugün için sıkı sıkıya kapalı olduğundan, sivil topluma önemli görevler düşmektedir.

SORUNU BASKILAYAN DEVLETEN ÖTE, SİVİL TOPLUMA DA GÖREVLER DÜŞÜYOR

Kısa vadede yapılacaklar için mevcut devlet ve hükümet yapılanmasından bir şey beklenemez. Bu açığı kapatacak olan, kısa vadede yapılması gerekenleri yapacak olan, sivil toplum örgütleri, akademisyenler, üniversitelerdir. Sivil toplum, üniversiteler, akademisyenler hem bilimsel-akademik çalışmaları geliştirip sorunun anlaşılmasına yardımcı olarak, hem de hükümet ve devlet organlarını çözüm yönünde zorlayarak önemli işlev görebilir. Sorunun içselleştirilip daha sağlıklı çözümler üretilmesi açısından da bu önemlidir.

Açıktır ki Türkiye'de sorunu en ciddi yaşayanlar Kürtlerdir. Bu bağlamda, Kürtler arasında dil ve kültür alanındaki taleplerin ne olduğunun araştırılmasında, bu alandaki araştırmaların desteklenmesinde, olanakları olan sivil toplum örgütlenmelerine, daha da ötesi üniversitelere, akademisyenlere önemli görevler düştüğü inancındayım.

Bu alanda ciddi çalışmalar geliştirildikçe ve çoğaldıkça çözüm olanakları da artacak, alternatifler arasından en verimli olanının seçilmesine olanak doğacaktır.

Bunlar yapılırken, hangi çokdilli toplum modelinin Türkiye için uygulanabilir nitelikte olduğunu; toplumun çokdilli yapısının nasıl korunabilir ve okullar, mahkemeler, diğer resmi daireler ile basında nasıl kullanılabilir olduğunu; daha da ötesi hangi çokdilli eğitim kavramlarının Türkiye'de uygulanabilir olduğunu ve bu yapının uygulanabilmesi için eğitici eğitimi, eğitim materyallerinin geliştirilmesi, vb. gibi hangi adımların atılması gerektiğini daha iyi anlayabiliriz.

ANAYASAL VE YASAL GÜVENCERLER HEMEN SAĞLANMALIDIR

Başta da dediğimiz gibi sorunların çözümü için tek tip bir reçetemiz yoktur; olamaz da... Ama tüm reçetelerimizin olmazsa olmaz ilacı da hakların kullanımının ve geliştirilmesinin anayasal ve yasal güvencelerinin sağlanmasıdır.

Toplumun çokdilli ve çokkültürlü yapısı anayasada belirgin bir biçimde yer almalı, Kürtçe, ikinci resmi dil olarak kabul edilmeli; Kürt dili ve diğer ulusal azınlık dilleri eğitim-öğretim dili olarak yasallaştırılmalı ve Kürtçe başta olmak üzere tüm dillerin üniversiteler, diğer okullar, mahkemeler, resmi kurumlar ve basında özgürce kullanımı önündeki tüm engeller yasal düzenlemeler ile kaldırılmalıdır.

Ülkemizin tarihsel ve kültürel dokusunun korunması ve bu dokuyu tehdit eden projelere son verilmesi için gerekli adımlar atılmalıdır.

İsimleri değiştirilen yerleşim yerlerinin Kürtçe ve diğer dillerdeki isimleri iade edilmelidir.

En başta da, niversitelerde Kürt dili, kültürü, edebiyatı ve tarihi ile ilgili bölümler aılmalđ, bu anlamda toplumu eğitecek eğiticilerin yetiştirilmesi saęlanmalđ, eğitim materyalleri hazırlanmalđ; tüm bunlar için de pozitif ayrımcı olunmalđ, ekonomik olanakların tümü devlet tarafından saęlanmalđdır.

Bu olanaklar sağlanınca, hangi çokdilli eğitim konseptinin geçerli olacağını, hangi uygulamanın Türkiye için, Kürtler için, diğer ulusal, etnik ve dinsel azınlıklar için geçerli olacağını kendi toplum yapımıza daha uygun olarak bulabilir ve geliştirebiliriz.

TÜRKİYE İÇİN UYGULANABİLİR SAYILAN ÇOKDİLLİ TOPLUM MODELLERİ VE TOPLUMUN ÇOKDİLLİ YAPISININ KORUNMASI YÖNTEMLERİ

Pulat Y. TACAR

Beni toplantıya davet edenlerin bu oturumda ele alınmasını önerdikleri “Türkiye İçin Uygulanabilir Sayılan Çokdilli Toplum Modelleri” ve “Toplumun Çokdilli Yapısının Korunması Yöntemleri” hakkındaki görüşlerimi konuşma süremün müsaadesi nispetinde açıklamaya çalışacağım.

Kültürel haklar ve dil hakları konusunda çokdilli toplumlarda uygulanan farklı modeller vardır. Bu modeller o toplumun kültürel çeşitliliğinin niteliğine, ülkenin tarihine, coğrafyasına, anayasasına, devletin yapısına (yani üniter devlet mi, federasyon mu, konfederasyon mu olduğuna), devletin taraf olduğu uluslararası anlaşmalara, ekonomisine, bütçesine (özellikle eğitim bütçesine ayrılabilen kaynaklara ve bu alandaki önceliklere), benzer dili konuşan halk gruplarının yaşadığı komşu ülkelerle ilişkilerine, jeostratejik konumuna, iç ve dış güvenlik sorunlarına bağlı olarak farklılıklar gösterir. Devlet ülke içinde birden fazla model uygulayabilir. Zaman içinde ve uluslararası insan hakları normlarındaki gelişmelere göre modeller ve uygulamalar değişir.

Kültürel haklar alanındaki uluslararası normların büyük bölümü sözleşmelere bireysel hak olarak geçmiştir. Bu hakların bireysel değil grup hakkı olduğunu savunanlar da vardır. Öte yandan, bu hakları kullanma özgürlüğünün ayrılıkçılığa olanak sağlamaması, devletin bütünlüğüne zarar vermemesi üzerinde ittifak bulunmaktadır.

Birazdan başlıklar halinde sunacağım farklı model uygulamalarından beklenen olumlu sonuçlar alınabildi mi sorusuna bazı ülkeler açısından olumlu yanıt verebiliriz. Ancak, son dönemde, Belçika’da Flamanlar ve Valonlar arasındaki sorunlar, İspanya’da Katalanlar ve Basklar ile Madrid yönetimi arasında müşahede olunan gerginlikler, toplum mühendisliği yoluyla çizilmiş politikaların toplumsal gerginliği azaltmadığını, hatta bazı örneklerde artırdığını göstermektedir. Büroalarda oluşturulan kuramsal modeller uygulamada çok farklı sonuçlar verebilmekte, “örnek alınacak en iyi uygulama (*best practices*)” olarak sunulan modellerin farklı ortamlara uygun olmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle model sözcüğünü, ihtiyatla kullanmayı yeğlerim.

Çokdilli toplumlarda hangi modellere rastlanıyor?

Özümleme-Bütünleşme (Asimilasyon-Entegrasyon) modelleri: Örneğin, Brezilya, Çin, Endonezya, ABD, Cezayir, Fransa, Avustralya ve Türkiye uygulamaları.

Uluslararası anlaşma gereği azınlık dilini günlük hayatta ve eğitimde kullanma olanağı tanıyan modeller: Örneğin, Avusturya, İtalya, Türkiye ve Yunanistan uygulamaları.

Bu kategoride doğal olarak hangi grupların azınlık statüsünde sayılacağı sorusu ortaya çıkar. Örneğin, Türkiye’de anadili Kurmanci, Zazaca, Arapça, Lazca, Gürcüce vb. olan Müslüman vatandaşlar azınlık statüsünde sayılmıyorlar. Ülkemizin anayasa mahkemesi tarafından alınan kararlarda da bu husus vurgulanıyor. Türkiye, Lozan Anlaşması ile sadece gayrimüslim gruplara azınlık statüsünü tanımıştır. Ancak Lozan Anlaşması’nın 38. maddesi ve 39. maddesinin II, III, IV ve V. fıkraları din ayrımı gözetmeden Türkiye’de oturan herkese veya herhangi bir Türk uyruğuna ve Türkçeden başka dil konuşanlara kültürel haklar tanımıştır.

Buna karşın—herkes tarafından kabul edilmiş bir tanımla bulunmasa bile—azınlık terimine daha yaygın bir çerçeveye tanıyan ülkelerin sayısı çoktur. Türkiye’nin üyelik müzakerelerini yürüttüğü Avrupa Birliği azınlık terimini daha geniş kapsamlı olarak algılamakta, Türkiye’deki Alevi yurttaşları dinsel azınlık, anadilleri Kurmanci veya Zazaca olan Türk yurttaşlarını ise etnik azınlık olarak nitelendirmektedir.

Bu soruna “azınlık” yerine, “çeşitlilik” terimi şemsiyesi altında, “çeşitliliğin tanınması, korunması ve geliştirilmesi” çerçevesinde çözüm bulunabileceğini düşünüyorum. Avrupa Birliği’nin üzerinde uzlaştığı temel değerlerin başında “çeşitlilikte birlik” (*unity in diversity*) ilkesi bulunuyor. Kültürel çeşitlilik kavramının çerçevesi Türkiye’nin de üye olduğu Avrupa Konseyi’nin ve UNESCO’nun çeşitlilik bildirgelerinde belirlenmiştir. Ayrıca, 2005 yılında UNESCO Genel Konferansı’nda kabul edilmiş olan ve Türkiye’nin de olumlu oy verdiği Kültürel Anlaşmaların Çeşitliliği Sözleşmesi bu bağlamdaki hareket çerçevesini çizebilir.

Bu bağlamda, “Kültürel Çeşitliliğin Yönetimi” başlığı altında oluşturulacak önlemlerle pek çok hukuksal-ilkesel engelin aşılabileceğini düşünüyorum. Tabii siyasi irade mevcut ise...

Model başlıklarını veriyordum. Devam edeyim:

Ülkenin resmi ya da ulusal dilinden başka dillere özel hukuki statü tanıyan modeller: Örneğin, Korsika lisanı ve Polinezya dilleri için sırasıyla, Fransa ve İngiltere.

Bölgesel özerklik tanıyan modeller: Örneğin, İspanya ve (Güney Tirol-Alto Adige için) İtalya.

Farklı bölgede, farklı dil uygulanmasını öngören modeller: Örneğin, Belçika ve İsviçre.

Birden fazla resmi dil olmasını kabul eden modeller: Örneğin, Yeni Zelanda, İsrail, Kanada ve Finlandiya.

Konuşma sürem bu modellerin ayrıntısına girmeme olanak tanımıyor. Sadece şunu vurgulamak isterim. Ben 1996 yılında yayımlanan Kültürel Haklar, Dünyadaki Uygulamalar ve Türkiye İçin bir Model Önerisi başlıklı kitabımda Fransa’nın uyguladığı sistemin bazı düzeltmelerle Türkiye için de uygun bir model olabileceğini düşündüğümü belirtmiştim. Bakın Fransa, 1991 yılında Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi’ne (ECOSOC) sunduğu bir belgede bu konudaki politikasının temel dayanaklarını nasıl açıklamış:

Fransa, toprakları üzerinde ırksal, dilsel, dinsel esaslara dayalı grupların varlığını kabul etmez, bu konudaki görüşü bütün insanların saygınlık ve hukuk açısından özgür ve eşit oldukları ilkesine dayanır. Fransa Anayasası’na göre Cumhuriyet bir ve bölünmezdir. Anayasa tüm vatandaşların yasa önünde eşit oldukları ilkesinden esinlenir. Fransa halkının birliği ve eşitliği ilkesi et-

nik ölçütlere dayalı farklılıklarla ilgili savları reddeder. Fransızca dışındaki dillere ve dinsel farklılıklara gelince, bunlar kişinin seçimine bağlı hususlardır. Fransa bu hususların kamu hukuku alanı dışında bulunduğunu ve kişilerin özgürlüklerinin özel kullanma alanına girdiğini kabul eder. Laik devletin bu alanlardaki görevi, yasalar ile çizilecek çerçevede vatandaşların dillerini ve dinlerini tam ve özgür biçimde uygulamaları ve kullanmalarını sağlamaktır.

Buna göre Fransız sisteminde bölge veya azınlık dili eğitim dili değildir. İstek üzerine öğrenilebilen dildir. Fransa bu dillerin Milli Eğitim Yüksek Konseyi'nin izni ile ilk ve ana okullarda seçmeli ders olarak öğretimine olanak tanımıştır.

Fransa, Avrupa Konseyi'nin Bölge veya Azınlık Dilleri Sözleşmesi'ni onaylayamamıştır. Fransa, Avrupa Konseyi'nin bu sözleşmesinin Fransız Anayasası'na aykırı olduğu kararını vermiştir. Buna değinmemin nedeni, uluslararası ya da bölgesel örgütler tarafından oluşturulan norm önerilerinin ilgili ülkelerin anayasal sistemlerine uymaması durumunda, bunların o ülkelerde uygulama olanağının bulunmadığına işaret etmektir. Türkiye'nin anayasal çerçevede dayandığı hukuksal temeller de Fransa'ninkine benzemektedir.

Ben, anadilin kişinin kimliğinin ayrılmaz parçası ve kültürel kimliğin belirgin işareti olduğunu, çokdilli toplumlarda kültürel haklarla ilgili düzenlemelerin, bireyin anadilini kullanma özgürlüğü üzerinde yoğunlaştığını düşünüyorum. Öte yandan, bireylerin mensup oldukları gruplara, o dillerin korunması ve geliştirilmesi alanında önemli görevler düşmektedir. Bu gruplar, ulusal yasalar ve devletin taraf olduğu uluslararası anlaşmalar ile sağlanan haklar çerçevesinde, farklı kültürlerini ve dillerini korumak amacıyla organize olmak ve bunun gerektirdiği ek külfetin—hepsini dememek için—büyük bölümünü karşılamak durumundadırlar. Bu çaba harcanmaz ise dil ölümlerine rastlanır. Toplumun çokdilli yapısını, ancak o dili konuşanlar koruyabilir. İletişimde, ticarete kullanılamayan dil bir süre sonra yok olur. Aile içinde konuşulsa bile o dili suni teneffüsle veya dış yardımla ayakta tutmak her zaman mümkün olmamaktadır.

Küreselleşme evresinde, çokkültürlü toplumlarda, global ekonominin ve uluslararası ticari ve mali mekanizmaların baskısı ile yerel kültürlerin hızlı bir şekilde silindiklerini görüyoruz. Bu eğilime karşı çeşitliliğin korunması ve geliştirilmesi önlemleri zararlı azaltıcı bir önlem olarak ilan edilmektedir. Ancak global sermayenin bu konudaki çabasının pek de masum olmadığını düşünüyorum. Üretim birim fiyatını çok düşürerek malını daha kolay satmak isteyen global sermaye, toplumsal politikayı etkileyen mekanizmalar sayesinde farklılığı ve bölünmeleri teşvik eder görünse bile, asıl amacı, bölünmeyi hızlandırarak bölünmüş parçaları daha kolay yutulur hale getirmektir. Farklı yerel ya da ulusal ürünün hitap ettiği kısıtlı piyasada, az sayıda üretim sonucunda birim üretim fiyatı artmakta, sonuçta bu ürünler rekabet olanaklarını yitirmekte ve global sermaye tarafından daha kolay yutulabilmektedirler.

Bu genel bakıştan, konumuza dönersek, Türkiye'de yapılan son reformlarla özel kurslarda yerel veya bölge dillerinin öğrenimine olanak tanındığını görüyoruz. Ülkede yerel dillerde gazete çıkarılmakta, kitap yayımlanmaktadır. Müzik ve TV ürünleri yapılmakta, satılmaktadır. Kısıtlı da olsa televizyon ve radyo yayınları da yapılıyor. Özel TV ve radyolar reklam ile ayakta durabiliyorlar. Sorunun kamu yayıncılığı ile aşılması ise ayrımcılık yapılmadan farklı kültürlere

ayrılabilir zaman dilimi açısından çok sınırlı. (*Almanya Eyaletlerindeki Türkçe yayınlar da önce kısıtlanıp, sonra kaldırılmadı mı?*) Dilin öğrenimi için Türkiye’de yerel dillerin kursları açıldı. Ancak, basından öğrendiğim kadarı ile bu kurslara büyük katılım olmadı. Zira vatandaşlar ve çocukları bu dilleri zaten ailelerinden ve arkadaş çevresinde öğrenebilmekte, özel kurslara rağbet etmemekte.

Bu oturumla ilgili olarak bana iletilen tartışma çerçevesinde, kültürel haklar konusunda Avrupa Birliği süreciyle birlikte, bu konuda ülkemizde bazı adımların atıldığı, ancak tanınan hakların sınırlı olduğu belirtiliyor. Bu bardağın yarısı boş ya da yarısı dolu demeye benzer. Alınan önlemleri yetersiz bulanlar arasında, üniter devlet yapısından eyalet yapısına geçilmesini isteyenler olduğu gibi, devletin, örneğin Kurmancıyi eğitim dili olarak kabul etmesini isteyenler de var. Bundan yaklaşık 4-5 yıl kadar önce Helsinki Yurttaşlar Derneği’nin İstanbul’da düzenlediği bir toplantıya katılmıştım. O toplantıda benzer talepleri dinlemiştik. Ancak söz alan bazı katılımcılar Kurmancı yanında Lazcanın, Gürcücenin, Zazacanın de aynı statüyü kazanmasını isteyeceklerini belirttiler. Rahmetli Hrant Dink de aynı talebi Ermenice için dile getirmişti.

Gene, yaklaşık 10 yıl kadar önce, Fransa’da Doğu Dilleri Enstitüsü’nde yapılan bir Kürt dilleri toplantısı Soranca yürütülmekteydi. Anadilleri Kurmancı olanlar buna itiraz ettiler. Zazaca konuşanlar toplantıyı terk ettiler. Bu örnekleri sorunun ne kadar karmaşık olduğunu belirtmek için sundum.

Bu konuda ülkemiz halkının eğilimlerini de göz önünde tutmak gereklidir. Örneğin, Sayın Tarhan Erdem’in 12.02.2002 tarihinde sonuçlarını açıkladığı bir ankette, görüş bildirenlerin %86’sının “Özel kurslarda Kürtçe dil eğitimi verilmesini,” %74’ünün “Özel Yüksek Okullarda Kürtçe dil eğitimi verilmesini” onayladığı görülüyor. Devletin bu konuda harekete geçmesini ve sorumluluk üstlenmesini isteyenlerin yüzdesi ise çok düşük. Örneğin, devletin eğitim dili Kürtçe olan yüksek öğrenim kurumu açabilmesini uygun bulanların oranı sadece %6. Devletin ilköğretim okullarında Kürtçe dil eğitimi vermesini onaylayanların oranı ise %30.

Ülkemizde yaklaşık 30 kadar yerel dil konuşulduğu söyleniyor. Abartılı bularak bunların sayısını 10’a indirsek bile, devletin her bir yerel dilde öğretmen yetiştirme, ders kitabı hazırlama, sınıf açma gibi görevler için büyük harcamalar yapması gerekeceği, bu dillerden bir kısmı devre dışında bırakılırsa, bunun eşitlik ilkesine aykırı olacağı ve menfi ayrımcılık yapılmış sayılacağı, Milli Eğitim bütçesinin ise bu alandaki yeni harcamaları karşılayamayacağı anlaşılır. Yurttaşların ezici çoğunluğunun tercihi Türkçe eğitim alanındaki harcamalara öncelik verilmesidir. Bu nedenle, bu aşamada özel kurslar açılarak yerel dilleri öğrenmek isteyenlere bu imkânın tanınmasının Türkiye için uygun formül olduğu görüşümdedir.

Ayrıca, Kanada mevzuatında öngörüldüğü gibi, “yeterli talep olursa” vakıf üniversitelerinde yerel dillerde lisansüstü inceleme ve araştırma yapılması konusu da ele alınabilir. Yerel dilden başka dil konuşmayan yurttaşlara yargı önünde çevirmen hizmetinden yararlanma olanağı sağlanmaktadır. Buna ek olarak yerel dili kullanan yurttaşın, sağlık ve yerel yönetim hizmetlerinden yararlanabilmesi için yerel dillerde kendilerini bilgilendirmeye yönelik yazılı ve sözlü hizmetler de verilebilir.

Bunların gerçekleşmesi, arz-talep dengesine bağlı olduğu kadar, siyasal iradenin varlığını gerektirir. Siyasi iradenin oluşması için güven duygusunun yaratılması icap eder. Bunun koşulu da sansasyon yaratma amacını güden ve ülkenin birlik ve bütünlüğünü sarsmaya yönelik kışkırtmalardan vazgeçilmesi, terör saldırılarının durması, örneğin, ayrılıkçı gruplar tarafından bölge halkını da hedef alan yollara terör amaçlı mayın döşeme biçimindeki uygulamaların istisnasız herkes tarafından açıkça kınanmasıdır.

Sayın Cumhurbaşkanı'nın ilk yurt içi ziyaretini bölgeye yapmasının ardında yatan anlam ve önemli işaret iyi algılanmalıdır.

Ben Kürt sorunu başlığı altında sunulan konunun önceliğinin kültürel haklar ve kimlik sorunu olduğunu düşünmüyorum. Sorunun ekonomik yanının, iş ve aş veçhesinin en büyük ağırlığı taşıdığı kanısındayım. Toplantının başlığında geçen "barış süreci" slogan/terimini de "demokratik süreçte toplumsal uzlaşma" olarak algılıyorum. Türkiye'de iç savaş yaşandığı görüşüne katılmıyorum. Buna mukabil silahlı ayrılıkçı grupların, terör uygulamalarını içeren saldırılarına karşı güvenlik güçlerinin ülkeyi korumak için giriştikleri savunma eylemleri vardır. Saldırıya uğrayan her ülke kendini savunmakla mükelleftir. Kürtlerin iyiliğini ve refahını isteyenler öncelikle terörün durmasını sağlamalıdır.

Zaman darlığı nedeniyle çok özetlemem gerekirse sorun, paylaşımından daha fazla pay talep edenin güven duygusu yaratıp yaratamadığı meselesidir. Güven duygusu sağlanırsa, demokratik toplum içinde farklı açılımların gündeme gelebileceğini düşünüyorum. Bu ülkenin insanı, yüzyıllardır iç içe yaşadığı, vücudunun ayrılmaz bir parçasını oluşturan bölümünü kendi dışında saymamaktadır. Carl Schmitt'in "dost-düşman" paradigmasının içine hapsedilmeyi reddedelim. Kimlik ve ulus kavramları birbirine karıştırılmamalıdır. Ulusu etnik temele dayandırmayan yaklaşımın, yani Ernest Renan'ın söyleminin yeğlenmesini ve sürdürülmesini öneririm. Ben anayasamızı böyle okuyorum. Şimdi akli kullanarak çözüm üretme zamanıdır. Aklın çizdiği yolda ilerleme şansını yitirmeyelim.

ALTINCI OTURUM TARTIŞMA BÖLÜMÜ

Soru: Pulat Bey Türkiye’de Kürtler için kültürel olarak her hakkın verildiğini söyledi. [...] Kürtçe kurslar veriliyor dedi. Yayın hakkı konusunda bir sorun yokmuş gibi konuştu. Ben Batmanlıyım, uydu alıcım ile Kürtçe yayın yapan Roj TV’yi seyredemiyorum. Çünkü askeriyenin Batman, Diyarbakır, Mardin’de uydu aracılığıyla sinyal gönderip yayını engellemesi, yayın hakkımızı kısıtlıyor. Madem ki zararlı bir kanal o zaman pornografik TV kanalları da engellensin. Pulat Bey’in bu konu hakkındaki düşüncelerini rica ediyorum.

Pulat Tacar: Sorunun yanıtını hemen vermeye çalışayım. Efendim kim sordu bilemiyorum ama, Bodrum’da bizim eve gelirse, akşam Roj TV’yi beraber seyrederez. Yahut Ankara’daki evimde de Roj TV’yi beraber seyrederez. Ben seyrediyorum. Batman’da bu problem varsa, oradaki yetkililerle görüşebilir ama ben geçen akşam Roj TV’yi seyrettiğimde şu anda dağlarda savaş yapan bir teröristin Türkiye hakkında ve bu yaptıkları savaş hakkında uzun uzun verdikleri bilgileri dinledim. Ne gibi bir düşüncede olduklarını da anlamış oldum. Benim açımdan böyle bir sıkıntı yok. Batman’da olmasına üzüldüm. Bu konuda size ben yardım edemeyeceğim ama ben dediğim gibi hem Bodrum’da hem de Ankara’da seyrediyorum. Benim televizyonum Roj TV’yi alıyor, ben de bakıyorum.

Soru: Eğer benim çocuğum her sabah okuduğu öğrenci andıyla kendi varlığını Türk varlığına armağan ediyorsa, bu ülkede aydınların başarılarının övülmesi ne kadar yerindedir?

Fusun Üstel: Verilecek bir cevabım yok. Bu zaten, eğitim sistemi içinde eleştirdiğimiz bir şey. Anadilde eğitimi de bir fırsat bilerek, bütün bir eğitim sistemini Türkiye’de sorgulamamız gerektiğini söyledim. Bu da bunun bir parçası.

Soru: Türk aydınlarının üzerlerine düşeni yaptıklarını söylediniz: Peki o zaman aydınların Türk halkı üzerinde etkilerini neden göremiyoruz?

Gencay Gürsoy: Ben Türk aydınları görevini yapıyor demedim, zinhar. Aydın deyince tabii çok geniş bir kesim var. Ben, Kürt sorunuyla ilgili, Kürt sorununun barışçıl, siyasi çözümünden yana Türk aydınlarının görevlerini yaptıklarını ve devlet bürokrasisi tarafından da hain ilan edildiklerini söyledim. Bundan ibaret. Bu görev yapıldı da, Türk halkı aydınlandı mı diye bir iddiada elbette değilim. Zaten böyle de olmuyor bunlar, yani bu işin dinamiği bambaşka şeyler. Çok uzun tartışma konusu.

Soru: Fehim Bey, hukuki kazanımlarınızdan bahsediyor, “Demek ki düşmanlık olmadan da hakkımızı alabiliriz” diyorsunuz.

Fehim Işık: Ben hukuki kazanımdan bahsetmedim, hukuki mücadeleden bahsettim. Düşmanlık olmadan değil, şiddet olmadan da mücadelenin verilebileceğini söyledim. Yani uzun uzadıya o literatüre girmek istemiyorum ama siyasal mücadelenin çok farklı yol ve yöntemleri var. Hukuksal mücadele de siyasal mücadele yöntemlerinden biridir. Ve şunu üstüne basa basa söyledim. Bugün yaptıklarımız birilerinin bize lütfu değil, bizim uzun erimli mücadelemizin ortaya çıkardığı bir kazanımdır. “Bizim” diyorum “benim” demiyorum, dikkat edin. Bizim, Kürtlerin, ta yüzlerce yıldan bu yana verdikleri uzun erimli mücadelenin ve direnişin, direncin ortaya

çıkardığı sonuçlardır. Bugün, parlamentoda bir gruptan söz ediyoruz, geçmişte Şerafettin Bey, "Ben Kürdüm" dediği için o parlamento kürsüsünden alındı, hapse tıkıldı. 12 Eylül'de başımıza gelenleri, bugün bile biliyorum. 1984 Cezaevi Direnişi'nde, cezaevini dışarıdan gözleyen biri olarak nelerin yaşandığını bilen biriyim. Hukukun ne olduğunu bilirim. Bunu en iyi bilenlerden biri de rahmetli Ape Musa'ydı, "Bu hukukun hem tanıyıyım, hem mağduruyum, hem sanıyıyım" demişti. Elbette öyledir, bir toplumda bir hukuksal uygulamanın, hem tanığı, hem sanığı, hem mağduru olunmaz ama Türkiye'de egemen devlet unsuru bize bunu da gösterdi. Ben Türkiye'deki hukukun ne menem hukuk olduğunu bilirim, çünkü onun mağduru olarak da çok uzun yıllar öğretmen yapılmadım. Onu bırakın, 142. madde tartışılır, cezaevinden herkes patır patır bırakılırken, ben aynısını hâkime mahkemede savundum. Dedim "Ben Kürdüm, bundan vazgeçmeyeceğim, Kürt olduğumu iddia ettiğim için de yargılanıyorum, ama şu anda 142. madde tartışılıyor. Siz, 142. madde tartışılırken, kaldırılacağı olasılığını görerek herkesi serbest bırakıyorsunuz. Bana dört yıl, iki ay ceza verip, hiç tutukluluk halimi de kaldırmadan cezaevine gönderiyorsunuz." Bu hukukun arzu edildiğinde nasıl işlediğini biliyorum. Bırakın, daha dün cumhurbaşkanı seçimlerinde ortaya çıkan hukuku gördük de, Anayasa Mahkemesi'nin aldığı karar bir hukuksal karar mıydı? Tamamen siyasete kurban edilmiş bir karardı. İki yüz yetmiş altıyla, cumhurbaşkanı seçebiliyorsunuz ama üç yüz altmış yedi kişi de olmadan meclisi toplayamıyorsunuz, böyle hukuk mu olur? Ama sonuçta bir hukuksal mücadele verilirse, bunların tümü de pekâlâ yerle bir edilebilir.

Soru: [Akın Bey'e:] Abdullah Öcalan Kürtlerin önem verdiği siyasilere biridir. Öcalan'ın Kürt sorununu çözme konusundaki demokratik cumhuriyet ve demokratik özerklik önerilerine nasıl bakıyorsunuz, çözüm olabilir mi?

Akın Özçer: Ben o konunun ayrıntılarını bilmiyorum. Ama ben şöyle bakıyorum. Geniş konsensüse dayalı yeni bir anayasa, mutlaka demokratik olmalı, geniş konsensüsün içinde elbette Kürtler de var, temsilcileri DTP de var. Konsensüsten ne çıkar, benim kanaatime göre Fransız sistemine bağlı, kültürel hakların da tanındığı bir sistem çıkar. Siyasi Partiler Kanunu da değiştirilmeli, Seçim Yasası da değiştirilmeli. Ayrıca İspanyol usulü silah bırakımı karşılığı yasal siyaset imkânını tanıyan model benimsenmeli. Bu kadar. Bunun gerisini siz takdir edin, benim görüşüm bunlar.

Gencay Gürsoy: Hatırlayacaksınız, geçtiğimiz dönemde Türk Tabipler Birliği'nin öncülüğünü yaptığı F tipi cezaevleriyle ilgili bir çalışma sonucu bazı haklar tanındı tutuklu ve hükümlülere. Bunlardan bir tanesi de aile ile telefon görüşmesi, yani birinci derece akrabalarla cezaevi içindeyken telefon görüşmesi yapılabiliyor. Kürt arkadaşlardan bazıları da bu hakkı kullanmak istediler, ama ailesinin Türkçe bilmediğini kanıtlaması koşuluyla bu hak tanınıyor. Ailesinin Türkçe bilmediğini kanıtlamak demek, diyelim Diyarbakır'ın Lice ilçesinin köyündeki aile kalkacak, savcılığa gidecek, "Ben ana-baba olarak Türkçe bilmiyorum, şu cezaevindeki oğlumla Kürtçe konuşmak için bana izin verin" diyecek, onu belgeleyecek, sonra bu konuşma yapılabilecek. Yani, hani Kürtçe artık özgürce konuşuluyor diyoruz ya, cezaevinde tanınan özgürlük de bu.

Soru: 1990 Paris Şartı Anlaşması'nın imzalandığını biliyoruz. Bu şarta göre, Fransa ilerde yerel bölgesel ayrışmaya giderse ne olacak, o zaman Türkiye'den kolektif haklarımızı alabilecek miyiz?

Pulat Tacar: Şimdi efendim 1990 senesinde Paris Şartı Anlaşması diye bir anlaşma imzalanmadı. Ben o sıralarda orada bulunuyordum. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı çerçevesinde, hükümet ve devlet başkanlarının bir araya geldiği bir toplantıda bir bildirge kabul edildi. Bunun adına "Paris Şartı" dendi. Ondan sonra bu Paris Şartı, Avrupa Konseyi'nden Avrupa İnsan Hakları ve Özgürlüklerini Koruma Sözleşmesi'ne ek bir belge hazırlamasını istedi. Ondan sonra bu belgeyi hazırlamak için Avrupa Konseyi—yani Strazburg'daki Avrupa Konseyi—üyeleri, eksperleri toplandılar, yaklaşık iki aylık bir çalışma sonunda bir sonuca varamadılar. Zira bu çalışma sonunda ancak iki-üç tane kültürel hak konusunda bir uzlaşma olduğu görüldü ve bunun üzerine uzmanlar bu kadar zayıf bir belgenin kültürel haklar prensibini zarara sokacağını düşündüler ve ayrıldılar. Daha sonra akademisyenler bu belgeleri aldılar, genişlettiler, Barselona'da bir başka bildirge hazırlandı, vesaire. Şu anda, böyle bir belge, yani Paris Şartı Anlaşması diye bir belge yok.

Soru: Okulu bırakma nedenlerinden biri dil sorunu. Anadili Kürtçe olan çocukların okula uyum sorunu daha fazladır. Birçok psikolojik sorun yaratan bu durum göz ardı edilebilir mi?

Pulat Tacar: Edilemez. Ben bölgeye bundan evvel birkaç kez geldim. Bir defasında Oğuz ilçesinde 29 Ekim töreninden çıkan pırıl pırıl çocuklar, etrafıma toplandılar. Aralarında Kürtçe konuşuyorlardı, ben onların Türkçelerini denemek istedim, gayet güzel bir Türkçeyle bana cevap verdiler ve evlerinde Kürtçe konuştuklarını, arkadaşlarıyla da Kürtçe ve de Türkçe konuştuklarını ve öğretmenlerinin kendilerine gayet güzel Türkçe de öğrettiğini belirttiler. Bu bakımdan bu sorunun muhakkak surette aşılması gerekir.

Bir diğer sorunun sonunda "Kurmanci ve Zazaca dil değil, lehçedir" dendi. Olabilir, bu bir tefsir meselesidir ama benim başımdan geçen bazı öyküler, Zazaca konuşanın ve Kurmanci konuşanın birbirini anlamadığını gösterdi. Belki ben bu dilleri bilmediğim için yanılabilirim. Ama bunlar benim düşünceme göre, lehçe değil dil. Çünkü çok farklı sözcükler içeriyor ve farklı gramerleri var. Bana söylenen bu ve benim gördüğüm bu. Yani biraz evvel de size konuşmamda söyledim. Fransa'da Doğu Dilleri Enstitüsü'nde yapılan bir toplantıya Zazaca konuşan bir arkadaş çıktı, bir şeyler söyledi indi. "Nedir, ne söyledi bu" dendi. Dediler ki "Zazaca konuştu ve niçin bu konferansta, bu toplantıda Zazaca konuşulmadığını protesto etti ve gitti," dediler. Başımdan geçen buydu. Yani bütün bunlar yaşadıklarım. Ama ben dil uzmanı olmadığım için bunların doğruluğunu bilecek durumda değilim.

Soru: Konuşmanızda terör sözcüğü geçti. Terörden neyi kastettiniz?

Yeni yapılan anayasa çalışmalarında Türk halk tanımının değiştirilip ulus anlamına çıkarılmayacağı, etnik gruba indirgeneceği ve diğer etnik gruplara yer verileceği söyleniyor. Başından beri olması gereken bu değil mi?

Pulat Tacar: Terör konusundaki tanımı burada anlatmaya kalksam, Sayın Başkan bana bir yarım saat filan vermeniz gerekir. Ben bu konuda bir kitap yazdım *Terör ve Demokrasi* diye ve bunu inceledim.

Yeni anayasa konusunda: Yeni anayasayı daha ben görmedim. Bazı gazetelerde, bazı maddelerini okudum. Önüme gelince inceleyeceğim. Belki de halkoyuna sunulursa ret verebilirim, bundan evvelki anayasaya ret vermiştim. Biraz evvel de konuşmamın başında pozitivist hukuk-

çu olduğumu söylemişim. Onun için kâğıdı, kâğıt üzerinde bir maddeyi görmeden, bir konuyu görmeden, ben bir şey söyleyecek durumda değilim.

[Bir diğer soruyla ilgili olarak:] İki defa Almanya'da başkonsolosluk yaptım, Münih'te ve Stuttgart'ta. Almanya'da yerel radyolarda ve televizyonlarda Türkçe yayın yapılırken bunun peyderpey kaldırılması oldu. Hatta çok sevdiğim ve yakın bir arkadaşım Yüksel Pazarkaya, RDF'te bu konuda çalışmalar yapardı ve bir müddet sonra bu kapatıldı zannediyorum. Şimdi Almanya'da "Türkçe yayın yasak değildir" demişsiniz. Doğrudur, Almanya'da Türkçe yayın yasağı yok. Yalnız Almanya bunu finanse etmiyor orada benim bilebildiğim kadarıyla.

Bir katılımcı: Birtakım modellerden bahsettiniz. Var olan modellerden faydalanmak katkı sağlayabilir. Ancak daha önce başka bir şey halledilmeli bence: Türkiye tabularıyla hesaplaşmalı. Yoksa tabularını rahatsız etmeyen makul bir model bulamayacak.

Pulat Tacar: Ben size tamamen katılıyorum. Yalnız Türkiye değil, Türkiye içindeki herkes kendi tabularıyla ve dogmalarıyla hesaplaşmalı. Dogmaya tamamen karşı olan bir insanım ve tabulara da karşı olan bir insanım. Bütün her şeyin gayet büyük bir açıklıkla tartışılmasını isteyen bir insanım. Her zaman da bunu savundum, mesleğimde olduğum dönemde de. Hesaplaşma kelimesinden ben pek hoşlanmıyorum. Zira hesaplaşma bir alıp verme, bir hesap alma verme meselesini gündeme getiriyor. Ben ileriye bakıyorum. Ben sorunları toplumsal uzlaşma çerçevesinde nasıl çözümlerabiliriz, onu aramaktayım.

Gencay Gürsoy: Efendim ben kaparken iki cümleyle bir anekdotu hatırlatmak istiyorum; bu kültür meselesiyle ilgili, dil eğitimiyle ilgili. Başbakanla 2005 yılında bu Kürt sorunuyla ilgili görüşme yaparken, "Somut öneriniz var mı, ne yapabiliriz?" diye sorulduğunda "Hiçbir şey olmasa bir üniversitede bir Kürdoloji Enstitüsü, Kürt Dili ve Edebiyatı Enstitüsü açın" dedim. Başbakan soruyu çok teknik bir planda algıladı ve "Bu işe YÖK bakıyor" dedi.

YEDİNCİ OTURUM

POLİTİK TEMSİL VE

DEMOKRATİK KATILIM

YENİ DÖNEMDE YENİ SORUMLULUKLAR

Akın BİRDAL

Arkadaşlar Merhaba,

Gerçekten, son zamanlarda izlediğimiz toplantıların hem nicel olarak hem nitel olarak en ilgi göreni. O nedenle düzenleyen arkadaşlarımızı kutluyoruz. Tabii işin en zor yanı: Şimdi ne yapmak gerekir? Çünkü Kürt sorunu ve barış bir siyasi irade sorunudur. İki gündür çok değerli tebliğler dinledik. Bu toplantının bana göre anlamı ve önemi tam da yeni bir anayasa hazırlanırken yapılmış olması ve anayasanın kültürel çoğulluğu, çokdilliliği kapsamına ve onun gerekliliğine bir zemin yaratması. Toplumsal bir çözüme metni olarak herkesin kendisini orada bulabileceği, "İşte bu anayasa benim? diyebileceği bir anayasaya hem son seçimler hem de bu toplantı önemli bir fırsat yaratıyor.

Burada Mehmet Uzun'u da anmak istiyorum. Mehmet Uzun Bir Romanın Hatıra Defteri'nde, 1998 Nobel Edebiyat Ödülü sahibi Portekizli yazar José Saramago'nun bir sözüne gönderme yapıyor. Saramago diyor ki, aslında bu gökyüzünün altında her şey söylenmiştir, yazılmıştır. Önemli olan bunun anlatım tekniğidir. İnsana, hayata dair, iyi şeylere dair, belki acılara dair, savaşlara dair, barışlara dair, aşklara dair her şey söylenmiştir ve yazılmıştır. Bir yazara düşen, anlatım tekniğini iyi kullanabilmesidir. Mehmet Uzun buna katılmadığını söylüyor; çünkü daha henüz her şey söylenmemiştir, yazılmamıştır diyor. Örneğin, Kürtler söyleyeceklerini daha tam söyleyememişlerdir, yazamamışlardır, çünkü onların diline, kültürüne, edebiyatına yasaklar, baskılar getirilmiştir. O nedenle onlar daha istediklerini yazamamışlardır, diyor.

Kürt sorununa ve barışa dair gerçekten çok şey söylendi ve yazıldı. Örneğin, Diyarbakır'da bu denli açılımlı bir toplantı ilk kez yapılıyor. Ama Kürt sorununun demokratik, barışçıl çözümüne, halkların farklılığıyla bir arada yaşamasına dair çok toplantılar düzenlendi. İnsan haklarının ve özgürlüklerin kullanımı doğrudan demokrasiye ve barışa bağlıdır ve bununla ilişkilendirilmiş olan insan hak ve özgürlük mücadelemizde hep barışı ve barış denince de coğrafyamızdaki Kürt sorununun çözümünü öncelikli olarak önümüze koymuşuzdur. Keşke yanılsaydık. Ama görüyoruz ki hâlâ Türkiye demokrasisinin, barışının, halklarımızın bir arada yaşamasının, hukukun üstünlüğünün, adaletin, ekonomik sosyal hakların olmazsa olmazı Kürt sorununun çözümü oluyor. Hayatın her alanındaki siyasal, toplumsal, ekonomik ve kültürel sonuçlarıyla bu Kürt sorunu bu coğrafyada çözülmeli. Bir sorunun çözümü için herkesçe o sorunun bir sorun olduğunun kabul edilmesi gerektiğine dair bir söz var. Gerçekten bu sorun artık herkesçe fark edilen bir sorundur. Ama ne yazık ki bu sorun herkesçe fark edilmişken ve hükümetçe de ve başbakanca da kabul edilmişken ve Diyarbakır'da adı konulmuşken, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 23. Dönem Parlemantosunda geçtiğimiz günlerde bir hükümet programı sunuldu. Ne yazık ki o programda "Kürt" sözcüğü bile geçmedi. Şimdi yeni bir anayasa hazırlanıyor. Umuyor ve diliyoruz ki bu anayasada sorun karşılığını bulur.

Ne yapılması gerektiğinin de örneklerini gördük; gerek İspanya, ETA, Bask, Katalanlar gerekse de İrlanda, IRA örneklerinde olduğu gibi. Bunlar aslında bize yardımcı olan şeyler. Ne Bask'ta ne İrlanda'da Belfast'da sonuçlar da bu kadar ağır yaşanmamıştır. Son altı yıllık İrlanda sürecini yaşarken Cumhuriyet Partisi'yle Sinn Féin bir araya gelmişti ve Cumhuriyet Partisi'nin, Protestanların 87 yaşındaki lideri "Artık biz çocuklarımıza düşmanca yaşayacakları bir ülke bırakamayız" demiştir. [...] Şimdi de çok önemli bir süreç yaşanmaktadır. Bizde de buna ihtiyaç var; herhalde cesaret ve kararlılık göstermek gerekiyor.

23. Dönem %85'lik bir iradeyi yansıtan ve önemli bir profil yaratan bir sonuç çıkarmıştır. Özellikle bölgemiz açısından iki siyasi partinin parlamentoda yer almış olmasının da mesajını iyi okumak gerekiyor. Umuyor ve diliyorum ki bölge halkının gerek AKP'ye gerekse de DTP'ye verdiği oyun sorumluluğu duyarlılıkla taşınır ve yeni anayasada halklarımızın varlığının kabulü yansıtılır.

Kürt sorununun demokratik çözümünün ilk olmazsa olmaz koşulu düşünce ve ifade özgürlüğünün olmasıdır. Barış için, Kürt sorununun çözümü için ve gerçek bir demokrasi için başta 301. madde olmak üzere TCK ve Terörle Mücadele Yasası'ndaki bizim sözümüzü ve dilimizi engelleyen hükümlerin derhal kaldırılması gerekir.

FEDERASYON: DEMOKRASİ ÜZERİNDE ŞEKİLLENEN YÖNETİM MODELİ

Sertaç BUCAK

Sayın Başkan, Ekselansları, Sayın Milletvekilleri, Değerli Katılımcılar,

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bir yıl sonra başlayan ve Türkiye'nin çokuluslu mozaik yapısını tahrip etmeye yönelik, ötekinin ve özellikle de Kürtlerin red ve inkârını askeri, siyasi, ekonomik ve sosyal olarak önüne koyan resmi devlet politikası, "homojenleştirilmiş nüfus oluşması arzusu" ile tüm kaynaklarını bunun için harcadı.

Şimdiye dek uygulanan resmi devlet politikasına rağmen "tarihin dışına sürüldü gözü ile bakılan" Kürtler, "Türklükte erimek bir yana, Türklüğün yanında ulusal bir topluluk olarak beliriyor"¹ ve sorunun Avrupa normlarına denk düşen çözüm biçimleri için talepler ileri sürüyor.

Biz panelistlere yöneltilen:

- Ulusal ve yerel düzeyde Kürt nüfusun temsili nasıl sağlanabilir?
- Uluslararası alandaki hangi modeller Türkiye için uygun örnek olabilir?
- Türkiye'de konuyla ilgili nüfus ve aktörler tarafından hangi modeller öneriliyor?

sorularına yanıt verebilmek için hazırladığım konuşmam iki bölümden oluşuyor. Birinci bölümde soruların hangi ortamda daha iyi bir yanıt bulabileceğinden hareket ile parametrelerini belirteceğim. İkinci bölümde de bize yöneltilen sorularla ifade edilen, buna denk düşen çözüm modelinin hangisi olduğunu irdedeceğim.

Bizim, parti olarak Kürt sorununun ve genel anlamda Türkiye'de demokrasi ve özgürlükler sorununun Avrupa standartlarına erişmesini temel alan "demokratik öncelikler" diye birinci aşamayı ifade eden bir siyasetimiz var. AB belgelerinde "Genişletilmiş Siyasi Diyalog ve Siyasi Kriterler"² arasında yer alan bu istemler—"demokrasi ve hukukun üstünlüğü, kamu yönetimi, sivil-asker ilişkileri, yargı sistemi, uluslararası insan hakları hukukuna uyum (insan hakları ve azınlıkların korunması), sivil ve siyasi haklar (işkence ve kötü muamelenin önlenmesi, adalete erişim, ifade özgürlüğü, örgütlenme ve barışçı toplanma hakkı, din özgürlüğü), ekonomik ve sosyal haklar (kadın hakları, sendikal haklar, azınlık hakları, kültürel haklar, azınlıkların korunması, Doğu ve Güneydoğu'daki durum)"—Avrupa standartlarına erişirse, Türkiye AB üyesi olabilecek. Türkiye'nin AB üyeliği "Kopenhag Kriterlerinde belirtilen bütün yükümlülüklerini tam olarak yerine getirmesine bağlıdır."

1 Doç. Dr. Mesut Değer, *Radikal Cumhuriyet Eki*, 29 Ekim 2006

2 Metnimin bundan sonraki bölümlerinde tırnak içinde verilen cümleler AB belgelerinden alınmıştır.

Burada bir konunun altını öneminden ötürü çizmek istiyorum. 2945 Sayılı MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu'nun 2. maddesi "milli güvenlik" "devletin anayasal düzeninin, milli varlığının, bütünlüğünün, milletlerarası alanda siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik dahil bütün menfaatlerinin ve ahdi hukukunun her türlü dış ve iç tehdiye karşı korunması ve kollanması" olarak ifade ediyor. Düzenli olarak yayınlanan Avrupa Birliği Komisyonun İlerleme Raporlarında MGK Kanunu "yoruma bağlı olarak neredeyse tüm politika alanlarını kapsayabilecek şekilde geniş bir milli güvenlik tanımı"³ yapmaktadır diye eleştirilmektedir. Bu TSK İç Hizmetler Kanun'un tartışmalı 35. maddesi ile değerlendirildiğinde 2005 AB İlerleme Raporunda doğrudan ve dolaylı olarak vesayete dikkat çekmiş, sivil-asker ilişkilerinde sivil otoritenin üstünlüğü konusunda hükümeti uyarmıştır. Milli Güvenlik Siyaset Belgesi ve diğerlerini eklersek AB yolunda alınacak mesafenin zorluklarına dikkat çekmek istedim.

Türkiye müzakere sürecinde yükümlülüklerini yerine getirip AB üyesi olursa Kürtlerin durumunda ne gibi değişiklikler olabilir? Kürtler kendi siyasal kimlikleri ile özgürce örgütlenecek; Kürt dilinde yayın ve eğitim serbest olacak; ifade özgürlüğü çerçevesinde Kürt sorununa ilişkin "şiddet içermeyen her görüş tartışılabilir; korucu sistemi kalkacak; mayınlı alanlar temizlenecek"; "bölgelerarası eşitsizlikleri azaltmaya, özellikle Güneydoğu Türkiye'deki durumu, ekonomik, sosyal ve kültürel fırsatları tüm vatandaşlar için geliştirerek iyileştirmeye yönelik kapsamlı bir yaklaşım" ile Kürtlerin toplumsal gelişimini gerçekleştirecek; ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin eski yerleşimlerine dönüşünü kolaylaştırmayı amaçlayan ve BM Genel Sekreteri'nin Yerlerinden Edilmiş Kişiler Özel Temsilcisi'nin tavsiyelerine uyan tedbirler" ile Kürt yurttaşlarımızın sorunu çözülecek; "Güneydoğu'daki güvenlik durumunun bir sonucu olarak kayıp ve hasara uğramış olanlara adil ve hızlı bir şekilde tazmin" edilecek.

Türkiye açısından bir bütün olarak AB üyeliği ile birlikte çağdaş, çoğulcu, katılımcı özgürlükçü bir demokrasi, kuralları ile gerçekleşir. AB'nin ortak değerlerini içselleştiren ülke olur. Ekonomik, sosyal gelişmeyi yakalayan, GSMH'nı iki katına çıkarma yoluna giren bir ülke olabilir.

İddia edildiği gibi AB üyeliği ile birlikte "Kürt sorunu çözümlenmiş olacaktır" görüşüne katılmıyorum. Kürt sorununun çağdaş bir çözüm yolu ve biçimi AB üyeliği ile, yani Kopenhag Kriterlerinin yerine getirilmesi ile olanaklı olacaktır. Eğer Kopenhag Kriterleri tam anlamıyla uygulanırsa, Türkiye'de Kürt sorununun çözümü için önemli bir adım atılmış olur. Böylece Kürt sorununun bu ülkede barışçıl, eşitlikçi ve siyasal çözüm biçimini birlikte özgürce tartışma olanağı yaratılmış olacak. Kürt sorununun çözümünün önü açılacak. En iyi çözümlerde özgür ve demokratik ortamda bulunur diye düşünüyorum.

Şimdi ikinci aşamaya geliyorum. Buradakilere benzer sorunları olan AB üyesi kimi ülkeler nasıl bir yol seçtiler?

İspanya Franco sonrası anayasasının giriş bölümünde "tüm İspanyolların ve İspanya halklarının insan haklarını ve kültürlerini ve geleneklerinin gelişmesini, dil ve kurumlarını korumayı

3 Commission of the European Communities, *Turkey. 2004 Progress Report*, Brüksel, 6 Ekim 2004; *Turkey. 2005 Progress Report*, Brüksel, 9 Kasım 2005.

güvence altına" alıyor. Anayasanın 2. maddesi devletin ve İspanyol ulusunun birliğine ve beraberliğine vurgu yaparak özerklik haklarını ve bölgesel yönetimlerini oluşturabileceğini belirtiyor. üçüncü bölümde de madde 143 ve diğerleri özerkliğe ilişkin düzenlemeler yapıyor.

Belçika federal bir anayasa ve sistem ile yönetilmekte. Büyük Britanya'da İskoçya ve Galler ülkesi otonom bölgelerdir. İsveç ve Finlandiya'da Laponya'da yaşayan Laponlar (Eskimolar) otonomi hakkına sahipler. Finlandiya'nın başkenti Helsinki ikidilli bir şehir. Sokak isimlerinden, eğitime kadar Fince ve İsveççe dillerini görürsünüz. Çünkü orada her iki dili konuşanlar birbirlerinin hakkını gözetirler, zira Finlandiya Devleti bu hakkı korur ve gözetir. Bu ülkeler var olan sorunlarını AB standartları çerçevesinde demokratik ve sivil bir biçimde çözdü. Zaman zaman çıkan sorunların çözümünü uluslararası hukuk çerçevesinde aradı. Ve bu süreç sürüyor. Tek uluslu olan Federal Almanya Cumhuriyeti'nde iki yıl kadar önce kimi siyasal konularda merkezi yön törpülenerek federal devlet yapısı daha da güçlendirildi.

İspanya'da Franco diktatörlüğü dönemine göre GSMH kişi başına iki katına çıkmıştır. Katalonya ve Bask bölgesi ekonomik, sosyal açıdan gelişmiştir. Bu bölgeler merkezi hükümete bu açıdan yük olmamakta, hatta genel kalkınmaya da destek sunmaktadır. Çünkü federal sistem bir toplumsal kalkınma modeli, hak ve özgürlüklerinin korunduğu ve toplumsal refah düzeyinin sağlandığı bir yapılanmadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 84. yılındayız. "Ölçülebilecek tüm göstergeler Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin ülkemizin her yönden en geri bölgeleri olduğunu bütün çıplaklığıyla ortaya koymaktadır. Bunun temel nedeni merkezi hükümetlerin uygulayageldikleri ayrımcılık, red ve inkârdır. Bunda ekonomik ve sosyal nedenler olduğu kadar politik nedenler olduğunu da kabul etmek gerekir."⁴ TESEV araştırmasının bölgeye yönelik verileri, Birleşmiş Milletler Kalkınma Örgütü'nün (UNDP) İnsani Kalkınma-Türkiye Raporu (Human Development Report-Turkey 2004) Gelişmişlik Endeksi değerleri ve diğer rakamlar bilinçli geri bırakılma politikasının sonuçları.

Sistematik 1. ve 2. kuşak insan hakları ihlallerine değinmeyeceğim. O alanda 1924'ten bu yana yaşadıklarımızı Allah kimseye göstermesin. Dilimize, yerleşim yerlerinin, coğrafik alanların (köy, dağ vb. yerlerin) Kürtçe veya diğer otantik isimlerine bile tahammül edilemeyen bir ülkede yaşıyoruz.

Bir de son 20 yıldır süren çatışma ortamının yarattığı çokboyutlu altüst oluşu göz önüne alırsanız ve buna 1923'ten bu yana zaman zaman devlet ve hükümet yetkililerinin yerine getirilmeyen sözlerini de ("Türk ve Kürt kardeşliği," "Kürt realitesini tanıyoruz," "AB'ye giden yol Diyarbakır'dan geçer," vd.) eklersek, Kürtlerin devlete karşı bir güven bunalımı yaşadığını söylemek abartı olmaz.

84 yıldır bu ülkede yaşadıklarımız, siyasal, ekonomik, sosyal deneyim, Kürt kökenli milyonlarca Türkiye Cumhuriyeti yurttaşı ile devlet arasında bir güven bunalımına yol açmıştır. Çünkü

4 Ethem Yeniğün, ed., *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Sosyal ve Ekonomik Öncelikler - TESEV Araştırması*, (İstanbul: TESEV Yayınları, 2006).

Kürt sorununun çözümü için adımların atılmaması, cumhuriyet öncesi verilen sözlerin unutulması, yurttaşlığın temelinde olan topluluğa güven ve ona bağlılık duygusunu Kürtler arasında tahrip etmiştir. Güven bunalımının aşılması, Kürtlerin haklarının uluslararası standartlar ile güvence altına alınması ile mümkündür. Bu da bir statüye kavuşması ile Kürtlerin kendi kendini yönetme istemi ile ilintilidir. Kürt halkının özgür geleceğinin inşası ve güvencesi esas olarak Türkiye'nin çoğulcu, katılımcı ve federal bir sistem ile yeniden yapılanmasından geçer. Federal yönetim biçimi 2. kongremizde alınan karar doğrultusunda partimizin programında yer almıştır. Biz federasyon çözümünün ayrılığın değil, birliğin güvencesi olduğuna inanıyoruz.

Federal sistem sorunların çözümünü kolaylaştıran bir yönetim modelidir ve demokrasi üzerinde şekillenir.

Federal sistem merkezi ve bölgesel yönetimler arasında iktidar bölüşümünü anayasal güvence altına alır.

Federal sistem bir toplumsal kalkınma modelidir, hak ve özgürlüklerinin korunduğu ve toplumsal refah düzeyinin sağlandığı bir yapılanmadır.

KONDA araştırmasında şu soruya Kürt deneklerin verdiği yanıt tezlerimizi destekler nitelikte (*Milliyet* gazetesi, Mayıs 2007): "Belediye ve il özel idarelerinin halkoyu ile seçilmiş meclislerine geniş yetkiler verilmelidir," yargısına Kürt kökenlilerin %84,1'i doğru, %15,9'u yanlış yanıtını veriyor. AB Katılım Ortaklığı Belgesi'nde de "şeffaf ve katılımcı bir yerel yönetim sağlanmalıdır" diyor.

Küreselleşen dünyada çağın gidişi ve gerekleri de, federalize olan AB'de Türkiye'nin Kürt sorununun çözümünü mümkün kılabilen demokratikleşmeye ve federatif sisteme yönelmesini öngörüyor.

Kürtlerin federasyon istemlerine kuşku ile değil, gerçekçi bir çözüm yolu diye bakmak gerektiğini düşünüyorum. Bunun için Türkiye'nin dinamiklerinin bu modele göstereceği demokratik tolerans, anlayış, destek ve dayanışma önemlidir.

Federal çözüm modeli, başarısızlığı 84 yıldır kanıtlanan siyasete yanıt olacak modern, çağdaş ve gerçekçi bir seçenektir.

Sayın Başkan, bu konferansı örgütleyen ve bana partimiz adına görüşlerimi açıklama fırsatı veren, Heinrich Böll Stiftung Derneği'ne ve Diyarbakır Barosu'na, onların yöneticileri Sayın Ulrike Dufner ve Sayın Sezgin Tanrıkulu'na teşekkür ederek sözlerimi noktalıyorum.

KÜRT SORUNUNDA TARİHSEL SÜREÇ VE YENİ ANAYASANIN ÖNEMİ

Galip ENSARİOĞLU

Türkiye'nin en önemli meselesi, Ortadoğu'nun da en önemli meselelerinden biri olan Kürt sorununun çözümüne dair bir konferansta yine birlikteyiz. Çok konuşup, çok tartışıp, hatta tartıştığımız ama bir türlü çözemediğimiz bu sorunu dört aşamada kısaca değerlendirmek istiyorum. Bir, cumhuriyet öncesi dönem; iki, cumhuriyet sonrası dönem; üç, Türkiye'de yirmi üç yıldır yaşanan çatışma süreci ve Avrupa Birliği süreciyle başlayan demokratik dönüşüm süreci; dört, yeni anayasa ve çözüm süreci.

Cumhuriyet öncesi, İslamiyetle birlikte Kürtlerin ümmet bilinci—hatta buna İbrahim milletine ait olma duygusu da diyebiliriz—güçlü ve ulusal bilincin önünde olmuştur her daim. Kürtlerin Osmanlı idari sistemi içerisinde kısmen özerk ve her türlü kültürel haklara sahip olmaları ulus bilincinin gelişmesine engel olmuştur. Ulus-devlet fikri dünya siyasetine Fransız İhtilali'nden sonra çıkmıştır. Bu, Osmanlı bünyesindeki Müslüman ve gayrimüslim halklar için çok yeni bir kavramdı. Kürtler ise bu fikirle en geç tanışan halk olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı coğrafyasında her ulusa, hatta neredeyse her kabileye bir devlet kuran emperyalistler, uzun vadeli Ortadoğu planları için Kürtleri sorun olarak orta yerde bıraktılar. Bu süreçte ise Kürtler, sahip oldukları ümmet bilinciyle, Osmanlı'nın son bakiyesinde Türklerle birlikte emperyalistlere karşı ulusal kurtuluş mücadelesini gerçekleştirdiler. En büyük desteği vererek kurdukları cumhuriyetin resmi ideolojisine İttihat ve Terakki mantığı hâkim olunca sorunlar yaşamaya başladılar. Bu mantık Türk ulusçuluğu ve şovenizmini dayatan, tekleştirme ve asimilasyon politikasıydı. Bu politika Kürtler dışındaki etnik unsurlar ve gayrimüslimler üzerinde başarılı da olmuştur denebilir. Çünkü o dönemde, Türkiye'nin bugünkü coğrafyasının, nüfusunun %25'i gayrimüslimdi. Bugün bu %25'lik nüfustan eser yok. Yine Türkiye'nin bugünkü coğrafyasında Çerkez, Laz, Abaza, Gürcü ve daha sayamayacağımız birçok farklı unsur varken, bunların tamamı süreç içinde kendini Türk görmekten, Türk kabul etmekten hiçbir rahatsızlık duymadılar ve duymuyorlar da.

Önce, Kürtlerin varlığı inkâr edildi, sonra "Kürtler vardır ama sorunları yoktur" denildi, daha sonra sorun kabul edildi ama sebepleriyle değil de, sonuçlarıyla tanımlanmaya çalışıldı. Yani, "Sorun ekonomiktir" dendi, "Sorun terör sorunudur" dendi. Halbuki terör bir sonuçtur; terörü doğuran sebeplere kimse inmedi ve böylece değerlendirilmedi. PKK'nin silahlı mücadele kararı alması ve son yirmi üç yıldır yaşanan şiddet—şiddete hep birlikte tanık olduk—PKK'nin şiddete başvurması, buna karşı devletin terörle mücadelede hukuk dışı yöntemlere başvurması, OHAL yönetimi, köy boşaltmalar, göçler, faili meçhuller ve işkenceler... Hele hele Diyarbakır Siyasi Cezaevi'nde yaşanan insanlık dramı ve vahşeti anlatılacak gibi değil. Bu yaşananlar

PKK'ye muazzam bir propaganda ve halk desteği sağlayıp devletle halk arasında güvensizlik yaratmıştır.

Ama Avrupa Birliği süreciyle başlayan son on yıldaki demokratik dönüşüm, Kürt halkında umut yaratmıştır. 1999 yılında Abdullah Öcalan'ın yakalanması ve PKK güçlerini ülke dışına çektiği çatışmasız ortam çözüm için büyük bir fırsat yaratmıştı. Ne yazık ki bu fırsat heba edildi. O günkü AKP hükümeti ve ondan önceki hükümet—özellikle AKP hükümetinin birinci dönemi, kendini rejime kabul ettirme çabalarıyla geçti—başka sorunlarla uğraştılar, hep sorunları öteleyerek çözüm aramaya çalıştılar. Ardından anlaşılmaz bir şekilde PKK'nin son üç yıldır yeniden başlattığı silahlı mücadele ve Irak'taki gelişmeler göstermiştir ki, biz bu sorunu kendi içimizde çözmezsek, egemen olan dış güçler inisiyatifi ele alıp, kendi çıkarları doğrultusunda kullanacaktır.

Şüphesiz bu sorunun çözümünü PKK üzerinden yürütmek mümkün olmadığı gibi, PKK'yi yok sayan ve ortada bırakan bir çözüm de gerçekçi olmayacaktır. Bir şekilde PKK sorununa da çözüm bulmak zorundayız. Uzunca bir süredir Abdullah Öcalan ve örgütün üst düzey yöneticilerinin basında çıkan beyanları ve geçen hafta Öcalan'ın anayasaya girmesini önerdiği neredeyse bir satırlık metnin çözüm için yeterli olacağını söylemesi, PKK'nin de kabul edilebilir bir tasfiyeye hazır olduğunu göstermektedir.

Hükümetin ortaya koyduğu sivil ve demokratik anayasa hazırlığı, Türkiye'de Kürt sorunu dahil var olan tüm sorunların çözümü için tarihi bir fırsat yaratmıştır. Tüm partiler ve sivil toplum örgütlerinin kendi aralarında var olan sorunları bir tarafa bırakarak bu sürece katkı sunmaları gerekir. Bu anayasa Türkiye'nin geleceğini tesis projesidir. Burada, devlet, hükümet ve DTP'ye ciddi sorumluluklar düşmektedir.

Devlet erki, çağı, dünyayı, toplumu ve bölgeyi iyi okumalıdır. İç çatışma alanlarını çözüp, siyasi körlük ve inadı bırakarak Türkiye'yi ayağa kaldırmalıdır. Hükümetin girdiği bu yolda daha cesur ve kararlı olması gerekir. Meseleyi, ekonomik, sosyal ve siyasal açıdan ele alıp, basit gündelik çözümler yerine köklü ve kalıcı çözümler üretmesi gerekir.

DTP ve siyasal Kürt muhalefeti, özellikle bu süreci, çatışıp dışında kalarak heba etmek yerine, hükümetle diyalog içerisinde kendi projesini ortaya koyup, toplumsal destek alarak sürece katkı sunmalıdır.

Irak'ta bir devlet kuruluyor, Türkiye tarihinde ilk olarak sivil bir anayasa yapıyor, şiddet ise tırmanıyor. Bu gelişkiyi anlamak mümkün değil. Kürtlerin parlamentoda temsili sağlanıyor, diyalog geliştirileceğine çatışma ve gerilim artırılıyor. Bu bir gelişkidir. Kürtler ya sorunlarının çözümünü ya siyasi platformda arayacak, siyaseti bir araç olarak kullanacak ya da şiddeti kullanacak. İkisini birlikte yürütmek bir gelişkidir ve bize göre olmaması gerekir. Bu yüzden, bu sürece en büyük katkıyı sağlayacak olanlardan biri de PKK'nin tamamen şiddeti yöntem dışına iterek, güçlerini belki ülke dışına çekerek, bu sürecin sonuçlarını beklemesi olacaktır.

Bu anayasa Türkiye'de vatandaşıyla devlet arasında yeni bir akittir, yeni bir sözleşmedir. Bu sözleşmeyi devlet yaparken ve hükümet, parlamentoda grubu bulunan diğer partiler hazırlarken, sivil toplum kuruluşları, örgütleri destek sağlarken, Türkiye'deki tüm farklılıkların, fark-

lılıklarını koruyarak tüm demokratik haklarını anayasal güvence altına alması gerekir. Anayasanın her bireyi eşit, özgür yurttaş olarak tanınması gerekir. Daha sonra bu anayasaya bağlı olarak yasalarda da çeşitli düzenlemelerin yapılması gerekir. Temsilde adaleti sağlamak adına %10 barajının mutlaka makul seviyeye çekilmesi gerekir.

Şimdi bunu istemeyenler hep güvenliği gerekçe göstererek, özgürlükleri ötelemişlerdir. Dünyada maharet, özgürlüklerle güvenliği bir arada yürütebilmektir. Dünyanın demokratik bütün ülkelerine bakalım; çağdaş ve demokratik hiçbir ülkede yoksulluk ve şiddet yoktur. Bunun bir tek örneği yoktur. Ama dünyanın neresinde baskı, şiddet ve gözyaşı varsa, orada da baskıcı rejimler vardır. Bunu çok iyi değerlendirmek lazım.

Tabii ki moda olan deyimle hükümet üzerindeki mahalle baskısının da farkındayız. Yani, dün özellikle Sabih Kanadoğlu'nun "Bu bir sivil anayasa değil, sivil darbedir" söylemi çok ilginçtir. Bunu Türkiye'de bir hukukçu söylüyor. Evet, sivil darbedir arkadaşlar. Sivil darbe olmasında ne zarar var? Yani ille askeri darbe mi olması lazım. Biz bu ülkenin sivilleşmesini istiyoruz. O yüzden, militarist mahallenin baskısı altında olduğunu biliyoruz ama bu tarihi bir sorumluluktur ve bu tarihi sorumluluk da en çok—özellikle iktidar partisinin buradaki arkadaşlarına söylüyoruz, Abdurrahman Bey'e, Kutbettin Bey'e ve İhsan Bey'e—bu meselenin bilincinde olan meclisteki temsilcilere çok büyük görev düşmektedir. Bu anayasa hazırlanırken, şu ana kadar benim gördüğüm kadarıyla, sizlerin fikirleri dahi alınmadı. Başbakan bunu hangi siyasi aktörlerle çözmeyi düşünüyor. Hangi siyasi aktörlerle tartışmayı düşünüyor, inşallah sizleri çağıracaktır. Çağırmasa da sizlerin gitmesi gerekir diye düşünüyorum. Çünkü bu meseleyi en iyi bilen sizlersiniz, en derinden yaşayan sizlersiniz. Bu fırsat kaçarsa, sonucu kestirmek de mümkün değil.

BARIŞ YÜREK İŞİDİR

Selahattin DEMİRTAŞ

Saygıdeğer Konuklar, Partim ve Şahsım Adına Hepinizi Saygıyla Selamlıyorum,

Son dört aydır DTP'liler olarak çok sık duyduğumuz bir cümle ile başlamak istiyorum: "İşiniz zor." Aday olduğumuzu açıkladığımız günden bu yana hâlâ devam ediyor bu. Karşılaştığımız her dostumuz "İşiniz zor!" diyor. Bunu söylerken moralimizi bozmak açısından veya bu duyguyu ifade etme açısından belirtmiyorlar tabii ki. "İşiniz zor, sizinle birlikteyiz"; dayanışma duygularını ifade ediyorlar.

Niye işimiz zor diyorlar, niye DTP'nin işi zor? Şimdi sizler de izliyorsunuz, tabii ki "İşiniz zor" diyen dostlarımız izliyordur. DTP'den ciddi ve yüksek beklentiler var. DTP de kendine bir misyon yüklemiş durumda. Bu beklenti ve misyonla birlikte şimdi DTP olarak mecliste. Ve grup olarak kendi kimliği ile Kürt halkının seçilmiş Kürt temsilcileri olarak ilk defa meclisteler. Bunu düşünerek elbette işiniz zor diyorlar. Ve yine DTP'den çözüm beklerken, çok farklı kesimlerin çok farklı çözüm önerilerine ve çözüm mecralarına DTP'yi çekmek istediklerini biliyorlar. Bu yüzden DTP'ye işiniz zor diyorlar. Mesela, DTP'li olan ve DTP'li olmayan Kürtlerin beklentileri; mesela, devletin DTP'den beklentileri; mesela hükümetin beklentisi; mesela Türkiye kamuoyunun beklentisi, Kürtler dışında Türkiye kamuoyunu oluşturan diğer grupların beklentisi. Ya da PKK'nin beklentisi ya da artık giderek daha fazla uluslararası güç odaklarının, merkezlerin beklentileri. Şimdi DTP olarak bu beklentileri gittiğimiz her yerde dinliyoruz, konuşuyoruz, okuyoruz, izliyoruz, tartışıyoruz. Bütün bunları karşılayacak bir çözüm önerisi ve paketi DTP'den bekleniyorsa elbette ki işimiz zor. Yani biz, bizden istenen, bütün bunlar bir bütün olarak değerlendirdiğinde, öyle bir şey önereceğiz ki DTP olarak ve öyle bir şey yapacağız ki, Kürt halkı bizden memnuniyet duyacak, oy veren vermeyen, devlet dediğimiz hükümet dışı asıl mekanizma ordu, 12 Eylül'ün diğer kurumları vs., buna itiraz etmeyecek, hükümet bunu onaylayacak, Türkiye kamuoyu buna itiraz etmeyecek, dostlarımız olan Türk sol çevreleri, aydın yazarlar destekleyecek, PKK bizim bu önerimiz veya projelerimiz üzerine silah bırakacak ve bir bütün olarak biz DTP olarak bu projeyi gerçekleştirmiş olmaktan büyük bir memnuniyet duyacağız.

Biz meseleye böyle bakmıyoruz. Beklentiler bu olabilir ama biz bütün bu çevrelerin kaygı ve beklentilerinin tamamının karşılanmasının DTP'ye yüklenilmesini haksızlık olarak değerlendiriyoruz. Beklentinin DTP'den olması memnuniyet vericidir, yani kendi açımızdan memnuniyet vericidir. Bu misyonun bize yükleniyor olmasından mutluluk duyarız ama tek başına DTP'nin bütün bu çevreleri ve beklentileri karşılayacak siyaset üreteceğini veya çözüm üreteceğini beklemek DTP'ye haksızlık olur; elbette ki DTP de bütün bunlara cevap veremez. DTP'nin kendi hassasiyetleri vardır. DTP'nin tatmin etmek zorunda hissettiği, kendini borçlu hissettiği kesimler vardır. Bunlar elbette ki Kürt halkıdır, elbette ki Kürt ve Türk emekçileridir, elbette ki

Türk aydın, sol yazar çevreleridir, bir bütün olarak Türkiye’de yaşayan halklardır. DTP’nin hassasiyeti, memnun etmek istediği ve tatmin etmek istediği çevre budur.

DTP bunu yaparken kim rahatsız olur, kim ne kadar rahatsız olur, elbette ki siyaseten bunları ölçüp tartmak durumunda, ama stratejisini belirlerken buna göre karar veremez. Herkesin ama herkesin DTP’ye misyon yüklerken bütün bunlara dikkat etmesi lazım. DTP, bir misyon partisidir. Diğer partilerden çok sayıda farkları vardır ama öne çıkan bir iki özelliğini müsaade ederseniz, biliniyor olmasına rağmen açıklamak isterim. Bir defa DTP bir halk hareketinin partileşmiş görüntüsüdür. DTP, Abant’ta, Antalya’da şurada burada, 5 yıldızlı otellerde tartışılıp kurulmuş ve ondan sonra halka kabul ettirilmeye çalışılmış bir strateji ile oluşturulmuş bir parti değildir. Bu partiyi sokakta direne direne, kadınlarımız, gençlerimiz, bir bütün olarak halkımız kurmuştur. Bedeli neyse ödeye ödeye. Cansa can, özgürlüğünden kısıtlamaysa o, cezaevi ise cezaevi, işkence ise işkence. Ama asla geri adım atmadan, değerler yaratarak kurmuştur. Bu önemli bir farktır. Elbette bu şekilde kurulmuş başka partiler de vardır; ama bu, bugün Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde temsili bulunan partilerden önemli bir farktır. Niye bunu ifade ediyorum. Bu durum—yani DTP’nin kuruluş şekli—emek üzerine, mücadele üzerine, tabanın yaratımı üzerine kurulu partinin karar alma yönteminde ve mekanizmalarında da fark yaratacaktır. Elbette ki bu partiyi kuranlar, bu partinin kuruluşunda emek harcayanlar, bu değeri yaratanlar, bu partinin politikaları belirlenirken de söz sahibi olacaklardır. Elbette ki bu konuda söyleyecek sözü olan herkesi dinlemek de DTP yönetiminin boynunun borcudur. Bunun çok iyi anlaşılması lazım. Eğer DTP bugün genel başkanının veya eş başkanlarının iki dudağı arasından çıkan sözlerle yönetilmiyorsa, her çevrenin, düşünsel boyutta da olsa emeği geçmiş herkesin sözünün, önerisinin tartışıldığı ve politika üretim yönteminin bu mekanizmalardan geçerek geldiği bir parti ise herkesin buna saygı duyması lazım. Bu bir farklılıktır.

Şimdi bütün bu zorluklar üzerine mevcut hükümetin en azından biz meclise girdikten sonra geliştirdiği iki zorluk daha var. Biz, bir misyon yüklenerek tarihi süreçte çözümünü Ankara’da Türkiye Büyük Millet Meclisi çatısı altında aradığımızı ve orada yaratmaya çalıştığımızı ifade etmek, bu konudaki ısrarımızı en azından bir kez daha belirtmek için Ankara’ya gittiğimizi ve gideceğimizi ifade etmiştik, bütün engellemelere rağmen, bizim oraya gitmememiz için veya da gidersek de en azından grup olarak gitmememiz için çıkarılan bütün engellemelere rağmen, göz göre göre, “Kürtler olarak Kürt kimliğimizle gelecekseniz gelmeyin” denmesine rağmen, %10 barajına rağmen, birleşik oy pusulasına rağmen, seçim çalışmasında karşılaştığımız engellere rağmen ısrarcı olduk. “Hayır biz oraya geleceğiz” dedik. “Eğer oraya gelmezsek durum vahimdir” dedik. Oraya gelmemiz gerekiyor, denememiz gerekiyor bunu. Bunun için, bu sürecin olanaklı olduğunu, demokratik kanalların açık olduğunu veya bunun mücadelesini yürütülebileceğini ispatlamak için Ankara’ya gelmemiz lazım dedik. Bu demokrasiye olan bağlılıktır. Kürt halkının özgürlük mücadelesine olan bağlılığıdır. Yoksa birçok defa arkadaşlarımızın ifade ettiği gibi kırmızı koltuklara bağlılık değildir elbette ki. Bu, görülüyor ki iyi anlaşılmamış. En azından kısa vadede—meclis daha açılmadı ama meclisin ön faaliyetleri vesilesi ile yapılan tartışma ve konuşmalarda görüldü ki—iyi anlaşılmamış.

Bütün bu zorluklara karşı şimdi hükümet kanadı bazı zorluklar daha yaratmaya çalışıyor. Öncelikle meşruiyetimizi tartışmaya açmaya çalışıyor. Bu da yetmiyor yasallığımızı tartışmaya

açmaya çalışıyor. Başbakanla başlayan, hatta ilginçtir Kara Kuvvetleri Komutanı'yla başlayan, arkasından hükümetin sözcülüğünü devraldığı, giderek diğer muhalefet partilerinin de rahat bir şekilde dillendirdiği ve sokağa taşırılmaya çalışılan bir süreçle karşı karşıyayız. "Her şeye evet ama siz de 'terör' deyin. Terörist ilan edin, ondan sonra gelin." Ne demek isteniyor bununla, bundan ne mesaj alıyoruz DTP olarak? Deniyor ki "Bizim gibi olun. Bizleşin, her şeye evet. Neye evet onu da bilmiyoruz ama bizleşin önce." Biz de diyoruz ki, siz çözemediğiniz için, siz bu dil, bu tanımlama, bu yaklaşımla çözemediğiniz için biz, biziz. Zaten sizi doğru bulmadığımız için biz, biziz. Eğer biz de soruna terör sorunu olarak yaklaşıp bu şekilde tanımlayıp, çözümü de bu tanım üzerinden geliştirecek politikaları desteklersek, DTP olarak yarattığımız farklı çözüm şansını da yitirmiş olacağız, sizleşeceğiz. 30 yıldır siz varsınız zaten biz yokuz. 30 yıldır sizin bakış açınız çözemiyor. Şimdi biz varız, bu yüzden terör demeyiz, soruna terör sorunu olarak bakmayız, sizleşmeyiz.

Birkaç gün önce Sayın Dengir Mir Fırat'ın bir demeci vardı medyada; "Ya legalleşirler ya da dağa çıkarlar." Şimdi bakın yasallığımız tartışmaya açılıyor. Meşruiyete karşı göstermiş olduğumuz direnç herhalde algılandı, DTP'nin bundan geri adım atmayacağı, bu duruşun onur meselesi olduğu anlaşılacak olacak ki, yasallığımız tartışılıyor, legalleşin deniyor. Kime diyor? Aynı sandıklardan çıkmış milletvekillerine. Yani AKP'lilerin, CHP'lilerin, MHP'lilerin çıktığı sandıktan çıkmış milletvekillerine. Aynı yöntemlerle hatta daha büyük zorluklarla, daha büyük engellere rağmen çıkmış milletvekillerine. Yasallaşın deniyor, yasallığımız tartışmaya açılmak isteniyor. Ak Parti 16 milyon 340 bin oy ile 340 milletvekili çıkardı, Türkiye ortalaması itibari ile her milletvekili 48 bin oyla meclise gitti. 5 bin oyla da gidebilir önemli değil, seçilmiş olması yeterlidir, saygı duyarız; temsilcisi halkın iradesidir, ortalama 48 bin oyla gitti. DTP'nin her bir milletvekili ortalama 72 bin oyla oraya gitti. Çünkü onların bir kısmı heba oldu, milletvekili seçmeye yetmedi. Ama seçilmiş 22 milletvekilimiz ortalama 72 bin oyla meclise gitti. Yasallığımız tartışmaya açan Sayın Dengir Mir Fırat, Adana'dan 57 bin oyla, en—tırnak içinde—"yasadışı" arkadaşımız Sebahat Tuncel 93 bin oyla meclise gitti. İroni yapıyorum tabii. Bunlar ifade edilecek şeyler değil ama bizim meşruiyetimizi hiç kimse tartışmaya açamayacağı gibi yasallığımızı da tartışmaya açamaz. Çünkü yasal zeminde, yasal kimliğimiz ve yasal sıfatımızla siyaset yapmak için orada olduğumuzu, ısrarlı başından beri ifade ettiğim süreci işleterek ispatladık biz.

Eğer AKP'nin bundan muradı, Kürtleri yeniden uzun bir süreliğine dağlarda tutmaksa, bunu çok daha açık bir şekilde ifade etmeleri lazım. Bundan eğer medet umuluyorsa, bundan eğer çıkar umuluyorsa açık bir şekilde ifade etmeleri lazım. Biz bundan çıkar ummadığımızı, silah-tan çıkar ummadığımızı açık, net söylüyoruz. Eğer bugün ölenlerin ölmemesi için, dün siyasetçiler olarak daha cesur, daha başarılı işler yapsaydık, belki bugün ölenler ölmeyecekti. Her gün akşam, her siyasetçi o gün ölenlerin ardından özür dilemelidir. Kim olursa olsun, o gün ölenlerin ardından özür dilemelidir. Ve demelidir ki, "Ben dün daha cesur olsaydım bu ülkeye barış getirme konusunda, daha samimi olsaydım, daha inançlı olsaydım siz bugün ölmeyecektiniz." İçinden bunu diyebilmelidir en azından; "Ben sizden özür diliyorum" diyebilmelidir. Ben her akşam bunu yapıyorum. Her ölen için özür diliyorum. Belki dün daha başarılı, daha yürekli olsaydık, o insanlar bugün ölmemiş olacaktı. Şiddete bakışımız budur.

Peki, hükümetin bu konuya bakışı nedir? Bakın, dünyada çeşitli örnekleri var. Yani silah kullanmış ve bunu bir hak arama yöntemi olarak denemiş örgütler bir süre sonra silah bırakmak isterler ya da bırakmak zorunda kalırlar. Ya da yenilirler, ama biter bir gün.

Fakat PKK birkaç defa "Ben silah bırakmak istiyorum" demiş. Neyi kullanmış yöntem olarak? "Ateşi kestim, silah bırakmak istiyorum, bana bir yöntem öner" demiş; hükümete demiş bunu. Bırakmak istiyor, "Artık bu yöntemden vazgeçmek istiyorum, silahları nereye bırakayım, nasıl bırakayım, hangi mekanizmaları kullanayım? Bana bunu göster" demiş. Ne yapabilir bir örgüt? 30 yılını dağda harcamış, teslim olmayacağını, pişman olmayacağını en azından en üst düzeyde defalarca ifade etmiş veya şu veya bu şekilde kanıtlamış; pişmanlık yasalarına rağmen, değişik yöntemlere rağmen. Ne yapabilir başka bir örgüt, "Silah bırakmak istiyorum" demek dışında ne yapabilir? Eğer hükümet, PKK'nin silah bırakması konusunda samimi ise, gerçekten örgütün artık silahları teslim etmesi konusunda samimi ise, en azından—ironi yapıyorum yine—bu insanların siğabileceği kadar cezaevi yapardı. Bu kadar samimiyetsiz, inançsız bir yaklaşım var. 6 bin dağ kadrosu, bir o kadar Avrupa kadrosu, bilmem Türkiye'de varsa binlerce kadroları, 10-15 bin tane örgüt üyesi, hepsi aynı gün gelse, nereye bırakacaksınız. Bu adamlar silahını nereye bırakacak, hangi cezaevine bırakacaksınız, bu kadar ciddiyetsiz, inanılmaz bir yaklaşım. Çünkü biliyor, örgütün böyle bir çözülme süreci yaşamayacağını biliyor. Hazırlık yok. Yapılması gereken, örgütün silah bırakabilmesi konusunda mekanizmalar üretmek, hükümet olarak, devlet olarak, bu mekanizmaları yaratmak ve şiddetin bir hak arama yöntemi olmaktan çıkması konusunda devlet olarak, devlet tarafı olarak üzerine düşeni yapmak. Hükümete düşen de bu devlet politikasını uygulamaktır. Bu nedenle, eğer gerçekten konuya biraz da bu yönüyle bakılırsa belki işler daha kolay olur. O zaman şiddetten arınmak, silahtan arınmak, o çok özlediğimiz çatışmasız, özgürce tartışabileceğimiz, korkusuzca tartışabileceğimiz ortamları yakalamak, belki çok daha kolay olur. "Belki" diyorum, "Mutlaka öyle olur" demiyorum ama bu bir yöntemdir. DTP olarak önerdiğimiz bir yöntemdir. PKK'nin silah bırakması için devlet mekanizmalar üretsin. Nasıl yapacaklar, önerdiği nedir, bu insanlar silah bırakacak, sonrası ne olacak, vesaire vesaire. Ama siz meseleye PKK'nin tasfiyesi olarak bakar ve sadece askeri operasyon mantığı ile yaklaşırsanız 30 yıldır yaşananlar, bir 30 yıl daha yaşanır ve bu travmalar ve acılar iki kat artmaz, süre iki kat arttığı için 10 kat artar, belki 100 kat artar. Çatışma dursa bile nesiller sonrasına sirayet edecek ağır travmalar yaşanmaya devam eder.

Öncelikle şundan herkes emin olmalıdır ki, DTP ne yaptığını, ne yapacağını son derece iyi bilen, bunu planlamış bir partidir. Elbette ki sorunlarımız vardır. Eğer bir burjuva, küçük burjuva partisi olsak, halkla bu kadar iç içe olmasak, halkın kurduğu, halkın karar mekanizmalarında söz sahibi olmak istediği, sokaktaki her vatandaşın kendini içinde ifade etmek istediği bir parti olmasa idi, belki işler daha kolay olurdu; doğru olmazdı ama daha kolay olurdu. Fakat bundan kaynaklı bizim de bir üslup, dil problemimiz var, örgütlenme sorunumuz var, mali problemlerimiz var, kadro sorunlarımız var; çünkü biz profesyonel kadrolarla çalışmıyoruz. Hiçbir genel başkanımız, eş başkanlarımız, il başkanlarımıza kadar hiç kimse profesyonel değildir. Profesyonel derken maaşla çalışmaz. Herkes gönüllülük temelinde bu mücadeleye emek katmak için, yürek katmak için, kendi emeğiyle orada var olur. Dolayısıyla, parti büyüdükçe

önemli kadro sorunlarımız da yaşanıyor. Bunun dışında devlet, hükümet ve medya baskısı var. Partimizin üzerine önemli ölçüde bu baskılar var. Sadece hükümet baskısı da değil, muhalefet baskısı da var. Biz muhalefette olmamıza rağmen muhalefet de iktidarla birleşip, söz konusu biz olunca tek vücut, tek parça olabiliyorlar. Yine uluslararası güç odaklarının, uluslararası sermaye merkezlerinin baskısı var. Politikalarımızı şu veya bu şekilde etkilemeye, yönlendirmeye çalışıyorlar. DTP bütün bu baskılar altında, bütün bu eşitsiz koşullara rağmen onurlu bir siyaset üretmeye çalışıyor.

DTP'nin Kürt sorununa bakışını, kısa, orta, uzun vadedeki önerileri ile tamamlamış olayım. Bir defa, Avrupa Birliği'nin ve şu andaki AKP hükümetinin, Kürt sorununa (ismine Kürt sorunu demiyorlar artık) çözüm önerilerine DTP olarak katılmıyoruz. Avrupa Birliği'nin yaklaşımı bireysel hak ve özgürlükler temelindedir. Kürt halkını, Kürt halkı olarak, halk olarak kabul etmeyen, kolektif haklarını tanımayan, kendi yaşadığı anavatanından yani coğrafya olarak dörde bölünmüş Kürdistan'dan koparan, aidiyet duygusunu ortadan kadiran ve sadece bireyselleştiren bir önerisi vardır Avrupa Birliği'nin. Bu nedenle Kürt sorununa kültürel haklar boyutuyla kısmi çözüm getiriyor; siyasal, sosyal boyutları son derece eksiktir.

İkincisi, Ak Parti'nin yaklaşımı Kürt sorununu minimize etmektir. Bunu Avrupa Birliği sürecinin yarattığı olanakları kullanarak ve aynı zamanda Kürtlerin mücadelesinin bir kazanımı olarak yapıyor. Yani dünden beri ifade edildi; sanki Ak Parti bunları Kürtlerin kara kaşu, kara gözü için verdi. Lazlara niye vermedi pardon. Kürt halkı direnerek aldı bunu. Talep vardı çünkü, hem de yoğun bir talep vardı, vermek zorundaydı. Kürtçe kurslar, radyo, televizyon, vesaire talep sonucu ortaya çıktı. Eğer siz istemiyor olsaydınız, sanıyor musunuz Avrupa Birliği raporlarında bu meseleler geçerdi. Sanıyor musunuz Ak Parti hükümeti bununla ilgili düzenleme yapardı. Kürtçe kurs dediğiniz yasanın ismi nedir arkadaşlar? Türkçe dışındaki dil ve lehçelerde öğrenim yapılmasına ilişkin yasa. "Kürtçe" ismi geçmez o yasada, metinde, yönetmeliğinde asla geçmez. Türkçe dışında dil ve lehçelerde öğrenim yapılmasına... "Eğitim" yok. Yani kendi anadilini parasıyla bu çocuklar kendi anavatanında öğrenecekler. Nasıl? Mesela, Berlin'de Alman çocukları için parayla bir Almanca kursu, aynen böyle. Dolayısıyla, bu haklar Kürtler açısından, evet bir kırılma yaratma, bir tabunun kırılması açısından önemlidir ama Kürt sorununu çözme konusunda elbette ki son derece yetersiz durumdadır. TV, radyo, vesaire dünden beri çok tartışıldı. İşte Sur Belediyesi'nin durumu ortada; "Kürtçe" bile geçmiyor kararında. "İnsanlara anadilde hizmet verme", "çeşitli dillerde" diye geçiyor. Buna bile tahammül yok. Kürtçe isimlerden vazgeçtik, doğa, cadde, dağ, bayır isimleri vesaire: Orhan Doğan ismi yasaklandı arkadaşlar geçen gün. Kaymakamlık tarafından reddedildi. Kurtalan Belediyesi yanılmıyorsam, Orhan Doğan Bulvarı kararı aldı, kaymakamlık geri çevirdi.

Burada Büyükşehir Belediyesi Ayşenur Zarakolu Parkı yazdı parkın üstüne, valilik geri çevirdi. Yazamazsın dedi. Geçtik Kürtçe isimlerden, Kürtlerin haklarını savunmuş kişilerin ismi dahi verilemiyor.

Kürtlerden istenen şu: "AKP'li olun, akıllı olun, gerisi kolay." Geldiğimiz nokta bu arkadaşlar. Son derece tehlikeli bir nokta. "Aklnızı başınıza alın" diyorlar. Kim diyor bunu? Neredeyse bütün partiler. Bakın Türkiye'nin her yerine AKP'nin yükselişine itiraz varken, buralarda yükseli-

şine CHP'nin, MHP'nin, İşçi Partisi'nin, hiç kimsenin itirazı yoktur. "İyi iyi" diyorlar, yani "DTP'dense AKP yükseliyor ve AKP büyüyor oralarda, bu çok iyidir." Köşe yazaları böyle yazıyor, "İşte bakın değişiyor" vesaire, "Kürtler kimlik talebinden vazgeçiyor, DTP'den vazgeçtiler, işte AKP"; inanılmaz bir alkış tufanı. Herkesin AKP'nin politikalarını da, DTP'nin politikalarını da objektif olarak, en azından ilerencilik bağlamında bir kez daha değerlendirmesi lazım.

Ortadoğu'nun en ilerici hareketini yürütüyor Kürtler şu anda. Bugün bu temelde bizi eleştirenler, yarın bu kaleleri AKP'ye teslim ettiklerinde neyle karşılaştıklarını, karşılaçıklarını daha iyi göreceklerdir diye düşünüyorum.

Azınlık tanımıyla ilgili DTP'nin itirazı var. Devletle aynı dili kullanmıyor bu noktada. Devlet "Azınlık bile değilsiniz" diyor. Biz "Azınlık değiliz" diyoruz. Dolayısıyla aynı şey değil. Hükümet "Kürtler azınlık değil" derken, "Azınlık bile değil" diyor. "Azınlık haklarını hak etmiyorlar"; böyle bakıyorlar. Biz "Azınlık değiliz" diyoruz. Buna itirazlar var. Çünkü azınlık, meselenin kültürel boyutunu çözebilir ama siyasal boyutunu çözemez; çünkü Kürtler kendi coğrafyasında sürgün olamazlar, az olamazlar, azınlık olamazlar. Kendi anavatanlarında, Türkiye Cumhuriyeti kurulurken "Birlikte kuralım, birlikte savaşalım, Müslümanız, hep birlikte kurtaralım" anlayışıyla hareket ederek, kendi vatanlarını da kurtarma adına savaştıktan sonra 23-24-25 ile birlikte aldatılmışlarsa, hiç kimse daha burada yokken yaşıyor olan Kürtler kendi anavatanlarında azınlık olamazlar. Evet azınlık kötü bir şeydir, iyi bir şey değildir maalesef. Bu yüzden azınlıkların korunmasına dair sözleşmeler vardır. Çünkü korunmaları gerekir. Çünkü egemenler tarafından ezilirler, çünkü hakları egemenin iki dudağı arasındadır. Azsın, oradan gelir. Sayısal olarak azsın. Hakkın azdır, söz hakkın azdır. Devleti hiç yönetemezsin. Bu yüzden Kürtler azınlık tanımlanmasına itiraz ederler. Çünkü Kürtler devlet yönetimine ortak olmak istiyorlar, siyasal bir sorunları var aynı zamanda Kürtlerin. Sadece kültürel, etnik, sosyal, ekonomik değil. Siyasal bir problemdir aynı zamanda Kürt sorunu. Devlet yönetimine ortak olmak istiyorlar. Hem merkezi devlet yönetimine, hem de geliştirilecek yerel yönetim modelleriyle kendi kendini yönetmek istiyor Kürtler. Bu yüzden azınlık olamazlar. Dünden bu yana Kürt tarihi, Kürdistan tarihi detaylı bir şekilde anlatılıyor. Bunların üzerine konuşmak kolay oluyor. Rahatlattı bizi bu. Bütün bunlarla bağlantılı ifade ediyorum. Ortadoğu'da sayısı 40 milyonu geçmiş bir ulusu azınlık olarak kabul etme hakkı, DTP'de değildir. DTP bunu asla yapmayacaktır. Kürt halkını buna mecbur, mahkûm etmeyecek. Kürt halkı elbette ki, demokratik bir ortamda, ifade özgürlüğünün tümüyle sağlandığı bir ortamda, özgürce tartışarak kendi geleceğini belirlemelidir.

Sadece Kürtler için değil, DTP, Türkiye'de yaşayan her yurttaş için bunu istemektedir. Çünkü her bölgenin kendine özgü sorunları ve koşulları vardır ve her bölge Ankara'nın bürokrasisine takılmadan yerelde yönetilme hakkına sahip olabilmelidir. Mevcut anayasa tartışmalarında, bu tanımlanmasa bile engellenmemelidir. Siyasi ve idari yönetim modeli olarak yeni bir yapı tanımlanamasa bile engellenmemelidir. Bu tartışmaya açık olunmalı, Kürtler bunu tartışabilmeli, diğer halklar bunu tartışabilmeli ve kendi kararlarını verebilmelidir. Ama bununla birlikte Türkiye'de yaşayan—başta Kürtler—bütün farklılıkların dil ve kültür hakları başta olmak üzere, bütün folklorik özelliklerinin, sosyal haklarının, ekonomik haklarının güvence altı-

na alınması da elbette DTP'nin talebidir. Bu konuda zaten parti olarak hazırlıklarımız var. Sadece parti olarak değil, çok çeşitli sivil toplum örgütlerimiz, barolarımız, hukuk kurumları ile, insan hakları örgütleri ile ortaklaşa bir taslak üzerinde çalışıyoruz. Bunu halkımızla paylaşacağız.

Bütün sorun anayasada çözülmez, tek başına DTP Kürt sorununu çözmez, çözemez, ama bu sorunun çözümü için bir ön açma süreci başlatma konusunda DTP rol oynar. Bizim işimiz budur. Kürt sorununu biz yaratmadık ki, biz çözelim. Sorun biz değildir. Yanılmıyorsam başbakanın bir sözüydü; "Kürt sorunu yoktur, sorunlu Kürtler vardır" diyordu. Yani ismi Kürt sorundur diye sorunun kendisi Kürtler değildir. Sorunu yaratanlar hep birlikte oturup çözmelidir. DTP burada kolaylaştırıcı olacaktır. Muhataptır çünkü. Ama silahların susması, akan kanın durması konusunda biz aktörüz, misyonumuzu yerine getirebiliriz ve önemli rol oynayabiliriz. Ondan sonrası Kürt sorununun çözüm sürecidir. Silahların susması, barış demek değildir; Kürt sorununun çözümü demek değildir. Yine dünden beri yapılan bazı tartışmalarda bu tür eksik vurgulamalar yapıldı. Mithat Hoca'nın tanımlamasıyla "pozitif barış"a ihtiyaç vardır. Silahların susması, akan kanın durması "negatif barış"tır. Ama pozitif barış potansiyel çatışma ihtimallerinin tümden ortadan kalktığı durumdur. İlk olarak biz negatif barış, yani akan kanın durması konusunda rol oynamak istiyoruz ama pozitif barışa doğru gidişte de ön açıcı muhatap olarak görev yapmak istiyoruz.

CUMHURİYET DÖNEMİNDE VATANDAŞLIK KAVRAMININ GÖRÜNÜMÜ

Abdurrahman KURT

Yıkılan imparatorluğun bakiyesi üzerinden yapılan Kurtuluş Savaşı'nı yöneten kurucu kadro, imparatorluğun resmen parçalandığını belgeleyen Sevr Antlaşması'nın kendilerinde yarattığı psikolojik yıkımın etkisiyle hareket etmiş, Misak-ı Milli hudutları içinde yaşayan bütün anasırı içine alacak egemen ve bağımsız bir devlet kurmak amacına yönelmiştir. Bu nedenle kurucu kadro, gelecekte oluşturmayı düşündüğü ulusal kimliğe ilişkin kucaklayıcı mesajlar vermeyi tercih etmiştir.

Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşı sırasında Türk etnik kimliğine vurgu yapmaktan özenle kaçınmış; sürekli olarak "Türkiye" ve "Türk halkı" kavramlarını kullanmayı tercih etmiştir. Bununla, "kan" temelli vatandaşlık tanımından uzak kalınacağı; "teritoryal" veya "toprak" temelli bir vatandaşlık anlayışının esas alınacağı mesajını vermiştir. Mustafa Kemal, 1 Mayıs 1920'de TBMM'de yaptığı konuşmada,

"Efendiler, meselenin bir daha tekerrür etmemesi ricasiyle bir iki noktayı arz etmek isterim: Burada maksut olan ve Meclis-i Âlinizi teşkil eden zevat yalnız Türk değildir, yalnız Çerkes değildir, yalnız Kürt değildir, yalnız Laz değildir. Fakat hepsinden mürekkep anasırı-ı İslamiye'dir, samimi bir mecmuadır [...] Bu mecmuayı teşkil eden her bir unsur-u İslam, bizim kardeşimiz ve menafii tamamiyle müşterek olan vatandaşımızdır ve yine kabul ettiğimiz esasatın ilk satırlarında bu muhtelif anasırı-ı İslamiye ki; vatandaşlırlar, yekdiğerine karşı hürmet-i müteakabile ile riayetkârdırlar ve yekdiğerinin her türlü hukukuna, ırki, içtimai, coğrafi hukukuna daima riayetkâr olduğunu tekrar ve teyid ettik ve cümlemiz bugün samimiyetle kabul ettik. Bi-naenaleyh menafiimiz müşterektir. Tahlisine azmettiğimiz vahdet yalnız Türk, yalnız Çerkes değil hepsinden memzuç bir unsur-u İslam'dır. Bunun böyle telakkisini ve sui tefehhümata meydan verilmemesini rica ediyorum"

diyerek, farklılıkları dışlamayan, bilakis onları kucaklayan bir vatandaşlık anlayışını açıkça ortaya koymuştur.

Nitekim bu anlayışın anayasal ifadesi olarak, 1924 tarihli anayasada, "Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla (Türk) itlak olunur" (madde 88) denilmiştir. Böylece vatandaşlığın, ırk, din, mezhep ya da kan bağı esasına dayalı olarak değil, birlikte yaşam arzusu gibi sübjektif bir ölçüte dayalı olarak kurulduğu ifade edilmiştir. Ortak bir vatandaşlık kimliğini oluşturmayı hedefleyen bu tanım, alt kimliklerin varlığını inkâr anlayışı üzerine kurulmamıştır.

Ancak bu durum, 1930'lu yılların dünyasında yaygınlaşan otoriter/totaliter rejimlerin de etkisiyle tersine dönmeye başlamıştır. Bu dönemde geliştirilen "halkçılık" ilkesi, ulusal kimliğin fiili tanımının değişimine katkıda bulunmuştur. Bu ilke halkı, sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış

bir kitle olarak kabul etmiştir. Türk toplumunun farklı sınıflardan değil, dayanışma içerisinde ve birbirine sıkıca bağlı bulunan meslek gruplarından oluştuğu kabul edilerek, yegâne farklılığın mesleki farklılık olduğu savunulmuştur. Değişimin en önemli gerekçelerinden birini de, 1925'te baş gösteren *Şeyh Sait İsyanı* oluşturmuştur. Etnik çatışmaların ne tür sonuçlar doğurduğunu Balkanlarda yaşadığı deneyimden bilen devletin kurucuları, Şeyh Sait İsyanı karşısında Anadolu'nun da "Balkanlaşması" gibi derin bir endişeye kapılmışlardır. Bu endişelerin de etkisiyle, her türlü farklılığı yadsıyan bir düşünce temeline yaslanmak suretiyle, bir yandan kültürel türdeşlik sağlanmaya çalışılmış, diğer yandan da yaratılmaya çalışılan ulusal kimliğin dışında kalan farklılıkların kültürel yaşam alanları daraltılmıştır.

Bu çerçevede izlenen politikalarla Osmanlı'dan miras kalan ve dinsel, mezhepsel, dilsel ve etnik açıdan heterojen olan toplum homojenleştirilmek istenmiştir. Her ne kadar vatandaşlık tanımı teorik olarak kuşatıcı bir biçimde ele alınmış ise de uygulama genellikle teorik öngörülerin dışında gelişmiştir. Uygulamaya bakıldığında, Türk dilinin yapıstırıcı bir unsur olarak kullanılarak, dini temellerinden koparılmış yeni bir kültürün yaratılmaya çalışıldığı görülmektedir. Esas itibarıyla, ulusal kimliğin ve vatandaşlığın fiili inşasında "din" faktörü tamamen dışlanmamıştır. Ancak bu faktör, dünyevileştirilmek suretiyle kimliğin bir parçası haline getirilmiştir. Böylelikle etnik açıdan Türk soyuna, dinsel açıdan dünyevileştirilmiş İslam dinine ve mezhepsel olarak da Sünni inancına bağlılık, fiili vatandaşlığın temel unsurları olmuştur.

Uygulamaya ilişkin vereceğimiz somut örnekler, bu tespitimizi doğrulamaktadır. Henüz erken bir tarihte, 1926 yılında çıkarılan 788 Sayılı *Memurin Kanunu*'nun 4. maddesiyle, devlet memuru olacaklarda kapsayıcı olan "Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı" ya da "Türk vatandaşlığı" yerine, "Türk olmak" şartı aranmıştır. 1930'lu yılların gazetelerinde çıkan iş ilanlarında da benzer bir şartın arandığı görülmüştür. Askeri Veteriner Okulu'na öğrenci alınacağını bildiren 2 Temmuz 1938 tarihli ilanda, "Türkiye Cumhuriyeti teb'asından ve Türk ırkından olmak" şartları aranmıştır. 14.06.1934 tarih ve 2510 Sayılı *İskân Kanunu*'nda "Türk kültürüne bağlı" ve "Türk soyu" ifadelerinin yanı sıra 6 kez "Türk ırkı" kavramı kullanılmıştır. Bu kavram, 27.12.1934 tarih ve 2/1777 Sayılı *İskân Muafiyetleri Nizamnamesi*'nde de 3 kez geçmektedir. Yine aynı şekilde, askeri okullara ve memuriyete girebilmek ve hatta yurtdışına öğrenim görmeye gidebilmek için "Türk ırkından olmak" koşulu getirilmiştir.

Ulusal kimliğin fiili inşasında gerekli olduğu düşünülen tarih yazımında da benzeri uygulamalarla karşılaşmaktayız. Güçlü milliyetçi duygularla donanmış kuşakların yetiştirilmesi amacıyla, gerçekliğin belirli bir ölçüde değiştirilmesinin yararlı olacağından hareket edilmiş ve bu anlayışa uygun bir tarih yazımı gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyet öncesinde geliştirilen bu düşünce, 1930'lu yıllarda Yusuf Akçura'nın çabalarıyla, "milli eğitim" in bir parçası haline getirilmiştir. Tarih yazımında farklı alt kimliklere yer verilmemiş; farklılıklar, sanki bu topraklarda hiç yaşamamışlar gibi tarihi hafızadan silinmişlerdir.

Benzer bir uygulama, *Güneş Dil Teoris'i*yle, dil alanında da gerçekleştirilmiştir. Bir taraftan Türk dilinin bütün dillerin kaynağı olduğu doğrultusunda tezler ileri sürülürken, diğer taraftan da anadili Türkçeden başka dil olan vatandaşların kendi dillerini kullanmaları çeşitli şekillerde önlenmeye çalışılmıştır. Zaman zaman anadilini konuşan vatandaşlardan, konuştukları söz-

cük başına para cezası kesilmiş, "Vatandaş, Türkçe konuş!" kampanyaları yürütülmüş, vatandaşların kendi anadillerinde müzik yapmaları ve dinlemeleri yasaklanmış, anayasaya "kanunla yasaklanmış dil" ifadesi konulmuş ve 1983 tarihli *Türkçeden Başka Dillerde Yapılacak Yayınlar Hakkında Kanun* çıkarılarak, bir kısım vatandaşlarımızın anadillerinde yayın yapmaları yasaklanmıştır.

Öte yandan, etnik kökene yapılan vurguda o kadar aşırıya gidilmiş ki, Türklerin, "Brakisefal"lerin en ileri zümresini oluşturan Alpli olduğunu kanıtlamak için kafatası ölçümleri yapılmıştır. Bu çerçevede, bir devşirme olan Mimar Sinan'ın mezarı açılmış ve iskeleti üzerinde "biyolojik" ve "morfolojik" araştırmalar yapılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu belgesi niteliğinde olan Lozan Antlaşması'yla azınlık statüsünde değerlendirilen gayrimüslimlere yönelik kimi uygulamalar da, vatandaşlık kavramının onlar açısından dışlayıcı bir nitelik taşıdığını ortaya koymuştur. Lozan Antlaşması'yla teorik olarak tanınan hakların birçoğu uygulanmamıştır; 1936 tarihli beyanname ile, Türkiye'de Lozan Antlaşması gereğince faaliyette bulunan cemaat vakıflarının vasiyet veya bağış yoluyla edindikleri gayrimenkullere el konulmuş, Lozan'la azınlıklara getirilen haklardan Türkiye'deki gayrimüslimlerin hepsi yararlandırılmamış, 1942 yılında çıkarılan *Varlık Vergisi Kanunu*'yla gayrimüslimlere ağır vergiler yüklenmiş, vergiyi ödemeyenler bedeni çalışmaya mahkûm edilmişler, 1965 tarihli ve 625 Sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu'nun bazı maddelerinin 1971'de Anayasa Mahkemesi'nce iptali üzerine, Heybeliada Rum Erkek Lisesi'nin devamı kabul edilen, *Ruhban Okulu* addedilen yüksek kısmı kapatılmış, gayrimüslimlerin güvenlik teşkilatlarında ve yüksek devlet memurluklarında göreve alınmalarına yönelik fiili bir yasak getirilmiş ve bu yasak bugüne kadar kesintisiz bir biçimde uygulanmıştır.

Yukarıda yalnızca sınırlı sayıda verilen somut uygulama örnekleri gösteriyor ki, anayasalarda ifadesini bulan "Türk vatandaşlığı" kavramı yeterince kapsayıcı ve kuşatıcı olmamıştır. Teorik öngörülerin ve resmi söylemin aksine, alt kimlikler çoğu kez yok sayılmış, kendi kültürlerini yaşamaları ve kamusal alandaki görünürlükleri engellenmiştir. Osmanlı'dan devir alınan zengin heterojen kültürel yapı homojenleştirilmeye çalışılmıştır. Bu durum, farklı kültürel kümelerin ortak bir üst kimlik etrafında ve bir arada, eşdüzeyle bir toplum oluşturulması tasarımını zayıflatmıştır. Böylece, kapsayıcı ve birleştirici olması gereken "Türk vatandaşlığı," toplumsal ayrışmaya ve çatışmaya yol açan bir araca dönüşmüştür. Bu politikalarda resmi söylemin, çeşitlilik ve farklılıkları "ülkenin bütünlüğü" açısından sakıncalı gören ve onlara "bölücü" bir unsur gibi bakan yaklaşımı belirleyici olmuştur.

Oysa, üst kimlik olan vatandaşlığın kuşatıcılığı ve geçerliliği, bir yandan alt kimliklerin tanınmasına, diğer yandan da vatandaşlığı ifade için kullanılan "Türklük"ün bir alt kimlik olmadığına kabulüne bağlıdır. Daha açık bir anlatımla, vatandaşlığın bir üst kimlik olarak bütünleştirici bir işlev görebilmesi, hem var olan bütün alt kimliklerin varlıklarının kabul edilmesini hem de tüm alt kimlikler çıkarıldığında geriye hiçbir kimlik ögesinin kalmamasını gerektirir.

Cumhuriyet döneminde vatandaşlığın yalnızca "kimlik" boyutu değil, "siyasi katılım" ile "hak ve özgürlük" boyutları da hep sorunlu olmuştur. Bu durum "Tek Partili Cumhuriyet" döneminde çok belirgin bir hal almış, "Çok Partili Cumhuriyet" döneminde ise inişli ve çıkışlı bir seyir izlemiştir.

Tek Partili Cumhuriyet döneminde, çok belirgin bir biçimde "pasif vatandaşlık" anlayışı geçerli olmuştur. Siyasi yarışmanın ve çoğulculuğun olmadığı bir ortamda, vatandaşların siyasete katılımından söz etmenin mümkün olmadığı açıktır. Bu nedenle, vatandaşlığın siyasi katılım boyutu, belirli aralıklarla yapılan ve tek bir partinin katıldığı seçimlerde oy kullanmakla sınırlı tutulmuştur. Vatandaşların mevcut sisteme uyumunu sağlamak amacıyla, seçimlere katılım ve oy vermek bir "borç" olarak değerlendirilmiştir. Bu dönemde sivil özgürlükler alanında da sınırları çok daraltılmış bir hak anlayışı egemen olmuştur. Kamusal alan, özgür ve özerk vatandaşlara dayandırılmamıştır. Makbul vatandaş profilinde, "hak" ve "özgürlükler" değil, "ödev" ve "sorumluluk" kavramları ön planda yer almıştır. Dolayısıyla, bu dönemde vatandaşlık, devlete olan sadakat ve fedakârlıkla tanımlanmıştır.

1950'ye kadar geçerli olan bu vatandaşlık anlayışı, çok partili siyasi hayata geçildikten sonra kısmen değişmiştir. Bu dönemde, her şeyden önce, iktidar yarısına birden fazla siyasi partinin katılımı söz konusu olduğundan, nispi bir çoğulculuk var olmuş, vatandaşlar çeşitli seçeneklerden birini tercih edebilme imkânına kavuşmuştur. Ayrıca, bu dönemde vatandaşların özgürlükler alanı da görece olarak genişletilmiştir. Ancak, çok partili siyasi hayattan bugüne kadarki süreç içerisinde gerçekleştirilen askeri darbelerle oluşan "ara dönemler"de, hem siyasi rekabet ortadan kaldırılmış hem de sivil özgürlüklere geniş sınırlamalar getirilmiştir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, güçlü devlet geleneğinin tarihi bir miras olarak varlığını devam ettirdiği, siyasi-toplumsal yapılanmanın devlet eksenli tasarlandığı, devletin birey ve toplumdan bağımsız bir zatiyet olarak algılandığı, kısacası, toplumsal yaşamın hemen her alanının ve toplumun zihniyet dünyasının devlet merkezli oluşturulduğu bir coğrafyada bireyi esas alan bir vatandaşlık anlayış ve pratiğinin boy göstermesi çok güçtür. Nitekim, bu nedenden ki, Türkiye'de hak ve özgürlük eksenli "aktif vatandaşlık" değil de, görev ve sorumluluk temelli "pasif vatandaşlık" anlayışı egemen olmuştur.

Ancak, özellikle Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne (AB) tam üyelik sürecinde gerçekleştirdiği bir dizi reformla, vatandaşlığın gerek kültürel kimlik boyutunda ve gerekse hak ve özgürlükler boyutunda önemli değişimler yaşanmaya başlanmıştır.

AB SÜRECİNDE VATANDAŞLIK KAVRAMI EKSENİNDE YAŞANAN DEĞİŞİM

Türkiye'nin 1999 Helsinki Zirvesi'nde AB Konseyi'nce tam üyelik için adaylık statüsünün kabul edilmesiyle birlikte Türkiye-AB ilişkileri yeni bir boyut kazanmaya başlamıştır. Zirve'nin sonuç metninde özellikle insan hakları konusuna göndermede bulunulmuş, AB'nin, Türkiye'nin katılım için aranan siyasi kriterleri (Kopenhag Kriterleri) yerine getirme yönünde hukuki reformlarını yapması halinde bundan büyük yararlar elde edeceğine olan inancının altı çizilmiştir. Bu metinde yer alan *Kopenhag Kriterleri*, "aday ülke" statüsünden "üye ülke" statüsüne geçişin ön koşullarını ifade etmektedir. AB 1993 Kopenhag Zirvesi'nde kabul edilen siyasi kriterler, demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıkların korunmasından oluşmaktadır.

Türkiye'nin adaylık statüsünün kabul edilmesinden sonra, Avrupa Konseyi, Türkiye için bir "yol haritası" niteliğinde olan *Katılım Ortaklığı Belgesi*'ni Aralık 2000'de onaylamıştır. Bel-

gede, Türkiye'nin kısa ve orta vadeli önceliklerine yer verilmiştir. Türkiye ise, Katılım Ortaklığı Belgesi'ni esas alarak Mart 2001'de *Ulusal Program*'ı kabul etmiştir. Türkiye, Ulusal Program'daki taahhütlerini yerine getirmeye yönelik olarak 2001 ve 2003 yılları arasında üç anayasa değişikliği ve beş uyum yasası çıkarmıştır. Üç anayasa değişikliği ile kırka yakın anayasa maddesi tadil edilmiş, beş ayrı uyum paketiyle birçok kanunda sayısız madde değişiklikleri gerçekleştirilmiştir.

Türkiye'nin AB ile olan ilişkilerini ve bu ilişkilerdeki gelişmeleri değerlendiren—ve bunlar ışığında AB'nin Türkiye'den beklentilerine yer veren—gözden geçirilmiş Katılım Ortaklığı Belgesi, 2003 yılı içinde kabul edilmiştir. Türkiye, Katılım Ortaklığı Belgesi temelinde, 23 Haziran 2003 Tarih ve 2003/5930 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'yla gözden geçirilmiş Ulusal Program'ı kabul etmiştir. Bu çerçevede, anayasada 2004 yılında önemli bir değişiklik gerçekleştirilmiş, buna ilave olarak çeşitli kanunlarda değişiklik öngören iki uyum paketi çıkarılmıştır. En az bunlar kadar önemli olup, uyum paketlerinden bağımsız olarak çıkarılan ve özgürlükler hukuku açısından büyük önem taşıyan yeni Türk Ceza Kanunu, Ceza Muhakemesi Kanunu ve Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun çıkarılmıştır.

Türkiye tarihinde bir dönüm noktasına işaret eden bu reformların en az kendileri kadar süreci de vatandaşlığın nispi olarak değişen yüzünü göstermesi açısından büyük önem taşımaktadır. Reform sürecinin en önemli özelliklerinden biri, Türkiye'de ilk kez belirgin bir biçimde iç dinamiklerin reformların gerçekleştirilmesinde belirleyici olmasıdır. Her ne kadar söz konusu reformların gerçekleşmesinde Türkiye-AB ilişkileri, dolayısıyla dış dinamikler, temel etkili olmuşsa da, bu gerçeklik, iç dinamiklerin belirleyiciliğini inkâr anlamına gelmemelidir. Gerçekten reformların gerçekleşme sürecine bakıldığında, demokratik kamuoyu, demokrasinin geliştirilip pekiştirilmesi ve özgürlüklerin alanının geliştirilmesine yönelik olarak yoğun bir çaba içinde bulunmuş, kamuoyunu bilgilendirmiş; bu tartışma ve çabaların oluşturduğu ortak talepler siyasi iktidarlara iletilmiştir. Sivil toplum alanında yaşanan bu canlılık, Türkiye'de yerleşik olan pasif vatandaşlık kategorisinden kopuşa işaret etmektedir. Siyaseti belirleme ve etkileme noktasında gösterilen bu duyarlılık, vatandaşlık kavramının "katılım" boyutunda bir genişlemeyi ortaya koymaktadır.

Öte yandan, gerek anayasa ve gerekse çeşitli kanunlarda yapılan önemli değişikliklerle, sivil ve siyasi özgürlükler alanında ciddi adımlar atılmıştır. Başta ifade ve örgütlenme özgürlüğü olmak üzere çeşitli özgürlük kategorilerinde köklü değişiklikler yapılmış ve özgürlüklerin alanı bugüne kadar hiç olmadığı şekilde genişletilmiştir. Bu genel nitelikli reformların yanı sıra, özellikle alt kimliklere mensup vatandaşların kullanacakları kimi kültürel hakların tanınması yoluna gidilmiştir. Bu çerçevede, Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun'un 4. maddesine eklenen bir hükümlerle, Türk vatandaşlarının günlük yaşamda kullandıkları farklı dil ve lehçelerde yayın yapabilmelerine imkân tanınmıştır. Ayrıca, Vakıflar Kanunu'nda yapılan bir değişiklik, azınlık vakıflarının taşınmaz mal edinmelerine olanak sağlamıştır. Yabancı Dilde Eğitim ve Öğretim Yasası'nda yapılan değişikliklerle, Türk vatandaşlarınca geleneksel olarak kullanılan farklı dil ve diyalektlerin öğrenilmesindeki sınırlamalar kaldırılmıştır. Türk vatandaşları tarafından geleneksel olarak kullanılan dil ve lehçelerin öğrenilmesi mümkün hale getirilmiştir. İmar Kanunu'nda yapılan değişikliklerle, gayrimüslimlerin ibadetha-

ne açabilmelerinin önündeki engel kaldırılmış ve bu ibadet yerlerinin camilerle aynı statüde oldukları kabul edilmiştir.

AB sürecinde gerçekleştirilen bu reform niteliğindeki değişikliklerle birlikte, vatandaşların özgürlük alanları genişletilmiş, siyasi katılımın önündeki bazı engeller kaldırılmış ve alt kimlik mensuplarının kendilerini vatandaş hissetmelerini sağlayacak girişimlerde bulunulmuştur. Böylelikle, cumhuriyet tarihi boyunca bir hayli dar tutulmuş olan vatandaşlık alanı kısmen genişletilmiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Vatandaşlık kavramı, modern dönemlere ait bir kavramdır ve demokrasinin gelişimiyle birlikte belirginleşmiştir. Bu kavramla, bireylerin belirgin bir devlete olan siyasi aidiyeti ifade edilir. Ancak bu aidiyet, zorunlu bir bağlılığı ve pasif bir duruşu ifade etmemektedir. Bu anlamda vatandaşlık, kendi yaşamı hakkında alınacak siyasi kararlara katılan ve hak ve özgürlüklerle donatılan bir bireyin devlete olan bağlılığını ifade eder.

Böyle bir vatandaşlık anlayışına ulaşmak kolay olmamıştır. Modernite öncesi dönemde, toplumsal-siyasal sistem ayrıcalıklar üzerine oturduğundan, gerek siyasete katılım ve gerekse hak ve özgürlüklere sahip olma, ancak sınırlı sayıda insan için geçerliydi. İktidarın atomize bir yapı içinde bulunduğu bu toplumda, siyaset çoklu iktidar yapıları içinde yapılmaktaydı. Toplumun çok büyük bir kesimi (imtiyaz sahibi olmayanlar) hem siyasetin dışında tutulmakta hem de hak ve özgürlüklerden mahrum bulunmaktaydılar. Bunun içindir ki, bu kesimler "tebaa" (uyruk) olarak değerlendirilmekteydi. Dönemin imtiyazlı ve hiyerarşik toplumsal yapısı, farklılıkların korunmasını gerektiriyordu. Çünkü her bir farklılık aynı zamanda birey ve toplulukların toplumsal statüsünü belirlemekteydi. Bu nedenle, o dönemde farklılıkların yok edilmesi ya da türdeşleştirilmesi gibi bir sorun yoktu.

Feodal sistemin tasfiye edilip yerine, nispi olarak eşitlikçi ve özgürlükçü iddialarla modern ulus-devletin kurulmasıyla birlikte vatandaşlık kavramı gündeme geldi. Feodalitenin imtiyazlı yapısına son vermede vatandaşlığın eşitlikçi boyutu kullanıldı. Daha doğrusu, feodal toplumun eşitlikçi yapısı, soyut vatandaşlık kavramı etrafında yok edilmeye çalışıldı. Bu yapılırken hâkim kültürün özellikleri etrafında bütün farklılıklar birleştirilmeye ve aynılaştırılmaya çalışıldı. Dönemin eşitlikçi ve evrenselci vurgusu, ön planda tutulan klasik insan hakları anlayışı da bu türdeşleştirmeye yardımcı oldu. Öte yandan, modern ulus-devletlerde vatandaşların siyasete katılımı da sınırlı oldu. Öyle ki, demokratik olma iddiasındaki ülkelerde dahi, uzun bir dönem çok sınırlı sayıda insan sınırlı ölçüde siyasete katılabilirdi.

Dolayısıyla bütün büyük iddialara rağmen, modern ulus-devletlerde vatandaşlık kavram ve uygulaması hep sorunlu oldu. Otoriter ve totaliter devletlerde bu sorunu anlamak mümkün. Ancak, demokratik olma iddiasındaki devletler açısından bu durum kabul edilebilir değildir. Çünkü demokrasi, özû itibarıyla, vatandaşlığın her iki boyutunun da geniş tutulması gerekliliğini ifade etmektedir.

Bu gereklilik, bütün bir dünyayı ve insani yaşam alanlarını etkisi altına alan "küreselleşme"yle birlikte çok daha belirgin bir hal aldı. Ekonomik, siyasi ve kültürel alanlarda kendini

açık bir şekilde hissettiren küreselleşme olgusunun en belirgin sonuçlarından biri, ulus-devlet yapılanmalarında erozyona yol açmasıdır. Bir yandan ekonomik yapı ve ilişkilerin bağımlı yapısı, diğer yandan da gelişen neoliberal ekonomik politikalara paralel olarak "sosyal devlet" anlayışında yaşanan aşınmalar, ulus-devletlerin eski varoluş sebepleri ile işlevlerinde önemli değişiklikler yaratmaktadır. Bütün bu değişimin hukuk tarafından düzenlenmesi, yani hukukun küreselleşmesi, ulus-devletlerin egemenlik yetkilerinin zayıflamasına yol açmaktadır.

Öte yandan küreselleşme, siyasi karar alma sürecinde de değişime neden olmaktadır. Klasik şemada, siyasi karar almanın yegâne mekânı ulusal sınırlar iken, küreselleşmeyle birlikte bu şema değişmekte, kararlar yerel/ulusal/ulusalüstü mekânların karşılıklı etkileşimi süreci içinde alınmaktadır. Dolayısıyla, vatandaşlar tekli bir ortamda değil, çoklu bir ortamda siyaset yapma imkânına kavuşmaktadırlar.

Bütün bu değişim ve dönüşüm, klasik vatandaşlık kavram ve uygulamasının yetersizliğini ortaya koymakta ve bu alana ilişkin yeni arayışlara yol açmaktadır. Bu arayışlar içerisinde üretilen formüllerden biri olan "çokkültürlü anayasal vatandaşlık" kavramı, hem siyasi katılımın yaygınlaşmasını hem de bütün farklılıkları kuşatacak bir hak ve özgürlük anlayışının esas alınmasını öngörmesi nedeniyle hem Türkiye'nin ve hem de dünyanın yaşadığı sorunları aşmada yararlı bir kavram olabilir.

YEDİNCİ OTURUM TARTIŞMA BÖLÜMÜ

Soru: AKP'nin uğramış olduğu seçim baskılarını tarihsel süreç içerisinde Kürtlerin uğramış olduğu seçim baskılarıyla karşılaştırabilir misiniz?

Selahattin Demirtaş: Parti binaları bombalanmış, il başkanları kaçırılıp infaz edilmiş... Halen cesetlerini bulamadığımız yöneticilerimiz var. Yani dolayısıyla kıyaslama yapma gereği duymuyorum. Keşke bizim de lastiğimiz patlatılsa, camımız kırılıysaydı sadece.

Soru: AKP'nin yükselişinde sizin hatanız var mı?

Selahattin Demirtaş: Belki bölgedeki bazı yerlerde gereğinden fazla oy almasında bizim hatamız vardır ama AKP Türkiye genelinde yükseldi biliyorsunuz. Mesela, Antalya'daki yükselişinde hatamız yok diye düşünüyorum. Ama doğrusu soruların tümünde bir günah keçisi aranıyor. DTP en kolay günah keçisi. Haklısınız aslında, Türkiye'de günah çok, keçi az, dönüp dönüp herkes DTP'ye, en yakın bulduğuna belki de, eleştiri yöneliyor.

Soru: DTP'nin seçimi değerlendirirken AKP'nin başarısını yardımlar ve tehdit gibi değerlendirip, Türkiye'de Kemalist çizgiye karşı alınan başarıyı, sizce doğru değerlendiriyor musunuz? Neden muhalif (egemen düşünce) gibi duran partiyle kavga yolunu tutuyorsunuz?

Selahattin Demirtaş: Mevcut sistemle çatışan bir partiyle siz neden çatşıyorsunuz? diye algıladım soruyu.

Hayır biz böyle düşünmüyoruz. Evet, AKP şu anda statükoya karşı bir mücadele veriyor, statükoyu ele geçirmek için, yeni statükocu olmak için. Statükoyu değiştirip halklar lehine demokratikleştirmek için değil. Yeni statükocu olmak için uğraşiyor diye düşündüğümüz için, AKP'nin peşine ve kuyruğuna takılmıyoruz.

Soru: İki gündür "Türkiye'de Kürtler: Barış Süreci İçin Temel Gereksinimler" konularını işliyoruz, Kürtler niye kendi arasında barışı tartışmıyor veya bu konuda ne düşünüyorsunuz?

Selahattin Demirtaş: Elbette ki öncelikli konudur, halklar başta olmak üzere bu alanda siyaset yapan herkes asgari ilkeler çerçevesinde buluşabilmeli, diğer Türkiye'deki demokratik güçlerle birlikte çatı partisini tartışabilmelidir.

Soru: Üzerinizdeki hiyerarşik baskıdan dem vuruluyor, AKP sizden daha mı demokrat bu konuda? Yine merak edilen diğer bir şey, "Savaşlığınıza benzediniz mi?"

Selahattin Demirtaş: Üzerimizde iki hiyerarşik baskıdan söz edildi. Biz yirmi iki kişiyiz, Ufuk Uras'la birlikte yirmi iki kişiyiz. Mecliste bütün kararlarımızı alırken de, bazen Ufuk Bey katılmıyor çalışmalarımıza ama, yirmi bir kişi asgari toplanıp tartışıyoruz. En küçük bir konuyu dahi yirmi bir kişi tartışıyoruz. Bilmiyorum, üç yüz kırk AKP milletvekilinden kaç milletvekilliği bitene kadar başbakanı görecek, grup toplantısı ve genel kurul hariç. Görmeyecek arkadaşlar, büyük bir kısmı başbakanı görmeyecek. A takımı politikasını üretecek, geri kalan milletvekilleri—tenzih ediyorum değerli arkadaşlarımı—önemli ölçüde onaylayacak. Bu mudur demokratlık, hiyerarşik baskı yok denilebilir mi burada? Yani "Bizde tümüyle sıfırdır" demiyorum ama karşılıklı bir sorgulamak gerekiyor.

Soru: AKP'nin çıkarmak istediği Yerel Yönetimler Yasası'nı nasıl değerlendiriyorsunuz?

Selahattin Demirtaş: Şu anda gündemde yok arkadaşlar. Elbette ki son derece pozitif yönleri de vardı Yerel Yönetimler Yasası'nın ama eleştiriler de geliştirilmişti. Şu anda detayların teknik boyutlarını hatırlamıyorum ama nihayetinde pozitif bir ilerlemeydi. Eksikliğiyle, eleştirilerimizle birlikte belki destekleyeceğimiz bir yasa olacak.

Soru: Her fırsatta barış, kardeşlik, demokrasi söylemini tekrarlayan partiniz, yine Kürtlerle ilgili, Kürtlerin kendi barışıyla ilgili, diğer oluşumlarla bir diyalog var mı?

Selahattin Demirtaş: Seçim öncesi bildiğim kadarıyla bir diyalog yaşanmış ve başarılı olamamıştı, elbette ki bunu sürdürmekte fayda var diye düşünüyorum arkadaşlar. Bunun uğraşı içerisinde kişi olarak olacağımı da en azından taahhüt ederim bu konuda.

Soru: Size oyunu veren bir seçmen olarak meşruluk sorununu cevap verilmeye değer bulmuyorum. Akabinde sizden şunu bekliyorum; iki gündür süren konferansta DTP'ye yönelik eleştiriler geliştirildi. Hem politika üretme, hem de Kürt hareketiyle mevcut bir ilişki ya da organik bağın olup olmadığı yönünde, Sinn Féin, Batasuna örnekleri verildi. Sizin bu eleştiri ve değerlendirmelere yaklaşımınız nedir?

Selahattin Demirtaş: Değerli Arkadaşlar, bizim siyaset yürüttüğümüz taban, DTP'nin yarattığı bir taban değildir. Elbette ki, herkes çok iyi biliyor ki, otuz yıldır PKK'nin etkilediği—belki tamamı değil ama, çok önemli ölçüde bu referansla hareket eden—bir taban üzerinden siyaset yapıyoruz. Fakat bizim Sinn Féin ya da Batasuna gibi bir durumumuz yok. Yani biz PKK'nin legal temsilcisi değiliz. Belki Türkiye'de buna da izin veren, hatta PKK'yi legalleştiren, temsilciye falan gerek kalmadan, silahları tasfiye eden, PKK hareketi eğer demokratik olarak kendini ifade etmek istiyorsa—ki istiyor—doğrudan siyaset imkânı sunan bir düzenlemeye ihtiyaç var; aracıya değil.

Soru: 22 Temmuz seçimlerinde ortaya çıkan tablonun temsilde büyük ölçüde adalet sorunu olduğu kanısı çok yaygın, sizce 2007 seçimleri demokratik ve adil bir seçim midir?

Selahattin Demirtaş: Elbette ki önceki seçimlerle kıyaslandığında kısmen daha demokratikti ama biz Demokratik Toplum Partisi olarak büyük bir dezavantajla seçime gittik. Bağımsız adaylık vardı, birleşik oy pusulası vardı biliyorsunuz. Bunların hepsi antidemokratik uygulamalardı.

Soru: Yirmi kişilik grubunuzda sekiz kadın var, neredeyse %50. Diğer partilerde bu oran çok az. DTP'deki kadın oranının çokluğunu neye bağlıyorsunuz?

Selahattin Demirtaş: Bu da, DTP'nin değil, kadının farkıdır arkadaşlar. Kadın kendi emeğiyle mücadelesiyle DTP'de bunu başarmış, yaratmış, kazanmıştır. Yoksa DTP'ye kalsa herhalde sekiz kadın meclise giremezdi. Kadının mücadelesidir bu, bizim hasbelkader katkımız olmuştusa dışarıdan, ne mutlu bize.

Soru: DTP'nin işi gerçekten zor, yeni hazırlanacak anayasada sadece Kürtlerin değil, tüm ezilenlerin yani işçilerin, kadınların, Ermenilerin haklarını da sizin koruyacağınızı düşünüyorum, bu konuda çalışmalarınız var mı?

Selahattin Demirtaş: Elbette ki var. Çok genel bir cevap vermiş olayım, bütün ötekileştirilmiş, temsiliyetini mecliste bulamamış herkesin sesidir DTP. Sadece Kürtlerin sesi değildir.

Şimdi ben, burada İHD başkanı iken, Sayın Abdurrahman Kurt AKP il başkanıydı. Üç yıl boyunca birlikte çalıştık ve çoğu zaman şunu ifade ettik birbirimize: "Bu iş ikimize kalsa, kolay vallahi." Bir odaya girer tartışırız, şu veya bu şekilde seninle bu işi çözeriz diye düşünüyorum. Şimdi benim eleştirilerimin birincisi Sayın Kurt'a yönelik değildi, ikincisi Diyarbakır'daki politikalara yönelik değildi, kişisel değildi. Dolayısıyla tümüyle Ak Parti'yi, Ak Parti politikalarını, genel politikalarını eleştiren bir tarza dikkat ettim. Eğer bu arada farkında olmadan değerli arkadaşlarıma karşı özel bir şey ifade etmişsem, onu zinhar düzeltmek isterim. Böyle bir kastım asla olmadı. Sayın Kurt'u da biliriz, Sayın Arzu'yu da biliriz, ikisi de bu kente emekleri olmuş, değer yaratma konusunda mücadele etmiş insanlardır. Fakat Ak Parti onlardan ibaret değildir. Ben seçim döneminde Ankara'ya gittim, havaalanından şehre doğru inerken, bir baktım Ak Parti'nin Türk Bayraklı "Tek Millet, Tek Vatan, Tek Devlet" billboardları asılmış orada. Bölgede hiç yok. Böyle bir şey Ak Parti yani.

Soru: Sayın Ensarioğlu, sizce DTP'nin ve AKP'nin kullandığı dil, üslup ve diyalog bu yeni süreçte doğru mudur?

Galip Ensarioğlu: Hayır değildir, ben konuşmamda da belirttim. Partilerin ve sivil toplum kuruluşlarının kendi aralarındaki problemi, bu dönemde, bu süreçte bir tarafa bırakarak, tamamen diyalog sürecini geliştirip, bu sürece katkı sunması gerekir. Ben konuşmamı çok kısa kesttim, oyum kadar konuşayım dedim, size laf verdim. Yoksa bu diyalog yerine bir genel affın sorunun çözümünde bir unsur olabileceği konuşulabilirdi. Yani bu yeni anayasa, yeni akit, yeni bir süreçtir. Bununla birlikte vatandaşıyla yeni bir akit yapan bir devlet, bir genel affı ilan edebilir. Tabii Batı'daki Türk kamuoyunu da rencide etmeden, onları da hesaba katarak, yeni gerilimlere yer vermeden, belki kademeli olabilirdi, iki kademeli olabilirdi. Veyahut da Sayın Milletvekilim, Kuzey Irak politikaları konuşulabilirdi, eleştirilebilirdi. Bu yeni dönemde sizin katkılarınız bu anlamda bekleniyor. Tamamen Kürt düşmanlığı üzerine Türkiye'nin de menfaatleri bir tarafa bırakılarak, Kuzey Irak'ta hükümetin bir politikası var. Yani ben bir Kürt olarak kalkıp burada, Türki cumhuriyetlerin liderlerine her gün sövsem, aşağılırsam, Türk kardeşlerimizin ne kadar rahatsız olacağını biliyorum. Bu hükümetin ve Türkiye'deki diğer dinamiklerin yıllardır Kuzey Irak'taki Kürt liderlere düşmanca tavır ve aşağılayıcı üslup içinde olmalarını şiddetle reddediyoruz ve bizi incitiyor bu tavırlar. Bunların sizler tarafından yukarıya iletilmesini bekleriz. Bu tavır buradaki barış sürecine de zarar veriyor. Orada icabında Türkiye'nin kurulacak bir Kürt devletine yardımcı dahi olması gerekirdi, Türkiye'ye yaklaşan, büyük devlete yaklaşan da buydu. Bunlar konuşulabilirdi.

Soru: Çokça dile getirildiği gibi, DYP, Demokrat Parti ve diğer partiler bölgede AKP ile ittifak, gizli ittifak içinde midir, neden oylarınız azaldı?

Galip Ensarioğlu: Hayır değildir, bu seçim süreci içinde hepsi dostlarımız olmasına rağmen en ağır eleştiriyi AKP'ye ben kendim yaptım. Böyle bir ittifak yoktur. Bizim bir ağabeyimizin dediği gibi siyasetin estağfurullahı yoktur. Siyasette hata yaparsın, bedel ödersin, DYP olarak biz hata yaptık ve bedel ödedik. Cumhurbaşkanı seçim sürecindeki tavrımız doğru değildi, ben bunu genel başkana iki defa ısrarla ilettim. Her konuda beni kırmazdı ama bu konuda maale-

sef bir yanlış içine girdiğimizi düşünüyorum. Buna benzer ANAP'la birleşme süreci, ayrıca CHP'nin AKP'ye karşı takındığı tavır, laiklik elden gidiyor diye yapılan cumhuriyet mitingleri, karşı tarafta din elden gidiyor hissi uyandırdı ve bu seçimde AKP'nin hizmetleri tartışılmadı. AKP'nin yaptığı ve yapmadıkları bu seçimde tartışılmadı. Bu bir referanduma dönüştürüldü ve cumhuriyet mitinglerine karşı olanlar da götürüp AKP'ye oy verdi. Ordunun beyanları ve demokrasi dışı dayatmaları AKP'ye yine oy kazandırdı. Tamamen aradaki partileri sildi, kendi tavırları da yanlış olunca, dolayısıyla MHP, DTP, yani etnik temel üzerinde bu çatışmanın sonucu olarak etnik temele dayalı partiler oy aldı. Türkiye'de laik Kemalistlerin oy verdiği CHP oy aldı ve geri kalan herkes götürüp AKP'ye tepki olsun diye oyunu verdi. Yani bu bir seçim değildi, bu bir referandumdu, böyle bir gizli anlaşma yok.

Soru: Kendiniz ve aileniz demokrat, yurtsever bir ailesiniz, şehrimizde sizi ve ailenizi hiç kimse DYP'yle bağdaştıramıyor. Değişik Kürt partileri ve çevrelerinde çalışmayı düşündünüz mü?

Galip Ensarioğlu: Düşünmedim. Yani biz kırk yıldır, elli yıldır bu misyonda siyaset yapan bir aileyiz, parti değiştirmeye de bir türlü alışamadık, içimize sindiremedik ama bulunduğumuz partide her zaman bölgenin ve insanımızın gerçeğini savunduk. Devletle geliştiği zaman halkın gerçeklerinin yanında olduk, partimizle geliştiği zaman halkın gerçeklerinin yanında olduk. O anlamda çizgimiz değişmedi, değişmeyecek.

Soru: Sayın Sertaç Bucak, Kürtlerin siyasi cephe örgütü (çatı vesaire halinde örgütlenmesi) fikrini nasıl karşılıyorsunuz? Size böyle bir teklif var mı, bunun şartları varsa nelerdir?

Sertaç Bucak: Şimdi Değerli Katılımcılar, Sayın Başkan, tabii ki Hak ve Özgürlükler Partisi'nin tüm siyasal Kürt legal partileriyle ortaklaşması, ortak hareket etmesi kadar doğal bir şey olamaz. Ancak bununla ilgili şunu söyleyebilirim, bizim Katılımcı Demokrasi Partisiyle iyi ilişkilerimiz var, Demokratik Toplum Partisi'yle sağlırları ve dilsizleri oynuyoruz. O arkadaşlarımız başları sıkıştığı zaman bize hep müracaat ederler, birazcık da bu irade meselesi. Çünkü bir partinin organları vardır, karar organları vardır, genel başkanı vardır, başkanlık kurulu vardır, bir de parti meclisi vardır. Fakat bu arkadaşlarımızın yaklaşımlarında ben daha çok bu organlar ya da kişilerin değil, başka şeylerin daha etken olduğunu düşündüğüm için, bu dönemde, geçmiş dönemde, bu konudaki çabalarımıza rağmen böylesi bir ilişki gerçekleşmedi. Önümüzdeki dönemde de böyle bir şeyi, açıkça söyleyeyim hiç düşünmüyoruz. Bu arkadaşlarımızın bu yönde kendilerini dönüştürmelerini çok yürekten arzu ediyoruz. Özellikle 22 Temmuz seçimlerinin iyi okunmasını umut ediyoruz. Yani artık bir sandalyeyi koyup, sandalye olarak seçtirebiliriz devri bitti. DTP'de dahil olmak üzere hepsi ile biz Hak ve Özgürlükler Partisi olarak halkımızın çıkarları için, iyi ilişkiler içerisinde olmak istiyoruz. Onlara görüşlerimizi aktarmaktan yanayız. Özellikle onlara verilen halkın güvenine, güvenleri konusunda onları su-kutu hayale uğratmamaları için, Türkiye'deki demokratik değişimler konusunda tüm Kürt milletvekillerininin daha duyarlı ve daha iyi bir sınav verebilmeleri için biz de elimizden gelen çabayı harcayacağız. Bu konuda kendilerine destek olmaya çalışacağız. Çünkü önümüzdeki dönemdeki bu mücadelelere büyük önem veriyoruz. Benim bu konuya ilişkin söyleyeceğim bu. Tabii ki soruyu soran arkadaşın dediği gibi Kürtler kendi aralarında iyi bir ortaklaşma gerçekleştirebilselerdi ve Türkiye'deki demokrasi güçleriyle bu işi iyi yapabilselerdi, bu işin başa-

rısı daha kolay olurdu diye düşünüyorum ama bunu gündemlerinde olmayan arkadaşlarla böyle bir şey yapmanın olasılığı yok maalesef. Bunu beklemek lazım, bu konuda sabırlı olmak lazım diye düşünüyorum.

SONSÖZ

Sezgin TANRIKULU

Değerli Konuklar,

Öncelikle ilgi, katılım ve içerik bakımından iki gün boyunca en üst düzeyde sürdürdüğümüz bu tartışma, sorunun çözümünün ne kadar güncel bir ihtiyaç olduğunu da ortaya koydu bana göre. Amerika'dan, İrlanda'dan, İspanya'dan, Almanya'dan katılımcılardan dünya örneklerini dinledik. Türkiye'den uzman ve siyasetçilerden görüşlerini aldık ve sizler sorularınızla, katılımınızla bu toplantıya büyük katkı sundunuz. Bu konferans bize gösterdi ki, aynı zamanda, çözümün tartışılacağı ve üretileceği yer Diyarbakır'dır. Ve yine bu konferans bize gösterdi ki Kürt sorununda sorun kaynağı Diyarbakır değil Ankara'dır. Biz burada aynı zamanda çok konuştuğumuz ama bir türlü gerçekleştiremediğimiz bir diyalogu da başlatmış olduk bana göre. İki gündür izlediğim bu tartışmalardan çıkardığım sonuç da bu. Hep "Niye diyalog yok, niye bir araya gelemiyoruz, niye birbirimizi dinleyemiyoruz?" [diyorduk.] Ama iki gün burada toplumun çok değişik kesimlerinden katılımcılarla, siyasetçilerle bir arada olduk ve birbirimizi dinledik, tartıştık, tahammül ettik. En son siyasetçilerimiz bu platformda burayı kullandılar ve tahammül ederek birbirlerini dinleyerek konuştular. Biz dinledik ve tahammül ettik. Zaten eğer çözüme gidecek bir adım atılacaksa, ilk önce bu çözüm toplumun değişik kesimlerinin birbirini dinlemesinden ve birbirini hoş görmesinden, birbirini anlamaya çalışmasından geçmektedir. Bugün burada bu yapıldı.

Burada bir anekdotu anlatmak istiyorum size. Bir diplomatla akşam yemeği yiyorduk. Gündüz bütün siyasi partileri gezmişti, sivil toplum örgütlerine gitmişti, toplumun değişik kesimleriyle görüşmüştü. Akşam da yemek yiyorduk. Çok hızlı bir trafik olmuştu kendisi açısından. Akşam konuştuğumuzda şunu bana ifade etmişti, "Ben bugün Diyarbakır'da hep aynı kişiyi dinledim hissindeyim. Çünkü her değişik siyasi partiden ve değişik sivil toplum örgütlerinden hep aynı yaklaşımla bu soruna yaklaşıldığını gördüm. Aynı kişiyi dinlemiş gibiyim." Gerçekten de bugün siyasetçilerimiz kuşkusuz farklı eksenlerle yaklaştılar ama hepsinin burada çözüm istediğinden eminim. Yani eminim en azından bu masadaki arkadaşlarımız çözümün bir parçası olmak istiyorlar. Bu da çok önemli bir başlangıç olabilir. Buradan birçok yere ben mesaj verildiğini düşünüyorum. Bu toplantı sadece bugün Diyarbakır'da izlenmedi. Bence bugün bu toplantı bütün bölgede izlendi. Ankara bu toplantıyı çok dikkatle izliyor, buna katkı sunacak çabalar da var. Bütün Türkiye bu toplantıyı izliyor, Brüksel bu toplantıyı izliyor, ne konuşulduğunu merak ediyor. Washington bu toplantıda ne konuşulduğunu merak ediyor. Erbil'de de bu toplantıda ne yapıldığı merak ediliyor. Ve Kandil yine bu toplantıda ne konuşuluyor, ne önerilecek ve bu toplantı bizi nereye taşıyacak bunu merak ediyor ve ilgiyle izliyor. Bu nedenle de bu konferans çözüm bakımından, çözüme giden yol bakımından çok önemlidir diye düşünüyorum. Bu nedenle yine herkese teşekkür ediyorum.

Değerli Katılımcılar,

Öncelikle toplantımızı kolaylaştıran çevirmen dostlarımıza, Sayın Ragıp Duran'a, Sayın Sungur Savran'a, Sayın Nur Ottoman'a çok teşekkür ediyorum. İki gün boyunca burada çok yorulduklar, emek verdiler. Dostlukları için kendilerine teşekkür ediyorum. Yine bu salonu kullanmamıza yardımcı olan Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'ne, Sayın Başkan'a, Sayın Osman Baydemir'e ve çalışanlarına Diyarbakır Barosu adına teşekkür ediyorum. Heinrich Böll Stiftung Derneği'ne, çalışanlarına, özellikle bu toplantı sırasında bütün toplantının alt yapısını gerçekleştiren Sayın Aylin Örnek'e ve dernek temsilcisi Sevgili Dostumuz Sayın Dr. Ulrike Dufner'e çok teşekkür ediyorum, Diyarbakır Barosu adına. Ve yine bu toplantıda, bu toplantı için büyük çaba sarf eden yönetim kurulu üyelerimize ve Diyarbakır Barosu'nun emekçilerine huzurlarınızda teşekkür etmek istiyorum. Bunlar bu toplantının arka planında, bu toplantıyı gerçekleştiren dostlarımızdı. Kuşkusuz bu toplantının eksikleri var. Bütün eksikliklerin muhatabı benim. Bütün olumlu eleştirilerin, dostça eleştirilerin muhatabı benim, bütün eleştirileri kabul ediyorum. Katılım konusunda da mutlaka burada olması gerekenler vardı, ama bunu bir ihmal olarak kabul edin, önümüzdeki toplantılarda bu eksikliği de gidermeye çalışırız. Ama şunun bilinmesini özellikle istiyorum. Burada olması gerekenler konusunda bilinçli bir ihmali-miz olmadı. Yani bu insanlar burada olmasın diye hiçbir biçimde, hiçbir düzeyde hiçbir arkadaşımızla konuşmadık. Yani burada olması gerekenler ama olmayanlarla ilgili olarak bilinçli bir ihmali-miz yok, böyle düşünülürse üzüleceğimizi ifade etmek istiyorum. Kuşkusuz bundan sonraki toplantılarda bu eksikliği de gidermeye çalışacağız. Bunu da ifade etmek istiyorum. Son olarak yurt dışından katılan, değerli bilgilerini bizle paylaşan bütün konuklarımıza Diyarbakır Barosu adına ve Heinrich Böll Stiftung Derneği adına teşekkür ediyorum. Türkiye'den katılan uzmanlara ve siyasetçilere teşekkür ediyorum. Ve siz iki gün boyunca burada büyük bir sabırla katkı sunarak burada bulundunuz, aktif katıldınız ve sabrınızla ve katkınızla çözümün burada olduğunu, herkese bir mesaj olarak ilettiniz. Çözümün dinamiğinin sizler olduğunu gösterdiniz. Yine hepinize Diyarbakır Barosu adına, düzenleyiciler adına teşekkür ediyorum. Umuyorum ve diliyorum ki, çözüm için burada, bu toplantı bir başlangıç olsun, yeni bir başlangıç olsun ve buradan Türkiye'de demokrasiyi inşa edebilelim, yeniden inşa edebilelim ve barış içerisinde, bir arada, birbirimizi ötelemeden, kardeşçe yaşamının yollarını arayalım. Yine altını çiziyorum, bu toplantıda Kürtler Kürt sorununu tartıştı, bunun da bu şekilde bilinmesini istiyorum.

Tekrar teşekkür ediyorum Diyarbakır Barosu adına. Sağ olun, var olun!

ÖZGEÇMİŞLER

Nebahat AKKOÇ

Nebahat Akkoç 1953 yılında Diyarbakır'da doğdu. Manisa Kız İlköğretmen Okulu'ndan ve Eskişehir Üniversitesi İlkokul Öğretmenliği Önlisans Bölümü'nden mezun oldu. 22 yıl süreyle çeşitli yerlerde ilkokul öğretmenliği yaptıktan sonra emekli oldu. 1997'de Diyarbakır'da şiddete maruz kalan kadınlara yasal ve psikolojik destek sağlamak amacıyla kurulan KA-MER'in kurucu üyesi ve halen yöneticisidir.

2003 yılında *Time* dergisinin "Modern Çağın Kahramanları" arasında gösterdiği 38 kişilik listede yer alan Akkoç, yurt içinde ve dışında bir çok ödül almıştır. Bu ödüller şunlardır: Rotary Club Hizmet Başarı Ödülü, Ginetta Sagan İnsan Hakları Ödülü, Dünya Kardeşlik Örgütü Ödülü, SODEV İnsan Hakları Ödülü. Fransa tarafından Legion d'Honneur madalyası verilen Akkoç Ashoka üyesidir.

Ali BAYRAMOĞLU

Ali Bayramoğlu 1956 yılında Gelibolu'da doğdu. Fransa'da, Grenoble Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdi. Yüksek lisans ve doktorasını İstanbul Üniversitesi'nde tamamladı. 1981 yılından 1999 yılına kadar, on sekiz yıl boyunca Marmara Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü'nde öğretim üyeliği yaptı. Özellikle Silahlı Kuvvetler'in siyasi rolü, İslami hareketler, devlet sosyolojisi konularında çalıştı. 1990 yılından bu yana çeşitli dergi ve gazetelerde toplumsal ve siyasal analizler yapıyor. Sırasıyla *Tempo*, *Power* dergilerinde yazdı. Ardından *Yeni Yüzyıl*, *Star*, *Yeni Binyıl*, *Sabah* gazetelerinde köşe yazarlığı yaptı. Halen *Yeni Şafak* gazetesinde yazıyor. Kitapları: *Türkiye'de İslami Hareket* (Patika Yayınları, 2001); *28 Şubat: Bir Müdahalenin Güncesi* (Birey Yayıncılık, 2001); *Türkiye'de Ordu* (Birikim Yayınları, 2003); *Çağdaşlık Hurafe Kaldırmaz* (TESEV Yayınları, 2006).

Nurcan BAYSAL

Nurcan Baysal 1975 yılında Diyarbakır'da doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Diyarbakır'da tamamladı. 1996'da Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezun olan Baysal, daha sonra Bilkent Üniversitesi'nde Uluslararası İlişkiler alanında yüksek lisansını tamamladı. Aynı üniversitede asistan olarak çalıştı. Halen Atatürk Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Fakültesi'nde doktorasına devam etmektedir.

1997-2007 yılları arasında GİDEM'in (Girişimci Destekleme Merkezi) koordinatörü olarak UNDP'ye bağlı çalışan Baysal, 2004 yılında Diyarbakır'da sosyoekonomik gelişme konusunda deneyimli bir grupla birlikte Kalkınma Merkezi'ni kurmuştur. Merkez, zorunlu göç ve kırsal kalkınmaya yönelik çeşitli çalışmalarda bulunmaktadır.

Baysal, son 8 yıldır çeşitli kadın çalışmalarının içinde yer almış, Güneydoğu'da kadın STK'larının gelişimine katkıda bulunmak için çabalamıştır. Kadın İçin Küresel Fon Kuruluşu'nun Ortadoğu danışmanlarından biri olan Baysal aynı zamanda Kadın Emeği ve İstihdamı Grubu'nun da (KEİG) üyesidir.

Şahismail BEDİRHANOĞLU

Şahismail Bedirhanoglu 1961 yılında Diyarbakır'ın Dicle ilçesinde doğdu. İlk ve orta öğrenimini Diyarbakır'da yaptı. Üniversite mezunu olan Bedirhanoglu iş hayatına genç yaşta ilaç ve medikal piyasasında çalışarak başladı. Daha sonra eşiyile birlikte eczane açtı. Yeterli deneyimi kazandıktan sonra Bedirhanoglu Eczacı Deposu'nu açarak kendi dağıtım ve pazarlama ağını kurdu. Diyarbakır merkez olmak üzere, Elazığ, Malatya ve Van illerinde Bedirhanoglu Eczacı Deposu'nun şubelerini kurarak bölgede iyi ciro yapan firmalar arasına girdi. Diyarbakır'da son yıllarda vergi rekortmenliği ile ilk sıralarda yer almıştır. Ayrıca Inter-Med Hastane Ürünleri San. Tic. A.Ş. ve Fakülte Medikal Sanayi ve Ticaret A.Ş. firmalarının sahibidir.

Sosyal aktivitelerin toplumsal barışa, kalkınmaya hizmet ettiğine inandığından, sivil toplum kuruluşları içinde görev aldı. Diyarbakır SİAD, GÜNSİAD, Diyarbakırspor vb. gibi birçok kurum ve kuruluşta başkanlık ve başkan yardımcılığı görevlerinde bulundu. Halen GÜNSİAD Yönetim Kurulu Başkanlığı'nı yürütmektedir.

Akın BİRDAL

Akın Birdal 1948 yılında Niğde'de doğdu. 1970 yılında Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi'ni bitirdi. 1977 yılında yoksulların ekonomik, demokratik mücadele örgütü KÖY-KOOP'un Niğde Birlik Başkanlığı'nı yaptı. Aynı zamanda Merkez Birliği'nin yönetim kurulunda olan Birdal 1980 Askeri Darbesi sonrasında KÖY-KOOP yöneticileri ile Mamak Askeri Cezaevi'nde bir yıl tutuklu kaldı. 1984 yılında yargılandığı tüm davalardan beraat etti. 1986 yılında İnsan Hakları Derneği'nin kuruluş çalışmalarına katılan Birdal, 1992 yılına kadar derneğin genel sekreterliğini üstlendi. 1992 yılında dernek genel başkanı oldu. 1997 yılında Uluslararası İnsan Hakları Dernekleri Federasyonu'nda başkan yardımcılığına seçildi. Bu görevi üst üste üç dönem, 2007 yılına kadar sürdürdü.

1998 yılı Mayıs ayında andıçlanarak İHD Genel Merkezi'nde silahlı saldırı sonucu ağır yaralandı. 1995 ve 1996'da 1 Eylül Dünya Barış Günleri'nde Mersin ve Ankara'da yaptığı konuşmalardan ötürü iki yıl hapis cezasına çarptırıldı. 1999 ve 2000 yıllarında tutuklandı. 1995 yılında yapılan genel seçimlerde Emek, Barış ve Özgürlük Bloğu'nun Mersin milletvekili adayı olan Birdal %10 barajının aşılmasını nedeniyle yasama hakkını elde edemedi. 2002 yılında bir kez daha Emek, Barış ve Demokrasi Bloğu'nun Mersin adayı olan Birdal'ın bu kez de TCK'nın 312. maddesinden mahkûmiyeti nedeniyle Yüksek Seçim Kurulu'nca milletvekili adaylığı veto edildi. Şu anda Birdal, İnsan Hakları Derneği ve Sosyalist Demokrasi Partisi'nin Onursal Genel Başkanı'dır. 22 Temmuz seçimlerinde bağımsız milletvekili olarak parlamento-ya girmiştir.

Jochen BLASCHKE

9 Mayıs 1945 tarihinde Hamburg'da dünyaya gelen Jochen Blaschke, Berlin Karşılaştırmalı Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü'nün (BIVS) Araştırma Koordinatörü ve Yönetim Kurulu Üyesi'dir. İlgi alanları etnik, milliyetçi ve dinci siyaset; mobilizasyon ve kurumsallaşma süreçleri; uluslararası göçler ve mülteci akımları (göç konfigürasyonları); uluslararası göç ve mülteci rejimlerindeki değişiklikler; kalkınma ve küresel politika kuramlarıdır. Halen Batı Avrupa'daki Türk ve Pakistanlı göçmenlerin kent ortamındaki etnik örgütlenmeleri ve kent ortamına eklenmeleri; Batı Avrupa'da ulusal dil ve azınlık dilleri politikaları; Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin göç, entegrasyon ve mülteci politikaları; göçmenlerin siyasete katılımı; diaspora politikası; göç olayının Avrupa toplumlarına etkileri; ve Avrupa göç istatistikleri ve göç dinamiği gibi konular üzerinde çalışmaktadır. Bunların yanı sıra BM Uzmanlık Komiteleri, ILO, UNHCR, EERE, IOM, OECD, Dünya Bankası, Avrupa Komisyonu, Alman Sosyal Yardım Dernekleri, Berlin Yönetimi, Aşağı Saksonya Yönetimi, İsviçre Bilim Vakfı, Fritz Thyssen Vakfı gibi kuruluşlara danışmanlık yapmıştır. Yayımlanmış eserlerinden bazıları şunlardır: *Müslüman Kadınların Avrupa'da Karşılaştıkları Çok Seviyeli Ayrımcılık*, ed., gözden geçirilmiş 2. baskı (Berlin, 2004); *Ulus Devlet İnşa Etme Süreçleri ve Kültürel Çeşitlilik*, ed. (Berlin, 2005); *Ulus Devletlerde Kültürel Azınlıklar İçin Kurumsal Ön Koşullar. Üçlü Bir Karşılaştırma*, ed. (Berlin, 2005).

Sertaç BUCAK

Sertaç Bucak 10 Ocak 1951'de Sivas Gürün'de doğdu. 27 Mayıs 1960 İhtilali sonrası babası Avukat Faik Bucak'ın tutuklanması ve sürgüne tabi tutulması üzerine ailesi ile Siverek'e gitti. Siverek'te Gazi Paşa İlkokulu'nu 1962'de bitirdi. 1962 yılında Diyarbakır Maarif Koleji (Diyarbakır Anadolu Lisesi) giriş sınavını kazanarak oraya gitti. Babası Faik Bucak'ın illegal "Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi Genel Başkanı" olduğu için siyasi bir suikast sonucu katledilmesi sonrası İstanbul'a gitmek zorunda kaldı. 1969 yılında Kadıköy Maarif Koleji'ni (Kadıköy Anadolu Lisesi) bitirdi. 1969-1970'te İstanbul Hukuk Fakültesi'nde üniversite öğrenimine başladı.

29 Ekim 1970'te Federal Almanya'ya gitti. 1978 yılında Heidelberg Üniversitesi'ni bitirip Petrol Yüksek Mühendisi oldu. 1983 yılında TC vatandaşlığını siyasi nedenlerden dolayı kaybetti.

Türkiye'deki demokratikleşme sürecinde 2 Temmuz 2002 yılında ülkesine döndü. Yurtdışında Kürt sorununun barışçıl ve siyasal çözümü için ve insan hakları alanında yoğun çalıştı. Son olarak 1991 yılında Sn. Gerhard Schröder'in himayesinde düzenlenen Uluslararası Kürt İnsan Hakları Konferansı'nda kuruluş kararı alınan Uluslararası Kürt İnsan Hakları Merkezi'nin başkanlık ve yöneticiliğini yaptı. İngilizce ve Almanca dillerinde çok sayıda insan hakları ihlalleri ile ilgili rapor ve kitabın yayıncısı ve yazarıdır. Çok sayıda yabancı dergi ve gazetelerde makaleleri yayımlandı. 12 Kasım 2006'dan beri Hak ve Özgürlükler Partisi'nin Genel Başkanı'dır.

Cengiz ÇANDAR

Cengiz Çandar, *Referans* ve İngilizce yayınlanan *Turkish Daily News* adlı günlük gazetelerin başyazarıdır. İstanbul Kültür Üniversitesi'nde Ortadoğu Tarihi ve Siyaseti dersi veren Çandar, Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın dış politika özel danışmanı olarak görev yaptığı sırada (1991-1993) Türk Cumhurbaşkanlığı ile Iraklı Kürt liderler arasında ilişki kurulmasında baş rolü oynamıştır. Wilson Center'da Kamu Politikası üzerinde çalışmalar yapmış ve 1999-2000 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri Barış Enstitüsü'nde Kıdemli Öğretim Görevlisi (Senior Fellow) olarak bulunmuştur. Esas olarak Ortadoğu meselelerini konu alan yedi Türkçe kitap yazmış ve Türk-Amerikan ilişkilerini ve Türk dış politikasını konu alan üç İngilizce kitaba katkıda bulunmuştur. Halen Irak, Kürtler ve Türkiye'nin Ortadoğu stratejisi konulu bir kitap üzerinde çalışmaktadır.

Selahattin DEMİRTAŞ

Selahattin Demirtaş 1973 yılında Diyarbakır'da doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Diyarbakır'da tamamladı. Dokuz Eylül Üniversitesi Deniz İşletmeciliği Bölümü'nde 2 yıl eğitim gördükten sonra, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne kayıt yaptırdı. 1999 yılında Diyarbakır Barosu'nda avukatlık stajını tamamlayarak, Diyarbakır'da serbest avukatlığa başladı.

2000 yılında İnsan Hakları Derneği Diyarbakır Şubesi Yönetim Kurulu Üyeliği'ne, 2002 yılında da aynı derneğin Diyarbakır Şubesi Başkanlığı'na seçildi. 2007 Genel Seçimleri'nde bağımsız adaylığı nedeniyle bu görevinden ayrıldı.

Ulrike DUFNER

Ulrike Dufner, Berlin Hür Üniversitesi'nde aldığı Siyasal Bilimler eğitimi 1989 yılında yüksek lisans derecesiyle tamamladıktan sonra Erlangen ve Bamberg Üniversiteleri'ndeki Güncel Doğu Araştırmaları Lisansüstü Programı çerçevesinde kaleme aldığı "İslam ist nicht gleich Islam" başlıklı doktora çalışması (1997'de yayımlanmıştır) ile doktora unvanını kazanmıştır. 1996-2002 yılları arasında Almanya Parlamentosu'nda Birlik 90/Yeşiller'in meclis grubunda bilimsel araştırma asistanı olarak ve daha sonra, 2002-2003 yıllarında Almanya Dışişleri Bakanlığı Türkiye ve Güney Kafkaslar/Orta Asya masalarında görev yapmıştır. Ulrike Dufner, Ocak 2004'ten bu yana Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği'nin yöneticisidir.

Galip ENSARIOĞLU

1966 yılında Diyarbakır'da doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Diyarbakır'da tamamladı. Dicle Üniversitesi Meslek Yüksek Okulu İşletme Bölümü mezunudur. 15 yıldır Doğru Yol Partisi Diyarbakır İl Başkanlığı'nı yürüten Galip Ensarioğlu ayrıca Diyarbakır'da serbest müteahhitlik yapmaktadır.

Michael M. GUNTER

Michael M. Gunter Tennessee Teknoloji Üniversitesi Siyasi Bilimler Fakültesi'nde profesördür. Yaz sezonlarında Viyana'da Uluslararası Üniversite'de dersler vermektedir. Gunter'in Kürt sorunu üzerine yazdığı beş kitabı bulunmaktadır. Son olarak yayınlanmış kitapları: *Kürt Tarihsel Sözlüğü* (2004), *Irak'taki Kürtlerin Durumları: Bir Siyasi Analiz* (1999) ve *Kürtler ve Türkiye'nin Geleceği* (1997)'dir. Bunlara ek olarak Gunter (Mohammed M. A. Ahmed ile birlikte) *Kürt Sorunu ve 2003 Irak Savaşı* (2005) ve *Kürt Milliyetçiliğinin Evrimi* (2007) kitaplarının editör yardımcılığını yapmıştır.

Gunter'in Kürt sorunuyla ilgili *Middle East Journal*, *Middle East Quarterly*, *Middle East Policy*, *Current History*, *Journal of Muslim Minority Affairs* ve *Orient* gibi birçok tanınmış periyodik magazinde çok sayıda makalesi yayınlanmıştır. Gunter, Türkiye'de ve İsrail'de Fullbright öğretim üyeliği yapmıştır. Kendisiyle Kürt sorunuyla ilgili ulusal ve uluslararası medyada birçok röportaj yapılmıştır.

Gunter'in en son kitabı *Yükselen Kürtler: Irak ve Türkiye'de Kürt Sorunu'nun Gelişen Çözümü* (New York: Palgrave Macmillan, 2008) çok yakında yayınlanacaktır.

Gencay GÜRSOY

Emekli öğretim üyesi olan Gencay Gürsoy barış ve demokrasi konularında faaliyet gösteren çeşitli sivil toplum kuruluşlarında çalışmaktadır. 10 Ağustos 2005 tarihinde, "Kürt Sorununun Barışçı Çözümü" konusunda Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'la görüşen "Aydınlar Heyeti"nin sözcülüğünü yaptı. "Barış Meclisi" üyesidir. Halen Türk Tabipleri Birliği Başkanlığı görevini sürdürüyor.

Fehim IŞIK

Fehim Işık, 1961 yılında Diyarbakır'da doğdu. 1988 yılında Dicle Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi'ni bitirdikten sonra kısa bir dönem Batman'da öğretmenlik yaptı. 1989 yılında aylık *Deng* dergisinde çalışmaya başladı. 1990 yılının başında bir yazısı nedeniyle yargılanarak 4 yıl 2 ay ceza aldı. 2 yıla yakın Diyarbakır Cezaevi'nde yattıktan sonra 1991 yılının ortalarında tahliye oldu. Tahliye olduktan sonra Kürtçe-Türkçe yayınlanan *Azadî* gazetesinin temsilciliğini yürüttü. En son *Ronahi* ve *Hêvi* adlı haftalık gazetelerin Genel Yayın Yönetmenliği'ni üstlendi.

Gazetecilik yaparken Işık hakkında çeşitli yazı, haber ve konuşmaları nedeniyle çok sayıda ceza davası açıldı. Bu nedenle zorunlu olarak 1993 yılından 1995 yılına kadar yaşamını gazeteci olarak Irak Kürdistanı Federal Bölgesi'nde sürdürdü. 1995 yılında yeniden Türkiye'ye dönen Işık, AB Uyum Yasaları çıktıktan sonra yapılan yargılamalarda beraat etti ve kısa bir dönem siyasete girdi. 1996 yılında kurulan Demokrasi ve Barış Partisi'nin kurucu üyesi olan Işık, bu parti Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılıncaya kadar İstanbul İl Örgütü Başkanlığı, Parti Meclisi ve Merkez Yürütme Kurulu üyeliklerinde bulundu.

2002 yılından bu yana Kürt Kültür ve Araştırma Vakfı'nın (KÜRT-KAV) Yönetim Kurulu Üyeliği'ni yapan Işık'ın Kürt kültürü, tarihi ve edebiyatı alanında kaleme alınmış inceleme ve

araştırmaları bulunmaktadır. Son birkaç yıldır Türkçe ve Kürtçe inceleme ve araştırma dergileri ile gazetelerin yanı sıra çeşitli internet sitelerinde de yazıları yayınlanan Işık'ın Kürtçeden Türkçeye çevirileri de vardır.

Filiz KOÇALI

Filiz Koçali İstanbul'da doğdu. 12 Eylül öncesi üniversite öğrenimini yarıda bırakarak fabrika işçiliğı yaptı. 12 Eylül sürecinde gözaltından çıktıktan sonra yarım bıraktığı Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu'nu bitirdi.

Kadınca dergisinde muhabir, *Kim* dergisinde yazı işleri müdürü olarak çalıştı. *Kaktüs* dergisinin yayın kurulunda yer aldı. Bir grup feministle *Pazartesi* dergisini yaratarak 5 yıl bu derginin yazı işleri müdürlüğünü yaptı. *Dayağa Karşı Dayanışma*, *Mor İğne*, *Arkadaşıma Dokunma* kampanyalarının içinde yer almasının yanı sıra İnsan Hakları Derneğı ve Özgürlük ve Dayanışma Partisi'nde yöneticilik yapmıştır. Sosyalist Demokrasi Partisi'nin kurucularından biridir. Üç yıldır bu partinin genel başkanlığını yürütmektedir.

Dilek KURBAN

Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) Demokratikleşme Programı'nda Program Yöneticisi olarak çalışmaktadır. Lisans eğitimini Boğaziçi Üniversitesi'nde Siyasal Bilimler ve Uluslararası İlişkiler dalında yapan Kurban, İnsan Hakları alanındaki yüksek lisansını Columbia Üniversitesi Uluslararası ve Kamu İlişkileri Fakültesi'nde, hukuk doktorasını ise Columbia Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde yapmıştır. 1999-2001 yılları arasında Birleşmiş Milletler Siyasi İlişkiler Bölümü Güvenlik Konseyi Birimi'nde Siyasi İlişkiler Memuru olarak çalışmıştır. Araştırma alanları arasında, Avrupa insan hakları hukuku, uluslararası azınlık hakları hukuku ve Türkiye'de azınlıklar, zorunlu göç ve Kürt sorunu bulunuyor. Kurban'ın Türkiye'de azınlık hakları ve zorunlu göç konulu akademik yayınları bulunmaktadır.

Abdurrahman KURT

1968'de Diyarbakır'da doğan Abdurrahman Kurt, ilk ve orta öğrenimini aynı şehirde tamamladı. Yıldız Teknik Üniversitesi İnşaat Mühendisliğı Bölümü'nden mezun oldu. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Uluslararası Ekonomi ve Politika alanında master çalışması yaptı.

Bir müddet özel sektörde inşaat mühendisliğı yaptıktan sonra Eyüp ve Beyoğlu Belediyelerinde çeşitli kademelerde görev yaptı. İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi'nde kontrol amiri olarak çalışırken siyasete atılarak Diyarbakır'a döndü.

Başta Gönül Köprüsü Derneğı olmak üzere birçok sivil toplum örgütünde başkanlık, kuruculuk ve yöneticilik gibi görevler üstlenerek aktif bir şekilde çalıştı.

2006 yılında Zeytinburnu Belediyesi tarafından düzenlenen Uluslararası Göç Sempozyumu'nda sunduğı "Bölgesel Göçün Nedenleri ve Çözüm Önerileri" konulu tebliğ, ilgili çevreler tarafından beğeni ile karşılandı. Ocak 2007 yılında Ankara'da yapılan "Türkiye Barışını Arıyor" adlı konferansa katılarak bu konudaki demokratik açılımlara destek oldu.

Mayıs 2004'te Ak Parti Diyarbakır İl Başkanlığı'na seçilen Abdurrahman Kurt, bu görevi 3 yıl sürdürdükten sonra 2007'de Diyarbakır'dan Ak Parti milletvekili seçildi.

Clem McCARTNEY

Clem McCartney çatışma ve toplum meseleleri konusunda bağımsız danışmandır. İlgili alanları müzakere koşullarının nasıl sağlanacağı, diyalog süreçleri, barış anlaşmalarını uygulamada karşılaşılan sorunlar ve anlaşma sonrasında çıkan çatışmalardır. Conciliation Resources'un program mensuplarından olup, Gürcü ve Abhaz politikacılar ve sivil toplum eylemcileri arasında devam etmekte olan Schlaining diyalog sürecinde ortak kolaylaştırıcı olarak görev yapmaktadır. Aynı zamanda bu kuruluşun Filipinler ve Kolombiya'ya odaklanan Karşılaştırmalı Öğrenme Projesi'nde danışman olup, bu proje kapsamında biri silahlı gruplarla ilişki kurma konusunda olmak üzere üç inceleme kaleme almıştır.

Kuzey İrlanda'daki çatışmalarda taraflarla yakın ilişki içinde olan Clem McCartney, 1999 yılında Kuzey İrlanda barış sürecini konu alan "Denge Kurmak: Kuzey İrlanda Barış Süreci" başlıklı *Accord* sayısının, 2000 yılında bunu takip eden eğitim paketinin ve söz konusu yayının 2003 tarihli güncelleme baskısının başlangıç makalesinin editörlüğünü yapmıştır.

Clem McCartney ayrıca Güney ve Orta Asya'da da deneyim sahibidir.

Thomas Jeffrey MILEY

Thomas Jeffrey Miley doktorasını Yale Üniversitesi'nden 2004 yılında almıştır. 2007 ilkbaharından bu yana Madrid'deki Siyaset ve Anayasa İncelemeleri Merkezi'nde üniversite üyesi olarak görev yapmaktadır. Ondan önce Wesleyan Üniversitesi'nin Yönetim Bölümü'nde yardımcı profesör olarak demokrasi ve diktatörlük meseleleri üzerinde çalışmaktaydı. "Teoride ve Pratikte Dil ve Ulus Politikası: Çağdaş İspanya'daki Katalanlar Vakası" başlıklı tezi, karşılaştırmalı politika dalındaki en iyi teze verilen Gabriel Almond Ödülü'ne aday gösterilmiştir. Aynı üniversitede 2006 yılına kadar Karşılaştırmalı Demokrasi dersi de veren Miley, Katalan meselesi ile ilgili bazı makaleler yazmış ve bu konuda düzenlenen konferans ve atölye çalışmalarının birçoğuna katılmıştır.

Orhan MİROĞLU

Orhan Miroğlu 1953 yılında Mardin'in Midyat ilçesinde doğdu. 1970-80 arası dönemde demokratik gençlik hareketleri içinde yer aldı. Türk Dili ve Edebiyatı okudu. 12 Eylül Askeri Darbesi'nden sonra tutuklandı. 1988'de tahliye oldu. 20 Eylül 1992 yılında Musa Anter'e Diyarbakır'da düzenlenen suikastten yaralı olarak kurtuldu. O tarihten sonra tedavi amacıyla geldiği Ankara'da yaşıyor.

1999'da aktif politikaya yeniden dönen Miroğlu, HADEP, DEHAP ve DTP'de Parti Meclisi üyeliği, MYK ve genel başkan yardımcılıkları görevlerinde bulundu.

22 Temmuz 2007 seçimlerinde Mersin'den Bin Umud Bağımsız Milletvekili Adayı'ydı. *Radikal İki'*ye altı yıldır siyasi makaleler yazıyor. Kitaplarında geçmişle yüzleşme sorununu öne çıkar-

ran Miroğlu'nun yayınlanmış altı kitabı vardır: *Dijwar-Onlara Dair Her Şey* (İstanbul: Avesta Yayınları, 2004); *Hevsel Bahçesinde Bir Dut Ağacı* (İstanbul: İletişim Yayınevi, 2005); *Çapraz Ateşte İki Halk: Türkler ve Kürtler—Yeni Jeopolitika ve Nasyonalizm* (İstanbul: Beybûn Yayıncılık, 2005); *Ona Zarfsız Kuşlar Gönderin—Uğur Kaymaz Kitabı* (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2006); *Barişa Dair Bir Hikâyemiz Olsun* (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2007) ve *Herşey Bitti, Ana'ya Söyleyin* (İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2007).

Robert W. OLSON

Robert Olson Ortadoğu Tarihi ve Siyaseti profesörüdür. Doktorasını, Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihi ve Ortadoğu'nun çağdaş siyaseti konularında eğitim gördüğü ve uzmanlaştığı Indiana Üniversitesi'nden 1973 yılında almıştır. 1990 yılından beri üniversitelerde profesörlük ve araştırmacılık yapmaktadır. 70 kadar araştırma makalesi, 80 kadar deneme ve başvuru çalışması ve 180 kadar kitap eleştirisi yazan Profesör Olson yazılarını İngilizce ve Türkçe dillerinde kaleme almakta olup kitapları Türkçe (3), Farsça (2), Kürtçe (1) ve Fransızca (1) çevrilmiştir. 1999-2000 yıllarında Üçüncü Dünya İncelemeleri Derneği'nin En İyi Kitap Ödülünü kazanmıştır.

Baskın ORAN

Baskın Oran 1945'te İzmir'de doğdu. 1968'de bitirdiği Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde (Mülkiye) asistan olarak çalışmaya başladı. Doktorasını 1974'te tamamladı. 12 Eylül döneminde önce YÖK Kararı'yla (Kasım 1982), sonra da Danıştay'da açtığı davayı kazandıktan sonra 1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanunu uygulamasıyla görevine son verildi (Temmuz 1983). Danıştay Genel Kurulu kararıyla 1990 sonunda Siyasal Bilgiler Fakültesi'ndeki görevine iade edildi. 1991'de doçent, 1997'de profesör oldu. 2006'da kendi isteğiyle emekliye ayrılmakla birlikte Mülkiye'de kimi derslerine devam etmektedir. *Agos* ve *Radikal İki*'de haftalık yazılar yazmaktadır. Oran esas olarak milliyetçilik, azınlıklar, din-devlet ilişkileri ve Türk dış politikası üzerine çalışmaktadır. Oran'ın yayınlanmış bazı kitapları şunlardır: *Az gelişmiş Ülke Milliyetçiliği: Kara Afrika Modeli*, güncelleştirilmiş 3. basım (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1997); *Atatürk Milliyetçiliği, Resmî İdeoloji Dışı Bir İnceleme*, genişletilmiş 5. basım (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1999); *Nerde O Eski Mapusaneler* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1991); *Devlet Devlete Karşı* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1994); *Kalkık Horoz-Çekiç Güç ve Kürt Devleti*, genişletilmiş 2. basım (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1998); *Küreselleşme ve Azınlıklar*, güncelleştirilmiş 4. basım (Ankara: İmaj Yayınevi, 2001); *Türkiye'de Azınlıklar. Kavramlar, Lozan, İç Mevzuat, İhtihat, Uygulama* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004); *M. K. Adlı Çocuğun Tehcir Anıları. 1915 ve Sonrası*, ed. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005); *Türkiye İnsan Hakları Bilançosu. 2005 İzleme Raporu* (İstanbul: TESEV, 2006).

Aylin ÖRNEK

Aylin Örnek, Yıldız Teknik Üniversitesi'nden 1996 yılında şehir ve bölge plancısı olarak mezun oldu. Lisanüstü derecesini Mimar Sinan Üniversitesi'nde tamamladı. 1997-1999 yılları

arasında Tarih Vakfı'nda proje asistanı olarak özellikle kent tarihleri ve kurum tarihleri alanında birçok projede yer aldı. 1999-2002 tarihleri arasında şehir plancısı olarak özel sektörde çalıştı. 2002-2005 yılları arasında yeniden Tarih Vakfı'nda bu kez sivil toplum kuruluşları ile ilgili farklı projelerde yer aldı. 2005'ten bu yana Heinrich Böll Stiftung Derneği'nde proje koordinatörü olarak çalışmaktadır.

Akın ÖZÇER

Akın Özçer 20 Ekim 1952'de İstanbul'da doğdu. 1971 yılında Saint Joseph Lisesi'nden mezun oldu. 1976 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü'nü bitirdi. 1978-2006 yıllarında Dışişleri Bakanlığı'nda çeşitli iç ve dış görevlerde bulundu. Dikkat çeken görevleri şunlardır: Avrupa Konseyi nezdinde Türkiye Daimi Temsilciliği'nde Başkatip (1988-90); Eski Yugoslavya Dairesi Şube Müdürü (1992-94); Madrid Büyükelçiliği Müsteşarı (1994-1998); AB Genel Müdürlüğü Siyasi Kriterler Daire Başkanı, Devlet Planlama Teşkilatı AB İhtisas Komisyonu Siyasal İlişkiler Komitesi Başkanı, İnsan Hakları Koordinatör Üst Kurulu Dışişleri Temsilcisi (1998-2001); TC Lyon Başkonsolosu (2001-2005). 2006 yılında Dışişleri Bakanlığı'ndan ayrılan Özçer Hispanatolia Türk-İspanyol Haber Portalı kurucu üyesi ve yöneticisidir.

Eserleri: *Euskal Herria: İspanya Siyasi Tarihinde Bask Milliyetçiliği*, 2 cilt, (İstanbul: Doğan Kitap, 1999); *Çoğul İspanya: Anayasal Sistemi ve Ayrılıkçı Terörle Mücadele Modeli*, (İstanbul: İmge Kitabevi, 2007).

Yurdusev ÖZSÖKMENLER

Yurdusev Özsökmenler Çanakkale'nin Lapseki ilçesinde bir ilkokul öğretmeninin kızı olarak dünyaya geldi. İstanbul Üniversitesi Antropoloji ve Etnoloji Bölümü'nden mezun oldu. 15 sene gazetecilik yapan Özsökmenler, *Özgür Gündem*, *Özgür Ülke*, *Yeni Politika*, *Özgür Yaşam*, *Demokrasî*, *Ülkede Gündem*, *Özgür Bakış* ve *Yeni Gündem* gibi gazetelerde çalıştı. Bir dönem KESK'in basın danışmanlığı görevini yürüttü. 3 Kasım 2002 seçimlerinde Gaziantep'ten DEHAP'ın milletvekili adayı oldu. 28 Mart Yerel Seçimleri'nde Diyarbakır'da Bağlar Belediye Başkanlığı'na adaylığını koydu ve kazandı. Halen Bağlar Belediye Başkanlığı görevini yürütmektedir.

Mithat SANCAR

Mithat Sancar 1963 yılında Nusaybin'de doğdu. Diyarbakır Öğretmen Lisesi'nden mezun olduktan sonra 1980'de Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne girdi. Buradan 1984'te mezun olduktan sonra Dicle Üniversitesi (Diyarbakır) Hukuk Fakültesi'nde araştırma görevlisi olarak beş yıl çalıştı. 1990'da Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne geçti. 1987-1988 ve 1990-1991 yıllarında Münster Westfalya Wilhelm Üniversitesi'nde çalışmalar yaptı. 1995'te "Temel Hakların Yorumu" teziyle doktor, 1999'da "Hukuk Devleti" çalışmasıyla doçent oldu. *Devlet Aklı Kısıncısında Hukuk Devleti* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2000) ve Bülent Peker'le birlikte, *Mülteciler ve İltica Hakkı* (İstanbul: İHD Yayınları, 2002) adlı kitaplarının yanında, özellikle devlet teorisi, anayasa hukuku ve insan hakları konularında çeşitli dergilerde çok sayıda

makalesi yayınlandı. Jürgen Habermas'ın *Strukturwandel der Öffentlichkeit* adlı kitabını Al-mancadan Tanıl Bora'yla birlikte *Kamusalığın Yapısal Dönüşümü* başlığıyla Türkçeye çevirdi. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde profesör olarak görev yapıyor. Ayrıca Türkiye İnsan Hakları Vakfı'nın (TİHV) kurucu üyesi ve *Toplum ve Bilim* dergisinin yayın kurulu üyesidir.

Pınar SELEK

Pınar Selek, 8 Ekim 1971'de İstanbul'da doğdu. Notre Dame De Sion Fransız Kız Lisesi'ni ve Mimar Sinan Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nü bitirdi. Aynı üniversitede sosyoloji yüksek lisan-sını tamamladı. Fransa'da Sophiantipolis Üniversitesi'nde Ekonomi Politik dersleri aldı. Selek, özellikle barış hareketi ve feminist hareket içindeki faaliyetleriyle, sokak çocuklarıyla ve dışlan-mış gruplarla ilgili çalışmalarıyla tanınmaktadır. 1998'de bir komplo sonucunda, kamuoyunda sıkça konuşulan Mısır Çarşısı Davası nedeniyle iki buçuk yıl cezaevinde yatan, 2006'da beraat eden Selek'in, *Maskeler, Süvariler, Gacılar — Ülker Sokak: Bir Dışlanma Mekanı*, 2. baskı (İs-tanbul: İstiklal Kitabevi, 2007); *Artık Yeter* (İstanbul: Belge Yayınları, 1996) ve *Barışamadık* (İstanbul: İthaki Yayınları, 2004) adlı kitapları vardır. *Amargi Feminist Dergi*'nin yayın kuru-lunda bulunan Selek'in yazıları, çeşitli dergilerde ve gazetelerde yayınlanmaktadır.

Pulat Y. TACAR

1931 yılında doğmuş olan Pulat Y. Tacar emekli büyükelçidir. Ankara Siyasal Bilgiler Fakülte-si mezunudur. Paris Hukuk Fakültesi'nde master yapmıştır. Tacar, Üsküp, Stuttgart ve Münih kentlerinde başkonsolosluk, Jakarta'da (1981-1984) büyükelçilik, Avrupa Toplulukları nezdin-de Büyükelçi/Daimi Temsilcilik (1984-1987), UNESCO nezdinde Büyükelçi/Daimi Temsilcilik (1989/1995) görevlerinde bulunmuştur. 1987-1989 yılları arasında Ankara'da Dışişleri Bakan-lığı Kültür Genel Müdürlüğü görevini yapmıştır. Emekli olduktan sonra 1995-2006 yılları ara-sında Türkiye-UNESCO Milli Komisyonu'nda seçilmiş yönetim kurulu üyesi ve başkan vekili ni-teliği ile gönüllü görevlerde bulunmuştur.

Yayınları arasında *Kültürel Haklar, Dünyadaki Uygulamalar ve Türkiye Hakkında bir Model Önerisi* (Ankara: Gündoğan Yayınları, 1996); *Siyasetin Finansmanı* (İstanbul: Doruk Yayınla-rı, 1997); *Terör ve Demokrasi* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1999) (Yunus Nadi Sosyal Bilimler Ödülü); *50. Yılında UNESCO Mozart Gibi Beyhude mi?* (Ankara: UNESCO Milli Komisyonu, 1998) başlıklı kitapları ile çok sayıda çevirisi vardır. Son olarak Guy Sorman'ın *Rifaa'nın Ço-cukları, Müslüman Modernler* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006) başlıklı kitabın çevirisini yapmıştır.

Ayrıca Türkçe, Fransızca, İtalyanca ve İngilizce olarak yayınlanmış Avrupa değerleri, Türki-ye'nin Avrupa'ya entegrasyonu, kültürel haklar, çokkültürlülüğün yönetişimi, Ermeni sorunu-nun hukuksal ve ahlaksal yönleri gibi konularda araştırma ve makaleleri vardır.

Sezgin TANRIKULU

1963 yılında Diyarbakır'da doğdu. 1984 İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. Diyarbakır Barosu nezdinde başladığı avukatlık stajını Ağustos 1985'te tamamlayarak serbest avukatlığa başladı.

1987 yılında Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı'nda başladığı yüksek lisans programını 1989 yılında tamamlayarak "Bilim Uzmanı" unvanını kazanmaya hak kazandı.

1988-1989 yılları arasında İnsan Hakları Derneği Diyarbakır Şubesi'nin kurucu yönetim kurulu üyeliğini yaptı. Aynı zamanda kurucuları arasında yer aldığı Türkiye İnsan Hakları Vakfı'nın Diyarbakır Temsilciliği görevini, açıldığı tarih olan 1988 yılından bu yana yürütmektedir. Ekim 2002 tarihinde yapılan kongrede Diyarbakır Barosu Başkanlığı'na seçildi. İkinci kez seçildiği bu görevi halen devam ettirmektedir. Sezgin Tanrıku 1997 yılında Robert F. Kennedy Vakfı İnsan Hakları Merkezi'nin her yıl insan hakları ile ilgili çalışmalarından ötürü verdiği ödüle layık görüldü.

Tanrıku Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde siyasi olarak suçlanmış olan müvekkilli savunmuş ve şikâyetlerde bulunmuştur. Türkiye'nin insan hakları konusundaki durumunu eleştirdiği için çok defa suçlanmış ve mağdur olmuştur.

Aysel TUĞLUK

Aysel Tuğluk 1965 yılında Elazığ'da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Elazığ'da tamamladı. 1985-1986 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde girdi. 1991 yılında serbest avukatlığa başladı. Meslek yaşamı boyunca siyasi davalara girdi. İstanbul Yurtsever Kadınlar Derneği'nin kurucu üyeliğini yaptı. 1991-1992 yıllarında HEP İstanbul Fatih İlçe Yöneticiliği görevinde bulundu. 2001 yılında Halkın Demokrasi Partisi (HADEP) Parti Meclisi Üyeliği görevini üstlendi. Aynı yıl içinde, Emek, Barış ve Demokrasi Bloğu'nun DEHAP listesinden Siirt Milletvekili Adayı oldu. Ancak, partisinin %10 seçim barajı engelini aşamaması nedeniyle, seçilmesine rağmen meclise giremedi. Toplumsal Hukuk Araştırmaları Vakfı'nda (TOHAV) iki dönem yöneticilik yaptı. Demokratik Toplum Hareketi çalışmalarında aktif görev aldı. Demokratik Toplum Partisi kurucusu ve Eş Genel Başkanlığı görevini, Bin Umut Diyarbakır Bağımsız Milletvekili Adaylığı'na kadar sürdürdü.

Fusun ÜSTEL

Fusun Üstel üniversite eğitimine 1974'de Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde başladı. 1980'de Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yüksek lisansını tamamladı. Doktorasını Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde bitirdi. 1993 yılında Marmara Üniversitesi'nde, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde doçent olarak çalışmaya başladı. 2000-2006 yılları arasında Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde profesör olarak çalıştı. 2006 yılından beri Galatasaray Üniversitesi'nde çalışmaktadır. Osmanlı-Türk siyasal yaşamı, milliyetçilik akımları ve kimlik sorunları üzerine çok sayıda makalesi bulunan Üstel'in kitapları şunlardır: *İmparatorluktan Ulus Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1996); *Yurttaşlık ve Demokrasi* (Ankara: Dost Yayınları, 1999); *Makbul Vatandaşın Peşinde: II. Meşrutiyetten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004).

Adriana ZAHARIJEVIĆ

Adriana Zaharijević 1978 yılında, günümüzde Sırbistan'a ait olan Belgrad'da doğdu. Felsefe Fakültesi'nden felsefe lisans diploması (2004), Siyasi Bilimler Fakültesi'nden Cinsiyet ve Kültür Uzmanı unvanı (2006) aldı. Halen felsefe ve cinsiyet incelemeleri dalında (Cinsiyet ve Politika) lisansüstü derecesi almak için çalışmaktadır. Ulusal Yayın Sistemi'nin kültür programları yayınlayan Radyo III'ünde program yöneticisidir. Aynı zamanda çevirmenlik yapan Zaharijević son beş yılda çoğu cinsiyet teorisi ve/veya felsefe konusunda olan 5 kitap ve 25'ten fazla makale tercüme etmiş olup, Sırbistan Edebiyat Çevirmenleri Derneği'nin faal bir üyesidir.

2003 yılından beri Belgrad'da Siyahlı Kadınlar ile ilgilenmektedir. Bazı ufak projelerin yanı sıra, özellikle "Başka Bir Güç Mümkün" ve "Geçmişle Yüzleşmek-Feminist Bakış" gibi birer yıllık projelerde konferans vererek ve aynı adı taşıyan kitapların ortak editörlüğünü (sırasıyla Stasa Zajovic; ve Stasa Zajovic ve Tamara Belenzada ile birlikte) yaparak görev almıştır. Kültürel inanışlar ve değerler sisteminin pasifizm ve feminizm bakışıyla reforma tabi tutulmasının hararetli bir savunucusudur.

Yazar ve editör olarak, çoğunlukla siyaset felsefesi ve siyaset teorisi konularının cinsiyet vurgusuyla ele alındığı yirmiden fazla metin yayımlamıştır. Son zamanlardaki belli başlı projeleri arasında Sırbistan'da feminizm ile pasifizm arasındaki ilişkilerin tarihine dair derinlemesine bir inceleme; *Birisi Feminizm Mi Dedi? XXI. Yüzyılda Feminizmin Kadınlar Üzerindeki Etkisi* adlı, feminizmin hayatımızı nasıl değiştirmiş ve değiştirmekte olduğunun 25 genç Sırp kadınının ağzından anlatıldığı bir derlemenin editörlüğü ve feminizmin bir çatışmalar süreci olarak tarihçesini (üzerinde çalışmakta olduğu kendi lisansüstü tezi) yazmak sayılabilir.

Türkiye'de Kürt sorunu yüzünden 20 yıldan uzun bir süredir silahlı bir çatışma yaşanıyor. Bugün Türkiye'de, Kürtlerin var olduğunu kimse inkâr edemez. Bir Kürt sorununun var olduğunu da herkes bir şekilde kabul eder. Ama hangi adımların bu sorunun çözümüne katkı sağlayabileceği hâlâ çok tartışılan bir konudur.

Kürt sorununun çözümüne varabilmek için kapsamlı bir insan hakları anlayışından yola çıkmanın daha doğru ve mantıklı olduğu düşünülmektedir. Kürtlerin hakları hangi alanda kısıtlanmıştır? Bu kısıtlamalar nasıl aşılabilir? Hangi aktör hangi adımları atabilir ve atmalıdır?

Bu kitapta 29-30 Eylül 2007 tarihlerinde Diyarbakır şehrinde "Türkiye'de Kürtler: Barış Süreci İçin Temel Gereksinimler" başlıklı konferansta yapılan konuşma ve tartışmalar yayımlanmaktadır.

Bu konferans Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği ile Diyarbakır Barosu tarafından ortaklaşa düzenlendi. Burada, Kürt sorununun sivil çözümüne nasıl kavuşabileceğimiz hakkında birçok yeni fikir sunulmaktadır.

HEINRICH
BÖLL
STIFTUNG
DERNEĞİ